

Ilija T. Radaković

**BESMISLENA
YU RATOVANJA
1990–1995**

DRUŠTVO ZA ISTINU

O ANTIFAŠISTIČKOJ NARODNOOSLOBODILAČKOJ
BORBI U JUGOSLAVIJI 1941–1945

Ilija T. Radaković

**BESMISLENA YU-RATOVANJA
1991 – 1995**

Društvo za istinu o antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji
1941 – 1945

BEOGRAD 2003

I SADRŽAJ

I SADRŽAJ

II ZAŠTO PISATI O BESMISLENOM RATU – RATOVIMA?

III ZLOUPOTREBA JNA I ORUŽANIH SNAGA SFRJ

O ČEMU SE GOVORI, ŠTA SE IZOSTAVLJA I ZAIBILAZI U KNJIZI VELJKA KADIJEVIĆA “MOJE VIĐENJE RASPADA – VOJSKA BEZ DRŽAVE”

SPOLJNA UGROŽENOST I NJEN UTICAJ NA BEZBJEDNOST JUGOSLAVIJE

O USTAVU IZ 1974, DRUŠTVENOM SISTEMU I NACIONALNOM SUKOBLJAVANJU

SUŠTINA I SMISAO NAPADA NA KONCEPCIJU OPŠTENARODNE ODBRANE

1. Konceptija ONO i organizacija OS

2. Kritika kadrovske politike

3. Reorganizacija OS

4. TO kao “podvala” i “vojska bez države”

5. Vojišta – umjesto armija

DVA ILI PET PERIODA RAZVOJA OS SFRJ

OD NAJAVE DO RATOVA (1989 – 1992)

INFORMACIJA POLITIČKE UPRAVE SSNO (1991)

IV RATOVI U SLOVENIJI, HRVATSKOJ I BiH; SRBIJA, CRNA GORA I SRJ U RATOVIMA

RAT U SLOVENIJI – “BEDEM” ILI “OPKOP” (juni – juli 1991)

PRVE VIJESTI O RATU U SLOVENIJI

RAT U SLOVENIJI U KNJIZI VELJKA KADIJEVIĆA

KONCEPCIJA ONO, TO I ODNOSI JNA I SLOVENIJE

SLOVENAČKI GENERALI PRED RAT I U RATU

HRVATSKO – SLOVENAČKI SPORAZUM I PROGLAS ŠTABA VRHOVNE KOMANDE

ŠTA O JNA I NJENOJ ULOZI PIŠE GENERAL-PUKOVNIK STANE POTOČAR

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA O RATU U SLOVENIJI

RAT U HRVATSKOJ (1990 – 1995)

STANJE U HRVATSKOJ 1990 GODINE

POLITIKA SDP (STRANKE DEMOKRATSKIH PROMJENA) HRVATSKE 1990 GODINE

REZULTATI IZBORA 1990

NAJAVE KRVAVIH ZBIVANJA NA OBJE STRANE

ŠTA JE PRETHODILO PRAVOM RATU?

PREKO ŽIVIH I MRTVIH

POGLAVLJE “RAT U HRVATSKOJ”

KRATAK PREGLED VOJNIH DEJSTAVA

[SA LICA MJESTA – IZ LIKE](#)

[NEKOLIKO PITANJA I ZAKLJUČAKA](#)

[RAT – RATOVI U BOSNI I HERCEGOVINI \(1991 – 1995\)](#)

[BIH PRED RAT U SLOVENIJI I HRVATSKOJ](#)

[PODJELA BIH](#)

[BIH – OPERATIVNA OSNOVICA ZA RAT U HRVATSKOJ I NEPOSREDNE PRIPREME ZA RAT](#)

[NEUSPIO PUČ U SARAJEVU](#)

[POKUŠAJ DEMOKRATSKIH SNAGA DA SPRIJEČE RAT](#)

[OPERATIVNE NAMJERE I TOK DEJSTAVA](#)

[BORBE U DOLINI DRINE](#)

[OPSADA SARAJEVA](#)

[RUŠENJE MOSTARA](#)

[OTVARANJE KORIDORA](#)

[BORBE U BOSANSKOJ KRAJINI](#)

[PARTIZANSKI GENERALI SA NARODOM – PROTIV RATA I ZA JEDINSTVENU BIH](#)

[SRBIJA, CRNA GORA I SRJ U RATOVIMA](#)

[RAT JE KRENUO OD \(SA\) DVA KOSOVA](#)

[SRBIJA I CRNA GORA “NEZVANIČNO” U RATU](#)

[PODUDARNOSTI ILI REVITALIZACIJA PROJEKTA “HOMOGENA SRBIJA”](#)

[SRPSKA PRAVOSLAVNA CRKVA NA POLITIČKOJ SCENI](#)

[OTVORENO PISMO SLOBODANU MILOŠEVIĆU](#)

[CRNA GORA NA HERCEGOVAČKO – DUBROVAČKOM RATIŠTU](#)

[VUKOVAR I DUBROVNIK – POBJEDE KOJE PREDSTAVLJAJU PORAZ](#)

[“PUT U BESPUĆE”](#)

[ZAKUVANO U GLAVAMA KVAZI-INTELEKTUALACA](#)

[“VJERSKA BUĐENJA” ILI “VJERSKI RATOVI”](#)

[PARAMILITANTNE SNAGE](#)

[VI RAT KAO NAJGORI IZBOR – ODGOVORNOST ŠTABA VRHOVNE KOMANDE](#)

[VII BILJEŠKE \(1983 – 1995\)](#)

[RAZGOVOR SA PETROM GRAČANINOM \(1983\)](#)

[OSVRT NA REORGANIZACIJU OS \(1984 – 1985\)](#)

[GENERALI SA LAZAROM MOJSOVOM \(1986\)](#)

[PISMO PERI ŠIMIĆU \(1988\)](#)

[SLOVENAČKI PENZIONISANI GENERALI I SSNO \(1988 – 1990\)](#)

[O KNINSKOJ KRAJINI I TROMEĐI \(1989 – 1991\)](#)

[AKADEMIKU DR JOVANU RAŠKOVIĆU \(1991\)](#)

[O ODNOSU PREMA SIV-u ANTE MARKOVIĆA \(1989 – 1991\)](#)

[DVA INTERVJUA PETRA GRAČANINA](#)

PORAST MOĆI ARMIJSKOG VRHA

VIII VAŽNIJI DOGAĐAJI I DATUMI 1981 – 1995

1981 – 1984 GODINE

1985, 1986 I 1987 GODINA

1988 I 1989 GODINA

1990 GODINA

1991 GODINA

1992 GODINA

1993 GODINA

1994 GODINA

1995 GODINA

IX VOJNIČKO RAZMIŠLJANJE O UNAPRED IZGUBLJENOM RATU – RATOVIMA

ŠTA JE TREBALO, A ŠTA NIJE TREBALO DA SE ČINI?

NEKE KARAKTERISTIKE BESMISLENOG RATOVANJA

KATASTROFALNE POSLJEDICE

IMENUJMO GLAVNE AKTERE I LIČNOSTI APSURDNIH RATOVA

X NISMO ĆUTALI

TRI UPOZORENJA KOČE POPOVIĆA (1989)

PROTIV SIJAČA ZLA (1990)

ZA STRANKU DEMOKRATSKIH PROMJENA (1990)

ZAŠTO JE IZVIŽDAN GENERAL, NARODNI HEROJ I AKADEMIK, DR GOJKO NIKOLIŠ

OPĆINSKIM ODBORIMA SUBNOR-A LIKE (1990)

POVJERENJE, MIR, SLOBODA I DEMOKRATIJA NASUŠNA SU POTREBA – APEL GENERALA (1990)

GRAĐANIMA I PARTIZANIMA LIKE (1990)

ZA MIR I LJUDSKI RAZGOVOR (1990)

TRI PROTESTA ANTIFAŠISTA (1991)

DVA JUBILEJA BEZ PRAVE PROSLAVE

ODGOVOR TZV. KOORDINACIONOM ODBORU (1991)

POVODOM AKCIJE ZA POVRATAK ČETNIČKOG VOJVODE MOMČILA ĐUJIĆA (1991)

MIR JEDINA ALTERNATIVA

PORUKE ARMIJI ZA PEDESETI ROĐENDAN (1991)

U IME PROZVANIH (1991)

POSILIJE DOGOVORA U ŽENEVI (1991)

TITO – NAŠA I SVJETSKA LIČNOST

APEL ZA MIR I ZAJEDNIČKI ŽIVOT NARODA BIH

“DOZVOLITE DA SE NE SLAŽEMO, G. GENERALE”

NA PEDESET PRVOJ GODIŠNJICI VI LIČKE PROLETERSKE DIVIZIJE “NIKOLA TESLA” (1993)

MILORAD MIŠČEVIĆ

[XI – Beleška o autoru](#)

[SUMMARY: THE ABSURDITY OF YU WARS](#)

[IZ RECENZIJA BEOGRADSKOG IZDANJA KNJIGE](#)

[UZ POMOĆ I PODRŠKU AHMEDA ĐONLAGIĆA](#)

[SKRAĆENICE](#)

[Ilija T. Radaković: “BESMISLENA YU-RATOVANJA” \(recenzija\)](#)

“Nacija je najveće zlo za naciju, jer je organizovana sebičnost koja se nužno zatvara u nepodnošljivo društvo. Nacionalizam kopa grob vlastitioj naciji.”

(Indijski nobelovac Rabindranat Tagore)

“Nečija jednonacionalna ‘istina’, samim tim što je takva, ne može biti istina. Ona suzbija razboritost slobodnih građana.”

(General-pukovnik Koča Popović)

“Za mene je ključno pitanje definisanje politike koja je dovela do ratova u Jugoslaviji i koja je, kao glavni instrument, imala zločine prema civilima, etnička čišćenja, logore, silovanja i ubijanja. Stvaranje etničke države postavljeno je kao cilj, a etnički nacionalizam proizveo je ideologiju koja je u svemu drugom i u svemu drugačijem videla direktnu smetnju protiv koje je primenjivala silu. To je bila neka vrsta totalnog rata, ne samo vojnog nego i propagandnog, ideološkog, psihološkog i medijskog.”

(Istoričar Latinka Perović)

“Naš raskid sa svetom, naš rat sa svetom (jer nije to bio rat sa Muslimanima i Hrvatima, nego rat sa svetom), šta je to drugo nego ludilo, i koja bi druga sila mogla taj rat da vodi, ako ne sila ludila?”

(Književnik Radomir Konstatinović)

“Rat su u nekadašnjoj dobroj zemlji povelili oni koji ‘nisu mogli da žive zajedno’”.

(Književnik Radomir Konstatinović)

“Zašto rat? Može da se postavi i pitanje zašto je rat izgubljen, ali oni čak i ne računaju da su izgubili rat. Ja sam uvek mislio da priznanja poraza u jednom ratu – ratovima koji je nepravičan – deluje jako spasonosno na psihi nacije”.

(Arhitekta Bogdan Bogdanović)

II ZAŠTO PISATI O BESMISLENOM RATU – RATOVIMA?

Ima li smisla analizirati jedan besmisleni rat – ratove? Šta se mora reći o uzrocima i faktorima razbijanja SFRJ, o ulozi Vrhovne komande i njenog vojnog djela? Šta reći o ulozi JNA? Šta o stavovima generala Veljka Kadijevića (sekretara za narodnu odbranu i načelnika Štaba Vrhovne komande 1988 – 1992), izloženim u knjizi “Moje viđenje raspada – vojska bez države”? (“Politika”, juni 1993).

S obzirom da je ovaj dovršeni (ili nedovršeni) rat izazvao katastrofalne posljedice, pred tom tragedijom niko nema pravo da čuti. Analiza rata kojim su razorene i SFRJ i JNA, potrebna je, u prvom redu radi mira, da bi se što prije uspostavio, realizovao i dugotrajno obezbjedio.

Više od četiri decenije (od 1941 do 1985) bio sam vojnik. Aktivnu službu završio sam kao general-pukovnik, obavljajući razne vojne funkcije u Generalštabu i Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu i imam osjećaj da i ovaj rat mogu da sagledam, barem u globalu, razlikujući i uzroke od posljedica, spontano i stihijsko od unapred smišljenog, pripremanog i organizovanog. Poznajem mnoge vojne i civilne ličnosti – aktere ratnih događaja i onih koji su im neposredno prethodili. Vjerujem da mogu da procjenjujem šta je bilo nužno, a šta se moglo izbjeći, šta je sa vojnog, političkog, društvenog stanovišta racionalno i opravdano, a šta ne.

Od 1988 javljao sam se kao supotpisnik ili potpisnik mnogih apela, poruka, zahtjeva ili sam javno istupao s ciljem da se zaustavi hod ka ratu. Bez obzira što je to često djelovalo “donkihotski”, uvijek sam vjerovao da se ratnoj opciji mora suprotstavljati otvoreno. Tragedija koju smo doživjeli mora da skine sve tabue (a sve se više i skidaju) da bi se došlo do potpune istine, do objektivnih analiza i objašnjenja a tako i do suočavanja sa odgovornošću svih njenih sada vidljivih i prepoznatljivih, ali i skrivenih aktera. Jer, niko nema pravo da bude zaštićen ni jednom prećutanom činjenicom, niti obzirom bilo koje vrste.

Svoje stavove, pojedinačno ili u manjoj ili većoj grupi istomišljenika – saboraca iz NOB-a, od trenutka kada su upaljeni prvi fitilji nemira i na

scenu stupili politika i praksa stvaranja kriznih žarišta, psihološkog rata za prekrajanje, pa sve dok se to moglo činiti – predočavao sam (predočavali smo) u pojedinim beogradskim, zagrebačkim i ličkim listovima. Izlagao sam ih na skupovima boraca VI ličke i XIX sjevernodalmatinske divizije, boračke organizacije opštine Savski venac, u Društvu za istinu o NOB-u (1941 – 1945).

Imam, dakle, moralno pravo da i sada analiziram posljedice bezumlja na koje smo ukazivali kada se zlo još moglo izbjeći ili bar učiniti neuporedivo manjim. A pošto sam i danas uvjeren da se sunovrat, kako je još 1989 godine nadolazeću jugoslovensku tragediju nazvao Koča Popović – mogao izbjeći, osjećam i obavezu da to uvjerenje objasnim, jer je i sada mnogo onih koji ističu da je sve baš tako moralo da se desi, da se tragedija nije mogla mimoći. Jedni to čine da bi sebe opravdali, da bi i lične odgovornosti podveli pod pojam objektivne nužnosti, a mnogo više je onih koji nisu svjesni svojih nacionalističkih zabluda i iluzija.

Istina, bilo je potrebno da se SFRJ, pa i JNA, transformišu i reorganizuju, ali nije postojao ni jedan opravdan razlog za najbrutalniji rat – ratove, za opšti sunovrat. Čak i da je bilo neizbježno razdružiti se, jer razići se na istom geografskom prostoru ne možemo – moglo je to da bude bez krvi, kako se i dogodilo u nekim državama. Nije bio nužan raspad na tako krvav i tako tragičan način. Za to nema opravdanja.

U tragičnom vremenu, dio državnog armijskog i političkog vrha i vrhova iz perioda 1988 – 1992 nije mogao da prevaziđe ranija opterećenja kada se našao u prilici da donosi ili sprovodi sudbonosne odluke, ne mogavši da sagleda ni čemu služi to odlučivanje ni kakve će posljedice izazvati. Armijski vrh (Veljko Kadijević i ostali) pomogli su, najblaže rečeno, da JNA izgubi svoja bitna obilježja, doživi slom i nestane sa istorijske scene, jer je JNA, kao i SFRJ, poražena iznutra kada je počela da negira i napušta samu sebe, osnove na kojima je formirana, funkciju koja joj je davala i snagu i smisao, pa je tako politički i moralno razoružana, postala lak plijen, u prvom redu, velikosrpske, a potom i drugih nacionalističkih politika.

Svako ko poznaje dio kadrova u vojnom i civilnom vrhu (vrhovima) iz perioda 1988 – 1993 nije bio iznenađen objašnjenjima izloženim u knjizi Veljka Kadijevića, njegovim često subjektivnim, dogmatskim i jednostranim tumačenjima zbivanja u jugoslovenskom društvu i oružanim

snagama.

Najveću odgovornost vojnog vrha i Veljka Kadijevića posebno predstavlja to što su prihvatili rat kao sredstvo vojnog rješavanja jugoslovenske krize, pogotovo kad se ima u vidu da su oni bili najkompetentniji da ocjene šta se ratom može (odnosno, ne može) dobiti i kakve sve mogu biti posljedice ratne opcije. Samim tim što je procjena Štaba Vrhovne komande (ŠVK) vodila ratu i pošto tu nije bilo otpora ratnoj opciji, iako su je drugi nametali, vojni vrh je prihvatio i ponio dio odgovornosti za rat i sve njegove posljedice.

Veljko Kadijević je u toj knjizi pokušao da opravda sebe i “svoj” armijski vrh pred odgovornošću za pokretanje i učešće u oružanom obračunu na tlu Jugoslavije, za razbijanje SFRJ i JNA. Taj utisak provjerio sam i u razmjeni mišljenja sa prijateljima, penzionisanim generalima i pukovnicima Bracom Đerićem, Ahmetom Đonlagićem, Rahmijom Kadenićem, Aleksandrom Krajačevićem, Veljkom Miladinovićem, Jovom Ninkovićem, Svetozarom Orom, Savom Popovićem, Stipom Sikavicom, Mirkom Tomićem i drugima. Tada je, krajem 1993, i došlo do ideje i saglasnosti da se piše o ovom ratu – ratovima.

I ovom prilikom im se zahvaljujem na sugestijama i doprinosu, bez kojih bi moja kazivanja bila nepotpuna.

Prvu kritičku reakciju na Kadijevićev prikaz rata od strane vice-admirala Ivana Veselinovića (1993) pozdravio sam, ali istovremeno zaključio da taj kuražni i otvoreni istup treba da bude samo početak. Smatrao sam da treba da mu se pridruži i neko iz starije ratne generacije, kao i neko iz generacije vojnih starješina poslije Drugog svjetskog rata. Jer, ako se ne reaguje, ako se ova analiza rata, sa kojim se i prije njegovog početka nismo saglašavali, ne iskoristi kao povod da se rat objektivno prikaže i koliko je sada moguće – objasni, ostaće sramota na obrazu i stare i mlađe generacije vojnih rukovodilaca, i moralna, i profesionalna.

Istupi i upozorenja generala Koče Popovića i Gojka Nikoliša na svoj način su me podsticali, a suptilne analize Mirka Tepavca, dr Jovana Mirića, Slobodana Inića i drugih, su mi pomogle da, uvažavajući njihova stanovišta, pokušam da lakše sagledam i vojnu stranu događaja.

Uvjeren sam da najveći dio pripadnika JNA (od vojnika do

generala), aktivnih i rezervnih, sve do njenog formalnog nestanka (27. aprila 1992) – stvaranjem SRJ i VJ – smatraju da put kojim je prošla JNA u još nerazmršenom zapletu na tlu bivše SFRJ nije morao da bude takav. Uvjeren sam da je JNA (da je armijski vrh to htio i želio) mogla izbjeći udes da od značajnog faktora jedinstva jugoslovenske države postane jedan od značajnih faktora (ili sredstvo) njenog raspada.

To sam zaključio i iz razgovora koje sam vodio, u kratkim susretima, sa generalima i pukovnicima koji su penzionisani u toku ovog rata – Mladenkom Maksimovićem, Ilijom Borićem, Vladanom Šljivićem, Cirilom Zabretom, Danom Ajdukovićem, dr Nikolom Popovićem, Aleksandrom Spirkovskim i većim brojem neposrednih učesnika rata sa područja Like (Simo, Mane, Đuro, Dane, Smiljan, Dušan, Duja, Milan i Pajo), Sjeverne Dalmacije (Jovica, Veljko i Milan), Banije (Milan, Momčilo i Mirko), Korduna (Milan i Stevo), Zapadne Slavonije (Gojko i Milan), Podunavlja (Ilija, Nenad i Srđan), Bosanske Krajine (Ilija, Desimir i Đuro) i Dragan sa jednog prelaza na Drini.

Možda Kadijević i njegova knjiga sami po sebi i ne zaslužuju toliku pažnju, ali činjenica da je autor bio krunski učesnik i da su pitanja kojima se bavi prevazišla i njegovu ličnost i djelo, danas i u budućnosti, to će biti predmet političkih, vojnih, socioloških, istorijskih, pa i psihopatoloških analiza.

Da li je presudila istorijska neminovnost ili snage gluposti? Snage gluposti, nerazuma, nekompetentnosti i istorijskih zabluda. O svemu su u određenom periodu (kao što inače biva u istoriji) odlučivali ljudi i sve što se dogodilo dolazilo je iz njihovih glava. Da li su Slobodan Milošević, Franjo Tuđman, Alija Izetbegović, Dobrica Ćosić, Borisav Jović, Stipe Mesić, Branko Kostić, Momir Bulatović, Veljko Kadijević i drugi – svi na vlasti u određenom periodu, jedine i jednako odgovorne ličnosti za našu tragediju? Da li su oni ideolozi ili učenici, da li su glavne arhitekture rata? Nesporno je da su bili na vlasti u tom periodu i da je njihova uloga glavna. Srbija je htjela Miloševića i Ćosića i dobila ih je. Hrvatska Franju i dobila ga je. Kostića je delegirala Crna Gora. A Predsjedništvo SFRJ, armijski vrh, rukovodstvo Srbije i Hrvatske i neki drugi, htjeli su 1988 Veljka Kadijevića i dobili su ga. Ko je kome i koliko pomogao, drugo je pitanje. Značajna je i postaje sve prepoznatljivija njihova uzajamnost – mada sa razlikama.

Prije ili kasnije, narodi će shvatiti (i sve više shvataju) da je rat bio

nepotreban, uzaludan, da se mora živjeti zajedno, ali da punog mira neće biti dok ne izgore, dok se ne potroše i zaustave razorne energije, prije svega, srpske i hrvatske nacionalističke mitomanije, a one se još drže. I, na kraju, dok se cio prostor ne demilitarizira, oslobodi oružja i oruđa kojega sada ima nešto manje nego kad je počeo rat, a potom dođe i do demokratizacije društva, mir se neće potpuno ostvariti.

Armijски vrh nije bio dorastao promjenama koje su se pojavile s različitim intenzitetom po cjeloj SFRJ. Teško se prilagođavao novim odnosima. Mnoga upozorenja – da je neophodno drugačije ponašanje – dio ljudi iz armijskog vrha nije prihvatao, nego je čak samouvjereno i cinično uzvraćao u stilu “da se promjene u društvu i ponašanje JNA pogrešno razumiju i tumače”.

Istorija će nepristrasno ocijeniti ulogu svih onih koji su bili akteri odlučujućih i tragičnih zbivanja. Njen sud bio je i biće najmjerodavnija ocjena.

Da li JNA treba osuditi za rat – ratove? Ne, već političke, vojne, kulturne i konfesijske vrhove i ekstremiste, koji su JNA sa do tada neospornim ugledom vani i u zemlji, zloupotrebili. Vrhovna komanda i armijski vrh (ŠVK) su krivi što se toj zloupotrebi nisu suprotstavili, što su prihvatili i podržali ekspanzionističke i hegemonističke namjere i u nekim fazama bili u prvom redu njihovog ostvarivanja. Takva politika i njeni ciljevi bez neposredne podrške JNA, ne bi mogli napraviti taj stravični ceh koji su platili svi, a među njima posebno Bošnjaci – Muslimani i Srbi van Srbije i Crne Gore.

Neoprostiva greška armijskog vrha je što je dozvolio da JNA, kao zajednička snaga svih naroda i narodnosti, bude uvučena u rat. Ponavljam, mogla je ostati neutralna. Nije se trebalo i smjelo zaratiti nigdje – ni u Sloveniji, ni u Hrvatskoj (bez obzira na narastajući “secesionizam”), ni u Srbija i Crna Gora nisu smjele da uđu u rat. I zato JNA (u narodu) predstavlja najveće razočarenje u cjeloj katastrofi.

Teško je naći i jedan strategijski, krupan, realan razlog (bez obzira i na neke povode) koji bi uslovljavao da se izabere najgore rješenje, da se besmislenim ratom ponište krupni stra-teški i nacionalni interesi i neprocjenjiva generacijska ostvarenja svih jugoslovenskih naroda.

Tekst koji se nudi čitaocu nije samo rasprava o sadržaju knjige Veljka Kadijevića (knjiga je jedan od povoda), već se iznose gledanja na neke događaje i pojave i prije ovog rata, razlike u mišljenjima i stavovima armijskog vrha, razlike koje su se ispoljile u raspravama sa Veljkom Kadijevićem, Brankom Mamulom i Petrom Gračaninom. U to vrijeme bio sam pomoćnik, odnosno zamjenik saveznog sekretara za narodnu odbranu, kada su na čelu SSNO bili Nikola Ljubičić, odnosno Branko Mamula, i kada je Petar Gračanin bio načelnik Generalštaba, a Veljko Kadijević pomoćnik saveznog sekretara. Sa njima sam sarađivao do juna 1985. Najznačajnije razlike odnosile su se na obim, strukturu i organizaciju oružanih snaga SFRJ, JNA i TO, na sistem rukovođenja i komandovanja i neka druga pitanja ciljeva i politike razvoja oružanih snaga. Te razlike su poznate njima, a i većini tadašnjih članova Predsjedništva SFRJ, mnogim generalima u SSNO-u, Generalštabu, komandama armija i štabovima Teritorijalne odbrane republika – pokrajina. Svoje stavove iznosio sam na užim skupovima kolegija, Savjeta za narodnu odbranu, pismeno ih formulisao u osvrtima na razne analize i predloge Generalštaba i drugih sektora SSNO-a. O reorganizaciji oružanih snaga, koja se tada pripremala, ispoljile su se najveće razlike. O tome su me konsultovali (i posle penzionisanja) članovi tadašnjeg Predsjedništva SFRJ (Nikola Ljubičić, Raif Dizdarević, Veselin Đuranović, Josip Vrhovec i Stane Dolanc), i to na njihovu inicijativu. Lazaru Mojsovu su, takođe, moja gledanja bila poznata i posebno izložena u Domu garde, na skupu aktivnih i djela penzionisanih generala. Svi su oni jedno vrijeme bili rezervisani, manje ili više su sumnjali ili čak bili protiv predstojeće reorganizacije oružanih snaga. Neki od njih su pojedine predloge kvalifikovali i kao "reviziju koncepcije opštenarodne odbrane", ali su reorganizaciju na kraju odobrili, i tu je njihova najveća odgovornost.

Bio sam, dakle, protiv radikalne reorganizacije JNA, protiv ukidanja armija i divizija. Bio sam za manje i jeftinije oružane snage – JNA i TO. Bio sam za federaciju, ali sa većim kompetencijama republika i, naročito, općina. Bio sam kasnije, ako tako nije moguće, i za konfederaciju ili savez država i za savez republičkih SKJ. Za sve, samo ne za rat.

Bio sam za to da poslije generala Ljubičića i admirala Mamule, savezni sekretar za narodnu odbranu bude civil jugoslovenske orijentacije. Bilo je govora da to bude Vidoje Žarković (Crna Gora), Branko Mikulić (BiH), ili neki Slovenac ili Makedonac, jer do tada, na dužnosti sekretara za

narodnu odbranu nisu bili ljudi iz BiH, Makedonije, Slovenije i Crne Gore. Da je to urađeno, uvjeren sam da bi se stvari drugačije odvijale.

Ni u snu nisam mislio da će doći vrijeme da se na našem jugoprostoru, uprkos krizama i napetostima, javi toliko neprijateljstava do stepena međusobnog uništavanja pred očima domaće i svjetske javnosti. Nisam vjerovao da će proraditi “bure baruta”. Nekada sam sa osjećajem bola slušao aluzije da smo “Balkanci”, ali sam se uvjerio da jesmo – previše osjetljivi, sa malo razuma, isključivi i nerealni. Nisam vjerovao da ćemo se toliko zatvarati u svoja dvorišta i da ćemo ratom rješavati aktuelne probleme.

Dakle, osjećao sam potrebu da nešto kažem o djelu vremena i prije ovog rata, a prvenstveno o ovom ratu – ratovima, koji traju skoro kao i II svjetski rat i koji kako god se završili, što je već sada potpuno jasno, završili su se potpunim porazom.

Moja kazivanja (bilježenja) baziraju se težišno na vojnom aspektu, protežu se uglavnom do kraja 1993 i samo su djelimično rekonstrukcija borbenih dejstava – operacija, u bilo kojem od ovih ratova, jer za to ne postoje potpuniji objektivni uslovi. Nije mi bila pristupačna dokumentacija ratujućih strana – ako ona uopšte postoji. Ako ne bude uništena ili uništavana, sigurno je da još dugo neće biti dostupna, a posebno ne za objektivne kritičke analitičare.

Sve u svemu, knjigu sam bio dužan da napišem, najviše zbog drugih i za druge, a i zbog sebe i najbližih članova porodice. U činu njenog nastajanja, mnogo toga se preplitalo. Moje partizansko iskustvo prožeto borbom da se konkretnim činom, i u najtežim iskušenjima II svjetskog rata i poslije njega, promoviše ideja bratstva i jedinstva i moje sapatništvo u danima kada se sve to bjesomučno rušilo operacionalizacijom besmislene tvrdnje da se ne može živjeti zajedno, mada se uprkos svemu, zajedno živjeti mora. Preplitala se moja privrženost Jugoslovenskoj narodnoj armiji sa osjećanjem povređenosti i srdžbe što je ona kratkom pameću prepotentnih i ambicioznih “političara” i “vojskovođa” zloupotrebljena, ponižena, zbrisana, iako to nije zaslužila. Preplela se i potreba da istovremeno postavim i pitanja na koja su drugi dužni da odgovore, jer raspoložu mnogim, još skrivenim informacijama do kojih se i dalje samo posredno ili samo djelimično dolazi. Time sam želio da doprinesem da se brže dođe i do onih odgovora koji se ne smiju odlagati ako se želi da se svi

na ovim prostorima izvlačimo iz gliba, ako se želi da se otvore perspektive za mlade generacije, ne samo materijalne, već i moralne, kulturne, političke. Jer, nema prave perspektive ako ostanu laži, prevare, obmane, iluzije, poluinformacije, ako se zločinci kite oreolima heroja, ako narode vode politički diletanti, a vojske neodgovorni sijači nasilja i razaranja.

Svemu što se dogodilo treba dati pravo ime i prezime. Koji to ciljevi mogu da opravdaju stotine hiljada izgubljenih života, patnje bezbroj moralno i fizički osakaćenih ljudi, toliko razorenih domova i materijalnih dobara? Da li su milioni ojađenih, prognanih i izbjeglih ljudi, a posebno oni kojima sada leđa okreću i vođe koje su ih zvale u rat, manipulišući njihovim navodnim interesima a ostvarujući etnička čišćenja najbrutalnijim sredstvima – taj uzvišeni cilj koji opravdava rat – ratove na jugoslovenskom prostoru? Odgovor je bio poznat mnogima i prije nego što se zapucalo, ali su sada dužni da ga daju, i to bez ostatka, svi koji su taj rat – ratove proizveli. To što su u međuvremenu orlovsku ćud prekrili golubijim perjem – nikoga neće zavarati, jer se toliko zlo ne može ni zaboraviti, ni prećutati, ni ostaviti nekažnjenim.

I, kao što je već pomenuto, ukazala se i potreba da neposredno odgovorimo na knjigu Veljka Kadrijevića i neminovnost da se tim povodom kaže barem dio onoga što potpunije osvjetljava neobjašnjive odluke koje su imale sudbonosno značenje za jednu državu i vojsku, za sve narode te države i sve pripadnike te vojske. Zbog niza otežavajućih okolnosti – izvorna građa nije mi bila dostupna, niti su moja istraživanja u vrijeme ratnog zanosa bila rado viđena – sve se to nije moglo dovesti do kraja, niti su svi aspekti u potpunosti sagledani. No, važno je da se ostave pisani tragovi. Uostalom, već sada, lakše je objektivno predstavljati i zaključivati, jer su se, doduše znatno poslije Kadrijevića, pojavile i knjige takozvanih “vrhovnih komandanata” od 1989 do 1995 godine: J. Drnovšeka, B. Jovića, S. Mesića, B. Kostića, D. Ćosića i intervjui R. Dizdarevića, B. Bogićevića, kojima ovom prilikom nisam stigao da se pozabavim. Uz zahvalnost koju dugujem velikom broju istomišljenika, koji su mi čitavo vrijeme bili moralna podrška i pomoć, dužan sam da kažem da ovu knjigu, najavljenju izlaganjem “Besmisleni rat” na Okruglom stolu “Stvaranje i razbijanje avnojevske Jugoslavije”, u organizaciji Društva za istinu o narodnooslobodilačkoj borbi 1941 – 1945, održanom u Beogradu 5. 6. i 7. decembra 1995 godine – smatram i zajedničkim poduhvatom. Isticanje zajedništva, međutim, ne umanjuje, već upravo čini većom, ličnu

odgovornost za izložene stavove i ocjene.

III ZLOUPOTREBA JNA I ORUŽANIH SNAGA SFRJ

“Javnost je polagala nadu u Jugoslovensku armiju i računala da će podjednako da štiti interese svih naroda. Ali tako nisu mislili najodgovorniji činioci u vrhu, ni prve ličnosti u armiji. Oni su stali na stranu jedne nacije i jedne nacionalne politike. Sve nade u vojsku tada su bile iznevjerene. Da bi se stvar dovela do nivoa bizarnosti, vojska je uzela pod svoju komandu i opremala ratnim materijalom i oružane paravojne formacije najekstremnijih političkih organizacija u Srbiji i Crnoj Gori”

(Akademik Branko Pavićević)

* * *

“U zakulisnoj igri Beograda i Zagreba i velikoj zavjeri, čiji su glavni scenaristi u vojnom vrhu i krnjoj Vrhovnoj komandi pod pokroviteljstvom Borisava Jovića i Branka Kostića, tajni planovi su dugo skrivani od jedinica i starješinskog kadra.”

(General-pukovnik Stane Potočar)

O ČEMU SE GOVORI, ŠTA SE IZOSTAVLJA I ZAOBILAZI U KNJIZI VELJKA KADIJEVIĆA “MOJE VIĐENJE RASPADA – VOJSKA BEZ DRŽAVE”

Iščitavanjem knjige “Moje viđenje raspada”, načelnika Štaba Vrhovne komande, lako se uočavaju njene slabosti.

Autor zaobilazi razvoj događaja u Srbiji sa pokrajinama (Kosovom i Vojvodinom), Crnoj Gori i Makedoniji, kao da one ne učestvuju ili ih nema u procesu raspada SFRJ i JNA, čiji su sastavni djelovi. A evidentno je da su Srbija i Crna Gora, a kasnije i SRJ, posredno i neposredno učestvovala u ratu. Iz Makedonije se povukla jedna operativno-strategijska grupacija koja je, manje ili više, bila angažovana za potrebe ratišta.

Rat u u Bosni i Hercegovini, najstrašnijem od svih ratova na tlu SFRJ, ratu za razbijanje “Jugoslavije u malom” – centru našeg geostrategijskog prostora – autor posvećuje svega četiri stranice knjige (od 144. do 148.). Da li to čini zbog toga što je otišao u penziju nešto prije nego što su se događaji u toj republici odvijali onako kako su se odvijali i rasplamsali u užasan rat u proljeće 1992, ili je u pitanju umanjivanje ili skidanje sopstvene odgovornosti i za taj rat?

Međutim, valja naglasiti da njegova knjiga izlazi iz štampe 1993, dakle, poslije četrnaest mjeseci velikih žrtava i razaranja u BiH, poslije etničkih čišćenja, logora i programirane opšte destrukcije u kojoj učestvuje i JNA. Čak i da se nije nalazio na vojno-političkoj osmatračnici, na kojoj je bio kao “vojno-politički” strateg koji o sebi nameće utisak da posjeduje sposobnosti da stvari sagledava daleko unapred, autor je, prije odlaska u penziju, raspolagao sa dovoljno elemenata za procjenu mogućih zbivanja u BiH. Uostalom, Kadjević to i priznaje, tvrdeći da je mnoge događaje predvidio. Bilo je, zato, za očekivati (a da li se moglo očekivati?) da će autor vidjeti i opisati osnovne činioce događaja i faktore rata u BiH, čije se pripreme i agresija na taj dio SFRJ vode pod šifrom “RAM”, a prije svega, ulogu JNA. Gdje je tu barem dio odgovornosti aktuelne nacional-šovinističke politike režima u Srbiji i Hrvatskoj i većine opozicionih nacionalističkih stranaka u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni? Kako je u prvoj fazi došlo do “tihe okupacije” BiH, koja se izvodi kao “manevar snaga” u jesen

1991 i zimu 1991/92, što dovodi do otvorene agresije, koja simbolično počinje u Sarajevu februara (ili marta) 1992. U knjizi nema ni riječi o tehnologiji tog rata (koja se ispoljila dok Kadijević priprema knjigu), a koja je proistekla iz nacional-šovinizma i osvajačke prirode subjekata agresije i njenih nosilaca. Šta je sa odlukom da se ostatak JNA povuče iz Slovenije i Hrvatske u BiH (Kadijević je tada bio načelnik Štaba Vrhovne komande) kada su Alija Izetbegović, Radovan Karadžić, Momčilo Krajišnik i Biljana Plavšić, koji su tada dominirali u novoj vlasti BiH, većinu prihvatili kao “prijateljske” jedinice koje su se povukle iz zapadnog djela zemlje? Koliko je tu bilo žive sile, a naročito tehnike? Kadijević je “preskočio” odgovornost Tuđmanove i Bobanove vlasti za bosansku tragediju. Ništa o “pogledima” Tuđmana i Miloševića o podjeli BiH i njihovim davno ispoljenim političkim filozofijama “svi Srbi u jednoj državi” i “konačan istorijski sporazum među Hrvatima i Srbima”. Autoru je morala biti poznata ideja obojice lidera o podjeli BiH na tri države, na kojoj je, izgleda, i izrastao Vens-Ovenov plan za BiH (koji je odbijen). U knjizi se ne govori ni o srpsko-hrvatskoj agresiji na jednu federalnu jedinicu SFRJ a ni o ratu između Hrvata i Muslimana od jula 92 do jula 93, za Mostar, u dolini Neretve i u centralnoj Bosni, kao sastavnom djelu obe strategije i najvećem uspjehu (privremenom) velikosrpskih i velikohrvatskih ambicija – u suštini, separatističkih.

Stanju u JNA i oružanim snagama i ratovima na teritoriji SFRJ autor posvećuje 65 strana, a 101 stranu drugim pitanjima. S obzirom na funkciju i vojno-stručne kvalifikacije autora, ovaj odnos ne izgleda logičan. Mogla se, naime, očekivati opširnija vojno-stručna analiza.

Periferno se govori o hegemonizmu, nacional-šovinizmu, različito ispoljenom u svim sredinama, a čiji su produkt paravojne snage – formacije. Govori se usput, samo na jednom mjestu, o “ustašama” i “srpskim ustanicima” u Hrvatskoj. Da li se konstatacija (na 157. stranici) “ustašama i nekim iz SRJ gazda je isti”, odnosi i na četnike i neočetnike? Ni slova nema o naredbi onovremenog polupredsjedništva SFRJ iz jula 1991 (objavljenog oktobra 1991), kojom je izjednačen status “dobrovoljaca” i “vojnih lica”. Javnost je obavještena da je Kadijević primao čestitke povodom unapređenja u čin generala armije od četničkog vojvode Vojislava Šešelja, Milana Babića (iz Knina) i Davida Rastovića (iz Donjeg Lapca) i da su pojedini generali dobili zlatne ogrlice od Željka Ražnatovića – Arkana. Poznato je da se general Života Panić srdačno rukovao i slikao

sa Vojslavom Šešeljem u toku rata.

Ništa o mitinzima, koji su predstavljali demonstraciju snage i populizma, potencijalnu i stvarnu armiju nadolazećih militantnih snaga i prethodnicu rata.

U knjizi se pominje 14 inostranih ličnosti sa pozitivnom ili negativnom konotacijom, koje su na posredan ili neposredan način bile u vezi sa događajima. Gorbačov, Cimerman, Iglberger, Čejn, Genšer, Van den Bruk, Jakovljević i Klinton na autora ostavljaju negativan utisak. Pozitivan utisak ostavljaju Vens, Karington, Gadafi, Kosiga, Golding i Jazov. Sa područja Jugoslavije, autor pominje 24 ličnosti (akteri u raznim fazama zbivanja i razbijanja SFRJ). Pozitivnu ocjenu dao je četvorici: Slobodanu Miloševiću, Borislavu Joviću, Petru Gračaninu i, naravno, sebi. Titu odaje priznanja i ima zamjeranja. Ostali: Vladimir Bakarić, Josip Vrhovec, Milka Planinc, Ante Marković, Stipe Mesić, Budimir Lončar i Josip Marenić (iz Hrvatske), Edvard Kardelj, Janez Drnovšek, Milan Kučan i Živko Pregl (iz Slovenije), Branko Mikulić, Alija Izetbegović i Bogić Bogićević (iz Bosne) i Kiro Gligorov, Vasil Tupurkovski i Vlado Kambovski (iz Makedonije) nisu dobili prolaznu ocjenu.

Od vojnih ličnosti govori samo o sebi i Gračaninu, bivšem načelniku Generalštaba kao ministru unutrašnjih poslova SFRJ. Kako se može pisati o raspadu i transformisanju SFRJ i JNA, o Vrhovnoj komandi i njenom Štabu, o vojnoj organizaciji, grupacijama oružanih snaga, o vojištima i ratištima, o uspjesima i porazima (više o uspjesima), o transformiranju JNA u tri srpske vojske, a da nema ni riječi ni o jednoj vojnoj ličnosti? Nema ni jednog imena, počev od saradnika iz Štaba Vrhovne komande pa do potčinjenih, koji u talasima bivaju penzionisani, prije Kadijevića, zajedno s njim i poslije njega. Ne pominje se ni jedan od vojnika Kadijevićevih protivnika.

Ni rječi o snagama unutrašnjih poslova koje su znatne, koje narastaju u ovom ratu i u njemu učestvuju igrajući i svoje posebne uloge.

U ovom "radu" (tako autor naziva svoju knjigu), nailazimo na šest fusnota koje su više objašnjenja nego navođenje izvora, literature ili dokumenata (strane 15, 17, 92, 102, 108. i 120). U knjizi su data pisma Cimermana (6. marta 1992), Karingtona (4. februara 1992), Sajrusa Vensa (14. februara 1992), Kadijeviću, uglavnom kurtoazna i dospjela poslije njegovog penzionisanja, kao i Kadijevićevo pismo Vensu (17. februara

1992).

U knjizi nema ni jedne mape (a one se nikada nisu više spominjale), karte "specijalke", šeme, strategijsko-operativnih i taktičkih strelica na karti, nema ni podataka o gubicima (a ogromni su), nema ni jednog plana dejstva sa efektima, ni jednog originalnog dokumenta direktive i zapovijesti – čime se, obično, ilustruju ovakve "stručne" knjige, a takvih podataka, strelica i efekata, bila je puna domaća i strana štampa.

Ne pominje se XIV kongres SKJ (20 – 23. januar 1990) i uloga 68 delegata JNA, koji predstavljaju 75.000 komunista. Gotovo ništa o promociji SK PJ u centru "Sava" (19. novembar 1990), gdje učestvuju ministar odbrane i mnogi generali, da bi 8. oktobra 1991 godine potpisali naredbu kojom se "najstrožije zabranjuje svaki oblik političko-partijskog i stranačkog djelovanja u komandama, štabovima, jedinicama i ustanovama JNA ("Narodna armija", 12. oktobar 1991).

Bilo kako bilo, knjiga Veljka Kadijevića je dokaz, iz prve ruke, o ulozi bivše JNA u ovom ratu – ratovima – o napadu na Sloveniju, Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu, o koncepciji te agresije i ciljevima vojno-političkog vrha. Knjiga ostavlja utisak pravdanja politike velikosrpskog hegemonizma i birokratskog centralizma, pa i sebe. Ovom knjigom pozicija autora postala je još jasnija. Odigrao je svoju ulogu i u toj odigranoj ulozi se viša ništa ne može promjeniti.

Uprkos manjkavostima, knjiga načelnika Štaba Vrhovne komande podstiče na razmišljanje i analize i zaslužuje pažnju iz više razloga. Događaji o kojima se u knjizi govori, sudbonosni i tragični, uzdrmali su ne samo jugoslovensko područje, već i Evropu, pa i čitav svijet, a njihove posljedice u mnogim domenima još su nesagledive. O njima govori ličnost koja je svjedok i, što je važnije, istaknuti učesnik tih događaja, koji ne samo da se u presudnim trenucima nalazio u epicentru zbivanja, već se sa dosta razloga vjeruje da je mogao da te događaje usmjeri i drugim pravcima.

Ova knjiga jeste i prvi pokušaj (kako sam autor kaže) da se sagledaju i ocjene mjesto i uloga "oružanih snaga Jugoslavije, posebno JNA, u procesima koji su doveli do raspada SFRJ i stvaranja SRJ".

Zbog svega toga, ne izgleda logično (ili je logično) što je knjigu Veljka Kadijevića, od njenog izlaska, prpratilo malo komentara, odnosno

da je malobrojnost objavljenih reagovanja u neskladu sa interesovanjem koje je izazvala. Ako knjiga nije imala ozbiljnijeg odjeka, onda to govori i o kvalitetu "knjige". Godinu i po dana je bilo potrebno autoru da sredi i sistematizuje razmišljanja o događajima u kojima je neposredno učestvovao, pri čemu su mu svi relevantni dokumenti bili pri ruci, ili je bez većih teškoća mogao da ih pribavi, oslanjajući se na širok krug saradnika i institucija koje su mu bile otvorene. Za razliku od autora, za sve druge analitičare, teškoće da se dođe do informacija su neuporedivo veće, a neke su, u ovom trenutku, i nepremostive. O ovom ratu – ratovima, nema u javnosti presudnih dokumenata, ali postoji masa informacija, među njima mnogo onih koje su u suštini imale za cilj propagandno djelovanje radi nametanja "sopstvenog", po pravilu iskrivljenog i jednostranog, viđenja rata, pa se u tim izvorima činjenice prikrivaju ili falsifikuju. Mnogi potencijalno kvalifikovani kritičari ovog rata suočavaju se i sa preprekama zbog kojih javno izlaganje svog suda o knjizi i pitanjima koja ona pokreće odlažu za pogodnija vremena.

Uprkos svemu tome, uzroci koji su doveli do raspadanja Jugoslavije i JNA, do rata, kao i sam taj rat i svi njegovi aspekti – moraju se analizirati. U tom smislu, knjiga Kadijevića dobar je povod, čak i podsticaj, iako je ona u mnogo čemu ostala nedorečena, protivrječna, sa mnogim namjernim ili nenamjernim prazninama. Od autora (i njegovih saradnika) mnogi su očekivali (i očekuju) dublju analizu, a posebno potpuniji odgovor i na ona pitanja za koja je on (i oni) najpozvaniji, a u nekim slučajevima i jedini pozvani, s obzirom na funkcije koje je (koje su) u datom trenutku obavljao (i obavljali), odluke koje je donosio ili morao da donosi, kao i na onaj dio odgovornosti koju ne može i nema (nemaju) sa bilo kim drugim da djeli (djele).

A da bi drugima dao mogućnost ili da ga podrže i njegove stavove prodube, ili da ga kritikuju, pa i ospore, kao analitičar kome je stalo do "što potpunijeg i objektivnijeg sagledavanja i ocjenjivanja", morao bi da prihvati čak i metode publicističkog a ne samo naučnog saopštavanja, argumentisanja i dokazivanja.

U knjizi se, naime, vrlo malo navode izvori, ne objašnjava se dovoljno sopstvena pozicija na osnovu koje se ulazi u osporavanje drugih, izbjegava se da se navede vrijeme za koje se vezuju pojedine ocjene, a "krupne" ocjene ne argumentuju se dovoljno ubjedljivim dokazima. U

tom pogledu, dosta ga dopunjavaju knjige B. Jovića “Posljednji dani SFRJ” (1995) i J. Drnovške “Moja resnica”(1996).

Drugim rječima, ambicija globalno-političkog analitičara ne može se ostvarivati rutinskim propagandnim riječnikom, niti se, vojnički rečeno, o nečijem djelu i pogledu može pouzdano raspravljati ako sam autor nije jasno utvrdio sopstvene orijentire, a pogotovu ako se u međuvremenu ustanovilo da su neki orijentiri za koje je vjerovao ili se vjerovalo da su stabilni – to prestali da budu.

Pri određivanju Kadijevićeve stajne tačke i orijentira, pomoću kojih se kretao, prvenstveno se mora sagledati kako on vidi Jugoslaviju, gdje uočava saveznike na međunarodnom planu, šta je – po njemu – uloga vojske u nastojanjima da se Jugoslavija sačuva i kakav je njegov lični udio u tome. Ali se, istovremeno, ne mogu zaobići ni neki detalji koji bi mogli da budu i sasvim privatni, da se, u njegovom slučaju, nisu uzdigli do inicijatora određenih krupnih odluka i opredjeljenja.

Jedno od rijetkih mjesta gde se poziva na izvor i, istovremeno, određuje vremenske okvire, jeste navođenje sopstvenih riječi (kao kooptiranog člana CK SKJ, sa 17. sjednice CK SKJ, da “Jugoslavija može biti samo federativna država ili je neće biti”. Uz naknadnu tvrdnju da se to pokazalo tačnim. Na osnovu ovoga, moglo bi se zaključiti da je Kadijević, koji se predstavlja kao opredjeljeni federalista, smatrao da su ravnopravnost svih djelova zajednice, kao i zajednički dogovor kako se kuća gradi i održava, bez nadređenosti i podređenosti – osnova na kojoj ta država počiva i prema kojoj se moraju ravnati sve njene ključne institucije.

Ovakvom rezonovanju u prilog idu i Kadijevićeve riječi (strana 60): “Slobodno, nesmetano i ravnopravno njegovanje i razvijanje onoga što je zajedničko, jugoslavenko, kao i onog šta je posebno, nacionalno, bez favorizovanja jednog na štetu drugoga. Takva politika se simbolizovala u paroli bratstvo, jedinstvo, ravnopravnost. Kao što je poznato, to je bila osnovna poluga pobjede u oslobodilačkom ratu”. Ispostaviće se, međutim, da su Kadijevićev federalizam i ravnopravnost naroda bivše Jugoslavije nešto drugo. Budući da je istovremeno i veoma oštar kritičar Ustava iz 1974, za koji je imao (ili nije imao) neka rješenja koja je eventualno trebalo mjenjati u novonastalim okolnostima, bilo bi ne samo interesantno, nego i bitno za utvrđivanje Kadijevićeve pozicije da je detaljnije objasnio kakva je to konkretna ustavna rješenja imao u vidu,

koja bi očuvala ravnopravnost i povjerenje, ojačala efikasnost, ali i racionalnost savezne države i u interesu efikasnosti, povjerenja, ali i razgraničenja i konkretizacije odgovornosti svih subjekata državne zajednice, jasno definisala specifične interese i izvela čiste račune.

Bez toga, na krupne, možda i pogrešne, zaključke može da navede njegova uzgredna konstatacija (strana 110), da je Jugoslavija ka svom raspadu “vrtoglavo jurila već preko dve i po decenije, stalno povećavajući tu brzinu, naročito u poslednjoj deceniji”. Prostim odbijanjem tih 25 godina, dolazi se do 1966 godine, kao do nekog razvođa od koga kola idu nizbrdo. Nije li, možda, rješenja da se izbjegne katastrofa sagledavao s one druge strane, prije 1966?

Postavlja se pitanje: gdje je tu Kadijević? Da li je on dobrovoljni saveznik, štaviše, i jedan od kreatora političkog koncepta kojemu je služio? Ili mu se samo morao (privremeno) pridružiti iz ovih ili onih razloga na koje je mogao (ili nije) da utiče? A kakav je to koncept u koga je Kadijević imao povjerenje, jasno se vidi iz njegovih rječi (na strani 106): “Ja sam smatrao da se sa pozicija borbe za jedinstvo Jugoslavije može uspješno boriti i za jedinstvo Srbije i njezin stvarno ravnopravni položaj sa ostalim jugoslavenskim republikama. Verovao sam da bi Milošević sa političkim autoritetom koga je već stvorio, sa sposobnostima koje je već dokazao, osobito sa sposobnošću da jednostavno rešava složene probleme koje je inače komplikovani jugoslovenski sistem neminovno proizvodio, sa podrškom svih koji su za Jugoslaviju, sa ovlašćenjima koje je imao SIV ili ih je mogao još izboriti, mogao napraviti preokret u daljem toku događaja i to najpre zaustaviti dalji proces destrukcije i razbijanja, a potom zaista pokrenuti i neophodne celovite reforme društva i države.” Tu je savezni sekretar za odbranu jasan. Vjerovao je u autoritet i sposobnost S. Miloševića. Takvo opredjeljenje je njegova vlastita idejna, politička i vojna opcija.

Analizi zbivanja na međunarodnom planu, a posebno njihovom uticaju na raspad Jugoslavije, autor posvećuje skoro trećinu knjige, te na taj način skreće pažnju na tobože dominantan uticaj tog faktora. Sugerije se zaključak da se “s naše strane” sve tačno predviđalo i ocjenjivalo, ali ostaje nedoumica zašto se ne govori i o odgovorima koji su morali da se traže u skladu sa tim ocjenama i predviđanjima.

Ako bi se i prihvatilo Kadijevićevo tumačenje da je haos, kao

posljedica ustavnih rješenja iz 1974, dezorijentisao državno-politički vrh, šta je sa institucijom na čijem se čelu on nalazio: kako je Armija usmjeravana i šta je zapravo htjela u tim izmjenjenim međunarodnim okolnostima? Ako je, na primjer, kako on tvrdi, bila očigledna namjera da se “prva ozbiljna i sveobuhvatna kriza komunizma iskoristi za njegov potpuni i definitivni poraz”, kako je procjenjivana mogućnost da se “komunizam” od toga odbrani? S obzirom na to da se u knjizi govori o krupnim promašajima i sistema realsocijalizma i međudržavnih odnosa zasnovanih na lagerskim principima kao i o neophodnosti reformi, bilo bi razumljivo da bliže naznači za koje se zapravo reforme on zalaže. Po njemu, Gorbačovljeva lutanja dovela su do raspada i sistema i SSSR-a kao države, u svim bivšim socijalističkim zemljama Evrope došlo je do klasične restauracije kapitalizma, i za sada je samo Kina uspjela da se odupre takvom istom pokušaju, te nastavlja reforme socijalizma. Po Kadrijeviću ispada da nisu valjale ni nagovještene reforme Ante Markovića u Jugoslaviji, ni ono što je pokušao Gorbačov, a ni ono što se u SSSR-u dešava sa Jeljcinom. Pozitivna je samo Kina i nešto u bivšem SSSR-u što nije ni Jeljcin ni Gorbačov. Da li je u tom prostoru, između Gorbačova i Jeljcina, sagledavao i tražio podršku za JNA, na čijem se čelu nalazio, kao i stimulans za reforme realsocijalizma, pa i za vraćanje Jugoslavije na put sa koga je skrenula prije “dvije i po decenije”, ostaje nejasno. Ili, drugim rječima, sa vojno-političke scene u bivšem SSSR-u nestale su one snage na koje se računalo. A ako je već tako, jasno je da ne stoji ni teza o tačnim i blagovremenim procjenama o mogućim saveznicima i njihovoj realnoj snazi. Samouvjerenost i ubjeđenost da se drži prava karta u rukama, te da ne treba ni pomišljati a kamoli povlačiti drugu – višestruko se osvetila.

Kadijević je u pravu kada tvrdi da je Jugoslavija i ranije, zapravo uvijek, bila pod snažnim uticajem različitih međunarodnih interesa, a često i pod direktnim i snažnim spoljnim pritiscima. U periodu poslije Drugog svjetskog rata, svojom politikom proizvodila je snažne efekte na druge, ne dozvoljavajući da se nađe u pasivnom položaju. Činjeno je to na bazi realne procjene odnosa u svjetu koji su nekad za nju bili povoljniji, a nekad manje povoljni. Nikada, međutim, nije bila u poziciji da ostane usamljena, jer joj je saveznike stvarala njena principijelna politika. Zbog toga se, pri analizi međunarodnih okolnosti i njihovog uticaja na raspad SFRJ, do prave ocjene ne može doći ako se sagledavaju samo interesi drugih, a zapostavi činjenica da je i promjena politike i ponašanja na jugoslovenskom tlu uticala na druge da mjenjaju svoju politiku i

ponašanje. Nisu samo međunarodni faktori uticali na faktičko stanje u Jugoslaviji, nego je i to stanje uticalo i utiče na ponašanje međunarodnih faktora prema njoj.

“Opasnost od spoljne agresije iskonstruisana je da bi se, pod maskom ‘spasavanja Jugoslavije’, zemlja prekomponovala u ‘Srboslaviju.’”

(General-potpukovnik Svetozar Oro)

SPOLJNA UGROŽENOST I NJEN UTICAJ NA BEZBJEDNOST JUGOSLAVIJE

1. Kada se ocjenjuje period “hladnog rata” i njegove reakcije na našu zemlju, imam u vidu i prilaz koji je bio prisutan u Generalštabu JNA, naročito u periodu 1975 – 1985. Pri ruci mi je jedna takva analiza, ali nemam pretenzija da rekonstruišem njene detalje. U njoj je naglašeno sljedeće: Poslije pobjede antifašističke koalicije u Drugom svjetskom ratu, došlo je do niza oslobodilačkih pokreta i rušenja kolonijalnih vlasti. U Evropi je počeo hladni rat, a više lokalnih ratova van Evrope. Dva vojna bloka na nekim prostorima (van Evrope) provjeravaju sopstvenu i suparničku moć, odmjeravaju odnos snaga. Između blokova nastaje pokret nesvrstanih kao protivteža blokovskoj podjeli.

Iako pritisnute hladnoratovskom atmosferom, Evropa i Jugoslavija žive u miru i brzo se tehnološki razvijaju, uz svojevrzne procese integracije. “Kapitalistički zapad” je “socijalističkom (komunističkom) istoku” nametnuo skupu trku u naoružavanju. Zapad je odustao od agresivnog rata, shvativši da se silom, pa i atomskim oružjem, ne mogu postići željeni ciljevi. U “hladnom ratu” vojna sila dobija i drugi značaj – pretnje, demonstracije rušilačkih mogućnosti i nastojanja da se svjetsko tržište sve više osvaja politizacijom trgovinskih odnosa i propagandom preko moćnih medija. Kapital, rukovođen logikom profita, favorizuje vojnu silu koja postaje najznačajniji faktor tehnološkog razvoja. U vojne poslove se ulaže kapital, a znanje i tehnološke inovacije se ugrađuju u rakete, satelite i druge sisteme i za vojne i za civilne namjene, a najčešće se finansiraju preko vojnih budžeta. To se dešava na obe strane. Vojna sila, sljedeći svoje potrebe, pomaže razvoj nauke i tehnologije. Tako je bilo i u JNA, koja je u najdužem periodu razvoja SFRJ bila značajan nosilac tehnološkog progressa. Za to su izdvajana znatna sredstva, ali da li su uvijek bila dovoljna, drugo je pitanje.

Paralelno sa ovim, išao je i proces transformacije tzv. klasične vojne sile. Gomilanje atomskog oružja (na obe strane) dovelo je do saznanja da bi njegova upotreba imala za posledicu obostranu, tačnije, opštu kataklizmu. Izgleda protivurječno, ali je tačno da je atomsko oružje samo sebe ograničilo i postalo (vremenom) faktor sprečavanja globalnog

rata. Iako su područja pod “atomskim kišobranom” bila najviše krizna (Amerika, Zapadna Evropa i SSSR), ipak su se najviše razvijala i integrisala. Sve armije mijenjale su se i demokratizovale onoliko koliko su se mjenjale i demokratizovale države i društva. U socijalističkom društvu, neki od tih procesa išli su nešto drugačije.

Dugo se govorilo o ugroženosti od komunizma, s jedne, i od kapitalizma, s druge strane, a u našem slučaju, o ugroženosti od oba bloka. Zbog toga smo morali imati i dvije varijante odbrane sa promjenljivim stepenom ugroženosti. To je kod nas, opravdano, dovelo do razvijanja koncepcije opštenarodne odbrane i relativno jakih, posebno ratnih oružanih snaga. U trci naoružavanja, privrede socijalističkih zemalja bile su više opterećene. Ovakve procjene bile su stalno predmet rasprave u SSNO-u i JNA. Poznato mi je da su načelnici Generalštaba JNA Viktor Bubanj i Stane Potočar (bio sam njihov zamjenik), sumnjali da bi se dvije glavne koalicione sile iz antifašističkog rata mogle međusobno potući ratom u Evropi. To do sada i nisu učinile, već, kako vidimo, po mnogim pitanjima zajednički nastupaju. Tačno je da je nestalo bipolarnosti (Kadijević to označava kao “raspad bipolarne strukture Evrope”). Prelaz iz raspale bipolarnosti je vrlo težak i prolazi kroz mnoge krize, od kojih su neke i regionalne, zbog čega evropski integracioni procesi, koji po svemu sudeći nemaju alternative, moraju obuzdavati jednostrane nacionalne orijentacije.

Ko je pobedio u dugom hladnom ratu? Da li je to Zapad? – kako mnogi misle, naročito na Zapadu! Da li je umjesto stare blokovske podjele koju je činila Zapadna i Istočna vojna sila (a mi između njih), izrasla nova granica – granica različite razvijenosti? – što je problem i Zapada. Razrješavanje ovog stanja može da dovede do unutrašnjih problema, bez obzira što je Zapad ostvario svoj strategijsko-politički cilj (raspadom tzv. “komunističkog uređenja”), jer se nije oslobodio mnogih svojih problema, pri čemu se Evropa naročito promjenila i izmješala. Bipolarnost je relativno naglo nestala, pa se danas govori o “Novoj Evropi” i “novom svjetskom poretku”. Međutim, istovremeno se postavlja pitanje da li su kulturne, civilizacijske i socijalne osnove dovoljne za brzu demokratizaciju svijeta. Činjenica je da se nekadašnje socijalističke države vraćaju tržišnoj privredi i žele da se pridruže Evropskoj uniji. Međutim, za taj “novi model” biće potrebno dosta vremena, tolerancije i kapitala. Neophodno je, izgleda, prihvatiti svojevrzne principe “zajedničke suverenosti” (unije

naroda) i prilagoditi tradicionalne poglede na državnu suverenost novonastaloj stvarnosti. Nacionalna bezbjednost se postavlja drukčije. Odbrambeno i političko partnerstvo je na dnevnom redu.

Evropski i svjetski mir se grade na saradnji među narodima, regijama i na obezbjeđenju manjinskih prava. I NATO je izgleda prisiljen da postepeno napušta svoju preživjelu političku i vojnu ulogu.

Sve ovo sam pomenuo da bismo postavili pitanje – da li su se osnovni elementi ovakvih procjena i razmišljanja imali dovoljno u vidu kod nas i u JNA, a naročito u periodu od 1985, ili čak nešto ranije? Ili se saveznika tražilo više na jednoj strani i na taj način počelo napuštati neke principe opštenarodne odbrane (naročito 1987, 1988, 1989 i kasnije) i to u vrijeme kada je stepen spoljne vojne ugroženosti SFRJ bio na najnižem nivou poslije Drugog svjetskog rata. Ovim se ne tvrdi da su nestali uvijek prisutni interesi spoljnih faktora ali mnoge savjete koji bi doveli do drugačijeg i realnijeg ocjenjivanja stanja u svijetu i oko nas, tada neke aktuelne političke i vojne ličnosti nisu prihvatale, ili su to činile vrlo teško, i među njima su u tom pogledu postojale razlike (pa i u našem armijskom vrhu prije 1986 godine).

Dakle, nikada nismo bili bez stranog mješanja. Nekad je ono bilo manje, nekada veće, ali nikada u SFRJ stepen spoljne vojne ugroženosti nije bio tako nizak kao u posljednjih deset godina. U ovom (sadašnjem) ratu, mješanje različitih spoljnih činilaca je očigledno. Ali, ovaj problem treba posmatrati i iz ugla opšteg razvoja prilika u Evropi i svijetu, ne samo sa stanovišta ranije ispoljenih interesa, već i kao posljedicu činjenice da je u najvećoj mjeri i prvenstveno do mješanja došlo pod pritiskom događaja unutar SFRJ. Bez stvarnih razloga, uplašili smo se Vatikana, Njemačke i Amerike. Sva glavna pitanja su se mogla i morala rješavati (i rješavaće se) unutar Jugoslavije i od toga bi zavisili stepen i oblici uplitanja tzv. stranog faktora. Uostalom, aktuelni političari, civili i vojnici, pregovarali su sa stranim faktorima koje su, proglasivši ih prethodno glavnim krivcem, pozvali u pomoć.

U globalnoj politici i Zapad i Istok su prihvatili princip nemješanja i nemjenjanja granica u Evropi (KEBS i Pariska povelja). Oni su to poštovali dok u SFRJ nije počeo rat, a umješali su se kada su bili pozvani, s tim što ni tada nisu napustili princip nepromjenljivosti republičkih granica.

2. Pogledajmo detaljnije procjene te ugroženosti u knjizi Veljka Kadijevića (na stranama 34 – 36), gde stoji “da je Vatikan imao i ima vrlo značajnu ulogu u zbivanjima u Jugoslaviji” i “da je Vatikan radio intenzivno sa omladinom do 17 godina starosti”, te “da je obezbjeđivao finansijska sredstva za naoružanje hrvatske vojske” (gdje su podaci?). Poslije Vatikana, ocjenjuje se da su se kod Turske i Austrije “pojavili stari imperijalni prohtjevi”. A zašto Austrija to nije iskoristila poslije napuštanja Slovenije od strane JNA? Italija “često mjenja stav prema Jugoslaviji”, kaže Kadijević, ali “njene pretenzije na djelove jugoslovenske teritorije nemaju (zbog Njemačke) nikakvih izgleda na uspjeh” i da “stavovi Italije do sada nisu bili ekstremni”. A zašto Italija ne koristi rat u Sloveniji i Hrvatskoj da uđe u Istru i Slovenačko primorje, ili barem u zonu “B”? Albanija ima “neskriven cilj da djelove jugoslovenske teritorije pripoji sebi”. Mađarska igra “dvoličnu ulogu”, a Rumunija je jedina koja “stalno održava korektne odnose”. Bugarska se popravila, a ima “promenljive stavove”. Kako to da ni Mađarska ni Bugarska ne ostvaruju svoje teritorijalne pretenzije u Vojvodini i Makedoniji, naročito poslije povlačenja Treće vojne oblasti iz Skoplja? Grčka “zaslužuje posebnu pažnju” ili “Grčka i Srbija su uvijek bile u savezničkim a nikada u neprijateljskim odnosima”. (Mnogi od nas se sjećaju “sukoba” na grčkoj granici, kada smo grčke oružane snage kao djelove NATO-snaga poražavali i istjerivali sa teritorije Makedonije na mnogim štabnim i neštabnim vježbama. To isto smo činili i prema NATO-snogama iz Austrije i Italije.)

Nije se razmišljalo o posljedicama kidanja diplomatskih veza sa Zapadom i svijetom, o reagovanju Zapada na odnose unutar zemlje, odnose sa Kosovom, o “ugledu” Šešelja, Arkana i sličnih u Evropi – Interpolu.

Spoljni faktor nije bio glavni faktor razbijanja SFRJ. Taj faktor je, uglavnom, insistirao na jedinstvenoj Jugoslaviji, bez obzira što je njegovo djelovanje bilo nijansirano sa stanovišta različitih interesa. Djelovanje tog faktora je postepeno postajalo kompleksno i snažnije, mada usporeno. Ali, čvrsto stoji činjenica da je unutrašnji faktor bio glavni i odlučujući i da je kod nas bilo pameti i dogovora, svaku, dogovorom uspostavljenu Jugoslaviju, spoljni faktor bi bez zaziranja prihvatio i podržao. Negativnu ulogu međunarodnog faktora Kadijević je preuveličao da bi prikrio razornu politiku domaćih faktora.

Dakle, takvo je bilo okruženje prema ocjeni načelnika Štaba Vrhovne komande, pa se ponovo pitamo gdje je tu zapravo spoljna vojna ugroženost i zašto te snage, od kojih su četiri članice NATO pakta (Italija, Grčka, Turska i na svoj način Austrija) i Vatikan sa švajcarskom gardom, Bugari, Mađari i Albanci, ne iskoristiše šansu da uzmu dijelove teritorije i da realizuju svoje pretenzije u fazi unutrašnjeg razbijanja SFRJ i JNA. Međutim, šta se faktički događa – Italiju pozivaju srpski nacionalisti u Istru i Slovenačko primorje (Dobrica Ćosić), a drugi joj nude Zadar i neke otoke (Milan Martić i drugi), a treći prihvataju sugestije Grka da se sadašnja Makedonija naziva “Bivša jugoslovenska republika Makedonija”. I zašto i sada govorimo o ratnom okruženju krnje Jugoslavije (SRJ) koja ni sa jedne strane, ni u ovom ratu – ratovima, nije bila i nije ni sada ugrožena agresijom spolja, već ratom na prostoru nekadašnje SFR Jugoslavije, u kojem i Savezna Republika Jugoslavija (SRJ) učestvuje. Stranci (UNPROFOR) nisu došli silom nego i na naš poziv, uz našu dozvolu i potpise Slobodana Miloševića, Franje Tuđmana i Veljka Kadrijevića, pošto su propala sva šetanja i sastanci na kojima se oni i drugi nisu uspjeli dogovoriti. A IFOR i SFOR dolaze sa pet puta jačim snagama uz dozvolu i potpise S. Miloševića, F. Tuđmana i A. Izetbegovića.

3. Godine 1991, kada se već ratuje, ponuđen je i Karingtonov plan. U pregovorima u kojima su učestvovali i predstavnici JNA, bilo je govora o Jugoslaviji kao novoj asocijaciji, imajući u vidu objektivne potrebe, interese i zahtjeve koji su stizali iz baze, a koji su trebali da omoguće narodima iz svih republika da žive u skladu sa modernim uslovima razvoja. Karingtonov plan nije nudio raspad Jugoslavije. Nudio je konture nove (a najmanje krnje) Jugoslavije, a rješenja je trebalo naći sporazumom i novim Ustavom. Predlozi sadržani u tom planu bili su u skladu sa obavezama SFRJ prema međunarodnim konvencijama za koje se SFRJ ne samo vatreno borila, već puno i učinila, a posebno u oblasti razoružanja. Sve je to palo u vodu, pa su čak Karingtonovi prijedlozi okvalifikovani kao “protivni međunarodnom pravu i Povelji UN”, što, očigledno, nije tačno, jer su njegovi prijedlozi zadovoljavali zahtjeve pojedinih djelova zemlje, predviđali čak i nove autonomne regije u Hrvatskoj, podrazumjevali osnivanje i postojanje niza organa koji bi regulisali osnove zajedničkog života. Oni koji su odbacili model iz Ustava 1974 godine, tražili su da se prihvati model tzv. čvrste federacije, što se pokazalo kao nerealno, jer je sam život zahtjevao nova rješenja. Što u Karingtonovom planu nije pomenuta JNA, može se shvatiti i kao ustupak njoj, kao želja da se to

pitanje ostavi otvoreno i da se JNA (i drugim faktorima) pruži mogućnost da se u daljnjim pregovorima utvrdi kakva će ona biti i u kojoj mjeri Armija treba da učestvuje u rješavanju tih pitanja. Međutim, Jugoslavija se oktobra 1991 godine našla u situaciji u kojoj su, na mnogim mjestima, glavna mjerila civilizovanog života zaboravljena.

Za što objektivnije procjenjivanje spoljnog faktora, nužno je imati u vidu još jednu istinu – da nijedna inostrana sila nije izvršila agresiju, niti je za odbranu bilo kojeg djela zemlje od tako pretpostavljene spoljne ugroženosti i agresije upotrebljen i jedan vojnik JNA i TO.

Dakle, kada se situacija razvila do besmislenosti, rat nije bilo moguće prekinuti bez učestvovanja međunarodnog faktora, u stvari, bez “treće strane”. Ni ratne rane svih u Jugoslaviji se, na žalost, ne mogu riješiti ni liječiti bez učestvovanja tog faktora.

“Ajmo stvoriti konfederaciju, inače ćemo propasti”.

(Edvard Kardelj, 12. i 13. XI 1965)

* * *

“Kritikom Ustava iz 1974 i samoupravnog socijalizma, Kadjević se deklarira kao zastupnik etatističkog centralizma i sa tog stanovišta pokušava da objasni jugoslavensku krizu i faktore njenog katastrofalnog finala.”

(Pukovnik Radoslav (Braco) Đerić)

O USTAVU IZ 1974, DRUŠTVENOM SISTEMU I NACIONALNOM SUKOBLJAVANJU

1. Kadijević manipuliše Ustavom SFRJ iz 1974 godine (str. 71 – 77), ali prije toga, obara se na “Kardeljevsku koncepciju” o vojsci, jer smatra da je njen “dobar dio... ušao u Ustav iz 1974”. On to čini na sljedeći način: “Teorijsku osnovu Kardeljeve koncepcije činila je kvazi-teorija o naoružanom narodu. Osnovna poruka te teorije u Kardeljevom izdanju bila je da samoupravnom socijalističkom društvu ne odgovara tip vojske kao što je JNA, da je prevaziđen ostatak stajaćih profesionalnih vojski, ostatak birokratskog centralističkog državnog uređenja i da nju treba zamijeniti naoružanim narodom.” Ništa slično, međutim, ne može se naći u Kardeljevim spisima. Autoru to ne smeta i on, jednostavno, hoće da mu vjerujemo na rječ, i iz jedne konstrukcije mirno izvlači drugu, u vidu čudnog zaključka: “Jedino što je bilo važno jeste da se razbije JNA iz istih onih razloga iz kojih je razbijena i federalna jugoslovenska država” (Kadijević, str. 72)

Po logici da se iz jednog iskonstruisanog podatka mogu konstruisati sve novi i novi (prividno tačni, ukoliko se prenebregne nezasnovanost polazne pozicije), Kadijević dalje ređa iskaze, među kojima je najuočljivije njegovo odricanje od “Kardeljevog koncepta naoružanog naroda” i izjašnjavanje za vojsku sposobnu “da vodi kombinovani oblik oružane borbe, a to znači visoko profesionalno obučenu i uvježbanu, sa manjim profesionalnim dijelom aktivnih starešina i vojnika, ali i sa dobro obučanim i uvježbanim rezervnim sastavom Armije, koja će biti sposobna da vodi najmoderniji rat na frontu, ali i da efikasno može voditi i partizanski rat u pozadini neprijatelja” – (str. 72). Stvara se utisak da su ideja naoružanog naroda, opštenarodne odbrane, područvljavanja odbrane (različiti nazivi za istu suštinu) Kardeljeva izmišljotina i “kvazi teorija”. I čitalac ponovo treba da autoru vjeruje na rječ.

Sličan sistem odbrane – kakav je bio jugoslovenski – imale su Švedska i Švajcarska. Mi smo koristili njihova, a oni naša iskustva. Principe naše koncepcije ONO koristile su i pojedine nesvrstane zemlje.

Osvrćući se na segmente koncepcije ONO, zacrtane u Ustavu SFRJ,

Kadijević piše:

“Na prvom mestu to je generalna teza o takozvanom podruštvljavanju odbrane, prema kojoj poslove odbrane treba da vode ne neka stručna tijela, još manje vojska, već cijelo društvo” (str. 72). Pogledajmo šta o tome stvarno piše u Ustavu.

“Opštenarodna odbrana u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji je jedinstven sistem organizovanja, pripremanja i učešća federacije, republika, autonomnih pokrajina, opština, organizacija udruženog rada, mesnih zajednica, samoupravnih interesnih zajednica i drugih samoupravnih organizacija i zajednica, društveno-političkih i drugih društvenih organizacija, radnih ljudi i građana u oružanoj borbi i svim drugim oblicima otpora i u vršenju drugih zadataka od interesa za odbranu zemlje” (Ustav SFRJ – Službeni list – Beograd, str. 20). “Federacija preko saveznih organa... uređuje osnove sistema narodne odbrane i stara se o njegovom sprovođenju... utvrđuje osnove planova i pripremnih mera za odbranu zemlje...” (Ustav SFRJ, str. 117 – 119). “Predsjedništvo SFRJ, u ostvarivanju opštenarodne odbrane, utvrđuje osnove planova i pripremnih mera za odbranu zemlje, daje smernice za preduzimanje mera priprema i mobilisanje izvora i snaga zemlje za odbranu i za usklađivanje planova i mera društveno-političkih zajednica, organizacija i zajednica, utvrđuje postojanje neposredne ratne opasnosti, naređuje opštu i delimičnu mobilizaciju... Predsedništvo SFRJ utvrđuje plan upotrebe oružanih snaga Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije za slučaj rata i naređuje upotrebu oružanih snaga u miru...” (Ustav SFRJ, str. 135).

Dakle, tvrdnja da prema Ustavu, poslove odbrane treba da vodi “cijelo društvo” proizvoljna je i logički nakazna konstrukcija koja u dokumentu na koji se poziva nema potvrde. Odbrana je, kako smo vidjeli u Ustavu, “jedinstven sistem” sa jasno određenim nadležnostima. To, međutim, ne smeta Kadijeviću i on iz jedne konstrukcije lako i “logično” izvlači drugu: “U praksi to je značilo uvođenje samoupravne anarhije i u poslove odbrane u cjelini, pa i u čisto vojno-stručne poslove” (“Moje viđenje raspada”, str. 72).

Sljedeća misao koja, takođe, po autorovom shvatanju, proizlazi iz Ustava, bila bi: “Stvaranje dviju ravnopravnih komponenti oružanih snaga – JNA i Teritorijalne odbrane – značilo je da se na najautoritativniji način praktički cijepa jedinstvo oružanih snaga. Teritorijalna odbrana postaje

vojska republičkih i pokrajinskih država” (str. 73). Ostaje nejasno kako se postojanjem “dviju ravnopravnih komponenti” u okviru jedinstvene cjeline može ugrožavati i “cijepati” ta cjelina. Ustav tu ne ostavlja nikakvu priliku za dvoumljenje. “Oružane snage Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije štite nezavisnost, suverenitet, teritorijalnu celovitost i ovim Ustavom utvrđeno društveno uređenje Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i čine jedinstvenu celinu i sastoje se od Jugoslovenske narodne armije, kao zajedničke oružane sile svih naroda i narodnosti i svih radnih ljudi i građana, i od Teritorijalne odbrane, kao najšireg oblika organizovanog oružanog opštenarodnog otpora” (Ustav SFRJ, str. 101).

Poturajući, dakle, stav koji se na Ustavu ne zasniva, opet svojom “logikom” zaključuje: “Posle takve krupne strategijske pobede koncepta razbijanja oružanih snaga, razbijačima Jugoslavije je ostalo da svoje aktivnosti dalje skoncentrišu na razbijanje same JNA, što oni vrlo organizovano, uporno i dosljedno čine” (str. 73).

“Sledeći krupan udar na jedinstvo oružanih snaga – nastavlja autor – Ustav iz 1974. učinio je u najvažnijem elementu funkcionisanja vojske – komandovanju i rukovođenju. Dao je pravo republikama i pokrajinama da rukovode Teritorijalnom odbranom, a štabove teritorijalne odbrane stavio u dvojnu potčinjenost – pretpostavljenim komandama oružanih snaga i rukovodstvima republika, pokrajina i opština” (str. 73). Provjerimo, možda ovoga puta tako nešto, ipak, postoji u Ustavu? “Vrhovno rukovođenje i komandovanje oružanim snagama obezbeđuje jedinstvo i nedeljivost oružane borbe” (Ustav SFRJ, str. 20). “Oružane snage SFRJ čine jedinstvenu celinu i sastoje se od Jugoslovenske narodne armije... i od Teritorijalne odbrane” (str. 101). “Predsedništvo SFRJ je najviši organ rukovođenja i komandovanja oružanim snagama SFRJ u ratu i miru” (Ustav SFRJ, str. 135). “Predsednik Republike je Vrhovni komandant oružanih snaga Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije” (Ustav SFRJ, str. 141), i “Predsednik Republike, kao vrhovni komandant oružanih snaga Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, rukovodi i komanduje oružanim snagama Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i utvrđuje osnove planova i pripremnih mera za odbranu zemlje; utvrđuje Plan upotrebe oružanih snaga Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije za slučaj rata i naređuje upotrebu oružanih snaga u miru...” (Ustav SFRJ, str. 142).

Kadijević nas, dakle, još jednom (neistinito) obavještava i iz Ustava izvlači tumačenja koja tamo ne postoje. Računajući da će neobavješteni čitalac povjerovati u izvedenu obmanu, on ga iznova ubjeđuje: “Takvo rješenje predstavlja izvanrednu podlogu za paralisanje komandovanja, pa i više od toga. I to se rješenje u praksi pokazalo kao dobro odabran potez u funkciji razbijanja i slabljenja u svakom pogledu i posebno kao vješt manevar za nacionalistički orijentisane starešine u oružanim snagama.”(str. 73).

U knjizi ima, međutim, i jedan tačan podatak, a to je – da je “finansiranje JNA dato u nadležnost federacije, a finansiranje TO u nadležnost republika, pokrajina, opština i radnih organizacija”. Ali, ta činjenica lišena je važnog podatka da u Ustavu postoje i sljedeće odredbe: “Kad je to neophodno radi sprečavanja i otklanjanja većih poremećaja u privredi ili kad to zahtevaju interesi narodne odbrane ili druge vanredne potrebe zemlje, saveznim zakonom mogu se propisati granice u kojima društveno-političke zajednice obrazuju rezervna društvena sredstva: privremena zabrana raspolaganja delom društvenih sredstava... od strane... društveno-političkih zajednica; način raspolaganja viškovima prihoda budžeta društvenopolitičkih zajednica...” (Ustav SFRJ, str. 279), “... sredstva za finansiranje narodne odbrane obezbeđuju se u budžetu federacije prema srednjoročnom planu razvoja, izgradnje i opremanja Jugoslovenske narodne armije i srednjoročnom planu zadatka organa federacije u oblasti narodne odbrane, utvrđenih u skladu s društvenim planom Jugoslavije... Za potrebe narodne odbrane... Skupština SFRJ može... samostalno utvrditi izvore sredstava, odnosno preuzeti i kreditne ili druge obaveze radi obezbeđenja tih potreba, ako se te potrebe ne mogu obezbediti iz budžeta federacije” (Ustav SFRJ, str. 111 – 116, čl. 267 i 279). Bez tog dodatka koji govori o presudnom uticaju federacije i kad je u pitanju finansiranje narodne odbrane, pomenuti podatak djeluje kao poluistina, a autoru se ta ne-cjela istina učinila pogodnom da iz nje izvede novu konstrukciju: “Tako je u stvari utvrđena materijalna pretpostavka nejedinstva OS...” (“Moje viđenje raspada”, str. 74).

2. Kadijević dalje tvrdi da “svakom normalnom čovjeku koji voli svoju zemlju i svoj narod, suočenom sa opasnošću raspada zemlje putem građanskog rata, moraju ideološka i politička uvjerenja biti u drugom planu” (“Moje viđenje raspada str. 2 i 19)

Ova pretpostavka data je u kontekstu iz koga bi trebalo da proizlazi da je ona bila "credo" Kadijevića i vojnog vrha, od koga su polazili u svom opredjeljenju u jugoslovenskoj krizi i tragediji. Međutim, gotovo svakom stranicom knjige, autor to demantuje. Kritikom samoupravnog socijalizma on se deklarira kao zastupnik etatističkog centralizma i sa tog stanovišta pokušava da objasni jugoslovensku krizu, faktore njenog katastrofalnog finala i svoje opredjeljenje u procesu razaranja zemlje. Na četrdesetak stranica teksta autor pokazuje ne samo da nije imao razumjevanje za demokratski razvoj socijalizma i reforme, već da mu je ideološki protivan (str. 53 – 68). Nevažno je da li se radi o konverziji ideja ili o idejama koje su intimno sakrivane godinama pa su sada dobile šansu da se reafirmišu. Bitno je nešto drugo, a to je da je njegova kritika traženja novih demokratskih puteva razvoja socijalizma u funkciji opravdavanja politike nacionalističkog populizma.

Iz ugla njegovog viđenja unutrašnjih faktora raspada, jedino se ta politika ocrtava kao mogući "spasilac" Jugoslavije. Samo za nju on nema ni riječi kritike. On joj se priklanja i preporučuje je (navedeno str. 106), a snagom funkcije nastoji da se ona ostvari bilo kao dominirajuća snaga SFRJ, bilo kao dominirajuća snaga neke nove države – makar ona bila i manja i drugačija.

Teze – da se osnovni uzroci nestajanja SFRJ nalaze u protivrječnostima, u utopiji i nepravедnostima njenog društvenog bića, u antijugoslovenstvu i izdaji svih ostalih nacija osim srpske; u jugoslovenstvu kao velikoj grešci i zavjeri protiv srpskog naroda, u tome da se Jugoslavija kao vještačka tvorevina morala raspasti, pogotovo što je to bio strategijski cilj svjetske zavjere itd. – samo su paravan kojim se pokriva i iskrivljava suština tragičnih zbivanja i zamagljuje politika glavnih krivaca. I ovog puta ponavljam – Jugoslavija se nije morala raspasti, a ako je do razlaza ili drugačijeg organizovanja samostalnih nacionalnih država moralo doći, moguće je bilo to učiniti bez bratoubilačkog rata, bez obzira na izražen stepen unutrašnje krize.

Osnovna uloga oružanih snaga SFRJ, po Ustavu, bila je, kao što smo to konstatovali, zaštita i odbrana državnog suvereniteta i teritorijalnog integriteta zemlje i zaštita ustavnog poretka. Prvi zadatak OS SFRJ obavile su uspješno. Kao efikasna odbrambena sila, bile su jedan od odlučujućih faktora odvrćanja u nekoliko kritičnih situacija (Tršćanska kriza, oružani

pritisak IB zemalja, tršćanska kriza povodom zone "B", u vrijeme tzv. mađarskih događaja i za vrijeme čehoslovačke krize). JNA je bila značajan, ali ne jedini faktor bezbjednosti zemlje i oslonac nesvrstane spoljne politike SFRJ. "Zaštita ustavnog poretka podrazumjevala je dvije obaveze. Prva: JNA i drugi elementi OS razvijali su se u skladu sa razvojem socijalističkog društvenog sistema koji im je bio osnov i izvor odbrambenog motivacionog interesa i jedinstva. U skladu sa tim, izgrađivala se koncepcija ONO i adekvatna joj vojna organizacija. Pretpostavka odbrambenog interesa bio je društveni položaj radnog čovjeka i građanina. U takvoj društvenoj poziciji građanin ne bi mogao biti uskraćen ni u čemu, pa ni u nacionalnim potrebama i osjećanjima. Nacionalna prava obezbjeđivana su njegovim socijalnim položajem i činila ga ravnopravnim sa pripadnicima drugih naroda i narodnosti. Sljedstveno tome, neminovna je bila politička ravnopravnost socijalističkih narodnih republika. OS SFRJ i u organizacionom, i u kadrovskom pogledu morale su trajno polaziti od ovih principa kako bi dosljedne tekovinama NOB-a bile sigurna odbrana ravnopravnosti naroda i narodnosti i njihovih republika. Druga obaveza bila je da OS budu uvijek oslonac onih političkih snaga koje djeluju u skladu sa Ustavom i da im budu oslonac u borbi protiv njegovog narušavanja" – ocjenjuje A. Krajačević (Stvaranje i razaranje Jugoslavije, Zbornik, Beograd, 1996).

Ustavi nisu vječni, razvoj je tražio njihove promjene. U odnosu na OS to je značilo da u tom slučaju one moraju biti oslonac onih jugoslovenskih političkih snaga koje bi bile nosilac legitimnog mjenjanja ili dograđivanja Ustava. OS SFRJ ni jednim sastavnim djelom, pa i najvažnijim (JNA), po Ustavu i društveno-političkom poretku nisu mogle biti samostalni politički subjekt ili arbitar. Za njih, a to znači u prvom redu za armijski vrh, kriterijumi su bili određeni ustavnom ulogom OS. Tragična politička zbivanja pokazuju da vojni vrh nije bio dorastao svojoj ustavnoj obavezi. Prihvatajući postepeno, a onda sve brže, projekciju "treće Jugoslavije" po modelu političkih snaga koje su svoju platformu gradile na negaciji postojećeg Ustava, osnovnih tekovina NOB-a i demokratske socijalističke izgradnje, vojni vrh je – Kadrijevićeva knjiga to potvrđuje – arbitrirao u njihovu korist i Armiju faktički doveo u funkciju njihovog odlučujućeg instrumenta. Postojanje dezintegrativnih snaga u nekim djelovima SFRJ ovome nisu mogli i ne mogu biti opravdanje.

Tačno je da je izgradnja socijalizma u SFRJ bila opterećena

objektivnim i subjektivnim teškoćama, pa i promašajima. Istorijske hipoteke, velike ekonomske razlike, česte nepovoljne međunarodne prilike, birokratizam, teškoće i problemi koji su izrastali u traženju vlastitih društveno-razvojnih puteva, činili su razvoj neravnomjernim i oscilatornim, vodili nastajanju različitih interesa i njihovim slabijim ili jačim sukobima. Činjenica je, međutim, da je on (u cjelini) bio na uzlaznoj liniji i da je Jugoslaviju od zaostale doveo u red srednje razvijenih zemalja. Takve razvojne probleme i teškoće, pa i razlike u gledanjima na dalji razvitak, utoliko prije je trebalo rješavati putem međusobnog uvažavanja i dijaloga, u procesu unapređivanja i ostvarivanja političke i ekonomske demokratije. To se nije dogodilo, preovladale su snage njene negacije.

Značajna karakteristika društveno-političkih kretanja u SFRJ bio je permanentan, nekad otvoreniji a nekad prikriveniji, sukob između birokratizma i samoupravljanja. I pored borbe protiv birokratizma, birokratizam nije savladan, uspjevao je da se održi, pa i da ojača. Po metodama i većoj demokratičnosti, on se razlikovao od birokratizma u zemljama istočnoevropskog lagera. To je bio rezultat uticaja samoupravnog socijalizma i nastojanja da se on ostvari. Kroz samoupravne društvene odnose, ma koliko da su bili (u početnoj fazi) opterećeni lutanjima i greškama – a i pritiskom birokratsko-tehnokratske prakse, probijao se talas demokratskih zahtjeva neposrednih i širih interesa radnih ljudi i udruženog rada. Preplitanje samoupravnog i birokratskog ispoljavalo se u koncentraciji odlučivanja u centrima političke moći i realnim interesima određenih društvenih struktura. Društveni položaj, ugled i mogućnosti ostvarivanja ličnih materijalnih interesa, zavisili su od položaja u hijerarhiji tih struktura. To je postalo moćna interesna baza i korjen žilavosti birokratizma, pa je decentralizacija u federaciji i niže, iako je predstavljala udar po birokratizmu (iz navedenih razloga), ipak ostavljala mogućnost da se on utvrdi (i to različito) u republikama i pokrajinama. Centru je ostala arbitraža, razvojno-usmjeravačka, spoljno-politička i odbrambena funkcija. Radilo se o dva koncepta prevazilaženja pluralizma realnih društvenih interesa u prelaznom periodu. Demokratski zahtjevi nisu imali alternativu. Da li je armijski vrh to mogao da shvati i intimno prihvati? Tehnokratska svijest je odnose u neposrednoj proizvodnji, određene tehnologijom, vidjela i nudila kao model društvenih odnosa. Otuda i osnova za spregu dogmatizma, autokratije, birokratije i tehnokratije. Možda u tom svjetlu treba tražiti i razloge opredjeljenja armijskog vrha u jugoslovenskoj krizi.

Samoupravni socijalizam je svojom vizijom ozbiljno nagrizao društvene osnove birokratije. Samoupravljanje je tražilo svoju univerzalnost na cjelom jugoslovenskom prostoru. Postavljajući interes i slobodu radnog čovjeka kao osnovni kriterijum, ono je zahtjevalo određeni demokratizam u svim pravcima i na svim nivoima. Birokratizam se opirao i nastojao da razvojne tokove samoupravljanja uspori i zadrži pod svojom kontrolom. Samoupravljanje je trebalo ideološki zaustaviti, trebalo ga je potisnuti iz svijesti radnih ljudi i birokratizam “demokratskog” predznaka predstaviti kao sistemski izraz ostvarivanja njihovih interesa.

3. Bujanje nacionalizma na tlu Jugoslavije nije samo posljedica oživljavanja nekih prigušenih nacionalističkih žarišta, već i rezultat akcija i prakse nacionalnih birokratizama. Prekrivena mitovima tradicije i istorije, nacionalna ideologija bila je pogodno sredstvo za manipulisanje narodom. U višenacionalnoj zemlji (kakva je bila naša), nacionalizmi se međusobno podstiču, isključ ivi su i antagonistički. Međutim, nacionalizam u najvećoj naciji ili u dvije nacije ima najrazorniju moć.

Nacionalističke ambicije u nekim vodećim političkim krugovima republika bivale su unekoliko suzbijene i usporene, a negdje su se i razbuktavale, posebno u najvećoj naciji. Iako je nacionalizam u Srbiji bio pod određenom kritikom, ona nije u istom smislu zahvatala i vodeće političke strukture. Oštrica kritike bila je usmjerena na snage demokratskije opcije, a nacionalističke tenzije u vodećim političkim snagama manje-više ostale su neuzdrmane. Utoliko lakše se onda ostvarivala simbioza nacionalističkih ambicija sa socijalnim. Prihvatanje nacionalne ideologije neminovno je vodilo i usvajanju njenih političkih ciljeva, a to su bili ciljevi društvenih snaga koje su i oformile nacionalnu ideologiju. O tome svjedoči sličnost, pa i podudarnost, današnjeg “programa” ostvarivanja nacionalnih interesa srpskog naroda (ako se to može nazvati programom) sa Moljevićevim srpskim nacionalnim programom (iz 1941 godine). Radikalni kurs označila je tzv. “istorijska sednica” 1987 godine. “Antibirokratska revolucija” bila je, u stvari, birokratska kontrarevolucija, koja svoju platformu gradi na velikosrpskom hegemonizmu i etnocentrizmu. Pomenuti kurs ubrzo je pokazao svoje pravo lice. Napadaju se AVNOJ, bratstvo i jedinstvo, samoupravljanje, zakon o udruženom radu, a prije svega, Ustav SFRJ. Otvara se tzv. srpsko nacionalno pitanje, podstiču pokreti Srba u drugim republikama, traže se

promjene u unutrašnjoj teritorijalnoj podjeli, želi se politička majorizacija u federaciji. Svim sredstvima se podjaruje nacionalistička histerija, potpiruje nacionalna mržnja, uvode se ekonomske sankcije prema drugim republikama, pripremaju se nacionalistički pohodi na tzv. “mitinge istine” u drugim republikama. Legalizacija nacionalizma u Srbiji i njegovo podizanje na nivo državotvorne ideološke osnove unitarne države (srpskog naroda) imalo je katastrofalne posljedice i za srpski narod i za druge narode. Za ulazak na političku scenu Srbije otvorila su se vrata antisocijalističkim, nacionalističkim snagama iz zemlje i inostranstva. One postaju “saveznik” velikosrpskom birokratskom hegemonizmu u politici “preuređenja” Jugoslavije. Njihovi ciljevi su identični. Cjena toga je rehabilitacija četništva, monarhizma, negiranje onoga što je stvoreno poslije Drugog svjetskog rata, najbezobzirnije blaćenje NOB-a, rušenje potvrđenih društvenopolitičkih i moralnih vrijednosti, procvat korupcije, profiterstva i kriminala, grabež društvene imovine, osiromašenje i – ono najgore – duhovno opustošenje i mržnja.

Insistiranje na novoj “trećoj Jugoslaviji”, koja bi se izgradila na supstituciji avnojevskih principa, nije moglo biti prihvatljivo ni jednom drugom konstitutivnom subjektu federacije. To je moralo biti jasno. Međutim, kako se, u suštini, radilo o sukobu sa velikosrpskom koncepcijom rekonpozicije SFRJ, koja je imala i rezervnu varijantu velikosrpske secesije, rasprave ubrzo prevazilaze ustavno-pravne okvire i poprimaju karakter međunacionalnorepubličkih sve dubljih razilaženja i otvorenih političkih sukoba. I sa time se moralo računati. Ni druge republike nisu bile imune od vlastite birokratsko-nacionalističke infekcije. Ona je utoliko brže jačala ukoliko je nalazila opravdanje u sve arogantnijem hegemonističkom nastupu rukovodstva najveće nacije. Agresivni nastup velikosrpskog hegemonizma nacionalističke snage u drugim republikama široko koriste za napade na vodeće političke strukture u svojim republikama. Optužuju ih za nemoć, neodlučnost, kapitulanstvo pred velikosrpskim pritiskom i izdaju. Sa finansijskom i drugom pomoći djela emigracije i katoličke crkve, one, isto tako vjerskom i nacionalnom mitomanijom, razvijaju kampanju reafirmacije svojih nacionalno-unitarističkih i separatističkih programa i ciljeva.

Političke akcije srbijanskog rukovodstva su im u tom pogledu direktno išle na ruku: teze da disperzija srpskog elementa na najvećem djelu jugoslovenskog prostora čini Srbe prirodnim integrativnim faktorom

Jugoslavije; da su Srbi stvarali obe Jugoslavije i da su po toj istorijskoj ulozi i jedini njeni pravi branioci i vodeća i najjugoslovenskija nacija, Pijemont države i njena osnovna snaga, da treba da imaju daleko vidniju ulogu i prava u svim republikama kako bi se oslobodili poniženja kojima su bili izloženi u SFRJ; da srpska nacionalna svijest treba da postane neka protivteža drugim nacionalizmima koji nisu jugoslovenski i državotvorni – na čemu se, između ostalog, gradila velikosrpska varijanta rješavanja jugoslovenske krize – nisu mogle da ostanu bez teškog negativnog odjeka u drugim republikama. One su prihvaćene kao hegemonistička opasnost pod geslom o “srboslaviji” i to ne samo u redovima desnih, nacionalističkih i šovinističkih snaga. Iako to ne može biti isprika za mnoge greške političkih rukovodstava drugih republika, glavni sponzor pobjede nacionalističkih snaga svih boja na višestranačkim izborima u drugim republikama bio je objektivno velikosrpski hegemonizam.

Jugoslavija je tako, prvo postepeno a onda konačno, ušla u vrzino kolo međunacionalnih sukoba, u kojima se jedan nacionalizam hranio drugim, a svi zajedno onim najvećim i najmasovnijim. Nacionalne države i nacionalni interes postaju jedini kriterijum političkog života. Tok zbivanja danas pokazuje da je vrijeme još mogućeg pravovremenog reagovanja bilo vrijeme Osme sjednice, a to je propušteno. Kadijević ne objašnjava kako je jedna politika, inaugurisana na toj sednici, puna sebe, nametljiva i odbojna prema svemu što se sa njom ne slaže – posebno prema principima na kojima je do tada zasnivano zajedništvo zemlje i jedinstvo OS, mogla da postane zamjena za dotadašnju politiku razvoja.

4. Krizni procesi u Jugoslaviji se nisu mogli dešavati a da ne ostave traga i na oružane snage. Događanja su uznemiravala sastav JNA i izazivala nedoumice. Unutrašnja stabilnost bila je pretpostavka i faktor odbrambene sposobnosti zemlje. Bilo je očigledno da se one dovode u pitanje, a time i međunarodni položaj zemlje. U uslovima razlaza u istočnoevropskom lageru, ujedinjenja Njemačke, sloma društveno-političkih sistema u istočno-evropskim zemljama, raspada i slabljenja SSSR-a, moralo je biti jasno da će se i u Jugoslaviji aktivirati inostrani strategijski interesi. U takvoj situaciji pokretati “srpsko nacionalno pitanje”, a time neizbježno i druga “nacionalna pitanja”, bilo je porazno.

Velikosrpski hegemonizam je srpske nacionalne pokrete u drugim republikama planski podsticao i svim sredstvima pomagao. Bez toga, njih

ne bi ni bilo. Čelnici tih pokreta su to javno potvrđivali i odavali zahvalnost matici. Ovi pokreti nastali su prije izbornih pobjeda nacionalista, što svjedoči da se nisu javili spontano i samo kao opravdana politička reakcija na državno-sistemske antisrpski kurs, posebno u Hrvatskoj, do kojeg je došlo – pošto su ekstremno nacionalističke snage preuzele vlast. Štaviše, nacionalističke snage su oformljenu političku fizionomiju uzimale kao argumenat odbrane sopstvenog etnosa kroz inauguraciju nove šovinističke državne politike, što se onda i na drugoj strani koristilo za nastajanja i namjene tih pokreta kao moćnog i odlučujućeg instrumenta velikosrpskog hegemonizma u mjenjanju političkog uređenja SFRJ. Nacionalne pokrete nije bilo moguće razviti na pitanjima socijalnog položaja pripadnika srpskog naroda u drugim republikama, koji je, uglavnom, bio na nivou odgovarajućih sredina, a veći ili manji međunacionalni problemi do kojih je dolazilo, mogli su se rješavati političkim putem. Nastupilo se i sa pitanjima vjere kao “suštine nacionalnog bića” i sa podsjećanjima na vjersko-nacionalne genocide domaćih fašističkih – u prvom redu, ustaško-kvislingških organizacija u Drugom svjetskom ratu. To se onda poklapalo sa isto tako militantnom komponentom religije ekstremno nacionalističkih snaga u drugim republikama. Mržnja i želja za odmazdom, podignute su na nivo nacionalno-teističke vrline.

U vrijeme kada su, s obzirom na zbivanja u svijetu, jedinstvo i zajedništvo bili – ne samo neophodni, već i jedina šansa jugoslovenskim narodima, pa i srpskom, njegovo rukovodstvo je činilo sve da se unutrašnje stanje do kraja destabilizuje. Nevjerovatno je da armijski vrh u svojim procjenama to nije uočio. Po Kadijeviću, ključni činilac razbijanja Jugoslavije bio je inostrani faktor, u čiju službu su se bili stavili svi nacionalizmi (sem srpskog) i antijugoslovenski zavjerenici. Apsurdnost te logike je i u tome što Kadijević među rušitelje Jugoslavije svrstava i neke istorijske ličnosti, koje su, po njemu, stvarale i razvijale avnojevsku Jugoslaviju samo zato da bi je mogle razbiti.

Prema velikom “otkriću” Kadijevića, onda presudnu funkciju preuzima psihološki rat koji se iz inostranih centara vodi protiv SFRJ i Srbije, kao jedine još preostale kohezivne snage zemlje. On svjesno zaboravlja da taj psihološki rat nije bio ništa novo, da se sa većim ili manjim intenzitetom uvek vodio protiv SFRJ, pa ipak nije uspevao.

5. Čak i onda kada je došlo do faktičkog rušenja društveno-političkog sistema u SFRJ i slabljenja federacije, bilo je izlaza koji bi bili u interesu svih naroda. Izlaz se mogao naći u labavoj federaciji, u formuli 4 + 2, u konfederaciji, u savezu država – u svakom, svima prihvatljivom obliku, koji bi održao određenu cjelinu zemlje. Odlučujuća prepreka da se Jugoslavija zadrži u bilo kom od pomenutih oblika državne cjeline bio je stav aktuelne vlasti i većine opozicije u Srbiji, koji su tvrdoglavo i bez pogovora tražili da se prihvati njihov model nekakve nove “federacije”, u kojoj bi, u stvari, fizički i teritorijalni majorizam poslužio kao osnova hegemonije velikosrpske politike. To ne samo da nije moglo biti prihvatljivo za druge, već je i dolijevalo ulje na vatru ekstremno nacionalističkog partikularizma i secesionizma kod drugih. Niz besplodnih sastanaka predsjednika republika, koji su putovali iz mjesta u mjesto, jasno je pokazivao da ta politika vodi zemlju razlazu. Ali, kakvom? Odbojnost srpskog rukovodstva prema svakom kompromisu nije dozvoljavala bilo kakvu alternativu. Ta odbojnost nosila je u sebi i neskrivene predznake spremnosti da se jedna ili druga varijacija sopstvenog viđenja “jedinstva federacije” nametne i drugim sredstvima kojima se politika produžavala silom.

Pogrešno procjenjujući međunarodni ambijent i strategijski momenat, srpsko rukovodstvo je zaključilo da ima dovoljno moći za ostvarivanje svoje politike. Zahvaljujući političkim pučevima, računalo je da je obezbjedilo dominantan uticaj u vrhu federacije. Nacionalistička histerija je pothranjivala iluziju o političkoj snazi u masama. Neadekvatna procjena kretanja i interesa u nekim republikama, vodila je zaključku da će ozbiljniji politički otpori biti djelom blokirani, djelom brzo ugušeni; otpadanje pojedinih djelova se čak smatralo poželjnim – otpori “novoj federaciji” bi bili manji i lakše prebrodivi.

6. Velikosrpski hegemonizam je u svojim unutar jugoslovenskim obračunima računao i sa JNA. Ona je bila organ federacije i imala bi da sljedi njene zahtjeve, zahtjeve Vrhovne komande, pa makar većina te komande bila i velikosrpski orijentisana; krnje Predsjedništvo je u tom smislu bilo veoma povoljna solucija. Samo po sebi, to još ne bi moralo biti odlučujuće za Armiju, pogotovo što je njen položaj u Vrhovnoj komandi bio jak i uticajan, što potvrđuje i Kadrijević u pojedinim djelovima svoje knjige. Kobno je, međutim, što je tu opciju, i pored izvjesnih kolebanja, prihvatio i vrh JNA.

Za armijski vrh, po svemu sudeći, hegemonistički centralizam srpske politike poklapao se sa njegovim viđenjem nekog modernijeg etatističkog centralizma kao modela za rješavanje unutar jugoslovenskih suprotnosti i tu je, izgleda, bila odlučujuća spona. Ali, tu je onda i početak konačnog kraja JNA kao armije naroda i narodnosti Jugoslavije i okosnice opštenarodne odbrane.

Sve što se kasnije događalo: sukobi vojnog vrha sa nekim republičkim rukovodstvima; nesporazumi i razmimoilaženja sa Saveznom vladom; razilaženja, pa i sukobi sa pojedinim djelovima TO i načini kojima su se oni pokušavali rješavati; nacionalističke borbe za TO i cjepanja u TO; nedoumice, pukotine, pa i razlazi u samoj JNA; “uspjesi” i neuspjesi JNA u tzv. razdvajanju međunacionalno sukobljenih strana; izdaje i “izdaje”; ovakva ili onakva upotreba efektivna JNA, iza kojih su ostali loši rezultati, samo su posljedica osnovnog idejnog i političkog opredjeljenja Kadijevića, tadašnjeg vojnog vrha i njegovih političkih mentora.

“Rasformiranje armija, uvođenje korpusa nije bila strateška i organizacijska potreba; to je napravljeno planski da bi se razbio raniji sistem u kojem je svaka republika, pored zajedničke jugoslovenske, imala i svoju vojsku. Takvu reorganizaciju razumjeli smo kao potpunu reviziju sistema opštenarodne odbrane.”

(General-pukovnik Stane Potočar)

SUŠTINA I SMISAO NAPADA NA KONCEPCIJU OPŠTENARODNE ODBRANE

1. Konceptija ONO i organizacija OS

U knjizi “Moje viđenje raspada”, Kadijević je kao činioc raspada SFRJ, označio koncepciju ONO i neadekvatnu organizaciju oružanih snaga.

Po njemu, glavni razlog za takvu organizaciju i nepripremljenost OS SFRJ, a time i “nesnalaženje” u nastaloj kriznoj, odnosno ratnoj situaciji, leži u činjenici da je izgradnja JNA i TO bila utemeljena na zahtjevima koncepcije opštenarodne odbrane: “Ogroman hendikep za efikasnu upotrebu oružanih snaga bio je u činjenici da su se one cijeli poslijeratni period pripremale za rat po koncepciji opštenarodne odbrane, koja je sušta suprotnost uslovima i načinu upotrebe do koje je zaista došlo” (Kadijević, “Moje viđenje raspada”, str. 95).

Neodrživost ovih teza je očigledna, jer se za neprimjerenu upotrebu OS optužuje koncepcija ONO – široka društveno-politička i vojno-strategijska zamisao o pripremi države i društva za odbranu i vođenje rata u strategijski najnepovoljnijim uslovima, tj. u slučaju agresije jednog od dva ili oba tada postojeća vojna saveza (NATO ili VU), ili kako se to u zvaničnim dokumentima označavalo, u slučaju tzv. agresije sa radikalnim ciljem. Cilj koji se ovom kritikom želi postići nije načelna teorijska rasprava, a još manje je riječ o analizi iskustava i saznanja poslednjeg rata, reč je o nečemu drugom. Da li je u pitanju providan pokušaj pravdanja nekih nerazumljivih i nedopustivih postupaka JNA (Slovenija, Vukovar, Dubrovnik) i pogrešnih odluka vojnog vrha, ili je u pitanju strah od odgovornosti za posljedice koje su nastale raspadom oružanih snaga SFRJ i JNA?

Iako će potpunije analize pokazati cjelinu ovog rata, već u ovom času se pouzdano može potkrepiti nizom dokaza (a posebno saznanja stečenih u praksi) da koncepcija odbrane (do 1986. i 1987), vojna organizacija društva i organizacija OS nisu mogli biti bilo kakav oslonac, a još manje razlog za ovakvu ulogu i upotrebu JNA (ranije zajedničke

oružane sile svih jugoslovenskih naroda) u posljednjem bezumnom ratu.

Ili, drugim rječima, strategijska upotreba JNA, zadaci koje je dobijala, i nekad odabirala i način njihovog realizovanja, nisu bili diktirani zahtjevima i postavkama koncepcije odbrane, već političkim i vojnim ciljevima i odlukama aktuelnog državnog i vojnog rukovodstva i drugih političkih faktora, posebno Srbije i Crne Gore.

U dokazivanju tvrdnje po kojoj je koncepcija ONO bila činilac raspada države i uzrok neadekvatne organizacije i nepripremljenosti OS autor koristi "argumente" koji su problematični.

Jedan od takvih je i konstatacija (navedeno, str. 71), da se razvoj OS od polovine šezdesetih godina do raspada SFRJ, odvijao kroz sukob dvije dijametralno suprotne linije. Jedne, koju je, kako tvrdi Kadrijević, zastupala većina armijskih starješina, a čija je suština bila zalaganje za koncept jedinstvenih OS, i druge, koja je dolazila iz društva, čiji su nosioci bili Kardelj i Bakarić i po kojoj je navodna Kardeljeva teorija o naoružanom narodu i milicijskom tipu organizacije OS bila osnova i najširi teorijski okvir takvog koncepta. Indikativna je i konstatacija da se Tito (kao šef države, odnosno kao Vrhovni komandant OS) u svojim stavovima o izgradnji jugoslovenskih OS stalno "kolebao" između te dvije koncepcije, da bi se "kako je vrijeme odmicalo, sve više priklanjao Kardeljevoj ideji ustrojstva OS i doktrini njihove upotrebe". Stav autora o "dvije dijametralno suprotstavljene koncepcije u politici razvoja i izgradnje jugoslovenskih oružanih snaga" više se zasniva na preuveličavanju obima i značaja određenih razlika koje su se u razvoju OS pojavljivale, posebno u procesu teorijskog osmišljavanja i operacionalizacije u domenu vojne organizacije društva i ustrojstva OS. Istina, u različitim fazama bilo je i drukčijih mišljenja o ustrojstvu i razvoju OS. Međutim, u najvažnijim zakonskim normativnim aktima (Ustav, Zakon o narodnoj odbrani, Strategija oružane borbe, Strategija ONO i DSZ i dr.) nema ni pomena o milicijskom tipu vojne organizacije, pa ni kad je u pitanju TO, odnosno tzv. prostorna struktura kao najširi oblik vojnog organizovanja. Naprotiv, u tim dokumentima oružane snage se definišu kao jedinstvena oružana sila, organizovana po savremenim principima i kriterijumima i u skladu sa zahtevima koncepcije i doktrine, potrebama i objektivnim mogućnostima zemlje (Oružane snage SFRJ, glava IV, str. 11 – 156, Strategija 1983 godine.)

Apsurdna je i tvrdnja o Titovom kolebanju i priklanjanju nekoj Kardeljevoj koncepciji razvoja jugoslovenskih OS, tim prije ako se zna da se kontinuirano zalagao za jedinstvene i moderno organizovane OS, a posebno za savremeno opremljenu JNA. U razgovoru sa delegacijom OS (u kojoj sam učestvovao), 21. decembra 1979, u Karađorđevu, Tito je rekao: "Nastavite rad na daljem usavršavanju i jačanju naše Armije. Sredstva koja su za to potrebna naš narod rado daje... Armija je jedna od garancija da niko neće smeti da posegne na našu slobodu i nezavisnost" (Vojna dela, knjiga VI, str. 384, VIZ, Beograd, 1981)

Takva optužba Tita je još čudnija ako se ima u vidu da je Kadijević, ne tako davno, podržavao Titov koncept razvoja OS, ocjenjujući ga kao primjer stvaralačke primjene Marksove teorije o naoružanom narodu na konkretne jugoslovenske uslove i potrebe. U članku "Marksizam i vojna organizacija za odbranu", polemišući sa nekim neadekvatnim interpretacijama Marksove teorije o naoružanom narodu i mogućnosti njene primjene na jugoslovensku stvarnost, Kadijević zastupa tezu da je jugoslovensko rješenje, oživotvoreno u koncepciji ONO i na njoj zasnovanoj vojnoj organizaciji, najdoslednija stvaralačka primjena Marksove teorije, pri čemu je Titov doprinos bio odlučujući. "Tito je očigledno pitanju izgradnje oružanih snaga prilazio stvaralački i služeći se marksističkom metodom, rješenja pronalazio u skladu sa postojećom praksom... Realizacija ideje o naoružanom narodu i u savremenim uslovima nije vezana za primjenu samo jednog vojnog sistema, bilo da se radi o milicijskom tipu vojne organizacije, ili regularnoj armiji... JNA i TO su dva osnovna oblika organizovanja radnih ljudi, naroda i narodnosti Jugoslavije za borbu. To su konkretni oblici, primjene Marksove ideje o naoružanom narodu na današnjem stepenu razvitka našeg socijalističkog društva i u okviru postojećih međunarodnih odnosa" – piše Kadijević, i zaključuje da je "osnovna linija razvoja cjeline OS ostala još uvijek sačuvana, zahvaljujuć i, prije svega, Titu i njegovim uvijek jasnim stavovima o tom sudbonosnom pitanju naše odbrane" (Vojno delo, 6/1983) Zbog toga se (za mnoge), s razlogom nameće pitanje otkud takva metamorfoza u odnosu na politiku koju je "branio" i podržavao u dužem vremenskom periodu (a da li je?). Da li se uzroci Kadijevićeve metamorfoze mogu tražiti i u kontekstu prepoznatljivih napada koji se vode protiv Tita i protiv svega što je na bilo koji način vezano za Titovo ime, a naročito njegovu ulogu u NOB-u, u stvaranju Jugoslavije i njenih OS? Mora se reći da je u realizaciji politike razvoja oružanih snaga bilo

različitih prilaza, kolebanja i nedosljednosti (predimenzioniranost obadvije komponente OS, elemenata unificiranosti i paralelizma u razvoju JNA i TO, nekonzistentnosti u sistemu komandovanja i dr), ali da nikada nije bio doveden u pitanje koncept izgradnje jedinstvenih, savremeno organizovanih i opremljenih OS, u čemu je Titova uloga bila odlučujuća.

Kadijević se obračunava i sa strategijskim rješenjem o stvaranju dvije komponente (JNA i TO) u strukturi OS, tvrdeći da je to rješenje bilo direktan udar na njihovo jedinstvo, jer, kako kaže, "TO je sve više postajala vojska republičkih i pokrajinskih država, a samim tim, i opasan presedan za jedinstvenu organizaciju i funkcionisanje oružanih snaga", što je on, doduše, i ranije tvrdio (intervju M. Lazanskom 1990), rekavši: "TO, takva kakva je, stvorena krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih, objektivno je velika podvala" ("Narodna armija", Beograd, 6. decembar 1990).

Ne ulazeći u analizu razloga i ciljeva koji su odlučujuće uticali na prihvatanje dvokomponentne strukture jugoslovenskih oružanih snaga, niti principa na kojima se temeljila organizacija jedne i druge komponente, odnosno njihove uloge i načela upotrebe u eventualnom ratu, potrebno je istaći da je odluka o dvokomponentnom ustrojstvu jugoslovenskih OS proizlazila iz koncepcije odbrane, tradicije, karaktera i načina vođenja rata, koji bi se mogao eventualno voditi na jugoslovenskom ratištu, sa osloncem na demografske, ekonomske i druge mogućnosti zemlje i na druge činioce jugoslovenske stvarnosti, zbog čega je bila i prihvaćena kao optimalan odgovor na agresiju i ugrožavanje bezbjednosti zemlje. Za prihvatanje takve strukture OS, značajan uticaj imala su vrlo bogata iskustva i saznanja iz NOB-a 1941 – 1945, iskustva iz nekih drugih ratova (Kina, Vijetnam, Alžir), kao i onih država (Švedska, Švajcarska), koje su se u politici razvoja i strukturiranja svojih snaga orijentisale na slična rješenja.

Drugo je pitanje opravdanosti ili neopravdanosti kritike nekih tendencija da se TO po organizaciji, opremanju, načinu upotrebe i drugim karakteristikama izjednači sa JNA ili joj se maksimalno približi (Srbija i BiH), kao i tendencija da još više postane element republičkih državnosti (Slovenija, Makedonija i Crna Gora). Međutim, više je nego očigledno da kritika dvokomponentne strukture, odnosno TO kao djela OS SFRJ, kod Kadijevića ima drugu konotaciju i predstavlja pokušaj da se u nekim

objektivnim razvojnim i organizacijskim slabostima OS pronade opravdanje za njihovu neprimjerenu upotrebu u nastaloj kriznoj situaciji, za podršku unitarističkoj Jugoslaviji i ratu.

Kritika koncepta dvokomponentne strukture OS zanimljiva je i kad se razmatra sa stanovišta ranijih teorijskih gledanja i zalaganja Kadijevića u nekim člancima u kojima je podržavao baš takvo rješenje. U pomenutom članku "Marksizam i vojno organizovanje za odbranu", on piše: "Bitni faktori, ako ne i jedini koji opredeljuju oblik organizacije oružanih snaga jesu karakter i osobito oblik oružane borbe. Konceptija opštenarodne odbrane je utvrdila da se mi pripremamo za sva tri oblika oružane borbe, kombinovani, frontalni i partizanski, s tim što kombinovani oblik, prema našoj doktrini, zauzima dominantno mesto. Primena kombinovanog oblika oružane borbe pretpostavlja postojanje dveju komponenti oružanih snaga, jedne, namenjene za vođenje dejstva pretežno na frontu, i druge, osposobljene za vođenje borbe u pozadini neprijateljevih snaga koje deluju na frontu, uz sposobnost prelaženja manjih ili većih delova jedne u drugu komponentu" (Vojno delo, 6/1983). Upoređenjem onoga što je o dvokomponentnoj strukturi OS Kadijević pisao ranije, sa onim što piše u svojoj knjizi, nameće se pitanje koje je – od dva dijametralno suprotna stanovišta – njegovo istinsko ubjeđenje?

Oblikovanje koncepcije, doktrine i strategije ONO, njeno ustavno i zakonsko uređenje i, konačno, njeno ostvarivanje nije išlo bez teškoća, čak i sporenja između konzervativnih, dogmatskih, klasičnih mišljenja i savremenih rezona u političkom i vojnom vrhu. Suprotnosti su premošćavane prvenstveno Titovim autoritetom, no, i pored toga, ne sve i ne uvijek. (U češkoj krizi 1968 sekretar za narodnu odbranu Gošnjak je morao napustiti položaj sekretara NO SFRJ). Bilo je bitno i značajno sačuvati jedinstvo zemlje i jedinstvo armijskog – vojnog vrha. Nekada je preovlađivalo jedno, a nekad drugo mišljenje, ali su duže vremena bila snažnija ona nedogmatska. I pored svega, u tako različitim pogledima i konceptima skrivali su se i zameci ideja koje su, poslije Titove smrti, počele oživljavati i jačati, jer su u armijskom vrhu sve više jačala dogmatska shvatanja (tim snagama je pripadao i Kadijević), koja su dovela zemlju do krvavog zapleta upravo u vrijeme kada je armijski vrh ostao bez partizanskih kadrova i korišćenja njihovog neposrednog iskustva u Drugom svjetskom ratu i poslije njega.

Osuda dvokomponentne strukture i označavanje tog konceptijsko-doktrinarnog rješenja kao faktora slabljenja njihovog jedinstva i funkcionalne osposobljenosti, problematična je i kad se posmatra sa stanovišta nekih "iskustava" stečenih u ratu – ratovima 1990 – 1995. Nezavisno od toga za koje je političke ciljeve korišćena (kako je i zašto dolazilo do tih ciljeva – pitanje je za posebnu raspravu), teritorijalna odbrana se pokazala kao efikasna, a posebno u slučajevima kada je imala podršku naroda. TO je bila okosnica za formiranje oružanih snaga ne samo u tzv. secesionističkim republikama (Slovenija, Hrvatska, Makedonija), i u BiH, gde je TO proglašena (aprila 1992) OS republike BiH, već i u tzv. Republici Srpskoj, Republici Srpskoj Krajini. U nekim operacijama JNA u Hrvatskoj i BiH, TO je bila ne samo osnovni izvor popune njenih jedinica (koja je bila otežana poremećajem u mobilizacijskom i regrutnom sistemu), već je u brojnim slučajevima sadejstvovala jedinicama JNA.

Tvrđnja po kojoj je neadekvatna organizacija sistema rukovođenja i komandovanja bila "dobro odabran potez u funkciji slabljenja OS i njihovog onesposobljavanja za uspješno izvršenje svojih zadataka u novonastaloj kriznoj situaciji" ("Moje viđenje.., str. 73) je neargumentovana, tim prije ako se zna da postojeći sistem nije bio ni u organizacijskom ni u tehničkom pogledu prepreka i limitirajući faktor uspješnog komandovanja na bilo kom nivou vojne organizacije OS. Neki problemi, ako bi se tako mogli nazvati (dvojna nadležnost u komandovanju TO, neprecizno regulisana prava i nadležnosti određenih državnih organa, komiteti za ONO i DSZ, tehničke razlike u sredstvima veze u JNA i TO i dr), bili su još prije ovog rata "razrešeni" (ukinuti su komiteti ONO i DSZ, snage TO republika – operativno su potčinjene komandama novoformiranih vojišta), a neki su bili u procesu rješavanja (unifikacija sredstava veze), tako da to nije bila prepreka funkcionisanju sistema rukovođenja i komandovanja. Kritici je izloženo i rješenje o vojno-teritorijalnoj podjeli jugo-prostora, a naročito navodno podudaranje armijskih i republičkih administrativnih granica, što je, kako kaže Kadrijević na strani 76, "imalo vrlo jasan cilj, tj. da se definitivno razbije JNA kao jedinstvena oružana sila savezne države i u njenim okvirima praktično stvore vojske republičkih, odnosno pokrajinskih država". Nekorektnost nije samo u tome što se jednom strategijskom i vojno-stručnom rješenju pripisuju neprimjerene političke kvalifikacije, već i u tome što se netačno interpretiraju i navode neke značajne materijalne činjenice. Poznato je (a Kadrijević to vrlo dobro zna), da se u traženju najcjelishodnijeg rješenja za

vojno-teritorijalnu podjelu jugoslovenskog prostora, odnosno pri određivanju armijskih granica, moralo polaziti od složenog kriterijuma, pri čemu su operativno-strategijski zahtjevi i potrebe bili odlučujući. Površna analiza tzv. zona odgovornosti (armijskih granica) pokazuje da su se, pri njihovom utvrđivanju, pored operativno-strategijskih, morali uvažavati i drugi činioci (geografske karakteristike, političko-administrativna podjela, ekonomski i demografski potencijali, tradicija i dr), što se vidi i po konkretnim rješenjima koja su bila na snazi prije ukidanja armija. Čak i kada bi bilo tačno Kadijevićevo mišljenje da postojeće armijske granice nisu bile najbolje utvrđene, ne može se prihvatiti tvrdnja da je to mogao biti razlog za nedovoljnu pripremljenost JNA i teškoće koje su se pojavile u procesu njenog angažovanja, tim prije ako se ima u vidu činjenica da su armije (u njegovo vrijeme i na njegov predlog) bile ukinute prije početka rata.

2. Kritika kadrovske politike

Apsolutna kritika kadrovske politike, a posebno pretjerane koncentracije starešina JNA u garnizonima svoje republike, sporna je zbog toga što su primjeri takve koncentracije bili karakterističniji za raniji period (početak osamdesetih), i zbog toga što je to bila jedna od mjera kojom se želilo poboljšati materijalno stanje starešina koji su odlazili u penziju. Međutim, takva politika bila je u velikoj mjeri napuštena (u Kadijevićevo vrijeme), što se moglo vidjeti iz činjenice da se početkom rata 1992 veliki broj starešina JNA, porijeklom iz jedne, nalazio u garnizonima drugih republika.

Nije tačno da su komandanti armijskih oblasti i korpusa, koji su pokrivali teritoriju jedne republike, po pravilu bile starešine iz te republike, iako je ova pojava u ranijem periodu bila dosta karakteristična. To se vidi iz činjenice da prije, a pogotovo neposredno pred izbijanje rata, nijedan komandant oblasti nije bio iz republike čiju je teritoriju pokrivala njegova armija, ili su mnogi zamjenjeni zbog nepovjerenja. Posljednji komandant IX (ljubljske) armije bio je Srbin, Svetozar Višnjić, V (zagrebačke) vojne oblasti Života Avramović, Srbin, a prije njega Konrad Kolšek – Slovenac, VII (sarajevske) armije Hrvat, Ante Lukežić (pre rasformiranja), odnosno Milutin Kukanjac, Srbin, nakon ponovnog

formiranja. Komandant III (skopske) oblasti bio je Života Avramović. Komandant I (beogradske) oblasti bio je Makedonac Aleksandar Spirkovski, komandant vojno-pomorske oblasti Srbin Mile Kandić, a komandant Ratnog vazduhoplovstva i PVO Hrvat Zvonko Jurjević. Zbog toga i nije bilo neočekivano što su neki od njih (u teškoj i komplikovanoj situaciji) ispoljili nesnalažljivost, nesposobnost ili bili izmanipulisani, pa su svi ranije, ili zajedno sa Kadijevićem, penzionisani 1992 godine. Dovodeći u pitanje opravdanost politike da se pri postavljanju starješina na dužnosti komandanta armije – oblasti – moralo voditi računa i o nacionalnoj i republičkoj pripadnosti, autor, slučajno ili namjerno, prenebjegava činjenicu da je SFRJ i multietnička zajednica, a JNA oružana sila svih jugoslovenskih naroda i narodnosti i da se to moralo imati u vidu kada su se rješavali problemi i u sferi kadrovske politike. Drugim rječima, da bi JNA bila istinska oružana sila svih naših naroda, morala se obezbjediti i odgovarajuća nacionalna struktura starješinskog sastava, posebno na najvišim komandnim položajima i funkcijama u Saveznom sekretarijatu i Generalštabu OS.

Koliko taj momenat može biti značajan, pokazuju npr. događanja u ranijoj VII armiji koja je ukinuta i ponovo formirana, kao II sarajevska armija. U razgovoru koji je Kadijević vodio sa rukovodstvom BiH (koncem 1991), kao sporno nametalo se pitanje nacionalne strukture starješinskog sastava na komandnim položajima (komanda armije i komande korpusa), jer je upravo takav sastav dovodio do nepovjerenja i podozrivosti kod aktuelnog državnog i političkog rukovodstva BiH. Komandant armije (sada već druge) bio je general Milutin Kukanjac, Srbin (došao iz Skoplja), načelnik štaba general Dobrašin Praščević, Crnogorac (prije toga u Zagrebu), komandant 17. tuzlanskog korpusa general Savo Janković, Crnogorac, 4. sarajevskog general Vojislav Đurđevac, Crnogorac, a komandant 5. banjalučkog korpusa Srbin, Nikola Uzelac. Poslije povlačenja JNA iz Slovenije i Hrvatske na teritoriju BiH, komandanti novih korpusa bili su iz drugih republika (Perišić i Vuković iz Srbije, Niković iz Crne Gore), tvrdi general J. Ninković. Dakle, niko iz BiH. Ali i ovo je bilo planirano.

U članku "Armija mora očuvati svoj narodni i jugoslovenski karakter" (Vojno delo, 3/88), Kadijević piše: "Armija mora očuvati i dalje razvijati svoj narodni i jugoslovenski karakter. Samo tako ona može biti ono što je uvek bila – zajednička oružana sila svih naroda i narodnosti

Jugoslavije. Da bi se ta dva svojstva sačuvala i dalje razvijala, neophodni su koordinirani naponi ne samo njenog sastava, nego i svih progresivnih snaga našega društva... Vaspitanje u duhu jugoslovenskog socijalističkog patriotizma, bratstvo, jedinstvo, ravnopravnost, borba protiv nacionalizma svih vrsta – bitni su zadaci koji su u funkciji daljeg razvoja pomenutih istorijskih svojstava JNA.” Ako je zalaganje za očuvanje i razvijanje pomenutih svojstava JNA bilo iskreno, onda je teško razumjeti da se nekoliko godina kasnije tako obračunava sa onom politikom i praktičnim rješenjima koji su obezbjeđivali ostvarenje takve ideje. Zbog toga nestvarno zvuči euforična Kadijevićeva konstatacija da su od bivše JNA stvorene tri vojske – vojska SRJ, vojska Republike Srpske i vojska Republike Srpske Krajine, što potpuno odudara od zalaganja da JNA mora biti “zajednička oružana sila svih naroda i narodnosti Jugoslavije”.

Poslije kritike koncepcije ONO i nekih (po njemu) neprimjerenih rješenja u organizaciji, sistemu rukovođenja i komandovanja, kadrovskoj politici i finansiranju, načelnik Štaba Vrhovne komande elaborira mjere koje je preduzelo najviše vojno rukovodstvo, a kojima je, kako kaže, “trebalo ublažiti negativno razarajuće dejstvo koncepta oružanih snaga sadržanog u Ustavu iz 1974”.

Ne ulazeći u ocjenu korektnosti “orijentacije” vojnog vrha koji nastoji da se u donošenju i provođenju planiranih mjera zaobiđu i izigravaju važeće ustavne i druge zakonske odredbe, odnosno, kako to, ne bez ironije, kaže Kadijević, “da se odgovarajućim stručnim rješenjima doskoči i maksimalno neutrališu ona rješenja koja su proizlazila iz postojećeg ustavnog koncepta”. Treba reći da su te mjere vojnog vrha (sa malim izuzecima), posmatrane sa političkog i vojno-stručnog aspekta, bile ishitrene, kontroverzne i kontraproduktivne, pogotovo u tako složenoj unutrašnjoj političkoj situaciji. Ukidanje armija i divizija kao i formiranje vojišta (AO) sa korpusima i druge promjene koje su iz toga proizlazile – nije provjeravano i u praksi nije do kraja ni provedeno. Međutim, te mjere su nametnute i izazvale su od početka oštre reakcije u relevantnim armijskim krugovima i u nekim republikama. Ni jedna od mjera iz ovog kompleksa nije ocjenjivana kao racionalna, a pogotovo primjerena aktuelnoj situaciji u društvu i OS. Suština brojnih i oštrih primjedaba i zamjerki takvom rješenju svodila se na ocjenu da takvo rješenje očigledno nije bilo diktirano nekim operativnostrategijskim potrebama i razlozima, već, prvenstveno, određenim političkim planovima i ciljevima. Trebalo je,

po svemu sudeći, da njihovo provođenje maksimalno suzi, ako ne i onemoguć i uticaj republičkih državnih i političkih rukovodstava na politiku razvoja OS SFRJ, koncept organizovanja, pripremanja i upotrebe, pa i kad je u pitanju TO kao njihova značajna komponenta i integralni deo, u odnosu na koju su, po Ustavu i drugim propisima, republike imale značajne ingerencije. I površan osvrt na kompleks ovih mjera upućuje na zaključak da upravo zbog toga što su bile diktirane prvenstveno nekim političkim ciljevima (militantni hegemonizam) i potrebama, te mjere, u vojno-stručnom smislu, nisu mogle biti optimalne i racionalne.

3. Reorganizacija OS

Nova vojno-teritorijalna podjela (formiranja četiri vojišta izvršena 1988/89), imala je ozbiljnih manjkavosti kad su u pitanju veličina, granice i druge karakteristike novoformiranih vojišta. To se najbolje vidi na primjeru tzv. centralnog ili sjevernog vojišta (sjedište u Beogradu), koje je obuhvatalo najveći dio teritorije Srbije, gotovo cjelokupnu teritoriju BiH i dio teritorije Hrvatske. Ako se ovo posmatra sa operativno-strategijskog (kao prioritetnog) stanovišta, zaista je teško pronaći racionalne razloge za njegovo prihvatanje, pogotovo ako se imaju u vidu ranija rješenja koja se odnose na uređenje teritorije, komandovanje, saradnju sa organima vlasti i dr. Ukidanje armija kao najviših operativno-strategijskih grupacija kopnene vojske je bilo problematično i neracionalno rješenje, ne samo zbog nekih tradicionalnih i istorijskih razloga (armije su postojale u srpskoj vojsci, u vojsci Kraljevine Jugoslavije, u NOV i POJ i u JNA u poslijeratnom periodu), već i zato što su armije, s obzirom na sastav i jačinu, strategijski raspored na jugoslovenskom prostoru, karakter i pripremljenost teritorije koju su pokrivala i druge faktore, bile za jugoslovenske uslove racionalnije i cjelishodnije organizacijsko i operativno-strategijsko rješenje. (Armije se ukidaju 1988/89, a formiraju se 1991 godine, kada je Kadrijević na čelu OS i JNA.)

Odluka o prepotčinjavanju štabova TO republika novoformiranim komandama AO vojištima, a štabova zona TO komandama korpusa je jedan segment globalnog rješenja reorganizacije komandovanja na operativno-strategijskom nivou, čime se isključuju republička i pokrajinska rukovodstva iz politike razvoja, pripreme i materijalno-tehničkog obezbeđenja OS. Dakle, u pitanju su, prije svega, razlozi političke prirode,

a ne neke urgentne operativno-strategijske potrebe. To se vidi iz činjenice da je problem objedinjavanja snaga na određenom vojištu, njihova upotreba i komandovanje već bio na korektan način razrješen (Strategija oružane borbe 1983, str. 149) i otuda nije bilo potrebe da se takva odluka donese.

Rasformiranje i reorganizacija TO Kosova, kao jedna od “značajnih” mjera koju je donijelo najviše državno i vojno rukovodstvo, mora se cjeniti u kontekstu politike koja se vodila i koja se još vodi prema toj pokrajini, odnosno u povezanosti sa drugim mjerama i postupcima koji proizlaze iz takve politike, a ne samo kao neko primarno vojno-stručno rješenje. Čak uz pretpostavku da se TO Kosova, u jednoj nepovoljnoj situaciji mogla koristiti i za međunacionalne obračune, način na koji je ova odluka provedena, a pogotovo obrazloženje koje daje Kadijević, s pravom izazivaju sumnju u opravdanost njenog ukidanja. Koliko su te sumnje i nedoumice bile opravdane, vidi se iz obrazloženja odluke (navedeno str. 78), gdje se kaže: “.. da je posle rasformiranja postojeće TO Kosova otpočelo stvaranje mnogo manje TO Kosova od jugoslovenski orijentisanih ljudi”, čime je i sam na jasan način ukazao na pravi smisao i cilj njenog donošenja. Kadijeviću ne smeta TO kao oblik vojne organizacije (koju prethodno napada i osporava), pod uslovom da je sačinjavaju pripadnici “jugoslovenski (unitaristički – I. R.) orijentisanih naroda” i da se njena funkcija i djelovanje uklapaju u jedan, već smišljen koncept tzv. transformacije postojećih OS i njihove maksimalne političke instrumentalizacije.

To potvrđuje i odluka o oduzimanju oružja od TO (maja 1990) i na drugim područjima Jugoslavije. Naime, ako su za donošenje ovakve odluke i postojali neki razlozi (zaoštavanje međunacionalnih i međurepubličkih odnosa, formiranje stranačkih i drugih paravojnih formacija, disperzija i “nedovoljna obezbeđenost” TO), njeno provođenje moralo je izazvati ozbiljnu sumnju u njen pravi smisao i cilj, i to ne samo kod republičkih rukovodstava i štabova TO, već i kod većine objektivnih i nepristrasnih ljudi, uključujući i najveći broj starešina JNA.

Veljko Kadijević (navedeno str. 78) ocjenjuje da je oduzimanje oružja teritorijalnoj odbrani “jedna od najznačajnijih mera paralisanja pogubnog ustavnog koncepta”. Zašto se ovom “najznačajnijom merom” autor nije više pozabavio? Kada bi se problem razoružanja TO dublje

analizirao, moralo bi se konstatovati da oružje nije oduzeto teritorijalnoj odbrani Srbije i Crne Gore, da je ta odluka najviše pogodila Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu, da se nije uspjelo oduzeti oružje 1/3 teritorijalne odbrane Slovenije i mnogim jedinicama teritorijalne odbrane Zapadne Hercegovine, a da je teritorijalna odbrana Srbije i Crne Gore, poslije učešća mnogih jedinica u ratu, preko Drine, Dunava i Prevlake, rasformirana stvaranjem Vojske Jugoslavije.

U provođenju ove mjere državnog i vojnog rukovodstva, došlo je do jedne ne samo indikativne, već i zabrinjavajuće pojave, odnosno do različitog odnosa prema jedinicama TO u republikama, pa i primjene etničkog kao osnovnog kriterijuma u njenoj realizaciji. Praksa je pokazala da se oružje oduzimalo samo od nesrpskih jedinica TO (Kosovo, Slovenija, Hrvatska, BiH), što je izazvalo proteste, ozbiljan otpor, pa i oružano suprotstavljanje. Poznato je da su neke jedinice TO u Hrvatskoj i BiH, pretežno srpskog sastava, dobijale u toku provođenja ove mjere i dodatne količine naoružanja, kao i to da je velika količina oružja i vojne opreme podjeljena i onim građanima srpske nacionalnosti koji čak i nisu bili vojni obveznici. Rezultati takve politike su poznati. To oružje, zajedno sa onim što je JNA planski ostavljala prilikom povlačenja iz nekih republika, poslužilo je ne samo za stvaranje vojske novoformiranih tzv. srpskih država (RS i RSK), već i brojnih paravojnih formacija.

Analiza nekih mjera koje je preduzeo vojni vrh, vjerovatno uz saglasnost državnog rukovodstva, ili njegovog djela, a kojima je, kako kaže Veljko Kadijević, "trebalo ublažiti negativno razarajuće dejstvo koncepta oružanih snaga sadržanog u Ustavu iz 1974", pokazuje, pored ostalog, da ni one mjere koje su u datoj situaciji izgledale opravdane (kontrola nad naoružanjem TO), zbog nedosljednosti i pokušaja političkog manipulisanja nisu dale očekivane rezultate. Štaviše, bilo je očigledno da u napetoj situaciji, kakva je na prostoru Jugoslavije bila u vrijeme njihovog donošenja i provođenja, one nisu mogle biti svrsishodne i produktivne. Naprotiv, može se tvrditi da je njihovo donošenje i provođenje dovelo do većeg zaoštavanja odnosa između saveznog državnog vrha i republičkih rukovodstava, a posebno između tih rukovodstava i JNA, što bi se moglo označiti kao početak eskaliranja krize, pa i oružanih sukoba koji su se ubrzo razbuknali.

Začuđuje (ali, ne previše) nekritičan odnos koji Kadijević ima prema

sopstvenoj ulozi i doprinosu politici razvoja OS, pa i usvajanju onih rješenja koja u knjizi kritikuje i osporava, odričući pri tom svaku ličnu i funkcionalnu odgovornost. To se eksplicitno pokazuje u sljedećem stavu: “U vreme kada se odlučivalo o temeljnim postavkama koncepta, odnosno između 1965 i 1974. godine, nisam bio na dužnostima sa kojih se moglo značajnije uticati na odluke toga nivoa, pa prema tome, mogu biti manje pristrasan u zaključivanjima” (navedeno str. 81). Nekorektnost ove ograde nije samo u tome što je Kadijević i do 1974. obavljao značajne dužnosti, već u prvom redu, zbog toga što ne pominje period (od 1974 do 1992), kada je obavljao visoke vojne dužnosti, uključujući i i dužnost saveznog sekretara za narodnu odbranu, sa kojih je mogao i odlučujuće uticati na globalnu politiku i konkretna rješenja. Od 1968 pa do 1988 Kadijević je bio načelnik odeljenja u I upravi GŠ, načelnik IV (nastavne) uprave GŠ, pomoćnik načelnika GŠ za KOV, pomoćnik saveznog sekretara za vojnoprivredni sektor i zamjenik saveznog sekretara za narodnu odbranu. Po prirodi tih funkcija i nadležnosti, on se bavio (ili se morao baviti) ne samo pitanjima vojne politike, doktrine, organizacije OS, obuke i opremanja JNA, TO i dr, već je morao i direktnije učestvovati u donošenju i provođenju (barem većine) najvažnijih odluka i rješenja.

Treba li uopšte isticati šta je u političkoj, državnoj i vojnoj hijerarhiji predstavljala funkcija saveznog sekretara za narodnu odbranu, koju je obavljao od 1988 do 1992 godine? Dovoljno je reći da su njegove (zakonski utvrđene) nadležnosti u domenu vojne politike, odbrambenih priprema društva, organizacije i opremanja OS bile velike, a u nekim aspektima i neograničene, što mu je omogućavalo ne samo da bitno, već i presudno utiče na globalnu politiku i konkretna rješenja. Zbog toga je (u najmanju ruku) čudno da neko ko je obavljao istaknute štabne i na kraju komandne funkcije u periodu kada se razrađivala i usvajala koncepcija ONO, može tu isti koncepciju optuživati, skidajući sa sebe bilo kakvu odgovornost. Kadijević je, dakle, bio u prilici da ukaže na eventualne neutemeljenosti koncepcije, doktrine i ratne veštine, kao i na nedostatke u praktičnim rješenjima koja sada kritikuje, odnosno da iznese vlastite poglede i predloge. Široj armijskoj javnosti, pa i djelu ljudi (ne svima) koji su sa njim sarađivali, nije poznato da se suprotstavljao koncepciji ONO i na njoj zasnovanoj politici razvoja OS, koju sada kritikuje. Naprotiv, iz onoga što je objavljivao u raznim publikacijama, a posebno u stručnim časopisima, može se zaključiti suprotno. Od više članaka objavljenih u “Vojnom delu”, polovina je posvećena problemima teorijske razrade

kocepcije ONO, doktrine i ratne vještine i nekim pitanjima organizacije OS. Da pomenemo samo neke: "O metodu materijalističke dijalektike u vojnoj teoriji" ("Vojno delo", 2/56), "Uloga ratnih iskustava u izgradnji teorije ratne veštine" ("Vojno delo", 11/58), "Opštenarodni oblik rata, borbeni moral armije i naroda – međusobni uticaj i zavisnost" ("Vojno delo", 1-2/61), "O nekim osnovnim pitanjima naše strategije i doktrine oružane borbe" ("Vojno delo", 3/72), "Tito tvorac naše savremene koncepcije opštenarodne odbrane" ("Vojno delo", 6/80), "Marksizam i vojna organizacija za odbranu" ("Vojno delo", 6/83), "Branko Mamula je bitno doprineo očuvanju kontinuiteta Titove koncepcije odbrane" ("Vojno delo", 6/89) i dr. Iz navedenih naslova i stavova koje zastupa u tretiranju pojedinih pitanja, proizlazi zaključak da se autor trudio da neke postavke ONO potvrdi i objasni. Zbog toga se neki čitaoci njegove knjige s pravom pitaju otkud takav i tako radikalna zaokret u njegovim pogledima na isti problem? Nameće se i pitanje šta su, zapravo, njegovi pravi stavovi i opredjeljenja, oni raniji ili sadašnji i da li je samo u pitanju pokušaj prilagođavanja, odbacivanja lične, političke i svake druge odgovornosti za sunovrat jugoslovenskog društva.

4. TO kao "podvala" i "vojska bez države"

Ranije je bilo govora o tome da u knjizi "Moje viđenje raspada" i nekim ranijim intervjuima, Veljko Kadijević Teritorijalnu odbranu naziva podvalom, pa čak u tome vidi i djelo neprijatelja. Da li je Kadijević, savezni sekretar za NO, čovjek obnove nekih stanovišta o klasičnoj vojsci? Šta o toj njegovoj definiciji, o "podvali" misle njegovi prethodnici, savezni sekretari za narodnu odbranu Nikola Ljubičić i Branko Mamula, šta načelnici Generalštaba Stane Potočar, Branko Mamula, Petar Gračanin, Zorko Čanadi, Stevan Mirković i Blagoje Adžić? Šta o tome misle komandanti armija, vojišta i komandanti republičkih štabova Teritorijalne odbrane? Dakle, šta o tome misle ljudi sa kojima je sarađivao i "gradio" tu komponentu oružanih snaga? Šta o tome misle članovi Predsjedništva SFRJ, kojima je bio potčinjen, a šta predsjednici republika sa kojima je sarađivao, a koji su manje-više svi doprinjeli da Veljko Kadijević postane po činu i položaju to što je postao? Najzad, šta o tome misle njegovi ondašnji pomoćnici – generali i doktori nauka Mićo Ćušić, Simeon Bunčić, Ramiz Abdulji, Sveto Popović, Aleksandar Stamatović i Nikola Čubra?

Pravo je pitanje zašto Kadijević sada smatra da je ta koncepcija podvala. Da li se (između ostalog) on za takav stav opredjelio i iz pragmatičnih razloga, kada su na izborima u Sloveniji i Hrvatskoj i, djelom, u BiH, pobjedile snage koje su (objektivno) bile protivnici političkog vrha Srbije, i došle u priliku da, na osnovu političke pozicije koju su zadobile, kontrolišu cjelu (u Sloveniji), ili veći dio snaga svojih TO (u Hrvatskoj i Bosni)?

Veljko Kadijević naglašeno govori o ulozi i učincima Štaba Vrhovne komande (ŠVK) kao nosioca procjene. Tako, na primjer (navedeno str. 35 i 36), piše i to da je ŠVK (1989) pune dvije godine (od 1987) ukazivao “da se velikom brzinom približava vreme kada će upravljanje zbivanjima u Jugoslaviji dominantno preuzeti strani faktori”. Ako je tako zaista bilo, postavlja se pitanje: kako je ŠVK tada (u toj funkciji) djelovao i šta je ŠVK (čiji je savezni sekretar admiral Branko Mamula, Veljko Kadijević, njegov zamjenik, a Stevan Mirković načelnik Generalštaba) poduzeo? Da li tada, ili u martu 1991 sazrijeva ideja o Štabu Vrhovne komande kao surogatu vrhovnog komandovanja, kada je armijski vrh zaključio da Predsjedništvo SFRJ (Jović, Zelenović, Mesić, Bućin, Drnovšek i Bogićević) ne mogu funkcionisati kao Vrhovna komanda Oružanih snaga? Kada i po čijoj odluci ili sugestiji Kadijević sebe stavlja u centar zbivanja? O tome ko čini Štab VK i kakav je suštinski odnos između Vrhovne komande i ŠVK Kadijević nije dao precizniji odgovor.

Veljko Kadijević piše o JNA kao “vojsci bez države”. A kako je i zašto tako dugo ostao i napredovao u takvoj vojsci? Kako je u toj vojsci od 1974. godine, kada je po njemu JNA postala “vojska bez države”, do 1992. godine (to znači za 18 godina) bivao unapređivan u najviše činove? I, na kraju, kako je učestvovao i komandovao snagama za “odbranu” od razbijanja SFRJ, koje, kako on kaže, nije ni bilo? Po njemu SFRJ i JNA razaraju nepremostive krize već 30 godina! Čak od 1962. godine! A sam raspad SFRJ i JNA traje 18 godina. Zašto se prihvata da vodi “vojsku bez države”? I zašto, barem on i dio armijskog rukovodstva, nisu podnijeli ostavku maja 1991. godine, kada Predsjedništvo SFRJ, zajedno sa predsjednicima republika, nije prihvatilo njegov stav o “mešanju međunarodnih institucija u unutrašnje stvari naše zemlje” i kada kakva-takva Vrhovna komanda, tj. Predsjedništvo države nije prihvatilo njegove “predloge i konkretne mere”?

5. Vojišta – umjesto armija

Na strani 77, Kadrijević govori o formiranju tri vojišta umjesto šest armija kopnene vojske i o tome kako se organizacija JNA poklapala sa administrativnim granicama republika – što nije tačno. Prva i Druga armija (beogradska i niška), osim nekoliko garnizona na jugu Srbije, pokrivala su teritoriju Srbije sa Kosovom i Vojvodinom. Titogradski korpus teritoriju Crne Gore. Treća armija (Skopje), pored Makedonije, drži i dio južne Srbije. Peta armija (Zagreb) pokriva dio Slovenije (pravac Trst – Rijeka). Sedma armija (Sarajevo), pored Bosne, dio hrvatske (istočnu Slavoniju do linije Našice – Slavonski Brod – vinkovačku depresiju). Deveta armija (Ljubljana) je na teritoriji Slovenije. Vojno-pomorska oblast “pokrivala” je cjelu akvatoriju i deo kopnene teritorije četiri republike. RV i PVO (što je bilo logično), locirane su na cjeloj teritoriji. Na teritoriji Hrvatske preklapale su se zagrebačka armija i još tri operativno-strategijske organizacije – grupacije.

JNA je do 1988/89 u svom sastavu imala armije i vojno-pomorsku oblast koje su (skoro sve) nosile tradiciju ratnih armija. (Slovenija je 1968. godine dobila ljubljansku – Devetu armiju sa tradicijom Devetog slovenačkog korpusa). Komande armija su rukovodile divizijama i brigadama sa tradicijama iz NOB-a. Novom organizacijom ukinute su armije i većina divizija, a vojišta rukovode novouvedenim korpusima. Očekivalo se da Kadrijević obrazloži reorganizaciju komandovanja i ustrojstva operativno-strategijskih grupacija i Teritorijalne odbrane. O kojoj reorganizaciji se radi? Od šest armija stvaraju se četiri “vojišta” i to:

Tzv. sjeverno ili centralno vojište spaja Prvu (Beograd) i Sedmu armiju (Sarajevo) i njihove snage se stavljaju pod komandu vojišta sa sjedištem u Beogradu. Zapadna granica vojišta je Našice, Slavonski Brod, Sava – Una i bosansko-hrvatska granica od Bosanskog Grahova do Crne Gore. Prema tome, Prva armijska oblast ili “vojište” drži najveći dio Srbije, cjelu BiH i istočnu Slavoniju. Korpusi Sedme armije iz Banja Luke, Tuzle, Sarajeva idu pod Beograd. Koliko je to imalo veze sa novom organizacijom Jugoslavije – u najmanju ruku je indikativno?

Tzv. sjeverozapadno vojište (Zagreb) spaja Devetu (Ljubljana) i Petu armiju (Zagreb). Ukidanjem ljubljanske armije (i Kraljevina Jugoslavija je u Sloveniji imala svoju – Sedmu armiju), Deveta armija transformisana je u

dva korpusa pod komandom Zagreba.

Tzv. jugoistočno vojište (Skopje) ukida Drugu (Niš) i Treću armiju (Skopje) i “pokriva” prostor Makedonije, dio južne Srbije, Kosovo i Crnu Goru.

Tzv. jadransko-pomorsko, kao četvrto i specifično vojište (Split), čine efektivni Ratne mornarice, pri čemu je Kninski korpus bio najjača snaga kopnene vojske ovog vojišta.

Veljko Kadijević ocjenjuje da su toj reorganizaciji najviše otpora pružale Slovenija (koja ide “pod” Zagreb) i Bosna i Hercegovina (koja ide “pod” Beograd), a velike prigovore iskazali su Kosovo i Crna Gora, koji su potčinjeni Skoplju. Otpori su bili još veći i zbog stavljanja štabova Teritorijalne odbrane republika i pokrajina i zonskih štabova (ne samo u operativnom pogledu) pod komande vojišta i korpusa. Nosioći otpora (naročito u Sloveniji i Bosni) su reorganizaciju JNA smatrali revizijom koncepcije opštenarodne odbrane u oblasti komandovanja i organizacije jedinica. Reagovanja na ovu reorganizaciju JNA bila su opravdana, jer su mnogi smatrali (uključujući i veliki broj generala) da ona u suštini razbija jedinstvo oružanih snaga i destabilizuje odnose između saveznog centra i republika. Pri tome, treba imati u vidu da je odluka o transformaciji Teritorijalne odbrane Kosova donesena ranije i to zbog toga, kako tvrdi Kadijević, što je bila sastavljena od “separatističkih snaga”, pa je njeno novo komponovanje primjenjeno u korist “jugoslovenski orijentisanih ljudi”.

U kojoj mjeri je ova i ovakva reorganizacija OS usklađena sa ponašanjima JNA u godinama 1988 – 89 i dalje? – pitanje je koje traži analizu i odgovor, ali činjenica je da se ta reorganizacija izvodi pred rat (a svaka reorganizacija je stanovit period i dezorganizacija) i da se novi sistem komandovanja srušio za 2 – 3 godine i doveo, mada ne samo on, do razbijanja JNA, tj. zajedničkih oružanih snaga Jugoslavije. Nestale su u ratu sve komande “vojišta” i sve se svelo na Vojsku SRJ sa tri srpske armije (Prva u Beogradu, Druga u Podgorici i Treća u Nišu), a od formacija teritorijalnih odbrana nastale su vojske u Bosni i Hercegovini (tri), u Hrvatskoj (dvije vojske), u Sloveniji i Makedoniji (po jedna). Teritorijalne odbrane Srbije i Crne Gore su oficijelno rasformirane 1994 godine.

Razloge za neprimjerenu upotrebu i ukupno ponašanje JNA i njen

raspad ne treba tražiti u koncepciji, doktrini ili organizaciji, već u pogrešnoj politici najvišeg državnog i armijskog vrha i nekih republičkih rukovodstava posljednjih godina, čiji je sastavni dio bila i zloupotreba JNA, kojoj je dodjeljena uloga koja za nju nikada nije bila predviđena.

“Rukovodstvo JNA se jula 1988. po činje vezivati za velikosrpsku nacionalističku politiku i u odsudnom trenutku jugoslovenske drame ono je stalo na stranu srpskog nacionalizma u bezumnom bratoubilačkom ratu”

(Kontra-admiral Vidoje Žarković)

DVA ILI PET PERIODA RAZVOJA OS SFRJ

Pišući o razvoju oružanih snaga (str. 68. i dalje), Kadrijević korektno govori o ratnom periodu (1941 – 1945), bez obzira na to što ne spominje partizane, zaboravlja pun naziv našeg rata (ispuštajući i atribut “narodni”), izbjegava da kaže da smo NOR dobili preko nacionalnih partizanskih snaga predvođenih glavnim štabovima, koje su istovremeno bile i zajedničke jugoslovenske oružane snage.

Mirnodopski (poslijeratni) period djeli na dva djela 1945 – 1960 i 1960 i dalje. Međutim, u kojoj mjeri je ova periodizacija subjektivan i neutemeljen prilaz prilagođen njegovim “viđenjima” ostaje da se vidi i uporedi sa napisanom periodizacijom. Četvorogodišnji ratni razvoj (1941 – 1945) je period stvaranja i razvitka narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda, sa Vrhovnim štabom i glavnim štabovima republika, kao i njihove transformacije u JA pred kraj rata. To je ujedno i vreme organizovanja Vrhovnog štaba u toku oslobodilačke antifašističke borbe na bazi zajedničkih općejugoslovenskih i specifičnih rješenja. Ovaj period je naučno i stručno obrađen u hiljadama tomova i radova, a istorijske institucije raspolažu svim što se moglo sačuvati i obraditi o pobjednosnoj borbi svih naroda Jugoslavije. Prema tome, mi smo, u stvari, narodnooslobodilački rat dobili preko nacionalnih armija koje su istovremeno bile i zajedničke – jugoslovenske.

Četrdesetogodišnji poslijeratni (mirnodopski) period (obrađen u ediciji od 24 obimne monografije) je uslovljen razvojem SFRJ od državnog organizovanja s ideološkim usmjeravanjem, do podruštvljavanja odbrane, U ediciji se razvoj oružanih snaga SFRJ djeli na tri perioda (Monografija I, str. 12, 13 i 14).

– Prvi period (1945 do 1958) – obilježava slavljenje pobjede, zatim analiza rezultata, pregrupacija jedinica, demobilizacija i početak mirnodopskog organizacijskog i doktrinarnog procesa. Javila se i određena opasnost sa Zapada (Čerčilove pretnje, povlačenje iz Trsta, dela Istre i Koruške, Andersonove jedinice u Italiji). Organizacija JNA je bivala sve više centralizovana, posebno u oblasti komandovanja i po mnogo čemu su se kopirala iskustva Crvene armije (uglavnom bez pravog opravdanja) – sve

do 1948. Tada je zaprijetila nova opasnost sa Istoka, uslovljena otporom Staljinovoj hegemoniji, i ona je uslovlila promjene u oružanim snagama i vraćanje na sopstvena iskustva iz Narodnooslobodilačke borbe. Oružane snage su postepeno prestajale da budu jedini nosilac funkcija odbrane, ali su ostale njen najvažniji dio.

– Drugi period (1958 do 1969) – predstavljao je normativno, doktrinarno i organizaciono uređenje odbrane i oružanih snaga. Na bazi Ustava iz 1963 odbrana zemlje nije više bila samo dužnost, već i pravo stvaraoca i realizatora odbrambene politike, da bi 1968. u osnovi bio oblikovan koncept opštenarodne odbrane, pa su se oružane snage Jugoslavije sastojale od JNA i Teritorijalne odbrane. Federalnu armiju je organizovala i finansirala federacija, a Teritorijalnu odbranu, kao drugu komponentu oružanih snaga, opštine, pokrajine i republike međusobno usklađenim planovima razvoja i upotrebe.

– Treći period (1969 do 1985) – predstavlja nastavak dogradnje opštenarodne odbrane, posebno Teritorijalne odbrane i provjeru cjelokupnog sistema sa proširenjem na ONO i društvenu samozaštitu. Ustav iz 1974. detaljnije je definisao prava i obaveze odbrambenih subjekata. Sve je to praćeno i raspravama, promjenama, pa i različitim gledanjima. Ovaj period prate pisane rasprave i stručni elaborati, odnosno planovi, a posebno je značajna studija “Strategija oružane borbe 1976” i njena dopuna iz 1983. Za ratni i tri posljeratna perioda razvoja, NOV i POJ i JNA nemaju čega da se stide. Učinile su sve za narode Jugoslavije, oslobodile su zemlju, odvratile su agresiju s obe strane i obezbjedile miran četrdesetpetogodišnji razvoj zemlje.

– Period od 1986. do formalnog nestanka JNA, aprila 1992, nije još obrađen. Predstoji njegova istorijska analiza u kojoj neće moći da se izbjegnu ocjene o najvećoj centralizaciji odbrane i najvećoj posljeratnoj reorganizaciji oružanih snaga (protiv čega su bili mnogi i u Armiji, i u republikama). Reorganizacija je izvedena neposredno pred ovaj rat i nije bila završena. Neće moći da se izbjegnu ocjene o tome da je JNA postepeno počela (pred ovaj rat i tokom njega) da prolazi kroz svojevrsan negativan preobražaj. Od zaštitnice nezavisnosti i suvereniteta Jugoslavije, više od 45 godina, iako joj se danas s mnogih strana to osporava, kada je postala VJ, ona je jednostrano branila interese jednog ili dva naroda i time prestala da bude jugoslovenska i narodna. Tačno je da

su Jugoslavija i JNA bile u teškoj situaciji. Napravljena je sudbonosna greška kada se JNA od branitelja Jugoslavije i svih njenih naroda preobratala u zaštitnicu samo jednog etnosa i jedne nove države. I, opet, pitanje: zar je za stvaranje tzv. “treće Jugoslavije”, to jest SRJ i vojske te države, trebalo prolići toliko krvi? Naravno da nije. Da su prije ovog rata srpsko i crnogorsko političko rukovodstvo, pa i armijski vrh odmah krenuli (a ne poslije izgubljenog rata) ka stvaranju ovakve države, uz priznanje drugih država – nekadašnjih republika koje su postojale i bile međunarodno priznate u svojim ranijim granicama, rat i sve što se dogodilo bilo je moguće izbjeći.

Početak raspada Jugoslavije neki (pa i Kadijević) pomjeraju vremenski unazad. Tačno je da je postojala od ranije tzv. jugoslovenska kriza. Ali se SFRJ i JNA nisu raspale. Zbog slabosti u SK Jugoslavije na scenu su postepeno stupali nacionalisti, antikomunisti, kako oni iz redova SK, tako i iz redova ekstremne desnice. Pogodovala im je tzv. “antibirokratska revolucija”, s tezama o “ugroženosti nacije”, koja je počela neobuzdano da ruši zajedništvo jugoslovenskih naroda i stvara nove međunacionalne odnose po mjeri interesa “istorijskog naroda”. Tako su jedni, uglavnom militantni nacionalisti, zagovarali centralističku, unitarnu državu, okrivljujući Ustav iz 1974, koji je, navodno, dao previše prava republikama i pokrajinama, dok su drugi bili za konfederaciju, tj. savez država uz prethodno međurepubličko razdruživanje. Dakle, umjesto borbe za demokratizaciju jugoslovenskog društva, počela je bitka za prevlast nacionalista.

Prvi su nastupili srpski nacional-šovinisti sa “neobjavljenim” Memorandumom SANU, koji je postao podloga za populističko-nacionalističku politiku aktuelne vlasti i većine opozicije. Psihološke pripreme za to počele su ranije. Vojni vrh tada nije polemisao sa tvorcima Memoranduma, mada je dao do znanja (koliko je meni poznato), da se s tim ne slaže. O Osmoj sednici CK SKS vojni vrh je “samo razmišljao”, dvoumeći se da li da reaguje ili ne, ali do toga nije došlo. Takva politika u Srbiji tjerala je vodu na mlin svih drugih nacionalizama. Politiku “velike Srbije” slijedile su politika “velike Hrvatske” i politike drugih nacija, usmjerene ka samostalnim državama.

JNA se duže vrijeme držala Jugoslavije, ali, kada je sve krenulo nizbrdo, u vojnom vrhu se 1988 procjenjuje da su Srbija i Slobodan

Milošević jedini branitelji SFRJ. Da li je armijski vrh tada vidio (ili nije) da je to politika nacionalnog hegemonizma vodeće nacije? U izbornim kampanjama (1990) i poslije njih, stvari su se zaoštravale, a ulje na vatru doliveno je odlukom SSNO (maja 1990) o razoružanju Teritorijalne odbrane nekih republika. Poslije višestranačkih izbora, JNA je imala sve manje kontakta sa republikama, naročito sa onima u kojima je pobjedila opozicija, i to ju je dalje orijentisalo ka Srbiji. I kadrovskom strukturom postajala je sve bliža srpskoj strani. Opozicione stranke nisu ni htjele da pridobiju JNA (već su je iskoristile) i radile su na stvaranju sopstvenih oružanih snaga – paravojnih formacija. U takvim okolnostima JNA se nije snašla. Ona nije ustrajala na razoružanju paravojnih snaga kao glavnoj opasnosti za međunacionalne oružane sukobe, a sve to se dešavalo u uslovima narastajućeg haosa kada niko ne poštuje Ustav, pravni poredak, a još manje međusobne onovremene dogovore.

Izlaz je bio u promjeni principa zajedničkog života, ali ne nasiljem i ratom, nego koncenzusom naroda i narodnosti. JNA, kao jugoslovenska oružana sila, nestaje poslije povlačenja iz Slovenije, mijenja svoje ime, simbole, doktrinu, strategiju, političko usmjerenje i zadatke. Ukratko, to je sada druga vojska i od njenih ostataka stvorene su Vojska Krajine u Hrvatskoj, srpska vojska u BiH i Vojska Jugoslavije. Sve tri zajedno, i ni jedna posebno, nemaju ništa zajedničko sa bivšom JNA.

Stalno se postavlja pitanje da li se JNA mogla drugačije ponašati? Odgovor je potvrđan. JNA se morala držati politike zaštite demokratskog razvoja, privrednog i političkog preobražaja Jugoslavije i, posebno, zaštite ravnopravnosti njenih naroda! Tvrdnjom da je do rata moralo doći, da je rat nametnut spolja i od “secesionista” – opravdavaju se krivci za rat. Tačno je da je Jugoslavija bila u izuzetno teškoj situaciji, ali u najmanju ruku, JNA je mogla smanjiti žrtve. Armijski vrh je napravio sudbonosnu grešku, jer se JNA od branitelja Jugoslavije i svih njenih naroda preobrati u zaštitnicu samo jednog naroda i jedne države.

“Kompromis se nije mogao postići jer je već otprije postojao plan da se silom rješi jugoslovenska kriza. Odluka o ratu već je bila donijeta”. “Cijela priča o vojnom udaru kojim bi se stavila tačka na avnojevsku Jugoslaviju bila je koordinirana u trouglu Milošević – Jović – Kadijević.”

(Član Predsjedništva SFRJ Bogić Bogićević)

OD NAJAVE DO RATOVA (1989 – 1992)

Ako se u vezi sa raspadom SFRJ i JNA apostrofiraju neki vremenski intervali iz ugla vojnostručne analitike, onda su to godine od 1989 do 1992 – od najave do rata – ratova.

1. Godina 1989 istorijski je značajna (čak presudna) za čitavu jednu epohu. To je godina raspada jednopartijske države i vrhunac nacionalističke euforije, naročito u Srbiji i Hrvatskoj. U Srbiji se “dešavaju” Slobodan Milošević i antibirokratska revolucija (privlačnog li imena). Tu su svojevrsne aneksije pokrajina. Uveden je višepartijski sistem, počela bitka za “veliku Srbiju”. Začela se “balvan revolucija”. Sve policije, posebno one u Srbiji i Hrvatskoj, uskočile su u velike uloge. Miting u Beogradu (28. februara 1989) bio je najveći i najružilačkiji od svih mitinga tzv. antibirokratske revolucije. Dan ranije, kninskim mitingom počinje tzv. ustanak Srba, uz prethodno veliko angažovanje brojnih intelektualaca iz Srbije (tzv. “kulturni desant”), koji obezbjeđuje paravojna grupa iz Vojvodine. Osniva se i HDZ u Društvu književnika Hrvatske, što je, po Tuđmanu, “početak preporoda – Hrvatske”. U Beogradu je Slobodan Milošević, u Kninu Milan Babić i Jovan Rašković, uz svestranu pomoć članova SANU, posebno Matije Bečkovića, Antonija Isakovića, Dobrice Ćosića i drugih, poput Brane Crnčevića... U Zagrebu je Franjo Tuđman. Tada je jasno zacrtan tok budućih događaja.

Beogradski studenti (upotrebljeni kao sredstvo manipulacije) organizuju protestne zborove, njih oko 5.000 ide ka Skupštini SFRJ. Kolonu predvode Slobodan Unković (Hercegovac) i Petar Škundrić (iz Slavonije). Prvi je rektor Univerziteta (a kasnije predsjednik Skupštine Srbije), a drugi je predsjednik Univerzitetske konferencije SKJ (a kasnije generalni sekretar SPS-a). Ujutru im se priključuju radnici iz Rakovice. Istog dana se drži sjednica Predsjedništva SFRJ o tome kako smiriti ovaj miting i donosi se odluka da im se obrati Raif Dizdarević, predsjednik Predsjedništva SFRJ.

U isto vrijeme oko 2.000 radnika TVIK-a idu pred zgradu Kniske općine. Oko podne, pred Skupštinom SFRJ pojavljuje se Dragan Tomić, predsjednik Gradskog odbora Socijalističkog saveza Beograda (a danas predsjednik Skupštine Srbije), koji traži preispitivanje odgovornosti Stipe

Šuvara i Štefana Korošeca, čelnika CK SKJ. Raif Dizdarević traži Stipu Šuvara da idu zajedno na miting, i oko 14:00 časova obraća se masi pred Narodnom skupštinom, ali biva ispraćen povcima: "Ništa nisi rekao". U isto vrijeme u Klubu književnika Hrvatske, Franjo Tuđman govori o osnivanju Inicijativnog odbora HDZ-a. U 22:30 časova Slobodan Milošević poručuje – da će svi krivci za stanje na Kosovu biti "kažnjeni i uhapšeni". Sutradan, uhapšen je Azem Vlasi, omladinski pa zatim partijski funkcioner sa Kosova. U ponoć istoga dana Franjo Tuđman slavi "početak preporoda Hrvatske". Tuđman i Milošević objektivno postaju priželjkivani partneri.

Neki kažu da je u Beogradu, ispred Skupštine SFRJ, umrla avnojevska Jugoslavija. U svakom slučaju, tada su u još vladajućoj partiji postojala dva gledanja o Jugoslaviji koja su uveliko uzdrmala njene temelje. Jugoslavija se počinje opredjeljivati za i protiv Slobodana Miloševića, a i Slobodan Milošević za i protiv drugih. To je raspad po nacionalnoj crti srpsko-albanskoj i srpsko-hrvatskoj. Slovenci 27. februara 1989. iz Cankarjevog doma (Ljubljana) poručuju da se u Starom trgu na Kosovu brani avnojevska Jugoslavija, a miting u Beogradu optužuje ove snage za razbijanje zajedničke države. Jugoslavija se posvađala oko Kosova, što je bio samo povod, ali ne i glavni uzrok. Javlja se admiral Petar Šimić i u ime SKJ u JNA napada Slovence, a u stvari, interpretira stavove rukovodstva JNA, solidarišući se sa Slobodanom Miloševićem. Slobodan Milošević, osokoljen istupanjem JNA, saopštava da ne treba popuštati pritiscima albanskih demonstranata.

Godinu 1989 obilježava rasprava o zategnutim odnosima Srbije i Slovenije i Slovenije i JNA. U pitanju su "dogmatsko-centralistička politika" Srba i "razbijačka antisrpska politika" Slovenaca. To je godina napora i razgovora da se stanje popravi i ne dozvoli promjena Ustava Slovenije i V. Kadijević ističe da "neće ni pod koju cijenu to dozvoliti". To je godina vanrednih mjera na Kosovu. Godina priprema za promjenu Ustava SFRJ, akcija protiv A. Markovića i poruka S. Miloševića "pre će Srbija srušiti njega nego on Srbiju". Te godine Petar Gračanin kao sekretar za unutrašnje poslove SFRJ kaže Borisavu Joviću: "Pita se Veljko kako može Drnovšek da mu bude vrhovni komandant".

U Kuparima, vojnom odmaralištu kod Dubrovnika, od 1. do 12. avgusta zajedno se odmaraju S. Milošević, V. Kadijević, B. Jović i B. Trifunović, a prema izjavi B. Jovića: "Veljko ima iste stavove kao Srbija, što

nas jako zbližava s Armijom” (B. Jović, navedeno str. 45).

Oktoobra 1989 savezni sekretar za narodnu odbranu predlaže da je “neophodno pojačati planove odbrane i izraditi Plan kontraobaveštajnog obezbeđenja na razotkrivanju neprijateljskog delovanja” u Sloveniji. To je godina oštrih polarizacija na sjednicama Predsjedništva SFRJ o međunacionalnim odnosima. Odnos je 4 : 4; na jednoj strani su Srbija i Crna Gora i dve pokrajine, a na drugoj Slovenija, Hrvatska, BiH i Makedonija. Načelnik Štaba Vrhovne komande dobiva čin generala armije. Stipe Šušvar je bio protiv i smatra da prvo treba unaprediti Koču Popovića i Peku Dapčevića. Tu je Proglas SSRN Srbije o prekidu ekonomskih odnosa sa Slovenijom i bez “Jovićevog znanja.”

Od maja 1989 do maja 1990 predsjedavajući u SFRJ je J. Drnovšek – teška godina, ali bez rata.

2. Godina 1990 označava nastavak napada na “komunjare”, barikade, početak borbe u Hrvatskoj i prve žrtve. Godina izbora u svim republikama. Tu su i početni elementi ekonomskog rata (prisvajanje primarne emisije i blokada roba iz Slovenije).

Počinju pripreme da se na 14. kongresu SKJ (20. januar 1990) odigra glavna bitka; da “Slovenci ostanu sami”, a Armija prihvata “da nosi barjak. Mi ćemo ih podržati, da ne budemo na čelu, jer bi djelovalo odbojno za Hrvate i Makedonce” (B. Jović, navedeno str. 88). Na 14. kongresu delegati JNA su ćuteći podržali S. Miloševića. Sa 14. kongresom prestaje da funkcioniše SKJ, glavna poluga SFRJ.

Tu su demonstracije na Kosovu (13. februar 1990), ćijim povodom S. Milošević izjavljuje: “Biće rata, boga mi.” U prisustvu Kadijevića je još određeniji: “Pred građanskim ratom smo i moramo ga sprećiti.” Na pitanje Stipe Šušvara da li će Vojska pucati, njegov zemljak Kadijević iz Imotskog odgovara: “Hoće”.

Održani su tajni razgovori (26. april 1990) između V. Kadijevica i B. Jovića. Kadijević smatra da nigdje “ne može da iznese što želi”, a Jović ocjenjuje da Kadijević “želi pomalo da prebacuje odgovornost na drugoga”. Kadijević tom prilikom predlaže da JNA treba da Teritorijalnu odbranu maksimalno stavi pod svoju kontrolu, posebno u Sloveniji i Hrvatskoj, da bi 17. maja pala odluka o njenom razoružavanju. Kadijević je

“razočaran odlukom rukovodstva Srbije da 8. juna 1990 formira Socijalističku partiju” i to smatra definitivnim raspadom Jugoslavije. 27. juna, B. Jović u prisustvu P. Gračanina saopštava “da bi ih (Sloveniju i Hrvatsku) najradije isterao silom iz Jugoslavije, jednostavnim presjecanjem granice i proglašavanjem da su se svojim odlukama sami doveli u tu situaciju, ali ne znam šta da radim sa Srbima u Hrvatskoj” (B. Jović, Poslednji dani SFRJ, str. 160).

Dan kasnije, 28. juna 1990 (na Vidovdan), S. Milošević se saglašava sa idejom o “izbacivanju Slovenije i Hrvatske iz Jugoslavije”, rekavši da će i bez njih Jugoslavija imati 17 miliona stanovnika, što treba da znači da će Jugoslaviju činiti BiH, Srbija, Crna Gora i Makedonija.

Tu je vježba “Romanija”, u kojoj “opozicione snage u Sloveniji i Hrvatskoj igraju ulogu neprijatelja”. Avgusta 1990 na krstarenju oko Mljeta nalazi se isto društvo kao i prethodne godine (Kadijević, Milošević, Trifunović, Jović). Za njih je A. Marković “neprihvatljiv, direktan eksponent SAD, igra najprljaviju izdajničku igru”, a po Kadijeviću je čak i “kurvin sin” (kakve niske i primitivne diskvalifikacije). Pobuna Srba u Hrvatskoj započela je 17. avgusta 1990. U Kninu je proglašeno ratno stanje.

Kadijević predlaže: “Mora se biti spreman i na upotrebu Vojske u Sloveniji već u septembru 1990, a u Hrvatskoj u oktobru”. Jović se čudi novim prilazima gorućim problemima i novoj taktici Kadijevića. 11. septembra radi se etnička karta (učestvuje i D. Ćosić) srpskog prostora u BiH i Hrvatskoj, od Šibenika, preko Like, Bosanske Krajine, pored Save do Bjeljine (Srbi u većini) i to je budući prostor Srbije. U centru Bosne su Muslimani.

Oktobra 1990 V. Kadijević daje B. Joviću ideju “da treba maknuti samo 100 ljudi i sve će biti u redu” (B. Jović, navedeno str. 201), a JNA sprema takve planove.

Istog mjeseca se donosi Špegeljev plan odbrane Hrvatske (u dogovoru sa Slovencima), s ocjenom da bi napad na Sloveniju i Hrvatsku bio “prevelik zalogaj” i da je JNA “nemoćna”. 22. novembra dogovorena je razrada vojnih planova (Jović, Kadijević, Brovet i Adžić).

Godina 1990 je godina u kojoj se ne postavlja pitanje da se sačuva Jugoslavija, nego kako da se izbjegne rat. Te godine na izborima su pala

sva stara rukovodstva osim u Srbiji i Crnoj Gori. Slovenija je samostalna, Srbija bez pokrajina, Srbi u Hrvatskoj i BiH su uz Srbiju i to postaje najveći događaj i glavno pitanje. Albanski separatisti su ućutali i bez ustanka.

Od maja 1990 do maja 1991 B. Jović je predsjedavajući Predsjedništva SFRJ. Te godine, počelo se pucati i ratovati u Hrvatskoj.

3. Godina 1991 je “prokleta” godina, godina ratova u Sloveniji i Hrvatskoj. Pomenino još neke glavne događaje – prvenstveno one koji su značajni sa vojnog aspekta. U januaru 1991 dolazi do upada Srbije u monetarni sistem Jugoslavije i naredbe Predsjedništva SFRJ da se rasformiraju paravojne snage (to je trebalo učiniti ranije jer su mnoge od ovih snaga formirane od 1987 do 1991 – I. R.), koja se ne realizuje. Milicija “Krajine” (Knin) odvaja se od SUP-a Hrvatske što predstavlja jedan od početaka šireg sukoba. Dolazi do raskola između nacionalističkih stranaka u BiH. Tuđmanova HDZ stvara svoje paravojne formacije.

U februaru 1991 manja grupa žena Beograda traži ostavku Mesića i Markovića. Grupa od 150 milicajaca Hrvatske upada na Plitvice (Lika). Tu JNA sprovodi novi razmještaj jedinica u zapadnim djelovima zemlje i izdaje poznatu informaciju Političke uprave. TV Beograd prikazuje film o M. Špegelju, kojeg V. Kadijević i B. Adžić najprije pokazuju B. Joviću.

U martu iste godine, “interveniše” general D. Praščević (načelnik Štaba V vojne oblasti iz Zagreba) u Pakracu (Zapadna Slavonija) po nalogu Borisava Jovića. Ovo je akcija (fartilj) na desnom krilu u tzv. dubini. Tenkovi na ulicama Beograda 9. marta. Ostavka Borisava Jovića, jer Predsjedništvo nije prihvatilo predloge Štaba Vrhovne komande o mjerama borbene gotovosti. Srbija 25. marta saopštava da ne priznaje ni jednu odluku Predsjedništva SFRJ. Tuđman i Milošević izjavljuju poslije sastanka u Karadorđevu da će “rešiti probleme za dvamjeseca”. Formiran je srpski nacionalni savjet – Matija Bećković, Dobrica Ćosić, Jovan Rašković, Mihajlo Marković, Dragoljub Mićunović i Slobodan Rakitić. Na Plitvicama se pojavljuje Vojislav Šešelj, što pali novu varnicu – početak šireg sukoba u centru (Lika).

U aprilu 1991 se donosi odluka o prisajedinjenju “Krajine” Srbiji. Knin i Kijevo su novo žarište šireg sukoba na levom krilu. JNA ide u Istočnu Slavoniju. Oružje kod Goražda za Knin. B. Kostić član Predsjedništva SFRJ i izjava Borisava Jovića o građanskom ratu.

Maj 1991 obilježavaju Borovo Selo i novi predznak za širi sukob – na granici Srbije i Hrvatske, blokada kasarni JNA u Osijeku i Gospiću. Raspad Predsjedništva SFRJ, promocija hrvatske vojske i protest u Sloveniji zbog vojne vježbe “Bedem 91”. U junu 1991 su sukobi u Glini u centru (Banija). Istog mjeseca, dolazi do rata u Sloveniji sa 65 mrtvih i preko 330 ranjenih, a 18. jula 1991 je odluka o premještanju JNA iz Slovenije.

To je godina mapa S. Miloševića i B. Jovića (5. juli 1991) i dve varijante mapa V. Kadjevića (11. juli 1991) – poslije rata u Sloveniji (“Nova Borba”, 21. mart 1996). U Istočnoj Slavoniji je već poginulo oko 90 ljudi. Mirovni mitinzi u Sarajevu. Oružje u Baru.

U avgustu 1991. dolazi do aktiviranja Kostajnice, Dvora na Uni (granica Hrvatske sa Bosnom) i Dalja (Slavonija). U septembru dolazi do blokade i napada na garnizone JNA u Hrvatskoj, napada na Konavle i Dubrovnik.

Nestaju Titovi gradovi – Užice, Kosovska Mitrovica i Vrbas. Borbe u Okučanima u Zapadnoj Slavoniji. Vojni puč u Moskvi. Rušenje i zauzimanje Vukovara – 18. novembra 1991 godine.

Za sve ovo okrivljen je davno nestali Treći Rajh, a rat u Jugoslaviji, po izjavama Marka Njegovanovića i Vojislava Šešelja u Skupštini Srbije, proglašava se oslobodilačkim.

Rekapitulacijom početnih oružanih sukoba 1990 i 1991 dolazi se do sljedećeg – prve žrtve su pale oko Obrovca, Benkovca i Kijeva kod Knina (Sjeverna Dalmacija), Plitvica (Lika), Pakraca (Zapadna Slavonija), Gline (Banija) – sve na tzv. prednjem kraju, koji se skoro poklapa sa linijom Virovitica – Karlovac – Karlobag (Moljevićeva i Šešeljeva crta). A potom dolaze Borovo Selo – Mirkovci – Kostajnica ili na liniji Dunav (granica između Srbije i Hrvatske) i oko Une (granica između Hrvatske i Bosne). Juna 1990 vode se početne borbe u Hrvatskoj, a juna 1991 rat u Sloveniji. Do tada ni jedan Srbin u Sloveniji i Hrvatskoj nije bio ubijen (od strane Slovenaca i Hrvata) i očigledno da se nije radilo o “samoorganizovanju” i novom “genocidu”, već o opciji prodora na zapadne djelove zemlje s ciljem isključenja Slovenije i stvaranja “velike Srbije” ili “više srpskih zemalja”.

Drugu polovinu 1991 označava veliki rat u Hrvatskoj. Ide se na isturenu liniju Virovitica – Karlovac – Karlobag i uzimanje Slavonije do linije Osijek – Vinkovci. Predsjedavajući Predsjedništva SFRJ od maja 1991 je Stipe Mesić. Primirje u Sloveniji i ratovi u Hrvatskoj i BiH.

4. Od proljeća 1992 i formalno nema SFRJ i vodi se najveći od svih ratova – rat u Bosni i Hercegovini. Pretvaranje JNA u Vojsku Jugoslavije dogodilo se 27. aprila 1992 godine. Najteža godina – ratovi u Hrvatskoj i BiH.

- Januara 1992 je sklopljen Sarajevski sporazum oko prekida neprijateljstava (privremen) između predstavnika JNA i Hrvatske vojske, u situaciji kada je četvrtina teritorije Hrvatske pod kontrolom JNA i Srba.

Šestog januara 1992 dolazi do povlačenja V. Kadijevića sa dužnosti u SSNO, s objašnjenjem u jednoj rečenici “presudilo je moje zdravstveno stanje”. Dakle, povlačenje poslije poraza u Sloveniji i nepostignutih ciljeva u Hrvatskoj.

Sa načelnikom Štaba Vrhovne komande, od januara do maja 1992 penzionisano je po raznim osnovama više desetina generala.

Oktobra 1992 godine srpska milicija je na silu uzela federalni Sekretarijat za unutrašnje poslove. To je uradio Pavle Bulatović, koji kasnije postaje ministar odbrane.

Krajem godine, poslije susreta Ćosića i Tuđmana, JNA se povukla od Dubrovnika i sa otoka koje je do tada držala. UNPROFOR je u Hrvatskoj i na Prevlaci. Ratovi u Bosni se sve više razbuktavaju.

Od aprila 1992 do juna 1993 predsjednik SRJ je Dobrica Ćosić i prvi civilni ministar odbrane je “uveženi” Milan Panić.

5. U periodu 1989 – 1992 godine armijski vrh je vodio i partijsku politiku, suprotstavljajući se uvođenju višestranačkog pluralizma, “jer u sadašnjoj etapi društvenog razvitka neprihvatljiv je bilo koji oblik institucionalizacije političkog pluralizma” (VPI, br. 1, str. 25, Beograd, 1990). Polazeći od ocjene da “pored svetske antisocijalističke zavere, ipak postoje realni izgledi za očuvanje zemlje kao federativne i socijalističke zajednice” (“Borba”, 31. januara 1991), rukovodeći generali JNA postaju glavni faktor konstituisanja Saveza komunista pokreta za Jugoslaviju (SK

PJ). U vojnom vrhu uslijedila je serija normativnih preimenovanja organizacijskih struktura JNA i njenih ustanova, odnosno njihovog prilagođavanja situaciji u zemlji: Politička uprava preimenovana je u Upravu za moral, a Zakon o ONO i Pravilo službe u JNA su zamjenjeni drugim, “oslobođenim ideoloških premisa”, moralno vaspitanje je usmjereno “ka patriotizmu i nacionalnoj svesti”, vojnicima je dozvoljena posjeta bogomoljama u određeno vrijeme itd.

Uporedo sa ovim nebitnim mjerama i u procesu reorganizacije OS, vrh JNA je jugoslovensku krizu dočekao kao nerješiv problem – ne nalazeći odgovor da li Jugoslaviju valja braniti “svim sredstvima” i da li je upotrebom sile moguće istu “sačuvati” i hoće li politika odbrane zajedničke države imati podršku od značajnih unutrašnjih i međunarodnih faktora. Da ironija bude veća, vojni vrh nije imao razrađen ni jedan element za tu akciju (varijante), pa su konfuzija i rezignacija dominirale ne samo u ŠVK, već i u nižim komandama i štabovima.

U istom periodu (1989 – 1992), u javnosti se kao parola ističe “odbrana Jugoslavije”, ali postaje sve jasnije da se ne može prikriti stvarni cilj – stvaranje veće srpske države. Sve se odvija prema sljedećoj dinamici:

– Jugoslavija bez Slovenije, jer ćemo “lakše bez njih sa Hrvatima” (21. mart 1990);

– “BiH neće moći da opstane kao država, a bitka oko teritorija teško je zamisliva” (26. mart 1990);

– 27. juna 1990 već se govori da se iz Jugoslavije Slovenci i Hrvati “isteraju silom”.

Godine 1989 i 1990 su godine razmišljanja i pripreme za upotrebu vojske, oduzimanje oružja od TO Slovenije, Hrvatske i dijela Bosne i početka vojnih akcija u Hrvatskoj.

Godine 1990 i 1991 mape crtaju svi – najprije neki intelektualci, pa političari, pa tek na kraju generali. Prva mapa je delo Dobrice Ćosića (11. septembra 1990), prema kojoj je “budući prostor Srbije” do Šibenika, obuhvata dio Like, Bosanske krajine, pa Savom do Bjeljine. Mapa je izrađena mjesec dana poslije ustanka u Kninskoj krajini. Druga mapa je Miloševićeva i Jovićeva (5. jula 1991), po kojoj granice velike Srbije idu linijom Karlovac – Plitvice (zapad) – Baranja – Osijek – Vinkovci (istok) –

Neretva (jug). Mapa je nacrtana poslije rata u Sloveniji. Treću mapu (u dvije varijante) crta V. Kadrijević (11. jula 1991) – šest dana poslije Miloševićeve i Jovićeve mape. Prva varijanta – Srbija, Crna Gora, BiH, Srbi van Srbije i eventualno Makedonija su jedna državna zajednica, a po drugoj varijanti – Srbija, Crna Gora, Srbi van Srbije i eventualno još ponešto – takođe jedna država (B. Jović, Poslednji dani SFRJ).

Da li ova četiri crtača Srbije (Dobrica, Sloba, Bora i Veljko) – tri iz Srbije i jedan preko Drine, uviđaju da su pravili račun bez krčmara – crtajući nerealne mape? 1991 dolazi do upotrebe JNA oko Pakraca, Kijeva (Knin), Plitvica, na ulicama Beograda i u ratovima u Sloveniji i Hrvatskoj. I pored konstatacije B. Jovića (5. aprila 1991) “prešli smo Rubikon” i izjave D. Ćosića (26. jula 1991) “nisam više siguran da znam pravi put u spokojniju budućnost svog naroda”, ide se dalje glavom u zid – u ratove. Godinu dana kasnije (8. jula 1992), D. Ćosić kao predsjednik SRJ zahtjeva: “Milošević mora da se ukloni.”

I na tu temu dr Olivera Milosavljević, doktor istorijskih nauka, daje svoju analizu knjige B. Jovića “Poslednji dani SFRJ”, pod naslovom “Sloba, Veljko i ja” (“Borba”, 20 – 21. marta 1996), zaključuje: “Oni drugi, koji 1989 i 1990 pamte kao godine masovne hysterije, a 1991/1992 kao godine smrti i srama, čitajući (knjigu B. J.) proći će još jedanput kroz užas slepila, ravnodušnosti i umišljene veličine”, i na kraju: “Ako se poslednji predsednik, Hrvat (S. Mesić), pohvalio da je srušio Jugoslaviju, ako je pretposlednji, Srbin (B. Jović), to činio pre izbora na tu funkciju (26. marta 1990), može se slobodno postaviti za mnoge bogohulno pitanje: Da li je Slovenac (J. Drnovšek) bio poslednji predsednik koji je stvarno želeo da sačuva Jugoslaviju?”

6. Mnogo puta se i na više mesta govorilo i pisalo o pučevima, o vojnim i državnim udarima, o smislu tih udara.

Klasičnih udara nije ni bilo ili ih nije bilo moguće zamisliti, a kamoli sve izvesti. U bivšoj SFRJ, koja se sastojala od devet centara moći (jedan savezni, šest republičkih i dva manja pokrajinska), teško je bilo organizovati klasičan opšti vojni udar. Bez obzira na to što su jugoslovenske republike (po Ustavu iz 1974, a i od ranije) bile države s ograničenim suverenitetom, one su, ipak, bile države. Izvesti tzv. opšti vojni udar u takvoj situaciji značilo bi istovremeno ugasiti sedam, odnosno devet centara moći. O takvim, ili sličnim potezima. u procesu razbijanja

SFRJ, mnogo se špekulisalo i pisalo u mnogim publikacijama. Jula 1991 Kadijević je izjavio da se u JNA razmišljalo o državnom udaru i daleke 1962 ali to nije objašnjavao.

Ipak, dozvolimo i razmišljanja o tome da se u SFRJ dogodilo više udara, od kojih su neki bili uspješni.

Prvi uspješan udar bio je “partijski udar” u Jugoslaviji i državi Srbiji, izveden na čuvenoj 8. sednici CK Srbije. Pitanje je da li su ovom udaru pružali podršku neki bivši i tadašnji vojni funkcioneri – otvoreno ili prećutno? Bilo je i jednih i drugih. Po mnogim analitičarima sljedila su dva udara, kada su se – kombinacijom upotrebe “antibirokratskog talasa” i policije protivustavno ugasile “male republike” Kosovo i Vojvodina. To nije išlo naglo, a pasivnim ponašanjem skoro svih drugih republika, JNA i jugoslovenskog vrha, olakšan je posao izvršiocima ovog poteza, u kome je bilo i žrtava.

Udar u Crnoj Gori izveden je po principu “rušimo vladu danas u Novom Sadu, a sutra u Titogradu”. I tu je bilo krvi i tuče.

Paralelno sa ovim potezima tekao je i već započeti proces razbijanja CK SKJ i Predsjedništva SFRJ metodom “osvajanja iznutra”. Svuda se u to vrijeme govorilo i pisalo o početku raspada avnojevske Jugoslavije.

Ostale republike nisu doživjele udare (u drugoj polovini 1989. godine) antibirokratskog tipa zbog više spoljnih i drugih faktora, prvenstveno zbog pada Berlinskog zida, zbog izbora i “samoodbrambenih poteza” u tim republikama. Pošto je shvatila da se avnojevska Jugoslavija počinje raspadati, Slovenija je donijela odluku da se “razdruži” od SFRJ i uspjeva da se izvuče iz državnog udara po recepturi onih koji su već izvedeni. Poslije toga, ako ne i ranije, kreatori udara počeli su se pripremati na osvajanje silom nekih država ili djelova država SFRJ.

Bilans navedenih udara je – od devet centara moći bila su osvojena četiri – dva velika (Srbija i Crna Gora) i dva mala (Vojvodina i Kosovo). Ostalo ih je još pet. Da li je Makedonija ostavljena za kraj i da li se računalo da će Bosna i Hercegovina da “padne šapatom”? Na redu su bile republike Hrvatska i Slovenija.

Čistim vojnim udarom može se smatrati i razoružanje republičkih

teritorijalnih odbrana (izvedeno svuda osim u Srbiji i Crnoj Gori). JNA, kao okosnica i dio oružanih snaga SFRJ, razoružava drugu ravnopravnu komponentu? Da li se to može nazvati i pripremom za otvorenu vojnu akciju na dvije republike? Svakako da može. Poslije dužih priprema, dolazi (avgusta 1990) do prvih balvana oko Knina, što predstavlja novi (širi od lokalnog) čist vojni udar, izveden serijom lokalnih prepada i udara (u obliku “ustanka”) protiv nove hrvatske vlasti. Koliko su sa ovim povezane Srbija i Crna Gora? Pokazalo se da su umiješane. Ovaj način rušenja Hrvatske (tada članice SFRJ) je specifičan i predstavlja kombinaciju tzv. “trećeg srpskog ustanka”, srpskog separatizma u Hrvatskoj iznutra i napadom spolja, što se jedno vrijeme prikrivalo i negiralo. Pogrešna – ubitačna Tuđmanova politika prema Srbima i protiv demokratije u Hrvatskoj i Bosni, ovome je značajno doprinijela.

U Predsjedništvu SFRJ pokušaj saveznog državnog udara preči sve vrijeme Jovićevog predsjednikovanja, a posehno 25. januara i početkom marta 1991. Ta nastojanja se žele provesti kroz ovlašćenja koja se daju nelegalnom Štabu Vrhovne komande da uvede vanredno stanje, što polovično uspjeva. Armija djelimično izlazi iz kasarni i neke njene akcije su često ispod kontrole ustavne vlasti (kninsko Kosovo Polje, Plitvice, Pakrac i Borovo Selo). Borisav Jović u trećem pokušaju (15. maja 1991) uspjeva da ugasi svoja ustavna ovlašćenja kao šefa države. Sve prenosi na Štab Vrhovne komande, koji od tada mjesec i po dana, praktično, vlada Jugoslavijom – državom bez šefa. Mesićevo ustoličenje obavljeno je tek kada se ovaj državni udar formalno učvršćuje dolaskom Sejde Bajramovića, Jugoslava Kostića iz Vojvodine i pristankom Hrvatske.

Štab Vrhovne komande samostalno, i uz svojevršno učešće SIV-a, izvodi vojni napad na Sloveniju sa višestrukim ciljevima.

Sve to vrijeme u centru pažnje je najvažniji događaj – tzv. “kninizacija” Hrvatske, koja traje i raste, te postaje sve jasnije da je to dio ostvarivanja vojne akcije na Hrvatsku. Poslije Deklaracije o suverenitetu Srba u Hrvatskoj (Glina), može se govoriti i o agresiji na Hrvatsku iz Srbije i Crne Gore, i o agresiji JNA (koja više i nije JNA), uz učešće pripadnika srpske, crnogorske i vojvođanske TO, dobrovoljaca iz Srbije i Crne Gore i lokalnih snaga Srba u Hrvatskoj. Za analizu je i angažovanje novog SK – PJ u ovom ratu u krajinama, o čemu Kadrijević nije napisao ni jednu reč, a jedan je od organizatora SK – PJ. Svi pomenuti udari su specifični,

formalno nisu objavljeni, a obično se i ne objavljuju.

Rat u Bosni i Hercegovini 1992 godine čini još direktniju kombinovanu srpsko-crnogorsku i hrvatsku agresiju za razbijanje BiH. U svemu ovome učestvuje JNA. Koje je to koordinaciono tijelo rukovalo svim ovim udarima i ratovima, ko je sve ovo planirao, sinhronizovao i rukovodio? Koje su to ličnosti koje ne mogu biti zaobiđene a nisu samo u Armiji i nisu samo aktivni vojnici? Svojevrsnim udarom smjenjeni su kasnije i predsjednik SRJ i vrhovni komandant Dobrica Ćosić i predsjednik Vlade i ministar odbrane Milan Panić. "Smjenjen sam državnim udarom koji je preko Parlamenta izvršio S. Milošević", izjavio je predsjednik SRJ 2. juna 1993 godine ("Borba", 3. juna 1993).

“Generali bivše JNA upotrebom Armije za ciljeve srpskog režima – traumatizovali su, fizički i psihološki, sve nesrpske narode druge Jugoslavije.”

(Pukovnik Miroslav Hadžić)

INFORMACIJA POLITIČKE UPRAVE SSNO (1991)¹

“U ovoj Informaciji ukazujemo na važnije karakteristike najnovijih zbivanja u svetu i našoj zemlji i na težišne zadatke JNA u 1991 godini, posebno na one koji neposredno predstoje.

Osnovni zaključak iz sadašnje procene situacije jeste da je završena jedna faza razvoja i jugoslovenskog društva i odnosa u međunarodnoj zajednici. Kraj devedesetih označuje početak jedne nove faze koja će se bitnije razlikovati od prethodne. Naravno, tu se ne misli na neke krute podele, nego na bitnu kvalitetu i sadržaj onoga što se događalo, što je sada i što je na pomolu. Nema dileme, međunarodnu scenu karakteriziraju mnogi procesi i pojave, od kojih će neke gotovo sigurno imati znatan, pa i bitan uticaj na zbivanja u našoj zemlji.

Iako budući razvoj situacije u SSSR-u nije moguće pouzdano predvidjeti, u ovom trenutku se pouzdano može reći da je usporen proces dezintegracije te velike zemlje. Sovjeti su se počeli pribirati i uviđati da put kojim su krenuli ne vodi uspjehu reforme, već u propast. Reafirmiraju se i narastaju snage koje su za očuvanje savezne države i njezinih institucija. Ovih dana poduzimaju se odlučne mjere da bi se zaustavile separatističke tendencije u pojedinim delovima zemlje. Čine to na način koji je ponegdje vrlo problematičan, uz velike otpore u zemlji i pritiske iz vana. Angažirana je i sovjetska armija. Takav razvoj situacije u SSSR-u, bez obzira na to u što će se izroditi, sputava slobodu akcije Zapada i domet njegovih utjecaja na svjetska zbivanja.

Ni u Jugoslaviji socijalizam nije dokrajčen i bačen na koljena. Jugoslavija je, doduše uz visoku cijenu, odolela prvom udaru i valu antikomunističke histerije. Zadržani su realni izgledi za očuvanje zemlje kao federativne i socijalističke zajednice.

Događaji u Perzijskom zaljevu nisu tekli prema početnim procjenama i očekivanjima SAD i Zapada. Amerika je na izvorima jeftine energije gradila svoju cjelokupnu civilizaciju. To je bitan razlog njihovog dolaska u Perzijski zaljev i otpočinjanja rata. U vrijeme slanja ove informacije, rat poprima velike razmjere s nesagledivim posljedicama i

potpunom neizvjesnosti u pogledu njegova daljnjeg toka. U pojedinim, dojučerašnjim, tzv. socijalističkim zemljama Istočne Evrope, situacija se u toj mjeri komplicirala da, objektivno, izmiče kontroli onih koji su je izvana usmjeravali.

U realizaciji svojega osnovnog strategijskog opredeljenja – rušenje ideje komunizma i socijalističke opcije – scenaristi sa Zapada su ostvarili značajne rezultate, ali ne i krajnji cilj. Rušenje komunizma nije im uspjelo, ni u jednoj zemlji u kojoj je revolucija bila autohtona. Zbog toga su stratezi antisocijalističkog pohoda prisiljeni na pregrupiranje snaga i traženje novih pravaca i modaliteta napada. U odnosu na svojega glavnog suparnika, Sovjetski Savez verovatno će nastaviti sa podrškom dezintegrativnim tendencijama. Dat će stanovitu ekonomsku pomoć, prvenstveno zbog straha od problema koji bi nastali u slučaju kolapsa ili raspada tako velike zemlje, na način koji bi mogao izazvati svetsku katastrofu. Inače, činjenica da se jedan narod čija je zemlja bila do jučer velesila i imala ulogu giganta u međunarodnim odnosima, danas suočava s tolikom bijedom i nemaštinom, govore same za sebe.

U pogledu naše zemlje, na Zapadu su shvatili da ideja jugoslovenstva i opredeljenje za socijalizam imaju mnogo dublje korene nego su procenjivali, te da rušenje socijalizma u Jugoslaviji nije isto kao u nekim drugim zemljama. Zato se može očekivati da će donekle promeniti metodu delovanja i krenuti u još snažniji napad. Za njih bi vrlo važno bilo da u Jugoslaviji postignu potpun uspeh. Načeli bi jednu zemlju gde je pobedila autohtona revolucija. Daljnje aktivnosti će se verovatno izraziti na dvije fronte i s dva osnovna cilja. U prvom će se nastojati srušiti komuniste koji su se održali na vlasti bilo u pojedinim republikama ili na razini federacije. Tako će se pokušati otežati provedbe ekonomskih reformi ili će se utjecati na to da način njihove provedbe izazove socijalne nemire, pa onda, po istom receptu kao u Bugarskoj, u Rumunjskoj, aktualiziraju stalno ponavljanje izbora, sve dok njihovi štićenici ne preuzmu vlast. Druga fronta je razbijanje Jugoslavije, praćeno optuživanjem komunista. Takva opredeljenja potvrđuju više izraženih aktivnosti. O tome govori i poznato saopćenje CIA-e “da će se Jugoslavija raspasti za osamnaest mjeseci”. Poznato je s kakvim ciljem se daju takva saopćenja i da ona uvijek imaju jasnu funkciju. To se odnosi i na izjavu State Departmenta od 25. prosinca 1990 godine, koja sadrži prijetnju da će se SAD “snažno suprotstaviti svakoj upotrebi sile ili pritiscima kojima bi

se zaustavili demokratski procesi ili uspostavilo nedemokratsko jedinstvo Jugoslavije". Bit te poruke je sasvim jasna – srušiti socijalizam u Jugoslaviji, čak i po cijenu njezina razbijanja. Istodobno, poruka je upozorenje i armiji da ne sprečava taj proces.

Zauzimanje nekih krugova Zapada za demokraciju je prozirna demagogija, jer je za njih demokracija samo ono što odgovara njihovim ciljevima i interesima. Pod demokracijom u našim prilikama podrazumevaju, u prvom redu, ono što je antisocijalističko.

Glavna aktivnost prema Jugoslaviji i dalje će biti usmjerena preko Mađarske, jer je ona, na više načina, već upletena u igru prema Jugoslaviji.

Protekla godina (1990), bila je za našu zemlju uistinu dramatična. Antijugoslovenstvo i antisocijalizam bili su u punom zamahu. Sve je izgledalo bez perspektive. Ova će godina (1991) biti teža, ali za razliku od prethodne, sada je perspektiva vidljiva. Vidljivi su izlazi do kojih treba doći. To će, u prvom redu, zavisiti od angažiranja snaga društva u rješavanju triju najvažnijih zadataka.

Prvo – potrebno je osigurati dosljednu provedbu programa privredne reforme na način koji će sprečiti privredni kolaps i takve socijalne potrebe koji bi mogli izazvati nepredvidiva i nekontrolisana ponašanja. U tom smislu, moraju se pronaći i sigurna i stabilna rješenja finansiranja federacije, posebno JNA. To je nužno učiniti i stoga što postoji koncept rušenja federacije i na taj način da se njezinim organima oduzmu sredstva i potpuno onemogući njihov rad. To se ne može dopustiti. Nastavak reforme podrazumeva mijenjanje svega što nije bilo dobro. To treba činiti postupno a ne lomovima.

Drugo – mora se osigurati funkcioniranje federalne države kao pretpostavke za dogovor o budućem uređenju Jugoslavije. Ako bi se i dalje primenjivala politika svršenog čina, zaista bi bilo teško izbeći krvoproliće, a to se nipošto ne smije dogoditi.

Svaki predlog za buduće rešenje treba razmatrati na miran i racionalan način. Uvjet za to je poštovanje pravnog poretka zemlje. Samo u okviru njega moguće je tražiti rješenja za budućnost Jugoslavije. U traženju tih rješenja svi mogu iznositi svoje argumente, ali na normalan,

demokratski i civiliziran način. U raspravi o budućnosti Jugoslavije treba sudjelovati i stalni sastav Armije i kao institucija i kao građani ove zemlje. Kad je o tome riječ, sva naša iskustva govore da Jugoslavija može postojati jedino kao država. Ako nije država, nije Jugoslavija, onda je nešto drugo. Ono što neki nude u Jugoslaviji kao konfederaciju, to faktički nije država, niti može biti. Država može biti ili unitarna ili federalna. Unitarna država nema nikakve šanse u Jugoslaviji i neće biti prihvaćena, jer je pala na povjesnom ispitu. Jugoslavija može biti samo federalna zajednica s nekim izvornim pravima i funkcijama federacije. Može se i treba raspraviti o vrsti i opsegu tih prava. Pri tom bi bilo dobro uvažavati rešenja koja imaju mnoge savezne države federalnog tipa.

Treće – treba učiniti sve da Savez komunista – pokret za Jugoslaviju u idućih pet-šest mjeseci postane glavna politička snaga na jugoslovenskom prostoru i stožer okupljanja svih lijevo orijentisanih političkih partija, stranaka, udruženja i organizacija. To je u ovom času jedina jugoslovenska politička snaga. Bilo bi izuzetno dobro da na političkoj sceni ima više partija jugoslovenske orijentacije.

Pripadnici Armije imaju svoje obaveze na sva tri glavna zadatka. U rješavanju prvog zadatka mi ćemo sudjelovati u njegovu totalitetu, a posebno u onom dijelu koji se na nas neposredno odnosi. U rješavanju drugog i trećeg zadatka očekuju nas mnoge konkretne obaveze. To su naša dva glavna zadatka, pri čemu je treći možda i najvažniji.

Naš osnovni zadatak mora biti stvaranje pretpostavki za funkcionisanje federalne države. To najprije znači likvidirati proboje koji su izvršeni u području jedinstva oružanih snaga; realizirati zadatke razoružanja i likvidirati paravojne organizacije u Jugoslaviji. Realiziranjem tog zadatka stvaraju se osnovni uvjeti za miran rasplet krize i demokratski preobražaj jugoslovenskog društva. Istodobno, time se nanosi snažan poraz nacionalističkoseparatističkoj politici i praksi i ohrabruju snage koje se zauzimaju za očuvanje i razvoj Jugoslavije na socijalističkim osnovama.

Donošenjem Naredbe Predsjedništva SFRJ izvršenje tog zadatka počelo je povoljno, posebno sa stajališta afirmacije društvenog ugleda JNA. Javnost se na najkonkretniji način time upoznaje s našim čvrstim opredeljenjima da se ostvari ono što je utvrđeno. Prihvaćenim riješenjem potvrđena je i naša opredjeljenost da djelujemo strogo u skladu s Ustavom i zakonima, onako kako je u datim uvjetima politički

najprihvatljivije. Ako se Naredba ne provede onako kako glasi, tada će stupiti na scenu pravosudni i drugi organi sa svim konsekvencama koje nužno prate njihovo djelovanje. Nadležni organi raspolažu nepobitnim dokazima o potpuno nezakonitom načinu formiranja i naoružavanja paravojnih oružanih sastava i njihovom pripremanju za izvođenje diverzantsko-terorističkih i drugih nasilnih akcija. Ako se Naredba Predsjedništva SFRJ ne izvrši, te će porazne činjenice biti javno objelodanjene u okviru postupka protiv počinitelja tih teških krivičnih dela. Svatko na koga se Naredba odnosi treba imati u vidu da će nelegalni oružani sastavi biti rasformirani i razoružani, bilo na način i u roku koji su utvrđeni Naredbom ili primjenom sankcija propisanih Zakonom.

Sada posebno treba paziti na osiguranje visokog stupnja borbene spremnosti jedinica i funkcionalnosti i sigurnosti sistema rukovođenja i komandovanja. Osobito je važno osigurati maksimalni stupanj sigurnosti u jedinicama, jer su oni koji gube glavu, spremni na očajničke korake, kao oružane nasrtaje na kasarne, skladišta i druge vojne objekte, na izvođenje klasičnih diverzantsko-terorističkih akcija, na organiziranje atentata, likvidaciju članova obitelji i drugo. U prethodnoj informaciji upozoreno je na činjenice koje govore o sasvim konkretnim pripremama za takve aktivnosti. Zbog toga, osiguranje ljudi, objekata, jedinica nikad nije bilo važnije nego sada.

Do kraja će se osigurati provedba stavova o TO Slovenije i upućivanju regruta na odsluženje vojnog roka. Te dvije obaveze do sada nisu bile u prvom planu, jer su glavni naponi bili usredotočeni na razoružavanje paravojnih organizacija. U vezi s regrutima, odmah će biti poduzete neke mjere iz naše nadležnosti. Dio regruta iz Hrvatske i Slovenije, raspoređen u Petoj vojnoj oblasti, bit će prebačen u druge vojne oblasti i u Ratno vazduhoplovstvo i Protivvazdušnu odbranu. Utvrdit će se odgovornost za samovoljno mijenjanje planova upućivanja regruta, dobivenih od Generalštaba i poduzimati mjere koje će osigurati efikasniju provedbu toga zadatka. Već je pokrenut postupak za promjenu zakona kojima se predviđa ponovno vraćanje tih poslova u nadležnost JNA na cijelom prostoru SFRJ.

Poznato je da se nalazimo u vrlo teškoj finansijskoj situaciji. Zato moramo krajnje pažljivo i vrlo racionalno postupati u trošenju novčanih sredstava. Naredbu u vezi s prioritetom plaćanja treba shvatiti

najozbiljnije i najdoslednije je provoditi. U SIV-u je razgovarano o toj temi i došlo se do nekih rješenja. Do kraja ovog mjeseca morat će se pronaći rješenja za stabilno finansiranje JNA.

Svi pripadnici Armije, posebno starješine moraju shvatiti da se u narednom vremenu treba krajnje uporno boriti za integritet i jedinstvo armijskog kadra. To je pretpostavka izvršenja ustavne uloge Armije, ali i pretpostavka da se sve promjene u društvu ostvare na miran i demokratski način. Armija mora ostati čvrsta i ustrajati u izvršavanju svojih obaveza. Vrlo je važno da se ljudi navikavaju i razmišljaju kako da se u hodu prilagođavaju novim uvjetima i situacijama. Ponegde se čak i u krupnim pitanjima radi rutinski, kao da se u poslednje dvije godine ništa u društvu nije dogodilo i promijenilo. U odgojnom radu treba razvijati sposobnost i naviku razmišljanja o svakom konkretnom zadatku i o tome kako da se postupi u novim uvjetima – kada ne postoje uvijek propisane metode. U našim Pravilima nije sve regulirano, a mnogo je i onoga što se mora mijenjati. To će se raditi planski i postupno. Osim rješavanja tih krupnih zadataka, ni za trenutak se ne smije zanemariti tekući život i obaveze jedinica i ustanova. Briga o ljudima, obuci, redu i disciplini mora biti stalna preokupacija. To je garancija uspjeha Armije u izvršavanju svojih obaveza i u ovim složenim i teškim vremenima.

Usporedo se svi moramo zalagati u konstituiranju i osposobljavanju Saveza komunista – pokreta za Jugoslaviju. Postojanje jedne takve partije socijalističke orijentacije, uvjet je opstanka federalne Jugoslavije i pretpostavka jedinstva i integriteta naše Armije. Otuda i toliko značenje zadatka o kome je reč.

Na ideji jugoslovenstva, nacionalne ravnopravnosti, bratstva i jedinstva, slobode i socijalne pravde, Partija je ostvarila pobjedu u ratu 1941 – 1945. S tom idejom Savez komunista – pokret za Jugoslaviju pobjediće i sada. Armija može osigurati uvjete za miran rasplet krize, ali ne može riješiti pitanje Jugoslavije. To može postići samo jaka politička organizacija, čiji program prihvataju i podržavaju najširi slojevi stanovništva. Znaju to dobro svi oni koji rade protiv naše zemlje. Zato su se i okomili na Savez komunista – pokret za Jugoslaviju. Htjeli bi ga i zabraniti, bojeći se njegove narastajuće snage i utjecaja u društvu. Ako je komunizam mrtav, kao što kažu, zašto se plaše te organizacije?

Ljudima treba strpljivo objašnjavati smisao i značenje postojanja

Saveza komunista – pokreta za Jugoslaviju. Pri tome, nikoga ne treba prisiljavati da postane njegov član. To mora biti stav koji proizlazi iz osobnog opredeljenja i uvjerenja. U pitanju je i najneposredniji, egzistencijalni interes ljudi.

Vrlo je važno spriječiti uvlačenje “pete kolone” u redove Saveza komunista – pokreta za Jugoslaviju. U SK – PJ trebaju biti i ljudi koji drugačije misle. Oni su uvijek dobro došli. Ali ne smije se dopustiti ponavljanje grešaka kakvih je bilo u djelovanju SKJ, kojega je razbila “peta kolona”. Onima koji hoće da ga iznutra razbiju – nema mjesta u ovoj organizaciji.

Najvažnije je da se Partija okrene mladima. Ne samo zato što je omladina iznijela rat i revoluciju i što predstavlja budućnost svakog društva, već i zato što su osnovne ideje Saveza komunista – pokreta za Jugoslaviju bliske mladim ljudima. Patriotizam i socijalistička ideja imaju najčvršće uporište upravo u mladoj generaciji.”

Politička uprava Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu

Čitajući Informaciju (februara 1991), zabilježio sam:

Zašto se vojni vrh (odnosno, Komitet SK za JNA) nije više angažovao da spreči raspad SKJ na XIV kongresu, pa ne bi imao potrebu da formira novi SKJ? Da li je ova Informacija dio (prilog) neke vojne Direktive?

Da li je i ovo neki oblik državnog (vojnog) udara i kuda vodi ovakvo (političko) uplitanje Armije?

Sjetio sam se razgovora sa Brankom Mamulom kada je grupi penzionisanih generala predočavao mogućnost formiranja nove partije i kada smo mu drugarski skrenuli posebnu pažnju na realnost ideja koje je iznosio i povezanost toga sa Socijalističkom partijom Srbije i Srbijom. Branko nam je tada rekao da je tu nađen “graničnik”.

A nešto kasnije, zabilježio sam sljedeće: Informacija Političke uprave SSNO je vojni dokumenat (direktiva ili okružnica), saopštena starješinskom sastavu JNA 24/25. januara 1991.

U “Informaciji” su u stvari stavovi vojnog rukovodstva JNA dati pod

potpisom Političke uprave. Pri njenoj analizi treba imati u vidu da je izašla u vrijeme kada su već pali socijalistički režimi u istočno-evropskim zemljama, uključujući i SSSR; pošto su održani višestranački izbori u svim republikama SFRJ i poznati njihovi rezultati; da izlazi neposredno poslije osnivačke konferencije Saveza komunista – pokreta za Jugoslaviju (21. decembra 1990), čiji je glavni organizator tadašnje rukovodstvo JNA; da je pisana dok su postojali i kako-tako funkcionisali glavni ustavni organi Federacije (Predsjedništvo, Skupština, Vlada), u vrijeme kada je JNA trebalo da realizuje Naredbu Predsjedništva SFRJ o razoružanju paravojnih formacija, a izašla je dan prije prikazivanja filma SSNO o događajima u Hrvatskoj.

U pogledu osnovnih stavova rukovodstva JNA u odnosu na krizu u Jugoslaviji i ulogu JNA u njenom razrešavanju, iz Informacije je vidljivo:

– Osnovna teza u Informaciji o suštini i uzrocima krize u SFRJ je ista kao ona koju V. Kadrijević obrazlaže u svom “Viđenju...”, to jest, da nju izaziva strani faktor (Zapad, a pre svega SAD), sa ciljem rušenja komunizma u Jugoslaviji.

– O društvenim reformama govori se uopšteno, pa se kaže da njima “... treba menjati sve što nije bilo dobro”. Kaže se da “... treba osigurati dosljedno sprovođenje privredne reforme...”, ali “na način koji će sprečiti privredni kolaps i socijalne potrese...”. Pri tome se posebno naglašava da se “... moraju pronaći i sigurna i stabilna rešenja za finansiranje federacije, posebno JNA”.

– O ključnom pitanju mogućeg preuređenja jugoslovenske zajednice, koje je tada dominiralo u sporu među republičkim rukovodstvima, vojni vrh SFRJ je kategoričan: “Jugoslavija može biti samo federalna zajednica s nekim izvornim pravima i funkcijama federacije”. Iz ovog stava jasno je za račun kojih republika i rukovodstava će se angažovati JNA u kasnijem oružanom razrešavanju jugoslovenske krize.

U skladu sa osnovnom tezom da je glavni uzrok krize u SFRJ djelovanje stranog taktora sa ciljem rušenja komunizma, u “Informaciji” dominira stav da je prevashodni zadatak JNA da brani postojeći društveni sistem, a ne državu. Takvo opredjeljenje vojnog vrha SFRJ zasniva se na konstatacijama:

– da “... opredeljenje za socijalizam u Jugoslaviji ima mnogo dublje korene nego su (na Zapadu) procenjivali, te da rušenje socijalizma u Jugoslaviji nije isto kao u nekim drugim zemljama”;

– da “ni u Jugoslaviji socijalizam nije dokrajčen i bačen na koljena”. A zatim: “Zadržani su realni izgledi za očuvanje zemlje kao federativne i socijalističke zajednice”;

– da “rušenje socijalizma nije (Zapadu) uspelo ni u jednoj zemlji u kojoj je revolucija bila autohtona”. (Očigledno se misli na Kinu, Vijetnam, Kubu, S. Koreju.)

– da je u SSSR usporen proces dezintegracije, “... da su se sovjeti počeli pribirati i uviđati da put kojim su krenuli ne vodi uspehu reforme, već u propast”. “Takav razvoj situacije u SSSR, bez obzira u šta će se izroditi (!), sputava slobodu akcije Zapada i domet njegovih uticaja na svetska zbivanja”.

U “Informaciji” se među tri najvažnija zadatka navodi i ovaj: “Treba učiniti sve da Savez komunista – pokret za Jugoslaviju u idućih pet-šest meseci postane glavna politička snaga na jugoslovenskom prostoru i stožer okupljanja svih levo orijentisanih političkih partija, stranaka, udruženja i organizacija”. Naknadno se kaže da je od tri navedena zadatka – ovaj najvažniji.

Upućivanje ove “Informacije”, trenutak u kome je to učinjeno i stavovi u njoj, pokazuju da je rukovodstvo JNA imalo pretenzije da nastupa kao poseban politički faktor (“sedma republika”) i arbitar u razrešavanju jugoslovenske krize. Informacija se nigdje ne poziva na stavove rukovodstva države – Predsjedništva, Skupštine, Vlade ili bilo kog kompetentnog ustavnog organa SFRJ, a u njoj se izričito kaže:

“U raspravi o budućnosti Jugoslavije treba da sudjeluje i stalni sastav Armije i kao institucija i kao građani ove zemlje.” Događaji koji su usljedili samo nekoliko mjeseci nakon ove “Informacije” pokazali su sa kakvim ciljevima, sredstvima i posljedicama je JNA “arbitrirala” u jugoslovenskoj krizi.

Dokument Političke uprave nedvosmisleno govori o ambicijama vojnog vrha, da zadrži ulogu političkog faktora u političkom životu Jugoslavije i u suprotnosti je sa nekim izjavama o depolitizaciji JNA.

Predsjedništva Republike Slovenije i Hrvatske su zahtjevala da Predsjedništvo SFRJ zauzme stav o Informaciji i obavijesti javnost. Kasniji događaji pokazali su, takođe, da je najveći dio procjena rukovodstva JNA, datih u "Informaciji", bio neutemeljen, pogrešan i promašen. Naravno, i odluke koje su donošene na bazi takvih procjena morale su biti pogrešne, a i za sudbinu same JNA pogubne.

IV RATOVI U SLOVENIJI, HRVATSKOJ I BiH; SRBIJA, CRNA GORA I SRJ U RATOVIMA

“Apsurdno je što je baš Srbija, u kojoj čitava trećina stanovnika nisu Srbi, koja je bila i ostala najizrazitija multietnička država na Balkanu i u Evropi, svoje pitanje postavila kao zahtev za teritorijalnim okupljanjem svih Srba u jednoj državi. Velikosrpska ideja zato, kao i svaka nacionalna ideja, podrazumevala je agresiju, preseljenja i etnička čišćenja. Na žalost, taj tužni i ružni primer sledili su kasnije i drugi.”

(Mirko Tepavac)

RAT U SLOVENIJI – “BEDEM” ILI “OPKOP” (juni – juli 1991)

* * *

“Ne ugrožavamo nikoga. Zbog toga nije potrebno slati avione nad naše gradove i tenkove na naše ulice. Silu pokazuje onaj kome fale argumenti i trezveno rasuđivanje...”

(Predsjednik Slovenije Milan Kučan)

* * *

“Nećemo se složiti sa onima da bi Jugoslavija na kraju XX stoljeća postala mračna oaza političkog despotizma i privredne nesposobnosti.”

(14.04.1989 – Janez Drnovšek)

PRVE VIJESTI O RATU U SLOVENIJI

Prvu vijest o početnim sukobima dobio sam od sestre Dušanke (koja decenijama živi u Sloveniji), a dan-dva prije toga zemljak, funkcioner SUP-a Srbije, mi je rekao: “Pala je odluka da JNA i SUP idu na Sloveniju.”

A 1. jula 1991 bivši načelnik Titovog kabineta, ambasador Marko Vrhunec, ratni komesar ljubljanske brigade, pored ostalog, piše mi: “Armija je tenkovima iz Karlovca i Varaždina počela prodirati magistralama da bi navodno osigurala granice. Na putu su bile stavljene blokade sa vozilima, koje je armija počela sklanjati i došlo je do puškaranja sa slovenačkom TO. Pošto nisu mogli tenkovima, nastupila je avijacija da to bombarduje. Bombardovan je aerodrom ‘Brnik’, gde je civilnim avionima načinjena ogromna šteta. Iza naše kuće u Levstikovoju bio je od TO oboren helikopter koji je nadletao zgradu Predsjedništva i Skupštine. Ubijen je pilot Slovenac – kapetan i njegov saputnik Srbin. Sada su objavili podatke da je do sada bilo 40 mrtvih, pretežno civila, 97 ranjenih, pretežno vojnika. Iz JNA je prebjeglo 782 oficira i vojnika, a 1.277 je zarobljeno.” Vrhunec nastavlja: “Svi se ovde pitamo šta se to događa, da li je to bilo potrebno za očuvanje Jugoslavije, koju je počela razbijati Srbija sa Kosovom. Kako je moguće da Narodna armija upotrebljava tenkove protiv svog naroda i napada iz vazduha, a da prije toga niko ovdje nije digao oružje. Tačno je da je proces razdruživanja, koji teče po celoj Jugoslaviji, u Sloveniji ušao u konkretnu fazu novim aktima o samostalnosti. Ali, za to ne treba pucati i bombardovati. Ko je to naredio? Bilo kakve opasnosti iz vana ne postoje i smešna je pretpostavka za posredovanje armije. Marković je kazao na televiziji da on nije naredio i da je zaprepašten šta je vidio.”

Vrhunec zatim piše: “U Sloveniji su se u pogledu Jugoslavije iskristalisale dvije linije – jedna desno nacionalistička je za otcepljenje (to je i program DEMOS-a), a druga “naša”, Kučanova, bila je da napravimo čiste račune, da se razdružimo u samostalne države i napravimo nov sporazum o zajednici jugoslovenskih država sa jasno određenim zajedničkim poslovima. Jasno, poslije ovakve brutalne intervencije Armije, naravno, prvi dobivaju a drugi gube, kao što je bilo i prije dve godine kada se od strane SKJ na 14. kongresu nastupilo protiv Slovenije i udarilo po

Kučanu, predstavniku levih i progresivnih i projugoslovenskih snaga, pa su se u Sloveniji mogli grupisati njezini protivnici čak i na pitanju Partije. Sada je tu istu grešku napravila Armija i dala argumente u ruke desnici." I na kraju, Vrhunec zaključuje: "Za mene je glavni krivac nemilosrdna i agresivna Miloševićeva politika hegemonije i unitarizma."

“Slovenci, previše se igrate, sada ćemo vam pokazati.”

(General Veljko Kadijević)

RAT U SLOVENIJI U KNJIZI VELJKA KADIJEVIĆA

O oružanom sukobu (ratu) u Sloveniji u knjizi “Moje viđenje raspada” postoji više konstatacija, koje su, same po sebi, tačne. Međutim, u navedenom kontekstu i u međusobnoj relaciji, bez drugih značajnih činjenica, one su u najmanju ruku problematične. Zato se nameće zaključak da autor ili nije poznao pravo stanje u Sloveniji, ili je bio jednostrano informisan, a postoji mogućnost da pravo stanje nije ni htio da prikaže.

Kad piše o “Oružanom napadu Slovenije na JNA...”, postavlja se niz pitanja, na koja treba jasnije odgovoriti. Poznato je da je na teritoriji Slovenije JNA bila od kraja 1990 do njene oružane intervencije, neprekidno u manjem ili višem stepenu borbene gotovosti. Stanovništvo Slovenije se u to vrijeme na plebiscitu sa 98% opredjelilo za samostalnost. Jedinice JNA su na dan proglašenja samostalnosti demonstrirale silu i zastrašivanje, a zatim intervenisale prema granici i aerodromu Brnik. Ko je onda koga napao? Teško je dokazati ko je opalio prvi metak, a to je u krajnjoj liniji irelevantno.

U nastavku slijedi druga tvrdnja – teza, da je oružani napad Slovenije na JNA predstavljao slijed događaja ukupnog stanja u Jugoslaviji i posebno u Sloveniji, pioniru i nosiocu razbijanja Jugoslavije!? Koliko je ova hipoteza održiva?

Slovenija je, istina, žurila iz Jugoslavije zato što je vidjela da se, zahvaljujući politici Beograda, kojoj se armijski vrh priklonio i podredio, zajednička država već ozbiljno rasula i da će doći do upotrebe sile.

Uprkos verbalnom zalaganju za Jugoslaviju, takva politika koja je instrumentalizirala nacionalizam najbrojnije nacije (stanje na Kosovu, Memorandum SANU, 8. sjednica CK SK Srbije, mitinzi, antibirokratska revolucija, proslave 600. godišnjice Kosovskog boja na Gazimestanu i u Kninu, promjena Ustava Srbije i ukidanje autonomnih pokrajina, XIV kongres i dr), kod drugih naroda razbuktala je nacionalizam i dala krila nacionalističkim i separatističkim snagama koje su na prvim višestranačkim izborima došle na vlast. Zašto armijski vrh nije htio da poštuje volju naroda i prihvati te vlasti kao legitimne? Zašto su tada

vučeni potez za potezom, koji su sve više i više zaoštravali situaciju?

General Kadijević je bio dužan da odgovori na pitanje: ko je njemu, ŠVK (i drugima) dao pravo da se postavljaju jednostrano, kada je JNA po svome karakteru, temeljnom opredjeljenju i sastavu, od svog začetka uvijek bila oružana sila svih naroda koji su živjeli u Jugoslaviji. Godinama se armijski sastav vaspitavao tako da armija nikada nije bila protiv naroda, kao i da njeni pripadnici ne treba da izvršavaju naređenja kojima bi se činio ratni zločin! A kada se jedinice JNA upotrebe u oružanoj intervenciji protiv jednog od svojih naroda – JNA gubi svoj narodni karakter. Zapravo, u tom trenutku izgubila je jedan svoj narod ili, bolje rečeno, iznevjerila je najprije slovenački (još prije albanski), a zatim jedan za drugim i ostale narode, da bi na kraju iznevjerila i srpski!

Ustavom, zakonima i doktrinarnim dokumentima, jedinice JNA su se mogle upotrebiti samo po naređenju Vrhovnog komandanta! A zna se ko je bio Vrhovni komandant, svidjelo se to nekome ili ne! Legalitet ŠVK kao nekakvog aktera i maglovito pokrivanje odlukama Savezne skupštine (bez slovenačkih delegata) i SIV-a su providni.

Stalno isticanje kako JNA nije imala svoju državu, ukazuje da je armijski vrh de facto “lebdio u vazduhu”, pa nije onda ni čudno što je objeručke prihvatio prvu ponudu koja je bila po njegovom ukusu, to jest, državu kakvu mu je nudio S. Milošević.

Indikativno je da autor neprestano govori o razbijanju Jugoslavije, a ne i o njenom preoblikovanju u savremenu demokratsku i civilizacijsku zajednicu – bilo nekakvu novu federaciju, bilo konfederaciju ili savez država, što su nudili i Slovenci. Da se armijski vrh opredelio za drugu opciju, što bi bilo normalno u odnosu na karakter i tradicije JNA, a ne za to da se prenaplašavanjem i konstruisanjem spoljnog i unutrašnjeg neprijatelja, armijski sastav priprema za neki rat čiji su ciljevi nejasni i zamagljeni, vjerujem da ne bi došlo do tragedije.

Dakle, armijski vrh se opredjelio (kakvog li apsurd), da utiče na društvena kretanja i diktira kakvu državu hoće, da bi država bila po ukusu vojske, a ne obrnuto, da vojsku prilagodi potrebama društva. Takvo opredjeljenje armijskog rukovodstva je u suštini generiralo ona shvatanja koja su u primjeni sile vidjela izlaz. Što autor navodi da je Slovenija glavni krivac za razbijanje Jugoslavije – samo je maska da bi se prikrio pravi

razlog.

Konstatuje se da su jedinice JNA, iako sa relativno malim snagama oko 1.900 ljudi – za 48 časova od 137 objekata na granici zauzele 133 i time praktično izvršile zadatak. Treba, međutim, odgovoriti i na pitanja – a što je onda bilo? Da li su to bile jedine snage JNA, i koliko je tu tenkova, topova i aviona? Da li je zadatak stvarno izvršen time što se došlo do tih objekata kada se zna da su te jedinice bile odsječene, često bez sigurne veze, bez snabdjevanja, dezorijentisane i potpuno demotivisane, a poznato je šta se poslije dogodilo? Problematična je i teza da se JNA u Sloveniji našla u nemogućoj situaciji, da su se prema njoj svi u Sloveniji odnosili kao prema okupatorskoj vojsci... i sve što se iz te teze dalje izvodi. A zašto je to bilo tako? Šta je drugo trebalo da očekuje armijsko rukovodstvo kada je jedinice armije pripremalo za oružanu intervenciju i upotrebom sile iznevjerilo i one Slovence koji su sve do tada vjerovali da je JNA još uvijek OS i slovenačkog naroda? Da li je trebalo, “privoliti” Slovence da silom zavole armiju? Arogantnost ŠVK se vidi i u tome što je “naopako” procjenila volju Slovenije za otporom vojnoj intervenciji. U toj samouvjerenosti se išlo dotle da je zavlдалo uvjerenje da će se Slovenci uplašiti sile.

Tvrđnja da je u armiji već ranije otpočeo proces među starješinama da svi koji se ne slažu sa politikom koju sljedi JNA – iz nacionalnih ili drugih razloga – mogu i treba da je napuste, jeste tipična poluistina. Istina je da su ljudi, koji su htjeli iz armije, to mogli postići jedino ekscesno i s velikim stresom. U toj situaciji je bilo najteže što su takve smatrali nacionalistima i izdajnicima. Oni Slovenci koji su vjerovali rukovodstvu armije ili u njoj ostajali zbog vjernosti svome pozivu, bili su kasnije izigrani i prevareni. Gurnuti su protiv svoga naroda. Čisti je cinizam kad autor kaže da je ŠVK bio iznenađen ponašanjem većeg broja slovenačkih starješina (dodao bih i ne samo slovenačkih), koji su se okrenuli protiv JNA i Jugoslavije, a ne kaže protiv kakve JNA i protiv kakve i čije Jugoslavije? Prema ljudima svih nacionalnosti postupalo se po maniru: iskoristi čovjeka dok ti treba i dok ti vjerno služi, a onda ga odbaci! A dosegli su moralno dno i zlo u tom prljavom ratu.

Teza da je mobilizacija jedinica JNA bila ometana veoma sinhronizovano i usmjeravano iz jednoga centra, te da je to bio glavni limitirajući faktor realizacije svih zamisli i planova upotrebe JNA, samo

potvrđuje ono što je rečeno na početku: armijsko rukovodstvo je slabo poznavalo i cjenilo situaciju, a još gore je ako to nije htjelo vidjeti. No, bilo kako bilo, na osnovu nepotpunih ili pogrešnih podataka, ili, još gore, onih koji se žele, po staroj i nebrojeno puta provjerenoj vojničkoj logici – procjene su šuplje a odluke pogrešne. Dakle, odluka da se ide na upotrebu sile i to ofanzivom jedinica iz tri korpusa sa teritorije Hrvatske, računajući sa snagama koje su bile prije na papiru no faktičke – odluka je raspada i haosa.

U poglavlju “Oružani sukob u Sloveniji”, ima još tvrdnji i teza koje se mogu dokazima oboriti. Istina je da sve napisano i kako je napisano ima neki logički smisao i tok, ali je nevolja u tome što je taj tok od samog početka generalno usmjeren u pogrešnom pravcu.

Ostaje da se do kraja dešifruje koje su i kakve bile stvarne namjere u ratu u Sloveniji, bez obzira što je Kadrijević otkrio te ciljeve sa tri varijante:”Prva, vojnički poraziti i napustiti Sloveniju, druga, bez dovođenja kopnenih snaga upotrebom svih raspoloživih snaga Ratnog vazduhoplovstva nanjeti gubitke infrastrukturi Slovenije i tako je prisiliti na poštivanje odluka saveznih institucija i treća (koja je prihvaćena) postići ciljeve upotrebom političkih sredstava i pretnjom upotrebe vojne sile, uz stvarnu upotrebu koju treba dozirati u skladu sa ponašanjem slovenačke strane”. Uzevši u obzir ovo, pitam se, ko postavlja ovakve strategijske ciljeve i to u varijantama -od totalnog rata koji traži visoku cijenu, do povlačenja. Ovakve avanturističke ciljeve, niko i sa manje vojničke pameti ne bi postavio. Da li je u ovim varijantama bilo i prikrivenih ciljeva? Da li se ovaj rat može, uslovno, nazvati –”simulirani rat”.

Vrlo je vjerovatno da se ratom u Sloveniji želelo Hrvatsku uvući u rat ranije, stvoriti uslove za pritisak na BiH radi stvaranja “Velike Srbije” sa tri srpske države i tri srpske vojske. To je Kadrijević u svojoj knjizi i potvrdio kada je napisao:” JNA predstavlja osnovu iz koje su formirane tri srpske vojske. To je učinjeno u skladu sa datim unutrašnjim i međunarodnim okolnostima vrlo organizovano”.

Najkraće rečeno, JNA je u Sloveniji (a i poslije), zloupotrebljena da bi postigla ciljeve za koje nije bila namjenjena – nije bila organizacijski za to sposobna, niti pripremljena i još manje motivisana! Zato je postala žrtva svoga rukovodstva – i tako detonator okrutnog i krvavog sopstvenog

raspada i raspada države “koju nije imala”! Dakle, stvar nije u taktici, niti u operatici, već u pogrešnoj strategiji, g. Kadijeviću.

“Sva politika i sve odluke našle su se u rukama ljudi koji su u nepravu vreme bili na nepravim mjestima – u vrhu države i u vrhu oružanih snaga. O sudbonosnim stvarima za državu i njenu vojsku odlučivali su nadmeni, samouvjereni, mentalno nedorasli i politički ograničeni ljudi, koji su začetnici zločinačke politike i tragedije u ratu kojeg su izazvali.”

(General-pukovnik Ivan Dolničar)

KONCEPCIJA ONO, TO I ODNOSI JNA I SLOVENIJE

Poslije sovjetskog posjedanja Čehoslovačke 1968 godine počela je radikalnija revizija jugoslovenske odbrambene doktrine i u tom sklopu je izgrađena teritorijalna odbrana. Tada se ustanovilo da se odbrana nezavisnosti i cjelovitosti Jugoslavije ne može zasnivati samo na JNA.

Tadašnji sekretar za narodnu odbranu, Ivan Gošnjak je tvrdio da ne treba vršiti promjene u doktrini odbrane. Tito se odlučio za doktrinu svenarodnog otpora (u najširem smislu) i za proširenje uloge i funkcije Teritorijalne odbrane u republikama i pokrajinama.

U armijskom vrhu je bilo dilema i manji broj rukovodećih ljudi se tada teško složio sa ustanovljenjem Teritorijalne odbrane. (U to vrijeme sam, od 1968 do 1970 godine, bio pomoćnik komandanta 9. /nove/ armije u Ljubljani.) Na čelu Teritorijalne odbrane Slovenije su tada bili general Bojan Polak, komandant i Albert Jakopič – Kajtimir, politički komesar Glavnog štaba. Sjećam se nekih uobičajenih polemika sa SSNO-om i Štabom 9. armije oko koncepcije i kasnije oko nabavke oružja za TO. Posebno je bilo rasprava, naročito kasnije, oko “narodne zaštite” kao sastavnog dela šireg koncepta. Poznata mi je značajna uloga Franca Popita oko toga svega. Teritorijalna odbrana Slovenije je od 1968 postepeno postajala najbolje organizovana republička teritorijalna odbrana i sa puno originalnih rješenja.

Poslije Titove smrti, započele su u vojnom vrhu mnoge polemike i akcije za neke promjene u koncepciji narodne odbrane, posebno kada je na čelo SSNO-a došao admiral Branko Mamula. Međutim, najviše promjena se dogodilo kada je Mamulu zamjenio Kadrijević. U suštini, Mamula, Kadrijević, Gračanin i Čanadi su se zauzimali za centralizovanje odbrambene doktrine i za reorganizaciju odbrambenih snaga. Po toj novoj koncepciji, Slovenija je ostala bez 9. armije i sve oružane snage na njenoj teritoriji bile su potčinjene novoj komandi sjeverozapadnog vojišta sa sjedištem u Zagrebu. Predstavnici Slovenije su se tome opirali, ocjenjujuć i predstojeće promjene kao napad na jednakopravnost i samostalnost republika, kao reviziju postojeće odbrambene koncepcije i kao podređivanje teritorijalne odbrane armijskom vrhu. Tadašnji

predsjedavajući Predsjedništva SFRJ, Lazar Mojsov je od Slovenaca tražio da se slože sa uvođenjem komandi vojišta, a armijski vrh je, što se tiče odbrambenih pitanja, počeo da igra glavnu ulogu i Predsjedništvo SFRJ je malo-pomalo prestajalo da bude pravi i potpuni komandant oružanih snaga Jugoslavije. Slovenija je u tom procesu ostala bez 9. armije, formirana su dva korpusa – ljubljanski i mariborski i potčinjeni Zagrebu.

Bilo je još sporova sa armijskim vrhom, ali sve sporove se lako prevazilazilo, dok nije počela rasprava oko reorganizacije oružanih snaga. Od tada se sporovi uvećavaju i oko služenja vojnog roka, oko demokratizacije odnosa u armiji, oko opremanja armije. I pored svega toga, TO Slovenije je bila najorganizovanija i najefikasnija organizacija. Dobro je saradivala sa JNA sve do dolaska generala Ivana Hočevara za njenog komandanta 1988 godine. Mišljenja sam da je bilo nelogično da jedan vrsan general avijacije dođe na taj položaj.

Analiza JNA (na vojnom savetu) iz aprila 1988, u kojoj stoji da je došlo do kontrarevolucije i da se vodi “specijalni rat” protiv SFRJ, izaziva nove sukobe. I vjerovatno zbog ovakve procjene (greške) dolazi do drugih pogrešnih poteza.

Kasnije je došlo do sukoba sa JNA i zbog poznatog političkog procesa pred vojnim sudom 1988 protiv četvorice (Janša, Borštnar, Tasić i Zavrl, svi civili sem zastavnika Borštnara). Slovenački vrh je tražio da se prekine suđenje, da se optuženi brane sa slobode. Međutim, armijski vrh i vojno pravosuđe su ostali uporni, pa se suđenje pretvorilo u bespotreban veliki politički proces. Okrivljeni su osuđeni i sve je to trajalo do jeseni 1989. Armijski vrh je bio tvrd oko suđenja četvorici, a na tom pitanju je raslo i podsticano neraspoloženje protiv federacije i JNA. Posmatrao sam demonstracije pred Komandom 9. armije i sugerirao generalu Svetorazu Višnjiću, komandantu 9. armije, da Borštnara sudi Armija jer je vojno lice, a trojicu “mulaca” da daju Ertlu – ministru unutrašnjih poslova Slovenije. Rekao sam Višnjiću: “Napravićete od njih nacionalne junake.” Slegao je ramenima, rekavši: “To je stvar onih gore.”

Tu je i sukob sa velikosrpskim nacionalizmom. Miting u Beogradu naglašeno je napao Sloveniju (Mihailo Švabić). Poznate su parole na tom mitingu koje su se odnosile na Slovence, kao: “Smole i Orlandić, separatisti su s vama”; “Hafneru, čuvaj svoj prst”; “Vrhovec, Vlasi i Smole – sva tri dole”; “Nećemo konfederaciju”; “Amerika ima jednog više

Stanovnika”.

Sukob sa Slovincima je nastao i oko štrajka 1.300 radnika u Trepči (februara 1989) i to zbog izražene solidarnosti Ljubljane sa rudarima, zbog odlaska slovenačke milicije sa Kosova i mitinga solidarnosti sa kosovskim Albancima, održanom u Cankarjevom domu (27. februara 1989), gdje je usvojena zajednička izjava: “Protiv uvođenja vanrednog stanja, za mir i suživot na Kosovu”.

Mitinzi po Srbiji isticali su parole da je slovenačko rukovodstvo “zabilo nož u leđa” Srbiji i da je slovenačko rukovodstvo saveznik “albanske iredente”, koja hoće da sruši Srbiju i Jugoslaviju.

Pokušaj smirivanja nastale tenzije “vlakom bratstva i jedinstva” i valcerima Jože Smolea i Radmile Anđelković nije uspio.

Odbor Srba i Crnogoraca “Božur” (Kosovo) se pripremao za “miting istine” u Ljubljani. Slovenci su upozoravali na posljedice mitinga koji je planiran za 1. decembar 1989 (dan ujedinjenja Srba, Hrvata i Slovenaca – 1918). Ocjenili su da je to planirano sa ciljem da se takvim mitingom pokuša ostvariti ono što se uspjelo sličnim pohodom na Novi Sad. Ako miting tamo uspije, neće biti problema da se na povratku nešto slično priredi u Karlovcu ili Jasenovcu. Slovenci su ocjenili da se mitingom žele stvoriti uslovi za uvođenje vanrednog stanja u Sloveniji i državni udar armije. Takođe su uočavali namjere da se nastavak obračuna sa Hrvatskom započne u Sloveniji. Taj miting je proizveo novu napetost i Slovenci počinju da pripremaju miliciju i TO.

Tih dana Janez Drnovšek, predsjednik Predsjedništva SFRJ, je izjavio: “Ako bi se slovenački narod odlučio da sruši svoje vođstvo, to će učiniti sam. Ne trebaju mu mitingaši iz Srbije ili bilo otkud, da bi to uradili umjesto njega.”

Usljedila je nova nepromišljena akcija – poziv srpskim preduzećima da prekinu poslovne veze sa Slovenijom i objavljivanje ekonomske blokade Slovenije, izvedeno preko Socijalističkog saveza Srbije. U suštini, bio je to ekonomski rat, s ciljem da se i privrednim sankcijama pritisne Slovenija da kapitulira ili da ode.

Poslije izbora u Sloveniji 1990, armijske reakcije su bile “da su izbori nelegalni”, a razoružanje TO (17. maja 1990) stvara novi konflikt koji

značajno kvari odnose i povećava otpor Slovenaca. Milicija i dio TO nisu razoružani i TO postaje koordinirajući organ akcija za otpor. Proglašena je, 25. juna 1991, apsolutna suverenost, a u Ustavu Slovenije je predviđeno da JNA napusti Sloveniju za 3 godine od osamostaljenja, tj. do 25. juna 1994. Međutim, 26. juna 1991 godine, ujutru, tenkovi su na ulicama i nekim cestama Slovenije. Čuje se “Slovenci, vi se previše igrate, sada ćemo vam pokazati”.

Zašto je došlo do petnaestodnevnog rata u Sloveniji? U igri su bili svi mogući koncepti, od konfederacije do više varijanti federacije. Srbi su za federaciju i traže da JNA (igra sa JNA – I. R.) brani granice u Hrvatskoj i većem djelu BiH. Savezna vlada Ante Markovića je izdala nalog (Predsjedništvo SFRJ nije funkcionisalo – blokirano zbog Mesićevog izbora) da JNA interveniše u Sloveniji. A. Marković je precjenio ulogu međunarodnog faktora, koji je istina bio za Jugoslaviju, ali i za priznanje Slovenije i Hrvatske. Reakcija slovenačke TO i milicije, koje su bile dobro organizovane bila je odlučna, posebno u blokadi jedinica JNA i kontroli prostora. Slovenija je dobila i medijski rat protiv JNA. Jedinice JNA u Sloveniji bile su nacionalno izmješane i pred pitanjem zašto se boriti sa jednim od jugoslovenskih naroda. Ove jedinice nisu bile motivirane, pa su se pripadnici drugih naroda predavali i izbjegavali zadatke. Računica da će se pripadnici JNA – nesrpske narodnosti, boriti za srpske ciljeve – bila je pogrešna i to je uljuljkivalo armijski vrh. Sve je to dovelo do sloma za deset dana.

“Osuđujemo svaku upotrebu sile pri rješavanju odnosa u Sloveniji i Jugoslaviji.”

(Iz poruke slovenačkih generala)

SLOVENAČKI GENERALI PRED RAT I U RATU

1. Slovenački penzionisani generali su se prije rata (28. maja 1991) oglasili "Porukom slovenačkoj i jugoslovenskoj javnosti":

"Slovenački generali, članovi Saveza boraca, zabrinuti i krajnje nezadovoljni zbog sve opasnijih razmirica i nespremnosti za razumne sporazume među političkim rukovodstvima jugoslovenskih republika i pokrajina i nemoć i saveznih organa pri rešavanju nagomilanih problema i posebno zbog sporova oko uloge i ponašanja JNA, u kojoj smo zajednički i dugo godina predano radili, poručujemo javnosti da odlučno osuđujemo neodgovorna ponašanja odgovornih ljudi, koji nas vode u sve dublju privrednu, političku, kulturnu i nacionalnu provaliju.

Posebno smo zabrinuti za položaj i budućnost Slovenije. Uvijek smo bili odani sinovi slovenačkog naroda, što smo posebno dokazali u narodnooslobodilačkoj borbi, kada je većina slovenačkog naroda bila svjesna svog nacionalnog identiteta i s oružjem se suprotstavila svojim uništivačima i dostojanstveno stupila u redove demokratskih snaga Evrope i sveta.

Danas podržavamo demokratske promjene, uvažavamo parlamentarni sistem i tržišnu privredu, u ubjeđenju da je to put koji nas može dovesti u bogatiji život. Podupiremo sve one koji se trude da Slovenija postane demokratska, parlamentarna i socijalna republika, koja se temelji na suverenosti i vlasti naroda. Želimo da Slovenija što prije dobije moderan, demokratski ustav, koji omogućava svestran privredni, politički, kulturni i društveni razvoj i utre put u postindustrijsko društvo. Takva Slovenija neka bude otvorena prema svim narodima na prostoru današnje Jugoslavije i prema evropskoj zajednici i do svih tokova svjetskog kulturnog i privrednog razvoja.

Ne želimo nazadnjačko, polufeudalno, klerikalno i zatvoreno društvo, kakvo nam neki nude, jer bi to bio najkraći put ka samouništenju slovenačkog naroda. Osuđujemo svaku upotrebu sile pri rješavanju odnosa u Sloveniji i Jugoslaviji. JNA treba da obavlja Ustavom i zakonomima određene osnovne zadaće i da jača demokratske promjene, a ne da štiti preživjele odnose. Osuđujemo sve postupke, kako JNA, tako i

civilnih vlasti, koji lako mogu dovesti do konflikta sa katastrofalnim posljedicama.

Ne želimo da bilo ko u Sloveniji ili Jugoslaviji umre zbog nepromišljenog ponašanja jedne ili druge strane.

Mjesto i uloga JNA na području Slovenije, odnosno buduće oružane sile, treba da se što prije uredi s novim ustavom Slovenije i odgovarajućim aktom (ustavom, sporazumom) na nivou uređenja budućih odnosa među jugoslovenskim republikama. To treba da se uređuje na osnovu osmišljenog stručnog i političkog razmatranja, koje bi obezbjedilo efikasnu odbranu Slovenije i Jugoslavije, odnosno takvoga kakav će na tom prostoru nastati. Pretnje da će JNA okupirati Sloveniju ili da će Teritorijalna odbrana s oružjem istjerati JNA je kao igra djece sa šibicama: nepromišljeno ponašanje sa uništavajućim posljedicama.

To ne dozvolimo.

Mišljenja smo: da se sve nesaglasnosti i sporovi lako mogu rešiti razumnim i strpljivim razgovorima i dogovorima, utemeljenim analizama i predviđanjima.

Usijane glave nisu nikad bile dobar savjetnik. Ne slušajmo krajnosti i prenapetosti, jer nas one vode u sve dublje sporove i neizbježan konflikt i propast. Upotrebimo znanje domaćih i inostranih stručnjaka i ponašajmo se po njihovim savjetima.

Smirimo duhove i počnimo rešavati goruće privredne i egzistencijalne probleme ljudi, koji ne žele – po savjetu sitih vukova – pasti travu, već uživati plodove svoga rada.”

U Ljubljani, 28. maja 1991.

Slovenački penzionisani generali – nekadašnji borci i starešine JNA

(“Delo” i “Dnevnik”, 29. maja 1991 i TV – 15, 6. juna 1991)

2. Sljedećeg dana, poznati slovenački generali ponovo se oglašavaju. General-pukovnik Stane Potočar: “Žalosno je to što se događa. Armija će morati prestati. Gradio sam tu armiju ceo život, a sada tako...”.

General-pukovnik Ivan Dolničar: “To što sada izjavljuje armijski vrh

je zavaravanje javnosti. Njihov cilj nije zauzimanje graničnih prelaza, nego su se odlučili na radikalnije poteze, tj. za zauzimanje tačaka u unutrašnjosti Slovenije. Potezi armije me nisu iznenadili, očekivao sam konflikt, ali da će doći do takvih dimenzija, nisam računao.”

General-potpukovnik Bojan Polak: “Armija je išla dalje nego što sam očekivao. Za ovo što se događa u Sloveniji odgovoran je, prije svega armijski vrh. Predviđam napad na Ljubljanu. JNA je otišla daleko.”

General-pukovnik Branko Jerkič: “Svi penzionisani slovenački generali smo jedinstveni u ocjeni da poteze armije niko ne odobrava. Ni jedna armija, koja nastupa protiv sopstvenog naroda, ne može i neće nikada pobjediti. Slažem se sa predsjednikom Kučanom da će rat u Sloveniji ubrzati njeno povlačenje iz Slovenije” (“Delo”, 23. juna 1991).

3. Šestog dana rata pojavila se izjava penzionisanih generala – nekadašnjih boraca i starešina JNA povodom agresije na Republiku Sloveniju (“Delo”, 5. jula 1991) u kojoj se ističe:

“Danas smo se na razgovoru o vojnoj situaciji u Republici Sloveniji sastali sa predsjednikom Predsjedništva Republike Slovenije Milanom Kučanom. Kao bivši borci i generali JNA objavljujemo sljedeće:

Odlučno osuđujemo poduhvat JNA u Sloveniji kao nelegalan, politički i moralno neopravdan i neprihvatljiv čin.

JNA je nastala i razvijala se kao oružana sila svih naroda i narodnosti Jugoslavije za odbranu njene nezavisnosti i teritorijalne cjelovitosti pred spoljnim opasnostima, nikako ne za ograničavanje slobode, suverenosti i jednakopravnosti naroda i narodnosti Jugoslavije. U ovom slučaju je bila iskorištena protiv slobodno izražene i legitimne volje slovenačkog naroda. Takva zloupotreba armije, koju smo zajedno stvarali i u nju ugradili sve svoje životne snage i sposobnosti nas je duboko uvredila.

Pozivamo sve pripadnike JNA, posebno njeno najviše rukovodstvo, da poštuju nove prilike i svojom aktivnošću doprinesu demokratskoj preobrazbi našeg zajedništva i tako prestanu s nasilnim ograničavanjem tih procesa.”

Ljubljana, 4. jula 1991

U razgovoru su učestvovali generali: Stane Potočar, Ivan Dolničar, Franc Tavčar, Rudolf Hribernik, August Vrtar, Branko Jerkič, Pavle Šuc, Edvard Pavčič, Miha Petrič i Mirko Mitrič. Učesnici razgovora pozivaju i druge generale i starješine da se pridruže izjavi.

Ovoj izjavi pridružili su se (8. jula 1991) generali: Ambrožič Lado, Berce Jože, Butara Miha, Cetinjski Andrej, Cvelbar Viktor, Črnugelj Franc, Gabrovec Alojz, Gorkič Dušan, Hren Alojz, Jakič Jože, Jakin Rado, Kajin Alojz, Kocijan Lado, Kodrič Rudi, Ožbolt Jože, Peterca Miroslav, Poglajen Franc, Polak Bojan, Sekirnik Janko, Šeme Jože, Škrk Gracijan, Švara Dušan, Zorc Milovan i Žokalj Alojz.

4. Interesantna su kazivanja generala Cirila Zabreta, Augusta Vrtara, Konrada Kolška i Ivana Hočevera.

Cirila Zabreta (najviše vremena službovao u beogradskoj armiji, oženjen Srpkinjom doktorkom iz Beograda) je ovaj rat zatekao u Komandi zagrebačke oblasti. On (1991) piše: "Ostao sam u toj Armiji, iako već otpisani general, zato što sam osjećao odgovornost sve do oružane intervencije u Sloveniji. Tada sam pozvao generala Kadijevića i zahtjevao da me odmah primi i da se prekine sa intervencijom Armije u Sloveniji. Preko svog šefa kabineta mi je poručio da nema vremena da me primi i poručio da slovenačkom rukovodstvu prenesem pretnju – da će Slovenija biti poravnata sa zemljom ako ne prestane sa borbom protiv JNA."

General-pukovnik August Vrtar (penzionisan kao pomoćnik saveznog sekretara za NO za naučni rad) je prilikom penzionisanja 1987 o razgovoru sa Kadijevićem o nesporazumima sa Slovenijom, napisao: "Kad budeš imao mogućnosti razgovarati sa vodećim ljudima iz Slovenije, reci im da smo u istom taboru. Jednako kao oni želimo privredni i politički preobražaj, prije svega, tržišnu privredu i čiste račune. Ne znam da li to Slovenci vide ili neće da vide? Politika Miloševića nema veze sa tim što mi hoćemo. Slovenci nas drže u "klinču" i tako objektivno slabe svoju borbu za demokratizaciju i našu poziciju protiv Miloševića. To je tragičan nesporazum." Vrtar nastavlja: "To je govorio čovjek, koji se kasnije sasvim priklonio Miloševiću i njegovoj politici. Zašto je tako korjenito promjenio svoja stanovišta. vjerovatno samo on zna" ("Borec", 1992, str. 221)

General Konrad Kolšek – komandant 5. armijske oblasti (koja pokriva Hrvatsku i Sloveniju), od septembra 1989 do jula 1991, u jednom

intervjuu 1991 izjavljuje “da je to oružani sukob između JNA i TO i slovenačke milicije”. Nije vjerovao da će do rata doći i kaže da je u kontaktu sa Kučanom “došlo do obostrane želje da se stvar smiri, zbog čega sam iz Beograda bio kritikovan”, da je 27. juna 1991 obavijestio Peterlea da će uzeti granične prelaze i da će “svaki otpor biti slomljen (telegram slovenačkoj vladi), da je dokumenat o intervenciji u Sloveniji izrađen u Generalštabu JNA” i da mu je naređeno “da ga potpiše i potpisao ga je”.

Kolšek govori da je u Generalštabu i 5. armijskoj oblasti bilo ljudi koji su željeli sukob. U liberalni deo iz Komande 5. armijske oblasti spadaju (po Kolšek) generali Kolšek, Tominc, Zabret i pukovnici Stipetić i Predojević. Pristaše tzv. tvrde linije bili su generali Praščević, Rašeta i Miličević. Neposredno pred rat, u Komandi 5. oblasti boravili su generali Mile Ružinovski, načelnik 1. uprave Generalštaba i Jevrem Cokić. Načelnik Generalštaba Blagoje Adžić je sa ekipom trećeg dana rata u Komandi AO, a od 30. juna naredbe su išle direktno na Komande korpusa zbog nepovjerenja prema djelu Komande 5. armijske oblasti. Prvog jula 1991 general Kolšek je smenjen, a zamjenio ga general Života Avramović.

General Ciril Zabret u intervjuu (“Delo”, 2. februara 1992) izjavljuje da je 27. juna 1991 podnio ostavku generalu Kolšek u prisustvu generala Praščevića, Rašete, Miličevića, Ružinovskog i pukovnika Kelečevića i Predojevića i tražio da “operacije treba obustaviti”. Zatražio je to isto od generala Avramovića, ali je tražio i razgovor sa Kadijevićem. Avramović mu nije dao vezu. Obavio je razgovor sa Kadijevićevim šefom kabineta, Vukom Obradovićem, a ovaj mu je saopštio da slovenačkom rukovodstvu prenese sljedeće: “Da Armija nije počela, da slovenačko rukovodstvo ne poštuje savezne zakone; da teritorijalci ubijaju i da će Slovenija biti srušena sa zemljom.” Po izjavi Zabreta, Kolšek je odbio naređenje o bombardovanju Ljubljane i drugih objekata.

General-pukovnik avijacije Ivan Hočevar (komandant TO Slovenije od 1988 do 1990) je dao dvije karakteristične izjave: da je “1990 dobio ukaz vojnog vrha JNA” o razoružavanju TO ili premještanju djela oružja TO u kasarne JNA. Zbog toga je razriješen dužnosti od strane predsjednika Slovenije. Slovenija je septembra 1990 Ustavom preuzela komandu nad TO i imenovala novog komandanta.

Specijalci JNA su 4. oktobra 1990 godine “ušli” u Štab TO.

Preuzimanje zgrade Glavnog štaba TO Slovenije je bilo formalno jer nisu pali drugi štabovi i sistem odbrane.

General Ivan Hočevar je dvije godine kasnije izjavio: “Ukaz o razoružanju TO nisam potpisao. Ukaz je došao sa najvišeg mjesta – od Predsjedništva SFRJ i bio sam dužan ispuniti ga... Kučan mi je ponudio da potpišem izjavu o tome da se lično ne slažem sa Naredbom Predsjedništva SFRJ. Jasno, nisam potpisao izjavu. Rekao sam da teškoće s Predsjedništvom SFRJ ne mogu rješavati preko mojih leđa... Bio sam general koji se u nepravom času našao na nepravom mjestu. Na ponovno upozorenje, kad smo počeli realizovati Naredbu, preuzeo sam ličnu odgovornost za odluku da to oružje štiti TO i poslao naređenje svim štabovima da se osigura oružje od TO, jer je došlo do nesporazuma oko izvršavanja Naredbe Predsjedništva SFRJ. I Kučan je poslao identičnu naredbu. Istim ukazom Kučana, razrešen sam dužnosti. Razrešen je dužnosti i general Ožbolt Drago, načelnik Štaba TO, nakon čega sam tražio razrešenje dužnosti i penzionisanje. Predsjedništvo SFRJ je odgovorilo negativno i zahtjevalo da i dalje ostanem komandant TO Slovenije. Bilo mi je jasno da sam se našao među dva mlinska kamena u ulozi žrtvenog jagnjeta” (“Mladina”, 26. januara 1993). U istom intervjuu, Hočevar je izjavio: “Dana 8. maja 1990 sam dobio ukaz, a 14. maja 1990 odleteo sa Cerklja u Beograd i do septembra 1992 bio sam zamjenik načelnika Generalštaba za RV i PVO..., a operacijama je rukovodio Kadrijević, a iz RV i PVO Jurjević.”

HRVATSKO – SLOVENAČKI SPORAZUM I PROGLAS ŠTABA VRHOVNE KOMANDE

1. Interesantan je taj sporazum koji glasi: “Predsjedništva su se dogovorila da će u slučaju oružane intervencije protiv zakonitih organa vlasti i državljana obje republike, Republike Slovenije i Republike Hrvatske, poduzeti mjere:

- Proglasiti potpunu samostalnost dviju republika, te opozvati svoje predstavnike iz organa Federacije;

- Prekinuti svako finansiranje Federacije;

- Obavijestiti Vijeće sigurnosti Organizacije ujedinjenih naroda i zahtjevati intervenciju mirovnih snaga;

- Pozvati državljane objiju republika (starješine, civilne osobe u službi JNA i vojnike) da napuste JNA;

- Zaplijeniti svu imovinu Federacije na svojim teritorijama;

- Prekinuti svako snabdijevanje komandi, jedinica i ustanova JNA;

- Upotrijebiti sva zakonita sredstva, uključujući štabove, komande, jedinice i ustanove Teritorijalne odbrane i organe za unutrašnje poslove, te pozvati državljane objiju republika na zaštitu i odbranu demokratskog uređenja i suverenosti. Upotreba tih snaga i sredstava je dogovorena i usklađena i podrazumjeva međusobnu pomoć;

- Nadležni pravosudni organi u republikama pokrenut će sudski postupak zbog ratnih zločina protiv svih pripadnika Armije, koji će sudjelovati u nasilnim akcijama protiv organa vlasti i državljana republika Slovenije i Hrvatske”

(“Globus”, specijalno izdanje, Zagreb, 11. veljače 1991.)

Dokument su 20. siječnja 1991. potpisali ministri Martin Špegelj, Josip Boljkovac, Janez Janša i Igor Bavčar.

Uprkos ovom ugovoru, Hrvati juna i jula nisu bili spremni da uđu u

rat i nijednim potezom nisu “pomogli” Sloveniji – imali su rat kod kuće.

2. Na novonastale dramatične događaje u vidu proglašenja odgovorio je general Marko Negovanović, član Štaba Vrhovne komande, tada pomoćnik za politički rad u SSNO.

Evo proglašenja u cjelini:

“Građani Jugoslavije,

Obraćam vam se kao član Štaba Vrhovne komande Oružanih snaga SFRJ, koji se ovih dana nalazi u stalnom zasedanju.

Situacija u zemlji je dramatična. Preti raspad Jugoslavije. Vode se žestoki međunarodni sukobi, a na pomolu su i novi. Na početku smo građanskog rata.

Jugoslovenska narodna armija već godinama ukazuje na neminovnosti takvog razvoja događaja ako se ne stane na put politici svršenog čina i jednostranog razgrađivanja jugoslovenske države, bezakonju i anarhiji. Činili smo i činimo sve što je u našoj moći da se obezbede uslovi za miran, demokratski i legalan rasplet jugoslovenske krize. Na žalost, umesto toga, pribeglo se i primeni sile radi ostvarenja jednostranih odluka kojima se razbijaju teritorijalna celokupnost i suverenitet Jugoslavije.

Protiv jedinica Jugoslovenske narodne armije, koje su na teritoriji Republike Slovenije izvršavale svoje ustavne obaveze u obezbeđivanju granice i teritorijalne celokupnosti zemlje, vodi se rat. To se čini na prljav, surov i podmukao način.

Dogovoreni prekid vatre se ne poštuje. Dok se jedinice JNA uzdržavaju od primene sile kojom raspolažu, otvarajući vatru samo u samoodbrani i krajnjoj nuždi, nastavljaju se, uz svakovrsne prevare, čak i najviših rukovodilaca Republike Slovenije, bezočni napadi na jedinice, vojne objekte, pripadnike Armije i članove njihovih porodica.

Istovremeno se na teritoriji Republike Hrvatske privodi kraju opšta mobilizacija svih oružanih sastava.

Večeras je Štab Vrhovne komande oružanih snaga uputio poslednji zahtev predsedniku i Vladi Republike Slovenije, čijim ispunjenjem se

otvara mogućnost za prekid oružanih sukoba. Ako rukovodstvo Republike Slovenije ne ispuni postavljene zahteve, čija je suština u obezbeđivanju bezuslovnog prekida vatre i stvaranju normalnih uslova za život i rad Armije, Štab Vrhovne komande narediće preduzimanje mera u skladu sa situacijom u zemlji, uključujući maksimalno podizanje borbene gotovosti i potrebne mobilizacijske radnje i odlučne vojne mere.

Štab Vrhovne komande poziva sve građane i patriotske snage da se suprotstave guranju zemlje i naših naroda u svekoliku katastrofu.”

Kasniji događaji su pokazali da ni ova pretnja nije sprečila “svekoliku katastrofu”.

“Za jugoslavensku državu armijski vrh snosi veliku odgovornost, mada je glavni krivac srpsko vođstvo sa S. Miloševi ćem, i F.Tuđman zbog odnosa prema Srbima u Hrvatskoj.”

(General-pukovnik Stane Potočar)

ŠTA O JNA I NJENOJ ULOZI PIŠE GENERAL- PUKOVNIK STANE POTOČAR²

Iz knjige “Zvestoba” (“Vjernost”, Ljubljana, 1994) izabrao sam nekoliko ocjena o JNA, o uzrocima njenog raspada, sporovima JNA sa Slovenijom, o ratu u Sloveniji, ocjenjujući da je to što je napisao poštena i iskrena ispovijest. Potočar u svojoj “Vjernosti” ne politizira i ne filozofira. Jugoslaviji i JNA bio je vjeran do tada dok je vjerovao da jedna i druga žive u skladu sa zajedničkim dogovorima i zakonima. Potočar je u prvom redu vojnik. Bio je kaplar u Kraljevoj gardi 1940 i 1941. Partizan, od komesara čete do komandanta 9. korpusa 1941 do 1945, komandant 23. srpske divizije, komandant odreda u zoni “B”, komandant makedonske divizije u Kumanovu, načelnik Štaba skopskog područja, komandant mariborskog područja, pomoćnik i komandant VII armije u Sarajevu, komandant IX armije u Ljubljani, da bi bogatu vojničku karijeru završio kao načelnik Generalštaba od 1972 do 1979. U Beogradu je radio, uključujući i vojno školovanje, preko devet godina.

Ocjenjujući rat u Sloveniji, on piše (“Zvestoba”, str. 183): “To nije bio pravi rat. Da je JNA djelovala kako je mogla, ishod konflikta bio bi drugačiji.” Ocjenjuje da slovenačke odbrambene snage tada nisu bile dovoljno sposobne da se odupru frontalnom napadu. Zahvalan je svima onima koji su na strani JNA “sabotali njeno pravo borbena djelovanje”. Ocjenjuje da je “svako kod ljudstva JNA brzo opazio potpuno razočarenje i pad morala. U slovenačkoj Teritorijalnoj odbrani bilo je obratno, branila je svoju zemlju i nezavisnost, na što je psihološki bila pripremljena”. “JNA je potcjenjivala našu odlučnost i nisu računali da ćemo se suprotstaviti. Tu je iznenađenje i demoralizacija.”

O nacionalnim armijama i paravojnim formacijama Potočar piše (str. 186): “U republičkim rukovodstvima se nije razmišljalo o uvođenju nacionalne armije i paravojnih formacija. Teritorijalna odbrana se razvijala u sastavu odbrambenog sistema Jugoslavije.” O odnosu Ljubičića, Mamule i Kadijevića prema Teritorijalnoj odbrani bilježi: “Kod Ljubičića je bilo nekakve ljubomore u vezi sa uspješnim razvojem Teritorijalne odbrane, a dolaskom Mamule i Kadijevića je armijski vrh počeo raditi na smanjivanju

samostalnosti Teritorijalne odbrane.” “Pokušaj neutralizacije Teritorijalne odbrane, posebno kod oduzimanja oružja je bio prikriven reorganizacijom same JNA.” “U cjelini, reorganizacija JNA je snažno smanjila uticaj TO. Rasformiranje armija, uvođenje korpusa nije bilo strateška ni organizacijska potreba. To je napravljeno planski da bi razbili raniji sistem u kojem je svaka republika imala nekakvu svoju vojsku.” “Slovenački generali su bili odlučno protiv reorganizacije. O tome su raspravljali sa Kadijevićem. Razumjeli smo je kao potpunu reviziju sistema opštenarodne odbrane. Slovenačko rukovodstvo i Popit, kao član Predsjedništva Slovenije, se tome neposredno opirao.”

O odgovornosti Mamule, Kadijevića i Adžića, Potočar piše: “Najmanje, što je sigurno, je osuda naroda. Te su osude gore od osuda pred sudom, kada te odbaci vlastiti narod. Mamula, Kadijević i Adžić su bili obični zagriženici. Po svemu sudeći, postavljali su se iznad Predsjedništva države” (Potočar, str. 196).

O tri strategije oružane borbe Potočar konstatuje: “U prvom izdanju (1976) ‘uloga oružanih snaga opredjeljena je samo za slučaj spoljne agresije’, a po mojem odlasku (1983), izašlo je drugo izdanje strategije – u kojoj je ‘JNA opredeljena za borbu protiv spoljnog napadača, a Teritorijalna odbrana alternativno i za održavanje javnog reda i mira, po ukazu državnog Predsjedništva’. U trećem izdanju (1987), u cjelom poglavlju ‘JNA i oružane snage u cjelini opredeljuju se za upotrebu i u kriznim situacijama, što znači u unutrašnjem životu zemlje’.” Potočar na kraju izvodi zaključak: “Tu evoluciju uloge oružanih snaga su izveli oni kojima je smetala Teritorijalna odbrana i koncept opštenarodne odbrane, pa su to željeli u cjelini podrediti samom armijskom vrhu” (Potočar, str. 198).

U nastavku svojih kazivanja, Potočar se vraća na “mali-veliki rat u Sloveniji”, i sa nekoliko sljedećih konstatacija: “JNA nije bila vojnički poražena, nego je doživela moralni rastroj i nacionalno raslojavanje.” Strateški je “doslovce iznenađena”. Teritorijalna odbrana se “branila i to joj je davalo moralnu snagu”, “JNA je napadala nešto na šta nije imala pravo, a niti je bila stručno i politički pripremljena”. Neki kadrovi u JNA “su djelovali defanzivno”.

Za Kadijevićevu knjigu Potočar kaže: “Iz knjige se vidi da je JNA imala u planu zauzimanje Slovenije. Kučan i Drnovšek su odigrali

neprocjenjivu ulogu, jer su trezno ocjenili položaj, uspješno umirili armijski vrh da nije realizovao pakleni plan.” Teritorijalnoj odbrani i miliciji Slovenije odaje “puno priznanje za odlučan otpor”. JNA je iz Slovenije odlazila tri mjeseca (od 26. juna do 26. oktobra 1991) i “otišla je sporazumno, planski i pod međunarodnom kontrolom” (Potočar, str. 200).

Na kraju svog kazivanja, Potočar je još napisao: “Najvažnije je da se konflikt s JNA za Sloveniju završio bez težih žrtava i posljedica.” I još jedan za Potočara važan podatak: “Tito je bio da 25% regruta služi u republikama, Ljubičić je to smanjio na 15%, Mamula na 9%, a Kadijević je htio na 0%.”

U armijski vrh su se posljednjih nekoliko godina “popeli novi, ambiciozni, nezreli i premalo osposobljeni ljudi. Armijski vrh nije shvatao promjene u državi, a morali su se prilagođavati. Da su išli tim putem, mogli su lako sprečiti jugoslovensku dramu i zato armijski vrh snosi za sadašnje stanje veliku odgovornost, mada je glavni krivac srpsko vođstvo sa Slobodanom Miloševićem na čelu, a Franjo Tuđman ima veliki dio odgovornosti, jer nije smio tako postupati sa Srbima u Hrvatskoj”.

Potočar kaže: “Na sva naša upozorenja JNA je odgovarala cinično i da promjene naopako razumijemo.” “Besramnost Kadijevića se otkrila u žaljenju što JNA nije bombardovala Sloveniju i bacila je na koljena”. Kad je saznao da je Kadijević predviđen za ministra odbrane, kaže: “Izrazio sam rezervu, jer on nije imao karakterne osobine za to mjesto. To isto mišljenje sam imao i o B. Mamuli”.

NAČELNIK KABINETA VELJKA KADIJEVIĆA GENERAL DR VUK OBRADOVIĆ O VOJNOJ AKCIJI JNA U SLOVENIJI

(“Danas”, juna 1997 – ekskluzivno)

“Predložio sam da se uputi sledeće pismo Predsedništvu SFRJ, Predsedniku Saveznog izvršnog veća, Predsedniku Predsedništva Republike Slovenije, Predsedniku vlade Republike Slovenije:

Štab Vrhovne komande oružanih snaga SFRJ saznao je preko sredstava javnog informisanja da je rukovodstvo Republike Slovenije odbacilo zahtev Štaba od 29. juna 1991 godine, čiji je osnovni smisao bio u obezbeđivanju bezuslovnog prekida vatre i stvaranju elementarnih uslova za život i rad jedinica Jugoslovenske narodne armije na teritoriji Republike Slovenije. Razmatrajući nastalu situaciju i moguće posledice tog krajnje nerazumnog čina, Štab Vrhovne komande je odlučio:

1. Da jedinice Ratnog vazduhoplovstva i protivvazdušne odbrane odmah izvrše masovni avioudar po ciljevima na teritoriji Republike Slovenije koji imaju vojni karakter, s osnovnim ciljem da se umanje mogućnosti daljih beskrupuloznih i podmuklih napada na jedinice Jugoslovenske narodne armije.

2. Da se, ukoliko se i posle toga nastavi sa napadima na jedinice Jugoslovenske narodne armije, izvrši masovni avio-udar po vitalnim institucijama Republike Slovenije, uključujući i objekte koje koristi rukovodstvo Republike Slovenije.

3. Da se, ukoliko se i posle toga ne prihvate zahtevi Štaba Vrhovne komande od 29. juna 1991 godine, u određenim vremenskim intervalima nastavi sa avio-udarima po vojnim i drugim ciljevima od posebnog značaja za Republiku Sloveniju.

4. Da se pripreme i na područje Republike Slovenije upute pojačanja kopnenih snaga radi pružanja pomoć i blokiranim i ugroženim jedinicama Jugoslovenske narodne armije. Štab Vrhovne komande oružanih snaga predočava rukovodstvu Republike Slovenije da će na svaki

eventualni čin odmazde prema zarobljenim i drugim pripadnicima Jugoslovenske narodne armije uzvratiti rigoroznim vojnim i drugim merama sličnog karaktera. O ovome će Štab Vrhovne komande oružanih snaga obavestiti i domaću i stranu javnost s uverenjem da će se predviđene mere shvatiti kao čin čiji je isključivi cilj da se zaštite ugroženi životi ljudi i vinovnici besomučnih napada na JNA primoraju na prekid vatre na kome insistira ne samo jugoslovenska već i evropska i svetska javnost.

Načelnik Štaba Vrhovne komande oružanih snaga SFRJ
Savezni sekretar za narodnu odbranu
General armije Veljko Kadijević

Moj gornji predlog nije prihvaćen ali je 2. jula 1991 godine Armija preduzela odlučnu akciju u Sloveniji. Prema svim informacijama kojima smo raspolagali, slovenačko rukovodstvo je, prvi put suočeno s odlučnim dejstvom JNA, bilo na putu da prihvati "kapitulaciju". Trebalo je samo nastaviti još sat-dva sa efikasnim udarima. Očekujući taj uveliko nagovešteni trenutak (pojedinci u slovenačkom rukovodstvu su govorili: šta će nam samostalnost Slovenije ako nam Ljubljana bude porušena), svi u Kabinetu saveznog sekretara za narodnu odbranu bili smo na nogama. U kancelariji Kadijevićevog sekretara i ađutanta našao se i penzionisani general Perica Vučetić. Sav ozaren, prosto je poskakivao i molio: 'Samo nastavite, nastavite, ne verujte njihovim obećanjima i molbama!' Mene je upravo tada iz Zagreba pozvao general Ciril Zabret, ondašnji zamenik komandanta Pete vojne oblasti generala Konrada Kolšeka. Sav uspaničen i bitno povišenim tonom, prosto urlajući, tražio je da se odmah prestane sa avioudarima. Neprekidno je ponavljao: 'Šta to radite, jeste li ludi?' A na moje pitanje: 'Zašto Slovenci tako postupaju prema pripadnicima JNA i zašto nas napadaju?', odgovorio je da su oni spremni da odmah prestanu sa napadima. Bio je to mučan razgovor dvojice dotadašnjih kolega čije su razlike u gledanjima na događaje tog dana nedvosmisleno ukazivale i na neizlečivo produbljivanje raskola u tadašnjem armijskom kadru. Na žalost, general Kadijević je podlegao pritiscima američkog ambasadora Vorena Zimmermana, predsednika Saveznog izvršnog veća Ante Markovića i drugih koji su toga dana sa njim razgovarali. Prihvatio je ponuđeno primirje i tako dozvolio da Armija još jednom bude prevarena.

U nastavku, objavljujem izjavu koju je general Adžić dao 2. jula

1991 godine i u čijoj sam pripremi neposredno učestvovao. Činim to jer je izjava izražavala stanovište najvećeg dela oficirskog kadra koje je, na nesreću, bilo iznevereno:

‘Građani Jugoslavije, časni ljudi i patrioti, obraćam vam se u ovim izuzetno teškim i dramatičnim trenucima za našu zemlju sa namerom da prenesem nekoliko ocena i poruka Štaba Vrhovne komande. Svima je poznato na kakav su zadatak jedinice JNA krenule pre nekoliko dana u Sloveniji. U skladu sa Ustavom i odlukama najviših organa vlasti ove zemlje, pošli smo da uspostavimo, politikom svršenog čina i jednostranim postupcima, narušeni režim na granici Jugoslavije. Tako ograničeni cilj i zadatak, i pored mnogobrojnih prepreka i otpora, izvršili smo za nešto više od 24 sata. Odmah nakon toga javno smo saopštili da prekidamo pokrete. To je rukovodstvo Slovenije iskoristilo, prekršilo dogovoreni prekid vatre i sa 36.000 naoružanih ljudi krenulo u sveopšte, besomučne i najprljavije napade na sve što je nosilo uniformu i oznake JNA i što ima bilo kakve veze sa njom. Niko u Armiji nije mogao da shvati da se sukobljava sa onima koji Jugoslaviju i Jugoslovensku narodnu armiju mrze iz dna duše. Decenijama vaspitavani u duhu jugoslovenstva, nismo mogli da poverujemo da se toliko zla i mržnje može skupiti na jednom mestu i ispoljiti u takvim oblicima. Podmukli su i bezobzirni. Postupaju na najbrutalniji način. Ne štete nikoga, pa čak ni maloletnu decu, žene i svoje dojučerašnje susede.

Rukovodstvo Slovenije služilo se i služi najgnusnijim trikovima i prevarama. Istovremeno su nam savezne vlasti pravile stalne smetnje tražeći da se pregovara dok oni svim sredstvima napadaju. Bilo je izdaje u našim redovima, najviše među Slovencima. I to ne male izdaje. Pojedinci su predavali čak i cele jedinice. Priželjkivali su ponavljanje 1941 godine. Pale su i mnoge žrtve. Štab Vrhovne komande i svi pripadnici Armije duboko žale za svojim poginulim drugovima i dele bol njihovih najbližih. Snažno nas peku rane naših saboraca. Nosim i lično tragično iskustvo o tome šta znači gubitak najmilijih. Na žalost, nama je nametnut rat za odbranu zemlje. Prema tome, mi smo rat morali prihvatiti, jer alternativa – predaja i izdaja – za nas ne postoji. Pošto svaki rat traži žrtve, one su i u ovom neizbežne. Trudićemo se da rat na koji smo primorani traje što kraće. Teško smo ovo podneli, ali smo se oporavili i prilagodili. Nestale su mnoge iluzije. Izvršili smo nužne kadrovske promene i okrepili svoje snage. Na nove napade danas smo uzvratili žestoko. Činimo sve za zaštitu

života i dostojanstvo pripadnika JNA. Primoraćemo protivnika da poštuje prekid vatre i prestane sa arogantnim nastupanjem. Naći ćemo i one koji se sada skrivaju u svojim jazbinama. Podvalama i mržnjom se ne pobeđuje. Ostvarićemo kontrolu i stvari dovesti do kraja. Uskoro će se javnosti obratiti i načelnik Štaba Vrhovne komande general-armije Veljko Kadijević.”

Koncept pisma iz 1991, objavljen šest godina kasnije, dokument je koji svjedoči o tadašnjim namjerama Veljka Kadijevića, upravo u duhu njegove pretnje: »Slovinci, previše se igrate, sada ćemo vam pokazati!« Logičan je, naime, zaključak da načelnik Kadijevićevog kabineta general Vuk Obradović poznaje te namjere te da, u skladu s njima a najvjerojatnije i po direktnom nalogu, piše koncept ovog pisma. Posao mu je utoliko lakši što i sam razmišlja u okvirima šefove zamisli i opredjeljenja a to potvrđuje izražavajuć i žaljenje što »još sat-dva« nije nastavljeno sa »efikasnim udarima«. Teže je povjerovati da je Obradović koncept pisao po svom nahođenju, odnosno da je riječ o njegovoj samostalnoj inicijativi. Stvar je suviše ozbiljna da se, podrazumjevajući pravila vojničke subordinacije, tako nešto predlaže bez prethodnog naređenja ili saglasnosti višeg po činu i funkciji. Čak ako se imaju u vidu i kasnije objavljena zapažanja nekih učesnika u tadašnjim aktivnostima Štaba Vrhovne komande da se Vuk Obradović nije ponašao samo kao potčinjeni već i kao zastupnik stavova nekih spoljnih autoriteta.

Nezavisno od toga, teško je, međutim, povjerovati Obradovićevoj tvrdnji da je »general Kadijević podlegao pritiscima američkog ambasadora Vorena Zimermana, predsednika Saveznog izvršnog veća Ante Markovića i drugih koji su toga dana s njim razgovarali«. Da je njih uvažavao, ne bi se ni upustio u ratnu avanturu kojom je faktički razbijena SFRJ. Presudilo je prvenstveno priklanjanje Miloševićevom (i Jovićevom) stavu da Sloveniju treba isključiti i tako suziti front kako bi se pitanje Jugoslavije razrješavalo na nivou srpskohrvatskih razgraničavanja, razračunavanja i pogodbi njihovih vrhovnika na račun trećih. U prilog ovoj pretpostavci idu i Kadijevićeve riječi: »Neka Slovenija ide, ali Hrvatska i BiH ne mogu i to JNA neće dozvoliti«. Kada ih je izgovorio, već je bio otpisao Sloveniju, a u pogledu Hrvatske i BiH ispoljio je svoju poznatu samouvjerenost bez realnog pokrića.

Sve ove računice, razumije se, bile su apsolutno pogrešne i u

odnosu na državu, i u odnosu na JNA. Kao što bez bilo koje svoje federalne jedinice SFRJ više nije bila SFRJ, tako je i JNA prestala da bude JNA čim se, voljom svog vrha, opredjelila samo za jedan narod, jednu saveznu jedinicu (Srbija i Crna Gora su tada bile »dva oka u istoj glavi«), jednog nacionalnog političkog lidera; odbacivanjem jednog od ravnopravnih dijelova federacije, to je prestala da bude armija spremna i sposobna da brani interese do tada zajedničke države.

Ratom u Sloveniji propale su sve teorije da JNA brani granicu i ustavno uređenje SFRJ

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA O RATU U SLOVENIJI

Iz analize događaja i rata u Sloveniji, moglo bi se izvući više zaključaka:

Mada su prve oružane borbe počele u Hrvatskoj (srpsko-hrvatskim sporom i “balvan revolucijom”) 1990 – direktnije vojno angažovanje JNA i sukob dvije strane (JNA i TO) počinje u Sloveniji juna 1991 i to neposredno poslije slovenačke deklaracije o nezavisnosti. U ratnom sukobu na jednoj strani su se našle motomehanizovane jedinice JNA iz Hrvatske, jedinice JNA locirane u Sloveniji, avijacija JNA i snage SUP-a i carine iz federacije, a na drugoj strani, snage TO Slovenije, milicija Slovenije i unutrašnji otpor Slovenaca koji su bili u jedinicama JNA.

Bilo je pokušaja i mjera međunarodnih snaga i domaćih akcija, koje su imale za cilj da ne dođe do rata, ali oni nisu uspjeli. Teško je doći do podataka o pripremama za rat u Sloveniji. Rekonstrukcijom nekih događaja moglo bi se zaključiti da se maja 1990 godine JNA sprema da spreči procese razdruživanja i da je ofanzivno usmjerena.

– Sa vojno-stručnog aspekta izgleda da je prvi cilj JNA bio – dostići liniju Maribor, Celje, Vrhnika, Sežana, a drugi cilj je bio desant na Trojane, Ljubljansku dolinu i Postojnska vrata, koji će omogućiti uvođenje drugog ešelona i desante na granice.

Za realizaciju ovih ciljeva, JNA angažuje snage iz Hrvatske. Na pravcu Varaždin – Maribor – djelove 32. varaždinskog korpusa, na pravcu Zagreb – Novo Mesto i Karlovac – Metljika – djelove 10. zagrebačkog korpusa, a na pravcu Gorski Kotar – Kočevje i Rijeka i Ilirska Bistrica – Sežana – djelove 13. riječkog korpusa. Prema nekim izvorima, bile su predviđene i snage Vojno-pomorskog sektora Pula ka Kopru, II ešelon i rezerva (dva bataljona vazdušnodesantne pešadije) i snage avijacije za podršku kopnenim jedinicama i za bombardovanje Nanosa, Krvavca, Boča, Kuma, Čateža i Dravograda (TV i radio sistemi).

Pored snaga iz V vojne oblasti angažovano je još 461 milicioner iz brigade saveznog SUP-a i 272 savezna carinika, tj. ukupno 2.722 ljudi. Angažovano je oko 15% potencijala RV i PVO iz 5. VAK-a. (Ove podatke

bilježi pukovnik dr Vaso Predojević, tada u Komandi 5. VO).

– JNA je prešla hrvatsko-slovenačku granicu, htjela je da uspostavi kontrolu granice prema Austriji i Italiji, da odsječe Sloveniju, da uzme aerodrome i uspostavi status kvo.

– TO Slovenije je planirala da zajedno sa milicijom ostane na granici, blokira puteve prema graničnim prelazima i gradovima, da spreči nadiruće kolone, blokira jedinice JNA u garnizonima u unutrašnjosti Slovenije, a potom, da u ovoj fazi povede pregovore da JNA napusti teritoriju Slovenije.

– Više je faktora koji su uticali da GŠ promjeni odluku, a prvi je poraz koji su doživjeli. Kada JNA nije uspjelo da realizuje svoj cilj, onda su se nametnule dvije mogućnosti – pregovori i spasavanje jedinica ili produžetak sukoba, žrtvujući jedinice u garnizonima prije dolaska pojačanja. U stvari, došlo je do strategijske paralize u armijskom vrhu kada Generalštab JNA mjenja svoje inicijalne ciljeve i zadovoljava se s onim što se da sačuvati. Izgleda da je Generalštab bio iznenađen otporom i načinom otpora, a bio je ubjeđen da će zatvaranjem granice i demonstracijom vojne sile moć i pokoriti Sloveniju.

– Ovako planirana i realizovana operacija je, sa stanovišta tehnologije izvođenja, velika improvizacija, a neuspjeh se kasnije opravdavao uzdržavanjem od upotrebe teške tehnike, pomanjkanjem logističke podrške i drugim pokušajima opravdavanja sopstvenih grešaka.

- Jedinice JNA orijentisane prema Kozini nosile su naziv "Savezna Federalna Republika Jugoslavija" čime je zamjenjen naziv "Socijalistička..." (general Čad u listu 'Nacional' 19.3.1998).

– Politički, ovaj desetodnevni rat je nastavak tvrdog insistiranja da se Slovenija istjera iz Jugoslavije, računajući i na to da će Slovenci to iskoristiti za "razdruživanje". Armijski vrh ili njegov dio žrtvuje i dio jedinica JNA iz Hrvatske za taj cilj, za kompromitovanje SIV-a, za obaranje Kučana i nove vlade, za stvaranje povoljnijih uslova za nastavak rata u Hrvatskoj i Bosni.

– Ratom u Sloveniji JNA se potukla sa TO, milicijom i naoružanim građanima Slovenije, koji su u koncepciji opštenarodne odbrane i društvene samozaštite bili saveznici i dio oružanih snaga SFRJ. Kakva

tragedija, kakvo infantilno ponašanje dela armijskog vrha! Po mnogim informacijama, JNA se kolebala oko napada na Sloveniju. Bila je u vlastitom procjepu. Logika vojnog vrha se izgleda svodila na to – sa Slovenijom konflikt (mali rat). U redu je ako se to dobro završi i rješi brzom akcijom, ali se rat širih razmjera ne isplati, jer Slovenija u cjeloj strategiji prestaje da bude prvi cilj JNA, već su to Hrvatska i Bosna, tj. krajevi sa mješanim stanovništvom. I čim je pružen otpor, pala je odluka o povlačenju.

- Upad u Sloveniju predstavlja povredu hrvatsko-slovenačke granice, a povlačenje JNA iz Slovenije je de facto promjena spoljnih granica SFRJ, a kada je do takvih povreda granice došlo, onda su i sve druge granice nazvane administrativnim i postale nesigurne.

– I dok su snage JNA i cjela operacija improvizovane, TO Slovenije i milicija, mada manje po obimu, nisu bile zanemarljive. Struktura, raspored i volja za otporom bili su takvi da brza pobjeda napadača, za 7 – 8 dana, nije bila realno moguća. Čim je JNA napala, postala je cilj sama sebi i sa veoma ranjivom infrastrukturom. Nije mogla realizovati ciljeve, a bojala se, opravdano, i partizanskog rata, do čega bi došlo i da je napala sa većim snagama i pokrila veći deo Slovenije. Međunarodni faktor i sada i u drugoj prilici, bio bi na strani Slovenije.

– Jedinice JNA koje su dolazile iz Hrvatske i one u Sloveniji, bile su višenacionalne i kao takve su se po unutrašnjoj logici morale raspasti u prvim konfliktima, što se i dogodilo. JNA napuštaju Slovenci, a onda i drugi i tako ona gubi jugoslovenski karakter.

– Ratom u Sloveniji propale su sve teorije da JNA brani granice i ustavno uređenje SFRJ. Ovim ratom Predsjedništvo SFRJ, kao Vrhovna komanda, SIV kao vlada, i SSNO kao Štab Vrhovne komande su izgubili stvarni i svaki smisao. Poslije avanturističkog pohoda armijskom vrhu izgleda da je postalo jasno da je Predsjedništvo SFRJ paralizovano, da reafirmacija SK PJ nije moguća, da mobilizacija ne uspeva, da ne mogu zavesti sami vanredno stanje, jer to nije htjelo ni srpsko ni crnogorsko rukovodstvo, pa se zbog svega toga odlučio na povlačenje, a JNA počinje da igra novu izmjenjenu ulogu, što će pokazati rat u Hrvatskoj i BiH. Napad na “austrijske konjušare i lakeje” i “alpske Hrvate” je propao, ali je šokirao većinu javnosti u Jugoslaviji i veliki broj vojnika i starješina JNA, pogotovo kad su vidjeli da nisu “napadnuti iz Austrije i Italije”, kako je

nekima rečeno. Šokirana je i međunarodna javnost.

– U desetodnevnom ratu, prema izvještaju Crvenog krsta Slovenije, živote je izgubilo 65 ljudi – od toga 37 pripadnika JNA, 12 pripadnika TO i milicije, 6 civila i 10 stranaca. Ranjenih je bilo 330 – 146 iz JNA, 116 iz TO i 28 iz milicije. Zarobljenih je bilo 3.230 pripadnika JNA i Savezne policije. Ovo su do sada jedini prebrojani i javno objavljeni gubici u cjelom besmislenom ratu – ratovima.

– JNA u Sloveniji formalno nije bila okupatorska, ali je početni plan bio paklen. To se vidi iz Kadijevićeve knjige, a najveći bezobrazluk se otkriva u žalosti što JNA nije tukla Sloveniju i “spustila je na koljena”.

– Armijski vrh nije vodio računa o nekoliko značajnih činjenica – o nacionalnoj samosvijesti homogenog stanovništva, o odlučnosti većine političkih stranaka kada je u pitanju nacionalni i strategijski cilj, o činjenici da Slovenija nije imala konflikata sa četiri susjeda (Italija, Austrija, Mađarska i Hrvatska) i da je poslije razoružanja većeg dela TO Slovenije počelo obrazovanje novih jedinica TO na bazi prostorne strukture TO, o sačuvanoj i dobro organizovanoj miliciji, u kojoj je čak oko desetak procenata bilo neslovenaca.

- Za predstojeći oružani sukob bilo je pripremljeno preko 15.000 pripadnika TO, preko 8.000 milicije, a u rezervi preko 20.000 iz TO, 2.000 iz milicije i 5.000 lovaca. Nije se vodilo računa o tome da je moralna pripremljenost JNA bila slabija od moralne pripremljenosti slovenačke TO i milicije.

– Poraz u Sloveniji još više je zaoštrio svakodnevne sukobe nepomirljivih političkih struktura, nastalih poslije izbornih pobjeda DEMOS-a, HDZ-a, SDA-e i SPS. JNA je, svojim isključivim opredjeljenjem za “makar krnji” federalizam i “monolitni” centralizam, odbacila pacifikatorsku i posredničku ulogu, pa je preuzela na sebe još neposredniju kontraproduktivnu ulogu, postavši bezrezervni nosilac militantnog “velikosrpskog unitarizma”. Upravo zbog toga, Štab Vrhovne komande se ne miri sa surovim vojnim, političkim i strategijskim porazom, pa će dalje ostati vjeran odbrani “tekovina AVNOJ-a, oko kojih ne može biti pogađanja” (Dokumenta za 9. konferenciju organizacije SKJ u JNA). Zato će ista komanda donijeti odluku o “povlačenju snaga iz Slovenije i izvršiti pregrupisanje trupa u Hrvatskoj i BiH na srpske teritorije”

(Miroslav Hadžić, nd).

– Zašto se i gdje se povukla JNA iz Slovenije? Za to ima više razloga. Nije očekivala takav otpor i razvoj događaja, velik broj vojnika i starješina se predao, a nemiri u Hrvatskoj i Bosni su se povećavali, pa se tako širio front njenog angažovanja. I Kadrijević piše o tome da za sve to nema ljudi – žive sile. Djelovi – osnovne snage JNA, povučene su: Štab i prištapske jedinice 14. korpusa u Doboj, djelovi 1. tenkovske brigade i PVO brigade u Banja Luku, djelovi planinske brigade u Pljevlja, motorizovana brigada iz Postojne u Derventu i Doboj, Štab 31. korpusa u Tuzlu, PT brigada iz Ptuja u Erdut, motorizovana brigada iz Maribora u Valjevo. Povlačenje je protumačeno kao premještaj i taktički potez, kako bi se dobilo na vremenu i smanjili gubici. Povlačenje je počelo poslije Brionske deklaracije (7. jula 1991), a završeno je 15. oktobra 1991 iz Kopra. U Bosni su i nestala oba korpusa – (14 i 31).

Odlazak JNA iz Slovenije sa manje žrtava i posebno iz Makedonije (kasnije), pokazuje da je bilo moguće i nevojničko rješavanje problema, čak i ako ima konflikata.

– Do ovog rata Slovenija je zastupala konfederalnu ideju, a poslije, “separacija uz mir” postaje dominirajuća ne samo u Sloveniji, već i u Hrvatskoj. Dakle, 1990. godina je bila godina u kojoj je nastupio momenat da se Jugoslavija brzo reorganizuje u organizaciju suverenih republika. Srbija je odbila taj predlog, a SAD i EZ su pogrešile što to nisu čvršće podržale. Prije ovog rata, slovenački interes nije bio da JNA ode iz Slovenije. Prvi interes je bio suverena i samostalna država u okviru konfederalne Jugoslavije.

– Slovenija je bila potcjenjena od aktuelne jugoslovenske vojne i državne srpske politike. Očekivali su da će Slovenci pristati na svako rješenje. Potcjenili su Kučana i Stanovnika, Drnovšeka i druge tadašnje lidere, uprkos njihovoj fleksibilnosti i smislu za saradnju.

– Početne pregovore za prekid borbi iz Federacije vode A. Marković i generali Stane Brovet i Mićo Ćušić. Nema nikog iz Predsjedništva SFRJ, ni V. Kadrijevića ni B. Adžića. Pošto ne ide sve po planu, 29. juna Kadrijević traži kapitulaciju, a 30. juna A. Marković izjavljuje da nema uticaja na Kadrijevića i Gračanina i priznaje da je JNA dobila formalno pokriće za rat u Sloveniji.

Međunarodni pritisak na obe strane je jak i 7. jula 1991 Mesić, Jović, Marković, Lončar i Kostić, a iz ŠVK samo Brovet, s jedne strane, a Kučan, Rupel, Bučar i Peterle, s druge strane, potpisuju Brionski sporazum. Od međunarodnog faktora tu je Van den Bruk. Sporazum je verificirala Skupština Slovenije.

– Slovenija se relativno dugo psihološki pripremala za razlaz. Pošto je vidjela i ocjenila šta se sprema, i sa tog stanovišta, bila je u najpovoljnijem položaju. Ali, Jugoslavija se nije raspala samo zbog Slovenije i pored razlika i suprotnosti. Jugoslaviju, čak, nije razorio ni pad sistema. Jugoslaviju su razrušili revanšistički nacionalizmi, od kojih su srpski i hrvatski bili najagresivniji. U političkom smislu, demontaža SFRJ počinje onog časa kad je rečeno da svi Srbi treba da žive u jednoj državi.

Činjenica je da je za razrešavanje jugoslavenske krize nuđena konfederacija, najpre od Slovenije i Makedonije, pa i od Hrvata. To je odbio Slobodan Milošević, govoreći čak da je ta ponuda lažna. Da su Srbi to prihvatili, ne bi došlo do rata – ratova. Da nije bilo Tuđmanovog projekta – najprije ignorisanja Srba u Hrvatskoj – izbacivanja iz Ustava, teorije o “manjini” itd, možda bi katastrofa bila izbjegnuta ili bar smanjena.

Zato će Srbi i dalje optuživati Sloveniju i Hrvatsku zbog tzv. secesije, tvrdeći da su one uzrok ratu. A Slovenci su postavljali pitanje zašto početna agresija JNA a faktički agresija srpske vojske nije odmah shvaćena kao prava agresija. Poslije toga, osuđuju se i Muslimani za raspad SFRJ. Po svemu sudeći, Milošević je računao da će, ostane li Bosna u Jugoslaviji, ostati i Makedonija, a u toj varijanti Hrvatska bi bila stavljena pred svršen čin. Kada je propala ta kombinacija (računica), sav bijes stušio se na Bosnu.

Zar je onda moguće pronaći i riječ opravdanja za usvojenu široku matricu “specijalnog rata”, usmjerenu prema “kolektivnom unutrašnjem neprijatelju” – bivšim bratskim narodima? Plansko i uporno negativno oslikavanje prošlosti i budućnosti Slovenaca, Hrvata i Muslimana, “sa kojima je srpski narod imao uglavnom negativna, najčešće tragična iskustva” (“Politika”, 13. decembra 1991), artikulisalo je, s jedne, medijski rasprostranjeno mišljenje o “satanskim” (Slovenci, Hrvati, Muslimani i Albanci), i sa druge strane, o “nebeskim” narodima (Srbima i Crnogorcima). Na udaru satanizacije i obezvredivanja i prošlosti i

sadašnjosti naroda “nesrpske koalicije”, našle su se sve njihove vrijednosti, posebno narodnooslobodilački rat i odluke AVNOJ-a.

– Slovenija je u ovom ratu djelovala organizovano, a njena TO i milicija su djelovale vješto. Slovenački informativni rat je pobjedio, tenkovi JNA su bili bez dovoljne zaštite, a blokirani garnizoni u Sloveniji se nisu koristili ili su bili tako blokirani da ne mogu biti korišteni. U Sloveniji se često tražio odgovor na pitanje zašto je JNA 1991. godine rušila barikade u Sloveniji, a to nije činila sa barikadama oko Knina godinu dana ranije. Većina građana Slovenije, uključujući i preko 100.000 neslovenaca koji u njoj žive, radovala se konačnom raspletu, a isto tako, to je doživljeno kao bolan rastanak federalne vojske i TO Slovenije, koje su dobro saradivale skoro 50 godina i činile dve komponente oružanih snaga SFRJ. To što se vladalo vazdušnim prostorom i morem nije ništa značilo za takav poduhvat. Ni za ovaj rat, a ni za druge ratove, operativna osnovica nije bila sređena (sukobi u Hrvatskoj, priprema Hrvata protiv JNA, nespremnost naroda da ratuju jedni protiv drugih itd).

Bila je to bruka za vojskovođe, pa onda i JNA, sa vojnog stanovišta, zato što je rat u Sloveniji vođen na principu “blickrige”, što je vođen u krivo vrijeme, na krivom mjestu i na krivi način. JNA nije dobila udarac samo od TO Slovenije, već i od srpskih majki u zagrebačkom Domu JNA, gdje je general Ž. Avramović izložen psovkama i oštrim zahtjevima da im vrati djecu.

– Da li se htjelo zavođenje vojne uprave? Pitanje traži odgovor! Napad na Sloveniju je više doprineo njenom osamostaljenju i međunarodnom priznanju, nego što je Slovenija to, u prvo vrijeme, i tražila. Neuspjeh je logična posljedica takvog ratovanja, a traženje uzroka u nacionalno “nepouzdanim” kadrovima je tanak argument.

– Stavovi XI kongresa SK Slovenije – (“nije prihvatljiva zamisao o Jugoslaviji kao proširenoj Srbiji”, “nužnost političkog pluralizma”, “zašto nas optužuju za kontrarevoluciju?”, “Evropa zdaj”, protiv “nametanja vanrednog stanja i logike antibirokratske revolucije”, “ideja demokratskog socijalizma” itd.) – nisu uzimani u obzir. Nije se imala u vidu ni činjenica da je Slovenija istorijski, objektivno, bila više okrenuta ka Zapadu, ali i da je puno učinila za stvaranje Kraljevine Jugoslavije i naročito Socijalističke Federativne Jugoslavije od 1941 do 1991.

– Pojava nekih novih političkih lidera desne orijentacije (Pučnik, Bučar, Janša i drugi) i rezultati prvih izbora u Sloveniji 1990 – DEMOS-ova privremena minimalna pobjeda za slovenački parlament – nije ozbiljno shvaćena. Šta više, novopojavljeni lideri su manje napadani od ranijih – lijeve orijentacije (Kučana, Drnovška, Ribičića, Stanovnika i dr). Događaji su pokazali da Slovenija nije ono što iskazuju njeni lideri, naročito ne oni poput Pučnika, Janše, Peterlea i njima sličnih. Ni Hrvatska nije ono što govore Tuđman, Vukojević, Šeks i dr. Kao što ni Srbija nije S. Milošević, V. Drašković, Šešelj i slični. Ni Bosna nije Izetbegović, Karadžić. Boban... Nepriznavanje ili zakašnjeno priznavanje nekih društvenih realnosti dovelo je JNA, ne uvijek njenom greškom, u položaj da se koleba, stoji na mjestu i da se armijski vrh, u određenoj situaciji, osloni na pogrešnu stranu.

– Svjedok sam da je u Sloveniji NOR 1941 – 1945 i danas poštovan, da se njeguju, poštuju i slave tradicije najsvjetlije stranice slovenačke istorije uopće i posebno sa vojnog aspekta kada su u antifašističkom ratu stvoreni, u vrlo teškim uslovima, NOV i PO Slovenije pod glavnim štabom, korpusima, divizijama i brigadama, čija se ratna obilježja sreću i današnjih dana na prostorima diljem republike Slovenije.

– Slovenački komunisti su cjenili da se progres i njihova vodeća uloga moraju temeljiti na osvajanju novih vrijednosti, što je dobro, a možda su prenaplašeno polazili od svojih, slovenačkih uslova. Polazili su od toga da je Slovenija razvijenija od drugih dijelova zemlje i da se na toj činjenici kod njih razvilo trojako javno mišljenje o poziciji Slovenije u Jugoslaviji. Po jednim, Slovenija bi najbolje materijalno prolazila ako bi bila samostalna država; po drugima, ako ne bi uspjela izboriti državnu samostalnost da bi onda bilo poželjno da Slovenija bude konfederalna država, jer joj i to obezbeđuje visok stepen samostalnosti, i po trećim, da je za Sloveniju najbolje da bude u jugoslovenskoj federaciji, ali da federacija bude moderno uređena, po mjeri najrazvijenije Slovenije. Ovaj treći stav slovenačkih komunista će u procesu odbrane od velikosrpskog hegemonizma evoluirati u zalaganje za konfederaciju, čime se želelo da se pored ekonomskih prednosti, dobije i ustavno-zaštitna funkcija od bilo kog i bilo čijeg hegemonizma. Zašto armijski vrh JNA nije uzimao u obzir bar jedno od tri javna mišljenja o poziciji Slovenije u Jugoslaviji?

– JNA nije smjela da sa Slovenijom zarati čak ni u slučaju da su

Slovinci prihvatili secesiju pod geslom: “Nećemo s Jugoslavijom”. Rat koji su odabrali Srbija i JNA odlučio je, jednostavno rečeno, da je za Slovence Jugoslavija ostala istorijska prošlost. Zašto je JNA negirala plebiscitnu volju Slovenaca? Zašto su zaboravili ulogu Slovenije u narodnooslobodilačkom ratu 1941 – 1945? Zašto su zaboravili da je istog dana kada je Hitler posjetio Maribor, osnovana Osvobodilna fronta (28. aprila 1941)?

– Da li rat u Sloveniji treba nazvati velikim ili malim, nije važno, ali se zna da je bio besmislen, i po redu – druga drama u raspadu SFRJ. JNA je precjenila vlastite mogućnosti, zbog pogrešne procjene nisu očekivali otpor, a to znači potcjenili su narod. Tada se armijski vrh istrgao ispod kakve-takve civilne kontrole Predsjedništva, SIV-a i Skupštine. To je izrazit primjer vojničke prepotencije koja se nije pokazala samo ovdje.

– Slovenci su pregovarali sa SSNO-om 28. juna 1991 (Kučan i Brovet), prije dolaska Evropske pregovaračke trojke u Zagreb, a Bavčar i Janša razgovarali su sa Andrijom Rašetom o tehničkoj realizaciji primirja. Stipe Mesić, novi predsjedavajući SFRJ, zahtjeva vraćanje jedinica JNA u kasarne i naređuje istragu o odgovornosti vojnog vrha. General Rašeta izjavljuje da priznaje Mesića kao vrhovnog komandanta oružanih snaga. U isto vrijeme, Franjo Tuđman smjenjuje Martina Špegelja i 3. jula 1991 imenuje Džodana za ministra vojske. Na pitanje: “Zašto Hrvati nisu zaustavljali kolone koje su išle u Sloveniju?”, Džodan odgovara: “Pa mi već godinu dana ratujemo s četnicima”, a Tuđman se ograđuje izjavom da “on ništa ne može”, bez obzira na hrvatsko-slovenački sporazum o odbrani.

– Šta se dogodilo sa organizacijom oružanih snaga, sa tradicijom jedinica iz NOB-a i kakvu sudbinu su doživjeli sjeverozapadno vojište i korpusi? Reorganizacijom JNA do 1990 godine rasformirana je komanda 9. armije u Ljubljani, koja je nosila tradicije 9. slovenačkog korpusa. Ukinute su divizije, među kojima i 14. proleterska divizija “Boris Kidrič”. Formirana su dva korpusa, 14. u Ljubljani i 31. u Mariboru, i stavljeni pod komandu Zagreba. U toj reorganizaciji nisu zadržane ni numeracije 7. i 9. slovenačkog korpusa iz NOR-a. Komandanti korpusa (četvorica) su po nacionalnosti Srbi. Ostaci 14. i 31. korpusa, poslije rata u Sloveniji, Brionskim dogovorom povučeni su u Bosnu, istočnu Slavoniju i Srbiju, gdje su vrlo brzo i definitivno nestali. U Sloveniji je ostala TO Slovenije, kasnije preimenovana u Slovenačku vojsku.

– Pripisivanje krivice Sloveniji za rat – ratove u Jugoslaviji je,

najblaže rečeno, neosnovano. Rat u Sloveniji je predstavljao sveopšti otpor slovenačke odlučnosti i jedinstva boračke organizacije, spretnu kombinaciju oružanog otpora, političke volje, pregovaranja i međunarodnog pritiska, primjer otpora jedne male zemlje koja je odlučila da brani svoju samostalnost. Tu je primjenjena koncepcija ONO, koju su dobro poznavali i zastupali slovenački generali i političari, pa zbog svega toga i sklopljenog primirja na Brionima tu nije došlo do rata kakav je nastavljen poslije Slovenije.

RAT U HRVATSKOJ (1990 – 1995)

“Neka Slovenija ide, ali Hrvatska i BiH ne može i to JNA neće dozvoliti. Ako bi se to dogodilo, nas generale bi trebalo objesiti, jer nam nije uspjelo to sprečiti.”

(General Veljko Kadijević, januara 1991)

* * *

“Ključ opstanka ili uništenja druge Jugoslavije nalazio se u Hrvatskoj. To je i Milošević znao. Slovenija u njegovim planovima nije bila geostrateški interesantna, ali je zato bila nužna u homogenizaciji srpskog javnog mnjenja. Da bi destabilizovao Hrvatsku, Milošević je morao da posvađa Srbe i Hrvate u Hrvatskoj i tako ih zajedno ubaci u već napisani scenario.”

(Publicista Predrag Tasić)

“Vojnu intervenciju (rat) Srbije i JNA sve do Kupe smatram zaista samoubistvom Srbije i JNA”

(General-pukovnik – akademik dr Gojko Nikoliš)

* * *

“Nacionalizam je svojevrsna religija, to je jajašce iz kojeg se izlegu ratovi.”

Francuski književnik Gi de Mopasan

STANJE U HRVATSKOJ 1990 GODINE

Hrvatskoj je, suprotno istorijskom interesu i stepenu civilizacijske integracije u jugoslovensku zajednicu, nametnuto da traga za svojim interesom i mjestom – bilo u Jugoslaviji (federalnoj ili konfederalnoj), ili van nje (u samostalnoj državi).

Hrvatska je, sa oba svoja naroda, dovedena u vrlo teško stanje. Ponovo je došlo do snažnih međunacionalnih tenzija.

Najuočljiviji rezultati toga stanja bili su potiskivanje lijevih snaga vlasti u državi i većini općina i dolazak na političku scenu velikohrvatskog nacionalizma sa dr Franjom Tuđmanom na čelu, odnosno velikosrpske ekspoziture sa Srpskom demokratskom strankom (SDS) i dr Jovanom Raškovićem na čelu. Ono što im je obema zajedničko jesu antikomunizam, nacionalna isključivost i težnja da osvoje apsolutnu vlast u “svom” naciju, a i šire. Porastom nacionalizma i revanšističkog antikomunizma, kriza se sve više zaoštravala. To je dovelo do potiskivanja sa političke scene lijevih snaga, jer SKJ nije nalazio odgovore za razrešavanje sve izraženije krize.

Na jugoslovenskoj političkoj sceni, 1987/88 pojavila su se tri koncepta u okviru Saveza komunista Jugoslavije. Prvi je bio jugoslovenski (po mjeri svih), drugi srbijanski (po mjeri najbrojnije nacije) i treći slovenački (po mjeri najrazvijenije nacije). Na prvoj konferenciji SKJ 1987 delegati su usvojili program za izlazak iz krize u skladu sa zahtjevima vremena. Međutim, njegova realizacija u CK SKJ naišla je na pritiske osporavanja, u prvom redu od protagonista srbijanskog koncepta. Tim pritiscima nije pružan dovoljan otpor od strane većine u SKJ, kao da se računalo da će “vrijeme urazumiti” one koji se bore za nacionalne koncepte. Sukobi su još više uzdrmali zemlju, a naročito SK Jugoslavije, koji je prelazio u defanzivu. U poremećenim međunacionalnim odnosima i u uslovima sveukupne krize (ekonomske, političke, državne i upravne) započela je reforma Ante Markovića, predsjednika Saveznog izvršnog vijeća. Njegov program je počeo da ostvaruje dobre rezultate, a uspjehom na privrednom polju ostvaren je i politički prestiž, koji je pobudio nadu u prosperitet. Ovim programom, zajednički jugoslovenski interes i ideja

nacionalne uzajamnosti ponovo su počeli preuzimati inicijativu, koja će, vjerovalo se, bez obzira što joj se odupiru separatistički nacionalizmi i antikomunistički revanšizam, ipak pobijediti.

Srbijansko – “osmaški” koncept (nazvan po osmoj sjednici CK SKS – imao je tri cilja: prvi je bio – urediti Jugoslaviju po sopstvenoj lidersko-hegemonističkoj mjeri; drugi, ako se prvi ne ostvari – stvoriti veliku ili proširenu Srbiju, i treći, ako se ni jedan od prva dva ne ostvare urediti Srbiju u postojećim ili proširenim okvirima na centralističkoj osnovi. Oslonac i podrška nisu traženi u pozitivnom nasljeđu, već u srpskom militantnom nacionalizmu, pravoslavnoj crkvi, nacionalnoj mitologiji i inteligenciji velikosrpske orijentacije.

U političko-akcionu realizaciju tog koncepta krenulo se homogenizacijom, podsticanjem nezadovoljstva zbog “nepovoljno rešenog ustavnog položaja Srbije” i “terora albanskih nacionalista nad Srbima i Crnogorcima na Kosovu”, uz pozive: “Srbi na okup!” Bilo je lako zapaliti mase u smislu: “Oslobodimo se vazalstva”, “Krenimo u boj za povratak dostojanstva Srbije”, jer su je “svi ponižavali” i svi se “protiv nje udruživali”, naročito “antisrpska koalicija”. Na toj platformi našli su se i vodeći komunisti i antikomunisti, dobronamjerni (i zavedeni), kao i revanšistički raspoloženi ljudi, počev od četnika, do ibeovaca i disidenata. “Za spas Srbije” nastupalo se i pod petokrakom i pod ocilima, i sa krstom, i sa slikama Njegoša, Vuka, starog i novog Vožda, sa kokardama na šajkačama i šubarama. U takvom “društvu”, za Tita i partizane bilo je sve manje mjesta, jer se na njih, direktno ili indirektno, upiralo prstom kao na “krivce koji su Srbe doveli u ponižavajući položaj”, radi čega treba sve urazumiti – i one u CK SKJ, i one “preko Dunava sve do Triglava”. U tom “saopštavanju istine o Kosovu i Srbiji” trebalo je da im posluže, kao “produžena ruka” i “ugroženi Srbi” u zapadnim krajevima preko dijela boraca “odseljenih” i koncentrisanih, prije svega, u Beogradu i Vojvodini.

Krenulo se na promjenu odnosa snaga u SKJ. S jedne strane, diskreditovani su oni političari koji su se suprotstavljali “plimi antibirokratske revolucije” (nacionalistička homogenizacija kroz “događanja naroda” i mitinge) a, s druge, insistiralo se na vanrednom kongresu radi “pretvaranja SKJ u ideološku batinu”, pomoću koje će se uređivati SKJ i Jugoslavija. Rezultati tih agresivnih pohoda su poznati: “dobijene” su Vojvodina i Crna Gora, Kosovo je postalo još teža rak-rana,

oduprla se Makedonija, poljuljana je Bosna i Hercegovina, Hrvatska je, u velikoj mjeri, podijeljena na Hrvate i Srbe sa čelnicima desne orijentacije, Slovenija, desna i lijeva, zaokupila se sobom i izolacijom, a ne više konfederacijom. Doživjela je krah i sama svrha sazivanja 14. vanrednog kongresa SKJ, pa su Kongres i SKJ dovedeni do raspada, dok se inicijatori sazivanja Kongresa nastoje spasiti “presvlačenjem” u Socijalističku partiju Srbije. Atake “antibirokratske revolucije” protiv lijevih snaga u Sloveniji i Hrvatskoj, iskoristile su desne snage i preuzele vlast, i pored jake opozicije, pa stoga mogu biti zahvalni vođstvu i efektima “antibirokratske revolucije”.

“Antibirokratska revolucija” je uzdrmala i gurnula Jugoslaviju u ponor. Ali ne samo nju, već i samu sebe. Čitav poduhvat pretvorio se u svoju suprotnost, pa se od bitke za Jugoslaviju došlo u položaj da se spasava Srbija.

U okviru ovakvog razvoja događaja, Hrvatska ima svoje specifičnosti. Prije izbora 1990 godine, Savez komunista Hrvatske bio je pod pritiskom SK Srbije, preko javnih medija i srpskog nacionalizma u Hrvatskoj i van nje, s ciljem da SKH prihvati zahtjeve “antibirokratske revolucije”. SKH tome nije dao adekvatan otpor iz dva razloga: prvo, komunisti iz srpske sredine bili su blokirani “srpskom privrženošću” i nisu pružali energičan otpor ili su bili pasivni prema pritiscima iz Beograda, zato što ih se odmah proglašavalo izdajnicima srpskog naroda, i drugo, komunisti iz hrvatske sredine nisu smjeli pozvati na otpor hrvatski narod, jer bi se to, htjeli ne htjeli, preobratile u nacionalističku homogenizaciju oba entiteta, što bi vodilo u cjepanje SKH na hrvatsku i srpsku grupaciju.

Tako je izgubljena inicijativa koju su zatim preuzele desne snage i pretvorile je od “funkcije otpora” u borbu za vlast. HDZ je pod vidom “odbrane ugroženih hrvatskih interesa” na parolu “Srbi na okup”, odgovorila sa “hrvatska strojnica na hrvatsko rame”, a SDS nastupa pod geslom odbrane “ugroženih srpskih interesa u Hrvatskoj”. Napad na SKH, homogenizacija oko HDZ i homogenizacija djela Srba oko SDS išli su na štetu ljevice u Hrvatskoj.

SKH je zašao u proces sopstvenog prestrojavanja, da bi se izborio za određene pozicije u nastupajućoj višestranačkoj demokratizaciji Hrvatske, jer je ocijenio da je to bolje (i po cijenu gubitka vlasti), nego da to čini pod pritiskom i pod inicijativom desnih snaga.

Da li je to bila najbolja odluka SKH-SDP? Mislim da nije bila konzervativna; inicirali su i davali ton višestranačkim demokratskim procesima. Da to nijesu učinili, ti procesi bi, ipak, bili otvoreni, ali pod pritiskom, što bi za SKH bio dvostruk gubitak – izgubio bi legat nosioca demokratskih procesa, dobio bi pečat konzervativizma i ubjedljivije izgubio vlast.

Kad se ocjenjuju izborni rezultati iz 1990 ne može se reći da je SKH izgubio, a HDZ dobio povjerenje biračkog tijela. Realnije je reći (iako je HDZ dobio trenutnu vlast u Hrvatskoj), da SKH i druge lijeve snage nisu izgubile Hrvatsku, niti su HDZ i druge desne snage dobile Hrvatsku, jer je jedna trećina biračkog tijela ostala po strani i “motrila na rasplet” odnosa snaga. Na štetu komunista, najnegativniju ulogu imala je velikosrpska aktivnost u Hrvatskoj, jer je odvajala Srbe od SKH, čime je željela da SKH pretvori u jednonacionalnu partiju i time slomi hrvatsko-srpsko zajedništvo, koje je jedino bilo i biće u stanju da slomi hrvatske i srpske snage desnice.

Zbog toga se 1990 cijenilo da je u SKH-SDP najvažnije sačuvati i ojačati jedinstvo između Hrvata i Srba (da ih se ne podijeli) i ono krilo u SKH koje se oslobađa prevaziđenog i teži novim vrijednostima.

Poslije izbora bilo je jasno da će HDZ težiti da učvrsti svoju vlast i politički prestiž i da će kadrovski pokriti najvažnije punktove vlasti i društvenog uticaja. Neki su mislili da će joj biti najteže da suzbiju ekstremiste u svojim redovima (Šeks i dr), koji žele etnički čistu Hrvatsku, ali ne samo pomoću ustaških metoda istrebljivanja, već stvaranjem klime lične nesigurnosti za sve “nepoželjne”, tako da oni sami počnu odlaziti – doktrinom tihog progona ili “kosovizacije Hrvatske” na “civilizacijski” način. Neki su smatrali da će Tuđman težiti da se oslobodi proustaškog krila, ako ga ono ne preduhitri. HDZ je imala dosta i drugih problema, ali ih SKH-SDP ne može (u punoj mjeri) koristiti, jer je opterećen svojim problemima (unutrašnje frakcije, osipanje članstva i poljuljano povjerenje kod dijela biračkog tijela, naročito u nekim krajevima Hrvatske).

Cijenilo se da u SKH (SDP) djeluju tri frakcije: Prva je prosrpska (sa Borislavom Mikelićem na čelu) i podržana spolja. Ona teži da oko sebe i srpskih komunista okupi srpski narod u Hrvatskoj. Zbog toga se distancirala od Račanove reformske struje, a u borbi za pridobijanje Srba našla se u defanzivi u odnosu na SDS sa Raškovićem na čelu. Moram reći

da političkim ponašanjem Borislava Mikelića nisam bio iznenađen kad je formirao Socijalističku partiju Hrvatske, ali sam bio iznenađen kada je kasnije otišao u Knin za predsjednika vlade. U svojim prvim potezima bio je podržan od djela armijskog vrha.

Druga frakcija je po sastavu i hrvatska i srpska, a djeluje “u pozadini”. “Zna se” da je na njenom čelu Mika Špiljak i da on vuče “glavne” poteze, uključujući i “kolaboriranje” sa srpskom frakcijom i opozicijom, ali i sa Tuđmanom. Nijesam iznenađen takvim ponašanjem Špiljaka i sličnih.

Treću, ili glavnu cjelinu (to nije frakcija) čine reformske snage SKH-SDP. Račan i njegovi istomišljenici ispoljavali su izvjesne rezerve prema dijelu boračke mase Hrvatske koja živi van republike, posebno u Beogradu i Vojvodini, jer se znatan dio iskazivao prema Hrvatskoj kao “produžena ruka” velikosrpske politike.

Cjenilo se da ne može biti stabilne Hrvatske ni sa jednom strankom desne orijentacije, jer HDZ sužava prava Srba, a SDS Hrvata. Izlaz je za Hrvatsku uvijek bio u stranci (partiji), tj. ljevici koja okuplja kao svoje – i Srbe i Hrvate i druge, jer samo takva politička snaga može potisnuti svaku desnu opoziciju, kao što ih je uspješno potisnula u ratu (ustaše i četnike).

POLITIKA SDP (STRANKE DEMOKRATSKIH PROMJENA) HRVATSKE 1990 GODINE

U proglasu "Stavovi i prijedlozi SDPH za razrješenje političke krize" definisana je politika SDP:

"S dubokom zabrinutošću konstatiramo da naponi SDP-a i drugih političkih snaga da se demokratski i miroljubivo riješi jugoslavenska državna kriza ne daju rezultate. Kao i stihija doveli su nas na rub građanskog rata. To je, prije svega, rezultat one agresivne politike koja preuređuje Jugoslaviju prema velikosrpskim interesima.

Na djelu je ostvarivanje velikosrpske parole da svi Srbi treba da žive u jednoj državi. Takva nedemokratska politika ne ugrožava samo druge narode i republike, već i sam srpski narod: izolira ga i svađa sa drugim narodima.

Osudujemo pokušaj otcjepljenja tzv. SAO Krajine od Hrvatske. Nasilno prekranje unutrašnjih granica, kao i podržavanje tog čina od srbijanskog rukovodstva su napad na Hrvatsku i gotovo početak građanskog rata u Jugoslaviji. Time je istovremeno zadan i težak udarac mogućnosti da se pregovorima razrješava jugoslavenska kriza.

U ovom teškom trenutku u kojem je ugrožena opstojnost i teritorijalna cjelovitost Republike Hrvatske, obraćamo se svim građanima Hrvatske, Hrvatima, Srbima i pripadnicima drugih naroda i narodnosti, da čvrsto ustanu u odbranu svoje domovine i da se suprotstave svakom pokušaju njezina razbijanja ma od koga dolazila. Republika Hrvatska je država svih njezinih građana i ugrožavanje njezinog opstanka i integriteta znači ujedno i ugrožavanje interesa svakog njezina građanina.

Tražimo od svih građana Republike Hrvatske da budu na visini povijesnog trenutka, da pokažu trezvenost i mirotvorstvo, te da se uzdrže od svake primjene nasilja u rješavanju međusobnih sporova i razmirica. Neprijatelji Republike Hrvatske baš računaju na naše međusobne svađe i krvoproliće kao izgovor da nametnu svoju vlast.

Posebno se obraćamo dijelu srpskog naroda u Hrvatskoj, kojega

velikosrpska hegemonistička politika želi koristiti kao svoj instrument. Hrvatska je i vaša domovina, vaša kuća i nemojte nikom dozvoliti da je ruši. Ako se u svemu ne slažete s načinom kako se tom kućom upravlja, postoji mirni demokratski put da se ta uprava poboljša ili promjeni. Ništa se ne postiže pobunom i rušenjem, jer nam valja i dalje živjeti zajedno. Oni koji vas sada potiču na rušenje vlastite kuće, brzo će vam okrenuti leđa i ostaviti vas da životarite na razvalinama.

Pozivamo Predsjedništvo SFRJ, kao poglavara države, da onemogući nasilno prekrajanje unutrašnjih granica i ugrožavanje teritorijalnog integriteta Republike Hrvatske. Tražimo da osudi otcjepljenje tzv. SAO Krajine kao protuustavni i nasilni čin kojim se udara na temelje državnog uređenja Hrvatske i Jugoslavije. Samo takvom odlukom, savezno će Predsjedništvo ponovo zadobiti povjerenje građana Hrvatske i izvršiti svoju ustavnu dužnost.

Tražimo da se nastavi s pregovorima za mirno i demokratsko razrješavanje jugoslavenske državne krize, što podrazumijeva:

- sporazumno donošenje odluka među suverenim republikama i posredničku ulogu saveznih tijela;
- priznavanje pune ravnopravnosti svih sudionika dogovaranja, te poštivanje postojećih unutrašnjih granica – da se odredbe Helsinške deklaracije primjene i na granice jugoslavenskih republika;
- uzdržavanje od svih postupaka koji otežavaju sporazum (blokada, ekonomskih sankcija, nasilnog otcjepljenja, prijetnji i sl.)
- isključivanje vojnog faktora kao političkog subjekta dogovaranja, kao arbitra u političkim sporovima i kao oslonca nasilne promjene unutrašnjih granica;
- onemogućavanje dogovora u ime naroda, a mimo javnosti, te osobito dogovora na štetu drugih republika ili naroda, ili na račun SIV-a, čija je uloga u ovom prelaznom razdoblju nezamjenjiva;
- formuliranje prijedloga bez ultimativnih zahtjeva o izgledu buduće zajednice;
- postizavanje sporazuma korak po korak, jer se konfrontacijom

globalnih koncepcija sporazuma ne može postići; – ratifikacija svakog konkretnog sporazuma u republičkim parlamentima.

Od Skupštine SFRJ zahtijevamo da omogući Saveznom izvršnom vijeću obavljanje njegovih ustavnih dužnosti u vođenju ekonomske politike zemlje, kako bi se spriječilo daljnje ekonomsko nazadovanje i prijeteci kolaps privrednog sistema.

U Hrvatskoj je potrebno ujediniti sve snage u odbrani slobode, demokratizacije, teritorijalne cjelovitosti i suverenosti Hrvatske. Ulazimo u razdoblje u kojem nijedna stranka, koliko god imala veliku podršku naroda, ne može sama snositi odgovornost za odluke koje se moraju donijeti.

Stoga se obraćamo Saboru i predsjedniku Republike Hrvatske s prijedlogom da formiraju vladu koja bi, svojim sastavom i politikom, mogla zadobiti povjerenje što većeg broja građana Hrvatske, te koja bi što uspješnije promicala dugoročne nacionalne interese hrvatskog naroda, te srpskog i drugih naroda u Hrvatskoj. Predlažemo predsjedniku Republike da na istim načelima formira Predsjedničko vijeće.

Tražimo od hrvatske vlasti da se maksimalno uzdrži od primjene sile i represije u rješavanju međunacionalnih sukoba u Republici.

Zahtijevamo od vrhovništva Hrvatske da nastavi sa svojim sudjelovanjem u pregovorima za zaključivanje novog povijesnog dogovora o budućoj jugoslavenskoj zajednici” (“Vjesnik”, 1990)

Gornjim stavovima – 55 penzionisanih generala iz Like i Dalmacije dalo je podršku (Vidi poglavlje “Nismo ćutali”)

“Znaš što, s tim Francekom Tuđmanom ne bi ušao ni u isti tramvaj,
a kamoli u istu stranku.”

(General Ivan Šibl)

REZULTATI IZBORA 1990

U Saboru od 348 poslanika su: 156 iz HDZ, 115 poslanika ljevice i 77 koalicije. Najviše poslaničkih mjesta dobila je ljevica u Veću udruženog rada, gde su brojno najjači, i predsjednik toga vijeća je poslanik SKH. SKH je pobjedio u 38, ostala opozicija u još 6 općina, tj. opozicija je pobjedila u 44 od 115 općina. U Saboru je tada bilo 48 Srba poslanika (43 na listi SKH i 5 iz SDS).

Ljevica je pobjedila u 13 općina u Istri, Rijeci (sa Hrvatskim primorjem i Gorskim Kotarom), u osam općina na Kordunu, Baniji, Lici, u 8 općina Osiječkog regiona, nekim općinama u brdskom dijelu Slavonije, u 10 općina Dalmacije (Makarsko i Neretvljansko primorje, otoci Korčula, Vis, Lastovo), 50 odsto u Splitu. U Zagrebu – u općini Trnje. A kasnije (1994), opozicija je pobijedila u Zagrebu.

Prema zvaničnom izvještaju Republičke izborne komisije, sumarno, u oba kruga i za sva tri vijeća, kandidati HDZ (Tuđman) dobili su 4.791.000 glasova, a kandidati Saveza komunista i socijalista 4.232.000 glasova. Međutim, izborni sistem je dao prednost HDZ, a po broju glasova odnos snaga nije u velikoj prednosti za HDZ. Što se tiče 1.200.000 građana, koji nisu izašli na izbore, pitanje je čiji su to glasovi.

Od 336 odbornika i poslanika iz Like, od opštine do Sabora, SKH-SDP dobila je 126 odbornika ili 43 odsto; SDS 79 odbornika ili 24 odsto; nezavisni kandidati 64 ili 19 odsto i HDZ 60 odbornika ili 17 odsto. Koalicija je dobila 5 odborničkih mjesta.

To znači da je po broju odborničkih mjesta HDZ u Lici na četvrtom mjestu, a ako se uzme da među nezavisnim kandidatima ima više od 70 odsto onih koji su uz SKH-SDP, onda je, što se broja odbornika tiče, SKH pobjedio. Od 9 poslanika iz Like u Saboru, četvorica su iz SKH, dvojica iz SDS, dvojica iz HSS i jedan iz HDZ. Najveći broj poslanika SKH ima u vijećima udruženog rada. U općinama Korenica i Otočac pobjedio je SKH, u D. Lapcu i Gračacu SDS i u Gospiću HDZ, sa sljedećim odnosom: Donji Lapac 32 – 31 poslanik za SDS; Gračac 35 – 30 poslanika za ljevicu, ali je kao stranka pobjedio SDS; Otočac – SKH i nezavisni kandidati 53 odsto za društveno-političko vijeće, 60 odsto za Vijeće mjesnih zajednica, a SKH i

nezavisni kandidati dobili su preko 75 odsto za Vijeće udruženog rada. Kao najveći izborni poraz ocjenjuje se pobjeda SDS u bivšoj općini Srb i u bivšoj općini Gračac. Poslanici u Saboru Hrvatske i Like su (pet Srba i četiri Hrvata), i to: Simo Rajić (četiri općine), kandidat SKH-SDP u Društveno-političkom vijeću; Branka Kuprešanić – SKH-SDP (dvije općine) u Vijeću udruženog rada; Anđelko Kružičević (Otočac), SKH-SDP, istovremeno poslanik u Saveznoj skupštini; Dušan Ergarac (Donji Lapac), SDS; Miroslav Petri (Gospić), HSS; Jure Šonje (Gospić), HSS; Ratko Ličina (Gračac), SDS; Dražen Bobinac (Otočac), HDZ, i Stevo Kalember (Titova Korenica), SKH-SDP. Poznajem Rajića, Kružičevića i Kalembera kao čestite ljude. Sa Rajićem sam se vrlo često viđao i razgovarao – u Lici i Zagrebu. Osjećam potrebu da o Simi Rajiću, tada potpredsjedniku Hrvatskog sabora sa liste SKH-SDP (što je bilo namijenjeno SDS), kažem: dobio je povjerenje u četiri općine. I Srbi i Hrvati su mu dali povjerenje. Simo Rajić je bio za Jugoslaviju na demokratskim osnovama, za ravnopravnost Srba u Hrvatskoj, za autonomiju Srba u Hrvatskoj, ali i za građanski suverenitet Hrvatske, protiv nametnute kroatizacije, za evropski tip regionalizma; bio je protiv avanturističke politike Jovana Raškovića, SDS i tutorisanja Knina drugim općinama, a njegov posljednji istup u Saboru i ostavka, pokazali su da je pravi čovjek (“Lički vjesnik”, br.9, od 15. maja 1990).

Poslije izbora, Sabor je donio odluku da se pristupi raspravi o promjeni Ustava. Radilo se o korekcijama Ustava sa glavnim prijedlozima: da se SR Hrvatska zove Republika Hrvatska; da se uzme hrvatski povjesni-šahovnica grb od 25 crvenih i bijelih polja; da se skloni crvena zvijezda sa zastave, da se službena upotreba ćirilice reguliše zakonom, a da latinica ostane jedina u službenoj upotrebi. Stavovi Saveza komunista Hrvatske – SDP o ovim pitanjima iznešeni su na sjednicama Sabora kroz nastupe Račana i 30 poslanika. Njihovi stavovi su bili: nijedna stranka ne može istupati u ime naroda, pa ni HDZ ni SDS; ne podržava se uklanjanje petokrake zvijezde iz grba i zastave, jer zvijezda je, u prvom redu, u našim i svjetskim razmjerama simbol slobode i borbe protiv fašizma, pod tim znakom su prisajedinjeni Istra i hrvatski krajevi matici zemlji. Mora se u Ustavu garantirati i pravo na službenu upotrebu ćirilice, protiv su formiranja srpskih i hrvatskih pokrajina u Hrvatskoj. Takođe, protiv su jednostranačkog diktata koji se manifestira poslije izbora. U Ustavu mora da ostane postojeća formulacija da je Hrvatska država hrvatskog, srpskog i ostalih naroda i narodnosti.

Na istom zasjedanju, pet poslanika SDS-a je uzelo učešća u raspravi. Oni su izjavili da SDS ne treba ubrajati u lijevi blok, jer je to samostalna stranka. Dio delegata SDS-a saglasio se sa stavovima Kluba zastupnika lijevog bloka, upozoravajući da će se, ako se Srbima ne priznaju sva prava, srpski narod u Hrvatskoj “morati ponašati u posebnim prilikama” (Zelenbaba iz Knina); da su protiv konfederativnog sistema (Ergarac iz Lapca); da se srpski narod u Hrvatskoj neće pomiriti sa tretmanom nacionalne manjine (Tanjga iz Knina).

“Nova hrvatska vlast Srbe u Hrvatskoj brutalno je politički desubjektivizirala, a srpska politika ih još brutalnije gurnula u rat protiv Hrvatske.”

(Dr Jovo Mirić)

NAJAVE KRVAVIH ZBIVANJA NA OBJE STRANE

U kanadskom listu "Glob end meil", krajem 1996, pod naslovom "Balkanski podlaci", Markus Gi dao je jezgrovitu ocjenu o pozadini krvavih zbivanja na području nekadašnje Jugoslavije.

Ističući da su se Slobodan Milošević i Franjo Tuđman na tajnom sastanku u martu 1991 prvi put dogovarali o komadanju Jugoslavije, ili, tačnije rečeno, o podjeli Bosne, ovaj kanadski novinar (kako je citirano u "Našoj borbi" od 4. i 5. januara 1997), ističe da su za jugoslovenske ratove, koji su usljedili nakon toga, uobičajeno okrivljivane "prastara mržnja" i neizbježna erupcija vjekovima starog rivalstva Srba, Hrvata i Muslimana. U stvari, zaključak je Markusa Gija, ratovi su bili direktan rezultat planiranja ova dva čovjeka. Jer, iako su često bili na suprotnim stranama u ratu, njihovi ciljevi su komplementarni.

Milošević, koji je od "komuniste" postao nacionalista sa ubjeđenjem, želio je, ističe dalje Markus Gi, da oblikuje veliku Srbiju za Srbe; Tuđman, nacionalni fanatik, želio je veliku Hrvatsku za sve Hrvate. Obojica su vjerovali da Bosna i Hercegovina nema pravo na nezavisnost i da treba da je podjele među sobom. Otuda rat, po Gijovom uvjerenju, nije izbio zato što su Jugosloveni iznenada postali krvožedni, već što se Milošević i Tuđman nisu složili gdje bi trebalo da budu granice velike Srbije i velike Hrvatske.

I jedan i drugi do postavljenih ciljeva mogli su stići samo rasturanjem Jugoslavije kao zajednice koja se zasnivala na ravnopravnosti konstitutivnih naroda. Prema tome, samo im je retorika bila dijametralno različita. Tuđman je otvoreno išao na razbijanje Jugoslavije putem separatizma, da bi došao do izdvojene hrvatske države, dok je Milošević faktički razbijao Jugoslaviju, zagovarajući njeno očuvanje nametanjem koncepta koji nije bio prihvatljiv za većinu njenih federalnih jedinica i naroda, da bi se na kraju kao katastrofa sručio na glavu naroda u čije je ime zastupan. Ako se do sada najava rata, s pravom, više pripisivala Miloševiću i njegovom poznatom vidovdanskom govoru na Gazimestanu, juna 1989 godine, nešto kasnije, međutim, izbija na vidjelo da mu Tuđman osporava i ovaj prioritet i da su i u nagovještaju krvavog raspleta

“balkanski podlaci”, kako ih naziva pomenuti Kanadčanin, i u tom pogledu ravnopravni.

Čovjek koji je kao diplomata dosta vremena proveo na Balkanu, sadašnji direktor Instituta za proučavanje spoljne politike “World Affairs” iz San Franciska, Dejvid Fišer govoreći na promociji knjige “Poreklo katastrofe”, čiji je autor bivši ambasador SAD u SFRJ Voren Cimerman, rekao je, između ostalog: “Sjećam se konferencije diplomatskog kora u Nemačkoj 1989 godine, na kojoj je bio prisutan i budući hrvatski predsjednik Franjo Tuđman i koji je tom prilikom istakao da kad on bude – ne ako bude – postao predsednik Hrvatske – da će tlo u Krajini postati crveno od srpske krvi”.

Istom prilikom, Cimerman je (vidjeti: Jasmina Bojić, “Nacionalisti se kuvaju u sopstvenom sosu”, “Naša borba”, 4. i 5. januar 1997), naglasio da se jedna od pogrešnih teorija jugoslovenske katastrofe zasniva na tvrdnjama da su narodi u bivšoj Jugoslaviji živjeli vjekovima u međusobnim etničkim sukobima i mržnji i da se tu ne može ništa promjeniti. Po Vorenu Cimermanu, glavni razlog raspada vezan je za svjesnu akciju ekstremnih nacionalista.

A za bliskost sa ekstremnim nacionalizmima, strani komentatori u vezi sa zbivanjima na kraju 1996 godine, direktno optužuju i kler svih glavnih vjeroispovijesti na jugoslovenskom tlu. Pariski “Figaro” tako konstatuje da “zakasnelo svrstavanje uz demokratski pokret na beogradskim ulicama nije, ipak, navelo Crkvu da se odrekne svog nacionalističkog kreda”, dok briselski “Soar” smatra da je Srpska pravoslavna crkva oduvijek bila “vatreni branilac pan-srpskog nacionalizma i metoda kojima je on (Milošević) pokušavao da po svaku cenu uspostavi svoju dominaciju u bivšoj Jugoslaviji... a ne (branilac) ljudskih prava, naročito ne ako su ti ljudi bili muslimani ili katolici, Bošnjaci ili Hrvati”.

Novinar Pol Matil u komentaru “Jevanđelje i nacionalizam”, takođe podsjeća da se Srpska pravoslavna crkva prvi put jasno distancirala od Slobodana Miloševića kada je avgusta 1994 prekinuo veze sa bosanskim Srbima, a ne kada je, dvije godine ranije, slao preko Drine paravojne snage odgovorne za etničko čišćenje i ratne zločine. Pol Matil riječi oštre kritike upućuje, međutim, i drugim crkvama. Po njemu ni jedna se nije istakla u odbrani demokratije i ljudskih prava: “Pojedini apeli Srpske pravoslavne crkve su doprinosili da rat u Bosni povremeno poprima

karakter 'krstaškog pohoda'... Hrvatska katolička hijerarhija, koja je tokom Drugog svetskog rata podržala stvaranje nacističke države u Zagrebu, nije nikada, nakon raspada jugoslovenske federacije, kritikovala zločine hrvatskih nacionalista, a poglavari Muslimanske verske zajednice su preuzeli na sebe ciljeve i akcije Izetbegovićeve partije bošnjačkog nacionalizma.”

Sa Tuđmanom, koji još 1989 obećava krv, i s katoličkom crkvom tradicionalno bolećivom prema hrvatskom nacionalizmu, već za izborne potrebe HDZ-a formulisana je politika koja je, pored antikomunizma i antijugoslovenstva, u borbi za vlast od samog početka igrala i na antisrpsku kartu. Bez obzira što joj je Milošević (kao i ona njemu, uostalom) davao alibi i podsticaje, takva politika je u temelju bila loša i za srpski, ali i za hrvatski narod, a kako kaže prof. dr Jovan Mirić, u logici je loše politike da postaje sve gora: “Bivati sve gorom – to je način njenog opstojanja. Loša se politika ne da popraviti, poboljšati. Jedini način njezina “popravljanja” jest njezino rušenje.”

Događaji su, na žalost, potvrdili stavove ovog poznatog zagrebačkog sociologa, koji je i prije masovnog egzodusa Srba iz Hrvatske u avgustu 1995 godine, analizirao elemente i posljedice te politike. Njegove teze, izložene u feljtonu “Hrvatska demokracija i srpsko pitanje” (“Novosti”, Zagreb, 7. do 19. lipnja 1994), posebno objašnjavaju one uzroke i podsticaje rata u Hrvatskoj, koji su tu i nastali, te ih treba navesti, kako bi se, uz već pomenute uzroke i podsticaje sadržane u Miloševićevoj “odbrani Jugoslavije”, ukazalo na sva bitna izvorišta tragičnih zbivanja i rata u Hrvatskoj.

Da je bilo mudrosti, smatra dr Mirić, a s njim su u tom pogledu saglasni i mnogi srpski i hrvatski intelektualci, hrvatska politika i nova hrvatska vlast bi nastojale da, pri konstituisanju hrvatske države, imaju uz sebe i Srbe iz Hrvatske, kao dio njene prošlosti i sadašnjosti, kao dio njene kulture i ukupnog bića. Taj ispit nije, međutim, položen na tom najznačajnijem i najdelikatnijem pitanju. Umjesto da Srbe u Hrvatskoj bez rezerve i u svemu tretira kao svoje građane, a “srpsko pitanje” kao političko pitanje svoje državotvorne konstitucije i svoje demokratske opstojnosti, da ih smatra za svoje političko dobro, ta politika ih je tretirala kao nužno zlo i učinila sve da ih ne samo konfrontira protiv sebe, nego da ih preda na milost i nemilost majstorima političkih manipulacija, što će

nanjeti mnogo zla i hrvatskom i srpskom narodu.

“Nova hrvatska vlast”, ističe dr Mirić, “Srbe u Hrvatskoj brutalno je politički desubjektivirala, a srpska politika ih još brutalnije gurnula u rat protiv Hrvatske”. Jer, oni nisu znali politički da odgovore na hrvatsku politiku dekonstitucionalizacije, političke desubjektivizacije i diskriminacije. Odgovorili su – pobunom, nasiljem i terorom, pa na taj način i sami učinili legitimnom represivnost nove hrvatske vlasti. Te pobune u takvom oružanom obliku najvjerojatnije ne bi bilo da srpska manjina u Hrvatskoj nije imala iza leđa “starijeg brata”, ali je sasvim sigurno da u Srbima u Hrvatskoj ni Srbija (Milošević, Šešelj, Drašković, ni Armija) ne bi imali uporište da su oni u Hrvatskoj imali demokratsku vlast i državu koju bi osjećali svojom.

Ta antisrpska politika u Hrvatskoj mogla je privremeno da bude produktivna sa stanovišta isfrustriranih političara, ali ne i sposobnih državnika, koji gledaju dalje od trenutnih interesa. Što vrijeme odmiče, ta politika se neminovno sve više ispoljava i kao antihrvatska, ako se pod trajnim i suštinskim interesima hrvatskog naroda podrazumjevaju demokratija i ljudska prava kao tekovine moderne civilizacije i kao znak pripadnosti savremenoj međunarodnoj zajednici i progresivnom čovječanstvu. Još 1867 godine, navedeno je u Izjavi hrvatskog sabora: “Sabor Trojedne kraljevine izjavljuje svečano da Trojedna kraljevina priznaje narod srpski, koji u njemu stanuje, kao narod s hrvatskim narodom istovijetan i ravnopravan.”

Od tada, pa do 1990, Srbi su u čitavoj novoj povijesti hrvatske državnosti bili, uz Hrvate, posebno isticani kao konstitucionalno-politički činilac. Zato sasvim netačno, a krajnje licemjerno, zvuči tvrdnja u izvorišnim osnovama Ustava Republike Hrvatske da se “uvažavaju povijesne činjenice”. Jer, 31. svibnja (maja) 1990 “Srbi su jednostavno pristupnim govorom vođe HDZ-a i predsjednika Republike Hrvatske izbrisani iz hrvatske prošlosti i sadašnjosti”, ističe dr Jovan Mirić, i dodaje: “Ne samo da je nova hrvatska vlast ukinula srpski narod u Hrvatskoj kao konstitutivni element hrvatske državnosti, nego je Srbe kao građane diskriminirala, a kao državljane razdržavila, dijeleći ili uskraćujući domovnice (državljanstvo) kao indulgencije.”

Srbi u Hrvatskoj su, dakle, imali ne jedan, već više razloga za osjećanje opšte ugroženosti. Javna i preteća rehabilitacija ustaške NDH

započela je već prvom konvencijom HDZ-a, a posebno izjavom Franje Tuđmana: "NDH nije bila samo fašistička tvorevina, nego i izraz stoljetne težnje hrvatskog naroda za samostalnom državom." To su učinila još uvjerljivijim učestala pojavljivanja bivših ustaša u medijima (Crljen, Korsky, Pšeničnik, Marica Pavelić), koji ne samo da nisu krili svoja opredjeljenja, nego su o mnogim događajima bezočno lagali.

Sve je bilo praćeno bezbrojnim konkretnim oblicima pretnji i ucjena, diskriminacije, nasilja i terora, što je višestruko ugrožavalo sve aspekte života Srba, pa i sam život. Utoliko je gore što hrvatska država ne goni i ne kažnjava počinitelje nasilja, terora, očiglednih krivičnih djela, te tako i sama preuzima odgovornost za zločine. "Oko deset hiljada srpskih kuća minirano je na području što ga kontrolira hrvatska vlast, a nema ni istrage, ni počinitelja zločina", izjavio je, na primjer, 30. septembra 1993 godine na tribini Zagrebačkog sveučilišta američki ambasador u Hrvatskoj, Piter Galbrajt ("Novi list", 1. oktobra 1990). U mjesto pretnje srpskom narodu, pretvorio se i hrvatski Sabor, a toj su atmosferi uveliko doprinosili i zvanični mediji.

Zato dr Jovan Mirić, sa pravom, zaključuje: "Tamo gdje je nasilje ozakonjeno ili gdje se 'selektivno', 'ciljano' primjenjuje, tamo je na djelu državni terorizam. Za prosudbu državnog terorizma nije bitno tko faktički terorizam vrši, nego kako se država spram toga odnosi. Ako su na djelu prijetnje, ucjene, protjerivanje s posla, promjena nacionalnosti i religijske pripadnosti, miniranje kuća, automobila i gospodarskih objekata, a država ne poduzima ništa, ili samo fingira da nešto čini, onda se sigurno radi o teroru države." Uz to ide i označavanje uzročno-posljedične veze: "Nije, u pravilu, teror i totalitarizam države posljedica nego uzrok pobune i grupnog terorizma."

Kada se sve sabere i oduzme, nisu male "zasluge" aktuelne hrvatske politike u stvaranju najvećeg jaza u istoriji između Srba i Hrvata, u pretvaranju Srba u protivnike i neprijatelje ne samo te politike, nego i države kojom je ta politika vođena. Bez pretenzija da se umanje pogubni efekti isto tako loše politike Tuđmanovog pandana u Srbiji, to, ipak, znači da oružanu pobunu Srba u Hrvatskoj nisu izazvali samo izvanjski manipulatori, već je ova pobuna izazvana i "subjektivnim osjećanjem ugroženosti velikog broja Srba u Hrvatskoj", kako tvrdi Darko Bekić ("Vjesnik", 23. srpnja 1991). Spoljni manipulatori su to osjećanje

ugroženosti iskoristili i zloupotrebili, baš kao što je i Tuđman njih koristio da svoje vučje lice zagrče kožom jagnjeta uvijek kada su drugi, Milošević prije svega, bez ustručavanja preuzimali svoje razorne uloge.

Vukovi i bojovnici su ispred sebe isturali i žrtvovali svoje narode pošto, kako ističe dr Jovan Mirić, “ne proizvode ratovi totalitarne sisteme, nego totalitarni sistemi proizvode ratove i neprijatelje“, nedemokratski totalitarni sistemi žive od neprijatelja, pa ih stoga moraju stalno proizvoditi; ako to nisu Židovi, masoni, separatisti, Srbi, buržujci, onda će biti izdajnici, petokolonaši, truli liberali, komunjare...”. Pri tome, svojom logikom “rat može staviti ljude i narode u neprijateljske relacije, može stvoriti neprijatelje postrojavajući ljude jedne protiv drugih. Ali svaki rat se i okonča. Uvijek ostaju ljudi i njihovi međusobni odnosi”.

Samim tim, i poslije besmislenog rata ostaju pitanja koja se ratom i ne mogu razriješiti, jer su stvar dogovora i sporazumjevanja, jer se ni dobijenim ratovima ne mogu savladati narodi ni ukinuti nasušna potreba za demokratijom i elementarnim ljudskim slobodama. Prije ili kasnije, a bolje što prije, sići će sa političke scene ekstremisti i nerazumnici sa svih strana i svih stranaka: “Ostaju ljudi i narodi kojima je živjeti zajedno...”

A pošto se katastrofalna politika ne može poboljšati, već samo ukinuti, odnosno korjenito izmijeniti, sviđalo se to nekome ili ne, predstoji vraćanje na raskršće od koga se stranputicom rata krenulo pravo u ambis, da bi se dalje išlo boljim putem kojim se, da je bilo razuma, dijaloga – kompromisa, moglo krenuti i bez plaćanja krvave cestarine – putarine.

“Specijalni rat obično prethodi oružanoj agresiji i njen je sastavni dio.”

ŠTA JE PRETHODILO PRAVOM RATU?

Koliko sam bio u mogućnosti, pratio sam odnose Srbije i Hrvatske i srpsko-hrvatski rat i na tom primjeru sam pokušao sagledati metode specijalnog rata, koji je bio prethodnica oružanim sukobima. U stručnoj, posebno vojnoj literaturi, specijalni rat se definiše “kao primjena niza planiranih i usklađenih političkih, ekonomskih, psihološko-propagandnih i vojnih mera i postupaka prema nekoj zemlji, radi njene destabilizacije, uz mogućnost rušenja postojećeg društvenog sistema i dovođenja države u odnos zavisnosti ili potčinjenosti. Specijalni rat obično prethodi oružanoj agresiji i njen je sastavni deo”.

Iako su odnosi Beograda i Zagreba bili zategnuti i u vrijeme vlasti SK, kada je državnu upravu preuzela HDZ, razmirice i sukobi narastali su iz dana u dan. Ipak, u početku nisam vjerovao da će se oni pretvoriti u rat. Nadao sam se da stari problemi u odnosima (a takvih problema ima i između drugih država) neće dovesti do najgoreg. Ali, relativno brzo, promjenio sam mišljenje ustoličenjem Miloševića i kasnije Tuđmana. Dolaskom na vlast ovog prvog, osjetilo se da se radi na ostvarenju ideje o “velikoj Srbiji”, a kasnije, kod ovog drugog o ideji o “velikoj Hrvatskoj”. Najprije su angažovani pojedini akademici i veći broj intelektualaca koji su te teorije razrađivali. Onda se metodama “antibirokratske revolucije” i mitinzima (“dogodio se narod”) angažuju narodne mase. Proces se nastavlja uklanjanjem političkih neistomišljenika. Da li su u nekom posebnom štabu, ili pri štabu, radili stručnjaci (među njima i vojnici, penzionisani ili aktivni) za specijalno ratovanje i subverzije i planirali ono što će se kasnije dešavati na Kosovu, u Sloveniji i Hrvatskoj? Postepeno sam se sve više uvjeravao da su takvi bili angažovani i to vrlo profesionalno.

Poznate teze o ugroženosti Srba u Hrvatskoj korišćene su s ciljem da se obnove međunacionalne zategnutosti, optuže komunistički lideri iz Hrvatske što se ne suprotstavljaju slovenačkom separatizmu i što su i oni, u Hrvatskoj, separatisti. Poslije 8. sjednice napadaju se i tadašnji rukovodeći Srbi iz Hrvatske (Milutin Baltić i Dušan Dragosavac), ali i Hrvati, posebno Josip Vrhovec, Jure Bilić, Ante Marković, Budimir Lončar i drugi. Učestali su i napisi po novinama o ustaškim zločinima u Drugom

svjetskom ratu; optužuju se Račan i drugi i, na kraju, Tito koji je “izmislio” avnojevsku Jugoslaviju. Silaskom SK Hrvatske sa političke scene izgledalo je da je okončana ta prva faza specijalnog rata protiv SKH i hrvatske republike.

Dolaskom Tuđmana na vlast stvar se nastavlja i intenzivira. U beogradskoj štampi se piše o dogovorima Račanove SDP i Tuđmanove HDZ, ističe se zahtjev za autonomijom Srba u Hrvatskoj, a SDP Hrvatske se (pored Slovenije) optužuje za razbijanje SKJ i Jugoslavije.

Maja 1990 dolazi do prvog većeg incidenta u Benkovcu (slučaj Miroslava Mlinara, aktiviste SDS), koji se masovno koristi u medijima, s ciljem da se produbljavaju nacionalne mržnje i izaziva nasilje, pod parolom “vraćaju se ustaše”.

Poznat je ponovni napad na Račana kad je posjetio neke ličke organizacije SDP-a u kojima je partijsko članstvo bilo u većini srpske nacionalnosti. Poznate su i šetnje srpskih akademika, nekih publicista i penzionisanih oficira, koji sve glasnije postavljaju pitanje unutrašnjih granica u Jugoslaviji. U ovoj fazi bio sam u Lici i razgovarao sa Nikolom Petrovićem, Manom Kovačevićem, Nadom Ilić, Milanom Buljom, Nikicom Ivezićem, Pajom Zdunićem, rukovodiocima u gračačkoj opštini. Razgovarao sam sa Nikolom Lapovim, Simom Rajićem i kasnije, sa Vojom Lukićem (SDS), sa učiteljima i drugima na Otriću i Zrmanji, sa borcima NOR-a i mlađim ljudima. Bio sam u Srbu, Kaldrimi, Jošanu, Udbini, Ploči i Lovincu. Primjetio sam uticaje iz Beograda i Zagreba, s tim što su bili aktivniji ovi iz Beograda. Na licu mjesta čuo sam “nećemo šahovnicu” (kao da je do tada nije bilo) i druge parole, koje su više dolazile sa strane nego od ljudi u Gračacu, Korenici i D. Lapcu. Osjetio sam i uticaje nekih ratnih drugova koji su se počeli presvlačiti i igrati nacionalističku ulogu. Išao sam u Ploču da vidim “ustaše” i nisam ih našao, u Lovincu takođe, išao sam u Gubavčevo polje da vidim “transportere”, ali ih 1990 nisam našao. U Gubavčevom polju sreo sam mladi par Francuza, razapeli šator kraj “spačeka”. Prošao sam preko Prijebolja a nisam vidio “hrvatske padobrance”. Čuo sam za političku aktivnost nekih Srba sa strane, Srba iz inostranstva, posebno za nekog Brkljača iz Australije, koji je razrušio spomen-ploču NOB-a na malovanskoj željezničkoj stanici (posvećenu četvorici poginulih Srba 29. jula 1941, iz 9. gerilskog odreda).

17. avgust 1990 je datum kada je počela “balvan revolucija”. Tih

dana Borisav Jović određuje strategiju “treba sprečiti građanski rat”. Je li to nova faza specijalnog rata, koji se poklapa sa pripremom za srpski referendum? Tih dana čitam u beogradskim novinama: “Sprema se napad na Knin”, “Vojna hunta u Hrvatskoj”, “Specijalci protiv Srba”.

Od avgusta 1990 do maja 1991 ima oružanih sukoba... i dosta žrtava na obje strane. Da li je to znak početka nove faze specijalnog rata – izazivanje sukoba sa terorističkim akcijama uz prve ekonomske mjere za slabljenje Slovenije i Hrvatske?

Bilo je mnogo slučajeva podmetanja eksploziva u stambenim prostorima, na prugama, ugostiteljskim objektima, cestama, kioscima i spomenicima NOR-a. Najviše ovakvih slučajeva je bilo u kninskoj, a potom u gospičkoj, obrovačkoj i gračačkoj općini, pa i u Trogiru. Znači, terorizam je počeo 1990 kao logičan nastavak propagandno-psihološkog rata.

JNA se u Hrvatskoj sprema na izlazak iz garnizona, druga strana će pokušati da to spriječi. U toj fazi je prikazan i film o Špegelju, koji (ne ulazeći u to kako je stvoren, šta je istina a šta je montaža) ostavlja dojam (i ne samo dojam) da se Hrvatska sprema za napad na JNA, pa je nužna njena “odbrana”. Objavljena je i tajna informacija SSNO-a koja daje ideološko-političko obrazloženje za armijsku intervenciju. Franjo Tuđman upozorava Antu Markovića o dokumentu kojim se najavljuje hapšenje u Virovitici, hapšenja Josipa Manolića, Josipa Boljkovca, Stipe Mesića i drugih. U spisku za hapšenje, interesantno, nema Franje Tuđmana, Stipe Džodana, Vice Vukojevića, Vladimira Šeksa i drugih najekstremnijih hrvatskih nacionalista.

Februara i marta 1991 većina beogradskih novina prepuna je optužbi protiv hrvatske vlasti (posebno protiv Špegelja) za ustaštvo, za pripremanje oružane pobune, za pokušaj likvidacije Srba itd. Da li se i kroz to stvara klima koja bi trebalo da posluži kao povod za vojnu intervenciju? Martićeva reorganizovana milicija uzima glavnu riječ i izaziva seriju sukoba kako bi pokrenuli JNA, odnosno dobili pokriće za intervenciju, što u ovoj fazi nije dalo željene rezultate u tom dijelu Krajine. Težište terorizma se prebacuje u Baranju i istočnu Slavoniju, s ciljem da se srpski dio stanovništva tog regiona uvuče u zlo – u oružani sukob. Taj region se graniči sa Srbijom, strateški je pogodniji, lakše mogu dolaziti razni emisari i pripadnici već formiranih paravojnih snaga. Upadi su česti, brzo se postavljaju barikade, sve se više puca i brzo se izvlači. Kada je ovo

područje aktivirano, onda i područje Knina dobiva novi značaj i odatle se kreće i van granica SAO Krajine. Odluka da se uzmu Plitvice sračunata je i to se čini zbog ubjeđenja da će Hrvatska ozbiljnije reagirati. I kada su Martićevci protjerani, dolazi JNA i komanda 5. oblasti sa Ž. Avramovićem se premješta u rejon poligona Slunj "da spreči međunacionalne sukobe".

Produbljivanje sukoba se više nije moglo izbjeći. Ko je izazvao sve ove sukobe? Detaljna analiza bi vjerovatno potvrdila da su najveći dio sukoba izazvali i izrežirali srpski ekstremisti i da se većina incidenata dogodila u graničnim rejonima zamišljene granice buduće države. A hrvatski ekstremisti su ih pratili i izazivali incidente.

Politički pritisci i razni udari, kao komponenta specijalnog rata, realizuju se preko djela Predsjedništva SFRJ, koji sa djelom armijskog vrha manipuliše i sa Predsjedništvom SFRJ i sa JNA. Dakle, sve je ovo trajalo mjesecima; specijalni rat bio je uporan i razvio se s obje strane. Rat je započeo za vrijeme komunista i nastavljen za vrijeme vlasti HDZ-a, s ciljem da se ta nova vlast "lijepo naše" sruši "pomoću specijalnog rata i subverzija", a ako to ne da željene rezultate, da se to pokuša ostvariti pravim ratom, do koga je, na žalost, došlo.

JNA je nastojala da utiče na rezultate izbora u Sloveniji i Hrvatskoj. Avgusta 1990 ona je direktno angažovana u sprečavanju leta helikoptera MUP-a Hrvatske ka Kninu zbog pobune općinske milicije. Pobuna u Kninu, objektivno pod zaštitom JNA, proširila se na cijelu sjevernu Dalmaciju. Događaji u Pakracu i Plitvicama su pokazali da je JNA, čak i kada se radilo o namjerama da spriječi međunacionalne sukobe, značila podršku pobunjenicima. JNA nije štitila narod od "krajinske milicije", niti spriječila četničke dobrovoljce koji su dolazili sa strane ili su se počeli formirati tamo na tromedi. JNA je bila posmatrač sukoba u Borovu Selu. Sve je to kod hrvatskog stanovništva i djela Srba izazvalo okretanje protiv takve politike i pasivnosti JNA. Preko pokušaja da JNA politički arbitrira u Sloveniji i u cjeloj Jugoslaviji, otvara se velik broj kriznih žarišta koje čak ni fizički nije mogla držati pod kontrolom.

Dakle, uplitanje (intervencija) JNA od Kosova do Slovenije nije proizvela smanjivanje već produbljivanje krize. Dio armijskog vrha iz ovih događaja nije umio, ili nije htio, da izvuče zaključak kuda sve to vodi. JNA se u propagandi službene Srbije predstavljala kao sredstvo zaštite naroda, ali praksa je pokazala da, kad se i gdje god se uplela JNA, i pored toga što

je nekad i negdje bilo dobrih namjera, stvari su se razvijale još gore.

Dio armijskog vrha je posljednjih godina baratao pojmom "intervencija silom u zaštiti mira". Nije se razmišljalo o tome da sve intervencije silom u višenacionalnoj državi imaju negativne posljedice: u ime čije naredbe i ideologije bi višenacionalna armija izvršavala naredbe o represiji prema bilo kojem narodu u Jugoslaviji? Zar se nije razmišljalo o tome da intervencije oružjem mogu okrenuti to oružje protiv nosilaca i naredbodavaca takvih intervencija? A to se upravo dogodilo.

“Takozvana balvan revolucija označila je po četak oštrog suprotstavljanja srpskog i hrvatskog ratobornog nacionalizma.”

Pukovnik dr Dušan Plenča

PREKO ŽIVIH I MRTVIH

Poslije preuzimanja vlasti, političke stranke (HDZ, HSP) proglašavaju “srpsko civilno pučanstvo gmazom idiosinkrazije” (Dalibor Brozović, potpredsjednik HDZ), zakržljalo u “vizantijskoj učmalosti” (dr Slavko Letica, savjetnik Franje Tuđmana) čiji eventualni “prodor u Evropu treba zadržati na katoličko-civilizacijskom hrvatskom bedemu”.

Tako je hrvatsko vrhovništvo na samom startu proglasilo Srbe drugorazrednim građanima, pa je izbacivanjem iz Ustava, kako kaže profesor dr Jovan Mirić, “sprovedeno apolitičko desubjektiviranje srpskog naroda (“Novi list”, 19. juna 1994). Od 25. maja do 15. decembra 1990, preko 30.000 Srba ostalo je bez posla a njihove porodice bez elementarnih uslova za život. Kadrovske čišćenje prate policijski informativni razgovori, odnosno određeni krivični postupci nad više hiljada građana srpske narodnosti. Formirani su “sigurnosni logori” u Ninu, Pagu i Brinju.

Srpske nacionalističke vođe, svjesne da izborna pobjeda HDZ i inauguracija Tuđmanovog poretka nisu bile moguće bez njihove šovinističke konflagracije (mitinzi na Petrovoj gori, na dalmatinskom Kosovu, Ravnim kotarima, proklamacija “Kninskog teksta o RSK” 1989 itd), dočekali su ih sa izrazitim zadovoljstvom, iskazanim i u izjavi SDS-a da “srpski narod podržava i podupire politiku dr Franje Tuđmana o stvaranju neovisne domovine Hrvatske”, pod uslovom da i Srbi Krajine imaju, također, pravo na potpunu nacionalnu samostalnost...”.

Tako su militantni nacionalisti obe strane oglasili svoje strategijske planove koje je moguće ostvariti gaženjem preko mrtvih i živih. U isto vrijeme, bila je to javno izrečena saglasnost o rušenju i razaranju Jugoslavije “svim dozvoljenim sredstvima”. I nemiri su plamtjeli Hrvatskom. Na vijest o pokretu Tuđmanovih “specijalaca” prema Kninu, sa zadatkom da razoružaju “prekobrojne milicionare srpske narodnosti” i kninsku stanicu javne sigurnosti “bezuwjetno potčine šibenskoj policijskoj upravi” (“Slobodna Dalmacija”, 20. kolovoza 1990), Skupština općine Knin (pod vlašću SDS) odgovorila je djelomičnom mobilizacijom “rezervnog milicijskog sastava” i podizanjem barikada. U takozvani “kninski incident”

uključila se i JNA, sprečivši upotrebu helikopterskih policijskih snaga MUP Hrvatske u likvidaciji "balvan revolucije".

Međutim, tzv. balvan revolucija označila je početak oštrog međusobnog suprotstavljanja srpskog i hrvatskog ratobornog nacionalizma. Nemiri, praćeni oružanim sukobima, zahvatili su sjevernu Dalmaciju, Liku, Kordun, Baniju, Slavoniju, Baranju i dijelove zapadnog Srijema. MUP Hrvatske je bezuspješno pokušavao da uspostavi "narušeni red i mir". Upad "specijalaca" u Baranju i njihov pokušaj da upotrebom sile "razoružaju jugo-srpske pobunjenike i povrate autoritet uzdrmanog poretka vlasti", srpski nacionalisti su "proglasili za Bartolomejsku noć potomaka jasenovačkih žrtava" ("Slobodna Dalmacija", 2. oktobra 1990). Panika je zavladała srpskim stanovništvom Petrinje, koje je potražilo zaštitu (oko 2.000 lica) u kasarni JNA "Narodni heroj Vasilj Gaćeša".

Pobunila su se mnoga sela srpskog stanovništva u Dalmaciji, koja su se našla pod opsadom redarstvenika (Pavasovići, Bratiškovci, Otišić). Kninska milicija je reagovala tako što je objavila da "MUP Hrvatske, njegove ovlašćene organe i područne jedinice ne smatra nadležnim za unutrašnje poslove Kninske krajine", tako što je "10 stanica javne sigurnosti priključila SAO Krajini", a "prometnice koje povezuju Dalmaciju sa Hrvatskom" stavila pod svoju kontrolu, i što je "u Titovoj Korenici stacionirala (14. februara 1991) 150 milicionara" ("Borba", 16. februara 1991). Tako su upotreba sile i nasilja, kao vid međusobne komunikacije, postali metodom odmjeravanja snaga i ponašanja saveznih (JNA), republičkih i regionalnih nosilaca moći.

Mržnja i defetizam postali su sastavni dio međusobnih odnosa, pogubni za oba entiteta, kao i oružane čarke, pljačke, šikaniranja, obmane i laži. "Grupe reinkarniranih ustaša i četnika razornim udarcima svakodnevno su rušili mir i širom otvarali vrata užasima rata" ("Nedjelja", februara 1991). Koncem februara 1991 Srpsko nacionalno vijeće i Izvršni odbor donijeli su rezoluciju o razdruženju SAO Krajine od Republike Hrvatske. U rezoluciji je naglašeno da "SAO Krajina ostaje u Jugoslaviji, odnosno u zajedničkoj državi sa Republikom Srbijom i Crnom Gorom". Srpska demokratska stranka je objavila saopćenje da "sva službena i neslužbena lica u Republici Hrvatskoj, nenajavljena i u nevrijeme, ne dolaze pred vrata srpskog domaćinstva, jer u nastaloj uznemirenosti i nepovjerenju, Srbi mogu pribjeći samoodbrani" ("Borba", 3. januara

1992).

I državno rukovodstvo Hrvatske je uporno u svojoj strategiji secesionizma. Najprije prećutno odbacuje naredbu Predsjedništva SFRJ (9. januara 1991) da se u “roku od deset dana rasformiraju svi neregularni oružani sastavi”, a na prijetnje SSNO o intervenciji JNA “na svakom mestu gde su ugroženi mir i životi pripadnika JNA”, odgovara pojačanom nabavkom naoružanja u inostranstvu, blokadama kasarni JNA u Varaždinu, Bjelovaru, Osijeku, Karlovcu, Zadru, Šibeniku, Splitu itd. Prema tome, rat se nije mogao više obuzdati, jer “nema više nikakve sumnje da je Tuđman većinu Srba u Hrvatskoj okrenuo protiv sebe. Istovremeno, velik broj Hrvata, podlegao je uvjerenju da su Srbi u Hrvatskoj paranoični pobunjenici koje treba urazumiti, ili im – ako druga sredstva ne pomažu – širom otvoriti vrata za seobu preko Drine” (sarajevsko “Oslobođenje”, 4. marta 1991).

Oružani sukob (1. marta 1991) u Pakracu, kada su redarstvenici MUP-a Hrvatske zauzeli centar grada sa Općinskom skupštinom, a jedinice JNA ih svojom intervencijom natjerale na povlačenje (“Novosti”, 4. marta 1991), primile su različito obe strane, srpska kao “objavu rata srpskom narodu i početak novog genocida “ (dr Jovan Rašković), a Hrvatska kao “dio boljševičko-unitarističkog i velikosrpsko-hegemonističkog scenarija protiv demokratske vlasti u Hrvatskoj” (dr Franjo Tuđman). Provokacije i demonstracije oružane sile prenijele su se preko Plaškog na Plitvice, gdje su (31. marta 1991) u oružanom sukobu hrvatskih redarstvenika i Srba, poginula dvojica, a ranjena dvadesetorica na obe strane i gdje je zarobljen budući predsjednik Republike Srpske Krajine G. Hadžić. Sutradan, na Plitvice stižu tenkovi JNA sa “zadatkom da obezbede prekid vatre”. Međutim, JNA se nije držala neutralno, ona je omogućila SAO Krajini da “organizuje marš mira” 2. maja 1991 i Nacionalni park Plitvice proglasi “integralnim dijelom suverene Republike Srpske Krajine”.

“Sastanak jugoslovenske šestorice na Brdu kod Kranja, aprila 1991, donio je i saglasnost da se na referendumu po republikama, do kraja maja donese odluka o budućnosti Jugoslavije”. Međutim, dogovor na Brdu kod Kranja bio je korak u prazno. Zato će se “na graničnom području Srbije i Hrvatske sastati (15. aprila 1991) Tuđman i Milošević na tajnom razgovoru”, koji će, prema današnjim saznanjima i istorijskim činjenicama, imati sudbonosni značaj za budućnost Jugoslavije, zahvaćene početim

ratom i sigurnim raspadom države kao zajednice njenih naroda.

Nekoliko dana kasnije, odnosno 18. aprila 1991, ponovo je održan samit "šestorice" u Ohridu. Potvrđen je dogovor na Brdu kod Kranja, sa izričitom napomenom da se do kraja maja raspiše referendum o budućnosti Jugoslavije. Od aprila do juna 1991 došlo je do velikih nemira u Kninskoj krajini i zapadnoj Slavoniji. U Kninskoj krajini plamte eksplozije, naprije u ugostiteljskim objektima čiji su vlasnici Hrvati, a zatim dolazi do čestih maltretiranja stanovnika hrvatske narodnosti. Hrvati odgovaraju istom mjerom u Plaškom, gdje su demolirane trgovačke i ugostiteljske radnje – vlasništvo Srba. Nemirima stanovništva obuhvaćen je i osječki kotar, a gradonačelnik ovog grada saopćava da je od aprila do jula 1991 poginulo 90 ljudi. Diverzije i sabotaze na svim saobraćajnim komunikacijama koje povezuju jug i istok Hrvatske dovode do potpunog prekida "prometa sa Dalmacijom i istočnom Hrvatskom" ("Vjesnik", 4. avgusta 1991). Borbe se vode u slavonskim selima (Dalj – 2. avgusta) i zapadnom Sremu (Mirkovci, 22. jula 1991). U ovim sukobima je poginulo 12 osoba.

Upad pripadnika MUP-a Republike Hrvatske u Borovo Selo (2. maja 1991) donio je drugi značajniji oružani sukob, plaćen sa 17 mrtvih policajaca i 20 civila ("Vjesnik", 3. svibnja 1991). Sahrana poginulih redarstvenika pretvorena je u ratni zov na osvetu. U Splitu, 6. maja, su demonstracije pred komandom Vojno-pomorske oblasti, u kojima učestvuje oko 40.000 građana. Demonstranti su napali i vojne objekte, pa je tom prilikom ubijen vojnik Sašo Gešovski, a fotografija "davljenja jednog vojnika" obišla je cijeli svijet. Vukovar i Borovo zahvaćeni su "žestokom vatrom nepoznatih napadača" ("Politika", 7. maja 1991). Hrvatska se sve intenzivnije sprema na odbranu svog nacionalnog integriteta. Smotrom Zbora narodne garde (ZNG) na stadionu u zagrebačkoj Kranjčevićevoj ulici (28. maja 1991), a pred 10.000 posmatrača, promovisana je "Hrvatska vojska". Dva dana kasnije (30. maja 1991), Franjo Tuđman na svečanoj sjednici Sabora izjavljuje: "Savez suverenih jugoslovenskih država ili razdruženje i potpuno osamostaljenje Hrvatske" ("Večernji list", 31. maja 1991).

Borbe se vode u Kostajnici 7. avgusta. Svijestan da su diverzije, šikaniranja, djelomični oružani sukobi i prepadi, nezaobilazan uvod u rat širokih razmjera, Milan Martić obećava da će stići oružje i vojna pomoć iz

Srbije i uz sadejstvo sa JNA vrši napade na redarstvene stanice u Kijevu i Obrovcu. U Gračacu je minirana zgrada Srednjoškolskog centra, a kninska milicija je u hrvatskim selima Potkonje i Vrpolje. Hrvatska televizija (7. oktobra) saopćava da su pogođeni Banski dvori, rezidencija predsjednika Tuđmana, a Sabor Hrvatske donosi odluku o suverenosti i samostalnosti države i “o raskidu državno-pravnih odnosa sa dosadašnjom SFRJ” (“Vjesnik”, 9. oktobra 1991).

Aktivnost pobunjenika i ubačenih grupa, JNA je na mnogo mjesta mirno posmatrala. Mogla je barem spriječiti Plitvice, Borovo Selo i Kijevo, spriječiti dolazak paravojnih jedinica preko Dunava. Mogla je spriječiti prekid željezničkog saobraćaja između Zagreba i Splita.

Međunarodni forumi, a prije svega Evropska zajednica, ulažu velike napore da se besmisleni rat u Jugoslaviji obuzda. Dana 17. aprila 1991, zamrznut je prijem Jugoslavije u OECD, kao posljednja opomena da se obuzda rat. Sredinom maja, delegacija šefova diplomatije EZ posjećuje Zagreb i Beograd, pruža i otvorenu podršku snagama dijaloga u Jugoslaviji. Uzalud. Već 4. avgusta odbačen je prijedlog da ministarska trojka EZ “nadzire razvoj događaja u Hrvatskoj”. Pa, ipak, predstavnik EZ Van den Bruk je 10. oktobra 1991 saopštio da je postignut dogovor o povlačenju JNA iz Hrvatske. To je otvorilo vrata lordu Karingtonu i Sajrusu Vensu, specijalnim izaslanicima generalnog sekretara UN, da “vode zajedničku akciju iznalaženja mirnog rješenja za jugoslovenski sukob”.

“Bivša vojska, u kojoj sam bio vojnik i general, napala je moju Hrvatsku”.

General-pukovnik Bruno Vuletić

POGLAVLJE “RAT U HRVATSKOJ”

Već pri letimičnom čitanju tog poglavlja od 19 strana (od 125 do 144) uočljivo je slijedeće:

Sporna je tvrdnja: “U pokušajima ostvarenja toga dijela cilja, stavljanja u безусловnu pokornost srpskog naroda u Hrvatskoj – hrvatska vlast se služila svim poznatim ustaškim metodama iz vremena fašističke NDH.” Iako je vlast HDZ, sa Tuđmanom na čelu, stupila na političku scenu veoma arogantno, iako je u tom nastupu pokazivala i neke znake koji su asocirali na ustaštvo i koji su mogli da izazovu strah među Srbima – to tada nisu bili argumenti na osnovu kojih bi se mogao izvesti zaključak kakav nam je Kadrijević ponudio. Ostavljam po strani kasnije događaje, u centru posmatranja su oni događaji u Hrvatskoj (1990 – 1991), kojima se bavi Kadrijevićeva knjiga.

Već 1990 godine, a naročito 1991, u Hrvatskoj je na djelu realizacija projekta Slobodana Miloševića – odvajanje iz Hrvatske onih krajeva u kojima su Srbi činili ne samo apsolutnu, nego i relativnu većinu. O tome svjedoči niz događaja među kojima se ističe stvaranje tzv. srpskih autonomnih oblasti. Spski populistički pokret pobunjivao je i Srbe u Hrvatskoj onim tempom kojim je tekla “antibirokratska revolucija” u Srbiji i Crnoj Gori; naročito poslije već pomenutih proslava 600. godišnjice Kosovskog boja i slične proslave u Kninskoj krajini 1989. Kao simbol “srpskog suvereniteta”, na kninskoj tvrđavi je 3. januara 1991 istaknuta srpska zastava, kada je donet i “Ustav”, tj. Statut SAO Krajine. Jedan od čelnika SAO Krajine, Jovan Opačić (2. februara 1991) poručuje da se “na srpskim etničkim teritorijama može stvarati samo srpska država”.

Hrvatska vlast, nakon svog ustoličenja, objektivno nije bila u poziciji da se služi “ustaškim metodama iz vremena fašističke NDH”, kako zbog unutrašnjih faktora i vlastite nestabilnosti, tako i zbog spoljnih faktora, jer ta vlast još nije bila međunarodno priznata. Tuđman, u to vrijeme, (koliko iskreno?) nudio je Srbima u Hrvatskoj kulturnu autonomiju, za kojom će zažaliti mnogi Srbi i Hrvati iz Hrvatske i izvan nje, tek kada se iza propagandne mašinerije otkrije teška prevara srpskog naroda u Hrvatskoj i kada se ustanove dimenzije tragedije toga naroda.

Prema tome, ne može se govoriti ni o kakvoj Tuđmanovoj “strategiji i taktici u ostvarivanju toga cilja”, kada, rekostmo, Kadrijević ne navodi ni jedan argument kojim bi potvrdio da je takav cilj, u to vrijeme, javno publikovan. Ako je to, međutim, Kadrijeviću bilo dostupno, trebalo je da navede izvor i time preduhitri svaku eventualnu sumnju. Dakle, pitanje je da li je Tuđman tokom 1990 i sve tamo do ljeta 1991 pomišljao da uđe u samoubilački rat protiv JNA?

Otuda teško može biti govora o nekakvom “grupisanju oružanih formacija Hrvatske oko Srpske krajine” 1990 i početkom 1991, o čemu piše Kadrijević. Očigledno je da je tadašnji savezni sekretar za narodnu odbranu izazivao zabunu: legalno i legitimno nastojanje vrha hrvatske vlasti – da uvede i lokalnu upravu u duhu rezultata višestranačkih izbora u Hrvatskoj, kao i kontrolu u stanicama MUP-a – on je preinačio i prekvalifikovao u “agresiju na srpski narod u Hrvatskoj”.

Za diskusiju je i tvrdnja da je Hrvatska sredinom ljeta 1991 mogla imati armiju od 300 hiljada vojnika i starješina. Te oružane snage nisu imale jasnu fizionomiju sve do kraja one faze rata kada je i JNA uključena u rat protiv Hrvatske. U početku su to bile jedinice vladajuće partije (Zbor narodne garde – ZNG) i deo jedinica MUP-a, koje su prvi put predstavljene javnosti 28. maja 1991 na stadionu NK “Zagreb”. Istina, u isto vrijeme počela je da se formira i Narodna zaštita.

Sve do jeseni 1991 Hrvatska nije bila u stanju da sprovede opštu mobilizaciju na valjan način. Iako je početkom avgusta 1991 Vlada Republike Hrvatske najavila da će uskoro formirati “vrhovno zapovjedništvo” oružanih snaga, ta je vrhovna komanda počela da funkcioniše negdje u septembru 1991, što znači da nije bilo efikasnog komandovanja i po principima stroge subordinacije. Hrvatska vojska je organizovana, uglavnom, u taktičke jedinice koje u prvo vrijeme djeluju manje – više samostalno. Po mjesnim zajednicama, opštinama i regijama bili su formirani tzv. krizni štabovi, koji su patili od nesnalaženja i nedovoljne sposobnosti, jer su se formirali po principu političke pripadnosti.

Hrvatska vojska bila je, u ljeto 1991 relativno slabo naoružana. Prvo, zato što je oružje najvećim djelom bilo oduzeto jedinicama TO i smješteno u skladištima JNA (što Kadrijević često ističe kao jedan od velikih uspjeha); drugo, što je oružje kasnije nabavljano na razne načine i raznim

kanalima, najvećim djelom ilegalno (afere “Špegelj” i “Kikaš”).

Slabosti na strani hrvatske vojske objektivno su išle na ruku JNA i ostalim formacijama koje su joj se našle kao “saveznici”. Jedino što je hrvatska vojska u to vrijeme bila više motivisana nego protivnik, ona je, dakle, imala premoć u borbenom moralu, o čemu Kadijević ne govori.

Apsurdna je tvrdnja da je “JNA zaštitila srpski narod u Hrvatskoj” u “prvoj fazi rata” i da mu je “pomogla da se vojnički, pa i politički pripremi za događaje koji će slijediti”, kako tvrdi Kadijević (n.d. str. 128). Naprotiv, tzv. Štab VK ovakvom “pomoći” gurnuo je srpski narod u totalnu propast i tako pomogao Tuđmanu, što su vrlo jasno pokazali kasniji događaji.

V. Kadijević govori o “drugoj”, tj. odlučujućoj fazi rata, upotrebljavajući terminologiju koja je u funkciji njegovog “viđenja”, odnosno u funkciji opravdavanja njegovih promašaja. Tako, na primjer, on se služi sintagmom “agresija Hrvatske u prvoj fazi”, što je, sa stanovišta objektivnog posmatranja problema, netačno. Pri tom, ističe se vlastita taktika – da se hrvatska strana isprovocira, pa da se onda “odgovori žestoko”. U stvari, Kadijević i njegov štab, ne ulazeći u moralnu dimenziju toga čina (koja je takođe porazna) – ratovali su veoma amaterski.

Sva nagađanja oko strategije za napad na Hrvatsku otkriva V. Kadijević na str. 135. svoje knjige: “Strategijski zadatak izvesti u dvije faze. U prvoj, pretežno protivudarima taktičkog značaja na više pravaca dok se Hrvatska jače ne uključi (napad na kasarne), uz pojačano organizovanje i pripremu srpskih pobunjenika, a u drugoj, jedinstvenom strategijskom napadnom operacijom poraziti hrvatsku vojsku.”

“Zamisao manevra snaga:

Potpuno blokirati Hrvatsku iz vazduha i mora.

Pravce napada glavnih snaga direktnije vezati za oslobađanje srpskih krajeva u Hrvatskoj i garnizona JNA u dubini hrvatske teritorije. U tom cilju ispresjecati Hrvatsku na pravcima Gradiška – Virovitica, Bihać – Karlovac – Zagreb, Knin – Zadar i Mostar – Split (znači, sve do slovenačke granice).

Najjačom grupacijom oklopno-mehanizovanih snaga zauzeti istočnu Slavoniju, a zatim nastaviti dejstvo na zapad, spojiti se sa snagama

u zapadnoj Slavoniji i produžiti prema Zagrebu. Istovremeno, jakim snagama iz Herceg-Novog i Trebinja blokirati Dubrovnik, s kopna izbiti u dolinu Neretve i na taj način sadejstvovati snagama koje nastupaju sa pravca Mostar – Split.

Nakon dostizanja određenih objekata, osigurati i držati 'granicu Srpske krajine' u Hrvatskoj, izvući preostale djelove JNA iz Slovenije i poslije toga povući JNA iz Hrvatske.

Za pripremu i dovođenje snaga na planirane pravce upotrebe potrebno je 10 – 15 dana!"

Da li je ovaj plan ostvaren?

Po Kadijevićevom mišljenju – glavni zadaci modifikovanog plana su ostvareni – što je uglavnom tačno. Četvrtina Hrvatske, gdje je srpsko stanovništvo u većini je "oslobođeno", stvorena je vojska Krajine, koju je JNA opremila naoružanjem i ratnom tehnikom, JNA je povukla svoje glavne efektivne iz Slovenije i Hrvatske i razmjestila ih prema budućim zadacima – najviše u BiH.

Međutim, Kadijevićev strategijski cilj "poraziti Hrvatsku vojsku" i izbiti na slovenačku granicu nije ostvaren ni u jednoj fazi.

Strategija hrvatske strane se sastojala u tome što je čekala, jačala svoje OS, dobijala na vremenu, računala na raspad JNA po nacionalnoj osnovi, nije napala kasarne JNA onda kada je Kadijević računao. I ovu fazu rata dobila je hrvatska strategija.

Za analizu je Kadijevićev zaključak o tome da je Hrvatska prihvatila Vensov plan zbog toga što je izgubila rat.

Kadijević je interesantan i na 129. strani svoje knjige, kada piše: "Raznim povodima, Tuđman je u nekoliko navrata rekao kako su od njega tražili i predlagali mu da napadne JNA za cijenu oružanog sukoba u Sloveniji i kako je on to odbio. Ja nisam ni jednom te njegove izjave komentirao, ali sam smatrao i onda i sada, da bi za nas bilo bolje da nas je tada napao nego kasnije, jer je bilo očigledno da do sukoba mora doći, a vrijeme više radi protiv nas nego za nas, kao i da mi, iz razloga koje sam detaljnije izložio u povodu obrazloženja osnovne zamisli upotrebe JNA u ovoj fazi sukoba, moramo sačekati napad."

Događaji su potvrdili da u ovako pripremljenu ali naivnu zamku Hrvatska nije upala, već je i to iskoristila da se spremi za druge faze rata.

V. Kadijević zapravo i piše onako kako je radio. A sve što je činio pod Miloševićevim patronatom i u njegovu korist – bilo je lažno, pa stoga i nije moglo drugačije da završi nego opštim krahom. Lažan cilj rata u Hrvatskoj rađa lažnu ideju o upotrebi jedinica, naopaku taktiku i komandovanje. JNA je imala neuporedivo preimućstvo u ratnoj tehnici, apsolutnu prevlast u vazduhu i na moru, ali ta preimućstva u lažnoj konstelaciji opšte ideje mogla su da urode samo – lažnim plodovima, kao što se i dogodilo.

O “grupisanju snaga JNA” u “drugoj fazi” rata u Hrvatskoj, o “ideji manevra”, o “operativnim pravcima” i sl. (str. 135), jedva da se može voditi bilo kakva rasprava. Sve što je o tome u knjizi rečeno (kao i drugo što se odnosi na rat u Hrvatskoj) – pada pred katastrofalnim rezultatima rata u Hrvatskoj, u režiji JNA – “dobrovoljci” – paravojne formacije iz Srbije i Crne Gore – “naoružani narod” Krajine. Sve pada; naročito pred rušenjima Konavljia, Vukovara, Osijeka, Karlovca, Gospića, Zadra, i mnogo drugih naselja i, iznad svega – pred Vukovarom, koji ne samo da će ostati kao svjedočanstvo zla i spomenik ljudskim patnjama, nego istovremeno i kao spomenik vojnom neznanju zloupotrebljenih elitnih sastava i njihovih komandanata, elementarnih stvari taktike i operatike.

“A kada se već u prvim oružanim sukobima u Hrvatskoj JNA otvoreno stavila na jednu (srpsku) stranu, a pogotovo kasnije kada je svoje ljudske, materijalnotehničke i druge potencijale stavila na raspolaganje za formiranje vojske RSK i RS, bilo je očigledno – da JNA odlazi sa istorijske scene!”

(General-potpukovnik Jovo Ninković)

KRATAK PREGLED VOJNIH DEJSTAVA

– Stvaranje hrvatske vojske počinje maja 1990 godine, poslije razoružanja Teritorijalne odbrane SR Hrvatske, i to najprije u okviru SUP-a (MUP-a), u vrijeme i kada se u Hrvatskoj stvorilo uvjerenje da se JNA stavila u službu jedne (srpske) strane, da JNA ne predstavlja siguran tampon između hrvatskih snaga i pobunjenih Srba i poslije “rasčišćavanja” od milicionera srpske narodnosti³.

Jezgro ZNG čini 1.700 policajaca (400 u Zagrebu, 300 u Lici i Kordunu, 300 u istočnoj Slavoniji i 300 za antiterorističke jedinice).

Najprije su stvorene četiri brigade Zbora narodne garde (ZNG), dvije u Zagrebu, po jedna u Osijeku i Splitu. Smotra je izvršena 28. maja 1991 i to se smatra danom formiranja HOS, što je uzeto i kao Dan državnosti Republike Hrvatske. Na čelu komande ZNG su generali Martin Špegelj (bivši komandant 5. VO i komandant RŠTO) i Imre Agotić.

– Ilegalno se formiraju i paravojne snage, koje “oficijelno” egzistiraju do jeseni 1991.

– Franjo Tuđman 21. septembra 1991 smjenjuje Špegelja i formira Glavni stožer hrvatske vojske sa generalom Antonom Tusom (bivšim komandantom RV i PVO) na čelu. Hrvatska vojska je tada organizirana u šest operativnih zona: Zagreb, Bjelovar, Osijek, Karlovac, Rijeka i Split i dva pomorska sektora – Zadar i Dubrovnik. Ocjenjuje se da je do septembra 1991 HV narasla na 24 brigade i ostale jedinice, a u pripremi je bilo formiranje još nekoliko brigada. Sa ovim snagama i jedinicama unutrašnjih poslova, ocjenjuje se da je (krajem 1991) zaustavljena JNA na frontu od preko hiljadu kilometara – od Dunava do Dubrovnika. Bilo je i informacija da je prvo primirje (2. januara 1992) hrvatska vojska dočekala sa preko 200.000 ljudi i 40.000 iz snaga MUP-a.

– Ako bi pokušali srpsko-hrvatski, odnosno hrvatsko-srpski rat na teritoriji Hrvatske djeliti na operacije ili periode, mogući su različiti prilazi i kriteriji.

– Prvi period, koji traje od 1990 do ljeta 1991 obilježavaju ustanak

Srba i barikade, obostrane akcije oko barikada i uspostave policijske vlasti jedne i druge strane na i oko pobunjenog područja. To je period formiranja hrvatske vojske i milicije Krajine.

– Drugi period (kada je već uzdrmana JNA na zapadnom djelu zemlje, kada se povukla iz Slovenije) počinje septembra 1991 kad JNA i pobunjeni Srbi preduzimaju operacije u Hrvatskoj, a hrvatska strana blokira kasarne i zauzima skladišta. Prvo razoružanje je u Slavonskoj Požegi, Slavanskom Brodu, Đakovu, Vinkovcima, Našicama i Delnicama.

– JNA je napala istočnu Slavoniju, Vukovar, Baranju, Osijek, djeluje se u Baniji, napada na Gospić, a napadi slijede prema Šibeniku, Zadru i Dubrovniku. U ovoj fazi, hrvatska strana nastoji da onemogući razvoj 5 vojne oblasti, Ratne mornarice i 5. korpusa RV PVO. Od septembra do decembra 1991 srpska strana je zauzela Baranju i Podunavlje i izbila na liniju Osijek – Županja, Petrinja – Plaški – Gospić – Maslenički most, sve do ispred Karlovca, Gospića, Zadra, Šibenika, Sinja i Dubrovnika. Hrvatska strana je razbila varaždinski a neutralisala zagrebački i riječki korpus i manje djelove RM i RV i PVO, vratila dio naoružanja TO i dobila relativno dosta tenkova i artiljerije, prvenstveno iz varaždinskog korpusa. Spriječen je prodor ka Zagrebu i učvršćena odbrana na Kupu. U ovoj fazi, obe strane imale su dosta gubitaka, posebno jedinice Novosadskog korpusa i gardijske divizije.

– Koncem 1991 srpska strana učvršćuje pozicije u djelu zapadne Slavonije, a hrvatska strana vraća gornji dio zapadne Slavonije i obezbjeđuje podravsku vezu sa istočnom Slavonijom. Izgleda da je sarajevsko primirje (2. januara 1992.) prekinulo akciju “čišćenja zapadne Slavonije” do Save. Posmatrano sa strane i prema oskudnim informacijama, JNA je, zbog nemogućnosti da mobilise nove regrute i zbog pretrpljenih poraza, pristala na soluciju da drži što je postignuto i da prihvati dolazak međunarodnih mirovnih snaga, što je odgovaralo i hrvatskoj strani.

– U novinama se pominju mnoga imena, meni poznatih pripadnika JNA. Na jednoj strani su generali Života Avramović, Andrija Rašeta, Zvonko Jurjević, Nikola Kandić, Dobrašin Prašević, Mladen Bratić, Andrija Biorčević, Života Panić, Nikola Uzelac, Ratko Mladić, Milan Vuković, Pavle Strugar i Špiro Niković. Na drugoj strani generali i pukovnici Martin Špegelj, Anton Tus, Sveto Letica, Janko Bobetko, oba Stipetića, Imre

Agotić, Feldi, Domazet, Pecotić, Tonković i Gorinšek. (Poznavao sam sve osim Vukovića i Mladića.) Nikada nisam pomislio i sada mi, do kraja, nije sasvim jasno da su se međusobno potukli, jer većina od njih nije bila ekstremno nacionalistički orijentisana, mada je među pomenutima bilo pojedinaca na obe strane koji i ranije nisu raščistili sa nacionalnim pitanjem.

– Kod Vukovara i Dubrovnika je vojnostrategijski i politički izgubljen rat. Nastupalo se prepotentno. Da li se mjesec dana borilo za Vukovar radi prestiža?

– Zašto se odustalo od planova prema Zagrebu, Pločama i Splitu? Da li se to dogodilo zbog poraza kod Vukovara i zaustavljanja na Neretvi ili iz drugih razloga? Na to pitanje mogu odgovoriti oni koji su tu ratovali po planovima “Sablja”, “Nož” i “Paunov skok”, s jedne strane, i oni sa drugim planovima, sa druge strane.

Poslije potpisivanja primirja, rat je prenet u BiH, jer se dva rata (uz raniji u Sloveniji), istodobno ne mogu voditi.

Pod zaštitu UN 1991 – 1992 stavljaju se sljedeća područja u Hrvatskoj:

– Istočna Slavonija (Beli Manastir, istočno od Osijeka, Vukovar, Vinkovci – krajnji istok), koje čini 49% Hrvata, 30,4% Srba i 20,5% ostalih (Hrvati i ostali u većini). To je prostor od 2.153 km².

– Zapadna Slavonija (Grubišno Polje, Daruvar, Pakrac, Nova Gradiška – zapadni dio, Novska – istočni dio), koje čini 43,3% Hrvata, 35,4% Srba i 21,3 ostalih (Srbi su u većini u Pakracu). To je prostor od 2.112 km².

– Krajina (Kostajnica, Petrinja, Dvor na Uni, Glina, Vrgin Most, Vojnić, Slunj, Titova Korenica, Donji Lapac, Gračac, Obrovac, Benkovac i Knin), koje čini 66,7% Srba, 28% Hrvata i 5,3% ostalih. Srbi su u većini u Dvoru na Uni (85%), Glini (60%), Vrgin Mostu (70%), Vojniću (91%), Korenici (76%), Donjem Lapcu (97,5%), Gračacu (82%), Obrovcu (66%), Benkovcu (57%) i Kninu (88%). Hrvati su u većini u općinama Petrinja (56%) i Slunj (72%). To je prostor od 8.262 km².

Ukupno u sve tri UNPA zone Srbi čine 48,2%, Hrvati 38,2%, a 13,6%

su ostali. Prostorno, to je 12.554 km².

– Vojska Srpske Krajine formirana je od JNA, krajiške milicije i paravojnih snaga. JNA se povukla u Bosnu.

Relativno primirje u Hrvatskoj traje do ljeta 1992, a tada počinju parcijalne ofanzive i operacije za vraćanje južne Dalmacije (rejon Dubrovnika)⁴ i pomoć hrvatskim snagama u Hercegovini i Posavini. Ova operacija se završila odbacivanjem snaga sa Neretve, deblokadom Dubrovnika i sporazumom na fregati “Avenger” (24. septembra 1992), koji su potpisali general Pavle Strugar, komandant 2. armije, koju čine Podgorički, Užički i Hercegovački korpus, i general Zbora narodne garde Janko Bobetko, komandant tzv. južnog vojišta.

U toj situaciji bilo je evidentno da su višemjesečne borbe u Slavoniji i istočnoj Hercegovini i Vens-Ovenov plan (3. januara 1992), iskorišćene od hrvatske strane za predah i dobitak na vremenu.

– Januara 1993 počinje operacija – vraćanje Masleničkog mosta i zadarskog aerodroma, uz dosta gubitaka s obje strane. Ova operacija je za hrvatsku stranu bila od stratejskog značaja zbog spajanja sjeverne Hrvatske sa Dalmacijom.

– Operacija “Medak” ili “Medački džep” (septembra 1993), mada manja po obimu, značila je deblokadu i totalno uništenje nekoliko srpskih sela i to je bila druga tragedija Srba iz okoline Gospića. Te tri operacije su za hrvatsku stranu značile stvaranje povoljnih uslova za buduće akcije, a medačka akcija je bila dio tzv. “strategije spaljene zemlje”. Ove i sljedeće vojne akcije od strane Hrvatske vojske, međunarodni faktori (UNPROFOR) nisu mogli ili nisu htjeli spriječiti. Prostor Krajine u toj fazi brane 7. i 15. korpus.

– “Maestral 1994” i “Ljeto 94” su borbe za Livanjsko polje, Grahovo, Glamoč i Dinaru. Operacija je stratejskog značaja, jer su Krajina i Knin ostavljeni na cjedilu, iskompromitovana je odbrana Krajine i stvoreni preduslovi za “Oluju”. Gdje su “Dinarski korpus” i Karadžićeve snage na tom prostoru? Više su bježali nego što su se borili.

– Operacija “Bljesak”, snimana TV kamerama, počela je 1. maja 1995 čišćenjem zapadne Slavonije, a završena je vrlo brzo egzodusom i

istjerivanjem Srba preko Save u BiH, deblokadom djela autoputa Zagreb – Beograd i razbijanjem 18. srpskog korpusa. U ovoj operaciji prvi put se predao veći broj vojnika (oko 1.000) 18. srpskog korpusa.

– Operacija “Oluja” (4. avgusta 1995), je cjelovita operacija strategijskog značaja, sa glavninom hrvatske vojske i policije, koordinirana sa prethodnim operacijama “Maestral” i akcijama 5. korpusa armije BiH. Trajala je 84 sata, a izvedena je sa 30 pravaca. Prema novinskim informacijama, plan “Oluja” se sastojao iz četiri dijela. “Oluja 1” je napad na Baniju, koju brani 39. korpus vojske RSK, i spajanje sa 5. muslimanskim korpusom. Ovaj dio “Oluje” završen je izvlačenjem glavnine 39. korpusa. Sa hrvatske strane operaciju izvode snage Zagrebačkog zbornog područja.

“Oluja 2” je napad na Kordun, koji izvode snage Karlovačkog zbornog područja. Kordun brani 21. srpski korpus, koji biva okružen i koji se glavninom, poslije pregovora, predao sa generalom Bunčićem na čelu.

“Oluja 3” je napad na Liku, koju brani 15. lički korpus. Napad vodi Gospićko zborni područje. Operacija je završena čišćenjem Like, spajanjem hrvatskih snaga sa 5. korpusom armije BiH i povlačenjem 15. korpusa preko Lapca i Srba u Bosansku krajinu.

“Oluja 4” je napad na sjevernu Dalmaciju i Knin, kojeg je branio 7. (kninski) korpus. Tu je i sjedište Generalštaba vojske Republike SK. Operaciju sa hrvatske strane izvodi Splitsko zborni područje.

Posle 47 mjeseci, nestala je Srpska Krajina, njena vojska i vojska Fikreta Abdića. “Oluja” je bila genocid nad srpskim narodom. Događaji su pokazali da Vojska Jugoslavije i Vojska Republike Srpske nisu pružile obećavanu pomoć vojsci Kninske krajine.

– Poslije “Oluje”, izvedena je operacija “Una” – borbe u Bosanskoj krajini (Drvar, Petrovac i Prijedor). Još nije razjašnjeno, iako se o tome u štampi raspravljalo i na srpskoj i na hrvatskoj strani, zašto su hrvatske snage išle preko Une, odnosno – zašto to područje Srbi nisu upornije i uspješnije branili...

“Oluja” je završila operacijom “Una” i to tamo (Drvar, Glamoč, Livno) odakle je krenuo hrvatski kralj Tomislav. I nije slučajno da se tuda planira cesta Zagreb – Dubrovnik. Tuđman hoće da se tu vrati. On se poslije “Oluje” hvali da je uspio otcjepiti hrvatsku državu. To je učinio

kada su Milošević i JNA gurnuli Hrvatsku iz Jugoslavije. Kome on pripisuje “zasluge za hrvatsku samostalnost”? On je “osloboditelj” zemlje koja je manje slobodna nego što je bila. On je “sprovoditelj” etničkog čišćenja. Da, za vrijeme njegove vlasti je prognano više Srba nego pod NDH. Jedni to ocjenjuju kao uspjeh, a drugi kao osudu. U pravu su ovi drugi.

– Svaka od pomenutih operacija ima svoje karakteristike. Do “Bljeska” i “Oluje” sve sam mogao da pratim samo na osnovu novinskih informacija i pretpostavki, te mogu da izvlačim samo opšte zaključke bez konkretnije analize, što i nije svrha mog bilježenja.

“Počelo je 10. januara 1991 upadom naoružanih Srba u nacionalni park Plitvice.”

SA LICA MJESTA – IZ LIKE

– Iz pisma prijatelja iz Korenice – aprila 1991: “Počelo je 10. januara 1991, kada je grupa naoružanih, među njima i dosta nepoznatih sa strane, upala u zgradu Nacionalnog parka na Plitvicama i oružjem prisilila direktora Nikolu Lapova na ostavku, koji je i član Predsjedništva SK Hrvatske. Dana 16. januara 1991 Lapov je sa preko 85% dobio povjerenje. U martu 1991 je “miting istine” pred Domom 6. divizije, sa zahtjevom da se Nacionalni park pripoji SAO Krajini. Dana 26. marta 1991 promjenjena Skupština općine Titova Korenica donosi odluku o pripajanju SAO Krajini. Zagreb poništava tu odluku, a 28. marta dolazi MUP Hrvatske. U sukobu su dva mrtva i oko 20 ranjenih. Prvog aprila dolaze tenkovi JNA od Slunja i sprečavaju sukobe. MUP obrazuje svoju milicijsku stanicu. Dana 13. aprila je neviđena pljačka, što Plitvice nikad nisu doživjele. Da li JNA čuva Plitvice? Poslije tih sukoba, neki predstavnik JNA izjavljuje: ‘Mi smo tu u ulozi mirotvorca, a ne da se bavimo šumskim kradljivcima i krivolovcima.’ Na kraju pisma, prijatelj rezimira: ‘Razočaran sam.’”

– Prvog aprila 1991. na sjednici Odbora Skupštine grada Beograda za opštenarodnu odbranu i društvenu samozaštitu, usvojeni su, pored ostalog, sljedeći stavovi:

“Građani Beograda smatraju da je ovo poslednja opomena svim organima u federaciji i republikama da se preuzmu mere kako bi se izbegli bratoubilaštvo i građanski rat.

Do mirnog rešenja moguće je doći opštenarodnim referendumom u Jugoslaviji, na kome će se svi narodi ravnopravno i dobrovoljno izjasniti u kakvoj državi žele da žive. Rezultati referenduma treba da predstavljaju osnov za izradu dokumenta o ustrojstvu Jugoslavije.

Očekuje se od nadležnih organa da sa područja Plitvičkih jezera i Titove Korenice povuku sve policijske snage, koje su na ovo područje došle sa strane. Upućuje se poziv privrednim organizacijama, društvenim ustanovama i drugim beogradskim institucijama da organizovano unapređuju saradnju i pomoć srpskom narodu u Krajini.

Organi Skupštine grada će koordinirati sa republičkim organima,

preduzeti potrebne mere da se obezbedi potpuna informisanost o događajima u Krajini, ostvaruje saradnja i pomoć srpskom narodu sa područja Krajine. Time će doprineti i poseta delegacije Beograda ovim krajevima.”

Delegacija Beograda nije došla na Plitvice.

– Aktivni oficir – Ličanin (iz 5. armijske oblasti) sredinom 1991. izjavljuje: “Neki kapetan Dragan je na Udbini s oružjem. Niko ga ne dira. General Avramović, koji je došao iz Skoplja, otišao je i okružio se policijskim bataljonom na poligonu Slunj. General Praščević, načelnik Štaba, je glavni planer i u tu svrhu je došao iz Novosadskog korpusa i njegova je akcija, po odobrenju B. Jovića, u Pakracu. General Rašeta je spremao Srbe i davao im je oružje. Poznajem Mladića, Torbicu i Perišića – nacionalisti su. Nacionalista je i Cokić, kojeg je zamjenio Trifunović, koji nije nacionalista.”

– “Marš mira” na Plitvice (2. maja 1991) je u organizaciji SDS-a iz Knina. Od Korenice do Prijeboga ide se vozilima, a odatle pješke do Jezerca, gdje je tribina.

Prvi govori zubar dr M. Babić, koji zahtjeva da “Nacionalni park ostane deo krajinske države i da se povuče posada MUP-a Hrvatske”. Zamjera JNA “da je inertna i spora i zahtjeva da protjera hrvatsku vojsku preko Koranskog mosta”. Drugi govori drugi zubar, dr B. Božanić, predsjednik općinske skupštine i traži da se “dragulj Krajine pripoji srpskoj zemlji”. Treći je prof. P. Štikovac (iz Srba), koji poziva JNA “da topovske cjevi okrene na neprijatelje Jugoslavije”. Četvrti je penzionisani potpukovnik Jovo Korenica (možda je to Korica), koji govori o “neophodnosti sloge”. Peti govori dr V. Šešelj, koji je došao iz Beograda i izjavio “da će Skupština Srbije morati da prihvati odluku srpskog naroda da se Krajina prisajedini Srbiji... Vi ste na najisturenijoj fronti odbrane srpstva. Uveravam vas da nikada nećete biti usamljeni, vama osim SDS-a druge partije nisu potrebne... Obećavam vam da nećete biti ni izdati ni prodati. Nemamo ništa protiv da ustaški poglavnik F. Tuđman formira novu Hrvatsku, ali samo zapadno od linije Karlovac – Ogulin – Virovitica”. Dakle, od pet govornika samo je jedan iz Like. Poslije nekoliko kilometara pješaćenja dio ljudi došao je kod Spomendoma VI divizije, gdje su naišli na kordon transportera JNA. Tu su dr M. Babić, dr V. Šešelj, dr B. Božanić i Lj. Šolaja.

– Aprila i maja 1991 su ponovo i paralelno planule Kninska krajina i zapadna Slavonija. U Kninskoj krajini su eksplozije u kafićima Hrvata, miting na kojem Milan Martić obećava da će stići oružje iz Srbije, Hrvati demoliraju srpske kafiće, sukobi u Plaškom, miniranje pruge, protest radi formiranja hrvatske milicijske stanice u Kijevu. Martić najavljuje intervenciju JNA u Kijevu, Obrovcu i Bukovici. U Slavoniji je tuča u Borovu Selu, razoružanje patrole MUP-a zbog hapšenja G. Hadžića, vojni transporteri u Vinkovcima, u Lipiku eksplozija i pucnjava između Dalja i Borova Sela. Traži se intervencija JNA u Vukovaru, a međustranačko vijeće narodne odbrane Hrvatske traži da se osnivaju dobrovoljački odredi. Na drugoj strani je “srpska sloga zaštite”, razgovori da se stanje smiri, Boljkovac i Degoricija su u Vukovaru. Traju sukobi oko Dalja i drugdje.”, piše Ličanin iz Zagreba.

– Sve ovo što se dogodilo 1990 kada je počeo oružani ustanak i u proljeće 1991 značilo je da se ne može očekivati dobro i da ni jedna strana nije dorasla sporazumu. Jedni greše, jer dižu ustanak, a drugi, jer oštro i policijski žele da riješe pitanje Srba u Hrvatskoj, a obe strane su izabrale silu.

To što se dogodilo u Kninu 1990 i to što se dogodilo u Borovu Selu 1991, jasno je pokazalo da smo na ivici provalije, koja se ne može izbjeći. Borovo Selo je izabrano vjerovatno zato jer je blizu Srbije. Umjesto razgovora na djelu je nasilje, smišljeno stvaranje haosa i politika izvanrednog stanja.

Sastanak republičkih lidera u Splitu 1991 još jasnije pokazuje ciljeve. Tu je S. Milošević dao izjavu: “Gospodin Babić je predsjednik naroda i građana koji tamo žive i on, siguran sam, izražava njihove interese i njihovu volju”. Slobodan Milošević ne odstupa od svoje politike priznanja SAO Krajine i Babića.

– Septembra 1991 sin ratnog druga piše: “Milicija Krajine i drugi (ima i vojske i grupa sa strane) uzimaju Ljubovo i Lički Osik. Čujemo da se od Gračaca ide ka Gospiću. Izgleda da iz Raduča sve ide. Napadnut je i Otočac topovima. Priča se da su u Gospiću Hrvati formirali čete dobrovoljaca (Brkljačić, Šimić, Tomljenović i jedan pop). Minobacačima je gađan Perušić. Artiljerija je gađala Gospić 30 – 31. avgusta, a poslije toga je uslijedio napad na JNA (iznutra) u Gospiću. Napad na Gospić je išao iz pravca Metka. Zarobljen je general Kostevski (ili Krstevski), avioni su tukli

Gospić. Tu je, priča se, izgubio glavu i neki vođa četnika iz Beograda – Giška. Gospićka kasarna je zauzeta od Hrvata sredinom septembra, a napad od Bilaja odbačen je.”

– Prijatelj iz Korenice januara 1992. priča: “Na Plitvicama je sve demolirano i opljačkano, a najočuvaniji je hotel u kome je bio MUP Hrvatske, u kojem su većina milicionari iz Istre, a među njima je bilo i nekoliko Srba. Mi Koreničani smo naoružavani od TO, JNA, SDS i SK-PJ. Najviše oružja smo dobili iz Željave (garnizon nedaleko od Bihaća). Oružja ima dosta, pojedinci imaju čak i po tri komada. Na Poljanak i dalje prema Saborskom išlo se ovako – PA mitraljez plaši i puca preko sela, dva aviona lete iznad, dolazi nekoliko tenkova sa poligona Slunj i ide se dalje. Tu su kapetan Pavlović i major Fića (tako ih zovu). Ispaljeno je preko 900 zrna. Poslije su došli divizion iz Gnjilana i brigada iz Zrenjanina i mi iz TO Korenica. Na Poljanku je (13.11.1991) ubijeno 15 – 17 civila – Hrvata. Ostali su izbjegli, kako čujemo, u Crikvenicu.

Od Ličkog Petrovog Sela prema Vagancu, Drežniku i Slunju išla je neka brigada iz Bosne i stigli su do Veljuna. Poslije ova dva čišćenja, išli smo na smjene prema Dabru, Zalužnici i Ramljanima. Šešelj, Božanić, Šolaja i još neki upalili su sve. Strah nas je od vlasti iz Knina. Govori se o srpskoj državi preko Bosne do Beograda.”

– Prijatelj iz Udbine, aprila 1992, u Beogradu priča o Lici: “Privredna i moralna katastrofa, ćutanje, ubijeno je 25 Srba (koji su bili protiv Knina) poslije dolaska UNPROFOR-a, oko 300 ranjenih i oko 100 mrtvih Koreničana i Udbinjana. Općina Korenica je proširena i dobila Saborski, Drežnik, Vrhovine i Lički Osik. Podlapača je jedina svijetla tačka – nije spaljena. Općina se smanjila za oko 1.400 ljudi. Strah nas je od milicije i četnika. Nikada Hrvati nisu prvi zapucali. Šume na periferiji Plitvičkih jezera se tamane a građa se odvozi. Ljuti smo na Kninjane. Hadžić je bez uticaja, a Martić je hrabar. U Drvaru je užasno stanje, otuda su dolazili i ratovali u Lici. Izbor Mesića (čujem da su njegovi porijeklom Ličani) je nerazumljiv potez, jer se Jugoslavija već počela raspadati. Priča se da je Mesić htio izbjeći teške sukobe i odbraniti Hrvatsku od onoga što joj se dogodilo. Srbi su pristali da ga biraju jer su ocjenili da je nemoćan i rekli neka se pod njim raspada i zato su pristali da dođe poslije B. Jovića.”

“Srbija je očistila Hrvatsku od Srba. Sama Hrvatska, ako je i želela, to ne bi smela ni mogla da učini da Srbija nije podigla Srbe protiv njihove hrvatske domovine... Hrvatska ne može jedina odgovarati za taj greh Srbije, ali može i mora ispraviti vlastite grehe prema Srbima. “

(Mirko Tepavac)

NEKOLIKO PITANJA I ZAKLJUČAKA

– Da li je mirnim putem bilo moguće riješiti aktuelna pitanja? Na ovo pitanje, odgovor je potvrđan. Status Srba u Hrvatskoj mogao se riješiti maksimalnom garancijom prava Srba. Tuđmanova vlast nije smjela, i ne može ni u budućnosti, negirati prava Srba, a Srbi nisu smjeli da negiraju suverenost Hrvatske. Tuđman i Rašković (HDZ i SDS) su zajednički rušili demokratske snage u Hrvatskoj, pa pošto se nisu usaglasili na vrijeme, rasli su ekstremizmi na obe strane i onda su se problemi počeli rješavati silom. Prenošenjem rata u BiH, bez obzira na trenutni prekid u Hrvatskoj, sve se više otežavao opšti položaj Srba u Hrvatskoj. Ekstremni Srbi u Hrvatskoj nisu išli samo na to da odbrane krajeve sa većinskim srpskim življem, već su ofanzivom, i uz pomoć JNA u jednoj fazi rata, htjeli da uzmu što više teritorija. U rat sa svim snagama išlo se onda kada su se Srbija i JNA uvjerile da samo ustankom Srba, kao oblikom rata, ne mogu razbiti Hrvatsku.

– Vojna strategija srpske strane, u prvoj fazi rata, bila je da se ustankom i stvaranjem srpske države u Hrvatskoj, prvenstveno uz pomoć JNA, zauzmu Baranja i dio istočne Slavonije – taj najbogatiji dio zemlje i stavi pod kontrolu cio tok Dunava i da se izbije na Neretvu. Uporedo se vršilo i etničko čišćenje i rušenje, što je predstavljalo osnovu strategije i taj cilj je, posmatrano sa srpske strane, ispunjen. Hrvatska strana je pokušala to da odbrani i zaustavila je rat, ne na Dunavu, nego na liniji ispred Osijeka, Vinkovaca i Županje i na Neretvi.

Srpska strana nije uspjela presjeći Hrvatsku na liniji Okučani – Pakrac – Virovitica. Srpska strana, podržana od JNA, uspjela je izbiti, najgrublje rečeno, na donji tok Kupe, ali bez Sunje, Siska, Karlovca, Ogulina i do Gospića i tu liniju hrvatska strana je počela da učvršćuje.

Crnogorsko-srpska strana sa JNA, uzela je Konavle i došla do Dubrovnika; bila je nadmoćna, a hrvatska strana se povlačila.

Krajem novembra 1991 cilj JNA i paramilitarnih snaga je i dalje linija Virovitica – Karlovac – Karlobag, zauzeti Osijek, Sisak (preko Kutine), Karlovac, Zadar i Dubrovnik. Za takav cilj je postavljen odgovarajući raspored snaga, ali nije realizovan.

– Karakteristika ove faze rata 1990 i 1991 su ofanziva JNA i djela Srba iz Hrvatske i defanziva hrvatske vojske, sa zauzimanjem garnizona JNA. Stvoren je širok front, koji je, s obzirom na odnos snaga, strategijski bio mnogo nepovoljniji za srpsku stranu, pogotovu kada je, bez većeg prisustva jedinica JNA, srpska strana praktično obrazovala samo jednu liniju odbrane, sa malom dubinom i “paučinastim” rasporedom. Takav strategijski položaj nije bio jednostavan ni za hrvatsku stranu. Decembra 1991 penzionisani general moje generacije kaže: “Dobijen je rat za Srbiju od Timoka do Kupe. Rat je opravdan, mada osvajački.” Na pitanje šta ja mislim – rekao sam: “Da li je dostignut strategijski cilj i da li je rat završen. Brzo ćemo se uvjeriti da će rat u Hrvatskoj biti izgubljen.”

– Od samog početka bilo je jasno da se Krajina i njena vojska (najprije operativne zone, pa korpusi) ne može održati, jer je bila neprirodno stvorena, nejačka i teritorijalno rastegnuta, izuzev u istočnoj Slavoniji, koja je direktno naslonjena na Srbiju. Od 1991 do 1995 Srbi u Krajini postepeno su zaboravljani i prepuštani sami sebi, što je povećavalo demoralizaciju tamošnjeg stanovništva. Pokazale su se nesposobnost i nevoljnost trupa Ujedinjenih nacija da ostvare zaštitu. Porazno su djelovali ignorancija Beograda i Pala, koji su izmanipulisali Srbe u Hrvatskoj, i strah od rata u Srbiji.

– Sve je to na kraju omogućilo “Oluju” (avgusta 1995), koja predstavlja laku vojničku pobjedu HV-a, poraz Vojske Krajine, ali i najveći politički poraz Srba i poraz Hrvatske. Bilo je to potpuno etničko čišćenje, koje je obavila Hrvatska uz pomoć ekstremnih Srba. Zajedno su tako zadovoljili želju F. Tuđmana, koji je egzodus velikodušno pomagao, a pri tom licemjerno pozivao Srbe “da ostanu”. Prestonica Krajine (Knin) je prva pala, i to ne samo zbog tako postavljenog cilja hrvatske strane. Oko 11.000 km² vraćeno je u sastav Hrvatske države. Krajina je gotovo ostala bez Srba, a od onoga što je ostalo, mnogo je poubijano. Broj ubijenih poslije “Oluje” izgleda da je približan broju poginulih u borbi.

– Rat u Hrvatskoj, uprkos svemu što se dogodilo, nije bio sukob srpskog i hrvatskog naroda. HDZ i SDS su bile i ostale nacionalističke stranke, a SDS je kao takva i nestala. Bilo im je zajedničko to što žele da sruše komuniste, a nacionalistički nastup bio je karakterističan za obe strane. Retorika SDS i Raškovića išla je od kulturne na političku autonomiju, zajednicu šest općina, do formiranja “državotvornog”

nacionalnog vjeća. Događaji su se brzo odvijali: prvo, HDZ sprečava referendum Srba koji je pravno neupotrebljiv, zatim SDS organizuje otimanje oružja i formira naoružane grupe, a Hrvatska organizira zapljenu oružja rezervne milicije i kupuje oružje vani. Svaka akcija i postupak s jedne strane izazivao je reakciju na drugoj i koristio se kao povod za pojačanu propagandu i širenje straha. Najjednostavnije rečeno, za ovo su krive vođe HDZ-a i SDS-a i njihovi sufleri. Kada se ispucala sva municija srbovanjem i hrvatovanjem, dolazi do nasilne homogenizacije “svi Srbi u jednoj državi” i “hrvatski suverenitet na cjelokupnoj teritoriji”. Raste strah, što razbuktava mržnju jednih prema drugima. Počinje terorizam – teroristi i provokatori angažuju se na obe strane.

Da li su svi Hrvati neprijatelji Srba i svi Srbi neprijatelji Hrvata? Nisu. Oko pobune djela Srba u Hrvatskoj nema dvojbe. Tvorci i očevi pobune su van Knina i Srba u Hrvatskoj.

– Mnogi se spore oko datuma početka pobune. Jedni smatraju da je sve počelo 17. avgusta 1990 barikadama oko Knina, drugi da je to maj 1990 kada je bio tzv. Sabor Srba u Srbu, treći pišu da je to 24. mart 1990 – miting na Petrovoj gori, (gdje glavna zvijezda, penzionisani general Dušan Pekić, ostavlja utisak da želi da diriguje iz štaba pobune). Neki misle da je to prvi miting u Kninu februara 1990, pobuna TVIK-a i Kistanjska “Zora”, a neki opet smatraju da je to 4. juli 1989 kod Lazarice na Kosovu Polju. Rat počinje kada se ozbiljnije puca (a to se dogodilo 1990), i ne počinje odmah, već uz kraće ili duže pripreme.

Dakle, nesporno je da je raspad SFRJ u Hrvatskoj počeo ratom u Kninskoj krajini po velikosrpskom konceptu. Odatle se proširio na nacionalno izmješana područja i sve drugo, pa i kasnije stvorena osovina Beograd – Knin – Pale, predstavlja samo njegov nastavak

– Tuđmanov režim je tvrdom nacionalističkom linijom i isprovocirao i stvorio uslove za pobunu Srba u djelovima Hrvatske. Ustavni poredak Hrvatske je bio ugrožen na najgrublji populistički način.

– Razrada generalne ideje, njeno “prizemljenje” na konkretno tlo i realizacija, povjereni su “krajinskom ideologu”, dr Jovanu Raškoviću, koji će povezati Knin i zvanični Beograd. Za političku i vojnu operativu nađeni su ljudi odgovarajućeg profila i određene faze su povjerene Milanu Babiću, Goranu Hadžiću, Milanu Martiću, Miletu Mrkšiću i drugima, pri

čemu se, u većini slučajeva, bez obzira koliko oni pokušavali da se nametnu i da djeluju kao nezavisne vođe, na njih računalo na ograničen rok i to uz uslov apsolutne poslušnosti. Logikom jedne nerazumne politike, svi su se oni, prije ili kasnije, našli u makazama prvobitnih i u novonastalim okolnostima isforsiranih direktiva, što ih je činilo nepodobnim, budući da im je rok upotrebe brzo isticao.

– JNA je, praveći planove da uhapsi generala Špegelja, snimila i film o njemu januara 1991. Tačno je da je Špegelj pravio planove, naoružavao i uvezio oružje, da mu je Tuđman dao povjerenje, da je formirao ZNG kao embrion hrvatske vojske. Ali je tačno i to da je taj isti i takav Špegelj relativno brzo zamjenjen. JNA je pomogla njegovu smjenu. Poslije Špegelja dolazi dr Stipe Džodan, koji je zbog nacionalšovinizma bio u zatvoru šest godina i 1971 postao “hrvatski mučenik”. Tuđman ga imenuje za ministra odbrane u vrijeme rata u Sloveniji, čime je najavio šta želi da radi. Njegove parole u predizbornoj kampanji 1990 obećavaju “hrvatsku lisnicu u hrvatskom džepu”, “hrvatsku strojnicu na hrvatskom ramenu” i “Hrvatsku do Zemuna”. Skupljao je novac po Americi, Kanadi, Njemačkoj i kupovao oružje. Dakle, Džodan je u ljeto 1991. ministar na čelu odbrane Hrvatske. Džodan i njegovi saradnici opravdali su povjerenje više nego Špegelj i Boljkovac.

– Strategija JNA u tzv. ratu “niske intenzivnosti” propala je zbog težnje da sruši novostvorene vlasti, a homogenizirala je Hrvatsku. Rat dobija karakter osvajačkeog rata za teritorije, a za Hrvatsku postaje odbrambeni i narodni – “domovinski”. Tim ratom JNA je učvrstila Tuđmana i postala nepoželjna. Hrvatska politika je napravila dosta grešaka, a najveće je počinila zato što nije bila u stanju da predvidi agresivne strategije i što je potcjenjivala značaj srpskog pitanja u Hrvatskoj.

– Mirovni plan Z-4 iz septembra 1994 (Zagreb + Amerika + Rusija + Evropska unija + Ujedinjene nacije – preko ambasadora), ili “Nacrt sporazuma o Krajini, Slavoniji, južnoj Baranji i zapadnom Sremu” predviđao je autonomiju za 11 općina oko Knina i Gline sa dosta elemenata državnosti u okviru Republike Hrvatske. Predviđao je i demilitarizaciju Krajine u roku od tri do pet godina, ali sa svojom policijom, prema etničkom sastavu stanovništva iz 1991 godine. Na istoku (Slavonija, zapadna i istočna) predviđao je lokalnu samoupravu pod

hrvatskom upravom. Tu bi upravljale snage Ujedinjenih nacija do pet godina, uz demilitarizaciju tog područja za tri mjeseca.

Kod rukovodstva Krajine plan je naišao na odbojnost, čak su odbili da prime i kopiju tog plana, a Slobodan Milošević je odbio da primi tvorce plana Z-4 rječima da “neće da interveniše u dijalogu Knina i Zagreba, jer nije ključni elemenat u pregovorima”. Tadašnji predsjednik Krajine Milan Martić je izjavio: “Republika Srpska Krajina nije ni razmatrala plan Z-4, niti je meni poznato šta sve sadrži... RSK se neće vratiti u Hrvatsku. Imamo snaga da sve ovo privedemo kraju i da se suprotstavimo i jačem neprijatelju nego što je Tuđmanova Hrvatska, da bismo jednog dana živjeli u zajedničkoj državi svih Srba.” Ovu izjavu je dao kada je bio u društvu sa Radovanom Karadžićem. Kasnije su plan Z-4 odbili: Borislav Mikelić, Udruženje Srba iz Hrvatske u Beogradu, Mihajlo Marković u ime SPS-a, Vojislav Šešelj, Vojislav Koštunica, Patrijarh Pavle i Zoran Đinđić u nešto blažoj formi.

Plan Z-4 podržali su i izjavili da ga treba prihvatiti: Građanski savez Srbije i Srpski pokret obnove, izjavama Žarka Koraća i Vojislava Vukčevića. Ovakav odnos prema planu Z-4 iskoristio je Franjo Tuđman i 1. maja 1995 zauzeo zapadnu Slavoniju, a kasnije išao i dalje. Plan Z-4 nije bio antisrpski plan i, da je bilo pameti, trebalo ga je prihvatiti, jer bi mirno rešenje zasnovano na njemu donjelo daleko manje bolne posljedice za Srbe u Hrvatskoj.

– Kakva je bila sudbina 5. zagrebačke armijske oblasti i Vojno-pomorske oblasti u Splitu? Operativni dio komande 5. armijske oblasti, pod generalom Avramovićem, seli se iz Zagreba na poligon Slunj, odatle na Kozaru, a potom se dio te komande uklapa u komandu 2. armije u Sarajevu. Za načelnika štaba te armije postavljen je general Dobrašin Praščević, a za pomoćnika za politički rad ranije zarobljeni general Milan Aksentijević. Sličnu sudbinu doživljava 5. vazduhoplovni korpus koji se seli iz Zagreba u Bihać, a potom u Bosnu. Djelovi 32, 10. i 13. korpusa učestvuju u ratu u Sloveniji, povlače se u Hrvatsku, a potom djelovi 13. korpusa u istočnu Hercegovinu; 32. korpus biva blokiran i zarobljen, a 10. je nestao negde na Kordunu i Baniji.

Organizacija Vojno-pomorske oblasti se također rasula. Postepeno su nestajali vojnopomorski sektori Pula i Šibenik i Kninski korpus. Taj korpus koji je kasnije služio kao osnova za formiranje Vojske Krajine,

samostalno djeluje u ratu u Hrvatskoj i Bosni, ali i on konačno nestaje. Nestaju i svi kasnije formirani operativni zonski štabovi i, na kraju, 7. sjevernodalmatinski, 15. lički, 18. zapadno-slavonski, 21. kordunaški, i 39. banijski korpus i 11. baranjsko-sremski korpus Vojske Krajine sa komandantom Milanom Martićem i načelnikom GŠ generalom Miletom Mrkšićem.

– Ako se prihvati sentenca da nam je istorija učiteljica, za tragičnu sudbinu Srba i Krajine nije teško pronaći primjere u prošlosti. Svetozar Pribićević, koji je jedno vrijeme bio sa Pašićevim radikalima i srpskom dinastijom, kada je pao u nemilost kralja Aleksandra, rekao je: “Bili smo ljudi i nismo slutili kuda idemo! Vođa hrvatske opozicije Stjepan Radić je razumio kraljeve metode i zato je ubijen 1928.” Pribićević se 1925 razišao sa kraljem, a 1927 odbio unitarizam, da bi 1929 bio konfiniran u Brus (Srbija). Masarik je intervenisao i Pribićević je iz Brusa stigao u Prag. Sreo se sa Ivanom Meštrovićem, Prežihovim Vorancom i Miroslavom Krležom.

Nikola Pašić je osudio Svetozara Pribićevića zbog unitarizma i Stjepana Radića za zalaganje za samostalnost Hrvatske u okviru Jugoslavije. Svetozar Pribićević je u knjizi “Dictature du Roi Alexandre” 1933 osudio diktaturu. U pomenutoj knjizi, pored ostalog, rekao je: “Pomagao sam im stvarati veliku Srbiju, a oni su me odbacili. Ponašaju se kao Mrnjavčevići u srpskoj narodnoj pjesmi – gradili su grad na Bojani; to što su po danu napravili (vila im je to) po noći porušila. To da u temelje zidaju ljudske glave ne pomaže im.”

O metodama srpskih ideologa i političara iz Beograda mogu, ako hoće, da govore Srbi iz Hrvatske, koji su sa njima saradivali: Milan Martić, Milan Babić, Borislav Mikelić, Mile Mrkšić, Goran Hadžić, Dušan Pekić i drugi. Svi su oni iskorišćeni, pa zatim konfinirani, bez šanse da odu u Prag, sa mogućnošću da se nađu u Hagu. Niko od njih ni po čemu nije pribićevićevskog kova; možda je Tuđman pojavom dr Raškovića slutio mogućnost da još jednom može da se dogodi Pribićević, ali to se, sticajem okolnosti, nije ostvarilo.

– Isto tako, niz ratobornih hrvatskih nacionalista, ni malo dostojnih Stjepana Radića, među kojima su Franjo Tuđman, Vice Vukojević, Dalibor Brozović, Gojko Šušak, Šime Džodan, Vladimir Šeks, Merčep, Mate Boban i drugi, uključujući i neke “vojskovođe”, zaslužuju da se u Hagu pridruže generalu Blaškiću, koga su možda tamo i poslali da sami tamo ne bi išli, ali

teško da će ova žrtva biti dovoljna.

– Najprije, 1991/92 Hrvatsku, odnosno Republiku Srpsku krajinu je napustila JNA, a kasnije su pobjegle i paravojne snage dr Šešelja, Arkana i drugih – najvatreniji zagovornici Velike Srbije, i ostavili na cjedilu Martićevu i Mrkšićevu vojsku, koja je nestala 1995 godine, kada je hrvatska vojska počela “oslobađati” taj dio Hrvatske.

– Franjo Tuđman je dvoličan, a to su i ekstremni Srbi. Nestali su Srbi iz Hrvatske (a zna se da je među njima mali broj “četnika”, kao što je i mali broj Hrvata “ustaša”). Netaće i F. Tuđman, ne samo zbog “Oluje”, nego i zbog oduzimanja imena Trgu žrtava fašizma u Zagrebu, zbog poistovjećivanja Srba sa SDS, zbog svog djela odgovornosti za rat, zbog dogovora oko podjele Bosne i Krajine, zbog dovođenja ustaša na značajna mjesta u Hrvatskoj, zbog Merčepa i sličnih, zbog masakra Srba kod Gospića i drugdje. Netaće zbog svog cinizma prije “Oluje”, kada je tvrdio da srpskom stanovništvu garantuje sva prava. Da li su djelovi Like, Korduna, sjeverne Dalmacije i Banije žrtvovani nagodbom bezobzirnih političara za komad Podunavlja i uski pojas Podrinja?

– Političari i vojnici iz tzv. Srpske Krajine su nestali i snose dio odgovornosti. Izgon i samoizgon Srba iz Hrvatske je gori od svih seoba i egzodusa Srba u historiji. Sudbina tih krajeva, koji su sada mrtvi, jeste i biće dugo zasebna tema. Pitanje Srba u Hrvatskoj ostaje i dalje jedno od najvažnijih pitanja Hrvatske. Zašto su se digli, zašto su podnjeli velike žrtve, zašto su istjerani ili napustili Hrvatsku, zašto je to jedan od najvećih gubitaka ovog rata? Ostalo je još od 150 do 180.000 Srba (3% od ranijih 12%), malo se, do sada, vratilo, a koliko će se još vratiti? Sukob Srba i Hrvata 1990 – 1995 je najteži međunacionalni sukob u historiji, neuporedivo teži nego onaj iz II svjetskog rata.

– U” “Oluji” su nestale dvije paradržave – RSK i Republika Zapadna Bosna, koju je Fikret Abdić proglasio u vrijeme srpskih ofanziva. To je radikalno promjenilo geostrategijski izgled Hrvatske i BiH.

– SRJ i Srbija za poraz krive RSK, jer nije prihvatila plan Z -4, a onda Karadžića, koji nije pomagao RSK i nije pristao na podjelu 51 : 49 %. Druga strana, RSK i RS optužuju Srbiju i SRJ što nisu poslale pomoć. Srbi iz Hrvatske s pravom optužuju i Miloševića i Karadžića. Razbijenoj vojsci RSK je rečeno da će se reorganizovati u Bosanskoj krajini. Od toga nije ostalo

ništa – ona se jednostavno raspala i pretvorila u izbjeglice. Slab otpor te vojske i povlačenje su u prvom redu posljedica strategijske odluke da se ona povuče.

“Olujom” je zatvoren krug – najprije su Srbi progonili (1990 – 1992) Hrvate, a onda Hrvati Srbe 1995. Taj dio Hrvatske ostaje kao spomenik suludom projektu etničkog čišćenja. Dalja dejstva Hrvatske vojske i vojske u BiH 1995 zaustavljena su Dejtonskim sporazumom, a da toga nije bilo, poraz bi bio još veći.

– Za Tuđmana se često govori da je Titov general, mada je dobro poznato da je to davno prestao da bude, da je po Titovom nalogu poslat na raspored Vladimiru Bakariću, da je u Titovo vrijeme bio osuđivan. A kada je došao na vlast, samo je potvrdio da je upravo žestoki protivnik osnovnih postavki Titove koncepcije i njegovog djela. Rušeći ono što je Tito stvarao, Tuđman i aktualna hrvatska vlast žive u pogrešnom uvjerenju da je “lijepa naša” ojačala, a ona je oslabila. Greši Tuđman kad smatra da je Hrvatska jača bez Srba, greši kad sam sebe uvjerava, pokušavajući i druge da uvjeri, kako su iz Hrvatske pobjegli ili otjerani “četnici”. Na ovaj ili onaj način, Hrvatsku je napustio najveći dio Srba, partizana i njihovih potomaka, baš onih koji su se u Drugom svjetskom ratu borili, a poslije njega zalagali za jaku Hrvatsku i predstavljali most za integracije na širim prostorima, prirodno i istorijski upućenim na zajedništvo.

Jer, sada ispražnjeni srpski krajevi u Hrvatskoj (Ličko Kamensko, Petrova Gora, Šamarica, Bukovica, Papuk...) bili su centar antifašističke borbe, koja je i Hrvatskoj i hrvatskom narodu značajno pomogla da opere obraz od ustaštva kojem se Tuđman danas klanja. Teško je zato povjerovati da će on ikada obići opustošene partizanske krajeve Hrvatske i kleknuti na stara i nova groblja Srba i Hrvata, kao što je to učinio Brant. Njemu su od moralnog čina značajnije zastave, crveni tepisi, šarene uniforme i medalje. Samo poslije “Oluje” odjednom je podjelio 168.487 odlikovanja. Više medalja zakačio je i sam sebi. Svoja nova odličja, međutim, ne bi trebalo da mješa sa onim starim, partizanskim, bio bi to pravi sarkazam a ne samo paradiranje karikature od ličnosti i morala, koju on zapravo predstavlja.

– U petogodišnjem ratu (1990 – 1995) u Hrvatskoj, stotine hiljada ljudi primorani su da napuste svoje kuće. U Lici je takvih bilo s obje strane.

Najprije su 1990 i 1991 “otišli” Hrvati iz Ričica, Lovinca, Podlapače, oko Plitvica do Plaškog i deo Srba iz okoline Gospića i Otočca. A kasnije, 1995 godine, gotovo svi Srbi iz Plaškog, preko Dabra, Škara, Ličkog Osika, Divosela, Metka, sa tzv. prve proklete linije – crte do izvornih djelova Zrmanje, Butušnice, Krke, Cetine, Une, Drenovače i Ličkog Petrovog Sela. Posljedice su više nego strašne i stalno natjeruju na razmišljanje o uzrocima i likvidaciji posljedica. Uzroci ovako dramatičnog egzila su u strategiji etničkog čišćenja s obe strane. Totalno je narušena etnička slika naše Like. Zaokupljeni smo pitanjem o povratku izbjeglica, tog uslova svih uslova da Hrvatska bude pravna i prava država – a ona to sada nije. Lika bez Srba nije Lika. Ratne rane nisu zacijeljene. Vjerujem u neke promjene i povratak barem 50% jednih i drugih. Koliko budućnost Like i Srba zavisi od njih samih, koliko od vlasti u Hrvatskoj, a koliko od međunarodne zajednice? Od sva tri faktora, a prvenstveno od prva dva (samih Srba i Hrvata), jer su oni i tim redom krivi i odgovorni za takav svoj položaj, koji nikad nije bio teži, bez obzira što su hrvatsko-srpski unutrašnji sukobi u Hrvatskoj imali izvorište spolja. Povratak Srba i Hrvata i pomirenje su nužni sa stanovišta obostranih interesa.

RAT – RATOVI U BOSNI I HERCEGOVINI (1991 – 1995)

“Neće li Velika Srbija srušiti sumnjivu ravnotežu između Srba, Hrvata i Muslimana u BiH.”

(Sociolog Veljko Rus)

* * *

“Dvije su bitne karakteristike svih ratova – osvajanje teritorija i primjena najtežih oblika nasilja, u suštini genocida”

(Pukovnik Ahmed Đonlagić)

“Sve smo mogli mi... Ali, i tada i danas, smatram da bi pravovremena intervencija rezultirala boljim rešenjem – nego što je Dejton i ne bi došlo do tragedije do koje je došlo.”

(Richard Holbruk)

* * *

“Srpski i hrvatski nacionalistički lideri mogu, istina, pokušati da dođu do kompromisa ali, uglavnom, na račun trećih. Ne isključujem mogućnost da Bosna plati ceh!”

(General-pukovnik Koča Popović)

BIH PRED RAT U SLOVENIJI I HRVATSKOJ

Poslije izbora, novembra 1990, nacionalne stranke u BiH bile su više preokupirane konstituisanjem tropartijske vlasti nego problemima koje je nametala jugoslovenska kriza. Raspodjelile su čelne republičke funkcije i resorne položaje u vladi, odnosno njenim institucijama. Sporili su se oko funkcije Bogića Bogićevića, člana Predsjedništva SFRJ, jer je Karadžić nastojao da ona pripadne nekom iz SDS, što nije prihvaćeno.

Ljudi, koji su u većini vjerovali obećanjima nacionalnih stranaka, osjetivši se prevarenim, pokrenuli su u početku 1991 talas štrajkova, ali je taj socijalni bunt prigušen međustranačkim sukobima.

Političkom scenom počelo je da preovladava (tro)nacionalno jednoulje, prožeto mitovima i obojeno klerikalnim sadržajima sve tri konfesije koje se pojavljuju kao politički faktori. Takvo stanje ispoljilo se i u funkcionisanju Skupštine. Iako su na izborima ukupno osvojile samo 44% glasova, nacionalne stranke su pretendovale na to da predstavljaju volju "svojih" naroda. Napustile su građansku opciju, koja je bila dio izbornih obećanja. Njihovi poslanici su se pojavljivali kao predstavnici Srba, Muslimana ili Hrvata. Pošto ni jedna stranka u Skupštini nije imala apsolutnu većinu, zbog oprečnih globalnih ciljeva nisu pristajale na kompromise, a istovremeno su bile protiv "preglasavanja" u Skupštini, koja je imala multietnički i višestranački sastav. Shvativši da u takvoj Skupštini neće moći imati podršku za svoju politiku, protiv parlamentarnog (većinskog) odlučivanja prva se pobunila Srpska demokratska stranka (SDS). Blokiral je rad Skupštine i negirala legitimnost odluka koje nisu odgovarale njenim ciljevima i politici (čija je suština bila da svi Srbi moraju da žive u jednoj državi).

Sociološka istraživanja su pokazivala da se većina stanovništva BiH opirala eskalaciji nacionalističkih raskola. Ali, kako su mediji iz Beograda i Zagreba dominirali BiH prostorom i indukovali sve više onoga što je bilo negativno i šovinizmom natopljeno u srpsko-hrvatskim odnosima, koji su bili čvorište jugoslovenske krize i sudbonosni za BiH, situacija se počela mjenjati u negativnom smislu.

Iako široka javnost još nije shvatala opasnosti koje je po nju nosila

opcija o podjeli BiH, u vrhovima sve tri nacionalne stranke ona je postajala osnova njihove politike. U SDS i HDZ BiH ta politika se počela provoditi u ostvarivanju dva povezana zadatka: ilegalnog formiranja paravojsnih formacija i politikom “teritorijalizovanja” pretenzija na dijelove BiH. U te sukobe se uključivala i SDA i to na takav način što se prikazivala neutralnom, mada je u praksi naginjala na stranu HDZ. Počelo je rastakanje BiH i opšta paraliza njenih institucija, a nacionalizam je počeo da gospodari životom.

Sredinom 1991. Predsjedništvo i Vlada BiH su bili nemoćni da se odupru procesima koji su paralisali i najosjetljivije poluge vlasti. O tome govori izjava ministra unutrašnjih poslova (Delimustafića), koji je na sjednici Vlade (8. juna) izjavio da je republički MUP “totalno blokiran stranačkim i nacionalnim podjelama, te da uveliko liči na libanonsku policiju”. Okrivio je Izetbegovića, Karadžića i Kljujića, da su povezani sa (kriminalnim) podzemljem.

Bosna i Hercegovina je bila dezorganizovana, sistem vlasti paralisani, međunacionalni sukobi u porastu, a privreda u kolapsu.

Nacionalne stranke su imale različit odnos prema BiH kao multietničkoj zajednici. SDS je imala negativan stav. Jaka struja u HDZ (tzv. hercegovačko krilo) imala je sličan odnos, dok su se drugi dijelovi te stranke kolebali između te i bosanske opcije, koja je bila za jedinstvenu BiH. SDA je težila da se BiH sačuva i osigura njen ravnopravni položaj s drugim jugoslovenskim republikama.

Gledajući šire regionalne prostore, nijedna od nacionalnih grupa u BiH u njima nije imala apsolutnu većinu.

Tako, na primjer, u Hercegovini od oko 456.000 stanovnika, 47,8% su Hrvati, 26,3% Bošnjaci (Muslimani), 20,4% Srbi, a 4% su Jugosloveni. Imajući u vidu te činjenice, HDZ je mogućnost da zagospodari Hercegovinom vidjela u povezivanju zapadne Hercegovine i okolnih opština u kojima je hrvatsko stanovništvo većinsko. Od 755.895 građana hrvatske nacionalnosti u BiH, u opštinama koje čine zapadnu Hercegovinu bilo ih je 138.819 (18,3%)⁵, a kada se njima priključe Hrvati iz Livna, Prozora, Mostara, Stoca i Neuma, onda na tom prostoru hrvatski etnos dobija većinu (od 63,3%), što je omogućavalo toj stranci da osigura dominaciju na većem dijelu Hercegovine, tj. stvaranje – tzv. Hrvatske

zajednice Herceg-Bosna i njeno povezivanje sa Hrvatskom.

Regionalno i republičko rukovodstvo SDS je na stanovištu da se granica između “srpskih” i “hrvatskih” teritorija u Hercegovini uspostavi na Neretvi. Od oko 93.000 Srba, istočno od Neretve živjelo je oko 85.000. SDS je oživjela ideju o tzv. staroj Hercegovini i nastojala da se u nju uključe Kalinovik, Foča, Goražde, Čajniče i Rudo. Tako uobličena oblast imala bi 182.607 stanovnika, od toga 101.104 (55,3%) Srba. Ovim povezivanjem eliminisala bi se bošnjačka većina (od 55,4%) u gornjem Podrinju i ostvarile teritorijalne veze sa Romanijom i Glasincem, gdje je srpsko stanovništvo bilo većinsko.

U 29 krajiških i srednjobosanskih opština živjelo je 1.263.482 stanovnika, od toga 126.794 (10,0%) građana hrvatske, 473.378 (37,4%) bošnjačke i 566.269 (44,9%) srpske nacionalnosti, a 59.553 (4,7%) Jugoslovena. Imajući u vidu takvu međunacionalnu situaciju, krajiško i republičko rukovodstvo SDS rješilo je da postojeću stvarnost izmjeni, regionalno da poveže (u srpsku autonomnu oblast) oko 20 opština u kojima je ostvarena politička dominacija, da stvara uslove za integraciju najvećeg djela Bosanske krajine sa onim područjima Hrvatske gdje su Srbi većinsko stanovništvo, i da priključi “srpskim” prostorima i uže “srpske” cjeline i pojedina naselja iz opština gdje Srbi nisu većinsko stanovništvo. To djeljenje i spajanje vršilo se bezobzirno i trajalo je do kraja rata.

U istočnoj Bosni, bošnjačko stanovništvo je ostalo u većini (iznad 50,1%). Imajući u vidu tu činjenicu, rukovodstvo SDS je regionalizaciju u toj oblasti vršilo na užim područjima, objedinjavanjem dvije ili tri opštine. Na toj osnovi od proljeća 1991. počelo je stvaranje tri srpske autonomne oblasti: romanijske, semberijsko-majevičke i birčanske. Između Sarajeva i Vlasenice srpsko stanovništvo je većinsko u opštinama Sokolac i Han Pijesak. Da bi se od njih stvorila srpska autonomna oblast (SAO), u maju 1991. izdvojena je iz Sarajeva – paljanska opština i priključena SAO Romanija koja je tada imala 37.489 stanovnika, od toga 25.149 (67,0%) Srba, 11.386 (30,0%) Bošnjaka i 799 (2,1%) ostalih. U SAO Semberije i Majevice uključene su opštine (Bijeljina, Lopare i Ugljevik) sa 154.837 stanovnika, od toga 89.940 (58,0%) Srba, 52.941 (34,4%) Bošnjaka, 1.861 (1,2%) Hrvata, 5.090 (3,3%) Jugoslovena i 5.007 (3,2%) ostalih.

Reorganizacija, koju su vršila rukovodstva SDS i HDZ, obuhvatila je 50 od 109 opština u BiH. U njima je vršeno i paravojno organizovanje.

Rukovodstva tih stranaka nisu krila da se sve to radi da bi se ti regioni BiH uključili u Srbiju i Crnu Goru, odnosno Hrvatsku, kada se za to stvore uslovi.

U junu 1991. je Tomislav Šipovac, član Glavnog odbora SDS izjavio: “Za nas BiH kao suverena, samostalna, posebno antisrpska državna tvorevina u kojoj bi Srbi bili manjina, ne dolazi u obzir. Mi smo za federalnu, jedinstvenu BiH u Federativnoj Jugoslaviji. Svaki drugi model za nas je neprihvatljiv. Između Srba u BiH i drugih dijelova jedinstvenog srpskog naroda ne može biti državnih granica i neće ih biti. U slučaju rušenja Jugoslavije i stvaranja nezavisne bosanske države mimo naše volje, došla bi u pitanje cjelovitost Bosne. Bosanska krajina, koja obuhvata više od dvadeset opština, pripojila bi se SAO Krajini i, preko Slavonije, vezala se sa Srbijom. Istočna Hercegovina sa romanijskom regijom išla bi sa Crnom Gorom. Uspostavljene bi bile i druge regije, tj. kantoni, kao što su dobojski, semberijski, ozrenski... Ali smatram da (bi) te podjele, posebno u naznačenim granicama, bilo nemoguće izvesti mirnim putem.” Nastavljajući te zloslutne misli, Šipovac se upitao: “Kako, na primjer, podijeliti Sarajevo”, i odgovorio: “Ono je dobrim dijelom u romanijskoj regiji. Ukoliko, pak, dođe do podjele putem građanskog rata, te granice bi bile iracionalne. Ne bi važilo samo etničko pravilo, postavilo bi se i istorijsko, a posebno pravo jačeg! Ali pozivanje na takvu vrstu rješenja može pasti na um samo ljudima van pameti. Srpski narod je, ponavljam, prije svega za BiH u današnjim granicama u Federativnoj Jugoslaviji” (D. Čičić, “NIN”, br. 228, jun 1991.)

U vrijeme kada su nacionalistički sukobi narasli, a vođstva nacionalnih stranaka ostala ukopana iza suprotstavljenih ciljeva, u raspravama oko položaja BiH i njenog preuređenja po nacionalnoj osnovi, vođa SDS, R. Karadžić je zaprijetio ratom u kome će “Muslimani vjerovatno nestati sa lica zemlje” (M. Tomić, “Nedjelja”, 20. oktobar 1991.) I u tim okolnostima su SDA i HDZ ostale na zahtjevu da BiH mora imati ravnopravan položaj sa Srbijom i Hrvatskom i da mora biti suverena i nezavisna. Konferencija u Hagu je insistirala da se BiH izjasni o svojoj sudbini. Političkoj javnosti bilo je jasno da Muslimani ne mogu prihvatiti cjepanje BiH, Srbi – dozvoliti da ih trećina živi van matice u dvije države (BiH i Hrvatska), a Hrvati, naročito oni iz Bosne, da ih veći dio ostane van Hrvatske. Analizirajući te dileme, komentator je zabilježio: “Pa tako svaka hladna analiza nužno dolazi do avnojevskih principa kao zasad jedino

moguće polazne tačke za zajedničko rješenje. Ništa bolje, naprosto nije pronađeno” (T. Loza, “Nedjelja”, 20. oktobar 1991.) Tih dana je u Skupštini BiH izglasana opcija za nezavisnost i suverenost BiH.

Na proglašavanje BiH za nezavisnu i suverenu državu, rukovodstvo SDS je reagovalo povlačenjem poslanika iz Skupštine (prije glasanja o nezavisnosti), organizovanjem referenduma “o opstanku srpskog naroda u Jugoslaviji” (novembar 1991) i predlogom vođstvima SDA i HDZ da te stranke počnu pregovore “kako bi se kriza rješila političkim sredstvima i izbjegao građanski rat”, i obrazovanjem Skupštine srpskog naroda BiH od poslanika SDS koji su napustili Skupštinu BiH.

Predloge za pregovore SDA je usloвила time da se ne može pregovarati o tome da su Muslimani narod i da je “BiH suverena ni gram više ni gram manje od Srbije i Hrvatske”. HDZ je poziv za razgovor shvatila kao ultimatum, pa je njen bosanski lider Stjepan Kljujić, tražio da SDS ispuni dva uslova: da se njeni poslanici vrate u republički parlament i da se “distancira od vojnog odlučivanja” (E. Štikovac, “Vreme”, 16. decembar 1991). Na te zahtjeve SDS je odgovorila Rezolucijom novoformirane Skupštine o formiranju Republike srpskog naroda BiH (9. januara 1992).

“To je čuveni tzv. plan RAM. Cilj je bio da se BiH očisti od muslimanskog naroda i da se podjeli linijom bivše podjele rimskog carstva.”

(Književnik Vladimir Srebrov)

PODJELA BIH

Rat u BiH se mora posmatrati povezano s ratom u Hrvatskoj. Ratne ciljeve, i u ovom slučaju, odredile su one snage koje su razbile jugoslovensku državu, a početak seže u vrijeme prije raspada SFRJ i otvaranja jugoslovenske krize, koja se zaoštrila poslije izbora u Sloveniji i Hrvatskoj 1990, kada se aktueliziralo pitanje preuređenja jugoslovenske državne zajednice po dvije opcije: federalna ili konfederalna.

Prije slovenačkog zahtjeva za “razdruživanjem”, vladajuća oligarhija u Srbiji je odustala od cjelovitosti jugoslovenske države. Te političke snage su ocjenile da ne mogu ostvariti dominaciju nad SFRJ, posebno nad Slovenijom i Hrvatskom, pa su se opredjelile da dopuste izlazak Slovenije iz SFRJ i da stvore srpsku državu, čije će se zapadne granice protezati linijom Virovitica – Karlovac – Karlobag. Ekspanzija na zapad nije bila cilj samo nacionalističkih srpskih stranaka, nego je kao nacionalni program i vladajućih i opozicionih snaga pretočena u operative planove JNA, o kojima piše Veljko Kadijević u knjizi “Moje viđenje raspada” (str. 125 – 136).

Široki sloj vladajućih i opozicionih pobornika nacionalne države u kojoj će živjeti svi Srbi, bio je svijestan da se ona može ostvariti samo ratom. Ljudi iz tih krugova, ranije, a posebno u proljeće 1991, “govorili su u odajama Patrijaršije, ponavljajući procjene memoranduma akademika, da rat za Veliku Srbiju neće odnijeti više od 70 hiljada srpskih života” (Dragan Veselinov, “Borba”, 20 – 21. avgust 1993)

U okviru tog ratnog cilja, podrazumjevalo se uključivanje (“uramljivanje” – po planu “RAM”) Bosne i Hercegovine u novu srpsku državu, koja bi teritorijalno ličila na onu iz programa četničkog pokreta iz 1941, koju je pokušao da ostvari u Drugom svjetskom ratu (Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, tom XIV/I, dok. br. 6 i br. 34).

Nacionalističko vodstvo Hrvatske (na vlasti od aprila 1990), imalo je u vidu ne samo samostalnu hrvatsku državu, izdvojenu iz SFRJ, nego i aspiracije prema Bosni i Hercegovini. Ono je kao minimum tražilo da Hrvatska dobije ono što je sporazumom Cvetković-Maček 1939 dobila

Banovina Hrvatska, u koju je uključeno trinaest bosansko-hercegovačkih srezova (Dragan Čičić, "NIN", 28. juna 1991).

Glavni razbijači SFRJ pokušali su da te oprečne ciljeve pomire. Na sastanku predsjednika Srbije Slobodana Miloševića i predsjednika Hrvatske Franje Tuđmana, 25. marta i u aprilu 1991 u Karađorđevu i Belju, koliko je do sada poznato, glavne teme razgovora bile su podjela Bosne između Srbije i Hrvatske i obaranje Ante Markovića sa čela SIV-a. Od proljeća 1991 do danas, u štampi je objavljeno više nagađanja o tome šta se dogodilo u Karađorđevu i Belju. Prvi nagovještaj o tome da je dogovarano o podjeli BiH dao je Tuđman u londonskom "Tajmsu", kada je izjavio da bi, radi rješavanja jugoslovenske krize, najbolje bilo podijeliti tu jugoslovensku republiku. Poznato je, međutim, da je ta izjava – čim je naišla na negativne reakcije u javnosti – pripisana jednom od njegovih savjetnika. Članke i komentare, čak i mape o podjeli BiH donijeli su juna 1991 zagrebački listovi "Globus" i "Danas.

Sa dogovorom u Karađorđevu i Belju bila je upoznata i nova vladajuća vrhuška u Sarajevu. Njeni srpski i hrvatski eksponenti stajali su iza mentora iz Beograda i Zagreba, a oni iz muslimanskih redova su se opirali tim namjerama. Povodom te srpsko-hrvatske nagodbe, Alija Izetbegović je izjavio: "... Hrvatska i srpska strana su se u svojim isključivostima toliko zaplele da se izlaz skoro ne vidi. Ipak, ključ rata ili mira drži Milošević", i dalje: "... Uostalom, nama je nuđena nekakva muslimanska država i mi smo to odbili". Na pitanje novinara (Dragice Pušonjić): "Ko Vam je nudio?", Izetbegović je odgovorio: "Bili su to djelioci Bosne i Hercegovine, a djelioci su – zna se – Milošević i Tuđman. Mi smo tada jasno i nedvosmisleno odgovorili: hoćemo građansku republiku BiH, jer, da se razumijemo, to je jedino realno i moguće" ("Borba", 16. avgusta 1991)

O razgovorima u Karađorđevu oglašavao se i dr Dušan Bilandžić, zvanični savjetnik Tuđmana i učesnik u radu grupe eksperata, nadležne da ponudi rješenje srpsko-hrvatskog spora ("Oslobođenje", 22. septembar 1991). U zagrebačkom "Slobodnom tjedniku" (septembra 1991), pod naslovom "S Miloševićem sam dogovarao o podjeli Bosne", Bilandžić je naveo i sljedeće: "Srbija je hrvatskoj strani otvoreno rekla da cijela BiH, osim zapadne Hercegovine, mora pripasti Srbiji. Na pitanje šta je sa rezultatima Drugog svjetskog rata, koji je stvorio sve republike, pa i BiH,

Srbi su rekli da oni ni pod kojim uvjetima ne priznaju pravo građanima BiH da oni mogu imati svoju državu." Rečeno je i sljedeće:"Čak kada bi Jugoslavija ostala kao federacija, mi Srbi ne priznajemo avnojevske granice. Hrvatska strana, iznenađena rigidnim memorandumskim stavovima srpske delegacije, prekida razgovor..." U nastavku teksta se govori da je hrvatska strana u te pregovore ušla "sa željom da se izbjegne rat zbog BiH i da se postigne neki sporazum koji bi i Srbiji i Hrvatskoj omogućio da mirnim putem ostvare svoje nacionalne države..."

Dobar poznavalac jugoslovenskih prilika, dr Bogdan Denić, na pitanje novinara: "Verujete li u ono što tvrdi Ivan Zvonimir Čičak, da postoji sporazum Tuđmana i Miloševića o podjeli Bosne?", odgovorio je: "Taj dogovor postoji, ali nije formalizovan ni u kakvim dokumentima. To je jedan od razloga zbog čega on ne štima bolje nego što štima. Štimovao bi i bolje da su se konkretnije dogovorili. Tuđman je mnogo manje vešt političar od Miloševića i on ne čuje ono što ne želi da čuje..." (Dragan Bisenić, "Borba", 9. jul 1993).

Tuđmanovi saradnici, Stipe Mesić i Josip Manolić, oglasili su se (kada su se razišli sa Tuđmanom), o dogovaranju u Karađorđevu. Mesić je izjavio da je on predložio Borisavu Joviću da se održi razgovor između njega i Tuđmana, na jednoj, i Jovića i Miloševića, na drugoj strani, kako bi se izbjegao rat. Milošević je prihvatio tu inicijativu, pa se sastao sam sa Tuđmanom u Karađorđevu. Mesić tvrdi da ne zna "šta su se dogovarali, ali se vidjelo kako su se procesi odvijali i kako je rat eskalirao" (Paripović, "Borba", 14 – 15. maj 1994). U pismu Tuđmanu (16. aprila 1994), Manolić je određen i kaže: "... od početka ste išli na podjelu Bosne i Hercegovine sa Srbijom. Nalijepili ste se na Miloševićev lijepak u Karađorđevu i na tome do kraja nastojali..." ("Politika", Beograd, 20. april 1994).

Dogovor o djeljenju BiH našao se i u izvještaju Helsinškog odbora za ljudska prava. U njemu se kaže: Postoje podaci da je deoba po principu 70 : 30 odsto u korist Srbije dogovorena na Belju i u Karađorđevu, pre otpočinjanja oružanih sukoba, uz jasno izraženu viziju srpskih stručnjaka da na toj teritoriji više neće biti Muslimana..." ("Naša borba", 4. april 1995)

Iako su dogovori o podjeli Bosne počeli u Karađorđevu, uz obezbeđenje i druge usluge vojne ustanove, general Kadrijević o njima nije rekao ni jednu riječ. On je glavne protagoniste razbijanja Jugoslavije

(svijesno) ostavio u tami. Ta “zaboravnost” ili “omaška” nije bila posljedica neznanja i neobaviještenosti, nego promišljen čin prikrivanja glavnih aktera jugoslovenske tragedije.

Ima osnova da se vjeruje da je srpska strana odustala od daljeg dogovaranja poslije razgovora u Belju, jer je prihvatila opciju da dopusti izlazak Slovenije iz SFRJ, a da vojno porazi novu vlast u Hrvatskoj i uspostavi nove granice na pomenutoj liniji Virovitica – Karlovac – Karlobag. Već tada je u srpskom establišmentu, u onom kako oko vladajućih struktura, tako i u onom koji je pripadao opoziciji (izuzimajuć i uski krug demokratski orijentisanih pojedinaca i grupa), dogovorno ili prećutno prihvaćen konsenzus o srpskim nacionalnim ciljevima i o ratu kao sredstvu da se oni ostvare.

Ratom u Hrvatskoj dio projekta o Velikoj Srbiji privremeno je ostvaren do kraja 1991. Prihvatanjem Vensovog plana, režim u Srbiji stvorio je pretpostavke da realizuje maksimalističke ciljeve. Međutim, priznavanjem Hrvatske i Slovenije (januara 1992), ta izvjesnost je dovedena u pitanje. Cijeneći novu realnost i težeći da učvrsti svoje pozicije preko Drine, vladajući krugovi u Srbiji riješili su da obnove pregovore o podjeli BiH. Ima osnova da se tvrdi da je inicijativa potekla sa hrvatske strane. Uoči Nove 1992 Tuđman je izjavio “da srpske nacionalne pretenzije treba zadovoljiti podjelom BiH, pa će i pritisak za proširenje Velike Srbije na hrvatsku teritoriju biti oslabljen” (R. Arsenić, “Politika”, 10. januar 1992). To je bio signal za nova dogovaranja. U Zagrebu su se sastali dr Nikola Koljević i Franjo Boras (SDS i HDZ iz BiH) sa Tuđmanom i saradnicima. Prema onom što je procurilo u javnost, saglasili su se da “nestane turska imperijalna tvorevina” i da se, kako je izjavio Tuđman, u BiH osnuje “nekoliko srpskih, nekoliko hrvatskih i više od jednog, ali nikako manje od dva, kantona za svojeglave i neposlušne Muslimane...” (Tihomir Loza, “Nedelja”, Sarajevo, 26. januar 1992). Sudeći po stavovima koje su zauzimale delegacije SDS i HDZ BiH, može se zaključiti da je načelan dogovor postignut, a pošto nisu usaglašena teritorijalna pitanja, obje strane su se zbog toga sastajale u Gracu (Austrija).

Poslije uspostavljanja primirja u Hrvatskoj, Evropa je, prateći aktivnost glavnih protagonista rata, zapazila i u javnost pustila informaciju o polučasovnoj zajedničkoj šetnji Miloševića i Tuđmana (9. februara 1992), u parku briselske palate Egmon (poslije IX sjednice Karingtonove

konferencije o Jugoslaviji), vezujući to ćaskanje za nastavak dogovora o podjeli Bosne, koji su poćeli u Karađorđevu (M. Klarin, "Borba", 8. april 1992).

Februara 1992 u Gracu su se (tajno) sastali Josip Manolić i Radovan Karađžić. Taj susret je zabilježen u javnosti ("Vreme", Beograd, 9. mart 1992 i "Nedjelja", 15. mart 1992). Zapadne diplomate su došle do mape podjele BiH, nacrtane u Gracu, što je podstaklo njihovu odluku da ubrzaju priznavanje BiH, vjerujući da će time spriječiti njenu podjelu i rat (Milena Dražić, intervju s Horstom Grabertom, "Borba", 20 – 21. mart 1993). Izgleda da se pregovaraći nisu dogovorili oko nekih regiona u dolini Save (tzv. koridor) i Kupreške visoravni, pa je oko tih područja došlo do oružanih sudara snaga Republike Hrvatske i Hrvatskog vijeće odbrane (HVO), na jednoj, i jedinica JNA, na drugoj strani. Poćeli su 20. marta, kada je, u stvari, i poćeo rat u Bosni i Hercegovini.

Slijedeći susret oko podjele Bosne imao je Karađžić u Gracu (5. maja 1992), sa Matom Bobanom ("Borba", 6. i 15. maja 1992). Tada su regulisana neka tekuća pitanja (razgranićenje u Hercegovini i uspostavljanje primirja) i stvarane su osnove za kasnije koordinirano djelovanje SDS i HDZ na diobi BiH.

“U Jugoslaviji Narodna armija je u toku čitave 1991 godine radila na rušenju Republike BiH uz oslonac na srpski narod i Srpsku demokratsku stranku za BiH.”

(Pukovnik dr Mehmedalija Bojić)

BIH – OPERATIVNA OSNOVICA ZA RAT U HRVATSKOJ I NEPOSREDNE PRIPREME ZA RAT

Procesi u BiH u mnogom su zavisili od raspleta jugoslovenske krize, ali i od značaja koji je svaka od sukobljenih strana davala bosansko-hercegovačkom prostoru u operativnim planovima. To se može zaključiti i iz onoga što je saopštio i V. Kadijević. On piše: “Glavne ideje iz osnovne zamisli na kojim su razrađeni planovi upotrebe JNA na cijelom jugoslovenskom prostoru su bile: poraziti hrvatsku vojsku potpuno, ako situacija dozvoli, obavezno u mjeri koja će omogućiti izvršenje postavljenih ciljeva; ostvariti puno sadejstvo sa srpskim ustanicama u Srpskoj Krajini; omogućiti dovršenje izvlačenja preostalih dijelova iz Slovenije; posebno voditi računa da će uloga srpskog naroda u BiH biti ključna za budućnost srpskog naroda u cjelini. Tome prilagoditi lociranje snaga JNA” (V. Kadijević, n.d. str. 134).

Približavanjem rata u Sloveniji i nastavka rata u Hrvatskoj, intenzivirao se SDS u Bosanskoj krajini i istočnoj Hercegovini, jer su ti prostori dobijali sve veći značaj za projektovane operacije JNA u Slavoniji, ka Zagrebu, Splitu i Dubrovniku. Došlo je do još tješnjeg povezivanja komandi JNA i rukovodstava SDS u BiH.

Jedna od značajnijih akcija bio je upad milicijskih i drugih formacija iz Knina u Titov Drvar, kao i smotra pred funkcionerima SDS i narodom (28. juna 1991). Time se (opet na Vidovdan) manifestovalo povezivanje Kninske i Bosanske krajine u vrijeme kada je počinjao rat u Sloveniji. U istoj funkciji je bila i promocija akademika dr J. Raškovića za predsjednika banjalučkog Srpskog demokratskog saveza “Otadžbinski front” i “vidovdanska skupština” u Bosanskom Grahovu, na kojoj je usvojena Deklaracija o ujedinjenju Kninske i Bosanske krajine.

Tim aktima, uz saglasnost Beograda, željelo se politički povezati te prostore, koji su bili važna operativna osnovica za rat u Hrvatskoj, i prisiliti SDA da se opredjeli za opciju tzv. krnje Jugoslavije, koja je tih dana plasirana u javnost. Pojavila se i tzv. beogradska inicijativa o istorijskom sporazumu Srba i Muslimana, a splasnula je tek kada su se SDA, HDZ BiH i većina opozicionih stranaka, opredjelile za suverenu i nezavisnu BiH.

Ratna histerija je zahvatila cio jugoslovenski prostor. U Srbiji i Crnoj Gori je (početkom jula 1991) izvedena djelimična mobilizacija. Desničarske opozicione stranke (SRS, SPO, SNO) ubrzano su formirale paravojne formacije, same ili u saradnji sa JNA i SUP-om Srbije (SRS je tada od JNA dobila više od 30.000 automata). Isto su činile i vladajuće partije u Srbiji i Crnoj Gori, prikriveno ili preko paravojnih organizacija. Djelovi tih formacija su krenuli preko BiH na ratišta u Hrvatskoj ili su se zadržali u nekim krajevima BiH.

Ratne pripreme zahvatile su veći dio BiH. U istočnoj Hercegovini su (srpske) paravojne formacije preuzele kontrolu saobraćaja, a uz podršku organa unutrašnjih poslova pod kontrolom SDS. Isto su činile (hrvatske) paravojne jedinice u zapadnoj Hercegovini. S obe strane Neretve preduzeta je mobilizacija. Početkom jula dolazi do djelimične mobilizacije i u Bosanskoj krajini.

Predsjedništvo BiH (muslimanski i hrvatski dio), imalo je rezervisan ili negativan stav prema vojnim pripremama i upotrebi JNA sa teritorije BiH u ratu u Hrvatskoj. Tražilo se da se odgodi slanje regruta u JNA. Oko toga su se zaoštravali odnosi između nacionalističkih stranaka, naročito između SDS i HDZ. U BiH se javio snažan otpor njihovoj ratnoj politici (antiratni miting u Sarajevu, upad građana u Skupštinu u toku zasjedanja i pohodi velikih grupa građana iz Sarajeva, Zenice, Jajca, Doboja, Brčkog i drugih mjesta u Beograd.)

Armijski vrh je u antiratnim akcijama vidio prepreke koje su mu kvarile operativne zamisli, jer nepopunjene jedinice nije mogao upotrebiti u skladu sa planovima. Zato se obrušio na proteste “roditelja, majki, sestara, mirotvoraca, pacifista itd. širom Jugoslavije”, ukazujuć i da “takvih akcija nije bilo u Hrvatskoj protiv hrvatske vojske, iako je ona izvršila opštu mobilizaciju” (V Kadivić, str 136).

Od jula 1991. širili su se ratni sukobi u Hrvatskoj, gdje je srpsko stanovništvo bilo većinsko. Oni su se prenosili i na bosanske pogranične krajeve u dolini Une (Bosanski Novi i Bosanska Kostajnica). Umnožavali su se i incidenti (Vlasenica, Teslić, Modriča, Gradačac, Velika Kladuša i dr) između JNA i milicije i lokalnih organa vlasti.

Grupisanje JNA za operativne poduhvate iz BiH na pravcima Bosanska Gradiška – Virovitica, Bihać – Karlovac – Zagreb, Mostar – Split i

iz Herceg Novog i Trebinja ka Dubrovniku i dolini Neretve, izazivali su usijavanje međunacionalnih i međuljudskih odnosa u BiH, ali i u Srbiji i Crnoj Gori. Za planirane operacije bilo je nužno dovesti nove jedinice JNA ili postojeće popuniti rezervistima iz Srbije i Crne Gore ili iz krajeva BiH, gdje ih se moglo mobilisati i motivisati za rat u Hrvatskoj.

U takvim okolnostima, Predsjedništvo BiH zauzelo je antiratni stav i oduprlo se mobilizaciji i upućivanju regruta iz drugih republika u jedinice JNA na teritoriji BiH, s čim se nisu saglasili Nikola Koljević i Biljana Plavšić. Isticano je da BiH, sa 32.000 milicionara i 100.000 rezervista i TO, može obezbjediti mir na svojoj teritoriji. Generalštab JNA se nije obazirao na stav Predsjedništva BiH, već je rješio da se jedinice JNA u BiH popune dijelom rezervista iz Srbije i Crne Gore, koje su u BiH počele pristizati od sredine septembra 1991. Dio tih rezervista je bio agresivan i izazivao incidente, a slično su se ponašali pojedinci iz jedinica Užičkog i Titogradskog (Podgoričkog) korpusa, koji su (u septembru 1991) izbili u istočnu Hercegovinu. To je naišlo na osudu dela javnosti. Mirovnjaci iz Titograda ocjenili su "da slanje crnogorskih rezervista van Crne Gore i nedolično ponašanje u Hercegovini znači uvlačenje ove republike u građanski rat" i da je time "crnogorski režim od ratnohuškačkog postao i stvarno ratni..." ("Borba", 25. septembra 1991).

Ratom u Hrvatskoj, pogranični krajevi BiH se susreću s prvim talasom izbjeglica: u dolini Une stanovnici srpskih naselja sklanjaju se u susjedne bosanske krajeve; ispred jedinica JNA u istočnoj Hercegovini u izbjeglištvo kreću mještani iz muslimanskih i hrvatskih sela ka Mostaru, Splitu i Dubrovniku. Početkom oktobra, jedinice Titogradskog korpusa porušile su selo Ravno. U isto vrijeme, ispred paravojnih formacija HVO počinje egzodus srpskog stanovništva iz Mostara i Čapljine ka istočnoj Hercegovini.

U Bosanskoj krajini, ratni problemi rješavaju se – sa stanovišta potreba JNA i političkih snaga kojima ona služi – uspješnije nego i u jednom kraju BiH. Dvanaestog septembra je opšta mobilizacija, na koju se srpsko stanovništvo odaziva. Peti korpus JNA (Banja Luka) izrasta u najsnažniju operativnu jedinicu i u jesen 1991 postiže zapažene rezultate u Zapadnoj Slavoniji.

U tom periodu rata u Hrvatskoj, u BiH vlada "haos na svim nivoima". Vlada se ne sluša, milicija se usteže da razoruža pripadnike

paravojnih formacija, koji sve više postaju paralelni "čuvari reda". Septembra 1991. republički MUP saopštava da je Republika puna oružja, koje je podjeljeno po nacionalnoj osnovi, navodeći mjesta lokacije srpskih i muslimanskih paravojnih odreda i ističući kako hrvatske paravojne jedinice stiču iskustva na ratištima u Hrvatskoj i blokiraju saobraćajnice oko Travnika da bi spriječili odvoženje naoružanja iz tamošnjih fabrika u jedinice JNA.

Ta konfuzna situacija, u vrijeme kada operacije u Hrvatskoj, uključivši i one oko Dubrovnika, sve do ušća Neretve, zapinju i nailaze na otpor hrvatskih snaga, prisilila je Generalštab JNA da, zbog nedostatka snaga, odustane od prodora iz Mostara prema Splitu.

Radi svih ovih problema, u Sarajevu je (15. oktobra 1991), održan sastanak između Predsjedništva i Vlade BiH (B. Plavšić, N. Koljević i drugi). S bosanske strane izražavano je uvjerenje da se ništa neće uraditi protiv JNA, a Kadijević je obećao da će sve učiniti da se ratni sukobi ne prenesu na BiH. U saopštenju s tog sastanka navedeno je da će JNA obezbjediti međunacionalni mir u BiH i razoružati paravojne formacije. Kadijević je taj sastanak i njegove rezultate prešutio u svojoj knjizi.

Četnički vojvoda V. Šešelj, došao je novembra 1991 u Trebinje da izvrši smotru jedinica JNA. Taj prividno marginalni slučaj pokazivao je koliko je odmakla saradnja vladajućeg režima u Srbiji i armijskog vrha sa jednom pronacističkom strankom. Pošto je bilo izvjesno da Republika srpskog naroda BiH (kasnije Republika Srpska) neće moći da se mirnim putem izdvoji iz BiH, srpski (i armijski) politički vrh je računao sa vojnom opcijom. Ona se zasnivala na superiornom položaju JNA, posebno na BiH prostoru, u odnosu na moguće protivnike, to jest, oružane snage i paravojne formacije Hrvatske, kao i na one snage TO, milicijske jedinice i paravojne sastave u BiH, koje u vrijeme početka ratnih operacija mogu biti pod kontrolom političkih snaga koje će se suprotstaviti izdvajanju "srpskog" dijela iz BiH. Ranije je pomenuto da je vojni vrh predviđao ključnu ulogu srpskog naroda u BiH za budućnost srpskog naroda i odgovarajući raspored snaga JNA radi osiguranja te uloge.

Poslije poraza i napuštanja Slovenije i djela Hrvatske, Generalštab JNA je zaključio da u BiH treba imati jake snage radi svake sigurnosti i radi podrške snagama u Srpskoj Krajini. Krajem 1991 odlučeno je da se snage na teritoriji BiH, zapadne Slavonije, Baranje, Korduna, Like i Kninske

krajine objedine pod komandom novoformirane 2. armije, za čijeg je komandanta postavljen general Milutin Kukanjac. U to vrijeme, već je bila rasformirana komanda 5. vojne oblasti (Zagreb), a iz Slovenije i Hrvatske stigli su djelovi 13. korpusa (iz Rijeke) u Hercegovinu, 10. zagrebačkog korpusa – u Bihać i 14. ljubljanskog u Zenicu i Doboju. Operativno područje 9. kninskog korpusa je prošireno na južne djelove Bosanske krajine do linije Bosansko Grahovo – Livno – Kupres. Iz Hrvatske je prebaziran 5. korpus RV i PVO u Bihać i Banja Luku. Tako se januara 1992 na teritoriji BiH prikupilo osam korpusa JNA (sarajevski, tuzlanski, banjalučki, bihaćki, hercegovački, užički, titogradski i 5. korpus RV i PVO).

Iz rata u Hrvatskoj JNA je izašla pod teškom moralnom hipotekom zbog saradnje s paravojnim formacijama s četničkim obilježjima, razračunavanja s civilima, uništavanja naselja (Vukovar, Dubrovnik, Konavle i dr), istorijskih spomenika, bogomolja i drugih objekata. Pod uticajem HDZ-a, a više zbog nedjela koje su počinile pojedine njene jedinice na prostorima Hrvatske, zbog razaranja i svojatanja Dubrovnika "kao prestonice srpske Hercegovine i Crne Gore" i ponašanja u Hercegovini, većina Hrvata u BiH doživljavala je JNA kao okupatorsku vojsku (S. Cerović, "Vreme", 9. decembra 1991).

U demokratskoj javnosti vladao je, takođe, nelagodan osjećaj zbog nedoličnog ponašanja pojedinih jedinica JNA. Zaokret je nastao svrstavanjem vrha JNA iza politike i ciljeva populističkog režima u Srbiji. To je od JNA udaljavalo i mnoge komuniste koji su bili u redovima SDP BiH, reformiste i druge demokratske stranke BiH, ali je, takođe, odvajalo komandne strukture JNA od onih koji se nisu svrstavali iza SDS BiH. U armijskim jedinicama se tada još uvijek nalazio veliki broj starješina vezanih za Savez komunista – Pokret za Jugoslaviju – kojima je bio bliži SDS i, posebno, režim u Srbiji, od lijevih demokratskih snaga u BiH. Sve je to uticalo da se u JNA otvori proces diferencijacije po nacionalnoj osnovi. Iz njenih redova su se osipali starješine i vojnici hrvatske i muslimanske nacionalnosti, jer je već bilo jasno da se JNA "nacionalno odredila i stavila u službu samo jedne političke stranke i zastupa njene interese", a "raspoređena je na one teritorije koje je već od ranije kao srpske odredio R. Karadžić" (N. Sarač, "Nedjelja", 1. marta 1992).

Pored JNA, u BiH je postojala i druga, važna strategijska komponenta vojne moći: snažni kapaciteti vojne industrije i infrastrukture

za rat, a snage koje su gospodarile tim potencijalima imale su veliku prednost. U Novom Travniku nalazila se fabrika (evropskih mogućnosti) za proizvodnju artiljerijskog naoružanja, u Vogošći (kod Sarajeva), Goraždu, Konjicu i Bugojnu – preduzeća za proizvodnju municije i minsko-eksplozivnih sredstava; u Vitezu – proizvodnja eksploziva, u Sarajevu – fabrike za proizvodnju sklopova za tenkove, transportere, optičke i druge instrumente; u Mostaru – fabrika školskih i borbenih aviona i helikoptera. U Banja Luci – fabrika za izradu elektronskih uređaja i instrumenata. U Hadžićima (kod Sarajeva), Travniku i Banja Luci bili su remontni zavodi za održavanje i opravku raznih vrsta borbenih sredstava, a u Rajlovcu (kod Sarajeva) – Zavod za potrebe RV i PVO. Iako su u 1991 iz nekih od tih fabrika u Srbiju i Crnu Goru izmještene vitalne instalacije, postrojenja i tehnička dokumentacija, u BiH su ostali snažni vojnoindustrijski potencijali. Otuda će držanje ili preotimanje Goražda, Konjica, Viteza, Bugojna, Novog Travnika ili Vogošće, najčešće imati cilj da se ostvari kontrola nad proizvodnjom vojnih fabrika.

JNA je u BiH izgradila komandnu infrastrukturu, sposobnu da djeluje i u uslovima nuklearnog rata. Na području Sarajeva je postojalo komandno mjesto za operativno-strategijsko komandovanje, a oko Han Pijeska (ispod planine Žepe) komandno mjesto za strategijsko-operativnu komandu. U Foči i Konjicu podignuti su pod zemljom objekti za rad vojnih ili saveznih institucija. U rejonu Bjelašnice izgrađen je centar veze velikih mogućnosti, povezan sa manjim centrima i TV relejima i repetitorima. Izgrađena je mreža aerodroma sa radarskim i drugim instalacijama – aerodromi kod Bihaća (sa podzemnim hangarima), Tuzle, Mostara i Banja Luke i aerodrom za civilno vazduhoplovstvo kod Sarajeva. Za oružanu borbu bile su od značaja velike ratne rezerve opreme na tlu BiH.

Poseban vojni činilac u BiH bile su paravojne formacije pod kontrolom tri nacionalne stranke, odnosno njihovih mentora iz Srbije i Hrvatske. Te neregularne jedinice imale su, zbog specifičnog karaktera rata, veći značaj i ulogu nego što je bila njihova snaga. Njihova namjena je bila da podstiču, počinju, rasplamsavaju oružane sukobe i da izvršavaju “prljave” zadatke (masakri stanovništva, druge vrste nasilja i etničko čišćenje regiona od stanovništva protivničkih strana). Na muslimanskoj strani, njihov zadatak je bio da budu jezgro otpora i da služe za organizovanje Armije Republike BiH. Neke od muslimanskih paravojnih jedinica takođe su vršile nasilja. O organizaciji, brojnosti i naoružanju

paravojnih jedinica, koje su formirane u BiH, ili su pristigle iz Srbije, Crne Gore i Hrvatske, nedostaju potpuniji podaci, jer su formirane prikriveno, najčešće u saradnji sa policijskim organima i komandama JNA, Hrvatske vojske ili organa bezbjednosti, koji su bili u službi nacionalnih stranaka.

Koncem 1991 u BiH je legalizovana trgovina oružjem, koje je doturano mnogim kanalima i iz raznih izvora: iz skladišta JNA, preko ratnog plijena sukobljenih strana u Hrvatskoj, iz Srbije, Crne Gore i inostranstva. Javno se govorilo i pisalo o tome da se naoružanje paravojnih formacija vrši po stranačkoj osnovi. Pristalice SDS su oružje i opremu dobijali od JNA, iz Srbije i Crne Gore. Oružje za oružane snage HDZ stizalo je iz inostranstva i od jedinica hrvatske vojske. Privrženici SDA, oružje su dobijali iz islamskih zemalja preko Turske i Sandžaka. U 1991 je milicija u Sarajevu (na Bistriku) četiri puta otkrivala rakete u civilnim kamionima (umjesto banana), koje su iz Bara (Crna Gora) stizale u BiH! Poznavaooci trgovine oružjem tvrde da glavni akteri, koji su po pravilu ostajali u sjeni, nisu imali nikakvih “nacionalnih” predrasuda. Oni iz muslimanske sredine, prodavali su oružje i srpskim i hrvatskim paravojnim formacijama. Srpski “patrioti” su naoružavali muslimansku “Patriotsku ligu” i Paragine “hosovce”.

U okviru neposrednih ratnih priprema – fortifikacijske radove su izvodile jedinice JNA i paravojne formacije HVO i HOS-a i u zapadnoj Hercegovini i u srednjoj Bosni. Najviše podozrenja izazvalo je utvrđivanje topografskih tačaka oko Sarajeva, posebno uređivanje vatrenih položaja za artiljeriju i raketne sisteme oko Crepoljskog i Bukovika. General Đurđevac, komandant sarajevskog korpusa, je tvrdio da su ti radovi u funkciji potreba protivvazdušne odbrane. Ali, to nije moglo obmanuti ni domaću, a još manje evropsku javnost. Događaji koji će uslijediti od aprila 1992. pa nadalje, razotkrili su i ovu vojnu tajnu.

“U martu 1992. godine, mjesec dana pre srpskog napada, ekstremna srpska partija Radovana Karadžića, SDS, pokušala je da izvede puč u Sarajevu.”

(Mark Tompson)

NEUSPIO PUČ U SARAJEVU

Uporedo sa vojnim pripremama besmislenog rata, sve strane su intenzivirale političke pripreme za ratni sukob. U to se umješala i međunarodna zajednica, pokušavajući da ga spriječi kompromisom. U decembru 1991 je Predsjedništvo BiH podnijelo Evropskoj zajednici (EZ) zahtjev da i BiH prizna kao nezavisnu i suverenu državu. Tim povodom je Alija Izetbegović izjavio: “Morali smo izabrati između tog da budemo nezavisna država ili da postanemo dio neke velike Srbije”, a 31. decembra rekao je da BiH “daje prednost nekom obliku labave konfederacije kao rješenju za Jugoslaviju” (Ratni zločini u BiH, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Zagreb, rujan 1993).

U beogradskim opozicionim krugovima tada su postojale snage za koje je bilo prihvatljivo konfederalno preuređenje. S tom idejom je, 11. januara 1992, došao u Sarajevo i Vuk Drašković i predložio Radovanu Karadžiću da potpiše ugovor, po kome bi Srbija, Crna Gora, Makedonija i Bosna i Hercegovina obrazovale “konfederaciju južnobalkanskih država, u kojoj će svaka članica biti suverena, ali će i konfederacija, takođe, biti suverena: Karadžić je taj predlog odbio, jer, po mišljenju Draškovića, ti su “ljudi bili rešili da počne rat po svaku cenu, jer je to veliki žrec zla iz Beograda zahtevao i plan je već ranije bio sklopljen” (“Srpska reč”, Beograd, 10. maj 1993).

Rukovodstvo Republike Srpske i njegovi pokrovitelji u Beogradu više nisu bili spremni ni na kakav kompromis. Dr Jovan Rašković je, na YUTEL-u i u sarajevskom “Oslobođenju” izašao sa stavom da Srbi u BiH “nemaju čega da se boje u eventualno nezavisnoj Bosni” i da čak imaju “interes da podržavaju nezavisnost BiH” (T. Loza, “Nedjelja”, 26. januar 1992). U Bosanskoj krajini pojavile su se kritike postupaka R. Karadžića, a dr N. Koljević je tih dana “iskočio iz monolitnog srpskog stroja”, nazvavši proglašenje Republike Srpske “neustavnim potezom”. To je bio izraz kratkotrajnog kolebanja. Rukovodstvo SDS je nastavilo akcije na dezintegraciji BiH, a Beograd je, blokadom na isporuke hrane i prekidom platnog prometa pojačavao pritisak na BiH sa ciljem da ista ostane u tzv. krnjoj Jugoslaviji. U rastakanju BiH, SDS je glavne napore prenijela na dezintegraciju Sarajeva, kao administrativnog i političkog centra

Republike, koji je imao deset općina, od kojih četiri prigradske (Pale, Trnovo, Hadžić i Ilijaš). U Sarajevu je živjelo, prema popisu stanovništva marta 1991 godine, 525.980 stanovnika (6,6% Hrvata, 49,3% Muslimana, 29,9% Srba, 10,7% Jugoslovena i 3,5% ostalih). Proces razbijanja ove multietničke zajednice počeo je pobjedom nacionalnih stranaka na izborima. Prvi korak učinjen je (maja 1991), kada je Skupština općine Pale odlučila da se otcjepi od grada i priključi tzv. SAO Romanija, a 3. januara 1992 i opština Ilidža (10,3% Hrvati, 42,2% Muslimani, 37,2% Srbi, 7,6% Jugosloveni i 1,9% ostali). Kasnije je to učinila i općina Ilijaš (6,8% Hrvata, 42,2% Muslimana, 45,1% Srba, 4,6% Jugoslovena i 1,3% ostalih). Odbornici SDS izglasali su izlazak tih općina iz dotadašnjih društveno-političkih zajednica i priključenje SAO Romaniji.

Razbijanje BiH po nacionalnim kriterijima se pravdalo i ekonomskim motivima. U sarajevskom slučaju, međutim, nisu se krili pravi, politički ciljevi. Njih je, u jednom napisu ("Naša borba", 24. mart 1995), o susretu sa R. Karadžićem i dr N. Koljevićem, tim "jezivim parom, profesorom engleske književnosti i psihijatrom", sljedećim riječima opisao V. Zimerman: "Karadžić je razgovor počeo tiradom kritika na račun Evropljana... i žalopojkama na to što su SAD tako slijepe, pa napuštaju tradicionalne saveznike Srbe. Onda je... krenuo da pravda sve što radi." "Morate da razumijete Srbe" – rekao je Zimermanu. "Oni su vekovima bili žrtve izdaje. Danas oni ne mogu da žive s drugim narodima." Karadžić je izjavio da će prestonica Srpske Republike biti Sarajevo, koje će "biti podjeljeno na muslimanski, srpski i hrvatski dio, pa ni jedna etnička grupa neće morati da živi ili radi zajedno sa drugima". Takvu su sudbinu namjenili Sarajevu protagonisti velikosrpskog projekta u budućoj "jugoslovenskoj" državi.

Međutim, dok su bile u toku pripreme da se definitivno dovrši – milom ili silom – podjela BiH između upravljača u Beogradu i Zagrebu, problemi su se javili zbog bosanske HDZ, ali i zbog stava međunarodne zajednice prema podjeli BiH. Dio rukovodstva HDZ oko Stjepana Kljujića, bio je protiv podjele BiH. Tuđmanu i istomišljenicima iz proustaškog krila HDZ BiH smetala je "bosanska" struja u stranci, naročito kada se založila za referendum o nezavisnosti BiH. Zbog toga će Kljujić biti zaobiđen u razgovorima sa SDS (u Zagrebu) februara 1992. U HDZ BiH pobjedila je manjina, vezana uz Tuđmana i snage koje su radile na podjeli BiH.

Na zahtjev Predsjedništva BiH o priznavanju BiH za nezavisnu i suverenu državu, međunarodna Badinterova arbitražna komisija dala je pozitivni odgovor “ukoliko građani Republike na referendumu potvrde takvo opredjeljenje”. Stav arbitražne komisije su podržale SAD, Francuska, Velika Britanija, Njemačka, Italija, Turska i nekoliko drugih zemalja. Prihvatajući međunarodnu podršku, Skupština BiH je (bez poslanika SDS-a) donijela odluku da se na referendumu izvrši izjašnjavanje o nezavisnosti i suverenitetu BiH. Protiv su bili SDS (i njeni mentori iz Beograda) i vrhovništvo HDZ, u Zagrebu i Grudama (stvarno sjedište

BiH HDZ), jer su i jedni i drugi bili svjesni da će se većina građana BiH izjasniti protiv velikosrpskog i velikohrvatskog projekta. Oko referenduskog izjašnjavanja je izbio sukob u HDZ BiH. Zagreb i njegovi štićenici u BiH su pokušali da u tekst uključe i nacionalistički obojena pitanja i da mu na taj način izmjene smisao i svrhu. Međutim, pod pritiskom katoličke crkve i demokratskih snaga iz hrvatskog nacionalnog korpusa, taj je manevar propao. SDS je bojkotovala referendum, jer nije bila spremna da se sukobi sa voljom svoje biračke baze pod međunarodnom kontrolom, zbog koje su mogućnosti manipulisanja bile ograničene. Na referendumu (29. februara i 1. marta 1992), glasalo je 63,44% građana, od kojih su 99,4% podržali opredjeljenje za suverenu i nezavisnu BiH. SDS nije priznala referendum.

Da bi obesnažili rezultate referenduma i proveli svoje ciljeve, vrh Srbije i njihova ekspozitura na Palama rješili su da BiH, prije nego što dobije međunarodno priznanje na osnovu rezultata referenduma, stave pod svoju kontrolu na taj način što će pučem oboriti Predsjedništvo i Vladu BiH. Do sada su se pojavila u javnosti tri strana izvora s komentarima o tom puču. Dr Paulo Shoupa piše: "Nije jasno kakvu je ulogu Karadžić igrao u događajima u martu 1992 koji su doveli do izbijanja i širenja građanskog rata. Nema sumnje, pokušaj udara u Sarajevu bio je njegovo maslo..." Taj autor konstatuje: Paradoksalno je da se JNA pokazala kao ozbiljna prepreka za ostvarenje plana koji su Milošević i Karadžić smislili da bi srušili Vladu u Sarajevu, početkom marta 1992." U članku "Zarobljeni um", Tompson tvrdi: "... U martu 1992, mesec dana pre srpskog napada, ekstremno srpska partija R. Karadžića, SDS, pokušala je da izvede puč u Sarajevu..." ("Naša borba", februar 1995). Kasnije, V. Zimerman u feljtonu ("Partneri u zločinu"), svjedoči da su Milošević i Karadžić pokušali 2. marta 1992 da izvrše puč u Sarajevu ("Naša borba", 13. marta 1995).

Na drugi dan referenduma (1. marta), na Baščaršiji, ubijen je jedan svat (barjaktar) i ranjen pravoslavni sveštenik. Izvršiocu su, iako poznati, ostali van dohvata pravde. Poslije tog ubistva, "... grad se u kratkom roku ispraznio, da bi potom, po sarajevskim ulicama, kako će reći Velibor Ostojić, iz rukovodstva SDS, 'spontano' nikle barikade, prvo 'srpske', a potom i 'muslimanske'". "Prvi rafali su počeli zasjecati noć...", a u Skupštini BiH se za to vrijeme održavao koktel. "U toku noći mobilizirali su se svi koji su na ovaj ili onaj način došli do naoružanja... Paralelno sa ovim

aktivnostima u Sarajevu, širom BiH, takođe, ‘spontano’, postavljene su barikade, a u Bosanskom Brodu stvar su malo ubrzali, pa se uskoro otvorio pravi rat, sa nekoliko žrtava...” R. Karadžić se neočekivano javio iz Beograda. Rekao je “da je mnogo grešaka učinjeno, a da su naročito grijeshili EZ i A. Izetbegović. Sada ljudi žive pod pritiskom i mislim da ne možemo izbjeći međuetnički i religiozni rat...” (Zehrudin Isaković, “Vreme”, 9. mart 1992).

Komandant 2. armije, general Milutin Kukanjac, tim povodom je izjavio: “... Poznati referendum u režiji A. Izetbegovića, završen je 1. marta 1992. On je izazvao spontane reakcije Srba, koji su iz straha od napada Muslimana u noći 1. i 2. marta podigli barikade na ulicama Sarajeva. Međutim, naša komanda je uspjela da spriječi oružani sukob...” (M. Mišović, “Borba”, 23. novembar 1993).

Drugog marta SDS i SDA demonstracijama su odmjeravale snagu u blokiranom gradu. U taj sukob umješali su se građani, spontano ili organizovano, koji su pokušali da rasture neke barikade. Međutim, dočekani su vatrom, od koje su ranjena četiri lica. To je zaustavilo demonstrante, ali građani su iz zapadnog Sarajeva krenuli ka centru. “Poput bujice, kolona se uvećavala. Tkala se sarajevska plišana revolucija. Kada je ‘savladana’ najveća prepreka na Pofalićima, put je bio otvoren prema centru grada, pa tako i za uspjeh akcije. Te noći se tiho šaputalo da Predsjedništvo, Vlada i ostali organi vlasti ‘moraju pasti’. Ipak, neko je ljude te noći neprimjetno i bezglasno poveo, prvo pored zgrade Skupštine, pa potom i Predsjedništva, ostavljajući i tako za neka druga vremena da se uradi ono što se baš te noći možda moralo uraditi” (“Vreme”, 9. mart 1992)

Dva glavna rivala, sarajevske događaje su objasnila sa svojih pozicija. Vođstvo SDA – koje se, ishodom referenduma osjećalo ojačanim – podizanje barikada je povezalo sa izjašnjavanjem za nezavisnu BiH, a ubistvo na Baščaršiji je osudilo i ocjenilo kao provokaciju. Portparol te stranke, Irfan Ajanović, izjavio je: “... Mi smo ljubaviju, slogom, zajedništvom pobjedili silu. Mladost Sarajlija je to dokazala kada je više od deset hiljada Sarajlija srušilo barikade. To je srušilo barikade a ne dogovor koji je postignut u Predsjedništvu BiH. Na kraju krajeva, bilo je mnogo nacionalno izmješanih barikada... U Dobrinji, Vogošći, čujem i na Kozjoj ćupriji. Tamo su i Srbi, i Muslimani, i Hrvati bili na barikadama da Sarajevo

čuvaju od četnika V. Šešelja...” “Mi smo zadovoljni ponašanjem Armije” (“Vreme”, 9. mart 1992.)

Rukovodstvo SDS bilo je nezadovoljno ishodom puča. U glasilu “Javnost” iznijeta je hronologija događaja. U pretposlednjem pasusu stoji: “19:30 h. Naredba ljudima sa svih gradskih barikada da se mirno povuku. Do viđenja, bezimena heroji, srpska braćo, junaci. Doviđenja u sljedećem ratu! Biće toga, znamo mi njih, ali neka znaju i oni nas!” (“Nedjelja”, 15. mart 1992)

“Narodi BiH, ujedinite se protiv rata, nemojte pucati!”

(Komitet nacionalnog spasa)

POKUŠAJ DEMOKRATSKIH SNAGA DA SPRIJEČE RAT

Poslije neuspjelog puča u Sarajevu, širom BiH su se umnožavali oružani incidenti. Protagonisti rata su ih izazivali kako bi stvorili uslove za upotrebu vojne sile. Tim povodom je Stranka demokratskih promena (23. marta 1992), na konferenciji za štampu (dr Zlatko Lagumdžija), ukazala da se “smišljeno i koordinirano potpaljuje ratni požar po dobro poznatom scenariju, a republička Skupština se ne sastaje, Vlada je nemoćna, a MUP paralisiran. To je žalosna slika stvarnosti i još jedna pogubna posljedica politike nacionalnih stranaka”, koje djeluju po principu “što gore to bolje – njihov jedini politički program, mržnja – jedina im je ideologija, a sila oružja – jedini politički argumenat”. Dr Lagumdžija je pozvao demokratske snage da se okupe oko građanskog fronta (bloka), istakavši da tu inicijativu podržavaju i mnogi vanstranački orijentisani građani; da je programu bloka očuvanje cijelovite BiH, formiranje nove prelazne vlade, raspisivanje prijevremenih izbora i razoružavanje nacionalnih i drugih paravojnih formacija. On je tom prilikom osudio umješnost Hrvatske i Srbije u sukobe u BiH i zatražio od JNA da sarađuje i sa republičkim vlastima (“Borba”, mart 1992).

Narednih dana, opozicione stranke se još odlučnije angažuju protiv uvlačenja BiH u ratnu katastrofu. Ukazivale su na nedosljednost nacionalnih stranaka, na kontradiktornu poziciju SDA u zalaganju za građansku republiku, konfuziju u redovima HDZ, koja je u početku bila “ključni Karadžićev adut za etničku kartografiju”, na destruktivno ponašanje SDS i na to da u BiH ne vladaju nacionalne stranke, već da su pravi gospodari Milošević, Tuđman, JNA i međunarodna zajednica. Ratni protagonisti nisu odustajali od svog cilja. Tek obrazovana Vlada Republike Srpske stavila je, na prostorima koje je kontrolisala, miliciju i organe bezbjednosti pod svoju kontrolu, odstranjujući pripadnike nesrpske nacionalnosti. Smotra novoformiranih (srpskih) milicijskih jedinica izvršena je, uz intoniranje “Bože pravde”, marta na Sokolcu, a aprila u Trebinju. U Sarajevu je održan protestni skup (4.000 do 5.000) milicionera protiv nacionalnih podjela u BiH i u samom MUP-u. “Borba” je (2. aprila) objavila: “Strah od opšteg krvoprolića poprimio je juče među Bosancima i Hercegovcima gotovo panične razmjere. Juče u Sarajevu, panično su se pakovali koferi sa najnužnijim stvarima i bježalo – neko u matični

nacionalni kraj, neko – po istoj logici – u sigurniji kvart. Sarajevski fakulteti su bukvalno opustjeli, kafane takođe...” I dalje: “Stranačko-nacionalne vojske su uglavnom na položajima i u gradovima i u selima, pripravne da zapucaju...”

Oglasili su se Narodni front i Centar za antiratnu akciju, a ponovo se (3. aprila), građanima obratila SDP BiH, sa porukom: “Ne preostaje nam ništa drugo nego da, udruženi oko demokratskih snaga u svim mjestima i gdje god to možemo, oborimo opštinske vlade i druge raznorazne institucije i umjesto njih izaberemo privremene, svenarodne organe vlasti” – jer je – “na Bosnu i Hercegovinu izvršena klasična spoljna i unutrašnja agresija” (“Borba”, 4 – 5. april 1992)

Iako se ratni požar širio u mnogim krajevima, Sarajevo je postajalo najvažniji centar oružanih sukoba. Poslije proglašenja TO, Predsjedništvo BiH je objavilo mobilizaciju TO (zbog upada paravojnih formacija u Bijeljini i zločina koje su počinile u tom gradu), s čime se nisu saglasili B. Plavšić i N. Koljević i zatražilo od JNA da TO vrati naoružanje i vojnu opremu. Alija Izetbegović je uputio poziv građanima da ne idu u rat (“niko vas ne može naterati da dignete ruku na komšiju”), pripadnicima JNA da budu lojalni BiH i da “znaju da će se ona odnositi prema njima onako kako se oni u ovim teškim trenucima budu odnosili prema njoj”, a porodicama žrtava koje su pale u Bijeljini izrazio je saučešće. Biljana Plavšić je poručila “da je jedina briga Predsjedništva BiH da se sačuva mir, dok se ne nađe političko rješenje...”, a muslimanskim vjernicima je čestitala Bajram (“Borba”, 4. april 1992) Rukovodstvo SDS i general M. Kukanjac nisu vjerovali u miran rasplet sukoba, a RS je izdala naredenje da se u sredinama zahvaćenim nemirima aktiviraju krizni štabovi TO, CZ i rezervne milicije srpskog naroda (“Politika”, 5. aprila 1992).

U noć i između 4. i 5. aprila, specijalne milicijske jedinice i formacije tzv. zelenih beretki zaposjele su republički MUP, nekoliko milicijskih stanica i vitalne objekte u Sarajevu. Ministarstvo odbrane BiH naredilo je starješinama TO da se potčine starješinama javne bezbjednosti, a Vlada BiH je obavijestila UN i više vlada stranih država o vojnim mjerama koje je preduzela. Obratila se i vladama Srbije, Crne Gore i Hrvatske, sa zahtjevima da se uzdrže od političkih i drugih aktivnosti. Pozvala je građane da se BiH brani “kao naša zajednička domovina”. Počelo je okupljanje građana pred Skupštinom BiH. Na jednu od kolona

koja se kretala na to zborište, otvorena je vatra sa Grbavice. Upravo kada je na trgu pred Skupštinom BiH počinjao protest, kilometar-dva dalje od tog mjesta, oko 17 časova, specijalci iz milicije, jedinice TO i 2-3 tenka (imala ih je samo JNA) pod kontrolom Republike Srpske, napali su na Vracama školu MUP-a, ovladali ovim lokalitetom i najvažnijim topografskim objektom na južnoj ivici Sarajeva. Taj prvi ratni okršaj bio je dobro proračunat, jer se sa Vraca štiti i kontroliše put Pale – Trebević – Lukavica (gdje su se nalazile oklopne i jedinice PVO sarajevskog korpusa), a u isto vrijeme se iz tog rejona može prodrijeti ka Vogošći i izvršiti presjecanje grada. U vrijeme borbe na Vracama i dok je trajao miting pred Skupštinom BiH, nad Sarajevom su se pojavili “migovi” Jugoslovenskog ratnog vazduhoplovstva. Te događaje prenosila je televizija. Okupljenim građanima pred Skupštinom BiH tada su se obratili glumci Rade Šerbedžija i Josip Pejaković, profesor dr Zdravko Grebo i drugi. Obrazovan je “Koordinacioni odbor građanskog otpora”, a dio građana je zaposjeo zgradu Skupštine. Formulisan je zahtjev da Skupština izglasa nepovjerenje aktuelnoj Vladi, da se obrazuje Vlada nacionalnog spasa i prekine rat. Toj akciji pridružili su se reformisti Srbije, Beogradski krug, Centar za antiratnu akciju, Republikanski krug, UJDI i Civilni centar otpora (svi iz Beograda).

Dok se to događalo ispred i unutar Skupštine, u TV studiju su okupljeni lideri tri nacionalne stranke, komandant 2. armije i šef misije EZ za BiH. Iznuđena je saglasnost da ne prekidaju pregovore dok ne postignu dogovor. Tu je stigao i general S. Nambijar, komandant UNPROFOR-a, i uputio apel građanima da sačuvaju mir, odlože oružje i pomognu da se obnovi mirovni proces.

Međutim, te poruke nisu uticale na dalji tok događaja. Pucalo se na sarajevskim ulicama, a ne samo na Vracama. Tanjug je emitovao, a “Politika” prenijela da su tog dana, prema podacima iz sarajevskih medicinskih ustanova, u neredima i puškanju, “kada se kolona nenaoružanih građana sukobila sa naoružanim ekstremistima, 4 osobe izgubile život, a 21 lice je teže i lakše povređeno”.

Rasplet dramatičnih zbivanja Mostar i Jajce pokušali su 5. aprila razrješiti manifestacijama mira. Mostarci su izrazili bunt protiv protagonista “političkih odluka kojima im se namjesto bolje budućnosti nude bratoubilački rat i ratna stradanja”. Jajce se oglasilo “pjevujući

pjesmu 'Jugoslavijo' i kličući 'nećemo podjele, hoćemo mir', 'ne daj se Bosno' i 'ostavke, ostavke', a ulicama tog grada večeras se kreće kolona građana na čijem se čelu nosi fotografija Josipa Broza Tita..." ("Politika", 6. aprila 1992). Noć između 5. i 6. aprila u Mostaru i Jajcu protekla je bez oružanih sukoba, u Sarajevu su zaraćene strane težile da stvore što bolje uslove da narednih dana zagospodare gradom. O akcijama JNA u tim aprilskim danima u Sarajevu podatke je dao general Kukanjac: "Blokadom Sarajeva, koja je početkom aprila izvršena po mom naređenju, i stavljanjem aerodroma 'Butmir' pod našu komandu, željeli smo: da spriječimo ulazak ustaških, HOS-ovskih i drugih hrvatskih bandi iz Mostara i muslimanskih ekstremista iz Zenice i Tuzle u Sarajevo, jer smo dobili pouzdano obavještenje da te snage pripremaju pokret na Sarajevo..." (M. Mišović, "Borba", 19. novembra 1993).

U atmosferi neizvjesnosti, Sarajevo je dočekalo 6. april, dan na koji je 1945 oslobođeno od fašizma. Borbe su utihnule, a od jutra počele su pristizati mase građana na trg ispred Skupštine BiH. Priključivale su se i kolone koje su dolazile iz drugih gradova, probijajući blokadu oko grada. Masa se pretvorila u "svenarodni parlament" i tražila smjenu vlasti nacionalističkih stranaka i obrazovanje Vlade narodnog spasa.

U Tuzli je demonstriralo oko trideset hiljada ljudi, u Doboju oko deset hiljada, u Travniku više hiljada, u Modriči – preko pet hiljada, a u Bihaću – oko dvanaest hiljada. Na svim skupovima su bile jugoslovenske i BiH zastave, slike Josipa Broza Tita i zahtjevi da se zabrane nacionalne stranke, da njihove vlasti podnesu ostavke, da se obrazuje Narodna vlada za zajednički život, a protiv nacionalnih podjela i za jedinstvenu BiH.

U ratnom ambijentu, kada su pred auditorijem od oko šezdeset hiljada ljudi izgovarane poruke mira, iznenadno je na goloruke građane otvorena snajperska vatra iz hotela "Holidej in", gdje se, u prethodna dva mjeseca, nalazio Krizni štab SDS BiH. "...Strah i panika neočekivano se pretvaraju u odlučnost bespomoćnih da goloruki krenu prema 'Holidej inu'." Stigli su tamo, a onda je počeo okršaj specijalne jedinice MUP BiH sa teritorijalcima. Nakon 15 minuta javljeno je da je 8 terorista uhvaćeno, da ih u hotelu ima još i da se po hodnicima i sobama vodi pravi rat...' ("Borba", 7. aprila 1992) Kasnije su objavljena imena terorista, a među njima su bili i tjelohranitelji Karadžića i Koljevića. Poslije te borbe, na trgu je uspostavljena ranija atmosfera, a u zgradi Skupštine je obrazovan

Komitet nacionalnog spasa u koji su delegirane 22 ličnosti raznih nacionalnosti i političkih opredjeljenja. RTV Sarajevo je počelo da emituje program sa natpisom na ekranu: "NARODI BiH UJEDINITE SE PROTIV RATA, NEMOJTE PUCATI!"

U javnosti se pojavio i proglas Saveza rezervnih starešina za BiH, koji je potpisao dr Nenad Kecmanović, sa zahtjevom da JNA stupi u odbranu Sarajeva ili da podjeli oružje građanima da brane grad, da ostavke podnesu i Vlada i Predsjedništvo BiH, a da na čelo Vlade narodnog spasa dođe Fikret Abdić. Uspostavljena je veza između Izetbegovića i generala Kukanjca. Prvi je tvrdio da se na grad vatra otvara sa pet stotina mjesta, a drugi – da JNA nema nikakve veze s tim. Predsjedništvo BiH je naredilo prekid vatre, s tim da posebna komisija utvrdi ko je pucao, da se u Sarajevu zavede vanredno stanje i policijski čas i prihvatilo zahtjev za prijevremenim izborima u BiH.

U proglasu SDA tog dana se isticalo da su u odbranu grada ustali branioци Sarajeva. "To su dobrovoljci – mladost Sarajeva – koji pod komandom Kriznog štaba i Patriotske lige BiH brane svaki pedalj napadnutog grada." Dok su trajali žestoki okršaji za odbranu Sarajeva, tzv. Savezna skupština na Marindvoru vještom manipulacijom pred TV kamerama, čitavu noć i dan, izjednačava heroje i zločince. Televizija Sarajevo je malom broju vještih manipulatora dala veliki prostor: "Zajednički cilj je jasan – ostaviti BiH bez Vlade i Parlamenta na dan kada treba biti međunarodno priznata..." Osim toga, u tom proglasu se kaže: "...samozvani parlament ulice zloupotrebio (je) opravdani bunt naroda i pred očima miliona građana BiH započeo rušenje legaliteta i ustavnosti BiH" ("Srpski teroristi napali Sarajevo", "Borba", 7. aprila 1992) Izetbegović je (6. aprila 1992), na TV Sarajevu izrazio žaljenje "što se događanje građana pretvorilo u agitaciju za jednu stranku i jednu ideologiju".

Sud o sarajevskim događajima dao je 6. aprila i Radovan Karadžić, ali preko Radio Beograda. Optužio je Izetbegovića i njegovu stranku i podsjetio na njihovu prijetnju da će – ako se ponove martovske barikade – u odbranu Sarajeva pozvati 200 do 300 hiljada ljudi. Karadžić je proteste protiv rata nazvao haosom koji je izazvan "da bi se prisilila Evropska zajednica da prizna Bosnu i Hercegovinu" ("Borba", 7. aprila 1992). Sutradan je EZ (8. aprila 1992) priznala BiH, težeći da zaustavi rat. Iako

nije postigla cilj, ta odluka je bitno uticala na okončavanje političke akcije koju su pokrenule i vodile opozicione stranke radi spriječavanja rata.

“U Jugoslaviji i Bosni se vodio rat prevarenih nacija.”

OPERATIVNE NAMJERE I TOK DEJSTAVA

Tok rata u BiH pratili su procesi međunarodnog pregovaranja, ali i političkih, ekonomskih i vojnih mjera UN (SB) i EZ (EU), uz unutrašnja politička sukobljavanja i prestrukturiranje u svakoj od sukobljenih strana i diktate mentora u Beogradu i Zagrebu. Prije kratkog osvrta na borbena dejstva, dajem (prema svom saznanju), sažet prikaz sukobljenih strana. Što se tiče JNA, ona je predstavljala glavnu vojnu snagu u BiH, mada je armijsko rukovodstvo tvrdilo da nije umješana u oružane sukobe. Pored 2. armije, u čijem je sastavu bilo pet korpusa, na prostoru Hercegovine nalazili su se bilečki (do 1. aprila užički) i djelovi (Druga operativna grupa) podgoričkog (Titogradskog) korpusa u operativnoj ingerenciji GŠ JNA. Od 13. aprila u istočnoj Bosni su angažovani djelovi 37. užičkog korpusa. General Kukanjac tvrdi da su "Srbi u BiH dobili gotovo cjelokupno naoružanje, municiju..." i druga sredstva koja su imali korpusi na teritoriji BiH i da je JNA "više od 90 odsto naoružanja, ubojnih sredstava svih vrsta i druge opreme" izmjestila na sigurne prostore i da je sve to "predato Republici Srpskoj, koja je time naoružavala svoju vojsku". (M. Mišović, "Borba", 24. novembra 1993)

JNA je čuvala naoružanje i vojnu opremu TO BiH za oko 130.000 do 150.000 vojnika (ranije uzeto od TO i predato u armijska skladišta). Komande JNA u BiH su obezbjedile da oko 70% tog naoružanja dođe u ruke Vojske Republike Srpske. Na taj način je toj vojsci osigurana višestruka nadmoćnost i strateška prednost u odnosu na protivnike. Što ta i takva prednost nije iskorišćena za ostvarenje brže vojne pobjede, za posebnu je analizu.

Možda je general Kadijević u pravu kada tvrdi: "Komande i jedinice JNA su činile kičmu vojske Republike Srpske sa kompletnim naoružanjem i vojnom opremom." Međutim, njegove analize u tekstu koji sljedi treba odmjeriti prema rezultatima i posljedicama tog rata, koje se mogu u najvažnijim elementima realno procjenjivati ili bar sa dosta vjerovatnoće očekivati. Kadijević konstatuje: "Ta vojska (JNA I. R.) je, uz puni oslonac na srpski narod i njegovu svestranu podršku, kao što svaki savremeni rat traži, zaštitila srpski narod i stvorila vojničke pretpostavke za adekvatno političko rješenje koje će odgovarati njegovim nacionalnim interesima i

ciljevima, razumije se, u mjeri u kojoj to sadašnje međunarodne okolnosti dozvoljavaju” (Moje viđenje..., str. 48).

JNA u BiH je bila srpska (djelimično i crnogorska) vojska i glavni oslonac (u početku 1991) srpskim autonomijama, a kasnije Republici Srpskoj. Za transformaciju 2. armije u Vojsku srpsku trebalo je malo organizacionih napora (radilo se o izmjeni vojničkih simbola i zastava), pa je sve završeno do kraja aprila. U Banja Luci je (30. aprila) general Blagoje Adžić saslušao izvještaje o situaciji od generala Momira Talića, komandanta (banjalučkog), Ratka Mladića (kninskog) i Špire Nikovića (bihaćkog korpusa) i dogovorio se oko obrazovanja “nove vojske srpske BiH...”. Adžić je izbjegao da bilo šta kaže o tome, ali su to uradili lokalni političari (Radoslav Brđanin). Oni su saopštili: “Mi moramo ovdje odmah angažovati krajiško stanovništvo radi obrazovanja jedinstvenih oružanih snaga za zaštitu Kninske krajine, Like, Korduna, Banije, zapadne Slavonije i Bosanske krajine...”, a u “sastavu vojske našle bi se snage kninskog, bihaćkog, banjalučkog, tuzlanskog, sarajevskog, bilečkog i petog korpusa RV i PVO, čija bi organizacijska struktura bila prilagođena konkretnim uslovima...” Tih dana se već znalo ko je predviđen za komandanta te vojske (B. Mitrović, “Borba”, 7. maja 1992).

Bilo je aktuelno pitanje tzv. povlačenja JNA iz BiH. Politički vrh SDS (tj. Republike Srpske) tim povodom obratio se javnosti. Tomislav Šipovac je na konferenciji za štampu (6. maja na Ilidži) izjavio da je povlačenje JNA iz BiH “početak ostvarenja odluke srpskog naroda o izmještanju jedinica JNA na srpske prostore”, tj. “Jugoslovenska narodna armija se ne seli, ne premješta, već se ona izmješta na srpsku teritoriju. Ostaje vojska koja je i do sada, najvećim dijelom, bila srpska (i) ova odluka u isto vrijeme znači formiranje srpske armije” (“Borba”, 8. maja 1992). Skupština Republike Srpske (12. maja) usvojila je Zakon o preuzimanju JNA, a general Ratko Mladić je imenovan za komandanta.

Transformacija JNA u Vojsku srpsku ili “njeno formalno presvlačenje”, najmanje je uticalo na Hrvatsko vijeće odbrane, jer je u to vrijeme u JNA bilo malo pripadnika hrvatske nacionalnosti. Ranije su se u BiH obrazovali “frontovi” između snaga JNA i srpskih teritorijalaca, na jednoj, i Hrvatske vojske i formacija HVO, na drugoj strani, u dolini Neretve, oko Kupresa i u bosanskoj Posavini. Obavještajna služba JNA cijenila je (aprila), da u zapadnoj Hercegovini ima 12 do 15.000, u rejonu

Travnik-Bugojno 3.000, na prostoru Bosanski Brod-Derвента 10 do 12.000 i u Bihaću do 2.000 pripadnika HVO i HOS-a. Te snage su se smatrale pripadnicima Herceg-Bosne i nisu pristajale da se stave pod komandu Štaba TO BiH. U aprilu 1992 Hrvatska vojska Republike Hrvatske imala je na teritoriji BiH šest brigada, od čega je pet brigada (sa oko 70 tenkova) bilo na prostoru Bosanski Brod-Derвента.

Republika Bosna i Hercegovina, koju su 6. aprila 1992 priznale EZ, SAD i više drugih država, nije imala armiju. Postojale su paravojne formacije pod kontrolom SDA (tzv. zelene beretke i Patriotska liga). One su se od početka srpsko-hrvatskog sukoba u Hercegovini, oko Kupresa i u bosanskoj Posavini svrstale na stranu Hrvatske vojske. Kada se početkom aprila rat proširio na Sarajevo, najbolje organizovana snaga, koja je stala uz legalnu vlast, bile su jedinice milicije. One su prihvatile udare JNA, srpske TO i paravojnih formacija, a centri službe bezbjednosti i krizni štabovi postali su vojne komande. Rukovodstvo Republike BiH je (8. aprila) proglasilo neposrednu ratnu opasnost, preformiralo dotadašnji republički štab TO (komandant – general D. Vukosavljević, a načelnik štaba general F. Jakić) i imenovalo novi (komandant – pukovnik H. Efendić, načelnik štaba pukovnik S. Šiber), a za privremeni amblem u jedinice TO uvelo stari bosanski grb (štit sa ljiljanima). Izdata je naredba da se do 15. aprila sve oružane grupe stave pod komandu štabova TO. Pod uticajem svega što se prethodnih mjeseci događalo u BiH, naročito zločina nad Muslimanima u Bijeljini, Zvorniku i drugim mjestima, kao i granatiranja Sarajeva, iz JNA je otpočelo masovno osipanje starješina i vojnika muslimanske nacionalnosti. Do sredine aprila 1992 godine je na stranu TO Republike BiH prešlo u Sarajevu 230, a na prostoru cijele Republike oko hiljadu oficira, među kojima i manji broj vojnika srpske nacionalnosti.

Nema pouzdanih podataka o broju pripadnika u TO BiH (aprila 1992), od koje je obrazovana Armija Republike BiH. General Života Panić je u Skupštini Jugoslavije iznio podatak da su te snage imale oko 50 hiljada, a obaveštajna služba JNA cjenila je da u sjevernoistočnoj Bosni ima 10 do 15.000, u Cazinskoj krajini 8 do 10.000, u gornjem Podrinju 8.000, a na ostalim područjima 4 do 6.000 vojnika. Republički štab TO BiH obavijestio je da se u jedinice pod njegovom komandom prijavilo nekoliko desetina hiljada, da ima primjera “da se prijavljuju i srpski teritorijalci, ali još uvijek skromno” i da “Sarajevo brani blizu 20.000 naoružanih ljudi” (M.

Lučić, Branićemo se – partizanski, “Borba”, 16. aprila 1992) Obavještajna služba JNA cjenila je da u okviru TO BiH ima 48 opštinskih kriznih i osam regionalnih štabova (za Sarajevo, Doboj, Cazin, Prijedor, Livno, Mostar, Višegrad i Tuzlu).

Do nestanka JNA sa ratne pozornice u BiH, tri ratujuće strane vršile su mobilizaciju. Pošto su ranijim popunama (april-maj 1992) mogućnosti prikupljanja novog ljudstva bile iscrpljene na teritoriji Republike Srpske, vršena je mobilizacija izbjeglica u Srbiji i Crnoj Gori. Za neodazivanje na vojni poziv prijetilo se sankcijama. Glavni oblik popunjavanja jedinica TO BiH u sarajevskom i tuzlanskom regionu, gdje su vođene i najteže borbe, bio je na dobrovoljnoj osnovi. To su omogućili zločini koje su izvršile nacionalističke, u prvom redu, srpske paravojne jedinice pod komandom štabova JNA. Kriminalistički delikti i genocidne radnje jasno su pokazivali da ratni cilj nije osvajanje vlasti, već uništenje muslimanskog naroda i zaposjedanje njihove teritorije.

O naoružanju Armije BiH (april-maj 1992), takođe, nema pouzdanih podataka. U prvo vrijeme, raspolagala je lakim naoružanjem, nabavljenim 1991 i 1992 za tzv. zelene beretke i formacije Patriotske lige, i naoružanjem koje je ostalo iza jedinica JNA u Sarajevu, Zenici, Tuzli, Bihaću i Konjicu. Opremljenost samo lakim naoružanjem, prisilila je Armiju BiH da koristi partizansku taktiku, modifikovanu time što su njene jedinice izvodile aktivnu odbranu – radi zaštite stanovništva – uz primjenu masovne fortifikacije položaja. Za rekonstrukciju borbenih dejstava nedostupna je operativna dokumentacija sukobljenih strana i dokumenata iz kojih se mogu utvrditi namjere i aktivnosti. Imajući u vidu to ograničenje, sekundarni izvori (štampa i literatura) daju mogućnost da se koliko-toliko ocrta globalna slika onoga što se dogodilo. Zbog toga će se globalni planovi i definisani ciljevi iznijeti kao hipoteza oslonjena na ono što se zbivalo u početnom periodu rata.

Na osnovu do sada zabilježenog, može se dosta pouzdano tvrditi da su politički vrh Srbije, najviše komandovanje JNA i druge snage koje je neposredno i posredno kontrolisao režim u Srbiji, pripreme za rat počeli u februaru 1992. Računalo se da će rat kratko trajati. Tu ocjenu potvrđuje i izjava V. Draškovića da su mu Karadžić i Krajišnik izjavili – kada se (u januaru 1992) sastao s njima da ih odvrati od ratne opcije – “kako je sve dogovoreno i kako će rat biti kratak” (“Vreme”, 29. avgusta 1994.)

Mnoge poznate činjenice navode na zaključak da je Republika Srpska (ili politički vrh Srbije) zaista smatrala da će vrlo brzo, upotrebom nadmoćne vojne sile, ostvariti vojne i političke ciljeve u BiH. U početku rata vojni ciljevi (po razvoju događaja) vjerovatno su bili: ovladati dolinom Drine, zauzeti Sarajevo, otvoriti široki koridor preko bosanske Posavine i sjevernog dijela srednje Bosne do Bosanske krajine, zaposjesti lijevu obalu Neretve i, pri kraju tog operativnog ciklusa ili možda i ranije, izolovati muslimanske enklave u dolinama Sane i Une i uspostaviti sigurne veze sa srpskim oblastima zapadno od Une.

Za ostvarenje ovih ciljeva najvažniju ulogu je imala JNA, mada su se njene komande, političko rukovodstvo Srbije i ostali faktori trudili da tu ulogu prikriju. Čak im je u tome izjavama da nema dokaza o direktnom mješanju Armije na strani napadača – na izvijestan način pomagao i A. Izetbegović (“Borba”, 11 – 12. aprila 1992)

Strana koju oličava Herceg Bosna (u kojoj je glavni faktor vrhovništvo Hrvatske) imala je namjeru da održi bosansku Posavinu, da preko Kupresa osigura komunikaciju sa srednjom Bosnom i zagospodari dolinom Lašve, Mostarom (kao novim sjedištem) i područjem na lijevoj obali Neretve, od Stoca do Neuma.

Muslimanska strana, koja je politički dominirala onim što se tada podrazumjevalo pod Republikom BiH, vjerovatno nije imala, niti je mogla imati operativnih planova za početni period rata. Bilo joj je najvažnije da se održi, prisiljena na defanzivu, dok su druge dvije strane, naročito Republika Srpska, u početnom periodu rata imale punu inicijativu.

Teško je prihvatiti tvrdnju generala M. Kukanjca da je A. Izetbegović imao plan “da izazove neredu u dolini Drine (udarom Muslimana na Srbe), da se to međunarodnoj javnosti prikaže kao agresija Srbije na suverenu državu Bosnu i Hercegovinu...” i da je cilj toga bio “definitivna islamizacija doline Drine...” (M. Mišović, “Borba”, 22. novembra 1993)

Pokušaćemo dati najopštiji tok i rezultate dejstava, s napomenom da, je za mnoge pojedinosti teško doći do istorijske istine, jer su jako ograničene mogućnosti kritičkog procjenjivanja raspoložive građe, pa su i moguće greške posljedica tih ograničenja.

“Bio sam veoma ogorčen što su Srbi, pod ovakvom političkom i vojnom komandom, činili zločine.”

(Vladika Atanasije Jeftić)

BORBE U DOLINI DRINE

Operacije zaposjedanja prostora u dolini Drine (na granici BiH – Srbija) bile su taktički odvojene ali vremenski usklađene i trajale su od početka aprila do sredine maja 1992. Počinjale su incidentima i pojedinačnim zločinima, a završavale zaposjedanjem najvažnijih gradova. U njima su učestvovali djelovi tuzlanskog, užičkog i sarajevskog korpusa, lokalne jedinice TO pod kontrolom SDS i paravojne formacije, lokalne i iz Srbije i Crne Gore, na jednoj, i TO i paravojne formacije Republike BiH, na drugoj strani. Prvo je zauzeta Bijeljina (2. aprila 1992). Napadu Srpske nacionalne garde SAO Semberije i Majevice i Srpske dobrovoljačke garde Željka Ražnatovića – Arkana (koju je Štab novosadskog korpusa prebacio u rejon Badovinaca u Mačvi), prethodio je bombaški napad na gradski kafić (30. marta), u kome se okupljala muslimanska omladina. Na ovaj gnusan zločin tzv. dobrovoljačke garde reagovalo se samo beskorisnom intervencijom (4. aprila) funkcionera iz državnog vrha BiH (F. Abdić i B. Plavšić, članovi Predsjedništva, Miodrag Simović, potpredsjednik Vlade BiH, Jerko Doko, ministar odbrane, i general Dobrašin Praščević, načelnik Štaba 2. armije), koji su više deklarativno pokušali da zaustave rat. Njihovi sagovornici (komandant tuzlanskog korpusa, general Savo Janković, vladika tuzlansko-zvornički Vasilije i predsjednik Republike Srpske Krajine, koji se našao u Bijeljini), bili su u sjenci Ražnatovića. General Kukanjac je na TV Sarajevo (4. aprila) tvrdio da JNA ne saraduje sa Arkanom, a novembra 1993 izjavio: “Kad sam doznao kako se Arkan ponašao u Bijeljini i posebno kako je maltretirao Fikreta Abdića... naredio sam generalu Praščeviću da mu saopšti da u roku od 24 sata napusti teritoriju BiH” (M. Mišović, “Borba”, 16. novembra 1993). Tako je skrivanjem sopstvenog lica pred sudom čovječnosti, započela ova gnusna era pobjedničke ratne istorije u BiH.

Pošto je obavila “posao” u Bijeljini, Srpska dobrovoljačka garda je krenula na Zvornik. Rukovodstva SDS i SDA mobilisala su svoje pristalice, a Forum građana se (8. aprila) obratio “apelom do neba” javnosti, Republici Srbiji, BiH i JNA, “da se poštedi nevino stanovništvo od predstojeće katastrofe oružanih sukoba...” (“Borba”, 9. aprila).

Uz podršku tenkova i artiljerije, Dobrovoljačka garda je 8. aprila

ovladala Zvornikom i izvršila masovni pogrom nad stanovništvom muslimanske nacionalnosti. Starješinstvo islamske zajednice BiH je optužilo Ražnatovića. Izetbegović je preko TV Sarajeva zahtjevao od Miloševića da naredi povlačenje paravojnih formacija, a od komandanta 2. armije i tuzlanskog korpusa – da zaštite građane Zvornika. Na te apele oglasilo se Ministarstvo za informisanje Srbije saopštenjem u kome se negira postojanje paravojnih formacija u Srbiji, a za “međunacionalne oružane sukobe i krvoproliće u BiH” se optužuju paravojne formacije SDA i HDZ. Služba SSNO za informisanje obavjestila je da je ovlašćena da, zbog “neistinitog i tendencioznog interpretiranja događaja i stanja u Zvorniku”, saopšti: “Nakon što su ustaše i muslimanske paravojne formacije izazvale oružane sukobe u rejonu Zvornika i blokirale komunikaciju koja povezuje Srbiju i BiH, jedinice JNA i TO ušle su u Zvornik, proterale paravojne formacije van grada, uspostavile red i obezbedile komunikaciju” (“Borba”, 11 – 12. aprila 1992).

Tamnu zavjesu oko zločina u Zvorniku otškrinuo je vladika Atanasije Jevtić (4. maja 1992), izjavom da je “bio veoma ogorčen što su Srbi, pod ovakvom političkom i vojnom komandom činili zločine. Koliko je poznato, u Zvorniku je pobijeno oko 400 Muslimana, a čuje se da je i u Foči bilo toga...”. U Zvorniku se našao Hose Marija Mendeluće, predstavnik Visokog komesara UN za izbjeglice u Jugoslaviji. On je svoje svjedočenje o zločinu u Zvorniku iznio na stranicama beogradske “Borbe” (M. Klarin, “Borba”, 29 – 30. oktobra 1994). Tako je objavljena istina o zločinima, stravičnija nego što se pretpostavljalo. Iz Bijeljine i Zvornika izbjegla je masa muslimanskog stanovništva. Ona je pod zaštitom tzv. zelenih beretki i Patriotske lige počela da se organizuje i uspostavlja odbranu iznad Zvornika.

Borbe oko Bratunca i Srebrenice su počele 20. aprila. Bratunac su zauzele jedinice JNA, zarobile ili uhapsile oko 400 Muslimana i otjerale ih na Pale. U Srebrenicu su upale srpske paravojne formacije (9. maja), ali su izbačene. Vlasenicu su zauzele jedinice Tuzlanskog korpusa JNA (21. aprila), “da bi spriječile mogući međunacionalni sukob” i vlast prepustile organima Republike Srpske. Zauzimanjem Vlasenice i doline Drine do ušća Srebrenice, otvorena su dva važna komunikacijska pravca: od Bijeljine ka Brčkom i od Bratunca ka Vlasenici i prema Sarajevu, a RS se geopolitički i prostorno čvrsto povezala sa Srbijom.

Planinski (besputan) prostor od Srebrenice do Višegrada, zaključno sa Žepom, na kojem se našlo mnogo izbjeglica iz Vlasenice, Bratunca, Rogatice i Višegrada, ostao je pod kontrolom Armije BiH. Iako izolovan, bio je od značaja za obje strane u naporima za kontrolu okolnih komunikacija i za razvoj situacije u srednjem toku Drine.

Oko Višegrada, borbe su počele 7. aprila, kada su jedinice TO pod kontrolom SDS i tzv. belih orlova napale Dobrun, a grupa tzv. zelenih beretki (Murat Šabanović) zaposjela hidrocentralu Višegrad i zaprijetila da će je minirati ukoliko srpske snage napadnu Višegrad i ne prekinu napade na Foču i Zvornik. Pošto su lokalne snage srpske TO i paravojnih formacija naišle na neočekivani otpor, JNA je izvršila helikopterski desant na Višegradsku banju i uvela požešku brigadu užičkog korpusa. Te jedinice su (14. aprila) zaposjele hidrocentralu i mostove na Drini, okružile Višegrad, u kome se nalazilo "oko 2.000 zelenih beretki i drugih muslimanskih paravojnih formacija". Komandant korpusa, pukovnik Ojdanić, izjavio je "da je cilj angažovanja njegovih jedinica u Višegradu i okolini da obezbedi i sačuva mir i spreči krvoproliće između srpskog i muslimanskog naroda" ("Borba", 16. aprila 1992). Okružene snage su se probile ka Žepi i Goraždu (16. aprila), a Višegrad je zaposjela požeška brigada. Sutradan su u Višegrad stigle Biljana Plavšić i princeza Linda Karađorđević.

Brigada sarajevskog korpusa JNA je zauzela Rogaticu (sredinom aprila) i produžila ka Ustipraču, radi sadejstva sa užičkim korpusom u otvaranju pravaca od Višegrada ka Sarajevu, Goraždu i Foči, a 18. aprila je od Višegrada u Rogaticu izbila "velika kolona vojnih vozila u kojima su se nalazili ljudi sa raznim oznakama i simbolima..." ("Borba", 18 – 19. aprila 1992) Ona je produžila ka Sarajevu, u kome su se vodile borbe.

Borbe u Foči i okolini počinjale su u vrijeme kada se završavala tragedija u Zvorniku i trajale do 18. aprila. Vođene su između paravojnih formacija – SDS i SDA – i jedinica TO. Srpska strana je zagospodarila okolinom i južnim djelom grada, a 12. i 13. aprila spaljeno je jezgro grada (staro 500 godina). Pripadnici muslimanskih formacija zapalili su desetine kuća i stanova čiji su stanari bili građani srpske nacionalnosti. Iz grada i okolnih sela krenula je rijeka muslimanskih izbjeglica prema Goraždu i Konjicu. Preostalo muslimansko stanovništvo u Foči i drugim varošicama u dolini Drine – stavljeno je van zakona i izloženo nasilju. Pod udar srpskih nacionalista palo je i nekoliko desetina Srba koji su se suprotstavili

progonu komšija i rođaka – muslimana (“Borba”, 12. maja 1992).

Početak maja, jedan stranac iz misije UNHCR-a, koji je boravio u tom gradu, izjavljuje: “U Foči nema normalnih znakova života... Ulice su puste, sukobi su natjerali 15.000 stanovnika da napuste domove...” (“Borba”, 9. maja 1992).

U prvoj polovini aprila, srpska TO sa paravojnim formacijama stavile su pod kontrolu opštine Čajniče i Rudo i izvršile masakre nad muslimanskim stanovništvom. Iz tih mjesta, kao i iz Višegrada, Rogatice i Foče, izbjeglo je trideset do četrdeset hiljada Muslimana u Goražde. Goražde i okolina postali su područje za koje su se muslimanska i srpska strana (od maja 1992 do kraja rata) borile na život i smrt, u prvom redu, radi zatvaranja, odnosno otvaranja pravca koji povezuje Srbiju (preko Goražda) sa istočnom Hercegovinom. Borbe u istočnoj Bosni od početka do kraja rata pokazale su da je taj dio Bosne za Srbiju bio strateški značajan, a dolina Drine od vitalnog značaja. I zato su u tom području izvršene najveće operacije etničkog čišćenja.

“Ostati u Sarajevu u ova vremena i izdržati sve tamošnje oluje, i još ostati svjetla obraza – to je svojevrstan podvig.”

(General-pukovnik Rade Hamović)

OPSADA SARAJEVA

Jedinice sarajevskog korpusa JNA su prvih dana aprila blokirale Sarajevo, zaposjele aerodrom Butmir i uspostavile 14 punktova koji su kontrolisali ulazak u grad. Mase građana pokušavale su da se izvuku iz grada koji je upadao u ratnu tragediju. Gradom je zavladao kriminal svih vrsta – vlast je bila u paralizi.

Utisak je da tu haotičnu situaciju srpska strana nije mogla ili nije znala da iskoristi i da zauzme Sarajevo. Teško je utvrditi šta je najviše uticalo na takvo stanje: brza mobilizacija i snažan otpor branilaca, neadekvatno odmjerene snage napadača, neshvatanje da je Sarajevo najvažniji strateški objekt u vojnom rješenju rata u BiH, ili predviđanje da će se predati iznurivanjem, ili nepredviđanje da će se mogući uticaj međunarodnog faktora na tok rata u BiH upravo najjače ispoljavati u vezi sa Sarajevom, kao strateškim središtem BiH. Teško je utvrditi da li su i u kojoj mjeri planeri agresije, posebno operacije za zauzimanje Sarajeva, shvatili značaj tih operativno-strategijskih činjenica.

Jačina borbi oko Sarajeva bila je promjenljiva i vezana za pokušaje napadača da zauzmu grad ili za napore branilaca da probiju opsadu, za intervencije Ujedinjenih nacija i Evropske unije i dolaske svjetskih državnika i predstavnika međunarodnih organizacija. Međunarodni faktori su, u tim prilikama, nametali primirja, koja su, po pravilu, zaraćene strane kršile, pogotovo ako im nisu odgovarala u operativnom smislu.

U gradu je do početka maja bila komanda 2. armije. Ona je predstavljana kao faktor koji traži mirno rješenje, a u stvari je bila koordinator opsade i pokušaja zauzimanja grada. Kada je (27. aprila 1992) proglašen Ustav Savezne Republike Jugoslavije i odlučeno da se JNA povuče iz BiH, u BiH je bilo primirje i počinjala je smjena jedinica JNA na položajima oko Sarajeva. Zatišje je kratko trajalo. U vrijeme konferencije u Lisabonu (1. maja), borbe su obnovljene, pa je konferencija prekinuta. Komanda 2. armije je iskoristila povratak bosanske delegacije, pa je na aerodromu uhapsila Izetbegovića. Uz angažovanje posrednika EZ i UNPROFOR-a dogovoren je prekid vatre, oslobađanje Izetbegovića i evakuacija Štaba ka Lukavici. Jedinice TO su kod Skenderije pripremale

zasjedu i 2. maja dio kolone zarobile ili uništile. U Lukavicu je stiglo 11 vozila JNA sa generalom Kukanjcem. O ovom događaju svaka strana je dala svoju verziju. Zarobljenici JNA (oko 230) su oslobođeni, a borbe nastavljene.

Prekidi i intenziviranja borbi će se smjenjivati tokom cijelog rata jer ni jedna strana nije imala snage da protivničkoj namjetne rješenje. Sarajevo je do kraja rata ostalo opkoljeno i izolovano od drugih dijelova BiH.

Opsadu Sarajeva je vršio 4. sarajevski korpus JNA (od polovine maja sarajevsko-romanijski korpus Vojske srpske), sa dosta artiljerije kojom su dezorganizovani vitalni gradski sistemi i kod stanovništva lomljena volja za otporom. Fenomen opsade Sarajeva privukao je pažnju svjetske javnosti. Eksperti UN, koji su istraživali ratne zločine u Jugoslaviji, prikupili su dokumentaciju o borbama i opsadi Sarajeva (od 5. aprila 1992 do 30. septembra 1993), koja je poslužila kao osnova za studiju o tom problemu ("Borba", od 29. jula i 1. avgusta 1994). U toj studiji je navedeno: Jedinice Vojske srpske granatirale su Sarajevo sa 600 do 1.100 oruđa, ne računajući tenkovske topove. Svakodnevno je ispaljivano tokom "mirnih" dana od 200 do 300 granata, a tokom borbeno "aktivnijih" dana 800 do 1.000 granata. Hronologija događaja, utvrđena na osnovu tih podataka, pokazala je da je grad za sedamnaest mjeseci nemilosrdno granatiran i da je na stanovništvo u prosjeku dnevno padalo po 311 granata. Najteže granatiranje grad je doživio 22. jula 1993, kada je ispaljeno 3.777 granata. Posebno je "indikativno što su se pogibije, ranjavanja i razaranja dešavala u raznim dijelovima grada i... poznatim civilnim okruženjima, kao što su škole, ulice, parkovi, fudbalski i sportski tereni, groblja, bolnice, pa čak i u redovima za hljeb i vodu i u službi humanitarne pomoći u gradu". Analitičari su utvrdili korelaciju između žestine granatiranja i vremenskih intervala pred i za vrijeme međunarodnih konferencija i ukazali na to da su granatiranja imala politički cilj. Naveli su dan kada je na grad palo najviše granata (3.777) i povezali to sa najavom SAD da se isključuje mogućnost direktne vojne intervencije u BiH. U pomenutoj studiji UN se tvrdi: da kada su međunarodni faktori vršili na RS pritisak da prestane granatiranje – artiljerijski napadi bili su znatno nižeg intenziteta. Opsada Sarajeva je postala glavno ratno poprište i trajala je do kraja rata. Obje strane su istrajavale u svojim namjerama i vjerovatno težile da tu izbore ishod rata.

Ali, kako nijedna u tome nije uspjela, Sarajevo je oslobođeno opsade tek poslije zaključenja ugovora u Dejtonu i Parizu. Tako je prestao – ili prekinut najkrvavi i najsvirepiji rat ako ne ovog stoljeća, ono njegove druge polovine.

“Siđimo u gradove da bijemo gadove...”

(Stih iz pesme Radovana Karadžića)

* * *

“Gradomrzitelji i gradorušitelji su odavno među nama, samo ih mi nismo registrovali, sve dok nisu postali živi fantomi.”

(Arhitekta Bogdan Bogdanović)

RUŠENJE MOSTARA

Za rat u Hrvatskoj JNA je u istočnoj Hercegovini obrazovala dvije grupacije – mostarsku i trebinjsko-hercegovačku U sadejstvu sa kninskim korpusom, u jesen 1991, trebalo je da one ovladaju Splitom i srednjom Dalmacijom. Mobilizacijske i druge teškoće onemogućile su te namjere, pa su obje grupe dočekale početak rata u BiH u istočnoj Hercegovini. Prvu grupaciju je činio užički korpus (preimenovan u bilečki, a kasnije u hercegovački), koji je u rejonu Mostara i Čapljine imao dodir sa HVO. Pod svojom komandom imao je jedinice TO i paravojne formacije raznih naziva i četničkih oznaka. Drugu grupaciju je činila Druga operativna grupa podgoričkog korpusa na Popovu polju, prema Neumu, Stonu i Dubrovniku u dodiru sa hrvatskom vojskom.

JNA se u istočnoj Hercegovini nije ponašala “neutralno”, a imala je zadatak razdvajanja srpskih teritorijalaca od hrvatskih formacija. Ona je HVO i HOS smatrala neprijateljem.

Prema procjenama JNA, u zapadnoj Hercegovini bilo je 12.000 do 15.000 pripadnika snaga HVO-a i HOS-a, koje su preimenovane u TO zapadne Hercegovine (kada je Predsjedništvo BiH proglasilo TO za oružane snage Republike BiH), ali su ostale samostalne u odnosu na Štab TO BiH. Dejstvovala su prema planovima vojnog vrha Hrvatske. Imale su i zadatak da obezbjede granice SAO Hercegovine na Neretvi, a hrvatske snage da ofanzivnim dejstvima zaposjednu Mostar, Čapljinu i Stolac i da se povežu sa Neumom. Prve planske borbe su počele 1. aprila, kada su jedinice HOS-a zaposjele Stolac, iz koga je izbjeglo gotovo svo srpsko stanovništvo. Pošto formacije HVO nisu bile dovoljno jake da potisnu JNA iz Mostara i Čapljine, pribjegli su taktici diverzija i prepada. Jedinice HVO su (6. aprila 1992) napale mostarski aerodrom i artiljerijom tukle kasarne. Komandant bilečkog korpusa, general Momčilo Perišić, odgovorio je napadom avijacije na Široki Brijeg i Čitluk (7 aprila). Povodom toga napada, A. Izetbegović je uputio protest generalu Blagoju Adžiću, načelniku Generalštaba JNA, što je “izvršen napad na hrvatski narod”, tražeći da se obustave operacije u Hercegovini. Narednih dana borbe su eskalirale, a jedinice HVO su pokušavale da zauzmu južni dio Mostara. JNA je odgovorila artiljerijskom vatrom, avijacijskim bombardovanjem i

raketiranjem Širokog Brijega i Gruda.

Na inicijativu Kluba intelektualaca iz Mostara (7. aprila), postignut je dogovor o prekidu sukoba. Stanovništvo u taj mir nije vjerovalo, pa je u sve većem broju napuštalo grad. Jedinice JNA su izbacile hosovce iz Stoca 10. aprila, a HVO je zaposeo skladište u Gabeli. U Mostaru su barikade. Ponovo je general Perišić zaprijetio da će Mostar i Čapljinu staviti pod artiljerijsku vatru ako se ne uklone barikade i ne puste zarobljenici. Prijetnja je ostvarena (13. i 14. aprila). Pomenuti general je preko Radio-Mostara zaprijetio da će artiljerijom udariti po vitalnim objektima u gradu ako se ne puste dvojica zarobljenih JRV-pilota. Artiljerijska odmazda je trajala četiri i po sata. M. Anđelić, u članku "Privatni generalov rat", o tom granatiranju piše "Nišandžije generala Perišića nisu birale ciljeve. Mete njihovih napada su bili... na žalost, stambeni objekti... Od postupaka generala Perišića ogradili su se mnogi čelni ljudi iz krugova JNA u Mostaru..." ("Borba", 20 – 21. april 1992). Mostar je (20. aprila) granatiran osam časova. Ta tragedija okupila je najuglednije ljude svih nacionalnosti, koji su bili saglasni: "Mostar mora ostati nedeljiv!", čemu su se protivili hrvatski i srpski nacionalisti. Glas razuma – da se sačuva multietnički i istorijski grad, u kome je svaka četvrta porodica imala majke i očeve različitog nacionalnog porijekla, nije dopirao do onih u čijim je rukama bila ratna moć. Nastavljeno je granatiranje koje je trajalo šesnaest časova i nanijelo stravična razaranja. Kratkotrajna smirivanja smjenjivala su sve oštrija sukobljavanja, a u prva tri majska dana Armija je prestala da bira ciljeve. "... Sa mostarskih i okolnih položaja... svim raspoloživim sredstvima tuče po gradu i sistematski ga, dio po dio, razara... Najviše stradaju civilni objekti. Za divno čudo, ponos Mostara – Stari most iz 1566 godine još uvijek je čitav ali i u njegovoj neposrednoj blizini padale su granate." Godinu i po dana kasnije (9. novembra 1993), svijet je gledao topovske udare u luk mosta, sve dotle dok to graditeljsko remek djelo nije palo u plavo-zelene vode Neretve. Bilo je to još jedno ljudsko posrtanje, rezultat naredbe hrvatskog generala Praljka, koji je u nemoći da "oslobodi" Mostar, postupio kao vandal. Kada je taj čudesni most, šticeo samo automobilskim gumama, srušen, Mostar je bio podjeljen. Ono što je bilo na desnoj obali Neretve, kontrolisao je HVO sa HOS-om, dio na lijevoj obali bio je pod kontrolom tzv. zelenih beretki, a ostalo je bilo u rukama JNA, srpskih teritorijalaca i tzv. bijelih orlova.

Karadžić i Boban nisu uspjeli da se dogovore (u Gracu) o podjeli

Hercegovine. Srpska strana je smatrala da i Mostar treba podijeliti tako da granica bude Neretva, a hrvatska je tražila cio grad. Borbe su nastavljene. JNA je 10. maja uvela tenkove i padobransku jedinicu i ovladala centrom grada. Tog dana je oštećeno ili porušeno više javnih objekata: Stari most, pravoslavna Saborna crkva, katolička crkva, franjevački manastir u Potocima i dr. Rušenje grada je nastavljeno do 19. maja i dio Mostara na lijevoj obali Neretve stavljen je pod kontrolu JNA. Takvo stanje je ostalo do 23. juna, kada su hrvatske snage ovladale Mostarom, a početkom jula Herceg-Bosna se konstituisala kao hrvatska država u BiH. Takav razvoj događaja u Hercegovini bio je dio dogovora u Gracu. Srpska i hrvatska strana su ratovala i pregovarale, a dio onoga o čemu su u osnovi bile saglasne, realizovale su na terenu. Dok se vršilo "razgraničenje" između hrvatske i srpske strane u Hercegovini, u istočnom dijelu je SDS rješavala svoj odnos sa Muslimanima. U jednom broju pristalica te stranke, prodrlo je uvjerenje da je nemoguć zajednički život sa Muslimanima ("Borba", 21. aprila 1992). Učestali su ozbiljni incidenti, pa su (2. i 4. maja) organizovani sastanci SDS i SDA sa funkcionerima srpske "vlade" SAO Hercegovine. Prvom sastanku je prisustvovao general Perišić, a drugom predstavnici podgoričkog korpusa. Pokrenuti proces nacionalne netolerancije nije se zaustavljao. Umnožavala su se nasilja nad Muslimanima. To je bio povod da se posmatrači EZ 11. maja sastanu u Trebinju sa predstavnicima nacionalnih stranaka. Njihovi predstavnici i svećenici obiju konfesija, zalagali su se za međunacionalnu toleranciju, ali se talas nasilja i istjerivanja Muslimana nije zaustavio. Surovu sudbinu doživjeli su u februaru 1993 i Muslimani (jedan bataljon) u hercegovačkom korpusu Vojske srpske. Tada je taj dio Hercegovine postao etnički homogen, srpski.

“Bosno moja poharana,zemljo moja neorana, čet'ri ljeta nesijana.”

(Iz narodne pjesme)

OTVARANJE KORIDORA

Uspostavljanje koridora između Semberije i Bosanske krajine bio je jedan od važnih ciljeva vrha SDS BiH i režima u Srbiji. To se najlakše moglo postići preko bosanske Posavine, iako je srpsko stanovništvo u većini opština toga djela Bosne relativna manjina.

Ovi planovi naišli su na otpor vrhovništva u Zagrebu i štićenika u BiH, jer su namjeravali da na tom prostoru organizuju hrvatski kanton. Iako je u Gracu postignut globalni dogovor da se BiH podjeli između SDS (Srbije) i HDZ (Hrvatske), izgleda da je područje bosanske Posavine ostalo sporno. Zato je (u martu 1992) došlo do borbi između JNA, srpskih teritorijalaca i paravojnih formacija sa Hrvatskom vojskom, HOS i tzv. zelenim beretkama oko Bosanskog Broda i Dervente. U vrijeme zaposjedanja doline Drine (u aprilu), borbe za ta mjesta su nastavljene i u drugim krajevima Posavine i u dolini Spreče. Očekivalo se da bi se pregovorima moglo uticati na to da se tuzlanski region uključi u SR Jugoslaviju ili u Republiku Srpsku, što bi, da je ostvareno, imalo dalekosežne posljedice po položaj BiH u ratu.

Tuzlanski korpus je imao garnizone u Bijeljini, Zvorniku, Tuzli, Brčkom, Derventi, Doboju i Pelagićevu. Obavještajna služba JNA je cjenila da na prostoru Bosanskog Broda i Dervente ima 10.000 do 12.000 pripadnika HVO i HOS. Lokalne hrvatske i srpske (teritorijalne i paravojne) jedinice držale su sela i dejsstvovala u okviru poduhvata JNA, odnosno hrvatske vojske.

Poslije višednevnih sukoba od 20. marta, u Derventi je sklopljeno primirje koje nije poštovano. Tuzlanski korpus riješio je da zauzme Bosanski Šamac i pomjeri se ka Derventi i Bosanskom Brodu. JNA je privremeno zaposjela Modriču i, ojačana lokalnim teritorijalcima, (18. aprila) Bosanski Šamac.

Početak maja 1992 Derventa je ličila na porušeni Vukovar. Hrvatska strana je ulagala velike napore da ovlada tim prostorom i prisilila je mještane srpskih sela oko Bosanskog Broda na izbjeglištvo. Borbe za Derventu okončane su u julu angažovanjem banjalučkog (1. krajiškog) korpusa, kada su se hrvatske jedinice povukle ka Bosanskom Brodu. Oko

tog grada su borbe nastavljene do oktobra 1992, kada su se hrvatske snage prebacile u Slavonski Brod. Karadžić je (7. oktobra) izjavio da je “sklopljeno primirje između Srba i Hrvata na čitavoj teritoriji BiH”.

Takvom razvoju situacije doprineo je tuzlanski korpus, koji je prenio težište dejstava u rejon Doboja i na Posavinu. Težio je da zaposjedanjem Doboja zatvori dolinu rijeke Bosne i izoluje tuzlansku regiju od srednje Bosne i Sarajeva. Zato su napadi na Brčko, Doboj i Modriču izvedeni istovremeno, početkom maja.

Brčko je jedno od rjetkih mjesta gdje je na novembarskim izborima 1990. pobjedila SDP. Sve do kraja aprila, u gradu i okolini bilo je relativno mirno. Pred napad na taj grad, komanda garnizona JNA se izmjestila u okolinu, a 30. aprila minirani su mostovi preko Save. Jedinice JNA su 1. maja razoružale mjesnu miliciju i uz pomoć srpskih teritorijalaca i dobrovoljačke garde pokušale da zaposjednu grad. Naišle su na neočekivani otpor muslimanskih teritorijalaca i milicionera. Srpska strana je u borbu uvela i tenkove, pa je grad pretvoren u “pravi pakao”. Jedinice TO BiH su i dalje pružale otpor iz naselja na periferiji grada, pa su borbe nastavljene i narednih dana. Iz Brčkog je izbjeglo oko 25.000 građana ka Srebreniku i Tuzli. Angažovane su i jedinice Vojske srpske, koje su do juna ovladale gradom i osigurale saobraćaj kroz suženi prolaz. Pod kontrolom HVO ostao je mostobran (15 do 20 km po širini i 5 do 6 km po dubini) u rejonu Orašja, koji se održao tokom cjelog rata.

Napad na Modriču je počeo 1. maja, a borbe su bile teške i dugotrajne i u operativnoj vezi sa dejstvima u Derventi i Bosanskom Brodu. Snage Vojske srpske iz tog rejona bile su nedovoljne da savladaju taj otpor, pa su 20. maja došle jedinice I. krajiškog korpusa i omogućile da se zauzme Modriča i otvori komunikacija prema Derventi.

U Doboju je bilo mirno do 2. maja. Tada su krizni štab SDS (gradski SUP, jedinice JNA i funkcioneri SDS) postavili ultimatum muslimanskom stanovništvu da preda oružje. Prije njegovog isteka, počele su borbe između JNA, srpske milicije i TO BiH. TO BiH je pružala otpor pet dana i povukla se jugozapadno od Doboja, gdje je obrazovan front koji se nije pomjerao tokom cjelog rata. U toku zauzimanja Doboja, izveden je napad (sa Ozrena) na muslimanska i hrvatska sela između Maglaja i Doboja, u kojima su izvršeni masakri ili izgoni stanovništva, koje je prikupljeno u logor u Doboju ili je protjerano prema Tuzli i Tešnju. Zauzimanjem Doboja

i aktiviranjem TO na Ozrenu (trokut Bosna, Spreča i linije Zavidovići – Puračić), vojska Republike Srpske je postigla velik operativni uspjeh jer je pod kontrolu stavila doline Bosne i Spreče i prekinula veze tuzlanske regije s ostalim dijelovima BiH.

U Tuzli i okolini vladao je mir do sredine maja. Tuzlanska politička rukovodstva, demokratskih stremljenja, koja su u tom gradu odnijela izbornu pobjedu (novembra 1990), borila su se da sačuvaju dobre međunacionalne odnose. Te njihove napore komande tuzlanskog korpusa i aerodroma “Dubrava” (kod Tuzle) su podržavale do mjere koja je odgovarala kratkoročnim interesima srpske strane. Njen glavni cilj, prije nego što se JNA evakuiše iz Tuzle ka Bijeljini, bio je da se formacije TO BiH (armije R BiH) spriječe da dođu do oružja i opreme iz vojnih skladišta.

Tuzlanske vlasti su, i pored opozicionog odnosa prema državnom vrhu i nacionalnim strankama, bile lojalne državi BiH. Na proglas mobilizacije, Skupština opštine pozvala je (4. aprila) građane koji imaju oružje da se priključe lokalnoj policiji. Odazvalo se oko 2.500 ljudi. Jedinice TO su bile bez oružja dok nije zauzeto vojno skladište sa oko 10.000 komada oružja, kojim su naoružani i teritorijalci u Lukavcu i Srebreniku. Pripadnici TO su nosili grb grada Tuzle, a formirana partizanska jedinica imala je i crvenu petokraku. Milicijske i teritorijalne jedinice su bile multinacionalnog sastava.

U Živinicama i Kalesiji su početkom maja počeli oružani sukobi. Parlamentarne stranke u gradu su potpisale deklaraciju “Sve za mir – mir ni za što!”, a zajedničke patrole milicije i vojne policije su brinule za bezbjednost. Kada su izbili sukobi u pomenutim mjestima, tuzlanski gradonačelnik (Selim Bešlić) bio je posrednik u sklapanju primirja.

U tim okolnostima, preko Tuzle su još kretale kolone JNA ka Bijeljini, a 13. maja je u tom pravcu otišla i kolona izbjeglih Srba iz Bosanskog Broda. Komanda garnizona iz Tuzlanskog korpusa (čiji je štab već bio u Ugljeviku) uvjeravala je tuzlanske vlasti da se jedinice JNA dodatno ne naoružavaju i obmanjivala ih “da su na Ozrenu i okolini smještene jedinice koje su u prolazu i koje imaju predah” (“Politika”, 15. maja 1993).

Dogovoren je 14. i 15. maja miran razlaz “preostalih jedinica tuzlanskog korpusa iz grada u kome su živjele”. Kolona JNA je 15. maja

zaustavljena, vraćena u kasarnu, jer je utvrđeno da odvozi oružje koje je pripadalo TO grada. Tu primjedbu su prihvatili predstavnici JNA i, kada je ta kolona izlazila iz grada prema Bijeljini, “u jedno mirno predveče, kada je Tuzla bila puna šetača, a život u gradu tekao sasvim normalno”, došlo je do sukoba te kolone JNA i tuzlanskih teritorijalaca i milicionera, koji se završio velikim brojem poginulih i ranjenih vojnika (H. Muharemagić, “Politika”, 16. maja 1992.) Kako je došlo do tog sukoba postoje dvije oprečne verzije. Po jednoj, sukob su izazvali pripadnici JNA, a po drugoj – TO Tuzle. Bilo kako bilo, već narednog dana i u tuzlanskoj regiji počeo je da se rasplamsava ratni požar. U tom ratnom metežu je 17. maja Tuzlom prošla posljednja vojna kolona JNA sa aerodroma “Dubrave” ka Bijeljini, a narednih dana otvoreni su frontovi na Majevidici i u dolini Spreče, ispred Kalesije prema Zvorniku i prema Ozrenu.

“Bombardovanje Kozarca trajalo je više od 24 sata, a Prijedor očišćen od svih nesrba i sravnjen sa zemljom.”

BORBE U BOSANSKOJ KRAJINI

Banjalučki, bihaćki i kninski korpus JNA su kontrolisali Bosansku krajinu i srednju Bosnu do iznad dolina Bosne, Lašve i gornjeg toka Vrbasa. Kada su snage HVO 4. aprila zauzele Kupres, gdje su srpski teritorijalci pružili slab otpor, GŠ JNA uputio je djelove kninskog i banjalučkog korpusa, pod komandom generala Ratka Mladića, da zaposjednu kuprešku 141 visoravan. Ta borbena grupa, u kojoj je bilo i dobrovoljačkih jedinica, je od 5. do 12. aprila razbila jedinice hrvatske vojske i odbacila ih prema Duvnu (Tomislavgradu). Stabilizujući front na kupreškoj visoravni, jedinice JNA su, sa lokalnim teritorijalcima i dobrovoljcima, koji su pristizali iz Srbije, pokušale (od 13. do 22. aprila) da na pojedinim mjestima u Livanjskom polju poboljšaju položaje. Tom borbom obilježavala se granica između SAO Bosanske krajine i tzv. Herceg-Bosne.

U aprilu 1992 na ostalim područjima Bosanske krajine desio se oružani sukob kod Jajca, kada je poginulo 7 vojnika. Novonastala opšta situacija potakla je političke snage da 20. aprila osnuju Forum građana, koji je Jajce proglasio za otvoreni grad i zatražio od lokalnih vlasti i komande garnizona JNA da to prihvate i podrže.

U Banja Luci je postojao interes da se ne aktiviraju borbe oko Jajca, Donjeg Vakufa i Travnika dok se ne raščisti situacija u dolinama Sane i Une, gdje su egzistirale jake muslimanske enklave – vojnički slabo pripremljene. Da bi se Prijedor i Sanski Most odvojili od Bihaća i Cazinske krajine, rješeno je da se prvo zauzme Bosanska Krupa. Napadu na taj grad prethodilo je ubistvo dvojice srpskih mladića od strane njihovih vršnjaka Muslimana, što je zaoštrilo međunacionalne odnose, pa je u Bosansku Krupu upućen Fikret Abdić. Otišao je sa ubjeđenjem da su tenzije splasnule. Međutim, noću između 20. i 21. aprila uslijedio je napad srpskih teritorijalaca, s jednim četničkim odredom, na Bosansku Krupu, koju su branili muslimanski teritorijalci i mjesna milicija. Intervenirao je komandant bihaćkog korpusa, general Špiro Niković, pa su lokalni stranački prvaci sklopili primirje, koje je brzo prekršeno. Srpske snage su zauzele dio grada na desnoj obali, a muslimanske su ostale na lijevoj obali Une. Za stišavanje sukoba oko Bosanske Krupe svi su bili zainteresovani.

JNA zbog evakuacije kopnenih i vazduhoplovnih sastava iz Bihaća; SDS, jer se pripremala da preuzme vlast u Prijedoru i Sanskom Mostu; SDA, a prije svega, SDP iz Bihaća i Cazinske krajine, jer su bile protiv oružanih sukoba.

U tim okolnostima, vojni izvori su tvrdili da TO BiH drži Bihać u blokadi i priprema likvidaciju Srba u okolnim selima, a SDS je tražila da se (do 9. maja) bihaćka opština podjeli po nacionalnoj osnovi. Iseljavanje JNA je došlo u prvi plan. Predsjednik opštine obratio se 6. ili 7. maja pripadnicima JNA i građanima da se mirno rastanu, rekavši: "Bihać i njegovi građani ničim nisu doprinijeli stvaranju ludila i haosa, koje je zahvatilo čitavu BiH", tražeći od građana da ne "učine ništa da nas po zlu armija zapamti", vjerujući da ni armija neće "učiniti ništa da i mi nju po zlu zapamtimo". Pripadnicima armije je poručio: "Nemojte rušiti ono što ste i vi zajedno sa nama, građanima Bihaća, gradili. Dio vašeg života i vi ste ugradili u Bihać" ("Borba", 8. maja 1992). Međutim, ni ova poruka ni djelovanje mirovnog pokreta u gradu, niti obraćanje sveštenika sve tri konfesije, nisu mogli zaustaviti nepovjerenje. Na ulicama su se podizale barikade, u selima gdje je srpsko stanovništvo bilo većinsko, milicija i već formirane jedinice Vojske srpske su preuzele vlast, pa je 13. maja izbio oružani sukob oko vojnih skladišta.

Kada je završena evakuacija, aerodrom je predat pod kontrolu specijalaca milicije RSK, a 16. maja je, po nalogu komande iz Zemuna, razoren. Posljednja jedinica JNA je bez incidenata napustila Bihać (18. maja), grad koji je prije pedeset godina oslobodila i koji je bio jedan od simbola njenog stasavanja u vojsku velikih ratničkih vrijednosti i još većih oslobodilačkih antifašističkih tradicija. I na krajiškim prostorima je nestala JNA, njene jedinice su se presvlačile u drugu vojsku, pod drugim zastavama i amblemima, ali su sa dotadašnjim komandama – krenule u obračun sa muslimanskim i hrvatskim stanovništvom u dolinama Sane i Une. Rukovodstvo SAO Bosanske krajine rješilo je da se sva vlast stavi pod njihovu kontrolu. Pripreme za tu akciju su počele u novembru i decembru 1991. U Prijedoru su početkom maja, bez ispaljenog metka, preuzeli vlast u opštini, a funkcionerima koji nisu pripadali SDS-u postavljen je ultimatum da prihvate novo stanje pod prijetnjom ličnih i kolektivnih represalija. Na sličan način je postupljeno u Sanskom Mostu i Ključu ("Kozarski vjesnik", 9. aprila 1993) Tada su organizovani koncentracioni logori na Manjači, u Omarskoj, Trnopolju i drugdje, za muslimansko i hrvatsko stanovništvo.

Za represivne akcije, vojne komande i lokalne vlasti koristile su brojne incidente. Poslije ubistva vojnika u selu Hambarine (kod Prijedora), tom selu je postavljen "ultimatum" da izruči policajca koji je živeo tamo gdje se desilo ubistvo. Pošto tome nije udovoljeno, Hambarine su 23. maja "podvrgnute višečasovnom artiljerijskom bombardovanju" i kada je ono prestalo, "selo je 24. maja zaposjela pješadija JNA i paravojne jedinice". Sutradan, izvršena je drastična odmazda nad stanovništvom Kozarca. Oko 27.000 stanovnika muslimanske nacionalnosti stavljeno je pod koncentričnu vatru artiljerije, tenkova i drugog naoružanja. "Bombardovanje je trajalo više od 24 časa prije nego što su Kozarac i okolinu zaposjele pješadija i paravojne grupe, tražeći ljude u svakoj kući..." ("Borba", 28. jula 1994). Sličnu sudbinu doživjelo je stanovništvo u Prijedoru – (30. maja) paravojna jedinica "zelenih beretki" je poražena, a "Stari grad je srušen sa zemljom i u centralnim djelovima Prijedora svi nesrbi su bili prisiljeni da napuste svoje domove. Nesrbima je preko radija naloženo da istaknu komad bele tkanine na svojim kućama i tako označe predaju (Borba", jula 1994). Na taj način je vođstvo SDS i Republike Srpske eliminisalo nesrpsko stanovništvo u krajevima Bosanske krajine i srednje Bosne, koji su bili pod kontrolom JNA, odnosno Vojske srpske, koja je tim zločinima obilježavala svoje nastajanje. "Raščišćavajući" pozadinu svirepim obračunom sa Muslimanima i Hrvatima, Vojska RS je krajem maja uspostavila frontove prema Jajcu i Travniku, a Bihać je, sa Cazinskom krajinom, ostao izolovan od Republike BiH tokom cjelog rata. Snage banjalučkog i bihaćkog korpusa (koji su od maja preimenovani u 1. i 2. krajiški), bile su orjentisane za dejstva u srednjoj i istočnoj Bosni.

“Rat u BiH je prvi rat u modernoj istoriji koji je nemoguće voditi u tajnosti... Vojskovođe i političari moraju da shvate da njihove ratove danas može vidjeti bilo ko. I ne može biti nikakvih tajnih strategija; to je, dakle, lekcija za budućnost.”

(Džon Palmer)

O PRVOJ FAZI RATA U BIH (1991 – 1993)

– Rat u BiH svaka strana objašnjava i opravdava sa stanovišta svojih političkih interesa. U naučnoj i demokratskoj javnosti preovlađuje mišljenje da je cilj strana koje su izvršile agresiju na BiH bio ne samo osvajanje teritorija, nego i fizičko uništavanje i izgon stanovništva koje nije poželjno za stranu koja pretenduje na određene teritorije. Tako je genocid postao i cilj i glavno obilježje rata u BiH. Sve tri strane su tokom cijelog rata to stalno pokazivale. Republika Hrvatska je i u 1995 to činila nad Srbima na svojim prostorima tokom i poslije operacija “Bljesak” i “Oluja”, ali i u djelovima Bosanske krajine, koje su zauzele njene trupe. Republika Srpska je to pokazala u svirepom masakru muslimanskog stanovništva Srebrenice i Žepe, jula 1995. Postoje različiti podaci o posljedicama genocida po bošnjački, hrvatski i srpski narod. Treba izbjeći kvantifikaciju tog fenomena i to najviše zbog toga što se nijedan zbirni podatak, ni za uža niti za šira područja, ne može kritički provjeriti i prihvatiti kao pouzdan.

– Genocid kao pojava odgovarajuće kategorije ratnog zločina na tzv. jugo-prostorima, definisan je kao pojam ETNIČKO ČIŠĆENJE, koji sadrži i odrednicu prikrivanja njegovog zločinačkog karaktera. Po inerciji, taj je termin odomaćen i u sredstvima informisanja. U svijetu i na jugo-prostorima postoji mnogo napisa i prikupljene građe o tzv. etničkom čišćenju u Jugoslaviji i posebno na prostoru BiH. Dr P. Jevremović je o tome objavio izvorni naučni rad, na engleskom i srpskom jeziku. Jevremović piše: “Etničko čišćenje nije posledica, već cilj građanskih ratova na prostoru bivše Jugoslavije, posledica težnji za stvaranjem država sa nacionalno homogenim stanovništvom. Nasilje i progoni stanovništva na nacionalnoj osnovi imaju i dodatni cilj da trajno razore i onemoguće, za više generacija u budućnosti, osnove zajedničkog života južnoslovenskih naroda...” (Dr P. Jevremović: “Etničko čišćenje nije posledica, već cilj građanskih ratova na prostoru bivše Jugoslavije”, Međunarodni problemi XLVI, Beograd, str. 71)

Komisija eksperata UN izučavala je fenomen etničkog čišćenja i konstatovala da se ono u BiH sprovodi u “strateškim područjima koja povezuju Srbiju sa oblastima u Bosni i Hercegovini u kojima žive Srbi. Taj strateški faktor prilično doprinosi da se zaključi da ta praksa, etničkog

čišćenja, nije bila slučajna, sporadična ili sprovedena od neorganizovanih grupa ili bandi civila, koje rukovodstvo bosanskih Srba nije moglo da stavi pod kontrolu. Zaista, obrasci ponašanja, način na koji su ti akti izvršavani, dužina vremena tokom kojeg su se oni dešavali i oblasti u kojima su se dešavali – sve to zajedno ukazuje na postojanje namjere, sistematičnosti i određenog planiranja i koordinacije kod najviših organa vlasti..." ("Borba", 26. juli 1994).

Komisija UN je utvrdila i sljedeće: "Praksa etničkog čišćenja, koju su sprovodili Hrvati iz BiH i uz pomoć Republike Hrvatske protiv bosansko-hercegovačkih Muslimana u Hercegovini, povezana je sa političkim faktorima", tj pitanjem etničke homogenizacije tzv. Republike Herceg-Bosne ("Borba", 27. jula 1994).

Moguće je pretpostaviti zašto je Komisija UN u to vrijeme izvela ocenu "da ne postoji politika ili plan" hrvatskog etničkog čišćenja BiH, jer septembra 1993 nije imala podatke o zločinima koje je tokom 1993 izvršila hrvatska strana u BiH.

U materijalima Komisije UN za ratne zločine, Republika BiH – njena armija i drugi organi ne optužuju se za ratne zločine koji imaju genocidni karakter u odnosu na srpski i hrvatski narod. Ali, zna se da i ta strana, u toku ratnih dejstava i van njih, nije bila imuna od zločinačkih postupaka, ubistava i nasilja. Međutim, za ocjenu tih nedjela nužno je proučiti i pojave koje su se javile u toku ofanzivnih dejstava njene armije (u 1993), kada su Hrvati masovno napustili rejone Travnik, Bugojna, Kaknja i Vareša i tokom 1994 i 1995, kada se javio egzodus srpskog stanovništva iz dijelova Bosanske krajine, srednje Bosne i sa područja Ozrena.

Zapad je optužio muslimansku stranu za ratne zločine počinjene nad srpskim i hrvatskim stanovništvom u BiH. Tako je "Helsinki voč" u ovoj fazi rata obznanio da "zelene beretke protjeruju srpsko stanovništvo sa mnogih područja (Bradina, Donje Selo, Konjic, Tarčin itd)" i da su "preko 3.000 srpskih civila otpremili u logor Gradina kod Sarajeva" ("Helsinki watch", New York, 1992) General Mekenzi, komandant mirovnih snaga UN u Sarajevu, bio je određeniji, ističući da "i srpske i muslimanske strane krše ratne konvencije". En Vargur, predsjednik misije EZ za ispitivanje zločina silovanja u BiH, tvrdi "da to rade sve zaraćene strane" ("Borba", 21. decembra 1992) I Međunarodni sud u Hagu vodio je i vodi istragu protiv muslimanskih ratnih zločinaca (Hamiz Delić, Esad

Landžo, Zajnel Delelić). I počinjena nedjela ratnog zločina od strane Izetbegovićeve armije u vrijeme njene ofanzive 1993 na području Travnika, Bugojna, Kaknja i Vareša, ne mogu biti zaboravljena ili prećutkivana.

U zaključnom djelu izvještaja pomenute Komisije UN za ratne zločine Republike BiH, kaže se da je ona "šokirana ogromnim brojem žrtava i načinom na koji su počinjeni zločini; to isto važi i za pripadnike svih strana u sukobu. Razlika je u tome što svaka strana vidi samo sopstvene žrtve, ali ne i ono što je uradila drugima" ("Borba", 12. avgusta 1994). Tom zaključku treba dodati činjenicu da postoje velike razlike u broju civilnih žrtava koje su pale kao posljedica ostvarivanja ratnih ciljeva svake od sukobljenih strana. I ti različiti kvantitativni odnosi u broju žrtava rata na svojevrsan način pokazuju ko je i gdje vršio genocid nad narodima Bosne i Hercegovine. Ali je za sada jedno sigurno – da je takvih žrtava bilo najviše na muslimanskoj strani.

– Sasvim je jasno da su srpsko-hrvatski nacionalni interesi (koncept velike Srbije i velike Hrvatske) bili odlučujući za rat ne samo u BiH, nego i Jugoslaviji. Taj rat Bošnjaci i deo Srba i Hrvata iz BiH nisu željeli, a nisu ga mogli izbjeći. Pretpostavke da je BiH djeljena između Miloševića i Tuđmana provjerene su i potvrđene realnim posljedicama njihove politike i ratom. Kao nauka, istorija je nezaustavljiva i dešifrovaće do kraja sve o trgovini oko BiH (razgovori u Karadžorđevu, Belju, Splitu, Zagrebu, Gracu i drugim mjestima) i dati odgovor na pitanje o varijantama podjele, kao što su:

a) Hrvatskoj – zapadna Hercegovina do Neretve i dio zapadne Bosne;

b) Srbiji – istočna Bosna, Semberija, Bosanska krajina i sjeverna Bosna uz rijeku Savu;

c) Crnoj Gori – istočna Hercegovina do Neretve;

d) Srpski krajevi u Hrvatskoj – Hrvatskoj, a uži pojas oko Dunava Srbiji;

e) Tri države, od kojih Karadžićeva (Republika Srpska) sa sjedištem u Novom Sarajevu ili Banja Luci, Bobanova (Herceg-Bosna) sa sjedištem u Mostaru i Izetbegovićeva (muslimanska) sa sjedištem u Sarajevu ili Tuzli;

f) U igri su bile tzv. “Mišićeve granice”, odnosno podjela između Srbije i Hrvatske na liniji Baranja – Vinkovci – Podrinje – istočna Hercegovina – Prevlaka;

g) Jedinstvena Bosna.

Šta se do sada dogodilo? Nestale su sve srpske SAO u BiH, rastače se Herceg-Bosna (iz početne faze), a od Srpske Krajine u Hrvatskoj nije ostalo ništa. Nema Srbije na Bosni i Neretvi, a ni Hrvatske na istoj liniji. Kakvu šansu daje Dejtonski sporazum Bosni i Hercegovini kao državi, pokazaće budućnost.

Da li se politika podjele i dalje vodi? Izgleda da nije iščezla bojazan da srpsko-hrvatska politika ne ide u pravcu fiksiranja dvije ili tri države. Da li je, u tom slučaju, rat završen ili samo prekinut?

– Rat u BiH je pripremljen najmanje osam mjeseci prije njegovog početka i priznavanja BiH. R. Karadžić ide daleko u prošlost, rekavši da je “rat u BiH počeo 1804”, a po D. Ćosiću “Karadžić rešava tu fazu”. JNA je u ratu na strani Srba. Ona je pripremana i angažovana na planu formiranja nove države i na osiguranju njenih granica. Njena uloga bila je suštinska i okuražila je i pomagala najprije Srbe u Hrvatskoj i onda i Srbe u BiH.

– U BiH je ratovalo više od deset vojski raznih naziva (TO BiH, Patriotska liga, zelene beretke, HVO, HOS, JNA, Vojska RS, jedinice iz Srbije i Crne Gore, razne paravojne snage sa sve tri strane i falange iz inostranstva), da bi se na kraju svele na tri nacionalne vojske.

Bosna je bila potpuno opkoljena vojnim snagama: sa zapada vojskom Republike Srpske Krajine, hrvatskom vojskom od Save sa sjevera i juga, snagama Srbije i Crne Gore sa istoka.

– Od preuzimanja vlasti, nacionalne stranke nisu pokazale dobru volju za oblikovanje zajedničkih stavova i do kraja rata su ostale dosljedne u svojoj nacionalističkoj isključivosti. Karadžićeva SDS je tvrdoglavo isticala pravo na 65% teritorije BiH i da je JNA na njenoj strani. Izetbegovićeva SDA je uporno isticala da kao predstavnica najbrojnijeg naroda ima pravo na državotvornost cijele BiH, u čemu je imala podršku EZ i SAD. HDZ je vjerovala da Hrvatskoj pripada velik dio etnički čiste teritorije BiH.

– Spoljni faktor (velesile i međunarodna zajednica) je suviše dugo

dozvolio da se iz Beograda i Zagreba vodi takva agresivna politika u BiH. Bili su često neodlučni i ravnodušni. Svi mirovni planovi (Lisabonski, Vens-Ovenov i drugi, a na kraju Dejtonski) predviđali su podjelu BiH. Međunarodna zajednica je u početku stajala na kvalifikaciji da je rat u BiH građanski rat, sukob tri nacionalne zajednice – izazvan agresijom susjednih država. Da, ima elemenata građanskog rata, ali su oni samo posljedica agresije.

– To je bio rat za teritorije, koji se vodio protiv suverene i samostalne države, koja je kao takva egzistirala i bila poznata 50 godina.

– Faktori razbijanja BiH nisu imali u vidu (ili su potcjenili) i dvije činjenice iz novije istorije BiH – ulogu BiH u antifašističkom ratu 1941 – 1945 i činjenicu da je to bila država sa preko 4,5 miliona stanovnika (1991 godine), od čega 44% Bošnjaka, 31% Srba, 17% Hrvata i 9% ostalih, sa preko 25% mješanih brakova (1981 godine).

– Rat u BiH je bio agresorski. Postojao je agresor i žrtva agresije. Najbrojniji među žrtvama su Bošnjaci. Zašto je BiH tako divljački napadnuta? Jugoslavija se mogla definitivno rasturiti, ako se razbije BiH. Srce takve BiH su bili Sarajevo, Mostar, Banja Luka i Tuzla. Da bi realizovali svoj velikosrpski i velikohrvatski koncept napadnuta su tri punkta – razaranje Sarajeva i Mostara (to su rušili Srbi i Hrvati), Banja Luku i Kozaru su etnički čistili i rušili Srbi. Tuzla se nije dala.

– Rat u BiH je bio rat svih. Tukli su se Srbi i Muslimani, Srbi i Hrvati, Hrvati i Muslimani, Crnogorci sa Muslimanima i Hrvatima. Muslimani međusobno. Na tlu BiH tukle su se četiri republike – Srbija i Bosna, Crna Gora i Bosna, Crna Gora i Hrvatska, Hrvatska i Bosna. Bio je to specifičan rat, vođen radi etničkog čišćenja; koje je prvo planirano da bude izvršeno za 90 dana, a izvođeno je tokom cjelog rata, pa i poslije njega. Rat u Bosni je pokazao da nijedan narod nije moguće uništiti. Tokom vremena, motivacija za borbu kod Bošnjaka i drugih demokratski orijentisanih građana je rasla, a motivacija razbijača BiH opadala.

– Sedma (Sarajevska) armija bila je ukinuta 1989/90, a njeni korpusi potpali su pod 1. AO (Beograd), koja je komandovala svim snagama u istočnoj Slavoniji, cjeloj BiH do Une i Grahova. Republička TO je, takođe, bila stavljena pod 1. AO i SSNO i djelimično razoružana. Ta greška se htjela ispraviti formiranjem 2. armije (1991). JNA je do marta

1992 strateški pokrila BiH snagama iz BiH, djelom snaga koje su povučene iz Slovenije i Hrvatske, djelom snaga iz Srbije i Crne Gore i paravojnim jedinicama iz Srbije, s ciljem da se BiH urami u granice jedne čudne Jugoslavije, a ako to ne uspije – da se pocjepa.

– Kakva je bila sudbina JNA u BiH? Nestaje i 7. i 2. armija, nestaju njihovi 5. banjalučki, 4. sarajevski i 17. tuzlanski korpus – jedinice koje su nosile tradicije poznatih krajiških, istočnobosanskih partizanskih divizija. Korpusi 2. armije (koja je neslavno prošla), preimenovani su u “srpske” korpusse.

– Mjenjaju se imena i ostalih korpusa (27. maja 1992). Pripadnici srpskih korpusa stavljaju “Mišićeve šapke”. Muslimani formiraju svoje korpusse sa “Ijljanima”, a hrvatski korpusi su sa novom šahovnicom. Sve šapke izrađuju se u Beogradu i Zagrebu. U ratu u BiH, iz Srbije i Crne Gore učestvuju podgorički, užički i djelovi drugih korpusa i jedinica JNA i VJ i sve vrste paravojnih snaga. U borbama za koridor, Kupres, Bihać, učestvuju i djelovi korpusa iz Srpske krajine (poslije Vensovog plana). Na srpskoj strani ima kozaka, na muslimanskoj mudžahedina, a ustaša na hrvatskoj strani.

– Vojnički gledano, rat u BiH odlučile su bitke za Bihać, Sarajevo, Goražde i Brčko.

– U ovom ratu najviše su stradali: Sarajevo, Foča, Goražde, Zvornik, Rudo, Čajniče, Sutjeska, Neretva, Drvar, Kozara, Grmeč, Jajce, Mostar, Bihać – istorijska mjesta vezana za narodnooslobodilačku borbu 1941 – 1945.

– Ratovi u BiH su dio političke strategije Slobodana Miloševića i Franje Tuđmana. BiH je bila i ostala centralno strategijsko pitanje ovog prostora i pored toga što dubl Milošević – Tuđman nije ostvario svoje ratne ciljeve.

– Činjenica je da se ratovima u BiH nije uspjela uspostaviti ni jedna planirana granica, na Uni, na Neretvi i na Drini. Iako nikome više nije do rata – mir, posebno u BiH, je varljiv. Da li nacionalistički lideri sve četiri strane (SDS, HDZ, SDA i SPS) mjenjaju samo dlaku? Za mir i cjelovitost BiH nužni su politički, a ako treba, i vojni pritisci.

“Nikad Bosna nije imala sreću da je moćni susjedi ostave na miru. Od dalekih bogumila, koji predstavljaju pravo neortodoksno lice Bosne, ove ljude su proklinjali, palili, uništavali pape, carevi, kraljevi (a u ovom ratu nacionalistički lideri – I. R.) a preživjeli su se uvijek vraćali svom prkosu.”

(Književnik Mešo Selimović)

PARTIZANSKI GENERALI SA NARODOM – PROTIV RATA I ZA JEDINSTVENU BIH⁶

U ratnom vremenu, kada je Sarajevo tri i po godine bilo u prstenu opsade i, danonoćno, sa svih strana zasipano artiljerijskim salvama, kad snajperisti i mitraljesci nisu birali ciljeve, grupa pensionisanih generala bivše JNA bila je sa narodom, sa državom i Armijom BiH. Ostali su sa sugrađanima u ratnoj kataklizmi, toj najvećoj ljudskoj nevolji.

Znali su i vidjeli: Sarajevo se brani golim rukama, puškom i ostajanjem na licu mjesta a ne bježanjem iz ratnog pakla.

Kao osvjedočeni antifašisti, doskorašnji visoki vojni funkcioneri, komandanti armijskih oblasti, stručnjaci za operatiku i strategiju odbrane zemlje, za socio-psihološke činioce rata, eksperti za pojedine rodove i vidove vojske i ratne vještine, okupili su se čim je počelo stezanje obruča oko Sarajeva. Na sastanku 8. aprila 1992 godine, brzo su došli do jedinstvenih ocjena i stavova. Prve upade paravojnih formacija i vojske iz Srbije preko Drine u Bosnu nazvali su pravim imenom – agresijom na Bosnu i Hercegovinu, agresijom snaga nacionalizma i neofašizma.

Saopštenje za javnost tada su formulisali i potpisali: Milan Ačić, Milenko Anđelić, Idriz Čejvan, ing. Adolf Dančević, Abaz Deronja, Ahmed Džubo, Ahmet Hodžić, Džemal Muminagić, Sakib Pozderac, Džemil Šarac, Mirko Vranić, Milan Vuković i Anton Lukežić. Ovo saopštenje trinaestorice generala objavila su javna glasila u BiH i SFRJ a nemali publicitet dobilo je i u međunarodnoj javnosti. Činu potpisivanja izjave pridružili su se antifašisti: Novak Anđelić, Stojan Bjelajac, Dragutin – Braco Kosovac, Vaso Radić i Cvjetko Kačar. Iz Zagreba se priključio nekadašnji komandant RV i PVO Enver Čemalović, a iz Herceg-Novog i general Ekrem Durić. Iz Mostara su se oglasili general Asim Pervan, književnik Jakov Jurišić i narodni heroj Dušan Grk.

U toj izjavi napadi na Bosnu i Hercegovinu okarakterisani su kao »put u besmisleno produbljivanje mržnje, raskola i samoubistva naše zajednice«. »Klanjamo se žrtvama palim na obalama Miljacke i širom BiH« – rekli su potpisnici osuđujući ubice nevinih ljudi Muslimana, Hrvata i Srba

u Bijeljini, Kupresu, Bosanskom Brodu i drugim mjestima. Iskazali su odlučnost u zahtjevu da se »zaustavi vojna i politička intervencija iz Srbije i Hrvatske«.

Oglasili su se i pismom 3. juna 1992 i upozorili da samo mir i demokratski rasplet krize mogu spriječiti rat bez granica – katastrofalne ljudske i materijalne gubitke, egzodus stanovništva, izbijanja na javnu scenu u sve većoj mjeri intelektualnog, političkog i moralnog društvenog škarta. Osudili su etničko čišćenje i stvaranje koncentracionih logora za nesrpski živalj ističući da inspiratori i nosioci genocida moraju da odgovaraju i da budu kažnjeni. To pismo potpisali su i generali Fikret Jakić, Muharem Fetahagić i Ante Karanušić. Njima se pridružila i grupa uglednih pukovnika bivše JNA – Sahib Osmanbegović, Milan Indić i Boško Milutinović. Među potpisnicima, na žalost, nije bilo generala Nikole Prodanovića, Slobodana Kezunovića i Nikole Avramovića koji su otišli iz Sarajeva odmah na početku rata.

Svi koji su ostali dijelili su sa narodom dobro i zlo. U haosu koji je nastao, sagledavali su izlaze i javno ih saopštavali. U oba javna istupanja iskazali su vlastito uvjerenje »da su i oni borci u istom frontu«.

Posle generala, svjetskoj javnosti obratili su se i bivši ambasadori SFRJ iz BiH. Oni su, 15. aprila 1992, uputili poruku generalnom sekretaru i Savjetu bezbjednosti, Evropskoj zajednici i Sjajrusu Vensu. U tom obraćanju rekli su da je na suverenu Bosnu i Hercegovinu izvršena brutalna agresija sa genocidom, naglasili da se ugrožavaju osnovna ljudska prava, pri čemu se ovom agresijom gasi ono najveće – pravo na život, ruše se gradovi i sela. Pred nasiljem agresora, kolone naroda u najvećem egzodusu koji pamti ova zemlja kreću u prognaničku neizvjesnost. Ne poštuju se osnovni principi Povelje Ujedinjenih nacija, Helsinške deklaracije i Pariske povelje, odluke Savjeta bezbjednosti i KEBS-a o razriješenju krize u BiH i Jugoslaviji.

U trenutku kada su pisali ovo upozorenje, Sarajevo, Bosanski Brod, Zvornik, Bijeljina, Kupres, Foča, Višegrad, Čapljina i druga mjesta bila su izložena pokoljima i razaranjima. Velikodržavnim nacionalističkim politikama Beograda i Zagreba očigledan je cilj da se podijeli BiH. Zato su nekadašnji ambasadori zahtjevali da međunarodni faktori utiču da se sa teritorije BiH odmah povuku sve formacije iz Srbije, Crne Gore i Hrvatske. Tražili su upućivanje mirovnih snaga UN. Apel su potpisali: Tarik Ajanović,

Danilo Bilanović, Muhedin Begić, Esad Cerić, Osman Đikić, Feliks Gorski, Muhamed Hadžić, Ana Jovanović, Mićo Rakić, Safet Šerifović, Redžo Terzić... Ovaj dokument podržali su i ambasadori iz BiH koji žive u Beogradu: Ljubo Babić, Dimitrije Bajalica, Cvijetin Mijatović, Augustin Papić, Mara Radić, Ismet Redžić, Nusret Seferović i Alija Vejzagić. Apel je podržao i Raif Dizdarević, bivši savezni sekretar za inostrane poslove i predsjednik Predsjedništva SFRJ. Bilo je i ambasadora koji nisu htjeli da stave potpis ispod ovog apela (Mirko Ostojić) sa obrazloženjem da nisu saglasni da se ovaj osvajački pohod smatra agresijom na BiH.

Sarajevski generali su se stavili na raspolaganje Štabu TO, kasnije Glavnom štabu Armije Republike Bosne i Hercegovine. Stavili su na raspolaganje svoje znanje, iskustva i praktičnu spremnost da se angažuju u mjeri u kojoj je to neophodno državi. Sa vojnim organima dogovorili su se o vidovima saradnje i zajedničkog djelovanja na odbrani zemlje i oslobađanju od agresora. Izvijestan broj oficira JNA mlađih od 60 godina uključio se u aktivnu službu. Načelnik GŠ Armije Republike BiH general Rasim Delić i svi komandanti korpusa su bivši oficiri JNA. Na najodgovornijim dužnostima bili su i generali Sefer Halilović, Jovan Divjak, Stjepan Šiber, Ivan Brigić. Generali Milan Ačić, Džemil Šarac i Mirko Vranić imenovani su juna 1992 za članove Vojnog savjeta pri Vrhovnoj komandi.

Temeljni odnos potpisnika svih ovih apela prema surovoj ratnoj zbilji je patriotski i antifašistički. Angažovali su se u borbi protiv agresora, protiv velikodržavnih koncepcija usmjerenih na podjelu BiH, protiv svih vidova šovinizma i neofašizma, a sve na osnovama Platforme Predsjedništva R BiH od 26. juna 1992 godine.

Stari partizanski ratnici cijelo ratno vrijeme djeluju u organizaciji SUBNOR-a BiH. Njih osamdesetorica osudili su plebiscit u SDS – režiji i podržali ideju o referendumu za nezavisnu Republiku BiH.

Poznat je Ed-memoar GŠ OS i Predsedništva Republike o obliku rata i ratnoj vještini u odbrani BiH. U dokumentu se preporučuje najpogodniji i realan oblik ratovanja kombinacijom partizanskih i frontalnih dejstava uz korišćenje iskustava NOR-a 1941 – 1945. Ukazuje se na manevarski rat čiji nosioci mogu da budu ne samo snage sa fronta nego, u velikoj mjeri, jake i dobro vođene partizanske snage na takozvanoj privremeno zauzetoj teritoriji.

Iz sredine penzionisanih generala bivše JNA u Sarajevu upućeno je pismo komandantima OS Republike Hrvatske čim su otpočele oružane čarke između HVO i Armije RBiH. Riječ je o pismu Džemila Šarca Janku Bobetku i Antonu Tusu, a sva trojica su generali bivše JNA. »Mislim da stvari idu pogrešnim putem« – pisao je Džemil Šarac. To svoje pismo nazvao je »kraćim tekstom, skromnim krokijem na temu hrvatsko – bosanskohercegovačkih odnosa«. Zamolio ih je da razmisle o nekim bitnim činjenicama prema kojima osnovnu odgovornost snose rukovodeći ljudi u Zagrebu. U pismu, koje je integralno objavljeno u knjizi »JNA – beznađe zla« dr Fadila Ademovića, naglašava se da BiH nije planirala i dijelila Republiku Hrvatsku sa režimom u Beogradu dok rukovodeći faktori Republike Hrvatske i neki njihovi sljedbenici u BiH to čine sa teritorijom BiH. Takođe se podsjeća na odluke AVNOJ-a i ističe da u rješavanju nacionalnog pitanja »od Titove formule do danas nije otkrivena bolja...«

Jula 1992 godine osuđeno je rješenje kojom paljanska skupština i SDS poništavaju odluke ZAVNOBIH-a o državnosti BiH. Poznato je da su ratni veterani uspostavili uspješnu saradnju sa Međunarodnom federacijom starih boraca i sa pojedinim srodnim organizacijama koje podržavaju BiH. Posebno je zapažena saradnja sa borcima NOB-a Slovenije, Makedonije i Hrvatske. Izuzetno je razvijena saradnja sa Društvom za istinu o antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji 1941 – 1945. i Međunacionalnim udruženjem Bosanaca i Hercegovaca u Beogradu. Članovi obe ove organizacije od njihovog osnivanja su i penzionisani generali i pukovnici iz BiH koji žive u Beogradu: Rahmija Kadenić, Svetozar Oro, Savo Popović, Mirko Tomić, Džemal Fejzo, Jovo Ninković, Ivica Miličević, Žarko Miličević, Mile Trkulja, Ahmed Đonlagić, dr Mehmedalija Bojić, Sead Hadžović, Danilo Stojić, Omer Pezo, dr Mensur Ibrahimpašić, Živko Rodić, Izudin Čaušević, Hasan Četić, Ismet Dilberović, Mujo Dizdar, Čedo Đukić, Ćamil Kazazović, Danilo Kijac, Jovo Kljajić, Moric Levi, Rajko Radetić, Esad Redžić, Josip Rukavina, Stanko Salcberger, Uzeir Zubović, Milan Vasić i Vojislav Šiljegović.

Njihova imena nalaze se ispod poznatog Apela za mir i zajednički život naroda BiH od 25. aprila 1992 godine koji je potpisalo 75 uglednih antifašista iz BiH koji žive u Beogradu.

Za većinu pomenutih generala i pukovnika bivše JNA prestali su penzionerski dani čim se počelo ratovati. Svoje aktivnosti, bez obzira gdje

su bili, usmjerili su protiv rata, a svoje sposobnosti stavili na raspolaganje za odbranu BiH. Osjetivši se iznevjerenim od armijskog vrha i armije u koju su ugradili čitav svoj radni vijek, bili su protiv zloupotrebe JNA, protiv ratne politike njenog vrha. U toku rata osuđivali su a i danas osuđuju prevaru tadašnjeg vrha JNA koji se stavio u službu Slobodana Miloševića i, samim tim, prihvatio logiku besmislenih ratova na prostorima nekadašnje zajedničke države sa najtragičnijim posljedicama.

SRBIJA, CRNA GORA I SRJ U RATOVIMA

“Srbija je vodila rat sa svetom, a ne samo sa Muslimanima i Hrvatima... Rat je vodila ‘sila ludila’, koja je dovela do paranoidne samoizolacije Srbije i do fatalnog poraza Srbije, što je i najveći poraz u srpskoj istoriji”.

(Književnik Radomir Konstantinović)

“Patriotizam kao iskreno osećanje u nama i ovaj drugi, oko nas, koji se lansira jezikom građanskog rata i koristi kao politička batina, to su dva pojma među kojima razlika može biti nepremostiva”.

(Novinar Aleksandar Nenadović)

* * *

“Da srpski nacionalizam nije računao na takvu podršku JNA, vjerovatno ne bi onako silovito krenuo u ostvarivanje svojih ciljeva. Crnoj Gori je dato posebno mjesto u velikosrpskoj strategiji iz više razloga, a jedan je ‘izlazak Srbije na more’”.

(Kontra-admiral Vidoje Žarković)

RAT JE KRENUO OD (SA) DVA KOSOVA

Uzbuđenje u javnosti, izazvano Memorandumom SANU, nije se ni stišalo, a na političku pozornicu stupio je sukob koncepcija Slobodana Miloševića i Ivana Stambolića. Na jednoj strani je (tako ih doživljavam) poštenu, ali neopreznu Ivana Stambolića, tada još uvjeren da ima veću podršku političkih struktura u vrhovima Srbije, a na drugoj, Slobodan Milošević, koji želi da bude vođa, demagog, sklon da preti. Ivan smeta Nikoli Ljubičiću i Dušanu Čkrebiću, pa se u njihovoj sjenci vodi taj sukob. Ljubičić želi da bude “otac nacije” i lukav je, a kada se Čkrebić smeje – “oštri zube, oštri tri, a ne jedan nož”, ocjenjuje jedan od ljudi iz tadašnjeg srpskog rukovodstva. Oni su protiv Ivana Stambolića, jer računaju da im je Slobodan Milošević “manja konkurencija”. Njima se priključuju B. Jović, P. Gračanin, A. Bakočević (koji je na Osmu sjednicu došao sa dva govora u džepu), B. Trifunović i drugi. Milošević posjeduje taktičko manevarske sposobnosti, boji se drugih republika, ne voli pokrajinska rukovodstva, jer ako su ona tu, on je manji – takođe je ocjena iz sredine tadašnjeg rukovodstva Srbije.

Slobodan Milošević se boji djela inteligencije, a strane su mu filozofija i političke zamisli D. Tucovića, K. Popovića, M. Nikezića i B. Bogdanovića. Ne odgovaraju mu ni neki Srbi porjeklom van Srbije – V. Milinčević, Š. Galović, M. Baljak, Ž. Olbina i mnogi iz Vojvodine, jer realnije sagledavaju “srpsko pitanje”.

S. Milošević je ulagao velike napore kako bi se preko Ljubičića, Gračanina, Mamule i Kadijevića nametnuo vojnom vrhu i ovladao Armijom i SUP-om. On je mase digao na noge, vješto koristeći teškoće Srbije, njene nacionalne mitove i talas agresivnog nacionalizma koji je, na žalost, zahvatio veći dio srpskog društva. Započelo je “događanjem naroda” i prelilo se van Srbije. Tu euforiju on spretno koristi i usmjerava, iako je jednom rekao: “Kad se podignu, mi ćemo ih udariti po glavi.”

Antibirokratska ili mitingaška revolucija krenula je 1987/88 sa Kosova, liderskom promocijom: “Narod ne sme niko da bije!” Svi mitinzi se planiraju u Beogradu, a realizacija kreće sa Kosova gdje i počinje vrtoglavi uspon S. Miloševića. Planski, to zatim prelazi na Vojvodinu,

druge djelove Srbije, Crnu Goru, a djelom u BiH i Hrvatsku. U početku se sve to povezuje sa problemima Srba i Crnogoraca na Kosovu, ali pravi cilj – sisanje razdora radi ostvarenja velikosrpske politike – povremeno izbija na vidjelo. Prvoborci te revolucije (M. Šolević, K. Bulatović, Kecman, Sparavalo, Budimirović, M. Bečković, J. Živković, P. Bulatović, Boričić, N. Kilibarda, M. Ćorović, P. Perunović, J. Vlahović, D. Miličević, Z. Arandjelković, M. Kertes, P. Škundrić, Đ. Šćepančević, M. Vukić, M. Zečević, S. Dubajić, V. Radaković i drugi) su idejno usmjeravani iz Francuske 7, Udruženja književnika Srbije. Događaje propagandno razrađuju najsnažniji mediji, posebno RTV i izdanja “Politike”, prethodno kadrovski pripremljeni za ovu namjenu. Televizija, počev od D. Mitevića, preko M. Vučelića do D. Milanovića, “Politika” od Ž. Minovića, S. Jovanovića, do Hadži Dragana Antića, pri čemu su se izmjenjala i mnoga udarna pera vulgarne nacionalističke propagande (M. Štula, K. Bijelić, S. Grubač, S. Ignjatović, A. Prlja, M. Baletić i mnogi drugi). Karijera većine “prvoboraca” bila je kratka. Duže su na sceni ostali dva Bulatovića, M. Đukanović (koji danas nastupa reformatorski) i M. Kertes. Štampa je u tom periodu puna ovih i drugih imena. Pisalo se da je štab u Beogradu ujedno i štab za Crnu Goru.

Antibirokratska revolucija u Srbiji je pobjedila 1988 i učvrstila Slobodana Miloševića. Crnogorci su početkom 1989, prihvatajući parolu “pobjedio je narod”, s političke scene odstranjivali projugoslovenski orijentisane političke ličnosti, koje su se zalagale za ravnopravnost svih naroda u SFRJ. Prevrat je uspio i doveo M. Bulatovića i M. Đukanovića – vjerne, u to vrijeme, Slobodanu Miloševiću. “Božur” sa Kosova, “Solidarnost” i dio Srba iz Hrvatske postali su jurišni odredi Slobodana Miloševića.

Tokom 1989 godine na sceni su dva kosovska skupa – Gazimestan na Kosovu (juni) i dalmatinsko Kosovo kod Knina (juli) – oba po mnogo čemu slični. Na Gazimestanu, glavni govornik je šef srpske države, koji jasno i naglašeno pokazuje ambicije da utiče na život u jugoslovenskoj zajednici i toj proslavi daje formalno i jugoslovenski značaj. U tu svrhu, tu su Janez Drnovšek, predsjedavajući SFRJ, predsjednik Skupštine SFRJ, Predsjednik SIV-a Ante Marković, ministar odbrane V. Kadijević, predstavnici SKJ, predstavnici socijalističkih republika i diplomatski kor, ali bez američkog ambasadora Vorena Zimermana. Poslije govora na Gazimestanu, nije bilo očekivanih službenih stavova jugoslovenske

javnosti, ni odgovora na osnovne poruke jedinog govornika.

Ovaj govor doživljen je od mnogih kao ratnički govor šefa srpske države. Vrijeme je brzo pokazalo da su grešili oni koji te Miloševićeve riječi nisu shvatili u najbukvalnijem značenju. Duže vremena nije bilo reakcija na sve što je tu rečeno, ni na nivou federacije ni iz drugih jugoslovenskih rukovodstava, niti od strane JNA. Ikonografija je na Gazimestanu bila različita, pretežno ona sa nacionalnim mitskim obilježjem.

Ako je Srbija nakon 600 godina “povratila svoj državni, nacionalni i duhovni suverenitet”, ko joj je to osporavao u 50 godina avnojevske Jugoslavije? Ako je “nesloga i izdaja na Kosovu” pratila srpski narod “kao zla kob”, ko sada srpski narod uvodi u novi rat? Zašto S. Milošević tom prilikom nije govorio o NOB-u 1941 – 1945? Ko su i čiji “vazali bili srpski rukovodioci” i ko ih je na to prisilio? Zar je srpski narod tek tada postao svijestan svoje uloge. Milošević tvrdi da ni “oružane bitke još nisu isključene”.

Na kninskom Kosovu, na Dan borca 4. jula iste godine, slična je slika. Drugi su samo govornici, a gosti su nižeg nivoa. Iz Srbije, tu je Radmila Anđelković, predsjednica SSRN Srbije. Parole su: “Oj Srbijo, Knin te voli”, “Ovo je Srbija”, “Slobo, čekamo te”, “Ne damo te zemljo Obilića, ne damo te bez krvoprolića” itd. Ikonografija je još bogatija. O detaljima te proslave čuo sam od prijatelja iz Otrića, Knina, Pribudića i Gračaca, od jednih koji su išli da vide, i od nekih koji su već “zapjenušili”.

U to vrijeme, neka pitanja mi ne izlaze iz glave – da li je ovo što se događa na oba Kosova kraj avnojevske Jugoslavije? Da li se poslije takvih manifestacija može sačuvati stabilnost u zemlji? Zašto jugoslovenski vrh i JNA ne reaguju? Razmjenjujem mišljenje sa mnogima i zaključujemo da su na oba Kosova ljeta 1989 izbile dvije najjače bujice koje su počele razarati postojeću strukturu jugoslovenske zajednice. Te bujice su potekle planiranim izlivom srpske mitomanije i slute zlo – slute rat. Oba Kosova predstavljaju najavu rata – ratova.

U toku 1989 godine pojavljuju se novi lideri i vojskovođe: D. Ćosić J. Rašković, M. Ekmečić, V. Krestić, M. Bečković, V. Drašković, R. Karadžić, A. Isaković, D. Popović i drugi koji su pozvani da zamole Slobodana Miloševića da u “sudbonosnom trenutku srpske istorije preuzme vođstvo svog naroda”. Poslije Gazimestana, Dobrica Ćosić kaže: “Mlad, hrabar,

odlučan, inteligentan. Dobro govori. Ima izuzetnu sposobnost komunikacije s masama, on je najспособnija ličnost koju je srpski narod imao u XX vijeku.”

“Ušli smo u jedan agresorski, osvajački i nepravičan rat i pokazali se, kao vojnici, prilično mizerno, dobili batine, moramo da priznamo.”

(Arhitekta Bogdan Bogdanović)

SRBIJA I CRNA GORA “NEZVANIČNO” U RATU

I po Veljku Kadijeviću, Srbija i Crna Gora nisu učestvovala u ratu.

Jednostranost u prikazivanju raspada SFRJ u knjizi V. Kadijevića proističe iz njegove osnovne teze da je raspad SFRJ prvenstveno rezultat planskog i organizovanog djelovanja inostranih faktora na razbijanju Jugoslavije. Unutrašnje političke snage koje su razbijale Jugoslaviju, po toj tezi, samo su instrument u službi stranih faktora i njihovih interesa.

Zbog takvog prilaza, izostala je objektivna i uporedna analiza politike i ponašanja rukovodstava jugoslovenskih republika.

Raspadom SFRJ, četiri njene republike (Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina i Makedonija) postale su samostalne i međunarodno priznate države, a ostale dvije (Srbija i Crna Gora) stvorile su novu državu (SRJ). Ova činjenica govori da su centri odlučivanja bili i u republikama i da je od politike i ponašanja njihovih rukovodstava zavisilo da li će Jugoslavija kao zajednica opstati, pod kojim uslovima i u kakvom obliku, ili će se raspasti.

U svojoj analizi (i to djelimično, a u skladu sa svojom osnovnom tezom), Kadijević piše o secesionističkoj politici i postupcima rukovodstava Slovenije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine. Makedoniju i ne pominje. O Crnoj Gori, a posebno o Srbiji, govori kao objektima “međunarodne zaverе”. Kadijevićevom rekonstrukcijom i interpretacijom događaja čitaocu se situacija predstavlja tako kao da Srbija, Crna Gora i JNA predstavljaju SFRJ. Kao da Srbija i Crna Gora nemaju nikakvu posebnu politiku u procesu raspada SFRJ. Iz prikaza rata, kakav je dat u knjizi, proizilazi da taj rat vode, s jedne strane, Slovenija, odnosno Hrvatska, odnosno Bosna i Hercegovina, a da druga ratujuća strana – JNA kao “vojska bez države”, Srbija i Crna Gora – u tom ratu ne učestvuju. Ovakvo tretiranje rata i njegovih aktera podudara se – ne slučajno – sa tezom koju je zastupala i zastupa zvanična politika i propaganda u Srbiji, odnosno u SRJ. Upravo iz tih razloga, potrebno je posebno razmotriti razvoj događaja i dati odgovore na sljedeća pitanja:

– Kakvi su odnosi uspostavljeni između JNA i Srbije i Crne Gore u

periodu kulminacije jugoslovenske krize i u oružanoj fazi njenog raspleta?

– Da li su Srbija i Crna Gora učesnici rata u Jugoslaviji i na koji način?

– Koji su motivi i uzroci učinili JNA instrumentom ostvarivanja jedne nacionalističke politike?

– Kada i kako je JNA postala de facto vojska Srbije i Crne Gore?

– Kakvi su rezultati i posljedice učešća u ratu za Srbiju i Crnu Goru, odnosno za srpski narod?

Odgovore na postavljena pitanja daje sam Kadijević rekonstrukcijom stavova vojnog vrha prema uzrocima krize u SFRJ, pravcima izlaska iz nje i pojedinim događajima u toku njenog produbljivanja. Naime, vidljivo je da su ti stavovi bliski ili identični stavovima koje je u tom periodu imalo rukovodstvo Srbije, a pod njegovim uticajem i rukovodstvo Crne Gore. Uočljivo je da se idejna i politička povezanost vojnog vrha i rukovodstava ove dvije republike pojačavala uporedo sa zaoštavanjem krize, polarizacijom stavova među republikama i istovremenim slabljenjem svih federalnih institucija, a posebno onih koje su za JNA bile najvažnije (Predsjedništvo SFRJ, SIV, Skupština, CK SKJ). Kao prelomni trenutak u procesu stavljanja JNA u službu ostvarivanja samo jedne nacionalne politike može se – i prema navodima autora, označiti situacija nastala nakon zajedničke sjednice Predsjedništva SFRJ i Štaba Vrhovne komande održane 12, 14. i 15. marta 1991. Pošto na toj sjednici, sazvanoj na zahtjev ŠVK, Predsjedništvo nije prihvatilo prijedlog Štaba o uvođenju vanrednog stanja u zemlji i mjerama u vezi s tim, vojni vrh je “procjenio situaciju” i zaključio da za JNA postoje dvije opcije. Jedna od njih je bila da cio Štab ili samo savezni sekretar podnesu ostavke, ali je zaključeno da bi to išlo na ruku “razbijačima Jugoslavije”, pa je ta varijanta odbačena. Štab Vrhovne komande usvojio je opciju: “... da vojska, osloncem na političke snage u federaciji i republikama koje predstavljaju one narode koji hoće da žive u Jugoslaviji, uz miran razlaz sa onima koji hoće da idu iz nje, nastavi da obezbjeđuje takvu politiku. To je, prevedeno na praktični jezik tadašnje aktuelne političke situacije, značilo zaštitu i odbranu srpskog naroda van Srbije i prikupljanje JNA u granice buduće Jugoslavije, s tim što je drugi dio zadatka – prikupljanje JNA – operativno i vremenski prilagođen izvršenju

prvog djela zadatka. Uz učešće odgovarajućih političkih ličnosti koje su stajale na takvom političkom kursu raspleta političke krize, ova opcija je prihvaćena i to od svih, bez ijednog izuzetka” (Kadijević, na str. 114.)

Kadijević ne navodi koje su to “političke snage u federaciji i republikama” na koje JNA treba da se osloni, ni koje su to “odgovarajuće političke ličnosti” koje su predloženu opciju prihvatile “bez ijednog izuzetka”. Međutim, iole upućenom čitaocu i svjedoku kasnijih zbivanja jasno je da se radi o rukovodstvima Srbije i Crne Gore i njihovim predstavnicima u federaciji.

Autor ne spominje vrijeme tog “istorijskog” sastanka, ali je očigledno da se ono približno podudara sa podnetom (16. marta 1991), pa povučenom, ostavkom Borisava Jovića i Nenada Bućina na funkcije članova Predsjedništva SFRJ, i sa dramatičnim obraćanjem S. Miloševića javnosti Srbije posredstvom TV, u kome, između ostalog, kaže da se ubuduće neće poštovati nikakve odluke Predsjedništva SFRJ i da ono za Srbiju više ne postoji. Nešto kasnije (u martu ili aprilu 1991), S. Milošević će na zatvorenom sastanku sa predsjednicima opština iz Srbije, izjaviti: “Ako treba da se tučemo, bogami ćemo da se tučemo. Jer, ako ne umemo dobro da radimo i privređujemo, bar ćemo znati dobro da se tučemo. A što se tiče Armije, pa evo ovde je general Armije...” Uzgred rečeno, ovu procjenu predsjednika Srbije da će “Srbi rado ići u vojnike”, kasnije ponašanje ogromnog broja vojnih obveznika u Srbiji nije potvrdilo.

Važno je zapaziti da je navedeni sastanak, na kome je – kako Kadijević tvrdi, “modifikovana zadaća JNA” – održan u vrijeme dok još postoje i djeluju u punom sastavu Predsjedništvo SFRJ, SIV i Savezna skupština. Tako, Predsjedništvo SFRJ održava (22. marta 1991) proširenu sjednicu uz učešće predsjednika svih republika, i na toj sjednici se odlučuje da se u toku narednih sedmica održe sastanci predsjednika republika naizmenično u svakoj republici, da bi se eventualno postigao neki dogovor o ključnim pitanjima opstanka Jugoslavije. Poznato je da su na tim sastancima razmatrane razne varijante preuređenja Jugoslavije: “moderna i efikasna federacija”, asimetrična federacija, konfederacija, labava konfederacija, inicijativa “Gligorov – Izetbegović”, model “2 + 2 + 2 + JNA” i druge, i da nijedna od tih varijanti nije dobila podršku svih. Karakteristično je da vojni vrh i “odgovarajuće političke ličnosti” učesnici navedenih sastanaka – nisu čekali ishod ovih pregovora, već je zadatak

JNA utvrđen nezavisno od tog ishoda. S razlogom se može pretpostaviti da je ta, unapred doneta odluka rukovodstva Srbije, Crne Gore i JNA, učinila bespredmetnim pregovore “šestorice” i onemogućila prihvatanje bilo koje solucije osim one za koju su se zalagale Srbija i Crna Gora. Takođe, treba imati u vidu da je navedena odluka o ulozi i angažovanosti JNA doneta tri mjeseca prije početka rata u Sloveniji.

U svakom slučaju (u martu 1991), uporedo sa postojanjem kompletnog i legalnog Predsjedništva SFRJ, stvorena je paralelna grupa koja od tada faktički rukovodi Armijom. Vrhovna komanda od tog trenutka djeluje u sastavu: B. Jović, J. Kostić i S. Bajramović (Srbija), B. Kostić (Crna Gora) i V. Kadijević (JNA). Armija je, dakle, stavljena pod komandu dvije republike, Srbije i Crne Gore i angažuje se kao njihova oružana sila. Tako je i JNA “dobila svoju državu”. Ovu činjenicu načelnik Štaba Vrhovne komande Kadijević, konstatuje na sljedeći način: “Zbog poznatog stanja u Predsjedništvu SFRJ, u to vrijeme, posebno činjenice da su pojedini njegovi članovi aktivno radili na razbijanju Jugoslavije i bili veliki neprijatelji JNA, Štab Vrhovne komande je morao imati i imao je dvojnu komunikaciju sa Predsjedništvom SFRJ. Dio prijedloga smo iznosili pred cijelim Predsjedništvom, a dio samo pred onim njegovim članovima koji su radili za Jugoslaviju. To je bila izuzetno složena situacija za vojsku, ali drugog izbora nismo imali” (Kadijević, str. 120).

Od “zajedničke oružane sile svih naroda i narodnosti Jugoslavije” – kako je to bilo definisano Ustavom SFRJ – JNA je od marta 1991 postala oružana sila Srbije i Crne Gore (kasnije SRJ), pa se njena dejstva u ratu u Sloveniji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini moraju tretirati kao glavni vid oružanog učešća Srbije i Crne Gore u tom ratu – ratovima.

Razlog zašto ovu činjenicu zvanična vlast u Srbiji nikad nije priznala, objasnio je D. Dragojlović, ministar u Vladi Srbije, u svom istupanju pred predstavnicima opština u Valjevu: “Mi ne možemo da kažemo zbog svetskog javnog mnjenja da je Srbija u ratu sa Hrvatskom, jer bi onda Srbija bila agresor. Zbog toga Srbija ne može da ima svoju vojsku, pa ima vojsku u JNA.” A ministar odbrane Srbije, Marko Negovanović, istovremeno kaže: “Srbija se praktično brani u srpskim krajevima.”

Međunarodna zajednica (UN i Savjet bezbjednosti) nisu prihvatili objašnjenja da taj rat vodi sama JNA, kao “vojska bez države”, za neke svoje interese i ciljeve, a da s tim ratom Srbija i Crna Gora nemaju veze,

pa je protiv ove dvije republike (SRJ) uvela sankcije. (Kako je JNA pretvorena u instrument za ostvarivanje ciljeva i politike rukovodstva Srbije i Crne Gore, kako je praktično angažovana, kako je dejstvovala, s kim je saradivala, govori se u prethodnim poglavljima).

Zbog dileme stvorene u većem djelu javnosti SRJ o “nepravедnim” i “ničim” izazvanim sankcijama, potrebno je da se objasne neki vidovi učešća Srbije i Crne Gore u ratu, jer se to angažovanje nije ograničilo samo na oružana dejstva JNA i paravojnih snaga. Proces u kome je JNA (i po sastavu) sve više postajala srpsko-crnogorska vojska počeo je nekoliko mjeseci prije izbijanja rata i ubrao se njegovim približavanjem, odnosno zaoštavanjem međurepubličkih sukoba. Neposredno uoči upotrebe oružja, a pogotovo kada je počeo rat, Srbija i Crna Gora – pored krajeva u Hrvatskoj i BiH sa većinskim srpskim stanovništvom postaju jedini izvor za popunu JNA ljudstvom. Mirnodopski sastav JNA – koji, uz aktivne starješine i građanska lica čine i vojnici na odsluženju kadrovske roka – bio je nedovoljan za realizaciju planova Štaba Vrhovne komande. Zato je angažovan i rezervni sastav da bi se popunile postojeće i formirale nove jedinice potrebne za planirane operacije.

U toj situaciji, rukovodstva Srbije i Crne Gore i Štab Vrhovne komande su se našli pred dvije vrste problema. Jedni su proisticali iz ustavnih i zakonskih ograničenja, zbog kojih se – bez proglašenja ratnog stanja i opšte mobilizacije – ni vojnici na odsluženju roka ni rezervisti nisu mogli zadržavati preko određenog roka u Armiji, a ratno stanje i opšta mobilizacija nisu se mogli proglasiti, jer bi to bilo priznanje da su Srbija i Crna Gora u ratu. Kako su organi JNA i organi vlasti rješavali ove probleme – Kadrijević ne objašnjava. A rješavali su ih prečutnim “zaobilaženjem” zakona, dužim zadržavanjem vojnika na odsluženju roka, produžavanjem boravka rezervista “na vežbi”, proglašavanjem mobilisanih za “dobrovoljce” i na slične načine. Međutim, zbog slabog odziva vojnih obveznika, neke jedinice nisu mogle biti popunjene određenim specijalnostima iz kontingenta rezervista predviđenog za popunu JNA, pa su oni koji su već imali ratni raspored u TO prebacivani u ratni sastav JNA i slično.

Drugi, još složeniji problem – koji autor “Viđenja” tretira kao glavni razlog za odustajanje od ciljeva nekih operacija i za njihov neuspjeh – bio je slab odziv vojnih obveznika u Srbiji i Crnoj Gori, njihova nemotivisanost

i nesprijetnost da idu u rat van teritorije svojih republika i za ciljeve koji im nisu bili jasni i prihvatljivi. Koliki je bio stvarni broj vojnih obveznika koji se nisu odazvali na poziv, nikad nisu objavili ni organi vlasti u Srbiji i Crnoj Gori, ni organi JNA, odnosno VJ. Prema nekim procjenama i napisima u štampi, taj broj, uključujući i one koji su – ne čekajući pozive napustili zemlju i otišli u inostranstvo, dostiže više od stotinu hiljada. Da je takvo ponašanje bilo masovno, potvrđuje i činjenica da su i JNA i organi vlasti odustali od sudskih i drugih kaznenih mjera prema vojnim obveznicima koji se nisu odazvali regrutaciji. Ista pojava – mada u manjim razmjerama – manifestovala se i među vojnim obveznicima u krajevima Hrvatske i Bosne i Hercegovine sa pretežno srpskim žiteljima. Znatno broj vojnih obveznika iz tih područja, koji nije želio da se angažuje u ratu, napustio je te krajeve i otišao u inostranstvo ili kao izbjeglice u Srbiju i Crnu Goru. Javni pozivi vlasti da se ovi vojni obveznici vrate i uključe u borbu, apeli na patriotsku svijest i dužnost, ali i pretnje represalijama (zabrana povratka nakon rata, oduzimanje kuća, stanova, zemlje i slično), dali su slabe rezultate.

Poseban vid ispoljavanja nemotivisanosti za učešće u ratu predstavljalo je dezertiranje obveznika koji su se već našli u jedinicama ili na frontu, pojedinačnim a još češće grupnim odbijanjem da idu na front ili njegovim napuštanjem kad su se tamo već našli.

Sve ovo događalo se uprkos intenzivnoj propagandi u svim sredstvima javnog informisanja i ličnom angažovanju “na terenu” vojnih i civilnih funkcionera svih nivoa. Zbog toga se kao objašnjenje ove pojave ne može prihvatiti ono koje V. Kadijević svodi na djelovanje “roditelja, majki, sestara, mirotvoraca, pacifista itd”, kao i aktivista nekih opozicionih političkih partija u Srbiji. Treba se podsjetiti da su se gotovo sve političke stranke (sa malim izuzecima) i tada, i kasnije, nadmetale u svom “patriotizmu” i zalaganju za “ujedinjenje svih srpskih zemalja” po svaku cijenu. Očigledno je da su uzroci slabog odziva u rat bili dublji, da za veliki broj građana Srbije nije bila ubjedljiva parola da se “Srbija brani kod Knina”, da im nije bilo jasno koji to nacionalni, odnosno njihovi interesi treba da budu ostvareni ratom, za koju i kakvu Jugoslaviju treba da se bore, gdje su njene državne granice itd.

Načelnik Štaba Vrhovne komande, Veljko Kadijević priznaje da su ovako slab odziv i nedovoljna motivisanost vojnih obveznika za rat van

teritorije Srbije i Crne Gore predstavljali iznenađenje i za njega lično i za Štab Vrhovne komande. Ovo priznanje dovodi u pitanje brojne konstatacije i ocjene u knjizi, po kojima je njegov Štab uvijek sve dobro i nepogrešivo procjenjivao, predviđao i postupao u skladu s tim.

O borbenom moralu jedinica koje su učestvovale u operacijama, autor ne govori, sem što pominje već navedene pojave dezertstva, ali bez konkretnih podataka. Na dva mjesta uzgred se pominje da su neki rezervisti pravili "izvesne probleme". S obzirom na to da je cio sastav JNA, a posebno starješinski kadar, za cjelo vrijeme postojanja JNA, dosljedno vaspitavan u jugoslovenskom duhu i na stavu da je JNA zajednička oružana sila svih naroda i narodnosti SFRJ, čitalac bi očekivao i odgovor na pitanje: da li, kako i u kojoj mjeri je rukovodstvo JNA uspjelo da izmjeni takvu svijest i prilagodi je činjenici da je JNA prestala da bude to i postala vojska dvije nacije (republike). Takvim analizama Kadrijević se ne bavi. Međutim, iz nekih stavova njegove knjige, kao i iz javne i unutararmijske propagande, moglo bi se zaključiti da se sa jugoslovenskom svješću armijskog kadra manipuliralo tako da mu se borba JNA u ovom ratu prikazuje kao borba za očuvanje i odbranu Jugoslavije. U knjizi nema ni osvrta na to da li su i koliko problemi borbenog morala, tačnije nedovoljne motivisanosti, uticali na način upotrebe i dejstva jedinica JNA. Činjenica da se najveći dio tih dejstava ispoljavao u upotrebi avijacije, oklopnih sastava i artiljerije, odnosno upotrebi tehnike i vatre, a mnogo manje angažovanjem žive sile, simptomatična je u ovom smislu. Primjeri Vukovara, Mostara, Dubrovnika i drugi to najbolje potvrđuju.

Poseban vid neposrednog vojnog angažovanja Srbije i Crne Gore u ratu, bila je upotreba jedinica Teritorijalne odbrane u operacijama na teritoriji Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Pojedinačne slučajeve angažovanja ovih jedinica registrovala je i štampa, ali su potpuniji i konkretniji podaci o tome, naravno, nedostupni, a ne iznosi ih ni autor.

Za ilustraciju ovog vida angažovanja može se navesti izjava Momira Bulatovića, predsjednika Crne Gore, decembra 1992 u predizbornom TV duelu sa protivkandidatom Brankom Kostićem: "Predsjedništvo SFRJ poslalo je 1.031 rezervistu Crne Gore na Baniju. Oko povratka ovih boraca (što je odobrilo Predsjedništvo CG), Vrhovna komanda nije pravila probleme zato što je bila svjesna da su oni tamo upućeni mimo zakona i Ustava CG (kao pripadnici TO)."

“Crna Gora je slala rezerviste u Hercegovinu radi odbijanja ustaških snaga od teritorije Crne Gore, ali i zauzimanja i kontrole tačaka strateški značajnih za bezbjednost CG... Tako su stavljeni pod kontrolu aerodromi u Mostaru i Ćilipima, presječne komunikacije kojima bi se mogle skoncentrisati snage za ugrožavanje bezbjednosti CG i – što je posebno važno evakuisana su značajna skladišta sa municijom, gorivom i oružjem, koje nije smjelo pasti u ruke neprijatelju koji se nalazio u dolini Neretve... Crna Gora je zdušno, čitavim bićem podržala JNA u odbrani teritorija koje pripadaju Crnoj Gori. U ratnim operacijama učestvovao je veliki broj jedinica TO Crne Gore, koje su, po tada važećem zakonodavstvu, bile pod komandom CG, odnosno njenog Predsjedništva. Uprkos nedovoljnoj obučenosti i slaboj materijalno – tehničkoj opremljenosti ovih jedinica, Predsjedništvo CG uvijek je davalo saglasnost a time, da budemo iskreni, kršilo Ustav SFRJ, da se ove jedinice ne angažuju van teritorije Crne Gore” (“Vreme”, 15. jula 1992).

Tridesetog septembra 1991 godine 35.000 pripadnika JNA i TO krenulo je van Crne Gore ka Dubrovniku “da se jednom za svagda razgraniče sa Hrvatima” (Milo Đukanović, u Skupštini Crne Gore). Smotru rezervista vršio je i četnički vojvoda Vojislav Šešelj. Ministar odbrane Crne Gore, pukovnik Božidar Babić, tvrdi da je poginulo 165 Crnogoraca van Crne Gore, nekoliko stotina je ranjeno. Uništili su 75% industrijskih kapaciteta, zapalili 2.500 kuća, a preko 5.000 oštetili. Na Dubrovnik je ispaljeno 2.000 raznih projektila (“Monitor”, od 11. oktobra 1995).

Crna Gora je učestvovala i u borbama oko Knina, u Hercegovini, na području Bosne i Banije. Izgubila je rat, borila se za tuđe interese i tuđe teritorije. (Prevlaka još nije crnogorska, izgubila je svoju TO, vojnog ministra i u Podgorici je sada Štab armije koja nosi tradicije ranije Stepine, a kasnije Kukanjčeve II armije.) Ministar odbrane Crne Gore, pukovnik Božidar Babić, je taj agresivni čin pokušao opravdati pa je izjavio da su “stalne provokacije i sve otvorenije ispoljavanje teritorijalnih pretenzija ustaških vlasti...”, osnovni razlozi podrške Štabu Vrhovne komande. Međutim, Predsjedništvo Jugoslavije je još određenije: “Zar nije granica Crne Gore tamo gdje je naš vojnik?” (Borisav Jović, “Posljednji dani SFRJ”).

I na ovom mjestu treba podsjetiti da je sva TO u SFRJ razoružana još 1990, ali to nije važilo za TO Srbije i Crne Gore.

Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini posebno je obilježilo učešće

paravojnih formacija iz Srbije i Crne Gore. Autor "Viđenja" govori o paravojnim formacijama ali pominje samo one u Sloveniji i u Hrvatskoj i zahtjeve ŠVK da se one razoružaju. On navodi da je ŠVK o tim formacijama dostavio posebnu informaciju (u januaru 1991), ali ne daje nikakve podatke iz te informacije. Zvanični organi Republike Srbije i SRJ više puta su demantovali i samo postojanje takvih formacija u Srbiji, da bi kasnije od tih demantija odustali. Dobrica Ćosić, kao predsjednik SRJ, na zajedničkoj sjednici oba doma Savezne skupštine, 14. jula 1992 godine kaže: "Što se tiče paravojnih formacija, one su van naše kontrole i ne možemo odgovarati za njihovu delatnost."

O ovim formacijama opširno je pisala štampa u Srbiji. Publicitet im je davala i državna televizija, a njihovi organizatori i pripadnici sami su javno svjedočili o svom učešću u ratu u Hrvatskoj i BiH. Zna se da su takve formacije organizovale pojedine političke stranke: SPO (Srpska garda), Srpska narodna obnova ("Beli orlovi", odred "Dušan Silni"), Srpska radikalna stranka (četnički odredi, "Avalski korpus"), zatim Arkanovi "tigrovi", kapetan – Draganove "knindže", Milika – Čeko Dačević iz Crne Gore i drugi. Broj i veličinu tih formacija teško je bilo ustanoviti. Bez obzira da li su organizatori i pripadnici tih formacija u svojim nastupima u javnosti preuveličavali i svoju brojnost i svoj doprinos "oslobođenju srpskih zemalja" i "odbrani srpskog naroda od genocida", nesporno je da su te formacije učestvovala u borbama u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini zajedno sa jedinicama JNA, odnosno "Vojske RS" i "Vojske RSK". Većina ovih sastava stvarana je, uvježbavana i naoružavana prije početka rata u Sloveniji (juni – juli 1991). Značajno je da su se ove formacije, ne slučajno, pojavljivale kao inicijatori i izazivači lokalnih sukoba (Knin, Obrovac, Plitvice, Borovo Selo, Zvornik, Bijeljina i dr), koji su dalje eskalirali u sukobe širih razmjera. Njima se pripisuju i najteži oblici terora, pljačke i ratnih zločina nad hrvatskim i muslimanskim življem na teritorijama gdje su se pojavljivale. Mnogi stručnjaci za međunarodno krivično pravo, kao što su dr Paul Williams, savjetnik SAD za pravnu problematiku Evrope, dr Norman Ciger, vojno-politički analitičar u Pentagonu, i drugi, smatraju da su upravo paravojne formacije glavni počinioci ratnog genocida na prostorima nekadašnje Jugoslavije (The Balkan Institut, Vašington, 1996).

Činjenica je da su te formacije organizovane na teritoriji Srbije i Crne Gore, sa znanjem organa vlasti, da su slobodno i legalno obučavane, često i u centrima za obuku jedinica JNA i TO, da su naoružavane ili

nesmetanim švercom oružja iz inostranstva ili neposredno iz magacina JNA, TO i MUP-a, da ih organi MUP nisu sprečavali, a nekad su im i pomagali da se iz Srbije prebace na teritoriju Hrvatske ili BiH. Za odnos organa vlasti prema ovim “dobrovoljcima” karakteristično je, na primjer, da je kapetan Dragan jedno vrijeme bio na radu u Ministarstvu odbrane Srbije, kao referent za obuku dobrovoljaca.

Odnos JNA prema navedenim paravojnim formacijama bio je sličan kao i odnos organa vlasti Srbije. Komande JNA na frontu, primale su ih u svoj sastav i pod svoju komandu ili su sa njima tjesno saradivale. O međusobnim odnosima JNA i nekih od navedenih paravojnih formacija govore i primjeri da je “vojvoda” Šešelj prevožen helikopterima JNA da bi obilazio “svoje borce” na frontu u BiH. Isto tako gledaoci RTS imali su priliku da vide pomenutog “vojvodu” kako prima raport i vrši smotru regularne jedinice JNA u istočnoj Hercegovini, a štampa je objavila da su dva generala JNA primila specijalne medalje od Željka Ražnatovića – Arkana.

(O saradnji Šešeljevih i drugih paravojnih formacija sa JNA i MUP-om Srbije vidi poglavlje V – “Paramilitarne formacije i besmisleni rat”).

Podaci o broju građana Srbije i Crne Gore koji su u sastavu JNA, TO, paravojnih formacija i na drugi način učestvovali u ratu u Sloveniji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini nisu zvanično saopšteni. Doduše, na osnivačkoj skupštini “Udruženja boraca rata od 1990”, rečeno je: “Delegati iz Srbije i Crne Gore na ovoj skupštini zastupaju oko 160.000 boraca posljednjeg rata, dve i po hiljade porodica poginulih ratnika, tri hiljade dece koja su ostala bez roditelja i oko 8.500 invalida rata” (“Politika”, 16. aprila 1994). Moguće je da se u navedenim brojevima nalazi i izvijestan, svakako mali, procenat onih koji su porijeklom iz RSK i RS, ali su iznete brojke više nego impozantne.

Uz navedene podatke treba dodati i one koji se odnose na broj ranjenih: “Na VMA u proteklom periodu zbrinuto je oko 6.000 ranjenika, što je jedna trećina povređenih koji su lečeni u našoj zemlji” (“Vojska”, br. 79, od 25. novembra 1993).

Politička podrška ratnim dejstvima JNA iz Srbije i Crne Gore bila je intenzivna. i svestrana. Na front i u “oslobođena” područja odlazili su članovi “Vrhovne komande”, ministri republičkih vlada, poslanici

republičkih skupština, predsjednici opština, lideri političkih stranaka, predstavnici Srpske pravoslavne crkve i drugi.

Za medijsku i propagandnu podršku bila su angažovana sva sredstva javnog informisanja, a posebno televizija. Da bi RTS i RTCG osigurale maksimalnu vidljivost svojih programa na što većem prostoru bivše SFRJ – JNA je, zajedno sa lokalnim snagama organizovanim u RSK i RS, zaposjela sve TV-predajnike do kojih je mogla doći na teritoriji Hrvatske i Bosne i Heregovine (Ćelavac, Plješevica, Kozara, Vlašić, Majevica i druge), bez obzira na čijem su “etničkom prostoru”. U planovima vojnih operacija, ovi objekti imali su strateški značaj. Svi predajnici podešeni su da primaju i prenose programe RTS i RTCG. Kasnije su, angažovanjem državne RTS i uz njenu tehniku i kadrove, organizovani novi TV-studiji u RS i RSK (Pale, Knin, Banja Luka, Beli Manastir). Svi vidovi angažovanja Srbije i Crne Gore, odnosno SRJ, u ratu – izuzev angažovanja JNA, koja je zato novostvorene srpske vojske u RSK i RS obilno snabdjevala naoružanjem i kadrovima – nastavljeni su i nakon prihvatanja Vensovog plana – za Hrvatsku i formalnog povlačenja JNA sa teritorije Bosne i Hercegovine. Obim, sadržaj i praktični postupci u ovom angažovanju prilagođavani su novim uslovima, a prije svega, onim nastalim primjenom Vensovog plana, rasporedom snaga UNPROFOR-a na teritoriji Hrvatske i BiH; uvedenim sankcijama prema SRJ; proglašenjem “otvorenog neba” nad BiH; smanjenim ekonomskim mogućnostima Srbije i Crne Gore itd. Sve ovo događa se i poslije odlaska V. Kadijevića sa funkcije saveznog sekretara (januar 1992), kao nastavak prakse iz perioda dok je bio na funkciji. Izvan takvog angažovanja nije potpuno ostala ni “transformisana” Vojska Jugoslavije. Konkretni podaci o tome ne publikuju se javno i takve tvrdnje se zvanično demantuju, ali je – prema svjedočenjima upućenih, pa i nekim napisima u štampi – vojna pomoć iz SRJ obuhvatala: slanje kadrova, snabdjevanje vojske RS i RSK naoružanjem, municijom, rezervnim djelovima, gorivom i drugim vojnim potrebama. Za ilustraciju ove prakse može poslužiti kazivanje B. Vučurovića, predsjednika opštine u Trebinju. On je zajedno sa Gojkom Đogom, predsjednikom Udruženja Srba iz BiH u Beogradu, posjetio predsjednika SRJ Dobricu Ćosića i tražio vojnu pomoć. Taj susret i njegov rezultat Vučurović prikazuje ovako: “Ćosić dobro zna šta nama treba... Ja sam mu izložio naš položaj i nakon što nas je saslušao, pozvao je generala Životu Panića (tada načelnika GŠ VJ) i strogo mu zapovjedio: Vučurević je ovdje, daj mu sve što možeš. Ovaj se očito nešto bunio, pa mu je Ćosić ozbiljno ponovio: Daj mu sve što treba,

Vučurović je srpski patriota! Od Ćosića idemo do Panića... Puca se, stiglo je za sad dovoljno. Poslušao je” (“Duga”, april 1993).

Neki strani i domaći izvještači i očevici tvrdili su da su se i djelovi VJ neposredno angažovali u operacijama u Bosni, posebno u graničnom području na Drini; da je bilo preletanja borbenih aviona VJ, prelaska tenkova VJ u Bosnu kod Bratunca, artiljerijske podrške sa desne obale Drine jedinicama vojske RS u njihovim operacijama i sl. Tako “Vreme” od 25. oktobra 1993 godine, pozivajući se na svjedočenje mještana Ljubovije, piše: “Snage operativne grupe “Drina” s ove strane reke iz Uzovnice i sa desetak drugih tačaka, danima su iz topova i VBR tukli onu stranu reke. Ljubovija je bila bez sna.”

Svakom analitičaru raspada Jugoslavije i uloge koju je u oružanoj fazi tog raspada odigrala JNA, postavlja se, pored ostalih, i pitanje: zašto je rukovodstvo JNA – ako već nije moglo ili nije htjelo da Armiju održi izvan međurepubličkih sukoba, a posebno izvan rata – stalo na stranu Srbije i Crne Gore i učinilo JNA instrumentom ostvarivanja njihove politike oružanom silom? Među onima koji u štampi i publicistici pokušavaju na to da odgovore, mogu se najčešće čuti sljedeći razlozi i motivi koji su uticali na opredjeljenje vojnog vrha:

- Bliskost ili podudarnost ideoloških opredjeljenja i političkih koncepata vojnog vrha, s jedne, i rukovodstva Srbije i Crne Gore, s druge strane, o tome šta i kako u Jugoslaviji treba mjenjati i kakvo treba ubuduće da bude njeno uređenje;

- Pretežno srpsko-crnogorski sastav starješinskog kadra u JNA, a posebno njenog rukovodećeg sastava;

- Interes i cilj Armije da u uslovima očitog raspada SFRJ, zaštiti sopstveni opstanak i staleške interese, odnosno da sebi obezbjedi teritoriju na kojoj će opstati i državu koja će je izdržavati.

Analitičaru kome nisu dostupni primarni izvori o raspravama koje su, svakako, prethodile odlukama o angažovanju JNA i argumentacija koja je iznošena u tim raspravama, nije moguće da daje siguran odgovor na pitanje koliko su svaki od navedenih, a eventualno i drugi momenti i motivi uticali na konačnu odluku. Sva tri navedena motiva – mada ne svi podjednako, uticali su na opredjeljenje vojnog vrha za političku opciju

koju će podržati. Ipak, iz sadržaja knjige V. Kadijevića i njegovih stavova, nameće se zaključak da je presudno bilo isto ili slično gledanje rukovodstva Srbije i vojnog vrha na karakter i uzroke krize u SFRJ, sadržaj i pravce mjenjanja njene buduće fizionomije. Ako se uporede stavovi koje su u dužem periodu zastupali predstavnici Srbije, a izloženi su u raznim dokumentima i javnim istupanjima i stavovi najodgovornijih predstavnika JNA, uključujući i stavove V. Kadijevića, nije teško uočiti da su veoma slični ili podudarni, a naročito u sljedećem:

– U cjelom poslijeratnom periodu, rukovodstvo Jugoslavije je vodilo politiku na štetu Srbije i srpskog naroda, što treba ispraviti, ili – Ustav SFRJ iz 1974 treba u cjelini odbaciti, ili Jugoslaviju treba preurediti da postane “moderna i efikasna federacija”, sa izvornim suverenitetom, sa skupštinom koja će se birati na principu “jedan građanin – jedan glas” i gdje će se odlučivati bez konsenzusa, sa ovlašćenjima federacije kakva je imala prije šezdesetih;

– Granice između republika su samo administrativne i utvrđene su na štetu Srba i Srbije;

– Rukovodstvo Srbije i JNA najduže su zadržali negativan stav prema uvođenju višepartijskog sistema;

– U programskoj platformi SK – PJ iz novembra 1990 pledira se za organizovanje Jugoslavije po regionima umjesto po republikama i zalaže za dominantnu ulogu društvene svojine, što je i stav SPS;

– Sve do XIV kongresa SKJ, a i na samom kongresu, i rukovodstvo SKS i predstavnici SK iz Armije zalažu se za strogi demokratski centralizam u SKJ;

– Podudarne su ocjene uzroka zbivanja na Kosovu 1981, stanja poslije tih događaja i načina rješavanja problema Kosova;

– Zajednički je negativan stav i odnos prema Vladi Ante Markovića i njegovom konceptu reformi;

– Kriza u SFRJ prvenstveno je posljedica djelovanja inostranih faktora (Njemačka, Vatikan, SAD), a glavni objekat i cilj “međunarodne zavere” je Srbija i srpski narod. Ta lista “neprijatelja srpskog naroda” mogla bi se proširiti, a što je lako dokumentovati navođenjem niza javnih

istupanja.

Sumirajući rezultate angažovanja JNA u ratu u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, Kadijević konstatuje da su glavni rezultati u tome što je JNA:

– u Hrvatskoj, zajedno sa srpskim narodom, oslobodila Srpsku Krajinu i natjerala Hrvatsku da prihvati Vensov mirovni plan;

– u Bosni i Hercegovini bitno pomogla da – u početku JNA, a potom Vojska Republike Srpske, koju je JNA stavila na noge – oslobodi srpske teritorije, zaštiti srpski narod i stvori povoljne vojničke preuslove za ostvarivanje interesa i prava srpskog naroda u BiH političkim sredstvima u mjeri i uslovima koje to međunarodne okolnosti budu dozvoljavale, i

– odbranila pravo Srbije i Crne Gore da žive u zajedničkoj državi.

Kad je u pitanju srpski narod u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, s razlogom se već tada moglo postaviti pitanje koliko su ti “rezultati” stvoreni ratom konačni i kakvu političku i životnu perspektivu na osnovu tih rezultata ima srpski narod. Sada je odgovor porazan. Autor izbjegava odgovor na pitanje – kojom cjenom je srpski narod platio te “rezultate”? Ako su rezultati rata više nego prepolovljeno srpsko stanovništvo na tim teritorijama, gotovo sasvim uništena privreda i elementarni uslovi normalnog života i privređivanja, onemogućen zajednički život sa pripadnicima drugih naroda itd. – očita je nesrazmjera između “rezultata” i njihove cijene, a odgovor na pitanje da li je rat kao sredstvo politike smio biti alternativa određenim kompromisima, nameće se sam po sebi.

Posebno je pitanje – o kome autor takođe ne govori – kakve ciljeve i interese su svojim učešćem u ratu ostvarile Srbija i Crna Gora, odnosno kakve su posljedice angažovanja u ratu po njih same.

Konstatacija da su Srbija i Crna Gora, zajedno sa JNA, odbranile svoja prava da žive u zajedničkoj državi djeluje, u najmanju ruku, neozbiljno, jer to njihovo pravo nije nikad osporavala ni međunarodna zajednica, niti bilo koja jugoslovenska republika. Ali, zato su, uz ljudske gubitke, materijalne, političke, moralne i druge posljedice njihovog učešća u ratu izuzetno teške i dugotrajne. Danas su već, u pogledu karaktera i razmjera tih posljedica, manje-više saglasne i partije na vlasti i one u opoziciji, političari, diplomati, ekonomisti i drugi stručnjaci, kao i obični građani. Različito se – u zavisnosti od političkih opredjeljenja tretiraju

njihovi uzroci i odgovornost za njih. Iako su te posljedice sada već opštepoznate i vidljive svakom građaninu, treba podsjetiti na najvažnije od njih, da bi se uporedile sa navedenim “pozitivnim rezultatima”:

- Srbija i Crna Gora (SRJ) su još međunarodno nepriznate države, odsutne iz međunarodnih organizacija, u političkoj i diplomatskoj izolaciji;

- Savjet bezbjednosti UN uveo je protiv Srbije i Crne Gore najstrašnije ekonomske i druge sankcije koje još u potpunosti nisu skinute;

- zbog troškova vođenja rata – koje neki ekonomisti procjenjuju na 10-20% društvenog proizvoda godišnje – kao i zbog međunarodnih sankcija, ukupna proizvodnja privrede pala je na nešto više od jedne četvrtine one predratne;

- nezaposlenost je dostigla 50% radno sposobnog stanovništva, a i dalje se povećava; drastično je opao i nivo zdravstva, obrazovanja, kulture, sporta i drugih oblasti društvenog života;

- desetine hiljada mladih, visokoobrazovanih i stručnih ljudi, napustilo je i dalje napušta zemlju.

“Po nekim procjenama, privrede Srbije i Crne Gore (SRJ) mogu dostići nivo iz 1990 tek za 20 godina po ukidanju sankcija. Ako se svemu ovom dodaju i velike i nepotrebne ljudske žrtve (koje Srbija i Crna Gora još nisu objavile), onda je više nego očigledno koliko je opredjeljenje za ratnu opciju u rješavanju jugoslovenske krize bilo, zapravo, protiv suštinskih interesa Srbije i Crne Gore, odnosno srpskog naroda u cjelini, kao i ostalih jugoslovenskih naroda” – ocjenjuje general Mirko Tomić.

Za sve vrijeme u kome je JNA i VJ – pod rukovodstvom “Vrhovne komande”, sastavljene od predstavnika Srbije i Crne Gore – bila angažovana u ratu u Sloveniji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini – teritorija ove dvije republike bila je njena strategijska osnovica i pozadina sa kompletnom logističkom podrškom i na tom su se angažovale vlade i drugi organi tih republika. JNA je u tom periodu finansirana iz njihovih sredstava. Njeno materijalno obezbjeđenje išlo je iz njihovih resursa (gorivo, ishrana i drugo). Za njene potrebe radila je vojna industrija na njihovoj teritoriji. Sanitetsko zbrinjavanje JNA oslanjalo se – pored vojnih bolnica, na zdravstvene kapacitete ovih republika. O svim ovim vidovima

angažovanja nikakvi kvantitativni podaci nisu dostupni javnosti, niti ih ima u knjizi “Moje viđenje raspada”.

“Doktrina ‘srpskog jedinstva’, kojom se ušlo u rat i u čije ime je taj rat vođen – proizvela je srpsko nejedinstvo u dosadašnjoj istoriji nezabilježenih razmjera.”

(Vidoje Žarković)

PODUDARNOSTI ILI REVITALIZACIJA PROJEKTA “HOMOGENA SRBIJA”

Srpski kulturni klub, na čelu sa profesorom beogradskog Pravnog fakulteta, dr Slobodanom Jovanovićem, izradio je 1937 program, u kojem traži da se “Banovine Vardarska (Skopje), Drinska (Sarajevo), Dunavska (Novi Sad), Zetska (Podgorica) i Vrbaska (Banja Luka), spoje u jedno pod zajedničkim imenom Srpske zemlje, čije je sedište u Skoplju” (“Srpske zemlje, nekada, sada i u budućnosti”, 1940, str. 42). Ova politika srpskog militantnog nacionalizma ponovo će oživjeti u vrijeme Drugog svjetskog rata kao program Ravnogorskog četničkog pokreta, koga će rekonstruisati i obznaniti 30. juna 1941 godine banjalučki advokat, dr Stevan Moljević, pod nazivom “Homogena Srbija”.

U uvodnom djelu projekta, Stevan Moljević upozorava “da se Srbima nameće danas prva i osnovna dužnost da stvore i organizuju homogenu Srbiju, koja ima da obuhvati celo etničko područje na kome žive Srbi i da joj osiguraju potrebne strateške i saobraćajne linije i čvorove... i da se izvrši preseljavanje i izmjena žiteljstva, naročito Hrvata sa srpskog i Srba sa hrvatskog područja, jedini je put da se izvrši razgraničenje...” (Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, tom XIV, Beograd, 1981).

U pomenutom elaboratu, Moljević naročitu pažnju obraća teritorijalnim pitanjima i granicama “Homogene Srbije”:

“Na istoku i jugoistoku Srbija i Južna Srbija. Na jugu Crna Gora i Hercegovina, tj. da se u tzv. jugozapadnu srpsku oblast uključe:

– sva istočna Hercegovina sa prugom od Konjica do Ploča (sa Mostarom gradom), severni deo Albanije, ukoliko Albanija ne bi dobila autonomiju.”

Da u “zapadnu srpsku oblast uđu, pored Vrbaske banovine, sjeverna Dalmacija, srpski deo Like, Korduna, Banije i deo Slavonije, tako da toj oblasti pripada lička željeznička pruga od Plaškog do Šibenika i željeznička pruga od Okučana preko Sunje do Kostajnice. U tu oblast ušle

bi od sreza Šibeničkog opštine: Šibenik i Skradin, opština Knin i srpski deo opštine Drniš, eventualno srpski deo opštine Vrljika, ceo Benkovački srez, ceo Biogradski srez, srez Preko – ceo, tako da granica zapadne srpske oblasti ide Velebitskim kanalom i obuhvata Zadar sa svim otocima pred njim, od sreza Gospićkog, opštine Gospić, Lički Osik i Medak, istočni deo Perušićkog sreza. Od Otočaćkog sreza općine Dabar, Škare i Vrhovine. Od sreza Ogulinskog opštine Drežnica, Gomirje, Gornje Dubrave i Plaški. Srez Vojnički, osim opštine Barilović, i srez Vrgin Most ceo. Srez Glinski osim opština Bučica i Stankovac. Od sreza Petrinjskog opštine Blinja, Gradusa, Jabukovac i Sunja, srez Kostajnički ceo, osim opštine Bobovac. Od sreza Novska opština Jasenovac i Vanjska Novska, ali ove opštine valja porušiti tako da željeznička pruga ostane na teritoriji ovih dveju opština, srez Okučanski ceo, srez Pakrački osim opština Antunovac, Gaj i Poljana, srez Daruvar, Grubišno Polje i Slatina, zatim srezovi Derventa i Gradačac i, razumije se, svi srezovi unutar navedenih granica.” Za ovu zapadnu srpsku oblast, koja bi imala 46 srezova sa 1,5 milion duša, s celim Šipadovim preduzećem, rudnikom Ljubija i prugom Valjevo – Banja Luka – Šibenik, valjalo bi obezbediti Zadar i otoke radi njenog izlaska na more. “

Severnoj srpskoj oblasti valja dati uz teritoriju Dunavske banovine, srezove Vukovar, Šid, Ilok i od Vinkovačkog sreza opštine Vinkovci, Laze, Mirkovci i Novi Jankovci, srez i grad Osijek ceo. Ovoj oblasti valja obezbediti Baranju sa Pečujem i istočni Banat sa Temišvarom i Rešicama.”

Moljević traži da se “središnoj srpskoj oblasti – Drinskoj banovini” imaju povratiti bosanski srezovi Brčko, Travnik i Fojnica, dok “Dalmacija koja bi obuhvatala jadransku obalu od Ploča pa do ispod Šibenika, te od bosanskih srezova: Prozor, Ljubuški, Duvno, zapadne delove mostarskog i livanjskog sreza, te delove Kninskog i Šibenskog sreza na severu ima da uđe u sastav Srbije i da dobije zaseban autonoman položaj.”

I na kraju (u obliku zaključka), Moljević piše: “U prvom času i bez ičijeg pitanja, stvoriti homogenu Srbiju u granicama kako su napred označene, pa tek onda sa te osnovice, kao svršenog čina, pristupiti uređenju svih ostalih pitanja i sa Hrvatima i sa Slovencima.” I dalje: “Kad se svi srpski krajevi povežu u jednu homogenu celinu, onda pomišljati na uže zbližavanje s Bugarima...” “Srbi moraju imati hegemoniju na Balkanu, a da imaju hegemoniju na Balkanu, moraju prethodno imati hegemoniju u

Jugoslaviji.”

Dr Stevan Moljević, rođen 1883. u Rudom, bio je advokat, član SDS-a, osnivač francuskog i engleskog kluba, predsjednik “Srpskog kulturnog kluba” u Banja Luci, a kasnije i predsjednik Izvršnog odbora Centralnog nacionalnog komiteta. Maja 1942 dolazi u Štab četničke Vrhovne komande jugoslavenske vojske u otadžbini, a 1943 preuzima ulogu prvog čovjeka političkog rukovodstva četničkog pokreta Draže Mihailovića. Januara 1944 organizuje četnički kongres u selu Ba (Valjevo). U Vrhovnoj komandi JVNO ostaje do razbijanja četničkih jedinica od strane NOV i POJ aprila 1945.

Da li se može govoriti o podudarnosti i revitalizaciji njegovog koncepta sa ovim ratom, sa vizijama vođa srpskog naroda i potezima koje su oni vukli? Podudarnost je očigledna bez obzira što se istorijske okolnosti iz 1918, 1937, 1941 i 1990 bitno razlikuju. Pomenutu podudarnost posmatraćemo prvenstveno sa vojnog aspekta, pri čemu najprije pada u oči dio Moljevićevog koncepta pod nazivom “Granice”.

U prvoj fazi rata (1990 – 1995), u tzv. južnu srpsku oblast nije ušla cijela istočna Hercegovina sa prugom Konjic – Ploče. Istina, 1991 JNA je krenula ka Dubrovniku i dolini Neretve, ali su te regije tokom rata izgubljene za koncept “Velike Srbije”. U tzv. zapadnoj srpskoj oblasti, najprije je 1991 – 1992. zauzet najveći dio bivše Vrbaske banovine, dio sjeverne Dalmacije (bez Šibenika, Zadra i Biograda), kao i srpski dio Like, Korduna i Banije i dio zapadne Slavonije. U Republici Srpskoj Krajini našle su se pruga od Plaškog do Drniša (ali ne do Šibenika) i pruga Okučani – Kostajnica, bez Sunje, koje nisu radile. Nisu zauzete Šibenska, Biogradska i Zadarska općina. Nije zaposjednuta cijela Gospićka i Ličkoosička općina, općine u Gorskom Kotaru, i sve što je zamišljeno u Baniji i zapadnoj Slavoniji ostalo je van domašaja srpskih oružanih formacija. Stiglo se do linije Virovitica – Karlovac – Karlobag, ali bez četiri važna cilja: Gospića, Zadra sa otocima, Biograda na moru i Šibenika. Na more se izbilo samo kod sela Karina. Prema tome, nije potpuno dostignuta zapadna granica Moljevićevog koncepta. I sve to je bilo privremeno, da bi u fazama od 1993 do 1995 sve bilo izgubljeno, pri čemu su ta područja ostala bez Srba, ali u velikoj mjeri i bez Hrvata. U rukama Republike Srpske ostao je pretežno dio Bosanske krajine i srednje Bosne, koji je uskim koridorom preko Brčkog povezan sa Semberijom i Srbijom.

U tzv. sjevernoj srpskoj oblasti bili su zaposjednuti Vukovar, Ilok, Mirkovci i Baranja bez Pečuja. Osijek i Vinkovci nisu zauzeti. I to je sada područje ponovo vraćeno u sastav Hrvatske.

U tzv. središnjoj srpskoj oblasti (Drinskoj banovini) nisu zauzeti srezovi Travnik i Fojnica, a izgubljena je okolina Sarajeva i Goražda. Vojska Republike Srpske drži etnički očišćeno područje Podrinja.

Populističkom politikom “dogodio se narod”, ukinuta je autonomija Kosovu, ali, zbog nepovoljnog razvoja događaja, nije dirana Makedonija, što znači da se ovdje gotovo u startu odustalo od Moljevićevog projekta.

Dakle, od realizacije plana “homogena Srbija” u označenim granica i hegemonu u Jugoslaviji i potom na Balkanu – za sada ništa. Sudbina Bosne, djela Slavonije i Baranje su otvorena pitanja aktuelnog projekta iz ovog rata. Moljevićev projekat su mnogi analitičari identifikovali sa pojmom “velika Srbija”. Bitno je konstatovati da je ovim ratom točak istorije pokrenut sa izvjesnim modifikacijama programa i, kao iracionalan, pretrpio totalni vojnopolitički neuspjeh.

Većina vojnih rukovodilaca, siguran sam, malo je znala o Moljevićevom projektu, pa nije ni pomišljala da se vojni potezi u ovom ratu podudaraju sa Moljevićevim četničkim vizijama “Velike Srbije”. Međutim, neki od generala koji su počeli rat i najduže istrajavali na realizaciji velikosrpske politike, dobro su znali te četničke ciljeve iz 1941 godine i bili svjesni da na kraju XX vijeka vojuju po Moljevićevim mapama.

Ovaj kratak prilog možda će biti zanimljiv mnogima iz bivše JNA i sadašnje Vojske Jugoslavije, koji su pod pazuhom držali “homogenu Srbiju”. Jer, bilo da su naivno izmanipulisani ili ne, priznali to ili ne, zalagali su se za koncept koji je dva puta propao, prvi put (u ratu 1941 – 1945), stvaranjem SFRJ, i drugi put, u ratu (1990 – 1995), razbijanjem Jugoslavije.

A šta će ostati od nekih privremeno realizovanih ciljeva: Republika Srpska, Srbija bez pokrajina i sa mnogim još otvorenim pitanjima, kao što su jedinstvena ili djeljiva Bosna, Sandžak i drugo. Da li je ovo prekid strategijski izgubljenog rata ili samo primirje – ostaje da sačekamo. Ali, jedno je sasvim jasno. Nema ni “homogene”, ni “hegemone”, ni “velike Srbije”. Uprkos bezgraničnom zalaganju SANU, SPC, D. Ćosića, J.

Raškovića, M. Ekmedžića, Vuka Draškovića, B. Crnčevića, V. Krestića, R. Smiljanića, M. Bečkovića, V. Đuretića, S. Rakitića, M. Komnenića, M. Kapora, G. Đoga, R. Noga, N. Kilibarde i, naravno, S. Miloševića, M. Bulatovića, R. Karadžića, N. Koljevića, B. Plavšić, M. Krajišnika, V. Šešelja, M. Jovića, G. Hadžića, M. Babića, M. Martića i mnogih drugih aktuelnih političara i podržavalaca ovog velikosrpskog projekta, uključujući i one vojne starješine koji su bili lično, direktno ili indirektno, angažovani u njegovoj realizaciji.

“Kad god slušam ultra-patriote kako se busaju u grudi, meni dođe da kažem (makar dobio po glavi) da su velikosrbi napravili Srbiju ovako malom.”

(Novinar Predrag Milojević)

* * *

“Neće nas spasiti ni savez sa savremenim pravoslavljem. Današnje pravoslavlje sve više klizi u političku stranku i klerikalizam.”

(General dr Gojko Nikoliš)

SRPSKA PRAVOSLAVNA CRKVA NA POLITIČKOJ SCENI⁷

Srpska pravoslavna crkva (SPC) je stupila na političku scenu veoma angažovano, ističući da su “Srbi kažnjeni zbog nesloge, zato što su napustili pravoslavlje, zaboravili svoju prošlost, kulturu i pismo, “pa ne umeju prepoznati neprijatelja – zmiju kojoj treba nogom stati na glavu”. U početku (1988 – 1991), u crkvenoj štampi objavljuju se tekstovi pravoslavnih “visokodostojanstvenika” i “liberalne nacionalne inteligencije” (Bečković, Komnenić, Đurić, Drašković, Enriko, Popović, Simonović, Rakitić itd.) o “najugroženijem” i patološkom “mržnjom okruženom srpskom narodu”, o “obespravljenosti”, “eksploataciji”, “teroru”, “asimilaciji” i o “vekovima dugom genocidu nad srpskim narodom”, pa se zato “ima smatrati nužnim otkrivanje stratišta i grobova novomučenika i novosvetitelja” (Uskršnja poruka patrijarha Pavla 1991).

Tokom 1991 – 1994 patrijaršijski dvor postaje centrom okupljanja prvaka srpskih nacionalnih stranaka iz Srbije i onih “preko Drine”. SPC (posebno jedan deo teologa kao Mijač, Medić, Terzić i drugi), odnosno neki njeni dostojanstvenici (Jović, Kačavenda, Radović itd), prihvataju rat kao “kaznu božju za ovozemaljske grehe” i smatraju da je pir smrti “sasvim opravdan ako se pretvara u odbrambeni rat” (“Pravoslavlje”, br. 613, od 15. marta 1992).

Politička revitalizacija SPC, prvenstveno na problemima “konačnog rešenja nacionalnog pitanja ujedinjenjem celog srpskog naroda na svim prostorima na kojima živi”, imala je značajnu ulogu u homogenizaciji militantnog hegemonizma.

SPC je podupirala srpske aspiracije u Hrvatskoj i BiH i bila je značajan politički subjekat, koji se odredio ne samo u odnosu na politiku u Srbiji, nego i na cjelom jugoslovenskom prostoru.

Uloga rukovodstva SPC u ratu u Hrvatskoj i BiH i na području bivše Jugoslavije je, na žalost, sve prije nego pozitivna. Od 1987 ona snažno podržava političku opciju koja ima svoje korjene i u Memorandumu SANU iz 1986, tj. SPC se zauzima za politiku koja bi dovela do ostvarivanja cilja o

udruživanju svih Srba u jednoj državi, prodirući preko Drine (u skladu sa Garašaninovima Načertanijem iz 1844).

Svoju pravu prirodu SPC pokazuje otvorenom podrškom rukovodstvu bosanskih Srba, posebno onda kada je Slobodan Milošević, radi odbijanja mirovnog sporazuma avgusta 1994 zatvorio granicu na Drini, optužujući predsjednika Srbije "da raspiruje neprijateljstvo među Srbima". U tadašnjoj poruci SPC je zapisano više oštih napada na međunarodnu javnost, protiv mirovnog plana. SPC nije nikad osudila Karadžićevu genocidnu politiku, niti angažovanje paravojsnih snaga iz Srbije i Crne Gore u zločinima u BiH.

Zato na rukovodstvu SPC stoji, teška istorijska krivica, koje se neće moći otresti iako će još dugo propovjedati da Srbi brane Evropu od prodora islamskog fundamentalizma.

SPC je odigrala veliku ulogu u homogenizaciji Srba. To isto su učinile i druge crkve, katolička i islamska. Došlo je do tijesnog spoja crkava i nacionalnih država. SPC govori o nekoj nebeskoj Srbiji (iznad zemaljske), koja mora biti uzor savremenoj Srbiji: naglašavaju se tradicionalizam, mitologizacija, revitalizacija mita Svetog Save, razvijaju se priče o tome da je "boljševizmom najviše stradalo i trpilo pravoslavlje" i da padom komunizma treba da nastupi procvat pravoslavlja. Nije teško zaključiti da je riječ o ofanzivnoj religioznoj instituciji, koja je u značajnoj mjeri suodgovorna za rat, posebno u Bosni.

Šta znače riječi patrijarha Pavla na Palama "Došli smo u misiju ko Sv. Sava da mirimo braću". Što nije kazao prestanite tući Sarajevo. Ili, šta znači njegova poruka prije "Oluje", kad je došao u Krajinu, kada je rekao: "Došli smo da ohrabrimo borce. Kumanovo je osvetilo Kosovo". Ovo nije poziv za mir nego huškanje na rat.

Srpske nacionalističke stranke su se zaklele patrijarhu na slogu i odbranu srpstva a to vraća šest stoljeća unazad pred Samodrežu crkvu, gdje se knez Lazar pričestio i zakleo uoči Kosovskog boja. Ovo posljednje nije zaklinjanje pred boj sa Turcima, već i pred boj sa hrišćanskom braćom.

SPC u Hrvatskoj se vrlo neodgovorno ponašala prema vlastitom narodu, tj. prema srpskom pitanju. Najprije je govorila o proganjanju

Srba, uvela veliki dio ljudi u velikosrpsko kolo, pa u rat, a onda ga ostavila na cjedilu i tako pomogla da srpskog naroda u nekim djelovima Hrvatske praktično više nema. Prvi su pobjegli Jovan i Lukijan i većina glavara SPC. Jovan je čak u ovom ratu postao i episkop Srba u Italiji i stolovao u Trstu umjesto u Zagrebu ili Ljubljani. Umjesto da se založi za Karingtonov plan i Plan Z-4, SPC je savjetovala napuštanje vlastitih kuća.

Naučne, prosvjetne i kulturne institucije i asocijacije (Srpska akademija nauka i umetnosti SANU, Srpski nacionalni savet – SNS, Srpski sabor – SS, Udruženje književnika Srbije UKS, PEN klub Srbije, itd), pred strahom da će biti “potrošeno istorijsko vreme” ocjenjuju SFRJ kao državu u kojoj je “prisutna dugoročna diskriminirajuća politika prema Srbiji”, pa bez rezerve pružaju (1988 – 1991) punu podršku “novoj vlasti u Srbiji” i “golorukom srpskom narodu Krajine, Bosne i Hercegovine”, uz gromoglasno tamburanje o “trećem, oslobodilačkom domaćem ratu za zaokruženje jedinstvene nacionalne države”.

Nesigurna u svoju političku snagu i u uticaj obznanjenog programa, “duhovna elita” identifikuje svoju političku usmjerenost sa programom nove vlasti u Srbiji, prije svega, sa osudom “pogubnog jugoslovenstva”, federalne državne zajednice (“antisrpske koalicije”) i sa razaranjem privrednih reformi Ante Markovića. Tako su nedvosmisleno izjednačeni hegemonističko-unitaristički program Slobodana Miloševića sa projektom “srpske građanske budućnosti” “demokratske opozicije” na eksplicitnom trojstvu “narod – vođa – elita”.

“Čak da sam Vaš magarac, vrijeme je da se distanciram, jer nas vodite u provaliju vojne diktature. Zbog čega su Vas se odrekli Šolević, Bulatović, Budimirović i mnogi drugi iz prvog ešalona antibirokratskog pokreta. Tražio sam vojnički red i disciplinu, dok je mjerilo rada čelnih ljudi SDS i Milana Babića samo šverc.”

(Simo Dubajić)

OTVORENO PISMO SLOBODANU MILOŠEVIĆU⁸

Poštovani gospodine Predsjedniče!

Niko ne može da ospori Vaše zasluge na obaranju Pere Konja i njegove mafije.

Politički zenit dostigli ste na Gazimestanu 28. juna 1989, ali niste znali koliko je to visoko, pa niste mogli da sačuvate novo. Ljetovanje u Kuparima u društvu Veljka Kadijevića bilo je pogubno za naše realne poglede na budućnost Jugoslavije. Privredna integracija srpske države uz pomoć vrhovne komande i oružanih snaga JNA učinila Vam se stabilnom i završenom.

Po sugestijama okorjelog dogmatičara i preprodavatelja istorije KPJ, pristali ste da ostanete u savezu sa korumpiranim ostatkom militantnog partizanskog titoizma u Srbiji, na čijem čelu se našao Petar Gračanin u ulozi ministra unutrašnjih poslova Markovićeve vlade, a u zakulisnoj igri Mihailo Švabić, Dušan Pekić, Stevan Mirković i Vaša žena Mirjana Marković, nezasito zinuli na dodatne zasluge i slavu.

Opažajući greške koje činite, obratio sam Vam se sa tri pisma iskreno zabrinut za Vaš renome, uvjeren da ste baš takav čovjek u kojemu su neprijatelji srpskog naroda prepoznali novog VOŽDA i da ćete uvažiti neko od mojih nekomunističkih mišljenja. Izgleda da ste Vi takve stavove i nadanja odanih ljudi izvan jednoulja smatrali manje važnim ili neprijateljskim. Danas, poslije dvije i po godine (znači od 1988 – I. R.) bezrezervnog opredjeljenja za Vas kao oca porodice velikog srpskog naroda, sa žaljenjem moram da priznam da niste opravdali povjerenje najbližih saboraca iz vremena antibirokratskog pokreta kojeg ste hrabro povelili. Čak da sam Vaš magarac, vrijeme je da se distanciram, jer dobro poznajem put kojim nas vodite TRAŽEĆI I ZAHTIJEVAJUĆI da Vas poslušnički slijedimo u provaliju VOJNE DIKTATURE, koja implicira upotrebu tenkova i na ulicama najdražeg BEOGRADA, a ja sam u ratu bio tenkovski komandant i savladao taj strašni zanat.

Nastojanja da nađem opravdanje za promašaje koje ste nizali od onog dana kada ste prihvatili kompromitujući položaj šefa SPS, otkrila su

mi da se ponašam kao profesionalni vojnik i VAZAL. Na Vidovdan prošlog ljeta u Prištini molio sam Živorada Igića da Vam predloži ime i program novoj partiji po uzoru na zapadnoevropske socijalne demokratije, jer ste već bili izjavili da Srbiji želite ekonomski prosperitet Švedske.

Kao nacionalista i pristaša parlamentarne monarhije, pretpostavljao sam, da tako implicitno dozvoljavate mogućnost povratka kralja u legalnoj proceduri referenduma, kao što se to dogodilo u Španiji i da ćete se odreći Tita, a sa nacionalne zastave i iznad srpskog grba skinuti Lenjinov simbol, crvenu petokraku zvijezdu. Za te dobronamjerne isповijesti Vi niste imali sluha.

Od tada kao vjeran konj očekivao sam zob, naoružanje, za odbranu Krajine i sa savjetima Narodnog otpora protiv nasilja nad Srbima, kopitama sprečavao SDS da izađe na izbore protiv Vas.

Uskoro, nakon Vaše izborne pobjede, krajem decembra, pozvao me Jovica Stanišić da mi saopšti preporuku, ne znam čiju i u ime koga, da "izađem iz igre". Ne poznavajući stil nove vlasti, mislio sam da se radi o nekoj intrigi iz Knina, pa sam odbio savjet sa odlučnim obrazloženjem da sam u tu "igru" već mnogo toga uložio a dosta izgubio. Na osnovu izjave pukovnika Filipovića da "Hrvatska nije preuzela i platila naručeno naoružanje, pa će on da ih tuži sudu", zahtjevao sam da se našem tržištu proda tih 30.000 automatskih i poluautomatskih pušaka. Odbili su nas svi, uključujući i Zelenovića i Vas, a da ne kažem koliko me ignorisao Škundrić.

Kao utopljenik za slamku, uhvatio sam se za sastanak zakazan kod Cvijana 18. marta, gdje je trebalo da se nađemo Karadžić, Veselinović, Vojvodić i ja. Kako i zašto je zaboravljeno da me se obavijesti da sastanak neće biti, ne znam. Ali sam u međuvremenu saznao da su u "igru" ušli profesionalni šverceri, a ja "iskorišćen koliko je trebalo". Taj žargon policije i podzemlja nikad nisam podnosio bez uvrede, pa to neću učiniti ni danas. Osjećam se SLOBODAN kao prije mitinga 28. februara 1989 godine, kojega Vi niste umjeli da cijenite.

Moje mjesto u Savjetu ostavljam nakon punih šest mjeseci bezuspješnog nastojanja da se profesionalno organizuje odbrana Krajine osloncem na sopstvene snage, uz saradnju srpskih policajaca, koji otkazuju poslušnost Hrvatskoj, sa oružjem otetim iz milicijskih stanica. Tražio sam vojnički red i disciplinu, a sa materijalnim rezervama koje su

stizale iz Srbije kao pomoć, knjigovodstveno rukovanje. Ništa nije poštovano. Samo šverc je bio mjerilo rada i zalaganja čelnih ljudi SDS i Milana Babića, odbrana svedena na lepršanje jugoslovenskih zastava i nadu da će Armija braniti srpski narod kad preda oružje, što ste preporučivali Vi i Jović. Meni je preostalo da se obratim opoziciji i stavim joj na raspolaganje ono što sam postigao i što još mogu da učinim u Krajini u interesu srpskog naroda, a u granicama mojih vojnih znanja i mogućnosti.

Konačno mi je postalo sasvim razumljivo zbog čega su se odrekli Vas, svog i mog "Vožda", moji i Vaši nekadašnji prijatelji: Miroslav Šolević, Kosta Bulatović, Boško Budimirović, Ilija Živković, Mišo Skulić, Milica Rajić i mnogi drugi iz prvog ešalona protubirokratskog pokreta u Srbiji, kojega ste Vi neosporno vodili uspješno do proslave 600-godišnjice boja na Kosovu, a neuspješno i sa sve većim zakašnjenjem od tada do ovog trenutka.

Po skupoj cijeni čuvanja i hranjenja komunističkog predsjedništva Jugoslavije i Savezne vlade i Armije.

Sa Vašom infantilnom nadom da će vojska moći da se upotrebi za očuvanje Vaše fiksne ideje o federaciji, koju su Vam sugerisali Dobrica Ćosić i SANU, po sovjetskom šablonu. Kažu da je Ćosić imao utjecaja na Vaše političke koncepte. To vjerujem, jer sve pogrešne poteze Vi vučete sve brže, taman tako kako bi Vas opozicija sačekala u zasjedi, dok Dobrica u inostranstvu ne pripremi novi otrovni koktel za "odbranu" Jugoslavije. Ne shvatajući da je jedina mogućnost razgovora o bilo kakvom zajedništvu sukobljenih nacionalnih interesa konfederativni koncept kojega predlažem od 1967, a koji su prihvatili svi osim Vas i Bulatovića.

Uzorci progresa na principima strogog poštovanja tradicije za mene su bili i ostali engleska konzervativna politika, u smislu elegantnog obilaženja socijalnih potresa, te Japan, Švedska, Belgija i u posljednjoj etapi Španija, kao parlamentarne monarhije. O tome jasno govori program SRP, koju sam osnovao prije 14 mjeseci i rasturio kada je predsjednik Kulačin predložio da uđemo u koaliciju sa opozicijom, protiv Vas, Slobodana Miloševića. Danas mi je jasno da je Kulačin imao pravo, a da sam ja pogrešio. Sada znam da sam Vas ja zamišljao onakvim kakvog želim da slijedim.

Na žalost, to se pokazalo iluzorno. A ja sam se lično, hodajući za Vama sa iracionalnim povjerenjem, našao na mjestu sa koga sam pobjegao u slobodu prije 41 godinu. Daleko, daleko od Gračanina, Kadijevića, Pekića, Švabića i njemu sličnih Titovih lakeja. Pokazalo se da nije bilo dovoljno što ja želim da Vi budete ono za šta Vas Bog nije stvorio.

Već sam više puta govorio o velikim promašajima i fatalnom snobizmu kada se radi o SANU i njenim devijacijama od 1945 do danas. Ta institucija morala je obavezno da izvrši radikalnu revalorizaciju akademskih titula i reverifikaciju akademskih radova svojih članova. Treba imati na umu da je intelektualni sloj pravih intelektualaca Srba vrlo tanak i deficitaran. Za 50 godina komunizma školovan je debeo i suficitaran sloj poluintelektualaca, posredovanjem školskog sistema, narodnih univerziteta, upravnih i političkih škola sumnjivog kvaliteta. Sa odgovarajućim katedrama ONO i DSZ, prisutnih skoro u svakoj višoj školi, akademiji i fakultetu.

U tom pogledu naročito je invalidna armija i policija. Hipertrofiran je generalitet Armije niskog obrazovanja opšte vrijednosti, a superhipertrofiran broj i kompromitovan pojam profesora i doktora nauka, naročito onih sa crvenim partijskim knjižicama, sa kojima se hvali vlada Vaših izabranika. Zbog toga, Vi imate transparentnu Vladu i Partiju, ali bez kvaliteta. Vaše posljednje obraćanje Srbiji povodom Jovićeve ostavke, nedvosmisleno govori o Vama kao čovjeku velikih ambicija, nesrazmjernih Vašem državničkom obrazovanju i sposobnostima. Pored svega toga, Vi ste ipak simpatičan slučaj posljednjeg komunističkog autarha.

Drago mi je što sam bio oprezniji poslije Vašeg stereotipnog govora, održanog na posljednjem kongresu Vaših komunista i što sam Vam napisao ono pismo 9. decembra 1989.

Blagodareći Vašoj sporosti, kao posljedici imitiranja Gorbačova, usporen je ritam pljačke u procesu privatizacije takozvane društvene imovine, kao i modernizacija Armije. Na opštu radost bogatijeg sloja komunističke aristokracije. Sve što sam u životu učinio i napravio, posljedica je mog optimističkog entuzijazma, sreće i vjere u Boga. Koliko uvreda čovjek takve kondicije može da izdrži za četrdeset i kusur godina, to sam Gospod zna.

Provokatorski sabori komunističkih vampira na Ušću prevršili su mjeru ponižavanja, pljuvanjem u lice Srbiji, njenom Parlamentu, Vladi i čitavom svijetu nakon neopravdanog sudara Vaše policije i jurišnika Vuka Draškovića, sa tenkovskim epilogom tipa Tjen An Men, a u režiji Jovića i Kadijevića.

S obzirom na socijalne potrebe koje slijede kao posljedica krivo vođene politike SFRJ i ekonomskog sistema opustošene Srbije, već ove godine mora pasti vlast socijalističke ljevice koju je ustoličila i do sada držala samo Vaša lična slava i imidž. Posljednji je čas da se ponovo nađete na čelu srpske omladine i studenata, da naoružate srpski narod a i pružite mu šansu za uspešnu odbranu pred agresijom ustaštva i fundamentalizma, ili da se povučete iz politike u banku, odakle ste 'podobno' krenuli u godine raspleta."

17. marta 1991.

S poštovanjem Simo Dubajić

Pismo je objavljeno marta 1991 u poslednjem broju "Osmice" ("Novosti osam"). Ratnog druga Simu Dubajića odavno znam. Bili smo 1941 i početkom 1942 u istom bataljonu, stupivši u partizane iz školskih klupa. Godine 1943 i 1944 bili smo u 19. diviziji. Poslije rata, bili smo u Tenkovskoj armiji. Inteligentan je, pismen, ali i, najblaže rečeno, kontroverzna ličnost za koju se nikada ne zna gde će osvanuti, jer preko noći može da napusti ono što još danas radi sa velikom voljom i strasno. Zbog toga je u vrijeme Informbiroa izvučen iz armije (bio je potpukovnik) da bi bio zaštićen upravo od svoje nepredvidive naravi.

Petokraku je davno zamjenio drvenim krstom, koji je nosio oko vrata, napasajući i toreći ovce sjevernom Dalmacijom i južnom Likom, iako je, na bazi ratnih zasluga, od socijalizma dosta dobio, o čemu ne govori.

Pismo "čestite starine", kako su ga beogradski mediji zvali u vrijeme prvih događaja u Kninu, izvlačeći na TV snimcima i navodima brkatog Simu u prvi plan, karakteristično je za obe strane – i za pisca i za adresanta. Dubajić shvata da ne treba više da bude magarac S. Miloševića tek pošto mu je saopšteno da "izađe iz igre". I na ovom primjeru uočljiv je metod prihvatanja i odbacivanja saradnika. Dobra je i takva kontroverzna ličnost dok može da posluži, a, potom, obično uz pristojnu nagradu,

upućuje se u zapećak.

Dubajić ovom prilikom, ne štedeći druge, nije progovorio o svojim “djelima i nedjelima” iz “magarećih godina”, službovanja Voždu antibirokratske revolucije. A bilo bi interesantno da kaže da li je luk jeo ili samo mirisao u prvim zasjedama kojima su paljeni fitilji za eksploziju tragedije srpskog naroda u Hrvatskoj. Ljut je na, kako kaže, profesionalne švercere, želeći, vjerovatno, da istakne svoju principijelnost. Upućeniji međutim, slute da je u pitanju gnjev amaterskog švercera koji je prodavao oružje dobijeno da ga besplatno podjeli. U pismu, za koje vjerujem da je iskrena ispovijest, “velebitski vojvoda”, nekadašnji ljuti protivnik četnika popa Đujića, mogao je još mnogo toga da kaže, kako je i kada u Dalmaciji i Lici dizao bunu kojoj se i Đujić divio, da kaže s kim se sve povezivao, od koga je sve dobijao direktive i kako ih je izvršavao. Dobro je, međutim, što je makar i djelomično progovorio da se odgovornost prvoodgovornih čelnika ne bi svaljivala samo na kontroverzne ličnosti i zakašnjele “magareće godine” manje ili više značajnih epizodista.

“Kunem vas Svetim Vasilijem i Svetim Petrom, zaustavite izvedenu vojsku, ne uvodite je u strašno krvoproliće, ne dajte da se lomi i razvaljuje Dubrovnik, ne okupajte kamenje zaludnom krvlju, ne pustite grijeh toliki na ovo vrijeme.”

(crnogorski književnik Vojislav Vulanović “Monitor”, 25.10.1991)

CRNA GORA NA HERCEGOVAČKO – DUBROVAČKOM RATIŠTU

Kako je konkretno izgledalo ratovanje Crne Gore podrobno je opisao jedan od mnogobrojnih nevoljnih učesnika ovih neslavnih ratovanja – novinar Veseljko Koprivica u feljtonu “Sve je bilo meta – zapisi sa dubrovačko – hercegovačkog ratišta”, koji je u beogradskom listu “Danas” izlazio gotovo dva mjeseca, počev od 13. marta 1998 godine.

Zbog upečatljive autentičnosti i neposredne dokumentarnosti, korisno je makar fragmentarno naznačiti akcente ovih zapisa jer uvjerljivo potvrđuju tezu o besmislenosti YU-ratovanja i opisuju kako Crna Gora “nije bila u ratu” u kome je učestvovala.

Mobilisan da bi bio kurir u štabu bataljona crnogorske brigade “Veljko Vlahović”, Koprivica, između ostalog bilježi:

– Rezervisti kreću u boj, uzvikujući “idemo na ustaše”, “davno je trebalo da idemo u pomoć srpskoj braći”, “dajte nam municiju”...

Tako se brigada zaklinjala na vjernost srpstvu i S. Miloševiću.

Na političkoj nastavi bilo je govora da će F. Tuđman napasti Crnu Goru i da planira “da se između Bara i Ulcinja spoji sa vojskom Albanije”. Bilo je “nesrećnika” koji su u to vjerovali.

Na Ćemovskom polju Momir Bulatović je izjavio: “Ko nije spreman da ide na ratište, neka istupi šest koraka napred”, a general JNA je, pred pokret, održao govor.

Ni Bulatović ni general nisu rekli gdje se ide. Crnogorska štampa bila je prilagođena događajima u Jugoslaviji iz ugla veliko-srpske politike, otcjepljenja Slovenaca i Hrvata, međunarodna urota, nepobjediva JNA itd.

– Iz feljtona se vidi da su septembra 1991 na položajima prema Neretvi – jedinice Užičkog i Titogradskog korpusa, i da je Tuđmanova vojska sa dvije strane Neretve i da dejstva na tom ratištu objedinjava general Jevrem Cokić – član Štaba Vrhovne komande, a jedinice JNA na ovom području nazivaju “Crnogorska vojska.”

Psovka na dezertere: prije pokreta na ratište bilo je “polaganja oružja” i psovki na dezertere. Pominje se 52 % rezervista iz Crne Gore koji neće da idu u rat.

Od Titograda do Trebinja, gdje je brigada stigla u oktobru, stalno se govorilo “o svjetskoj zavjeri protiv Jugoslavije i Srbije”, o zvjerstvima koje “ustaše” i “balije” prave nad nevinim Srbima u Hrvatskoj i Bosni, o “našem Slobi kojem cio svjet ništa ne može”, o “pravoslavlju i braći Rusima koji nas nikad neće ostaviti” itd. Na političkim časovima isto kao i na TV i novinama.

– U Trebinje, uz pjesmu i pucjavu, išlo se kamionima i autobusima. Ceste iz Crne Gore ka Dubrovniku i Trebinju zakrčene su vojskom i topovima. Stiglo se u Trebinje, pa onda prema tromedi Crne Gore, BiH i Hrvatske, rušenje i pljačka u Jablanovom dolu i Dubravci iako niko ne pruža otpor. Brigada “Veljko Vlahović” završila je “operaciju čišćenja” u Hercegovini negdje u Ljutoj Dubravci. Kod sela Ravno stigli su Nikšićku brigadu, koja je tu ratovala.

– Preko Konavlja ka Dubrovniku išla je brigada “Sava Kovačević”, koja je kod Slanog (“Čepikuća”) imala desetinu mrtvih i preko 100 ranjenih (upala je u zasjedu) zbog čega se okrivljivalo “srpskog generala Torbicu, koji ih je gurnuo u smrt” rekavši da je pred njima sve slobodno.

– Da li smo u ratu? Pitaju borci poslije vijesti Radio Titograda da je održana sjednica Predsjedništva i Vlade Crne Gore “koja zaključuje da Crna Gora nije u ratu jer crnogorske jedinice ratuju u sastavu JNA, koja je u nadležnosti Federacije”. Kakva ocjena?...

Crnogorski premijer Milo Đukanović je izjavio: da “ćemo dobiti nametnuti rat, samo ovog puta ćemo ih pobijediti i završiti zajednički život sa njima nadam se za sva vremena”. Otkuda toliko mržnje u ovom mladom čovjeku, koji “nametnuti rat” ratuje tuđim životima, pita se jedan broj rezervista ove brigade.

– Kako je Momir Bulatović objasnio napad na Konavljane, operaciju na Dubrovnik i prema Neretvi? Ovako: “Mjesecima su gomilane hrvatske trupe na našoj granici... Ni jedan od naših zahtjeva da se povuku nije urodio plodom...”

U borbama oko Dubrovnika poginuo je komandant VPS “Boka”

Krsto Đurović, u helikopteru, izgleda pogođen snajperom iz crnogorske brigade ("Pobjeda" 2.10.). Đurović je preko Radio Titograda ovako objašnjavao cilj borbi prema Dubrovniku:

"Na kopnu, ima da obezbjede razmeštanje paravojnih formacija na prostoru Vitaljine, da obezbjede da sa kopna ne može biti ugrožen Bokokotorski bazen i Prevlaka.

Na moru ima da blokiraju Dubrovnik i pomorske komunikacije"

– U Konavljama (kod Ćilipa) Nikšićani su zapalili kuću Tereze Kesovije koja je pjevala "svojim dragim Crnogorcima" na posljednjem koncertu u Titogradu. Sela Mihanići, Popovići i Drvenik su zapaljeni od jedinica iz Budve, Bara i Nikšića.

U "Monitoru" Tereza Kesovija kasnije pored ostalog piše: " Meni nije stalo do moje kuće podno Ćilipa, koju su kompletno uništili. Uništen je cio moj kraj i moj trud... Ja sam bezbroj koncerata dala besplatno, a prije četiri i po mjeseca poklonila sam Titogradu honorar za tamošnje kazalište..., a oni sada pale i ruše, razaraju i uništavaju..."

A u "Večernjem listu" Kesovija izjavljuje: "Ne znam da li da mrzim, plačem, što činim? Neću kazati da su to životinje, jer ne želim uvrijediti ta plemenita bića. Ma, to su sotone, gnjide! Gdje su dobri ljudi, a među njima mora biti takvih, zašto ćute i puštaju da se to sve događa?"

– Radio Titograd svakodnevno izvještava "o mudžahedinima, Kurdima, Šiptarima, Crncima... koji u ustaškim uniformama kao plaćenici ratuju protiv nas". Mi još nijednog nismo vidjeli – piše autor feljtona.

"Pobjeda", 2. oktobra pored ostalog piše: "U Konavljju juče i sinoć poginulo je između pet i sedam stotina pripadnika "šarene vojske" Franje Tuđmana. Kupari su sraavljeni sa zemljom. Srušen je TV-repetitor na Srđu". Prevaziđeni su "svi lažovi ovog svijeta" – tvrdi autor feljtona.

– Razorena je farma i kuća Borisa Vukobrata. Sa farme je odvezeno 476 krava u Spuž i Nikšić – navodno privremeno – da prežive rat, javlja Radio Titograd, a detalje je ispričao oficir JNA. "Poluglasno grupa rezervista psuje generala Strugara, Torbicu, Eremiju i Kadijevića."

– Šta je ministar odbrane Crne Gore pukovnik Božidar Babić, na

zasjedanju crnogorskog političkog vrha, rekao:

“Stalnim provokacijama i sve otvorenijim ispoljavanjem teritorijalnih pretenzija ustaške vlasti, bezbjednost Crne Gore bila je ugrožena. OS Jugoslavije Crna Gora daje punu podršku. JNA je i crnogorska i jugoslovenska po svom biću i namjeni... Treba konačno na silu odgovoriti još većom silom i primorati ustaške vrhovnike, poglavnike i stožernike da u svoju suverenost za kojom žude mogu otići, ali malo drugačijim načinom nego što su zamislili!” Ministar je istom prilikom pripreteo obveznicima koji se nisu odazvali.

– Bilo je i drugih mišljenja – protiv ratne opcije. Tako su poslanici liberalnog saveza i SDP izjavili: “Dolazak Crnogoraca na dubrovačko i hercegovačko ratište je najveća sramota za Crnu Goru”

– Šta se pjevalo u nekim crnogorskim jedinicama?

To su bili najčešće hitovi “Od Topole pa do Ravne Gore, svud su straže đenerala Draže”, “Đurišiću mlad majore”, “Ko to kaže, ko to laže Srbija je mala”, “Slobodane samo reci, lećećemo kao meci”, “Ne tražimo ništa novo, samo carstvo Dušanovo”, “Od Ulcinja pa do Trsta, krstiće se sa tri prsta”.

Kakav repertoar? Sličan je bio i oko Knina, na Drini i u Beogradu.

– Kako je Momir Bulatović na oktobarskoj vanrednoj sjednici Skupštine Crne Gore branio JNA?

“Tvrdnja da JNA ruši pred sobom uključujući bolnice, škole i crkve potpuno je netačna. Ako u svojoj odbrani armija sruši objekat sa kojeg se puca, ne može joj se tada prigovoriti niti sa vojnog, niti sa humanitarnog stanovišta”.

– Ko je sve posjetio ratište?

Dr Novak Kilibarda, Amfilohije Radović – SPC, Momir Bulatović – predsjednik Crne Gore, Milo Đukanović – predsjednik Vlade Crne Gore, četnički vojvoda Vojislav Šešelj, Željko Ražnatović “Arkan” i generali Jevrem Cokić (koji je ranjen), Pavle Strugar, Milan Torbica (čije jedinice su potpuno razrušile selo Ravno) i Eremija (koji je primio, poslije uništenja, ključ od Čepikuća).

– Šta je izjavio ministar inostranih poslova Srbije?

Na pitanje njemačkog “Špigla” šta Srbi traže u Zadru, Šibeniku i Dubrovniku, Jovanović je odgovorio: “Ne traže ništa, tamošnje borbe su stvar Armije”!

Ova izjava šefa diplomacije Srbije sa crnogorske strane je prokomentarisana: “Kad li će Crnogorci shvatiti da je ovo rat za – ništa i šta uopšte traže na ovom ratištu? Da li je to već počelo pranje ruku u “bratskoj Srbiji” od jedne unapred izgubljene bitke u koju je gurnuta Crna Gora?”

– U otvorenom pismu Branku Kostiću, Momiru Bulatoviću i Milu Đukanoviću prof. dr Milutin Anđelić piše iz Zagreba (23.10.1991), pored ostalog:

“Vojna vrhuška našla je neprijatelja u hrvatskom narodu, sutra će ga naći u vašem i mom narodu”. Gospodo, vi ste suodgovorni za sve to, htjeli to priznati ili ne. I vi jašete konje Apokalipse. Ne ratujete vi, pred zidinama Dubrovnika, za vaš i moj narod... Vaša smotra osvajačka pred vratima Dubrovnika iskazala je najapsurdniji sudar barbarstva sa civilizacijom u ovom prljavom ratu...

Od kako ste kao “heroji antibirokratske revolucije” dovedeni na vlast, crnogorskom narodu nudite samo oružje, mržnju i rat... “Zato ne shvaćate da ste vi samo alibi u ovom prljavom ratu, da ste lutke na koncu čije krajeve netko drugi vuče?”

– Iz štaba Titogradskog korpusa izašla je tvrdnja “da ukupan broj rezervista iz Crne Gore upućen van granica Hercegovine ne prelazi 12.000 i da preko 3.000 vojnika iz Srbije učestvuje na hercegovačkom ratištu. Na ovo je Momir Bulatović rekao “Da je kojim slučajem u Srbiji isti procenat mobilizacije kao u Crnoj Gori, Srbija bi imala 500.000 mobilisanih rezervista.”

– Iz feljtona se vidi da je Nikšićka brigada od početka u Istočnoj Hercegovini i da je rušila selo Ravno. Jedna brigada jačine 1.051 rezervista iz Crne Gore u Baniji – kod Dvora na Uni. Zbog toga “što JNA nije imala na raspolaganju drugih jedinica”.

– Liberalni savez Crne Gore (“Monitor”, 8.11.1991) u otvorenom

pismu Veljku Kadijeviću piše: “Otkuda vam, gospodine generale, pravo da manipulišete tradicionalnim patriotskim osjećanjem crnogorskog čovjeka, vodite cjelokupnu crnogorsku mladost u današnji ratni i moralni pakao u Hrvatskoj? Zar ne vidite da su Vas svi ostali napustili, prezrevši besmisao ratnih operacija i ciljeva? Ne zaboravite da je broj rezervista koje ste pokupili iz Crne Gore ravan broju angažovanih vojnih obveznika iz dvije stanovništvom znatno brojnije republike. Crnogorski rezervisti ratuju i oko Dubrovnika i u Kninu, i u Dvoru na Uni i u Vukovaru. Otkud ih sada angažujete i u Divuljama kod Splita?... Do sada su crnogorske majke u ovom prljavom ratu dočekale više od 160 sanduka sa svojim mrtvim sinovima. Nećemo govoriti o onima čija imena, iz taktičkih i propagandnih razloga, vaši štabovi ne objavljuju.

Crnogorska demokratska javnost dobro zna da je, navodna, direktna opasnost za Crnu Goru izmišljena kako bi se ona uvukla u rat i svjetsku sramotu u dubrovačkoj agresiji.”

“Glavnu odgovornost za tešku sudbinu koju su doživeli bivša Jugoslavija i njeni narodi, među kojima i jednu od najtežih sudbina i srpski narod, snose one političke snage koje su tada vladale Srbijom.”

(Miloš Minić)

VUKOVAR I DUBROVNIK – POBJEDE KOJE PREDSTAVLJAJU PORAZ

Za Srbe je Vukovar bio “oslobođenje”, a za Hrvate “okupacija”. Od grada nije ostalo ništa osim imena koje asocira na osnivački kongres KPJ 1919 i na “Batu”, proizvođača najjeftinije obuće.

Za Crnogorce su Konavljje i blokada Dubrovnika najveća sramota – nacionalna i civilizacijska. Na Stradunu je pobrojano 49 artiljerijskih rupa. Dubrovnik u svojoj prošlosti gotovo da nije bombardovan.

Vukovarska operacija je faktički započela borbama u Borovom selu (11. maja 1991) angažovanjem paravojnih odreda “Dušan Silni”, “Valjevo” i “Avalskog četničkog korpusa.” Nastavljena je septembra upotrebom operativne grupe “Jug” od Šida i grupe “Sever” od Erduta. Snagama komanduje komandant 1. AO general Života Panić.

Neposredne borbe za Vukovar su počele 6. oktobra 1991, a 18 novembra je Vukovar zauzet pošto je temeljito razrušen.

Grupaciju na lijevom krilu prema Dubrovniku i Neretvi čine titogradski, užički i bilečki korpus sa TO i paravojnim snagama iz Crne Gore i Istočne Hercegovine. Snagama komanduju generali Jevrem Cokić i Pavle Strugar.

Vukovar je najupečatljivija slika rušilačkog dejstva, besciljnosti ovog rata i pobjede koja je poraz. Vukovar su, poslije tromjesečne opsade i rušenja “oslobodile” gardijske jedinice beogradske oblasti sa paravojnim odredima i samo je varka da je to, po Kadijeviću, “najveća pobjeda nad ustašama i poraz glavnine hrvatske vojske”. Taj nepostojeći grad proglašen je “budućom prestonicom” tog djela Podunavlja, s jedne strane, a sa druge strane “hrvatskim Staljingradom”. Potpredsjednik skupštine Srbije Bora Petrović, prvi je njegovim “oslobodiocima”, stojeći kraj jednog tenka gardijske brigade, čestitao pobjedu i novembra 1991 rekao da se “Srbija sa ovog mesta više nikad neće pomaći”. Tih dana 1991 godine, ispod oraha na Bulevaru oktobarske revolucije, posmatram odlazak tenkova na Vukovar. Kasnije se isti ali razređeni tenkovi vraćaju,

istim putem koji je promjenio ime u Bulevar mira, okićeni tablama osvojenih vukovarskih ulica. Slično su se kitili tenkovi i topovi (ranije vlasništvo JNA) Franje Tuđmana i Radovana Karadžića, kada su “oslobođali” gradove i općine u Hrvatskoj i Bosni.

Poslije višemjesečnih borbi oko Neretve, deblokadom Dubrovnika, povratka Konavlja sa Ćilipima i izlaskom na crnogorsko-hrvatsku granicu, završena je tzv. operacija Janka Bobetka “Tigar”. Vraćen je taj dio Hrvatske, kojeg su početkom rata posjećivali načelnik Štaba Vrhovne komande, predsjednik Crne Gore, mnogi generali i vojvoda Šešelj. Tom operacijom hrvatska strana je preuzela strategijsku inicijativu, što je bilo gotovo presudno za daljnje operacije hrvatske vojske, bez obzira što je posljednja faza ove ofanzive završena pregovorima na fregati “Avenger” između generala Pavla Strugara i Janka Bobetka, poslije čega su se Crnogorci povukli kroz porušeno Konavlje, uz zaštitu i kontrolu UNPROFOR-a.

I za vojnu strategiju i operatiku, kao i za sve druge strategije i djelatnosti, važi osnovno pravilo: da bi se ostvario uspjeh, moraju se postavljati samo ostvarljivi ciljevi i zadaci. Ako se planira nemoguće, ako se pogrešno procjene sopstvene snage a zadaci postave iznad realnih moći – sebi se unapred izriče presuda, a izvijestan je samo – neuspjeh. A ako se tako ponašaju vojni stratezi – neminovno se gubi rat. Istorija je to potvrdila bezbroj puta, ali to naše jastrebove ničemu nije naučilo. Shodno tome, slomljene su obe osnovne i najjače krilne grupacije, desno – slavonsko – vukovarska i lijevo – dubrovačko – hercegovačka.

“Nijednu od borbi nije dobio (S. Milošević) ali je zato svaki put izazivao nove i nove, koje su već kao takve izgubljene. Tome je dosta doprinelo i njegovo nikakvo poznavanje srpske istorije, koju je učio i od Dobrice Ćosića.”

(Dr Slobodan Inić)

* * *

“Srbija je izolovana, da izolovanija ne može biti.”

(Istoričar Ivan Đurić)

* * *

“Toliko izolovani su danas samo još Irak i Libija.”

(Mirko Tepavac)

“PUT U BESPUĆE”

Pravo na generalnu ocjenu i zaključak o tome zašto je Srbija ušla u rat i šta je njime postigla, treba dati takvim ličnostima koje su bile aktivni učesnici prethodnih zbivanja i koji poznaju glavne aktere, njihove motive, kvalitete i mentalitete. Ivan Stambolić je takva, autentična i kvalifikovana ličnost. U svojoj knjizi “Put u bespuće”, on ističe:

“Majstori političkih intriga oko Miloševića su prije svega Ljubičić, Čkrebić, Trifunović, Vidić i Bakočević.”

“Oni koji su u Srbiji rat izazivali i vodili neće vam jasno priznati poraz: što više, demagoški ga prikazuju kao pobjedu.”

“Kada je cela stvar s ideološkom odbranom Jugoslavije bila potpuno ogoljena, najveći je deo armije, evoluirajući od komunizma i unitarizma, završio u pravoslavlju i velikosrpskom nacionalizmu.”

“Od poraza peru ruke i oni delovi inteligencije koji su bili elitniji dio ratnog štaba.”

“Duboko verujem u dolazak druge Srbije.”

“Rat za teritorije, a Srbija je vraćena u svoje teritorijalne granice.”

Nikad, i ni u jednom ratu u istoriji, nisu sve strane bile, a ni mogle biti podjednako krive. U ovom ratu mnogo je krivih i tek će povijest ustanoviti koliki je čiji udio u krivnji, a početnu krivnju Ivan Stambolić pripisao je “imperijalističkoj politici srpskog režima i njegovoj ideji velike Srbije”. Memorandum SANU nazvao je “šovinističkim proglasom i ratnim manifestom srpske intelektualne elite”. Stambolić tvrdi “da SANU nije pronašao S. Miloševića, nego je on pronašao njih”. Probleme Kosova su eksploatirali samo “zato da bi kosovizirali” “srpsko pitanje preko Drine”. “Jugoslavenski vrh je imao dovoljno snage da se ispreči Miloševiću, ali ga nije zaustavljao ni politički ni vojni vrh.”

Po Stamboliću, general Nikola Ljubičić je doveden iz armije u Srbiju..., “ali nasuprot očekivanjima bavio se zatrovavanjem unutrašnjih odnosa, posebno na relaciji republike – pokrajine”. On je podrškom

Miloševiću i ‘antibirokratskoj revoluciji’ učinio sve da Srbija uđe u rat protiv ostalih naroda bivše Jugoslavije, i da JNA završi kao udarna pesnica velikosrpskog nacionalizma.”

Srbija i Crna Gora sa S. Miloševićem i M. Bulatovićem na čelu ušle su u rat isturajući druge – dio lokalnih Srba u Hrvatskoj i Bosni, sa SDS, JNA, dobrovoljce iz Srbije i Crne Gore. A 1993 godine, kada su se uvjerali da strategijski gube, počinju da se izvlače iz rata, opet preko drugih, ovog puta prvenstveno preko stranaca. I to u času kada se računica da će Srbija pobjediti i postati velikom silom na Balkanu pokazala pogrešnom.

Srbi u Hrvatskoj su prepušteni sami sebi i na bestijalan način – ostavljeni od Srbije i Crne Gore, SRJ, od Pala, kninskog rukovodstva, inostranog faktora, a o Tuđmanu da se i ne govori. Srbi su, inače, u vojnom, političkom, moralnom i svakom drugom pogledu strana koja je najviše poražena. Zašto je izgubljen rat? Zašto je vođen suludi rat? Izgubljeni su i rat i ratovi, jer nije trebalo ni da budu vođeni.

Za S. Miloševića danas neki besmisleno govore da je komunista, da slijedi Tita itd. Međutim, on to nije, te protivrečnosti nisu im smetale kada ih je na Gazimestanu sakupio, kada je najavio rat, već je “banda crvena” ušla u propagandnu modu od trenutka kada je postalo jasno da je rat beznadežno izgubljen. I kao što Miloševićeva operacionalizacija memorandumskih opredeljenja nema nikakve veze sa Titom i temeljima na kojima se zasnivala SFRJ, ni partizanski period i njegovi istinski pripadnici nemaju ama baš ništa zajedničkog sa onim što se događalo posljednjih desetak, a naročito posljednjih osam godina. Zato bi oni, kojim je uzvik “bando crvena” postao svakodnevna parola, koja se koristi za najraznovrsnije povode, trebalo da razluče kome se zapravo obraćaju. Da li time izražavaju razočarenje u jednog i više lažnih komunista koji su izdali tekovine antifašističke narodnooslobodilačke borbe, ako su ih ikada suštinski i prihvatili, ili pak tim povikom izražavaju i dalje podršku jednoj propaloj, ekstremno nacionalističkoj politici koja vodi jedino u fašizam. Mada, i u jednom i u drugom slučaju, više govore o sebi nego o drugima, time nipodaštavaju ogromne žrtve narodnooslobodilačkog rata, vređaju sjene mrtvih rodoljuba, pozivaju na linč preživjelih učesnika slavne epopeje i sljedbenika uvijek aktuelne ideje o ravnopravnosti naroda, bratstvu, građanskoj jednakosti i socijalnoj pravdi; moralno degradiraju sebe, a ne ono što se pred istorijom kao trajna vrjednost ne može

degradirati, niti poricati kao faktička činjenica. Oni ne shvataju da na taj način vređaju i slavne srpske ratnike sa Deligrada i Čegra, sa Cera, Kolubare i Kajmakčalana, da preziru i one mislioce sa ovih prostora koji su izrasli u evropske i svjetske veličine – Svetozara Markovića, Dimitrija Tucovića, Nikolu Teslu i druge.

A kada današnja “pozicija”, koja se ulagivala četnicima i svrstavala ih kao dobrovoljce i na druge načine pod svoje zastave, i najveći dio opozicije, koja se sa četnicima poistovjetila, zaklinjući se u Dražu Mihailovića i monarhiju, ostvare (odvojeno ili zajedno) rezultate bar približne onima koji su postignuti od 1941 do 1990 godine na prostorima nekadašnje Jugoslavije, zaslužiće da im se oda dužno poštovanje. No, prema dosadašnjem stanju stvari, vrlo je vjerovatno da još dugo, dugo neće biti razloga za to. Jer, mnogo je lakše pozivati u rat, manipulirati srpsko-crnogorsko-jugoslovenskom javnošću, reći “svi Srbi u jednoj državi” i na kraju ih iznevjeriti, sijati mržnju, negirati dostignuća prethodnika, rušiti spomenike i skidati zvjezde, nego život u materijalnom i duhovnom pogledu učiniti boljim, bogatijim – dostojnim čovjeka i primjerenim svijetu na razvođu dva milenijuma.

V INTELIGENCIJA, KONFESIJE I PARAMILITANTNE SNAGE – BOJOVNICI BESMISLENOG RATOVANJA

“Okosnica aktivnosti srpskog rukovodstva koja se, neprikriveno, preko Jovića i Predsedništva SFRJ, nametala kao aktivnost jugoslovenskog rukovodstva, prema njegovom svedočenju bila je: svesno i namensko nipodaštavanje drugih republika i njihovih predstavnika i na republičkim i na saveznom nivou i korišćenje ultimatumata kao metoda za uspostavljanje “ravnopravnosti” odnosa u federaciji, obaranje reformskog programa SIV-a A. Markovića kao najveće prepreke sprovođenju unapred zacrtane politike, stvaranje teritorijalno što veće srpske države uz “izbacivanje” Slovenije a onda i Hrvata iz Jugoslavije, upotreba imena “Jugoslavija” za sticanje političke, vojne i moralne prednosti i na kraju, upotreba vojske za ostvarivanje napred pobrojanog”.

(Istoričar dr Olivera Milosavljević)

(“Naša borba” – 20.3.1996 pod naslovom “Sloba, Veljko i ja”)

* * *

“Za katarzu jugoslavenskih naroda mnogi trudbenici nauke i umjetnosti, mnogi crkveni dostojanstvenici – zbog nerazumne poniznosti pred nacionalnim pravom mača...pred apokalipsom besmislenog rata – ratova, daleko su najodgovorniji, krivi možda i više od sadašnjih i budućih ‘pitomaca’ Suda u Hagu.”

(Pukovnik dr Dušan Plenča)

“Militantno nacionalističke snage vuku korijene iz raznih političkih pokreta i stranaka koje su, kao saradnici naci-fašističkog okupatora, poražene u ratu 1941 – 1945 godine”.

(Pukovnik Ahmed Đonlagić)

* * *

“Ne treba se varati, ovaj rat je zakuvala inteligencija ili mali, sitni egzekutori, aparatčici poput Slobe Miloševića. Posle su to divno realizovale ove vojne gluperde, ali je sve to zakuvano u glavama intelektualaca.”

(Arhitekta Bogdan Bogdanović)

ZAKUVANO U GLAVAMA KVAZI-INTELEKTUALACA

Na površini svakog rata, pa i besmislenih jugoslovenskih ratovanja počev od 1990 godine (ako ne i ranije, ako se uzmu u obzir njihove najave i pripreme), nalaze se politički i vojni vrhovi.

Međutim, oni nisu i jedini ključni faktori. Uvažavajući pouke narodnog iskustva da je “povika na vukove, a i lisice meso jedu”, valja skrenuti pažnju na to da vrhunskim političarima i “vojskovođama” treba priključiti i druge, čiji je doprinos izbijanju rata također izuzetan, da se ne bi umanjile njihove pogubne zasluge, a ni odgovornost pripisala isključivo onim prvim. Zato, bar sumarno, treba razmotriti i odnos djela inteligencije i vjerskih konfesija prema ratu, kao i ulogu paramilitantnih formacija u njemu.

George Orwel, engleski književnik, sudionik španskog građanskog rata i ljevičar, pisao je: “Kada se u funkciji širenja mržnje i laži nađu nauka i umjetnost, defetizam duha postaje stvarnost, pa u vrtlogu konflagracije, čovjek je krvožedna hijena, a narod bijesan čopor zvijeri.” Na jugoslovenskim prostorima autoritet nauke, aktivnost “intelektualne elite” u funkciji javnih medija, stavljeni su, prije svega, u periodu od 1988 do 1995 u službu ratne indoktrinacije javnog mnjenja. Neke naučne i stručne institucije su nastojale da ideološke smjernice “očeva otadžbine” predstave kao utemeljenje u sopstvenom nacionalnom biću, čija budućnost traži “radikalno revidiranje pogleda na međunacionalne odnose koje je formirao NOP” (Srpska akademija nauka i umetnosti – SANU – Memorandum, 12. februara 1991).

Najuglednije nacionalne naučne institucije vrlo su brzo odustale od “objektivnog posmatranja jugoslovenskog društva i državne zajednice, pa su sopstveni etnos uzdigle na pijedestal božanskog mučenika, neprekidno izloženog torturi nevjernog brata-zlotvora” (Dr Mladen Dušanić, “Akribija ili fantastika”, 1992). Bez obzira da li je riječ o onima u Beogradu, Zagrebu ili Sarajevu, brojnim (“đavolskim”) “naučnim djelima” i publicističkim izmišljanjima i brbljanjima, najprije su “znanstveno rasturili promašaje” “neprijateljskog jugoslovenskog konstruktivizma”, iz kojeg su, kao takvog, neminovno proizišli “neravnopravan položaj”, “podređenost”,

“zapostavljenost” i “diskriminacija” sopstvene nacije (republike). Kao nosioce “nacionalnog kolonijalizma”, “gospodarske pljačke”, “privredne otimačine”, “asimilacije”, “terora”, “poniženja”, “šovinizma” i “obespravljenosti”, uvijek su identifikovani oni “drugi narodi” i njihove političke i vladajuće strukture.

U Srbiji, najuglednije naučne i stručne institucije, udruženja umjetnika, mnoge kulturne ustanove i prosvjetne asocijacije prihvatile su “antibirokratsku revoluciju” i “događanje naroda”, uz prepoznavanje i otkrivanje glavnih nosilaca “antisrpske koalicije” (Slovenija, Hrvatska, Albanci, nacionalne manjine, Njemačka, Austrija, EZ, Vatikan, Kominternu, “autonomaši”, “titovci”, “komunisti” i, na kraju – cijeli svijet). Prema mišljenju nekih akademika, međunacionalne tolerancije, vjerski ekumenizam, a pogotovo “partizansko, već u Drugom svjetskom ratu ostvareno, bratstvo i jedinstvo, kojega su promovisali srbofobi”, nanijeli su “više zla srpskom narodu”, nego petovjekovno robovanje pod Turcima.

Pa, ipak, uoči i u prvoj fazi besmislenog rata – ratova, najdalje je otišla SANU, koja je Srbe proglasila za “najugroženiji i mržnjom okruženi narod”, a Jugoslaviju (“prvu” i “drugu”) je ocjenila kao “državu srpske protivurečnosti, pri čemu neravnopravnost (kao najbliže određenje) nije proisticala samo iz odnosa političke i ekonomske dominacije pojedinih republika, već i iz rasprostranjenog psihološkog fenomena – antisrpstva, kao trajnog svojstva pripisivanog pojedinim narodima, nacionalnim manjinama, pojedincima i čitavim ideologijama” (Dr Olivera Milosavljević, “Upotreba autoriteta nauke”, “Republika”, 1 – 31. avgusta 1995).

Poslije izjave predsjednika Slobodana Miloševića da “za nas konfederacija nije država” (“Politika”, 16. januara 1991), naučne institucije i intelektualna elita tvrdili su da “savez suverenih država predstavlja klopku za Srbiju” (“Politika”, 24. avgusta 1991), pa se “po svaku cenu mora sprečiti konzerviranje Jugoslavije kao savezne države” (“Politika”, 30. avgusta 1991). Odbacujući bilo kakvu mogućnost obnove Jugoslavije, čiji poredak se ne bi temeljio na unitarističko-centralističkoj osnovi (“jedan čovek – jedan glas”), pojedini članovi SANU, zastupajući tezu “svi Srbi u jednoj državi”, zalagali su se za “novu jugoslovensku državu u koju će svakako ući Srbija, Crna Gora, Srpska republika Bosna i Hercegovina i Republika Krajina” (“Politika”, 29. decembra 1991). Razumije se, put do ostvarenja takvog cilja vodio je preko ruševina

zajedničke države i inauguracije prava na nezavisnost svih “konstitutivnih naroda”, izraženom u “apsolutnoj državnosti”.

Neminovnost rasturanja zajedništva zahtjevala je izbor puta i metoda razrješenja mnogih problema (teritorijalnih, vojnih itd.). Osnažene ideje o “Velikoj Srbiji” sa zapadnim granicama na liniji Karlobag – Virovitica i revitalizacija obnove “Stare (južne) Srbije”, koje su zastupale i “naučno” branile brojne “meritorne institucije”, udruženja umjetnika i “duhovna elita”, s jedne strane, pokrenule su srpsku ofanzivnu nacionalnu isključivost, a s druge, razvile i osnažile “odbrambene mehanizme ugroženih etnosa”. Tako su međunacionalne mržnje omogućile mobilizaciju silnog nagona “samoodržanja”, pretočenu u želju za ratnom pobjedom, koja se ostvaruje svim, pa i nebiranim sredstvima.

Zaokret ka ratnoj opciji, pojedini predstavnici “intelektualne elite” branili su hipotezom o Srbima kao najstarijem, najljudskijem i najhumanijem “nebeskom narodu”, pa prema tome, “srpsko pitanje” i nije ništa drugo do “demokratsko pitanje”, nerješivo “bez božanske pomoći”. Upravo zbog toga “danas (1991), kao i nekad, izabrati zemaljsko carstvo znači izgubiti sebe dotadašnjeg, tj. ubiti samog sebe” (“Politika”, 28. juna 1989). Zato za srpski narod “rat je mir – sloboda ropstvo” (Orwel), jer “bez borbe nema opstanka, a u stvari, bez smrti nema vaskrsenja”, pa “neutralnost danas kada se protiv srpskog naroda vodi rat, smatram božijim i moralnim kukavičlukom” – upozorava Dobrica Ćosić (“Politika”, 26. jula 1991).

Pretendujući na pravo teritorijalne ekspanzije “silom oružja”, mnoge kulturne i naučne ustanove nastojale su osporiti valjanost “komunističkih (avnojevskih – I. R.) republičkih granica” (“Politika”, 16. oktobra 1991; “Avanti”, 3. februara 1992), tvrdeći da “istorijsko, nasledno, geopolitičko, etničko i prirodno pravo daje JNA legalitet” ostanka, prije svega, “u Bosni, a zatim i u srpskim krajevima i oblastima” (“Politika”, 2. marta, 24. avgusta 1991 i, 8. aprila 1992). Zato će u toku ratnih dejstava ratoborni akademici i umjetnici bezrezervno podržavati borbena dejstva JNA u Hrvatskoj i BiH: “JNA treba da se koncentriše na granici između onih krajeva gde je većina srpskog naroda i drugih delova Hrvatske. Zna se koji su to krajevi – Krajina, Slavonija, Baranja i zapadni Srem” – upozorava akademik M. Marković (“Politika”. 29. septembra 1991).

Agoniju i rasturanje na prostorima tzv. avnojevske Jugoslavije su podsticale, podupirale i aktivno pomagale hrvatske naučne institucije i "apostoli duhovne avangarde". Na temelju "paroksizma hrvatskih rasističkih teoretičara (dr Ante Starčević, dr Domeniko Mandić, dr Krunoslav Draganović, dr Mladen Lorković, dr Franjo Tuđman, dr Dalibor Brozović), ugrađenog u kult države (po ugledu na nacistički 'volkscher Staat') i njen pravni poredak, Srbi su ponovo proglašeni za najvećeg neprijatelja hrvatskog naroda" (Dušan Plenča, "Reinkarnacija ustaškog i četničkog pokreta", Stvaranje i razbijanje Jugoslavije, Beograd, 1996), da bi u periodu 1990 – 1995 ponovo brojno zaživjele "znanstvene" studije o ustaškoj zločinačkoj tvorevini NDH kao "izrazu povijesnih težnji hrvatskog pučanstva za svojom samostalnom državom" ("Nedjeljni vjesnik", Zagreb, 25. februara 1990). U isto vrijeme, neviđena zvjerstva Pavelićevih mastodonata minimizirana su do "niskih razmjera" (dr Franjo Tuđman, "Bespuće povijesne zbiljnosti", Zagreb, 1992).

Razumije se, "povijesna znanost" i "domoljubivo pjesništvo", pored osude "balkanskih cigana", bezgraničnim zalaganjem "uma, duha i Božje milosti" nastoji dokazati (i legalizovati) "neprikosnoveno pravo lijepe naše na teritorijalnu cjelovitost" ("Večernji list", aprila 1992), koja je podrazumjevala bezrezervnu reviziju "avnojevskih" granica: "Gospodo, i u zemlji i u inostranstvu, hrvatski narod se ne može svesti na ovakve postojeće granice, jer te su se granice uspostavile u doba turske najeзде, a ostale su do danas" – izjavio je dr Franjo Tuđman u proljeće 1990 ("Spiegel", 28. juna 1990). I besmrtnici Hrvatske akademije znanosti su se također potrudili tumačenjem da je revizija "granica domovine", prije svega, usmjerena prema istoku, jer: "Bosna čini geopolitičku cijelinu sa Hrvatskom... i to su prirodne i istorijske granice Hrvatske... koje su se izmjenile silom turske i srpske penetracije" ("Borba". 12. aprila 1990).

Razaranje "nacionalnih i vjerskih (srpskih, jevrejskih, romskih) individualiteta na osnovama velikonjemačkog i frankovačko-ustaškog rasizma, NDH je sprovodila ne samo putem teritorijalnog čišćenja od svih pripadnika osuđenih naroda, već i primenom genocida u svim oblastima kulture i nauke, cinično nazvanim "drugom revolucijom". Idejno identičan, a državnički prilagođen novim, radikalno drugačijim, objektivnim i subjektivnim uslovima, Tuđman reinkarnaciju ustaške "druge revolucije" proglašava "suvremenim kulturnim preporodom". Reč je o inauguraciji strogo kontrolisanog javnog mnjenja suludom snagom duhovnog terora

koji mas-medije pretvara u jazbinu licemerstva, a umetnike i naučnike u marionete” (Dušan Plenča, n.d. str. 168 – 169).

Vladajuća struktura u Hrvatskoj, uz svestrano angažovanje “domoljubivih znanstvenika i umjetnika”, temeljno je “očistila” biblioteke, pozorišta, muzeje, galerije, izdavačke kuće i kulturne institucije “od prostačkih natruha i podrivačkih supstituta naših misli i naših pogleda na budućnost hrvatskog doma” (“Feral Tribjun”, 8. decembra 1995). Stručnjaci, poput Zvonka Makovića, zapaženog hrvatskog likovnog kritičara, natruhama su proglasili tempere, ulja, akvarele, grafike, plastiku i skulpture srpskih slikara i vajara. Istovjetnu sudbinu doživjela su i najbolja djela “jugoslovenskih bizantinaca, nostalgičara i ortodoksa, dok je ćirilica protjerana preko Save i Dunava” (“Politika”, 25. decembra 1995).

Opsjednuti ratom i njegovim necjelovitim, ograničenim i sporodolazećim mirom, uslovljenim pobjedom ili porazom, bili su i ostali nužni objekti istraživanja i duhovnog oslikavanja, ali kada ta problematika postane faktorom javne socijalne i nacionalne misli i propulzionom snagom ponašanja vladajućih sila, nauka i umjetnost, kultura i prosvjeta, postaju daleko odgovornije za formiranje i ponašanje javnog mnjenja od bilo kojeg dejstvujućeg faktora ili upravljačke strukture.

Jer, spregom nauke, umjetnosti, publicistike i javnih medija, oblikovano je javno mnjenje u duhu ideologije (programa) vladajućih struktura, pa je manipulacija populacijom u pravcu rasturanja Jugoslavije, poprimila neslućene razmjere. Razumije se, međunacionalna mržnja stvarana je i širena svim sredstvima: preko štampe, radija, televizije, filma, pozorišnih dramaleta, mitinzima, saopćenjima i deklaracijama, demonstracijama i manifestacijama, raspravama na “naučnim” skupovima, apoteozama sopstvenog etnosa, prokletstvima i anatemama “narodnih izdajnika” (mirotvoraca) – sveopćim duhovnim terorom, od kojega nije bilo zaštite. Već “1990 – 1991 postalo je sasvim izvjesno da se jugoslovenski problem neće riješiti dogovorima i sporazumima, već krvlju, ognjem i mačem neslućenih razmjera” – tvrde poznate apologete HDZ Georg Reissmüller i Carl Sttöhn (“Der Stern”, 1992).

Pripremajući se za besmisleni rat – ratove oblikovanjem javnog mnjenja, vladajuće strukture su često ukidale one medije koji su ukazivali na neizbježnost nastupajuće ratne apokalipse. Demokratska svjetska javnost, a prije svega, “Međunarodni fond medija”, polazeći od

pretpostavke da su “nezavisni i slobodni mediji temelj demokratije, a ujedno nezamjenjivo upozorenje javnosti da se umjesto ratnog samouništavanja, kakvu politiku vode zvanični Beograd i Zagreb, mora uspostaviti demokratski sistem i sloboda svih građana” (Marvin L. Stone. “Süddeutsche Zeitung”,1992), uspjela je u više navrata da ponovo oživi zakonskim nasiljem ukinuta sredstva informisanja: u Srbiji – “Borba”, “Radio B92” i “Studio B”; u Crnoj Gori “Monitor”; u Hrvatskoj – “Radio 101”, “Indeks” i “Feral Tribjun” (“Slobodna Dalmacija”, 8. februara 1993).

Zloupotrebom nauke i usluga intelektualne elite, odbacivanjem svakog smisla za mjeru, izmišljanjima, detaljno razrađenim mehanizmima propagande, komentarima, feljtonima, pismima čitalaca, prigodnim napisima i specijalnim tretmanom pojedinih problema, javni mediji, vodili su javno mnjenje jednosmjerno i jednozvučno, sa nemjerljivim agresivnim pristupom u pravcu rušenja Jugoslavije, isključivo nasiljem, odnosno ratom, utemeljenim na primjeni masovnog genocida. U tom pravcu, specifičan rat protiv svih onih koji su na bilo koji način osporavali ili osuđivali strategiju stvaranja “Velike Srbije” ili “Velike Hrvatske”, vodili su beogradska “Politika” i zagrebački “Vjesnik”. Tako je “Politika” unaprijed imala razrađene novinarske obrasce: “Za Kosovo jedino je istorijski princip bio demokratski, za Srbe u Hrvatskoj etnički, za Srbe u BiH katastarski, za Dubrovnik argumenti su traženi u kratkoj pripadnosti Hrvatskoj, za Vojvodinu opet etnički, za Zadar, Karlovac, Vukovar... argumenti nisu ni traženi.” (Dr Olivera Milosavljević, n.d.)

“Nije po srijedi vjerski rat u uobičajenom smislu rječi ali u njemu ima elemenata za koje će vjera biti kriva: na prostoru smo koje je presjecala kršćanska šizma.”

(Književnik Predrag Matvejević)

* * *

“Kada je cela stvar s ideološkom odbranom Jugoslavije bila potpuno ogoljena, najveći deo Armije, evoluirajući od komunizma i unitarizma, završio je u pravoslavlju i velikosrpskom nacionalizmu.”

(Ivan Stambolić)

“VJERSKA BUĐENJA” ILI “VJERSKI RATOWI”

Politički misleći ljudi na Zapadu bili su jedinstveni u ocjeni da su “krupne promjene u Jugoslaviji vjerske zajednice doživjele kao blagodat religioznog buđenja, ali i kao početak procesa prenatlašene nacionalno-vjerske identifikacije Srbin – pravoslavac, Hrvat – katolik i Bosanac – musliman” (“Independent”, London, oktobra 1989). Zato već na početku tih promjena, vodeće konfesije nastoje da se na jugoslovenskoj sceni nametnu i kao politički tumači i zaštitnici nacionalnih interesa. U pomoć su prizvani stari historijski mitovi da bi se potvrdila opravdanost pohoda sopstvenog “božanskog” naroda protiv onih drugih “Bogu neugodnih vjernika”.

Međuvjerska netolerancija najprije ukida u civilizovanom svjetu nužni ekumenizam, da bi se veoma brzo pretvorila u surove sukobe vodećih konfesija. To je potvrdio i beogradski katolički nadbiskup dr France Perko: “U jugoslovenskom životu, naročito između katolika i pravoslavaca, za sada nema ekumenizma” (“Die Presse”, 23. oktobra 1989). I onovremeni prodekan beogradskog Bogoslovske fakulteta dr Irinej Bulović bio je izričit: “Između rimokatoličke i Srpske pravoslavne crkve nastupila je izvesna kriza” (“Borba”, 20. novembra 1989).

Solidarnost Islamske vjerske zajednice sa političkim strankama koje su tražile priključenje Sandžaka BiH, a pogotovo islamizacija Izetbegovićeve SDA, definitivno su ukinuli bilo kakve tolerantne odnose između dvije značajne konfesije. A kada je Islamska vjerska zajednica zatražila od vjernika da slijede “Poslanikova miljenika – Aliju Izetbegovića”, bilo je sasvim jasno da se vjerska netrpeljivost usmjerava ka vjerskom ratu. Adil Zulfikarpašić (tadašnji potpredsjednik SDA), blagovremeno je, ali uzaludno, uputio javno upozorenje: “U SDA je dominirajuća uloga vjerske frakcije... kao produžene ruke idejnog militantnog islamskog gledanja” (“Slobodna Dalmacija”, 28. novembra 1990). Sukobi su neprekidno narastali, da bi u jeku rata, kada su na “ruševinama svih 10 banjalučkih džamija osvešteni temelji Saborne crkve” (“Republika”, 1 – 15. aprila 1995), eskalirali do bezumlja.

Istina, bilo je, manje ili više, bilateralnih pokušaja da se vjerska

mržnja utiša. Tako je, nekoliko mjeseci pred početak rata u BiH, "delegacija Islamske vjerske zajednice, sa Hadži Hamdijom Jusufspahićem, muftijom beogradskim na čelu, posjetila patrijarha Pavla i tom prilikom je upućen apel za mir, protiv zloupotrebe vjere u nacionalno-političke svrhe" ("Pravoslavlje", od 1 – 15. avgusta 1991). Međutim, međukonfesijska mržnja se još više razbuktala poslije objavljivanja Memoranduma o suverenitetu i nezavisnosti BiH. Sveti arhijerejski sabor SPC je na vanrednom zasjedanju, januara 1992, donio poruku da "ničije pogodbe sa nosiocima vlasti u Srbiji, koja nema mandat da istupa u ime čitavog srpstva, ili sa organima jugoslovenske federacije, ili sa komandujućom strukturom jugoslovenske vojske, ne obavezuju srpski narod" ("Pravoslavlje", br. 598, januara 1992).

Rimokatolička vjerska zajednica u Hrvatskoj veoma se brzo svrstala na stranu HDZ i njene secesionističke politike. Tako je Biskupska konferencija, održana od 9. do 11. oktobra 1990, podržala vrhovnika Franju Tuđmana i "posebno njegove napore da se hrvatski problem što pre internacionalizuje". Uz pomoć crkve, "HDZ je, u suštini, postala nacionalkrišćanska stranka, veoma pokorna Svetoj stolici, tako da danas nema državne zajednice u krišćanskom svijetu, gdje se snage vjere projektuju tako agresivno na državnu upravu kao u Hrvatskoj" ("Le Monde Diplomatique". novembra 1991).

Neosporno, zasluge za stvaranje "čiste katoličke hrvatske domovine" pripadaju i Vatikanu.

Na saboru, održanom u Zagrebu januara 1992 uz "prisustvo 400 pastoralnih djelatnika", raspravljalo se o "primjeni načela katoličkog društvenog nauka, temeljenog na Papinskoj enciliki 'Centessimus annus' o preporodu i obnovi u Hrvatskoj", pa je sa zadovoljstvom konstatovano da je "domovina naših otaca, naših suza i radosti, postala Katolička sveta zajednica, odavno vjerna tradiciji, nauku i putu Svete stolice" i da je "katolički moral, pogled na svijet, na nauk života i smrti, ustrojstva i opstanka pučanstva našeg, jedini i najznačajniji čimbenik Hrvatske" ("Glas Koncila", januara 1992).

Srpski narod je sa strahom pratio političku aktivnost katoličke vjerske zajednice u korist HDZ, prisjećajući se sopstvene tragedije u Drugom svjetskom ratu, utoliko prije što je, promovišući crkveno-nacionalni program, pa i onaj dio o dokidanju nacionalnih sloboda

srpskom narodu, dr Slaven Letica, savjetnik dr Franje Tuđmana, otvoreno izjavio: “Prilično je stoga logično što ja o procesu asimilacije Srba u Hrvatskoj pišem kao o civilizacijskom logičnom i, neizbježnom procesu” (“Danas”, Zagreb, 12. decembra 1990).

Prema tome, međuvjerski beskompromisni sukobi na samom početku sveopće jugoslovenske krize, imali su vrlo značajan uticaj na pokretanje međunacionalnog rata: “Na svoj način i sa specifičnim opterećenjima i ciljevima u jugoslovenski medijski rat i međunacionalne odnose uklopile su se i verske zajednice. Putem verskih glasila i na druge njima dostupne načine, predstavnici verskih zajednica podstiču nerazumevanje i sumnje i izazivaju međunacionalnu mržnju” – izjavio je mr Radovan Samardžić, sekretar Komisije SIV-a za odnose sa vjerskim zajednicama (“Borba”, od 27. novembra 1989).

Ukorenjenost religija u nacionalnim ideologijama Srba, Hrvata i Muslimana, uz težnju da se manifestuje kao dominantan politički faktor, brzo je međuvjerske sukobe učinila snažnom silom besmislenog rata – ratova. Upravo zbog toga čine se prihvatljivim teze mnogih naučnika – sociologa da je “ateizam bio jedina moguća ‘religija’, koja u bivšoj Jugoslaviji ne bi djelovala dezintegraciono” (Miloš Blagojević. “Gradina”, br. 10 – 12, Niš, 1993). Zato se i ne čini čudnim da je upravo u ovome besmislenom ratu 1990 – 1995 u Hrvatskoj razoreno 510 rimokatoličkih crkava i 243 pravoslavne, a u BiH je uništeno 1.450 džamija (“Republika”, 115. aprila 1995).

Vanrednim zasjedanjem Sabora, decembra 1990, kada je za novog patrijarha izabran Pavle umjesto obolelog Germana, Srpska pravoslavna crkva stupila je na političku pozornicu veoma angažovano, upućujući sa samog Sabora političku poruku narodu da glasa za one koji su “istinski verni Bogu i rodu” (“Pravoslavlje”, br. 570, od 15. decembra 1990). Novoimenovani patrijarh Pavle, u jednoj od svojih prvih poruka, objavljenih za Uskrs 1991, traži da se odmah pristupi “otkrivanju stratišta i grobova novomučenika i novosvetitelja” i da “molitvene zajednice sa svetim žrtvama nevino postradalih” učine “sve da se te žrtve nikada ne zaborave ili umanje” (“Pravoslavlje”, br. 576, od 15. marta 1991). Na žalost, taj uzvišeni moralni čin odavanja dužne pošte nevinim žrtvama ustaškog terora na područjima BiH (Žitomislić, Prebilovići, Trebinje, Majeвица, Ljubinje, Banja Luka) tokom 1991 u cjelosti je ispolitiziran,

razumije se, uz svakodnevno angažovanje javnih medija. Takođe, najviši dostojanstvenici SPC koriste istorijske, mitske i crkvene proslave (Peć, Romanija, Drvar, Dalmatinsko Kosovo itd.) za stvaranje uzavrelog stanja u BiH, na Kosovu i u Hrvatskoj.

Tokom 1991 – 1994 patrijaršijski dvor postaje centrom okupljanja prvaka političkih stranaka iz Srbije i srpskih nacionalnih stranaka “preko Drine”. SPC, posebno njeno radikalno krilo (Mijač, Medić, Terzić i drugi), odnosno njeni dostojanstvenici (Jović, Kačavenda, Radović itd.) traži “kristalisanje srpskog nacionalnog pitanja i definitivno omeđavanje granica srpske države... razumom, strpljenjem i pregovorima, uz što manje žrtava i grobova” (“Glas crkve”, br. 4, 1990).

Radikalno krilo prihvata rat kao “kaznu božju za ovozemaljske grehe” i smatra da je pir smrti “sasvim opravdan ako se pretvara u odbrambeni rat” (“Pravoslavlje”, od 15. marta 1992). A prije ovih “molistvenija” sa političkom konotacijom nad nevinim žrtvama (Srbima) Drugog svjetskog rata, Islamska vjerska zajednica je također sa kleronaci – predznakom, organizovala klanjanje džezaze žrtvama četničkog terora. Preko 150.000 islamskih vjernika 25. avgusta 1990 u Foči klicalo je Aliji Izetbegoviću, uzvikujući i parole “ubićemo četnike” (“Preporod”, Sarajevo, 5. septembra 1990).

Javna glasila SPC eksplicitno zahtjevaju “da državna vlast i najviši predstavnici države, ako nisu pravoslavci, tj. ako nemaju duhovne veze sa Srpskom pravoslavnom crkvom, ne dolaze na bogoslužjenja, ne pričešćuju se, ne slave krsnu slavu, ne primaju sveštenika radi sveštenja vodice, ili čak ako neće da se prekrste, onda oni ne mogu biti legitimni srpski predstavnici” (“Pravoslavlje”, od 15. jula 1992).

Politička revitalizacija SPC, prvenstveno u vezi sa problemima “konačnog rešenja nacionalnog pitanja ujedinjenja cjelog srpskog naroda na svim prostorima na kojima živi”, imala je značajnu i neposrednu ulogu u homogenizaciji militantnih snaga koje su srpski narod na prostorima Hrvatske i BiH gurnule u rat.

SPC se javno oglasila isticanjem prava na samoopredjeljenje naroda kao prirodnog prava, pa prema tome, Srbi imaju pravo na “odbacivanje nelegalnih avnojevskih granica”, pa i Vens-Ovenovog plana o rješenju jugoslavenske krize. U štampi SPC, eksplicitno se brane teze o

nemogućnosti suživota naroda nekadašnje Jugoslavije, jer Srbi ne mogu i ne žele da žive u Bosni ("džamahiriji") pod "vlašću mudžahedina" i u Hrvatskoj pod terorom katoličkih inkvizitora" ("Pravoslavlje", od 1. februara 1992).

Polazeći od ocjene o "Srbiji ugroženoj od čitavog Zapada", a prije svega, od "papskih poslušnika Italije, Austrije i Nemačke", vrh SPC je bezrezervno podržao ratničku politiku "prekodrinskih Srba", a prema pisanju paroha Dragomira Ubiparipovića iz Sarajeva, "crkvene prostorije i crkvene svečanosti služe za promociju čelnih ličnosti SDS... nečuvenim slavopojkama u kojima su tu pred narodom podsjećali da im je (Karadžića, Mladića, Krajišnika itd.) sam Bog poslao da spasi srpski narod" ("Svećenik", br. 1 – 2, 1993).

Uvjereni u legalitet samoproklamovane uloge "vrhovnog sudije" u komplikovanoj "srpskoj problematici", SPC je neprekidno slala najodgovornije velikodostojanstvenike u Hrvatsku i BiH, koji su na licu mjesta "podsticali herojsku i pravednu borbu", branili "srpsku nevinost ugroženu klevetama Zapada", ali i od "domaćih izmećara" i blagosiljali RS i RSK u naporima da "oružjem konačno dobiju svoju etnički čistu državu". Zahvalnost SPC "zbog pravedne podrške", iskazaće, početkom 1994 i sam dr Radovan Karadžić: "Naše sveštenstvo je prisutno u svim našim razmišljanjima i odlukama, a glas Crkve se sluša kao glas najvišeg autoriteta" ("Sion", Sremska Mitrovica, br. 1, 1994).

Istina, u krugovima SPC bilo je "golubova" i "jastrebova". Oni koji su zagovarali mir, veoma često su pozivali suprotstavljene strane "na pregovore i pronalaženje pravednih rešenja", ali su "pod pojmom 'pravednih rešenja' podrazumevali samo ono što je išlo u prilog srpske nacije" ("Crkva i srpsko pitanje", "Republika", 1 – 13. avgusta 1995). Ratoborci iz SPC uporno su insistirali da se "ne skida s uma da su naši sunarodnici iz Republike Srpske i Republike Srpske Krajine u krvavom ratu za srpski obraz i Otačestvo" i da im "niko ne može nametati mir" ("Svećenik", br. 29, 1994), pa ni međunarodni faktori. Tako su episkopi Vasilije, Atanasije i mitropolit Nikolaj Skupštini RS na Palama preneli poruku da "Sveti Sinod smatra nemogućim prihvatiti mirovni plan Kontakt – grupe o BiH, jer se ne može pristati na desetkovanje srpskog naroda". A kada je Vlada SRJ odlučila da prekine političke i ekonomske odnose sa RS, Sabor i Patrijaršija su oštro osudili Beograd, što je izazvalo burno

reagovanje javnosti u zemlji i inostranstvu ("Ekumenska zajednica crkava", EZ itd.), pa je SPC osuđena "zbog javno ispoljenog nacionalizma" i "ratničkog duha". Patrijarh Pavle, poznat po zahtjevima "da se neprijateljstva obustave", a pregovori "o miru intenziviraju", bezuspješno je nastojao razriješiti složenu i komplikovanu problematiku na odgovarajući način, ne zaboravljajući pri tom da je SPC značajan politički subjekat ne samo u SRJ, već i na Balkanu. To potvrđuje i činjenica da je na inicijativu SPC, marta 1992 održan u Carigradu "istorijski pravoslavni susret na vrhu", na kojem su učestvovali svi poglavari pravoslavnih crkava, osim makedonske. Ovaj skup je podržao tumačenje SPC o ratu na području bivše Jugoslavije i oštro osudio katolicizam, Vatikan i papu, ali je odbacio i priznanje autokefalnosti Makedonskoj pravoslavnoj crkvi. Tako je SPC oformila posebnu političku nacionalnu ideologiju koja je više štetila, nego pomagala razrješavanju jugoslovenske krize, posebno one u BiH i Hrvatskoj.

SPC se veoma rano pojavljuje kao zaštitnica Srba u Hrvatskoj i kada je to bilo nužno i kada je u pitanju bio nacionalistički dramolet, kao što je slučaj sa proslavom godišnjice Kosovske bitke na Dalmatinskom Kosovu (prisustvovali su zagrebačko-ljubljanski mitropolit Jovan i episkop Stefan Boca) 1989 godine. Ova proslava je iskorišćena, znatno prije sloma SFRJ, za promociju "agresivnog nacionalizma i za reafirmaciju četničkog pokreta vojvode i popa Momčila Đujića" ("Sloboda", od 11. jula 1989), odnosno za "anonsiranje Kninskog teksta eksponenata SANU, okupljenih oko dr Jovana Raškovića", u kojem se traži "konstituisanje Republike Srpske Krajine kao šeste federalne jedinice SFRJ" ("Sloboda", br. 114, od 19. avgusta 1989).

Kada su koncem aprila i početkom maja 1990 na izborima u Hrvatskoj pobjedili HDZ i Franjo Tuđman, SPC najprije izdaje saopćenje o svom "položaju, gore nego pod okupacionim sistemom" ("Pravoslavlje", br. 555, 1990), a potom poziva "Srbe na okupljanje u nacionalnim organizacijama" i na organizovanje otpora onima koji žele da "nas navedu na zlo, da u nama naruše naše iskonsko svetosavsko dobroljublje, bogoljublje, da nas izgnaju iz Hristovih vinograda i nateraju na opasne poslove osvete" ("Glas crkve", br. 1, 2 i 3, 1990). U isto vrijeme, sveštenici SPC svoje vjernike upozoravaju na "povampireno ustaštvo", "nacionalboljševizam", "antisrpsku koaliciju" i na "kominternovsko-vatikanu zaveru", sa kojima je moguć "dijalog jedino preko nišana".

Razaranju suživota, dotadašnje građanske tolerancije i ljudskog dostojanstva, sijanju nepovjerenja i mržnje, reinkarnacije “ustaških bojovnika”, pored rimokatoličke vjerske zajednice, doprinijela je i Srpska pravoslavna crkva. Tragične časove srpskog naroda u Hrvatskoj SPC je pratila sa očitom zabrinutošću, ali i sa predubjeđenjem da je “pobeda oružja moguća”, pa se “ratni naponi moraju izdržavati”, jer “srpski narod ne može da se odrekne ni jednog dela svoje teritorije po kojoj su rasute njegove kosti” (“Pravoslavlje”, od 15. novembra 1993). Odbacujući sve planove međunaradnih faktora (Karingtonove, Vens-Ovenove, Z-4 itd.) o autonomiji Srba u Hrvatskoj, a insistirajući na nepriznavanju Hrvatske i BiH od strane SRJ, “jer bi to značilo naknadno ozakonjenje akta nasilja, secesije izvršene na štetu srpskog naroda”, SPC je i sama gurala “svoj narod u bezdan propasti”.

Poslije orijentacije na rješavanje srpskog pitanja u Hrvatskoj ratom, optužbi na račun UNPROFOR-a, NATO, demokratske Evrope i Amerike, dramatična saopćenja SPC i proglašavanje opće žalosti povodom pada, najprije zapadne Slavonije, a zatim cijele Srpske krajine i djelova Bosanske krajine, doimaju se gotovo nemogućim ili kao pokajanje za “sopstvene grijeh”. To tim prije, jer je velika većina pravoslavnih velikodostojanstvenika (mitropolit Jovan, episkop Lukijan itd.) i svećenika napustila “svoje stado” u Hrvatskoj, u istoriji pravoslavne crkve nezapamćenim bjekstvom.

Sve konfesije, neke više, neke manje, iskoristile su besmislena ratovanja da stvari vrata u vrijeme prije Drugog svjetskog rata, odnosno u toku ovog rata htjeli su da svima sole pamet, djele ljude na vjernike i nevjernike, zaboravljajući pri tome izmješanošću vjera, mješovite brakove i veliki broj ateista, s namjerom da kroje istoriju, uskaču u školske sisteme, raspiruju neprijateljstva. Čak i nisu svjesni da sami sebi sjeku granu igrajući, kao što to često u istoriji biva, problematičnu ulogu.

Kardinal Kuharić i patrijarh Pavle će morati reći zašto se nisu zajedno našli u Glini i Jasenovcu, na Ovčari, Pakračkoj poljani, pred porušenom Ferhadijom i na mnogo drugih mjesta da osude počinjene zločine. Ili, što je još važnije, da su se našli prije ratova i potsjetile na onu: “Tko se laća mača, mačem će biti ubijen”, možda se kršćani (hrišćani) ne bi latili mača, a do rata ne bi ni došlo.

“Zloupotreba JNA je evidentna a rukovodstvo JNA je dozvolilo da se napravi ta zloupotreba. Nacionalističke stranke su pridružile JNA i Vojsci Jugoslavije svoje stranačke vojske, paramilitantne formacije, koje su u obliku ‘patriotskih’ dobrovoljaca, pravile zla preko Drine, Dunava, Save, Une i Debelog brega.”

(Autor)

PARAMILITANTNE SNAGE

Oblikovanje javnog mnjenja na osnovu šovinističke svijesti, uzrokovalo je veoma oštre političke diferencijacije kod građana koji podliježu vojnim obavezama. Mladost koja nije prihvatila nasilje i rat kao metod nacionalne politike "potražila je utočište u izbjeglištvu širom svijeta". Na žalost, nekritički povratak tradiciji, nacionalno-vjerskoj mitologiji i "kleroduhovnosti", uzrok su dobrovoljnog svrstavanja mnogih u paravojne formacije, koje se, inače, "obavezno javljaju u vrijeme rastakanja poretka postojeće države i snažnih potresa socijalnih i etničkih suprotnosti" ("Rojter", 28. avgusta 1992). Upravo to je uslovalo i ekspanziju mnogobrojnih nacionalističkih paravojnih formacija na jugoslovenskom ratištu: "Srpske garde", "Belih orlova", "Knindža", "četnika", "Hrvatske uzdanice", "HVO", "Prorokovih sinova", "Ljiljana" i "brojnih ratnih nacionalnih i internacionalnih plaćeničkih, do zuba naoružanih borbenih skupina" – konstatuje 15. februara 1992 poznati vojni analitičar SAD Artur Werche.

Iako su militantne formacije svih protivničkih strana u besmislenom ratu počinile najgnusnije zločine i bile nosioci masovnog genocida, bile su pod uticajima i kontrolom vladajućih režima i izdašno potpomognute (regrutovanjem dobrovoljaca) od gotovo svih političkih partija i stranaka. Vladajuće strukture i lideri političkih partija raspolagali su dovoljnim informacijama o tome da su paravojne formacije počinile mnoge zločine. Zato eksperti međunarodnog prava polaze od činjenice da su vladajuće garniture u "Srbiji, BiH i Hrvatskoj, pružajući paravojnim formacijama pomoć u logistici, obuci, obavještajnoj djelatnosti i planiranju, uključujući i pozamašne isporuke teškog i lakog naoružanja, prevoznih sredstava, goriva, rezervnih dijelova, sirovina, oružja i municije, pomagale, podsticale i na određen način i same učestvovala u počinjavanju ratnih zločina" (The Balkan Institute, "War Crimes and Balkan", 1995).

Srbija je odbijala svaki prigovor da se nalazi u ratnom stanju, ali je u isto vrijeme njena "vlada sudjelovala u osnivanju i potpori lokalnih srpskih paravojnih formacija u Hrvatskoj i BiH" tvrdi dr Paul Williams, savjetnik za pravne poslove u Stejt Departmentu. Njemu daje za pravo i

tadašnji ministar unutrašnjih poslova u vladi Srbije Radmilo Bogdanović, izjavivši: “U međuvremenu je naša Narodna skupština donela Zakon o narodnoj odbrani, sa amandmanom po kojem se dobrovoljačke jedinice mogu organizovati i staviti pod komandu JNA ili Teritorijalne odbrane”. “Tako je počeo Arkan, isprva četrdeset dobrovoljaca, posle sve više i više njih... I drugi dobrovoljci, ne samo Arkan, tako su nastali, to jest, kao komponenta JNA ili Teritorijalne odbrane” (Dr Paul Williams, dr Norman Ciger, “War Crimes and individual Responsibility”, 1995).

O saradnji Šešeljevih i drugih paravojnih formacija sa JNA i MUP-om Srbije opširno je, u intervjuu “Telegrafu” 28. septembra 1994 govorio Branislav Vakić, četnički vojvoda i poslanik Srpske radikalne stranke u Saveznom parlamentu. “U Borovu Selu nas je, kaže Vakić, pozvao pokojni Vukašin Šokošćanin i tu smo dobijali ‘tomsone’ od tadašnje JNA. Početkom novembra 1991 mi, srpski četnici, smo na poziv JNA, preko Negoslavaca ušli u Vukovar. Tada smo od majora tadašnje JNA Veselina Šljivančanina dobili oružje i sarađivali sa njim, odnosno Jugoslovenskom vojskom.” Ova saradnja se nastavlja. “Posle oslobođenja Vukovara, krenuli smo u zapadnu Slavoniju. Tamo su moji dobrovoljci i četnici dobijali oružje sa znanjem lično komandanta u zapadnoj Slavoniji generala Uzelca.”

“Kasnije, početkom 1992, krenuli smo u srpsku Hercegovinu i naoružanje smo dobili od Teritorijalne odbrane Trebinja, za šta je izdato naređenje od predsednika SAO Hercegovina, gospodina Vučurovića. Gorivo i uniforme smo dobili od specijalnih jedinica vojne policije, od general-majora Božovića, koje su kao deo tadašnje JNA bile smeštene u Kumboru kod Herceg-Novog. Od generala Božovića smo dobijali i vozila, a ja sam lično dobio jedno. Više puta sam svojim vozilom, sa četnicima, ulazio u kasarnu ‘Maršal Tito’ u Podgorici, gde sam sarađivao sa starešinama i dobijao benzin. Vozila koja su bila u kvaru slao sam u Danilovgrad na popravku, za šta imam dokumenta. Takođe, mogu da dokumentujem da smo na tom delu ratišta, dakle, u Hercegovini, sarađivali sa jedinicama JNA iz Crne Gore.”

“Početkom 1992, od tadašnje JNA smo dobili poziv da uputimo naše dobrovoljačke jedinice u Krajinu. Poslao sam veliku grupu dobrovoljaca iz ovog dela Srbije na obuku u kasarnu JNA u Bujanj potoku, ispred Beograda. U toj kasarni su dobrovoljci dobili i naoružanje.”

“Marta 1992 smo poslali i veliku grupu dobrovoljaca u beogradsku kasarnu ‘4. juli’, gde su dobili i oružje i uniforme i bili na obuci. Za tih 6 meseci, dakle, od januara do jula 1992 u ovim beogradskim kasarnama je bilo stacionirano i obučavano više od 6.000 naših dobrovoljaca koji su bili upućivani kod Drniša, u Divoselo i Počitelj.”

“Početkom 1993 su poturice, da ih ne častim nazivom Muslimani, krenuli u ofanzivu i tamo (kod Skelana, Bajina Bašta) napali JNA. Ona tada nije reagovala, već su teritorijalci Skelana pozvali četnike. Sada nas je, bar na početku, nešto naoružala JNA, a kasnije MUP Srbije. Ali dobrovoljaca je bilo mnogo, samo sam ja imao 300 ljudi na tom delu ratišta. Nije bilo dovoljno oružja i uniformi za sve nas. I potražio sam pomoć lično od generala Momčila Perišića, sadašnjeg načelnika Generalštaba Vojske Jugoslavije, koji je tada bio komandant III armije u Nišu. Iz Skelana sam tri puta odlazio kod njega, obećao mi je i zaista dao uniforme za 80 boraca, donji i gornji veš, nešto hrane, dvogled za noćno osmatranje... Oružje od njega nisam dobio, ali me je povezao sa general-majorom Ojdanićem, komandantom Užičkog korpusa, koji me je kasnije uputio na generala Mileta Mrkšića, koji je bio stacioniran u Skelanima. U to vreme smo bili potrebni Jugoslovenskoj vojsci i saradnja je bila dobra.”

“U borbama od Skelana do Srebrenice borili smo se zajedno sa specijalnim snagama MUP-a Srbije, pod komandom Obrada Stevanovića, trećeg čoveka u srpskom MUP-u... Od početka aprila do 25. maja 1993 smo ratovali zajedno sa specijalcima MUP-a.”

“Nešto kasnije nam je MUP Srbije uputio poziv da se spremamo i, ukoliko, ne daj Bože, zatreba, budemo zajedno sa njima. Odazvali smo se pozivu i ja sam prikupio ljude. I tokom jula i avgusta prošle godine (1993) smo otišli u Centar za obuku na Tari. Ja sam u to vreme kontaktirao i sa ‘Frenkijem’ iz specijalnih snaga MUP-a. Onog trenutka kada bi sakupili dovoljan broj dobrovoljaca, on je slao službeni autobus MUP-a iz Beograda u Niš. Iz Niša su moji dobrovoljci kretali na obuku na Taru. Sa mnom je u to vreme bilo oko 400 ljudi iz Niša, Zaječara, Pirotu i Kragujevca. Odatle je trebalo da četnici dobrovoljci zajedno sa specijalcima MUP-a krenu ka Srebrenici ili Goraždu, ukoliko bi poturice krenule u veću ofanzivu.”

“Pripremali smo se zajedno sa MUP-ovcima, obuka je bila dobra, saradnja izvanredna. Izdata je i zahvalnica dobrovoljačkom odredu “Stara

Srbija”. Dobili smo je, kako na njoj piše, od ratnog štaba jedinice posebne namene MUP-a Srbije, smeštenog u Bajinoj Bašti i nosi datum 25. maj 1993. Razlog da nam je dodele je, kako piše: “za uspehe i saradnju u toku borbenih dejstava u borbi za slobodu srpskog naroda u Republici Srpskoj.”

Ovo je zabilježeno u “Telegrafu”, a da ne bi bilo zabune, pomenuti Vakić o tome je govorio i na sjednici Narodne skupštine Srbije, braneći se od navodnih optužbi da je švercovao oružje. Kako je zabilježeno u “Našoj borbi” od 19. aprila 1995, Vakić je tom prilikom rekao: “Ja, gospodo poslanici, nisam imao nikakve potrebe da švercujem ili nosim oružje bez dozvole, pošto sam ga dobijao od ove vlasti, u količinama koje su meni i dobrovoljcima bile potrebne na frontu. Oružje i municiju sam takođe dobijao i ovde, po beogradskim kasarnama, gde sam sa dobrovoljcima i četnicima bio na obuci, a kasnije vojnim vozilima i helikopterima slat na bojno polje. To mogu da potvrde najviše vojne starešine iz Generalštaba i MUP-a Srbije, počev od general-majora Božovića, koji je bio stacioniran u Kumboru, generala Ojdanića iz Užičkog korpusa, generala Mrkšića sa Skelanskog ratišta, generala Perišića Momčila, tada komandanta Niške armijske oblasti, sa kojima sam sarađivao i organizovao slanje dobrovoljaca na Skelansko ratište. Sa MUP-om Srbije, vi, gospodo, treba da znate da smo sarađivali od početka 1992 do septembra 1993 godine. Na Tari smo imali 300 dobrovoljaca, zajedno sa komandantom specijalnih jedinica MUP-a Srbije Obradom Stevanovićem. Za to imam i pismene dokaze, gospodo. Na slavonskom ratištu, Mihalj Kertes je naoružavao dobrovoljce i Radovan Stojčić Badža, zamenik ministra unutrašnjih poslova, i general Biorčević (komandant Novosadskog korpusa). Odlična saradnja sa njim je bila na zapadnoslavonskom ratištu, izvanredan komandant.”

Niko od poslanika ili državnih funkcionera, prisutnih na sjednici Skupštine, nije osporio navode poslanika Vakića, kao ni navode u intervjuu koji je prethodne godine dao “Telegrafu”. Navode Vakića nisu demantovali ni organi Republike Srbije ni Vojske Jugoslavije.

Prvi naoružani odredi “Srpske garde” formirani su početkom marta 1991 da bi se u dva naredna mjeseca “prijavilo oko 40.000 dobrovoljaca, preko 60 posto stranački neopredeljenih, dok ostatak pripada raznim strankama” – ističe tadašnji komandant “Srpske garde” Đorđe Božović Giška (“Borba”, 25. maja 1991). Pola godine kasnije, kada se razbuktala

međustranačka borba oko prevlasti nad "Srpskom gardom", odnosno u vrijeme i poslije "borbe za srpstvo u Gospiću, Ostrvici i Divoselu" (odredi Vuka Draškovića "Karađorđe", "Tanasko Rajić", "Dražo Mihailović", "Beli" i drugi), Zoran Đorđević, predsjednik Inicijativnog odbora za formiranje Štaba srpske garde, eksplicitno konstatuje da se "SPO mora brinuti o svojim ljudima kojih je u Gardi više od 70 odsto" ("Borba", 3. januara 1992).

Pored "Srpske garde", Vojislav Šešelj (Srpska radikalna stranka – četnici), Željko Ražnatović (Stranka srpskog jedinstva – "Tigrovi") i Mirko Jović (Srpska narodna obnova – "Beli orlovi") imaju svoje stranačke paravojne formacije. Prema izjavama Vojislava Šešelja, pukovnika Veselina Šljivančanina, Daniela Sendena ("Kapetana Dragana") i drugih, i ove paravojne formacije su naoružavali, opremali i za ratna dejstva pripremali JNA, MUP i Teritorijalna odbrana Srbije. Tako, dr Vojislav Šešelj tvrdi: "Milošević je bio vođa nacionalista i patriota 1991 i 1992. U to smo vreme blisko saradivali. Kada je 30.000 srpskih dobrovoljaca bilo poslato na ratište, on ih je snabdeo oružjem, municijom i hranom. On je osigurao i njihov prevoz do ratišta" (Dr Paul Williams, dr Norman Ciger, "War Crimes and individual Responsibility", (maj 1995).

Pored učešća na ratištima u Hrvatskoj i BiH, paravojne formacije Vojislava Šešelja i Mirka Jovića "neprijemnim zastrašivanjem", "nepodnošljivim uznemiravanjima" i "šikaniranjima" podsticali su "nesrbe da napuste svoje domove u Vojvodini (Slankamen, Hrtkovci) i na Kosovu (Janjevo)", dok je vlada Srbije "podsticala i posredno legitimizirala takve aktivnosti, javno tvrdeći da nesrbi napuštaju Vojvodinu dobrovoljno" ("Globus", 6. septembra 1995).

U Republici Srpskoj Krajini i Republici Srpskoj, "Knindže", "Lindže" i "Žute ose" (Vojislava Vučkovića), a naročito falange "kapetana Dragana", potčinjene, podržavane i potpomagane od JNA, pretežno su sprovodile etnička čišćenja u sjevernoj Dalmaciji, Lici i istočnoj Hercegovini, ali su, zajedno sa "Arkanovim srpskim dobrovoljcima, vršili i kontrolu mostova preko Save i Drine... gdje su iznuđivali novac od naroda koji je onuda bježao u Srbiju" (Dr Paul Williams, dr Norman Ciger, n.d.) Slične krivične delikte počinjene od paravojnih formacija, susrećemo i na ratištima BiH i na bojištima u Hrvatskoj (Gospić i Voćin). "U oba slučaja, navedene snage, paravojne formacije, pobile su veći broj civila zbog nacionalne

pripadnosti. Zajedničko je to što su žrtve bile tzv. nejač, dakle, žene, deca i starije osobe... U oba slučaja, ratni zločinci su bili iz neredovnih jedinica, hrvatskih u Gospiću i četničodobrovoljačkih u Voćinu... a njihov osnovni motiv nije bila borba protiv neprijatelja, već pljačka narodne imovine i izivljavanje nad nedužnim stanovništvom” (“Vreme”, od 24. februara 1992).

“Danas prenapregnuta i ratom usplamtjela Hrvatska, neodoljivo podsjeća na Njemačku početkom četvrte decenije ovog vijeka. Tada je komandant odreda Sturmabteilung, kapetan Ernes Böhme, svoje paravojne formacije smatrao za glavnu oružanu snagu, sposobnu da odbrani zemlju, zavede red i budući veliki Rajh oslobodi Jevreja, Roma i Slavena. Dragoslav Paraga, glavnokomandujući paravojnih jedinica “Hrvatske odbrambene snage” (prema njegovoj izjavi, datoj 8. novembra 1990 bečkom “Standardu”), tvrdi da one raspolažu sa preko 15.000 dobro naoružanih ljudi i sposobne su ne samo da odbrane Hrvatsku od bilo koje agresije, već da je očiste od nevjernika i pripadnika nižih rasa” – upozorava ugledni politikolog Edward Hewit, 19. januara 1991 (RFI, Srpski i hrvatski ratni ciljevi).

Prihvatajući nacističke idiome “krv i zemlja” kao osnovno polazište “utemeljenja hrvatske političke strategije”, hrvatske paravojne formacije i njihove vođe (Mile Dudaković, Ante Paradžik, Ante Džapić, Tomislav Merčep, Damir Horvat i drugi) širom su otvorili vrata nekadašnjim ustaškim ratnim zločincima i njihovim sljedbenicima. Tako je “Hrvatsko narodno vijeće” proglasilo “domoljubivim časnicima” Ljubomira Dragoju – poznatog teroristu, Stipu Bilandžića – ratnog zločinca, Dinka Šakića – egzekutora u Jasenovcu, Ivana Krušelja – ustaškog bojnika i druge. Liparski mastodonti i “pitomci krvavog noža Ljube Miloša” rado su primani i u druge paravojne formacije, kao na primjer, u opštini Imotski, gdje je “preko 200 naoružanih pripadnika ustaških organizacija HUP” primljeno u paravojne formacije (“Narodna armija”, od 7. februara 1991). Sličan kriterijum u “regrutaciji dobrovoljaca” imao je i Damir Horvat, komandant paravojnog odreda “Hrvatska uzdanica” u Osijeku.

Na inicijativu “Hrvatskog državotvornog pokreta”, 13. oktobra 1990 objedinjene su pod “stjeg domovine” nekadašnje terorističke grupacije iz Velike Britanije, skandinavskih i ostalih zemalja, koje su u “vrijeme komunističke strahovlade” izvele preko 100 diverzija i sabotaža

("Glas puka", br. 1201. od 12. februara 1991), kao jedinstvena "ratoborna paravojna formacija, odlučna da totalno devastira srpske oblasti u Hrvatskoj" ("Dnevnik", 23. januara 1991). I zaista, paravojne formacije, opravdano nazivane "crnim legijama", počinile su užasne zločine.

Svjetska javnost je osudila zločine hrvatskih paravojskih formacija. Tako je američki komitet "Helsinki voč" uputio pismeni protest Franji Tuđmanu "zbog toga što paravojne snage Hrvatske sprovode likvidaciju civila i neboraca po kratkom postupku" i time bezočno krše "međunarodna ratna pravila..." Prema međunarodnom pravu, apsolutno je nedopustivo ubijati ljude po kratkom postupku, sakatiti ili mučiti civile ili one koji nisu učestvovali u borbama... Zato "Helsinki voč" smatra hrvatsku vladu odgovornom za dela zločina pripadnika njene oružane sile" – kaže se u saopćenju "Helsinki watch"-a, februara 1992.

Hrvatski predsjednik dr Franjo Tuđman ne samo da nije prihvatio nalaze američkog komiteta za zaštitu ljudskih prava, nego je drsko optužio "srpske i armijske provokatore i strane obavještajne službe za pokušaj kompromitovanja hrvatskih vlasti". Smiljan Reljić, načelnik odjeljenja za kriminološka istraživanja u hrvatskoj policiji, podržao je svog predsjednika izjavom da "postoji velika vjerovatnoća da su za zločin odgovorni Srbi, koji se se preobukli u hrvatske uniforme" ("Borba", od 17. februara 1992).

Međutim, uskoro je svjetska javnost doznala još jednu istinu o paravojskim formacijama na ratištima nekadašnje Jugoslavije. Tako je "Rojter" 25. avgusta 1992 objavio vijest da je "HVO (Hrvatsko vijeće odbrane), glavna neregularna i nezakonita vojska bosanskih Hrvata, oformljena uz podršku Tuđmana, koji traži autonomni kanton u etničkoj hrvatskoj Hercegovini, koja graniči sa jugozapadnom Hrvatskom. S tim ciljem, proklamovana je "Republika Herceg-Bosna, sa sopstvenim novcem i šahovnicom" ("Borba", od 28. avgusta 1992). U isto vrijeme, HVO je, kao paravojna formacija, proglašena (transformirana) "regularnom oružanom silom Republike Herceg-Bosne".

Poslije odluke o suverenitetu BiH i odlaska srpskih poslanika iz sarajevskog parlamenta, dotadašnji aktivni i rezervni sastav milicije (75.000) raspao se po etničkim grupama. Jedinice Teritorijalne odbrane i MUP-a sa većinskim sastavom "islamskih vjernika", poslužile su kao baza, za ratne prilike veoma usporeno, stvaranje muslimanske regularne vojne sile. Uporedo sa armijom, stvarane su i paravojne formacije, najčešće na

inicijativu regionalnih rukovodstava SDA. Muslimanske paravojne formacije nosile su različite proklamovane ili spontano oglašene nazive: "Ljiljani", "Prorokovi sinovi", "Ebu Bekr" itd. Početkom 1993 na području BiH "djeluje 15 do 20 muslimanskih paravojnih odreda, jačine od 8.000 do 10.000 ljudi... Paravojne formacije raspolažu lakim naoružanjem, ali imaju i relativno dosta ručnih i lakih minobacača, kao i raketnog oružja" ("Buenos Aires Herald", 14. februara 1993).

Izetbegovićeva SDA uporno je tvrdila da "ništa nije dalje od istine nego kleveta da je među muslimanskim ratnicima Bosne usađena strast persekucije i strahota krvoprolića" ("Preporod", 19. marta 1993). Međutim, muslimanske paravojne formacije (kao i srpske, odnosno hrvatske), pod neposrednom kontrolom državnog, vojnog, političkog i pravnog Izetbegovićevog državnog aparata, bile su nosioci masovnog ziočina, a posebno jedinice Ramiza Delalića – Cace i drugih. Teško je dati potpune podatke i utemeljene analize o zločinima koje su počinile muslimanske paravojne formacije. Međutim, stručnjaci za međunarodno ratno pravo procijenili su da su "bosanski islamski fundamentalisti počinili mnogobrojne ratne zločine, ubijajući zarobljenike, civile, djecu, žene i starce... sve u interesu genocida, čišćenja muslimanskih krajeva od Srba i Hrvata..."

Jozef Bondensky, direktor Radne grupe Republikanske stranke Kongresa SAD za borbu protiv svjetskog terorizma, upozorio je 1994 američke i međunarodne faktore, da se pod zaštitom Izetbegovićeve vlasti u muslimanskom dijelu Bosne nalaze "tri veoma razorna islamsko-fundamentalistička centra za obuku terorista", ali i više terorističkih grupa, čiji su pripadnici, uglavnom, iranski dobrovoljci i pripadnici libijske terorističke organizacije "Hezbollah".

Inostrane paravojne i terorističke "dobrovoljačke" falange nisu našle utočište samo u muslimanskom dijelu BiH. Zapadni mediji su redovno obavještavali svjetsku javnost da se "na strani Hrvata bori na hiljade stranih plaćenika-avanturista, rumunskih emigranata najčešće pristalica specijalne bivše policije Sekuritate, plaćenih od trećeg svijeta (Afrika, Azija i Bliski istok) od 500 do 700 USA dolara" ("Der Welt", 8. novembra 1991). I francuski "Liberasion" je pisao da je u Zagreb upućena grupa od "pedesetak temeljito obučениh francuskih dobrovoljaca" ("Borba", 28 – 29. decembra 1991). S obzirom da su "međunarodni

teroristi” pod firmom “dobrovoljaca” i pripadnika paravojnih formacija stizali na jugoslavensko ratište iz svih država zapadne Evrope, već u jesen 1991 njihova brojnost (1.800 “legionara” u Hrvatskoj), bila je više nego imponozantna (“Borba”, 22. novembra 1991).

U isto vrijeme “na strani Srba u Bosni i Hercegovini bori se oko dve hiljade dobrovoljaca sa Dona, Ukrajine i Prikarpatja” (“Novosti”, 8. novembra 1992). I “Moskovske novosti”, koncem 1992 donose reportažu Ljudmile Telenj, svog specijalnog dopisnika iz Beograda, o ruskim dobrovoljcima na ratištima u Hercegovini, među kojima su i “hudožestvenik” Jaroslav Jastrebov, poznat po višednevnom gladovanju u znak solidarnosti sa “srpskom braćom” i general Viktor Filatov.

Ovo je samo mali dio podataka o paramilitantnim formacijama.

Stvaranjem paravojnih falangi na nacionalnoj osnovi, sa otvorenom internacionalizacijom preko moćnih konfesija (pravoslavlja, katoličanstva i islama), jugoslavensko ratište 1990 – 1995, postaje pozornica tragičnog moralnog, političkog i socijalnog bespuća, sa formom i suštinom koje su veoma bliske srednjem vijeku, poznatom po besmislenim vjerskim ratovima (“križarskim”) i surovim obračunima (inkvizicije), sa nosiocima ideja naučnog progresa i prosperiteta. Mitski patriotizam i uzdizanje drevnih mitova u “svijetle cijelovitosti” i “nedeljive narodne budućnosti” predstavljali su duhovnu silu koju je vodeća inteligencija kroz ratna nasilja, a pogotovo uz pomoć genocida počinjenog od paravojnih formacija, nametnula patrijarhalnoj masi naroda. Moramo se složiti sa Ivanom Supekom kada kaže: “Sud u Hagu izgubio je mnogo što nije počeo s optuživanjem začetnika bezumnog rata. Svaka agresija je najveći zločin za čovječanstvo.”

“Službe državne bezbednosti snose odgovornost za stvaranje i postojanje paravojnih formacija koje su počinile zločine u svojoj zemlji”.

(dr Vladimir Krstulović)

VI RAT KAO NAJGORI IZBOR – ODGOVORNOST ŠTABA VRHOVNE KOMANDE

“Razbijanje Jugoslavije sa svim tragičnim posledicama po jugoslovenske narode na njenom tlu, sa njihovom nesumnjivom odgovornošću, posebno odgovornošću njihovih vođa, novonastalih režima i nacionalističkih pseudoelita dovelo je do razaranja zajednice naroda koja je postojala više od sedam decenija.”

(Dr Slobodan Inić)

* * *

“Odlučujuću ulogu u ratu, agresiji i genocidu odigrala je izdaja vojnog vrha sa V. Kadijevićem na čelu. Da nije bilo te izdaje, ne bi bili mogući nasilje i zločini i sve što je izazvala i učinila politika Miloševića i Srbije.”

(Član Predsjedništva SFRJ Raif Dizdarević)

* * *

“Prije Kadijevića generali Mamula, Adžić i Brovet tajno su obavili konsultacije u Londonu, Parizu i Moskvi. I to je, takođe, učinjeno bez znanja Predsjedništva SFRJ. London i Pariz tada su im priopćili da se neće mješati u slučaju vojnog puča. Moskva je i preporu čivala da se čeka na pad Gorbačova...”

(Član Predsjedništva SFRJ Bogić Bogićević)

1. Zašto je i kada armijski vrh prihvatio najgore rješenje – da se otvorena pitanja rješavaju silom?

Ni jedna republika bivše SFRJ, politički i iznutra, nije bila spremna da ratuje s drugima, pa čak ni onda kada su bile uvučene u rat. Ogromnu većinu ljudi nije se uspjelo ubjediti da je rat rješenje za bilo kakve nesporazume.

Ciljevi rata u početku nisu objavljeni, jer ih nisu smjeli objaviti, kasnije se postepeno definišu, ako ne dokumentima, ono praksom. U Kadijevićevoj knjizi ciljevi se jasno vide i očito je njihovo pretvaranje u konkretne planove upotrebe JNA. Strategija je računala da će sve, ili najveći dio tih ciljeva, realizovati za kratko vrijeme, prepadima, nekakvim “blic-krigom”, upotrebom osakaćenih i improvizovanih grupacija. Odmah je bilo jasno, sada posebno, da je to bila u suštini samoubilačka politika. Akteri ovog rata nisu se sjetili Vijetnama i SAD, Avganistana i Sovjeta, Izraela i Arapa, Iraka i Kuvajta.

Zašto se JNA nije na vrijeme distancirala od agresivnih nacionalističkih politika i ukazala na njihovu odgovornost – i to na odgovornost svih takvih politika? Ratovi na prostorima nekadašnje Jugoslavije pretvorili su se, u suštini, u rat protiv naroda a ne samo borbu za rušenje novoizabranih vlasti. I, čim se to dogodilo, za Sloveniju, Hrvatsku i Bosnu ti ratovi su postali narodni, “domovinski” i odbrambeni, a JNA zbog svog ponašanja i zloupotrebe postaje nepoželjna za sve, osim za vlast u Srbiji i Crnoj Gori. Ali, sada smo svjedoci da se i u ovim sredinama, koje su podržavale, koristile i zloupotrebljavale JNA, kritika za rat počinje prevaljivati i na JNA, da bi se prikrila sopstvena odgovornost.

JNA se u početku opirala, a na kraju je ipak prihvatila da saraduje ili da pod svoju komandu primi i tzv. dobrovoljce. Da li je bila svjesna da se radi o paravojnim snagama, koje su se počele formirati od 1987 godine, a koje su u suštini bile i jesu udarna šaka neofašizma. Da je njih sprečila, rat ne bi bio toliko strašan. Najveći dio tih militantnih snaga i danas insistira na ratnoj opciji i pitanje je da li se prema njima preduzimaju prave mjere.

Riječ je o desetinama hiljada pripadnika naoružanih formacija koji su pod kontrolom nacionalističkih stranaka, a na žalost, mnoge su obavljale najprljaviji dio ratnog posla, od čega se JNA u početku ograđivala, ali ih nije obuzdavala, a možda i nije htjela, ni mogla da ih

obuzda. Pucali su na sve i imali su svoje simbole i nazive. Da li je prekidom rata prestala njihova uloga ili njihova prava uloga tek počinje? To su vojske stranaka od kojih ni jedna nije demokratska, a sve su pročetničke, rojalističke, proustaške, muslimansko-ekstremističke... Prema njima se sprovode neke, ali ne prave, mjere, bez obzira na insistiranje međunarodne zajednice i domaće demokratske javnosti. Kakva je uloga Vojske Jugoslavije i policije u tome? One se moraju razoružavati po cijenu sukoba na sopstvenim teritorijama. Opšta demilitarizacija svih (pa makar i postepena) je prvi zadatak i jedina garancija mira.

Tačno je da se JNA u poslijeratnom razvoju nije spremala, niti je trebalo da se sprema, za rat kakav se vodio na jugoslovenskim prostorima. U susret ratu, JNA je planski gurana da bude vojska Srbije i Crne Gore, u čemu se i uspjelo, jer su neki njeni interesi, stanje u zemlji i u njoj samoj igrom prilika bili najbliži interesima Srbije i vladajućeg režima. Armijski vrh je, posljednjih godina, vrlo loše cjenio političku i vojnu situaciju i zbog toga povukao seriju katastrofalnih strategijskih, pa onda i operativno-taktičkih poteza. JNA je vrlo brzo prestala da bude jugoslovenska i narodna, pri čemu su rukovodstva JNA i Vojske Jugoslavije najveći broj grešaka tumačili kao pobjedu.

Stalno se postavlja pitanje: da li je rukovodstvo JNA shvatilo ovo vrijeme i kako se u njemu snašlo? Nije shvatilo vrijeme, nije se snašlo u vrijeme ulaska SFRJ u višepartijski sistem. Pogotovo se nije snalazilo onda kada se kao izlaz iz krize nudila konfederacija i savez suverenih država. Sve što se događalo u bivšoj Jugoslaviji na JNA je djelovalo kao stres i kontrarevolucija. Sporo se prilagođavala i mjenjala da bi se na kraju, kao što je već rečeno, postepeno priklonila jednoj politici, i to ne samo aktuelnoj politici režima, nego (objektivno) i nacionalističkoj politici opozicije. Zašto JNA nije uspjela da se izvuče iz političkih sukoba, već je otišla na jednu stranu? Da je armijsko rukovodstvo nekoliko godina prije rata drukčije postupalo, mogla se sačuvati država, a i Armija se mogla na drugi način transformisati. Zašto se JNA nije na vrijeme i postepeno distancirala od svih nacionalističkih politika, uključujući tu i aktuelnu politiku Srbije? Zbog pogrešnih procjena i strategijskih poteza, JNA je ušla u najbrutalniji rat na prostoru bivše SFRJ (po mnogo čemu brutalniji od Drugog svjetskog rata) i objektivno je postala učesnik u rušenju zajedničke države, učesnik u uništavanju višedecenijske izgradnje zemlje, učesnik u ekonomskoj katastrofi svih naroda bivše Jugoslavije, u užasnom čerupanju

Hrvatske i BiH. Zašto je došla do toga da sa sigurnih odstojanja svojim oružjem tuče i sopstvene garnizone? Tako je morala biti dovedena u situaciju da, kada to učini, i sama padne na dno.

Ovaj rat je bio naše samoubistvo. Nije nas ubila strana agresija, već smo ubili sami sebe. Ipak, za kakvu-takvu utjehu je da ovaj rat, ipak, nije rat naroda, nije sukob među njima i ljudima, u najširem smislu, nego rat stranaka, frakcija, vođa, borba za vlast, rat politika hegemonizma i separatizma, sa različitim stepenom odgovornosti.

Kadijević na mnogo mjesta u svojoj knjizi tvrdi da je JNA postupala isključivo po naređenju Predsjedništva, odnosno Vrhovne komande i da je poštovala Ustav. Međutim, to nije bilo uvijek tako. Kada je Vrhovna komanda odbila prijedlog ili pritisak vojnog vrha za uvođenje vanrednog stanja u zemlji (12. marta 1991), armijski vrh ili neki od njegovih čelnika odlučili su (da li sami?) da zaigraju po nekim svojim pravilima. To pokazuje i saopštenje Štaba Vrhovne komande da će taj organ razmotriti situaciju poslije odbijanja Predsjedništva da uvede vanredno stanje, te da će “na temelju vlastite procjene preduzeti korake”. Odbijanje Kadijevića da u tako dramatičnim trenucima za sudbinu SFRJ učestvuje u radu Predsjedništva, koje je Vrhovni komandant, pokazuje da su načelnik Štaba Vrhovne komande i dio vojnog vrha počeli sami (ili nekog slušajući) planirati nasilnu akciju. Kuda se to zaputio dio vojnog vrha? Da li su razmišljali da to može da dovede do raspada JNA? Zar nije bilo jasno da najveći dio, naročito mladih ljudi u JNA (aktivnih i rezervnih) neće prihvatiti naredbu da puca u narod koji treba braniti, da će odbiti da hapsi i puca na sunarodnike? Kadijević i drugi (ili obratno) povukli su sunovratan potez koji je postojeću jugoslovensku krizu doveo do bezdana. Morali su se prihvatiti zaključci većine članova Predsjedništva i u interesu opstanka JNA. Zašto takvo ponašanje, autoritarnost i arogancija, vojnička poluintelektualnost i, na kraju, vojnička nedisciplina prema odluci-stavu (kakve-takve) Vrhovne komande? Zar i to nije bio puč klasičan ili specifičan – svejedno? Sa koje platforme JNA učestvuje u procesima u zemlji? Učestvuje faktički i najviše direktno, naročito od 1988 godine. Zalaže se za “demokratsku, efikasnu, savremenu federaciju”, za “pravi socijalizam”, ili u skladu sa izjavom već penzionisanog admirala Mamule, da će “OS u slučaju radikalne krize u zemlji intervenirati da zaštite integritet”, okomivši se na stvaranje nacionalnih država i na konfederaciju koju su predlagale Slovenija, Hrvatska, nova makedonska i

bosanskohercegovačka vlast i mnogi drugi u SFRJ. Izjava je data u Londonu početkom 1991, poslije formiranja novog SK – PJ (izjavu je objavio “Večer” – Skoplje). Da li su takve izjave bile slučajne? Da li ih je trebalo dati u inostranstvu? Bilo kako bilo, izjave su bile zapanjujuće i izazivale su zabunu. Mnogi u ovoj zemlji pitali su se odakle pravo na takve izjave i u ime Armije? Predsjedništvo SFRJ i armijski vrh nisu javno reagovali na te izjave, iako su one zadirale u njihove kompetencije. Možda i zbog toga što je to i izgovoreno u ime Predsjedništva i armijskog vrha.

“Očito da istorija nije mogla da nađe goreg rukovodioca odnosno generala da pošalje u zaborav i sramotu armiju koja je pobedonosno završila oslobodilački rat u savezničkoj koaliciji”

(Admiral Ivan Veselinović)

2. Izvjestan osjećaj odgovornosti naveo je Veljka Kadijevića da objašnjava i opravdava sopstveno viđenje raspada Jugoslavije.

Kako je obavljao jednu od najznačajnijih državnih funkcija i raspolagao nesumnjivo velikom moći, Kadijević smatra da je uradio sve što je mogao, da je predlagao prava rješenja, koja legalni organi u kritičnom trenutku nisu prihvatili, što je, po njemu, stvar politike u koju, navodno, nije želeo da se mješa.

Kadijevićeva teza o “vojsci bez države” nalazi se u istoj razini sa tvrdnjama da “rukovodstvo JNA nije htjelo da preuzima na sebe političku ulogu spasioca Jugoslavije, jer je smatralo da JNA tu ulogu ne može odigrati...” pri čemu, kako kaže, “rukovodstvo JNA, dok sam ja bio savezni sekretar, nije donijelo ni jednu političku odluku i nametnulo je zemlji. Šta više, nije donijelo ni jednu odluku iz domena oružanih snaga, osobito njihove upotrebe, koja je bila u nadležnosti Predsjedništva SFRJ”.

Drugim riječima, on tvrdi da je Armija strogo poštovala Ustav, zakone, kretala se isključivo u formalno-pravnim okvirima. Za dokaz da stvari ne stoje baš tako, pobrinuo se sam Kadijević. On, naime, kaže; “Jedna od najznačajnijih mjera paralisanja pogubnog ustavnog koncepta o oružanim snagama bila je odluka o oduzimanju oružja teritorijalnoj odbrani i njegovo stavljanje pod kontrolu JNA. Protiv te odluke su mnogi ustali, osobito Slovenci” (Kadijević, n.d. str. 78). Znači, sam Kadijević tvrdi da je ta odluka bila protivustavna, jer joj je cilj bio da parališe važeći ustavni koncept. Mada ne navodi ko je tu odluku donio, očigledno je da ju je JNA sprovela. Čak i ako nije donijeta u okviru OS, Armija je nastupila protivustavno, što je, priznali ili ne, politička odluka.

Da li je Ustav iz 1974 bio dobar ili ne, to u suštini ništa ne mjenja sa stanovišta problema koje razmatramo. U praksi je potvrđeno da JNA ne samo da je imala mogućnosti da se strogo drži ustavnih odredaba, već se ona u konkretnom slučaju angažovala tako da se parališe ustavni koncept. Nije tačno da vojni vrh nije donosio političke odluke, nije tačno da je vojno rukovodstvo strogo poštovalo Ustav, a ako se u pomenutom slučaju Ustav direktno kršio, zar nije mogao slobodnije da se tumači u trenucima kada su odgovarajuće odluke vojnog vrha i ponašanja JNA mogli da očuvaju državu, spriječe rat, krvoproliće i materijalna razaranja. Ili je to i

činjeno (što se prećutkuje) samo na osnovu pogrešnih procjena i u funkciji politike koja je faktički razbijala osnove na kojima je jedino mogla da opstane Jugoslavija.

Zašto je JNA izgubila povjerenje naroda federalnih jedinica, pa je, samim tim, na kraju izgubila i državu? Vidi se da je, na primjer, nezadovoljstvo zbog razoružavanja teritorijalne odbrane imalo uporište u važećem Ustavu. Dok se ne saopšti jasno ko je tu odluku donio, odgovornost leži na vojnom vrhu, a to važi i za odluke o upotrebi JNA na osnovu političke odluke kojom se jugoslovenski narodi dijele na “secesionističke” i one druge, a legalno izabrane političke vlasti u pojedinim jugoslovenskim republikama na prijateljske i neprijateljske. Čak i da vojni vrh nije učestvovao u donošenju ovih političkih odluka, očigledno je da je izdao naredbe o upotrebi JNA u skladu s tim odlukama. Time su pojedini narodi, republike, pa i čitava država ostali bez vojske kakva im je bila potrebna, pa se prije može govoriti o “državi bez vojske”, nego o “vojsci bez države”, jer Kadijevićevom konceptu armije nije bila potrebna JNA, koja bi na unutrašnjem planu branila i odbranila SFRJ kao zajednicu ravnopravnih članica. Ne bez ponosa, pozitivnim smatra što su na njenim razvalinama formirane tri srpske vojske. Ako se uspjeh cjeni po broju vojski koje su formirane kao posljedica razbijanja JNA, doprinos bivšeg prvog čovjeka JNA veći je od njegovog skromnog priznanja. On je morao da zna da se, kao vojska svih jugoslovenskih naroda, JNA dovodi u pitanje onog trenutka kada postane sredstvo jednog, bilo kog od tih naroda, kada se stavi u funkciju politike koja je objektivno neprihvatljiva za neke ili većinu ravnopravnih federalnih jedinica. Budući da je pod njegovom komandom Jugoslovenskoj narodnoj armiji namjenjena uloga suprotna osnovnim preduslovima njenog postojanja, može se utvrditi kojom je naredbom Kadijević faktički potpisao i smrtnu presudu za JNA. Otuda njemu pripadaju zasluge ne samo za formiranje tri srpske vojske (i koliko paravojnih), već i za formiranje slovenačke, hrvatske, bosanskih i makedonske vojske. Zasluge, ili odgovornost, zavisno s koje se strane posmatra, ne mogu nikako da ga mimoiđu, bez obzira na to što samo neke od tih vojski smatra svojim djelom.

Kadijević se ne smatra odgovornim ni za odbacivanje doktrine u okviru koje je, kao aktivan učesnik, gradio svoju vojničku karijeru. On je doktrinu opštenarodne odbrane odbacio kao glupost ne sluteći da će, ne dugo poslije njegovog poznatog intervjua “Narodnoj armiji”, primjenom

te doktrine u Sloveniji, a kasnije i drugdje, biti vojnički i moralno-politički poražen i ponižen, što dosta govori o praktičnoj vrijednosti doktrine, a još više o pouzdanosti njegovih shvatanja i procjena.

Komandant ili načelnik Štaba, koji je kombinacijom “visprenog manevra”, uz doziranu upotrebu sile, efikasno neutralisao akcije roditelja, majki, sestara, mirotvoraca, pacifista prema njima, razumije se, ne može da osjeća nikakvu odgovornost, jer ih je svrstao među neprijatelje JNA. Ako su u pravu oni koji su se zalagali za mir, protiv slanja u smrt sopstvene djece i braće, a posebno u vrijeme dok je požar mogao biti izbjegnut, Kadijević je u najmanju ruku bio dužan da objasni šta ga je to objektivno konfrontiralo sa majkama i sestrama svojih vojnika, sa ljudima koji su htjeli mir, bili protiv proljevanja krvi.

Jasno je da bi od načelnika Štaba Vrhovne komande bilo apsurdno očekivati da se osjeća odgovornim prema “slovenačkim separatistima”, s obzirom da su, kako kaže, “prvi ozbiljni napadi na JNA počeli iz Slovenije i bili u funkciji rušenja najprije federalne, a potom i svake jugoslovenske države”. To važi i za Hrvate, pošto ga ne čudi što ga u Hrvatskoj ne obožavaju, jer su “oni isti neprijatelji – ustaše i Njemci – sa kojima sam ratovao u NOR-u kao i u ovome ratu”. Pošto ga ne pogađa ono što dolazi od “separatista, ustaša, neprijatelja svih boja”, Kadijević je izričit u navođenju onog što ga je “za srce ujelo”: “Ali mene i još neke moje kolege iz rukovodstva JNA i ovdje, u SR Jugoslaviji, nazivaju izdajnicima i htjeli bi da nam sude i pribiju na stub srama, sa potpuno suprotnom argumentacijom od one sa kojom nas optužuju u Hrvatskoj. Kako to da i neki ovdje kao ustaše žele isto...”

S tim u tjesnoj vezi, valja napomenuti da Kadijevića pogađa i to što se “ponegdje špekulisalo” i sa njegovom nacionalnom pripadnošću. On piše: “Moj otac je Srbin, moja majka je Hrvatica. Ja sam, dakle, po rođenju Srbin iz Imotskoga, gdje je Srbin teže biti nego bilo gdje u Jugoslaviji, ali sam isto tako i Jugosloven po uvjerenju...” Ispada da je on “Srbin posebnog kova”.

Kod Kadijevića, prisutno je omalovažavanje druge strane, bez obzira o kome je riječ (o SAD, Evropskoj zajednici ili Sloveniji, Hrvatskoj, ili o pojedinim ličnostima). Proizilazi da Kadijević za sebe rezerviše suprotna (pozitivna) svojstva. Samo je on (mada često govori u prvom licu množine) sve vidio unapred, sve mu je bilo jasno, vukao je najbolje poteze,

predlagao jedino ispravne odluke koje drugi nisu prihvatili, pa su zbog toga nastupale katastrofalne posljedice. To mu, međutim, nije bio dovoljan razlog da se povuče. Na kraju krajeva, on, ni poslije svega što se desilo, “kada je riječ o strategijskim potezima” – ništa ne bi mjenjao. Budući da je vukao najispravnije poteze – nikakve ispravke ne dolaze u obzir.

Izuzetan prostor posvećuje izlaganju ne baš uvjerljive tvrdnje da je ambasador Zimerman sprečio njegov susret sa sekretarom odbrane SAD Čejnom. Isto značenje pridaje se i činjenici što nije data saglasnost za njegov odlazak u američku vojnu bolnicu “Wolter Read” u Vašingtonu: “Trebalo je onemogućiti svaki moj kontakt sa onim ključnim ličnostima američke administracije koje nisu bile potpuno uvjerenе da je politika SAD prema Jugoslaviji, posebno ona koju sprovodi gospodin Zimerman u samoj Jugoslaviji, ispravna i u interesu SAD”, podvlači Kadijević. Iz toga bi se mogla izvući dva zaključka. Po njemu, naime, ambasador SAD u Jugoslaviji vodi neku posebnu politiku, drukčiju od politike države čiji je ambasador, što je ne samo proizvoljno, nego i naivno uvjerenje. I, drugo, sugeriše se čitaocu da pomisli kako bi sve krenulo drugim tokom samo da mu je bilo omogućeno da se sretne sa Čejnom i još nekim ključnim američkim ličnostima.

Dokaze o “naivnosti” daje i kada govori kako je odbijao da razgovara sa njemačkim ministrom Genšerom, da ode na prijem kod Jakovljeva, pošto nije mogao ili nije htio da ga primi Gorbačov, kako je odbijao pojedine sastanke koje je predlagao lord Karington kao predsjedavajući Konferencije o Jugoslaviji.

Da li se, u sudbonosnim situacijama za opstanak sopstvene države, smije tako sujetno da ponaša ličnost kojoj je ta država povjerila jednu od najodgovornijih funkcija? Sujeta bi bila privatna stvar ministra odbrane, da se u konkretnom slučaju ne ispoljava i u odlukama od bitnog značaja za sudbinu Jugoslavije i JNA. Vojnički poraziti (Sloveniju, Hrvatsku...), pa se potom povući – samo je krajnja pogubna konsekvenca te narcisoidnosti. Otuda za nju ne snosi odgovornost samo ministar odbrane, već i svi oni koji su joj pružali šansu da se ispoljava u igri sudbinom države i JNA.

Kadijević na više mjesta naglašeno govori o ulozi i učincima tzv. Štaba Vrhovne komande kao nosioca procjena. Tako, na primjer (na stranama 35. i 36), piše o procjeni ŠVK krajem 1989, a piše i to da je ŠVK

pune dvije godine (izlazi da je to bilo od 1987), ukazivao “da se velikom brzinom približava vreme kada će upravljanje zbivanjima u Jugoslaviji dominantno preuzeti strani faktor”. Da li je ŠVK tada (u toj funkciji) djelovao (tada je savezni sekretar bio Mamula, Kadijević njegov zamjenik, Mirković načelnik Generalštaba)? Da li tada, ili u martu 1991 sazrijeva ideja o ŠVK kao surogatu vrhovnog komandovanja, kada je armijski vrh zaključio da Predsjedništvo SFRJ (Jović, Zelenović, Mesić, Bućin, Tupurkovski, Sapundžija, Drnovšek i Bogićević) ne može funkcionisati kao Vrhovna komanda? Kada i po čijoj odluci ili sugestiji Kadijević sebe stavlja u centar zbivanja? “Nije važno šta, gde i kako se odlučuje, kako se djeluje, važno je kud on ide, sa kim se sastaje, šta razgovara, šta on o sagovornicima misli ili oni o njemu, šta mu pišu?”, kaže jedan od tadašnjih članova ŠVK. Ko čini Štab VK i kakav je suštinski odnos između VK i ŠVK? Kadijević nije dao precizniji odgovor. Inače, stiče se utisak da je Vrhovna komanda (VK) Veljko Kadijević (V. K.), što znači VK = VK, ili je Vrhovna komanda (vrhovni komandant) izvan imenovanih. I ranije, a posebno sada, postaje jasno da je to Slobodan Milošević, a Veljko Kadijević je od 1988 ili 1989 njegov načelnik Štaba.

“Armija nije bila faktor podrške demokratskim snagama u traženju izlaza u miru i demokratiji, nije bila faktor odvratanja reakcionarnih snaga koje su zemlju vukle u katastrofu. Naprosto, bila je i jeste faktor podstrekivanja rata, glavna fizička snaga te politike”.

(General-pukovnik Džemil Šarac)

3. Znatan dio ministarske i djelatnosti ŠVK otisnut je na stranicama lista "Narodna armija"⁹.

Analizom oko 140 brojeva novijeg izdanja lista "Narodna armija"¹⁰, sa reprezentativnom opremom, od 21. decembra 1989 pa do 21. maja 1991, uočljivi su naslovi: "Za stabilnu Jugoslaviju i snažnu odbranu" (21. decembra 1989. br. 26/32). To je jedan od prvih istupa ministra odbrane. Od tada pa do 9. januara 1992, kada je sišao sa političke pozornice, deset puta se pojavio na naslovnoj strani, a 46 puta na unutrašnjim stranicama.

"Biće razoružane sve oružane formacije uspostavljene izvan jednostranih i Ustavom SFRJ definisanih oružanih snaga" (6. decembra 1990). Da li je ova poruka izvršena? Nije!

"Armija će sprečiti promenu državnog ustrojstva i guranje zemlje u haos bratoubilačkog rata" (22. decembra 1990). Da li je izvršena ova poruka? Nije!

"Posljednji je čas da se stane na put anarhiji i bezakonju" (20. juna 1991). Da li je ova poruka ispunjena? Nije!

"Neka se niko ne zanosi iluzijama da će politikom svršenog čina moći da razbije Jugoslaviju" (27. juna 1991). Da li je ovo ispunjeno? Nije!

"Narodna armija" je objavila šest Kadijevićevih intervjua (jedan dat Lazanjskom, dva Televiziji Beograd, jedan američkoj TV-mreži ITN, jedan britanskoj TV-SKY i jedan glavnom uredniku "Armije". Objavljena su 22 saopštenja Štaba Vrhovne komande, 13 izjava saveznog sekretara, pet predloga Vrhovnoj komandi, dva upozorenja vlastima Republike Hrvatske, tri naređenja (od kojih jedno F. Tuđmanu 22. septembra 1991 pod naslovom "Hitno naredite prekid napada"), pet pisama – dva Tuđmanu, dva Karingtonu i jedno Van den Bruku.

Što rječju, što slikom, načelnik Štaba VK se pojavio u novom izdanju "Narodne armije" 112 puta.

U broju 26/46 (od 29. marta 1990) je fotos sa Slobodanom Miloševićem i zajednička izjava o posjeti Prvoj armijskoj oblasti Beograd, u kojoj se navodi da su "usaglasili značaj što bržeg regulisanja pravila igre, u

vezi sa uvođenjem i funkcionisanjem višestranačkog sistema”.

Na sjednici Predsjedništva SFRJ (3. aprila 1990), ŠVK je predložio svoje mjere, a jedna od tih je “uspostaviti narušeni ustavni poredak zemlje na način da se suspenduju sva normativna akta i sve radnje koje su u suprotnosti sa Ustavom SFRJ i saveznim zakonima.”

Savezni sekretar za narodnu odbranu je u Zagrebačkoj vojnoj oblasti u vrijeme izborne kampanje u Sloveniji i Hrvatskoj, na što reaguju tamošnji mediji.

Prvog novembra 1990 (broj 26/77) kamera bilježi Veljka Kadijevića i Borisava Jovića (u uniformi, znači, u ulozi Vrhovnog komandanta), na poligonu Krivolak u Makedoniji.

Petog decembra 1990 TV Beograd prenosi neuobičajeni intervju Kadijevića vojnopolitičkom komentatoru Lazanjskom, koji, uvodeći čitaoce u intervju, kaže:

“Još jednom je potvrđeno da se glas Armije daleko čuje i da javnost sa posebnim zanimanjem prati istupe rukovodećih ljudi JNA – general Kadijević govori jasno, jezgrovito izlaže stavove, ne podiže ton. Hladnokrvan je, fizički izgleda u dobroj formi, sagovornika prati pronicljivim i prodornim pogledom, svakim svojim pogledom i svakom rečju djeluje kao osoba koja zna šta hoće,” Tu je napad na TO kao “objektivnu podvalu”, a 13. maja 1990 (“Narodna armija” od 17. maja), povodom Dana službi i organa bezbjednosti, Kadijević kaže: “Uvjeren sam da ćete i nadalje, kao što ste to i u proteklih 46 godina činili, inspirisani revolucionarnim djelom Josipa Broza Tita...”

Uveče, 6. maja 1991, nakon prekida lječenja (“Narodna armija” od 9. maja), Kadijević je prvi put javno naredio da JNA ima pravo da upotrebi oružje, odnosno da stupi u ratno stanje. U uvodnom djelu dokumenta piše: “Savezni sekretar za NO, general-armije Veljko Kadijević je 6. maja uveče, nakon prekida lječenja (ili odmora), zbog stanja u zemlji, prenio predsjedniku dr Borisavu Joviću sljedeće, u pet tačaka...

Od maja 1990. do kraja mandata, Borisav Jović gostuje u svakom drugom broju “Narodne armije”, a njegov prethodnik, dr Janez Drnovšek, nije pomenut ni u jednom od 21 broja “Narodne armije”.

4. Kolektiviziranje odgovornosti u političkim vrhovima, vrhovnim komandama i njihovim štabovima, u ovom ratu je neprihvatljivo. Poznato je ko je odgovoran za razbijanje Srbije, Hrvatske, podjelu Bosne, za razbijanje JNA, za rat – ratove. Tu nema maskiranja i djeljenja odgovornosti. Prikrivanje odgovornosti za katastrofalnu spoljnu i unutrašnju politiku, pogrešnu vojnu politiku, za rat, ne može se prihvatiti pod izgovorom bilo kakvih “viših” interesa. Za posljedice nisu svi odgovorni, pogotovo ne jednako. To važi i za članove Vrhovne komande, za predsjednike republika i za članove Štaba Vrhovne komande.

Za ono što se dogodilo do januara 1992, odnosno do Sarajevskog primirja, odgovorni su jedni, a potom drugi čelni ljudi u politici i vojskama – svako u svom periodu vlasti i komandovanja.

“Jugoslovenska federacija nastala tokom NOR-a bila je osnovano koncipirana i dobro komponovana složena država, sa pravično etnički, istorijski i geopolitički povučenim granicama”

(Istoričar dr Dragoljub Petrović)

VII BILJEŠKE (1983 – 1995)

“JNA nije i ne može biti osnovni kohezioni faktor.“

RAZGOVOR SA PETROM GRAČANINOM¹¹ (1983)

(Teze za razgovor)

– Ne dozvoliti napuštanje koncepcije ONO, koje se počinje osjećati (možda primjećuješ).

– Previše naglašavamo opasnost od spoljne agresije.

– Fetišiziramo i favorizujemo tehnološko-tehnički kompleks; uvijek ćemo tehnički biti inferiorniji od velikih, ali to smo do sada, pa ćemo i u buduće rekompensirati koncepcijom i drugim mjerama, uključujući i odgovarajuće sisteme naoružanja.

– Dajmo težište Programu stabilizacije i u tom okviru više i kadrovskoj politici, jer realizacija tog Programa ići će sporije bez sposobnih kadrova.

– Trebamo manje ratne oružane snage (posebno JNA), ali modernije, definisanjem realnije tehničko-tehnološke politike u OS (i šire). Vidjeti koliko su oružane snage opterećene centralizacijom i administriranjem.

– Svaka reorganizacija OS (promjene), mora biti vršena odozgo i odozdo. Kod nas najčešće ide odozgo. Više razgovarati sa ovima dolje, uključujući i civile. Više razgovarati o opravdanosti i o mogućnostima realizacije toga o čemu se vode rasprave – vojišta, korpusi, zašto i da li ukidati divizije, o odnosu JNA i TO itd.

– Treba da bolje riješimo obim raspoređene i neraspoređene rezerve u živoj sili. Ne treba da ratne OS apsorbuju sve i najbolje ljude. Ne dozvoliti da nam ekonomska situacija u miru, u kriznim situacijama, predratnoj i ratnoj situaciji bude slabija od vojne situacije, jer i ova onda nije dobra ili je kratkotrajna. Raspored žive sile u industriji i na selu je de facto ratni raspored. Mi u pozadini za ovo smo zainteresovani. Mobilizacijski aparat na svim nivoima mora biti kombinovan – vojno-civilni.

– Ekonomske efekte sadašnjih i eventualnih budućih rješenja

moramo da imamo, bez obzira o čemu se radi. Ne trebaju nam radikalniji zahvati, jer nema potrebe i više koštaju.

– Obuku u školama, trupi i van oružanih snaga više približiti koncepciji NOR-a. Pod ovim mislim na pokretne i krajnje elastične tzv. frontove. Više naglašavati pokretljivost i ofanzivnost prema statičkom ratovanju. Statiku ne potcjeniti s obzirom na našu veliku naseljenost. Iskustvima iz ratova poslije Drugog svetskog rata – koji su vojnoj vještini dali, po nizu pitanja, više nego prethodni – posvetiti veću pažnju.

– Velike rezerve imamo za smanjenje oružanih snaga – ukinuti 10% viška. Imamo više dopunskih i nastavnih jedinica i previše rezervnih jedinica, pa imamo Teritorijalnu odbranu.

– Stabilizaciona komisija u SIV-u je značajna – i za nas i za pomoć SIV-u. Jović, Šefer i Pjanić brane svoje pozicije, a ne sinteze iz Programa. Relativno ograničena sredstva prilagoditi zahtjevima eventualnog rata, odbrani na cjeloj dubini, dugotrajnom otporu i civilnoj zaštiti kao moralnom osloncu odbrane.

– Sve koncepcije su napadane. I našu treba braniti od onih u našim redovima i od stvarnih protivnika na praktičnom i teorijskom planu. Brinuti da Teritorijalna odbrana ne bude duplikat JNA (Bosna i Srbija). Ako su oružane snage zajedničke, onda su one i jugoslovenske i republičke. Iz neospornosti nacionalnog suvereniteta proizilazi i specifičnost Teritorijalne odbrane. Teritorijalna odbrana je dio oružanih snaga i u tome ima i svoju samostalnost. Problem odbrane nije samo armijski, već opšti. I otuda dolazi do sveopštosti opštenarodne odbrane, a organizacijom to objediniti, decentralizovati i koordinirati akciju. Imamo klasičara koji su zagrijani za stara rješenja, a dio mladih je sklon klasičnom. O osnovama koncepcije ne može biti različitih gledišta, a ima ih. Naša sposobnost za odvratanje je i dalje prvi cilj izbjeći rat, tj. imati sposobnost da se spoljni i unutrašnji neprijatelj odrekne svojih pretnji, da odvratanje ne bude samo rezultat naše materijalne sposobnosti, da ne budemo usamljeni. Bolja organizovanost je prva orijentacija; ograničiti se samo na oružane snage ili operativnu armiju predstavlja opasnost. Pomoć sa strane ćemo imati u mjeri koliko smo sposobni i u stanju da drugima pružimo pomoć.

– Elementi uspjeha su: kvalitet OS, uključujući i moralno-političko stanje, sposobnost da se te snage iskoriste, novi način borbe i pobjeda i

manjim snagama. Dril isključiti svuda, osim u rukovanju oružjem.

– Opštenarodna odbrana je i dalje anti rat – anti sila, a mogućnost odbrane – efikasnost koja se pokazala u NOR-u je naša originalnost. JNA jeste okosnica, a TO je osnova partizanske borbe. JNA nije i ne može biti osnovni kohezioni faktor – ali je vrlo značajan.

NAPOMENA:

O tezama za razgovor dogovorio sam se sa generalom Asimom Hodžićem, podsekretarom u SSNO-u. Ocjenili smo da P. Gračaninu – novom načelniku Generalštaba, koji je došao iz I armije i nije radio u Generalštabu, treba govoriti o ovim pitanjima, tim prije što su počele rasprave o reorganizaciji OS, što među nama ima razlika i što je, po našoj ocjeni, komanda Prve AO imala neke klasičnije stavove. Gračanin se nije mnogo izjašnjavao, ali se saglasio sa većim djelom ovih razmišljanja i ocjena. Ispoljio je neke razlike u stavovima o veličini OS, Teritorijalnoj odbrani, navijajući za vojišta, korpuse, za više tenkova i aviona (a mi za više transporterata i helikoptera). Bio je za to da se sačuvaju sve poznate divizije iz našeg rata. Teško mu je bilo da se rasformira “njegova” II proleterska u Nišu i “moja” VI lička proleterska divizija “Nikola Tesla” u Karlovcu. Bio je “tvrđi” oko jedinica na i oko Kosova. Kolebao se oko eventualnog ukidanja Sarajevske armije.

Poslije ovog i sličnih razgovora bio sam sve više ubjeđen da će Pero Gračanin slušati pretpostavljenog i svoju republiku. Otišli smo zajedno u penziju 1985.

Poslije toga, u najvećoj reorganizaciji Oružanih snaga nestale su i njegova i moja ratna divizija, a njihove brigade utopile su se u Niški i Zagrebački korpus, kojima nikada nisu pripadale. Kasnije su i potpuno nestale, a reorganizacija OS – sprovedena i nedovršena 1988 – 90 – postala je jedna od velikih uzroka slabljenja odnosa između SSNO i republika – pokrajina.

“U cjelini, reorganizovanje JNA – rasformiranje armija, uvođenje korpusa nije imalo stratešku i organizacijsku potvrdu.”

(General-pukovnik Stane Potočar)

OSVRT NA REORGANIZACIJU OS (1984 – 1985)

U pozadinskom sektoru proučili smo materijal Generalštaba o reorganizaciji OS i materijale koje su (po konkretnim temama) izradile armije (1984).

1. U analizi gdje se govori o rukovođenju na operativnom nivou (strana 153), mislimo da ima više logike i argumenata za stav da su armije i snage TO u republikama, VPO, operativnostrategijska tjela (operativno-strategijski nivou), a ne operativni. Argumenti za ovakvu tezu vezani su za koncepciju koja dozvoljava alternativnost i širinu, različite dimenzije ovih snaga i ovih tjela i zadatke koje mogu zajedno i odvojeno imati u različitim fazama eventualnog rata. Ako se dozvoljava mogućnost da RV i PVO (kao komanda vida), može biti operativnostrategijska grupacija, zašto se ta mogućnost ne dozvoljava armijama, republičkim štabovima teritorijalne odbrane i VPO (vojno-pomorska oblast), koja, kako smo čuli, predstavlja u našim uslovima komandu vojišta – komandu operativno-strategijske grupacije i koja kao operativni nivo u svom sastavu ima i operativne nivoe – vojno-pomorske sektore i flotu.

U operativni nivo uključiti i zonske štabove TO. Imamo takvih zonskih štabova gdje je, zbog geografskih i terenskih uslova (Vojvodina), a negdje i zbog administrativne podjele, došlo do usitnjavanja. Do usitnjavanja je došlo i zbog toga što smo se kolebali oko mogućnosti stvaranja partizanskih (teritorijalnih) divizija i uloge operativnih zona u odgovarajućim situacijama. Zonski štabovi su, naročito u nekim područjima, osnova za stvaranje krupnijih snaga u TO i operativnih komandi koje eventualni rat može da nametne. Zbog čega, na primjer, zonski štab u istočnoj Srbiji (u datoj situaciji) ne može da preraste u 14 korpus? Zašto da u međurječju (Sava – Drava) snage ne prerastu ili u partizansku diviziju ili u 6, odnosno 10. korpus? Ili, zašto da djelom snaga ili svim snagama u Štajerskoj ne može da komanduje operativna zona za Štajersku, kako je slučaj bio u ratu 1941 – 45? Zašto se sumnja u mogućnost i sposobnosti republičkih štabova da prime veći dio jedinica JNA? Ako je to zbog toga što oni u miru imaju relativno malo kadra, to je drugo pitanje, ali ako se uzme u obzir njihova ratna razvijenost i stvarna uloga, onda ta sumnja nije koncepcijska i nije opravdana. Uzmimo, na

primjer, “Zapadnu varijantu” (odbrana od NATO), u kojoj prema razvoju situacije predviđamo da velik dio snaga JNA ostane na teritoriji Slovenije (pored TO i sve tzv. lake divizije). Ko u toj situaciji objektivno prima i mora primiti i tako krupne snage JNA? Ovo može prihvatiti operativno-strategijska komanda kao što je republički štab TO. Prema tome, dozvolimo tu mogućnost i isključimo sumnju ovakve vrste.

U materijalu 3. armije (Skopje) stoji logična konstatacija “da sadašnja rješenja grupisanja i komandovanja u zoni odbrane 3. armije i RŠ TO Makedonije ne traže promjenu”, da su iskorišćene optimalne mogućnosti i ne predlažu korpuse.

Zašto 2. armija (Niš) predlaže korpuse? Razjasnimo da li ima opravdanja ili nema. Mislim da ima više argumenata da ih sada ne stvaramo na toj teritoriji. Varijanta o stvaranju grupe brigada je moguća. To smo radili i u našem ratu (1941 – 1945). Možda je logičnije, a i Smernice za razvoj TO otvaraju mogućnost da (bez obzira na izvjesna kolebanja) idemo na stvaranje partizanskih divizija i to tim prije što smo partizanske divizije pretvorili (bez potrebe) u lake divizije JNA.

Da li je predlog 2. armije (Niš – Kosovo) “da se sadašnji armijski stepen, armijska komanda, iscrpljuje u prakticismu” najozbiljniji argument, da se stvara komanda vojišta ili fronta? To je sekundaran argument. Ako bi to podvrgli analizi, vidjeli bismo da postoji niz drugih razloga za ove probleme (naročito u poslednje vrijeme), a uslovljeni su i vanrednim događajima na Kosovu, zbog kojih je ova komanda napregnutija. U predlogu 2. armije govori se o broju veza za Komandu armije. Bliže sam shvatanju da (u stvari) Komanda armije nema toliki broj veza koliko se navodi, jer se skupljaju sve direktne i indirektno veze. Ako počnemo samo od toga koliko je jedinica – ustanova vezano za pojedine organe u Komandi armije, onda je to tako. Ali, ako uzmemo s čim stvarno, po liniji komandovanja (združeni sastavi i osnovne snage), rukovodi ta komanda, onda je taj broj veza daleko manji. Ako hoćemo da brojem veza isforsiramo neka pitanja (obezbjeđenje veza, opravdanje opterećenosti), a ne vidimo organizaciju rada i indirektnost u rukovođenju, to je drugo pitanje. Tako su 52. korpus (na Kosovu), 21. divizija, 23. divizija, 2. proletarska divizija (ne znam na koji se način rukovodi 54. divizijom ili rezervnim korpusom), oklopna brigada, jedinice armijske artiljerije i dr, osnovne veze kojima operativno i stvarno rukovodi Komanda armije.

Tu i tamo, govori se o komplikovanosti našeg društvenog i političkog sistema. Stoji ta složenost i brojnost veza i faktora – organa koji se bave poslovima narodne odbrane. Međutim, u čemu je taj sistem komplikovaniji od uslova u našem ratu, naročito u završnim operacijama? Jasno, to su sada druge dimenzije, mi smo specifična država, mi smo se razvili, ali smo, manje-više, sve te organe i organizacije i sve te faktore imali u našem ratu (sem SIZova). Prema tome, to ne treba da bude smetnja, niti naše opterećenje.

Nisam za predlog VPO (Split) da mjenjamo naziv Vojno-pomorske oblasti u RM (ratna mornarica). To nije formalno pitanje. Predlažem da naziv ostane ili da mu još dodamo 4. (znači 4. VPO), pa da drži tradicije i ratne mornarice i 4. armije. U VPO su jake snage KOV-a i TO, a to su u stvari jedinice ratne 4. armije (9. dalmatinska divizija, eventualno 43. istarska divizija), više samostalnih brigada iz divizija ratne 4. armije (mornaričko-desantne i druge partizanske brigade). O formiranju operativne grupe u širem rejonu Knina (gdje je 9. divizija) imam drugo mišljenje. Ako treba ukрупnjavati snage na tom prostoru – i za potrebe obe varijante (odbrana od NATO i od Varšavskog pakta), mislim da je bolji izlaz da, pored 9. divizije, stvorimo, zavisno od konkretnog stanja, još 1-2 partizanske divizije vezane za VPO, a ne Kninski korpus. A ako stvaramo korpus, onda neka to bude VIII dalmatinski korpus.

Nedostatak analize RV i PVO (Zemun) je u tome što kažu da je sadašnje rješenje dobro, daju samo jednu varijantu i onda nema mogućnosti za upoređenja. Argumentacija je prilagođena samo jednoj varijanti, a nije toliko jaka da brani tu varijantu. Treba se zapitati da li se naša avijacija može uspješno suprotstavljati glavnim snagama avijacije protivnika? Malo je govora o odnosu komande operativno – strategijskih tela i komande vida, sa aspekta podrške. Ta stvar se razrađuje kroz jačanje VIKG-a (vazduhoplovna isturena komandna grupa), a to nije dovoljno. RV i PVO, kao operativno-strategijska grupacija, može i treba da bude jedinstvena po organizaciji, kako se predlaže. Međutim, po načinu upotrebe treba više elastičnosti u smislu da operativno-strategijske komande KOV-a i TO budu nosioci upotrebe odgovarajućih snaga, koje dobivaju za sopstvenu podršku i da ih, u tom smislu (i jedne i druge), treba osposobljavati. Da li je ceo problem u tome da rukovođenje i komandovanje na tom nivou zavisi “od usklađivanja komandnoštabne ratne službe i nekih dokumenata odgovarajućih VIKG”? Možda je problem

dublji i zahtjeva širu analizu i izdvojenу raspravu.

Može li varijanta bez VAK-ova – vazduhopolovnih korpusa? Uzmimo varijantu da imamo više divizija i brigada PVO i da nam to bude primarno, a da idemo na grupisanje avijacije po vrstama, krupnije eskadrile i brigade, i na njihovu direktnu vezu za operativno-strategijsku komandu. Time bi olakšali i upotrebu tih snaga. U toj varijanti nisu potrebni vazduhoplovni korpusi.

Predlozi I. armije (Beograd) zasluđu posebnu raspravu (12. korpus – Vojvodina, njegove kompetencije i proširenje, korpusi u Pomoravlju). Da li možemo isključivo govoriti o zoni armije, ili o zoni odbrane svih snaga u toj zoni? Navodi se da je opterećenje 10 ili 12 štabova zona. Međutim, tim zonama rukovodi RŠTO i, prema tome, to je i rasterećenje za komandu armije. Za diskusiju je teza da su nosilac borbe u početnom periodu rata operativne jedinice. Generalno, JNA ima ulogu da stvori uslove da se osposobe drugi faktori, ali na nekim prostorima, čak i u početnom periodu rata, nosilac dejstava biće i snage TO.

Da li je modernizacija upravljanja i rukovođenja shvaćena kod kadrova kao nužnost? Da li je integracija poslova, pa i organizacija, viđena (u svim slučajevima, na svim nivoima i komandama) kao jačanje mehanizma ili zadržavamo klasična rješenja, pa ne idemo dovoljno na integracije i organa i jedinica?

Aktuelna je i tema da li niži nivoi imaju proširene kompetencije za odluke operativnog karaktera. SSNO opravdano pokreće pitanje administracije, što je sastavni dio rukovođenja, ali ne samo administracije (po broju i obimu), nego u kojoj meri ima administrativnog uplitanja sa jednog na drugi nivo.

Nužno je postaviti oštiri zahtjev za analitički rad na svim nivoima i kod svih kadrova. Da li smo na nekim mjestima kadrovski promašili, pa nam ljudi nisu dovoljno sposobni da se uhvate u koštac sa problemima koje razvoj OS nameće? To je jedno od pitanja iz oblasti rukovođenja. Kako stoji sa rješavanjem nekih objektivnih protivrječnosti u komandovanju i rukovođenju? Ne o subordinaciji i komandovanju, kao nužnosti, već o odnosu između objektivnog i subjektivnog, između stanja i poimanja tog stanja, organizacione sposobnosti ljudi, sposobnosti za realizaciju, odnos između centralizacije i decentralizacije, jer mi moramo

jačati jedno i drugo. Znamo u kojoj mjeri decentralizovanost smeta mehanizmu vojne organizacije, a znamo koliko suvišna centralizacija ograničava aktivnost nižih komandi i smanjuje odgovornost i inicijativu.

Objektivna je potreba da neke kompetencije spuštamo na niže nivoe, jer koncentracija moći ni u OS, u rukama pojedinih komandanata, nije preporučljiva.

Na predloge komandi 5. (zagrebačke), 7. (sarajevske) i 9. (ljublanske) armije nisam imao bitnijih primjedbi. Diskutabilni su i manje prihvatljivi predlozi 1. i 2. armije.

2. Dileme oko organizacije OS i sistema rukovođenja i komandovanja OS (1984 – 85). Radi se, u stvari, o razlikama u odnosu na ponuđene predloge SSNO i GŠ. Rasprave oko usavršavanja rukovođenja i komandovanja pokrenule su više aktuelnih problema. O pojedinim pitanjima ponoviću svoje poglede i poglede nekih komandanata armija i RŠTO.

a) O formiranju komandi vojišta (oblasti) i njihovoj nadležnosti

U vojnoj teoriji vojište je dio ratišta, geografska i operativna cjelina. Prema kriterijumima iz Drugog svetskog rata, dubine vojišta su iznosile 800 – 1000, a širine 300 – 600 kilometara. Vojišta su promjenjiva i zavisna od toka operacija. Pojam vojišta je prisutan u međunarodnom ratnom pravu. Tu se misli na one djelove ratišta gdje se izvode ratna dejstva. U međunarodnom ratnom pravu ratište je podjeljeno na djelove gdje se izvode borbena dejstva i djelove koji čine pozadinu teritorije ratišta (Ženevska konvencija o zaštiti građanskih lica za vreme rata – 1949) I sa stanovišta međunarodnog ratnog prava, podjela ratišta na vojišta (u našim uslovima) ne bi se mogla prihvatiti, jer će se na cjelom ratištu voditi oružana borba. Treba imati u vidu i velike domete oružja, dejstva avijacije i raketa eventualnog agresora. Nije slučajno što ni jedna armija u Evropi nema komandu vojišta. Mora se još jednom preispitati opravdanost obrazovanja takvih komandi i zbog sljedećih razloga:

– Komanda vojišta se podrazumjeva kao statična vojno-geografska komanda. Pod njenu komandu morale bi se staviti sve komande, štabovi i jedinice na tom prostoru.

– Različita je uloga pojedinih “vojišta” u varijantama i vrstama

agresije – drugačija je uloga sjevernog vojišta u varijanti “istok” ili “zapad”.

– Komandi vojišta se u raspravama daju prava i ovlaštenja koje ona objektivno ne može imati. Ističe se: “Komandu vojišta definisati kao deo Vrhovne komande; kao vojnopolitičku komandu; komanda vojišta je deo Vrhovne komande (na licu mjesta), koja treba da rješava sva pitanja na tom djelu ratišta; članovi Predsjedništva SFRJ će biti na vojištima; komande vojišta će imati sve prerogative i nadležnost Vrhovne komande: Vrhovna komanda je u funkciji komande vojišta.” Ovakve postavke o mjestu i ulozi komande vojišta moraju se analizirati sa sistemskog, pravnog i funkcionalnog stanovišta. Komanda vojišta ne može biti dio Vrhovne komande, ne može imati prerogative i ovlaštenja Vrhovne komande. Komanda vojišta ne može da bude “vojnopolitička komanda”, jer to bi značilo da ima i vojnu i političku vlast na vojištu, što je za naš društveno-politički sistem nemoguće.

– Ove komande ne mogu imati atribut strategijskih komandi. Predsjedništvo SFRJ je po Ustavu strategijsko i jedino ovlašćeno da odlučuje o upotrebi oružanih snaga. Strategijska komanda je onaj nivo rukovođenja i komandovanja gdje dolazi do jedinstva političke i vojne strategije. Komanda vojišta ne može biti dio Vrhovne komande, jer se radi o dva stepena komandovanja. Ako bi komanda vojišta bila dio Vrhovne komande, postavlja se pitanje kome je onda za svoj rad odgovorna. Zbog specifične i osjetljive uloge vojne sile u društvu, vlasti nad oružanom silom i prava njene upotrebe, sistemski i pravno su postavljene granice ko i kakvo pravo u tom pogledu ima. Vrhovna komanda je jedna i njena su najveća prava, a svi drugi stepeni komandovanja i njihova prava i nadležnosti regulisana su zakonom, odlukama i drugim aktima Predsjedništva SFRJ.

– Ustav SFRJ ne daje mogućnost da Predsjedništvo SFRJ svoja ustavna ovlaštenja iz oblasti rukovođenja i komandovanja može prenositi na niže stepene komandovanja.

b) O odnosu komanda vojišta – republički, odnosno pokrajinski štab TO

Sadašnja ustavna i zakonska rješenja ne daju mogućnost da se komandama vojišta potčine RŠ i PŠTO (član 239. Ustava SFRJ, čl. 114. i 115. Zakona o opštenarodnoj odbrani). Sva pravna akta (amandmani od

1970, Ustav SFRJ, Zakon o narodnoj odbrani od 1969 i 1974 i Zakon o opštenarodnoj odbrani od 1982), regulisali su dvojnu odgovornost republičkih i pokrajinskih štabova TO – republičkim i pokrajinskim rukovodstvima i vrhovnom komandantu, odnosno Predsjedništvu SFRJ, kao najvišem organu rukovođenja i komandovanja OS SFRJ.

Nema dileme da je u pojedinim zonama i pravcima nužno postići veći stepen objedinjavanja snaga i obezbjediti najviši stepen jedinstva oružane borbe. Da li su po koncepciji vođenja opštenarodnog odbrambenog rata predviđene komande vojišta najbolje rješenje? Bolje je rješenje da imamo komande armija (kao i sada), preko kojih se postiže jedinstvo oružane borbe, naročito u početnom periodu rata, a da se u toku daljih dejstava, kada se pređe (i ako se pređe) na kombinovani oblik oružane borbe, ostane kod dosadašnjih sistemskih, pravnih i teorijskih rješenja, to jest, da komande armija objedinjavaju sva borbena dejstva u zahvatu tzv. fronta, a RŠTO na privremeno zauzetoj teritoriji. Vrhovna komanda bi ove dvije cjeline koordinirala i usmjeravala.

Bilo je dosta rječi da jedinstvenom operacijom mora rukovoditi jedna komanda. Mislim da se i pojam operacije u ONOR-u mora drugačije gledati nego što je to u klasičnim teorijama i klasičnim vojnim organizacijama. Ako se radi o kombinovanom obliku oružane borbe, onda u tim uslovima možemo izvoditi dvije vrste operacija – u zahvatu tzv. fronta i privremeno zauzetoj teritoriji. Karakteristike ovih operacija se razlikuju. Zbog toga je moguće da operacijama u zahvatu fronta rukovodi komanda armije, a na PZT RŠTO, a u vlasti Vrhovne komande je da vrši prepotčinjavanja jedinica i komandi onom stepenu koji u datoj operativnoj situaciji rukovodi dejstvima. U tom pogledu, dragocjena su iskustva NOR-a, posebno u završnim operacijama.

c) Na osnovu do sada vođenih rasprava, počinju preovladavati stavovi da treba formirati komande vojišta i potčiniti im RŠ i PŠTO, kao i to da partizanskim jedinicama i brigadama TO treba da komanduju komandni stepeni JNA i kada ove snage dejstvuju na PZT, a da štabovi TO komanduju samo prostornim snagama TO. Ako se usvoje ovi stavovi, onda se ne radi samo o usavršavanju rukovođenja i komandovanja, već o radikalnim sistemskim promjenama u koncepciji. Posebno je osjetljivo pitanje dvojnosti komandovanja snagama na PZT (partizanski ešelon u nadležnosti komandi JNA, prostorne snage u nadležnosti ŠTO). Takva

dvojnost u komandovanju na PZT imala bi negativnih posljedica. Nepotrebno je govoriti koliko je složeno vođenje oružane borbe na PZT. Zato je u ovim uslovima nužna maksimalna sinhronizacija ne samo snaga koje vode oružanu borbu, već svih snaga borbe i otpora. Ukoliko bi se uspostavila dvojnost komandovanja snagama na PZT, dolazilo bi do sukobljavanja, nedovoljne sinhronizacije borbe i otpora, prebacivanja odgovornosti za neuspjehe jednih na druge i nedovoljne aktivnosti.

d) Počelo je preovladavati mišljenje da se u budućoj organizaciji komandovanja ide na korpusnu organizaciju brigadnog sastava. I ovo zaslužuje potpunije analize u načelu i za svaki korpus. I sada imamo više ovih nivoa komandovanja nego bilo koja evropska zemlja, izuzev SSSR-a. Imamo 26 operativnih komandi. (Italija ima 13, Grčka 8, Austrija 4, SRN 8, Francuska 6, Bugarska 5, Rumunija 7 i Mađarska 5). Formiranjem još 13 komandi korpusa KOV i jedne VAK imali bismo oko 40 komandi i štabova strategijsko-operativnog i operativnog nivoa.

Zato bi u konačnom opredjeljenju gdje formirati korpace, morali imati sliku rata, zone i pravce korpusa nakon mjesec ili više mjeseci rata. Zalažem se za fleksibilniji prilaz. Na osnovu analize pravaca i zona, treba doći do zaključka gdje je korpus a gdje divizija. Nema razloga da idemo na šematsku i tipsku organizaciju. Zašto ne bismo imali manji broj korpusa i veći broj divizija, a pri tome, različite sastave korpusa i divizija.

Bilo je rječi i da se jedan broj korpusa ostavi na PZT, radi objedinjavanja borbenih dejstava. Kod toga treba imati u vidu dva ozbiljna pitanja: komanda korpusa operativne armije i partizanskog korpusa i divizije bitno su različite (korpus operativne armije ima 70 – 80 ljudi u komandi i sa prištabskim jedinicama oko 760 ljudi, a komanda partizanskog korpusa sa prištabskim djelovima 100 – 150 ljudi).

Čuju se stavovi da brigade TO uđu u sastav korpusa. Ispravnija su mišljenja da ove brigade budu u operativnoj potčinjenosti korpusa (za datu situaciju), jer ako bi ušle u sastav onda bi logično imale svojstvo jedinica JNA, a i kod operativnog potčinjavanja bi bilo poteškoća, a najviše iz razloga što društveno-političke zajednice i dalje vode brigu i snose troškove organizacije, obuke i opremanja ovih jedinica, a ŠTO nemaju nikakvih prava oko njihove upotrebe. Pored toga, neke republike su formirale veliki broj ovih brigada, a druge to nisu učinile, pa bi i sa stanovišta opterećenosti pojedinih republika bilo nejednakosti oko

opremanja brigada TO, kada bi se stavile u operativnu potčinjenost komandi JNA.

U svim varijantama buduće organizacije komandovanja, u centru zemlje (Sarajevu) treba imati komandu armije. U centralnom djelu zemlje nužno je imati jake snage i jaku komandu, jer ćemo centralne djelove zemlje najupornije braniti i pretpostavlja se da bi se na teritoriji Bosne mogli naći i djelovi drugih armija.

O ovim pitanjima ne treba odlučivati bez pune ubjeđenosti komandi armija, RŠTO i republičkih političkih rukovodstava u njihovu opravdanost.

NAPOMENA: Praksa poslije 1987 nije uvažila ni ova upozorenja. Slična upozorenja iznosili su i generali Mirković, Atanasovski, Dimić, Jerkić, Lukežić, Špegelj, Pozderac, Petrič – tadašnji komandanti armija i RŠTO.

“U cjelini, reorganizovanje JNA – rasformiranje armija, uvođenje korpusa nije imalo stratešku i organizacijsku potvrdu.”

(General-pukovnik Stane Potočar)

GENERALI SA LAZAROM MOJSOVOM (1986)¹²

Iz svoje diskusije na tom sastanku iznosim sljedeće:

– Dobro je konsultovati se, a naročito na vrijeme i više uvažavati različita i druga mišljenja i u tom smislu shvatam ovaj susret. Nije neprirodno što ima alternativa u raspravi o razvoju oružanih snaga.

– Da li su spoljni i unutrašnji neprijatelji naši glavni problemi? Tih protivnika imali smo uvijek i biće ih. Ekonomska situacija, strategija razvoja i pasivnost su opasniji. Manje smo se plašili neprijatelja u ratu. Spoljni neprijatelj nije toliko jak, a mi ga stavljamo u prvi plan. Ako pravimo “procjenu neprijatelja”, onda moramo vidjeti i odnos između dogmatskih (birokratskih) kojih je više i kritizerskih i anarholiberalističkih snaga.

– O obimu ratne JNA i oružanih snaga? Dobro je što je to tema i današnjeg skupa. Slažem se da su nam ratne oružane snage prevelike. To ima i pozitivan i negativan uticaj na privredu. Ratne oružane snage nužno je smanjiti. Da li stepen spoljne ugroženosti traži ovolike oružane snage? Eventualni protivnici oko nas ne drže i ne jačaju oružane snage samo radi Jugoslavije. Rusi to rade i zbog unutrašnjih problema, zbog Kine, zbog Varšavskog ugovora i zbog Bliskog istoka. Amerikanci to isto rade zbog unutrašnjih problema, radi Rusa, radi Južne Arnerike i širih interesa. I jedni i drugi ne rade to samo radi vojnih osvajanja, kao što je bilo ranije.

– Struktura naših oružanih snaga po strategijskom opredjeljenju mogla bi imati tri komponente: Federacija treba da ima manju i moderniju JNA, sa divizijama i brigadama. Republike – partizanske snage (divizije i brigade). Općine – manje jedinice TO, sa glavnom snagom u društvenoj samozaštiti. Ovim bi zadovoljili koncepciju opštenarodne odbrane i druge principe – mobilnost, borbenu gotovost, tradiciju, vezanost za prostor, radi organizacije štabova, boljeg pozadinskog obezbjeđenja, vojno teritorijalne organizacije i radi podjele odgovornosti i finansiranja.

– Racionalnija organizacija rukovođenja i komandovanja.

a) Vojišta (oblasti) ne mislim da su dobra varijanta. Teza da armije

nisu strategijske komande je diskutabilna. Više se govori o prednostima a manje o nedostacima. Veliki je nedostatak što Slovenija i BiH ostaju bez komandi armija. Najveći broj divizija se likvidira, previše je korpusa i ne poštuje se tradicija. Dobro je što umjesto pukova idemo na brigade.

b) Komanda RV i PVO bi mogla ići u Sarajevo (u centar zemlje, i to bi mogla biti nekakva rekompensacija ako se ukine 7. armija), jer se ne preseljava u ratu, blizu je i Vrhovne komande, bliža je većini svojih aerodroma, ima u Bosni dvije svoje škole, bliža je vazduhoplovnoj industriji i remontnim zavodima i bolje je zaštićena.

c) U Beogradu može da ostane ono što je SSNO u širem smislu (što je vezano za Vladu, Skupštinu i rukovodstvo države), a i Generalštab bi mogao da pređe u Sarajevo. Bilo je i ranije takvih ideja.

NAPOMENA

1. Pružio sam podršku pravcima djelovanja, tj. ozdravljenju privrede, stabilizaciji unutrašnjeg stanja (Kosovo), strpljenju bez velikih promjena, zakonskoj odgovornosti različitih faktora za bujanje krize, za promjene kroz Ustav.

2. Sa ovog sastanka otišao sam s uvjerenjem da se ide u zamišljenu reorganizaciju oružanih snaga SFRJ, a kasnije sam se uvjerio da je SSNO iskoristio ekonomsku i društvenu krizu da bi se u koncepciji opštenarodne odbrane vratile neke stvari unazad, devalvirala uloga TO, likvidirao partizanski ešelon, ukinule armije i divizije i ostavile dvije republike (Slovenija i BiH) bez operativno-strategijskih komandi. Daje se prednost avijaciji nad PVO, prednost krupnim sistemima naoružanja i narušava se tradicija iz NOR-a. Ostao sam u uvjerenju da ako je period od 1968 do 1986 značio revitalizaciju koncepcije, ovo što se sada priprema, a što će se realizovati od 1990 je devalvacija koncepcije opštenarodne odbrane. Uostalom, život je to pokazao.

3. Tadašnjem vojnom vrhu, posebno Mamuli i Kadrijeviću, bilo je najviše stalo da se ukine IX ljubljanska armija. Kasnije sam obaviješten da je predlog o reorganizaciji prihvaćen od strane Predsjedništva SFRJ, početkom 1987 godine.

PISMO PERI ŠIMIĆU (1988)¹³

Pero, Ispunjavam obećanje da Ti nešto napišem o skupu sa penzionisanim generalima.

Na skupu ste opravdano govorili o jugoslovenskoj krizi. Mnogo toga vezano je za nacionalne mitologije, čvrstu ruku, unitarizam, separatizam, mnogi bježe u nacionalne okvire. Na žalost, imamo dosta kadrova u civilu, a i u vojsci, koji ne razumiju savremene procese i kojima je nacionalno isključiva mjera vrednosti, postajemo opsjednuti nacijom. Nacionalista ima i u SUBNOR-u i među penzionisanim generalima.

Savremeni problemi ne mogu se rješavati silom, a istim sredstvima ne mogu se regulisati odnosi i procesi ni u socijalizmu.

Moramo braniti pozitivne učinke svih revolucionarnih generacija. Braniti Narodnooslobodilački rat 1941 – 1945, braniti izgradnju zemlje i otpore staljinizmu, braniti nesvrstanu politiku, braniti samoupravljanje. Dakle, braniti blizu 50 godina mira (jer nikada toliko nismo bili u miru), bez obzira što nismo bili dovoljno dosljedni u izgradnji demokratije, što nismo bili uvijek u pravoj ekonomskoj politici, što smo se više puta kolebali i zbog toga dolazili u povremena stagnantna stanja.

Sistem opštenarodne odbrane, OS i u okviru toga JNA, se mora više osposobljavati za demokratsko upravljanje. Treba izraziti našu spremnost za promjene bez brzih rješenja, za promjene kroz Ustav. Vanredne mjere na Kosovu ne daju dugoročne rezultate. U višenacionalnoj zajednici, sa ovoliko vjera i specifičnosti, nema jedinstva prekim putevima. Zar se ne primjećuje politika koja traži drukčiju Jugoslaviju, ne samo na Kosovu, Sloveniji i drugdje? Zar nisu evidentni napadi na Predsjedništvo SKJ, Predsjedništvo SFRJ i SIV? Zar nisu vidljive neke infiltracije raznih ekipa u Nevesinje, Vukovar, Drvar, Knin, Petrovu Goru i mnoge srpske općine u Hrvatskoj? U mojoj općini (Gračac) primjetio sam organizovanje sumnjivih grupa i hodanje nekih "intelektualaca" iz raznih krajeva (iz Srbije).

Treba reagovati na sve učestalije napade na Tita. Ti napadi ne dolaze samo s jednog kraja. Prvenstveno reagovati na one napade gdje se on diskredituje kao vrhovni komandant. I neki generali ga napadaju.

Najgori su oni napadi koji ga optužuju za zavjeru protiv srpskog naroda. Obećao sam Brovetu da ćemo braniti Tita jednim napisom u "Narodnoj armiji", što smo i učinili. Odbrana revolucije je trajan zadatak. Ali, Pero, sjećaš se našeg razgovora da su napadi na Tita krenuli najprije odavde, iz Beograda. Na ovom skupu Tita je jedino pomenuo Adžić.

O eventualnom protivniku mislim ovako. Spoljni protivnik nikada nije bio slab, ali se on prenamaglašava. Unutrašnji neprijatelj ili protivnik se sve više ispoljava. Dobro je da ga vidimo kakav je i koliko ga ima, ali kakvi smo u Savezu komunista i kako se odnosimo prema sopstvenoj revoluciji i kako gledamo na budućnost je mnogo važnije. Naš najveći protivnik su ekonomska situacija, povećana nezaposlenost, nacionalizam, pasivnost, oportunitizam i sporost demokratije. U procjeni "neprijatelja" treba vidjeti i odnos dogmatskih i birokratskih snaga prema reformskim snagama, kakve su ove snage i kakva su shvatanja o tome u našim sopstvenim redovima.

Slažem se (sa onim što je rečeno na skupu) da treba dati podršku osnovnim pravcima djelovanja, tj. sprovođenju reforme, stabilizaciji unutrašnjeg stanja na Kosovu i drugdje, ali treba uzimati u obzir i činjenicu da se nikada ni jedan nacionalizam i separatizam nije pobjedio tuđom rukom. Pobjeda protiv nacionalizma se može dobiti jedino pomoću snaga unutar nacije u kojoj se javlja. Tući sve nacionalšoviniste jednako, ali i vidjeti koji su potencijalno najopasniji, a to su srpski šovinistički unitarizam i hrvatski šovinistički separatizam. Slažem se da treba podržati promjene Ustava kroz kolektivni napor i mjenjati strpljivo sve što je potrebno. To činiti i sa reformom Saveza komunista.

Kriza u Jugoslaviji ima refleksija i na sistem odbrane i oružane snage. Kriza je različita u republikama, a vjerovatno i u raznim sektorima u JNA. Možda je izrada novog plana razvoja oružanih snaga, koji će polaziti od novih procjena, prvorazredan posao sa osloncem na plan razvoja 1971 – 1975. (možda sam tu subjektivan).

O izlaganjima na skupu: Kadrijević je govorio o procjenama i razvoju oružanih snaga, rekavši da su ti procesi u toku, da se trebamo češće susretati i sadržajno drugačije. Ali da to ne ostane na obećanju.

Brovet je govorio da kretanja idu u korist Zapada, o porazu komunizma (a gdje je bio?), o pobjedi nad socijalizmom (kojim?), o integraciji Evrope i dezintegraciji Varšavskog ugovora. Rekao je da je na

pomolu moćna njemačka država, da je Sovjetski Savez u defanzivi, da je okruženje Jugoslavije prozapadnjačko s orijentacijom na NATO, da je sjeverozapad orijentisan ka austrougarskom carstvu (a kuda ide jugoistok?) i da je pogoršan naš vojnopolitički položaj. (Nema mjesta za detaljnu raspravu o ovim ocjenama, ali su neke od njih i jednostrane.) Brovet je s pravom dodao da je SKJ u povlačenju i da su procesi kod nas isti kao u istočnoj Evropi, a stanje u Sloveniji i Hrvatskoj i drugdje ocjenio je negativno. (Da li samo na sjeverozapadu?)

Ti si, Pero, koliko se sjećam, govorio o podijeljenim snagama u SKJ, o tome da nismo ranije bili osposobljeni za ovakvu borbu. Govorio si da su posljedice nesagledive (a vidiš li izlaz?) Govorio si o neiskrenom odnosu Cirila Ribičića i SKS, o platformama i podjelama (na jednoj strani, Slovenija i Hrvatska, Bosna i Makedonija, a na drugoj, Srbija sa pokrajinama i Crnom Gorom). Pitam se gdje je u toj situaciji partija u JNA? Hoćete li se obratiti članstvu, hoćete li se svađati sa Savezom komunista republika, hoćete li se čuvati toga da nekima ne budete naklonjeniji?

Adžić je jedini pomenuo Tita u vezi sa odbranom koncepcije. Rekao je da je SAD sada jedina supersila, da je jedan pakt ostao a drugi propao. (Pa, borili smo se protiv blokova i da li žalimo za raspadom jednog od njih?) Nužno je dograđivati koncepciju, ali ne napadati teoriju Oreščanina i drugih, tražiti racionalniju organizaciju itd. Sve manje se pominje teritorijalna odbrana. Da li su nam (u kratkom vremenu) trebale tri strategije oružane borbe? Prva 1976 pod Ljubičićem i sa potpisom Tita, druga 1983 pod Mamulom sa potpisom Petra Stambolića i sada, izgleda, treća pod Kadijevićem i ne znam sa potpisom kojeg člana Predsjedništva?

Kadijević je na kraju sastanka rekao (nešto u ovom smislu) da smo pod kišobranom debalansa SSSR-a, "izgubljene bitke", čiji je inicijator SSSR, da je Sovjetski Savez srušio Varšavski ugovor i time izgubio, da nema više sudara između blokova SSSR-a i SAD, čime je ugrožena budućnost prvog i da sjedinjena Njemačka postaje najveća sila u Evropi. Šta mu znači pominjanje Sarajeva i da li su svi susjedi "natovski"?

U izjavama svih koji su govorili na skupu, pominju se sve republike a ne Srbija. Pero, da li je u vazduhu prosrpsko raspoloženje? Treba li reagovati na stavove onih koji napadaju JNA (Franjo Tuđman, Pavle Jakšić, Vuk Drašković, Vlado Dapčević, Simo Dubajić, "Mladina") i druge koji su se pojavili? Moramo bolje braniti revoluciju i Tita i preko toga braniti i Koču,

Mijalka i Peku i sve nas druge, jer su to napadi na sve nas.

Dobro je da nas okupljate, ali ne samo radi informisanja i promovisanja.

Evo još dva lična utiska zabilježena na kraju sastanka. Pored onoga što sam Ti stojeći, u kratkom susretu rekao, dodajem: Stane ostavlja utisak dobronamjernog ali nesamostalnog, Adžića čuvati od prevelike poslušnosti, Bunčić – pasivan, Negovanović najbliži svojim, Gregorić bez uticaja (a Ti znaš da je varijanta bila da na to mjesto dođe Lambe ili neko drugi). Treba više cjeniti mišljenja dr Abdulija i Popovića. A Ti, Pero, izvini, djeluješ najlogičnije, ali si u procjepu i zbunjen si. Veljko je ovim skupom više želio promociju i informaciju odozgo nego razgovor.

Nešto o penzionerima s kojima se povremeno srećem. Pekić kao i uvijek nametljiv, nezadovoljan i traži gužvu, smeta vam ali ga primete. Neki počinju da naginju nacionalizmu. Čudni su rezoni Steve Roglića, Radojice Nenezića, Milisava Nikića, Dane Petkovskog, Milana Bjelogrića, Save Trikića, Petra Gračanina. Većina Crnogoraca i Muslimana, penzionisanih generala, koje srećem, normalno se vladaju. Ne iznenađuju me rezoni Milana Daljevića i jednog broja Tvojih Krajišnika i Hercegovaca. Većina Dalmatinaca i Ličana su kao u NOB-u, zajedno. Slovenci uz svoje, a Srbijanci još više uz svoje.

Hočevar je u procjepu – u pauzi sam s njim razgovarao. Admirale bolje poznaješ od mene. A pogledaj učesnike u diskusiji na tom skupu. Ljubu Mraovića znaš bolje nego ja, Stevo Roglić – tvrdi kurs, Relja Lukić govorio je o suđenju, a Mićo Janković se previše boji CIA-e. I Dane Petkovski, kojeg i dalje angažujete, na kraju nas je “razveselio” povećanjem plata. Sve u svemu, nejak podrška i govorili su manje-više bizarno.

Pozdravljam te!

Ilija

NAPOMENA:

– Ovo je posljednji skup sa “drugovima” penzionisanim generalima JNA. Nije mi poznato da je od 1988 do 1992 održan i jedan takav sastanak.

– U Domu garde – Topčider, 28. aprila 1994 na poziv načelnika

Generalštaba Vojske Jugoslavije generala Momčila Perišića, održan je razgovor sa gospodom penzionisanim generalima i admiralima, o temi "Vojna situacija u bivšoj Bosni i Hercegovini, njen uticaj na bezbednost SRJ i neka aktuelna pitanja u vezi sa transformacijom Vojske Jugoslavije". Ovom skupu, koji se bavi zakasnjelim analizama, nisam prisustvovao (iako sam pozvan) jer nisam "gospodin general" i zato što je to sada jedna druga armija.

“Uzeli ste TO, uzeli Devetu armiju. Kako ste mogli ići sa specijalcima na RŠTO? Ogorčen sam i ne prihvatam odluke armijskog vrha...”

(General-pukovnik Franc Poglajen)

SLOVENAČKI PENZIONISANI GENERALI I SSNO (1988 – 1990)

Poznato mi je bilo da neki sporovi – rasprave između Slovenije i SSNO nisu počeli 1988 (napadima na JNA u slovenačkoj štampi iz opoziciono orijentisanih sredina). Armijski vrh nije bio bez povremenih sporova i sa nekim drugim republičkim rukovodstvima, čak i sa političkim vrhom države i, naravno, u svojoj sredini. Bilo je razlika u mišljenjima (što je normalno), od kojih su neka bila i divergentna. Neposredno pred rat, razgovarao sam sa više penzionisanih slovenačkih generala sa kojima sam radio u 9. armiji i SSNO (Stane Potočar, Franc Tavčar, Franc Poglajen, Branko Jerkič, Edo Pavčič i Lado Kocijan). General Kocijan mi je ustupio svoje bilješke “o nekim stanovištima slovenačkih penzionisanih generala o jugokrizi i odnosima Slovenija – JNA”, iz kojih izdvajam sljedeće:

“Kako se dogodilo da je JNA postala policijska, sa paravojnim formacijama uz Srbe, koja ignorira svaku međunarodnu koncepciju?”

Kocijan bilježi da su Slovenija i njeni generali s pravom želeli i tražili da se poštuje istorija – “Odluka plenuma Osvobodilne fronte o uključivanju slovenačkih partizanskih jedinica u NOV i POJ” (16. septembra 1941) i odluke Kočevskog zbora (1. oktobra 1943), “kao osnovni rezultat dvogodišnje borbe slovenačkog naroda i njegove narodnooslobodilačke vojske” (u prisustvu I. Ribara, S. Žujovića, M. Đilasa, V. Zečevića i V. Dedijera i pet predstavnika NOPa iz Hrvatske).

Kocijan dalje kaže da se Slovenci nisu slagali sa odlukom “da se NOV i POJ pretvore u JA, a Vrhovni štab u Generalštab (1. marta 1945), već su hteli da ostanu stari nazivi” i da se nisu slagali sa rasformiranjem i prelociranjem nekih slovenačkih divizija u Hrvatsku i Vojvodinu, jer tako 1945 godine u Sloveniji nije bilo ni jedne slovenačke divizije, sem divizije KNOJ-a. Poznato mi je da su Slovenci 1968 prihvatili novi model odbrambenog koncepta sa dvije komponente OS – JNA, kao strategijski ešelon i TO kao najviši oblik organizacije naroda i odgovornosti republika. Slovenci su ovo pozdravili jer ih je to vratilo u priliku da ponovo organizuju vlastiti Glavni štab TO i ratne jedinice sa tradicijama svojih partizanskih divizija i brigada (sve mi je to poznato jer sam od 1968 do 1970 bio

pomoćnik komandanta 9. armije).

Poznato mi je da su Slovenci, pa i njihovi generali, bili za veću samostalnost Slovenije u okviru Jugoslavije, a ne za ocjepljenje. Bili su protiv toga da se pitanje odnosa rješava raznim pretnjama, uključujući i pretnje Armijom. Bili su za to da imaju svoju Teritorijalnu odbranu.

Kocijan dalje bilježi – da su 1976 (27. aprila), radi različitih gledanja na TO, Kardelj i Bakarić otišli u Generalštab. Osnovne njihove teze su bile da “Teritorijalna odbrana ne sme biti po svojoj organizovanosti i konceptu razvoja kopija JNA, a ako bi bila, onda nam TO nije potrebna. U stvari, TO je kompleksna vojna organizacija cjelog naroda, zasnovana na principu našeg društvenog uređenja i mora biti organizaciono, tehnički i manevarski osposobljena za sve zadatke”.

Penzionisani slovenački generali su se gotovo redovno sastajali na inicijativu Predsjedništva republike i Saveza boraca, sa rukovodstvom JNA i komandama u Ljubljani i Zagrebu. Interesantni su neki od tih skupova.

Na inicijativu Milana Kučana, tada predsjednika CK SKS, 23. marta 1988 održan je skup na temu “Reakcije JNA na pisanje ‘Mladine’”. Kocijan o tome bilježi: “Kučan je u vezi sa JNA rekao da su otvorili pitanja jezika, vojnog roka i mjesta služenja, popune vojnih škola itd, ali da od SSNO nema odgovora.” Kučan je izjavio da je “Slovenija deo države Jugoslavije, JNA je naša Armija, ali različiti pogledi nisu greh”. Upozorio je da se u vrhu JNA primjećuje antislovenačko raspoloženje i da se izlazi sa ocjenom da je u Sloveniji kontrarevolucija. Prisutni generali su se saglasili sa ocjenama predsjednika CK Slovenije, tražili rješenje postavljenih pitanja i odbili ocjene o kontrarevoluciji.

Novi sastanak sa šefom Partije održan je 7. oktobra 1988. Tema razgovora su članci u “Mladini” i konflikti sa JNA oko procesa četvorici i amandmanima o finansiranju JNA. Kučan ih upozna je da je u razgovoru sa Kadijevićem (u Predsjedništvu Jugoslavije) “Kadijević imao samo jedno stanovište: ‘Vi želite nacionalnu armiju da bi razbili JNA, mi ćemo se tome odupreti svim sredstvima’”. Kučan je od prisutnih generala tražio “da se pokuša zatvoriti taj front sa JNA”. Data je podrška stavu da se odnosi “razjasne i da se problemi rešavaju konstruktivno i bez izazivanja, čega je bilo u Mladini”.

Godine 1989 (13. decembra) je susret na inicijativu generala Kolšeka komandanta 5. armijske oblasti. Na zdravicu Kolšeka, u kojoj je naglasak bio na “zapletenoj situaciji”, odgovorio je general Potočar; “Stanje u Jugoslaviji nije dobro. JNA se treba prilagoditi razvoju u svetu i u Jugoslaviji, a to znači da se mora pravilno ocjeniti događaje.” Izrazio je povjerenje “mladom kadru, koji je odgovoran za budući razvoj, a vidjećemo da li nam daju priliku, da im bude prisutno i ono što mi mislimo o njihovim odlukama”. Na tom sastanku odbačena je informacija SSNO (od marta 1989), “o suštini, uzrocima i ocjenama napada na koncepciju ONO i na JNA”.

Petog aprila 1990 je na inicijativu V. Kadijevića – prisutni Stane Brovet i komandant 9. armije Svetozar Višnjić – održan skup u Ljubljani. Prisutno je bilo 38 penzionisanih generala. Sa tog skupa Kocijan bilježi: “Kadijević je u kratkoj informaciji o četiri strateška zadatka JNA, kao zadatak broj 1 naveo – zaštita JNA od napada.” Brovet je detaljnije govorio “o tim napadima i sve je to bilo u tonu koji je iritirao, jer smo svi bili gotovo optuženi, ne kao sukrivci, već kao krivci koji potpisujemo napade”. Poslije Broveta je govorio general B. Jerkič: “Niko od nas nije pročitao materijal. Način iznošenja je za nas neprihvatljiv, posebno zajedljiv ton. Zbog nekih članaka ignoriraju se svi uspjesi na odbrambenom području Slovenije, koje su godinama sve inspekcije ocjenjivale najvišim ocjenama.”

Kocijan se pitao: “Kako je moguće kao strategijski zadatak broj 1 postaviti zaštitu JNA od i zbog nekih članaka.” Poslije izlaganja Kocijana, g. Kadijević je upitao: “Da li još neko želi riječ, ako drugačije misli?” I, pošto se niko nije javio, “Kadijević je ustao i sastanak je bio završen, sa nekim od nas nije se rukovao i za nekoliko minuta sala je bila prazna”.

To je bio (aprila 1990) posljednji sastanak i razlaz slovenačkih penzionisanih generala sa armijskim vrhom, a Kadijević je u Beogradu govorio o ovom sastanku, zaključujući: “Na slovenačke generale ne računam više.”

Osmog oktobra 1990 na inicijativu Kolšeka je održan sastanak sa Savezom boraca Slovenije, na temu “Situacija u državi” (prisutno 34 generala). Težište je bilo “na pripremi javnosti za proglašavanje osamostaljenja Slovenije, problemu komandovanja u TO i civilnom služenju vojnog roka”. Po Kocijanu, “radilo se o srpskoj i jugoslovenskoj politici na zapadnom

delu države, koja se sigurno neće zaustaviti na Kupi”.

Desetog oktobra 1990 je sastanak sa 39 penzionisanih generala u prisustvu generala I. Tominca, I. Hočevara, C. Zabreta iz Pete armijske oblasti i komandanta Ljubljanskog korpusa, generala Dane Popovića. Raspava je bila bučna, a “u raspravi sudeluju dvije suprotne strane”. General Kolšek je u uvodu rekao: “Vlast u Jugoslaviji je narušena, bezbednost je na kritičnoj tački, ustavno uređenje je pred raspadom, politika reformi je blokirana, neposredno sledi građanski rat, a sve nam to daje višestranački sistem – u Jugoslaviji je registrovano 140 stranaka, takve države nema na svetu. Ni jednom jugoslovenskom narodu nije do raspada i do građanskog rata. Glavnu ulogu u tom igraju Nemačka i SAD, mada sa različitim stanovištima. Kosovo je tragedija zbog egzodusa Srba, a slično pretilo i Srbima u Hrvatskoj. Neke sile žele u to uplesti i JNA, radi uzurpacije vlasti. Planirano je da se JNA razbije za tri meseca, možda do kraja ove godine. To nećemo dozvoliti. Stoji problem komandovanja TO Slovenije. RŠTO je onemogućen da komunicira sa podređenim štabovima. Naredba o oružju nije još sprovedena, jer 16 općina nije predalo oružje. Danas je u Beogradu na dnevnom redu budućnost Jugoslavije. Konfederalni model, što je predlog Hrvatske i Slovenije, je sprdačina i lakrdija. To je krhka carinska unija, ide se na potpunu samostalnost država. To što je predloženo nije prihvatljivo”, završio je Kolšek.

Prvi učesnik u raspravi je general Franc Poglajen, komandant 7. korpusa iz rata i 9. armije poslije rata:

“Dobro je da smo se sastali. Svi smo svjesni problema, ne samo JNA i Predsjedništvo, nego i pojedinci. U Jugoslaviji postoje dve koncepcije – konzervativna i “prenoviteljska” (reformska). Prema Sloveniji primećujem netolerantnost, alarmantno reagiranje na članke, a ni riječi o krađi četiri vagona oružja u Kninu. Šta je opasnije? Ogorčen sam kao general i ne mogu da prihvatim sve odluke armijskog vrha... Stanje u našoj TO je neodrživo. Počeli smo je graditi 1968. Tito je na tome insistirao. On je i imenovao komandante TO. Danas ste uzeli TO, uzeli joj armiju. Ako se Jugoslavija dogovorila za pluralistički sistem, pustimo taj proces. Puno smo napravili za 45 godina, bilo je grešaka, ali takvih kakve vi pravite – nikada. Kako ste mogli ići sa specijalcima na RŠTO. Nikakvog razgovora, a Kadrijević je mogao pitati nekoga od nas.”

General Branko Jerkić je rekao: “Ako bi bio živ Maršal, to ne bi

dozvolio što sada počinjete. Što god se reče, što vam se ne dopada, ocjenjujete kao napad. Mi smo Kadrijeviću jasno rekli da su takve ocjene o Sloveniji neprihvatljive.”

General S. Potočar: “Rušite ugled JNA. Gledao sam šta se događalo pred RŠTO. Zašto nema slovenačkih jedinica u JNA, a imali smo ih za vreme cjelog rata u Sloveniji i van Slovenije. Izazvali ste otpor prema JNA oko vojnog roka, kad ste uzeli brigade od TO, oduzimanje oružja je nerazumna odluka, a potčinjavanje TO je protivustavno. Pročitajte šta piše u Ustavu SFRJ i Zakonu o narodnoj odbrani. Dogovoreno je da 25% Slovenaca služi u Sloveniji, a od zadnje partije regruta nije ostao ni jedan. Izazvali ste, takvim ponašanjem, nepoverenje. Kakvi su to odnosi u Armiji?”

General A. Jukić – bivši komandant TO Hrvatske, koji živi u Ljubljani, je rekao: “Armijski vrh mora razmisliti o svojim postupcima. Dosta je toga što se ne može podržati. JNA štiti takvu Jugoslaviju koje više nema. To svi vide, samo vi ne. Zašto otpor depolitizaciji Armije? Kako mislite organizovati OS u višestranačkom sistemu? JNA ne može spasiti Jugoslaviju bez republika, već je može dovesti do katastrofe. Što znači razoružanje TO? Armiju treba zaštititi i ne dozvoliti da se upliće u politiku.”

General G. Škrk: “Svi komandanti brigada i divizija u mobilizacijskom ešelonu su neslovinci. To je strašno nepoverenje. Vi ste generala Hočevara potpuno podredili sebi.”

General R. Hamović (bivši načelnik Generalštaba), koji živi u Ljubljani, je rekao: “U našem ratu vrhovni komandant je postavljao komandante glavnih štabova, a po predlogu pokrajinskih vođstava; 1945 je ocjenjeno da se pređe na novi koncept organizacije. Od tada se mnogo promjenilo. Ne treba žuriti, nužno se dogovoriti. Zašto silom rušiti državu? Treba nam nova koncepcija OS, a ne gledati samo na TO. Što se Janši tako žuri?”

General J. Šeme: “Teška je situacija u Jugoslaviji i tu smo pred građanskim ratom. Krađu oružja u Kninu razumem kao toleranciju Armije u tom slučaju.”

General M. Petrič: “Ocjena da JNA vodi prosperitetnu politiku za

Jugoslaviju nije prihvatljiva, a postupak ratovanja je sraman.”

General Kocijan (bio je načelnik Štaba TO Slovenije) je rekao: “Ocjenu da je stanje kritično imamo svi. Ne podržavam sve zaključke ni kod nas, ali sam vrlo kritičan da JNA izaziva otpor naroda. Razoružanje TO je razoružanje naroda. Kolšek, da li si svijestan da je sva TO Slovenije u ešelonu tvoje Armije u slučaju rata? To što radite je poražavajuće za narod. Da li ste razmišljali o dugoročnim političkim posljedicama? Laž je, što ste službeno objavili, da štite oružje od krađe. Za 21 godinu je iz TO nestala samo jedna puška i jedan pištolj i nađeni su. Zašto u Srbiji ne uzimate oružje TO? Komandant TO Beograda o toj naredbi ništa ne zna, lično sam govorio sa njim.” Kocijan je zahtjevao “da se vrati oružje TO, da se komandovanje TO uspostavi po zakonu, da se postave i slovenački kadrovi u rezervni ešelon, da se brzo reši problem sa Štabom TO”.

General I. Tominc (pomoćnik za politički rad u 5. armijskoj oblasti) je rekao: “Politika je armiju gurnula u tešku poziciju. Saglasni smo sa Drnovšekom da se počnu razgovori sa Predsjedništvom Slovenije. Netačno je da JNA želi krojiti jugoslovensko društvo, ona je gurnuta od politike. Od 2. jula je ukinuta politička nastava, izvodi se samo kao moralni odgoj. Sve teme iz marksizma su suspendirane. Formira se vlastiti sindikat u JNA. Mi u Armiji ne ocjenjujemo političku situaciju. Ta ocjena nam se šalje odozgo.”

General K. Kolšek, pored ostalog, kaže: “Naše aktivne starešine su vrlo kritične prema Predsjedništvu Jugoslavije i SSNO, šta se čeka, zašto se ne udara, vojsku je teško držati u rukama. Teško je u Zagrebu. U Sloveniji su sada dvije vojske. Bavčar je sve stavio pod kontrolu.”

Komanda 5. armijske oblasti je drugi dan (kako piše Kocijan) objavila da su slovenački generali podržali generala Kolšeka. Ali je general F. Poglajen dao javni demant: “Podržali smo stanovište da se problemi reše.”

Dvanaestog decembra 1990 general Kolšek je (sa 34 penzionisana generala) razgovarao na temu “Predstojeći plebiscit u Sloveniji”. Kolšek je rekao: “Posljedice mogu približiti opasnost rata, stanje u TO je nepromjenjeno. Slovenija je zabranila regrutaciju. Vojni okruzi su formirani, ali su u Sloveniji blokirani.” Što se tiče Kadijevićevog intervjua na TV – “TO je podvala”, Kolšek je rekao da “Kadijević nije pravilno

shvaćen”.

General Tominc je obavijestio “da je 1/3 članova SK kolektivno prešla u SK – PJ. Očekuje da će ih se do 50% uključiti, 40% u druge stranke, a 10% ni u jednu stranku”. Na pitanje šta je sa konceptom ONO, ako je “TO podvala”, Kolšek je odgovorio da je u “kompetenciji republike samo prostorna struktura”. Na ovo je reagirao Poglajen: “A to nije podvala.”

General E. Pavčić je rekao: “Ta podvala je nastala sada.”

General M. Lah pozdravlja departizaciju i kaže: “Izgleda da je JNA postala srpska vojska, da ne govorim o vezi Kadijević – Milošević.”

General I. Dolničar: “U Jugoslaviju smo svi vjerovali, a sada je to ludnica. Ako bi Kadijević izrazio lično mišljenje, da je TO podvala, je jedna stvar, ali on to govori kao sekretar za NO. To su – što sada govorite – pretnje.”

General Kocijan je na kraju rekao: “JNA je vjerovala u naše narode, a odakle sada takvo nepovjerenje, da se vojni vrh odlučio da razoruža dve republike – najprije Albance, a sada Sloveniju i Hrvatsku. Sve je sada jasno, te naredbe nisu trebale i imaće dalekosežne posljedice. To što radi Armija nije modernizacija, nego revizija koncepcije ONO i to nije u kompetenciji Armije. Hoćete li razoružati i ostalo i odvesti cjelokupno naoružanje? Da li razmišljate o strašnim posljedicama?”

Ovo je bio posljednji sastanak komandanta 5. armijske oblasti K. Kolšeka i slovenačkih penzionisanih generala, a do susreta sa tenkovima 5. armijske oblasti ostalo je nešto više od 6 mjeseci (27. juna 1991).

“JNA je, pored neočetničkih kohorti, prihvatila hegemonističku strategiju, okrenula leđa svojoj prošlosti, krenula u besmisleni rat protiv svih u Jugoslaviji, a potom i protiv Evrope i svijeta.”

(Pukovnik dr Dušan Plenča)

O KNINSKOJ KRAJINI I TROMEĐI (1989 – 1991)

Knin je dobio značajno mjesto u hrvatsko-srpskim ili srpsko-hrvatskim odnosima i sporovima. Da li se i preko Tromeđe ponovo pokušava “udružiti Srbe u jednu državu”? Da! Da li je slučajno da se sve ovo događa baš u Kninu i na Tromeđi? Ne! Neposredno poslije 1945 godine dovršena je kninska pruga; Knin je spojen prugom sa Zadrom, postao je jak željeznički čvor sa ložionicom (koja je premještena iz Gračaca u Knin); izgrađeni su tvornica vijaka (TVIK), tvornica namještaja i drugi pogoni, nova velika bolnica “8. korpusa” i sve to uz pomoć Hrvatske, JNA, Knina i donatora Borisa Vukobrata. Knin je uvijek imao veliki garnizon sa divizijom ili korpusom. Asfaltirani su putevi koji povezuju sa Bosnom, Likom, Zadrom, Šibenikom i Sinjem; asfalt je ušao u gotovo sva sela, napravljene su dvije hidrocentrale itd.

U davnijoj historiji tu je bila kolijevka hrvatske državnosti, a kasnije najveći centar Srba u tom djelu Dalmacije, južne Like i jugozapadne Bosne.

Kada sam 1988, 1989 i 1990 boravio u južnoj Lici i sjevernoj Dalmaciji, primjetio sam buđenje agresivnog nacionalizma i mnogima govorio da sve to izrasta u bunt i nije naivno, jer se ne radi o “ugroženosti Srba” (bez obzira na narastajući separatizam u Hrvatskoj), nego o podsticajima hegemonista izvan Hrvatske. Da li je dr Raškovića, dr Babića i druge ličnosti “novog srpskog ustanka” podstakla samo pojava “ustaša”? Analizom događaja, kasnije sam postavljao pitanje da li i koliko treba povezati djelovanja Miloševića i Tuđmana. Da li bi Rašković i Babić to radili da na vlast u Hrvatskoj nije došao HDZ? Mislim da bi oni to učinili i da je došao Ivica Račan ili neko drugi.

Prisjećao sam se ranijih odnosa i sporova. Slušao o tome od boljih poznavalaca Kninske krajine (dr Dušana Plenče, dr Tode Ćuruvije, Augustina Jukića i drugih). Pamtim 1939 godinu, kada se u tim krajevima tražilo priključenje Vrbaskoj banovini i odvajanje od Banovine Hrvatske, 1941 i 1942 godinu, kada su Momčilo Đujić i drugi pokušavali te krajeve izvući iz kvistlinške Hrvatske pomoću Talijana i Dražinih oficira. Da li je to što se pripremalo i dovelo do 17. avgusta 1990, četvrti ili peti pokušaj

puča protiv Zagreba?

Dugo nisam vjerovao u to da se mogu poremetiti hrvatsko-srpski odnosi, rješeni AVNOJ-em i formulom bratstva i jedinstva. Ratovao sam na Tromeđi, bio sam i politički komesar Kninske brigade (stvorene od ličkog partizanskog odreda), koja je tako nazvana kao protuteža Đujićevim četnicima. Do ljeta 1989 nisam vjerovao da će se krenuti preko Drine i Dunava, a tada sam se postepeno uvjeravao da se preko Knina krenulo planski da bi se iskoristio nacionalistički zanos nadahnut proslavom 600-godišnjice Kosovske bitke 1989. Izrazito “srbovanje” djela Srba u Kninu i široj okolini nije mi se dopadalo i upozoravao sam na to. Nije mi se dopadalo ni često dolaženje raznih ljudi iz Srbije i Bosne. A kada se književnik Miodrag Bulatović u mojem Otriću 1990 godine našao pred spomenikom 9. gerilskom odredu da se “divi pravim Srbima”, postaje mi još jasnija srpska politika koja se oslanja na moć Memoranduma. Akademik Dobrica Ćosić, “duhovni otac svih Srba”, kao i akademik dr Jovan Rašković, “duhovni otac Srba – prečana”, postaju sve prepoznatljiviji.

Razgovarao sam i sa dva pravoslavna popa u Gračacu i Velikoj Popini. Čujem kako se ponaša (i kod ovaca na Otriću) ratni drug Simo Dubajić. Razmjenjujem mišljenja sa općinskim rukovodstvom u Gračacu, sa učiteljima na Otriću i Zrmanji. Slušam teze da su Srbi najviše dali za obe Jugoslavije i da zato imaju najviše prava odlučivati o njenoj budućoj sudbini. Šešelj preti Hrvatima, a pukovnik u penziji Vojo Radaković počinje da piše o ugroženom srpstvu i pominje porušene crkve i grobove. Vuk Drašković (ustanovljujući SNO januara 1990), zahtjeva “sjedinjenje istočnih etničkih krajeva i etničkih krajeva u Boki, Slavoniji, Hercegovini, Lici, Kordunu, Baniji i Kninskoj krajini” i da bi “zapadne granice Srbije trebalo odrediti po etničkoj karti od 6. aprila 1941 godine”. Sve ovo i mnogo toga drugog uslovljava da tzv. “balvan revolucija” tu počinje i da tu srpski “ustanici” bez većih teškoća u početku, uz pasivnost JNA, a kasnije uz njenu podršku i saradnju, odvajaju sjeverni od južnog djela Hrvatske (Obrovac. Maslenički most i obe pruge).

Čitajući “Pravoslavlje”. uočavam da se i SPC angažuje – priprema oko osvajačkih pohoda. Svetozar Dušanić piše da je Jugoslavija sastavljena iz dva nespojiva sveta – “balkanski, vizantijski, ortodoksni”, na jednoj, i “zapadni, rimski, rimokatolički”, na drugoj strani. Komnenić 5. maja 1988

u istom "Pravoslavlju" vidi Srbe kao "biblijski" sveti narod.

Sve postaje jasnije poslije proslave 600-godišnjice Kosovske bitke, juna 1989. Poslije Gazimestana dolazi do proslave na drugom – kninskom Kosovu (8. i 9. jula 1989). Hrvati u selu Biskupiji kod Knina pred crkvom Svete Marije proslavljaju 900 godina od smrti "dobroga kralja" Zvonimira. Poslije ove dvije proslave i oživljavanja jednih i drugih mitova, sporovi su se još više rasplamsali, a bilo je jasno da su počeli kao vjerski i kulturnohistorijski. Srpska pravoslavna crkva je sve više jedna od glavnih perjanica srpske nacionalne politike. Početkom 1990 javljaju se dalmatinski vladika Nikolaj, popovi iz Pakraca, mitropolit zagrebačko-ljubljanski Jovan, slavonski episkop Lukijan, sremski Vasilije i gotovo svi redom. Budiša i Račan traže da se ide na komemoraciju u Jasenovac i predlažu Tuđmanu i Raškoviću da idu zajedno u Glinu i pred jamu Jazovku. Srbi odbijaju taj predlog za pomirenje, rekavši da se "Glina i Jazovka ne mogu upoređivati" (Matijašević, predsjednik glinske općine), a Rašković kaže da Srbi iz Hrvatske "doživljavaju ideju hrvatskog pomirenja kao recidiv genocida" i da će sam ići pred Jazovku, kad se sazna konačna istina.

Tvrdo jezgro SDS-a u Kninu odbija pomirenje sve dok je u Zagrebu na vlasti "ustaški režim" Franje Tuđmana. Rašković i drugi govore o kroatocentričkoj politici i počinju napadati Srbe koji su služili Bakarićevoj politici. Na oružje prvi poziva Zelembaba, rječima da se sa ustaškom garniturom razgovara samo preko "mušice na puški". Talasi "antibirokratske revolucije" su zapljusnuli Hrvatsku, a proslava na kninskom Kosovu pretvorila se u politički skup i politički skandal (hapse Opačića i Dobrijevića "radi nacionalizma i ugrožavanja reda"). Ikonografija koju smo gledali na mitinzima istine i koju su nosili Šolević i društvo, ista je i u Kninu. Pojavili su se i četnici – sličan scenarij na oba Kosova. Vlast Stojčevića (predsjednik SKH) i Latina (predsjednik Republike Hrvatske) nije se snašla, mada su upozoravani (sa Rajićem smo bili kod Latina poslije boravka u Kninu i Gračacu). Latin nije do kraja vjerovao, a Stojčević pogotovo, da Knin ima veze sa Beogradom.

Počele su diobe i u SKH. Oktobra 1989 pojavljuju se frakcije u Općinskom komitetu Obrovac (među Srbima). Razgovarao sam sa Simićem (partijskim sekretarom Obrovca). To sam komentarisao sa mojim Gračanima (u "Ličkim krovovima") i sa sekretarom općinskog SKH Nadom

Ilić u Savezu boraca. Tu u Gračacu je, također, počelo cjepanje – za CK SKJ ili CK SKH. Ljudi iz tih krajeva tada su računali na JNA, a posebno kada je admiral Šimić poručio da će “Jugoslavija ostati jedinstvena, da će istrajati na Titovom putu i AVNOJ-evskom konceptu” i da je za sve to garant savezna vojska.

U tako mješanim krajevima kao što su Obrovac, Benkovac i Gračac sve to je izazvalo reakcije. Velik dio ljudi ocjenio je da će te frakcije (Srba) u Partiji Hrvatske podržati Slobodana Miloševića, a Hrvati i dio Srba stajali su na stanovištu održanja stabilnosti svoje republike. “Srbovanje” raste 1989 i 1990, a prati ga sa izvjesnim “zakašnjenjem” i “hrvatovanje”. Počinju napadi na Račana.

Bio sam u Kninu sa Pepom Babićem i Slobodanom Alagićem u zimu 1989. Razgovarali smo sa predsjednikom općine Kablarom i sekretarom komiteta Sušom. Nudili su nam da idemo da smirimo TVIK, čiji se štrajk od zahtjeva za plate pretvorio u politički bunt koji je ponovljen februara 1990. TVIK postaje hrvatski “antibirokratski centar”, slično “Jugoalatu” iz Novog Sada ili “Radoju Dakiću” iz Titograda.

Prateći, istina neredovno, hrvatsku štampu, zaključio sam da se sramežljivo objavljuju vijesti o “nezadovoljstvu” Srba, iako sve više postaje jasno da u Hrvatskoj dolazi do cjepanja. U Hrvatskoj se počinje govoriti o granicama na Drini, što sa raspisom izbora bitno mjenja političko stanje. Tu je i zahtjev za priključenje Hrvatske Evropskoj zajednici. To je “Memorandum na hrvatski način” (“Vjesnik”, 5. decembra 1989). I u Hrvatskoj su počeli sa mitinzima. Dolazi do nastupa Šime Džodana, Veselice i drugih. U vrijeme “hrvatskog proljeća” (početkom 70-tih godina) bili su hapšeni radi širenja nacionalizma. Neki su mislili da je to odgovor na uspostavljanje Miloševićeve vlasti u Srbiji.

Korjeni nezadovoljstva sa obe Jugoslavije su postojali, ti korjeni oživljavaju sa mitologijom o ustanovljenju nezavisne države. Tzv. “hrvatsko ćutanje”, kojim su se Stojčević i drugi branili od mitinga iz Srbije, dovodi do još goreg stanja. Organizatori srpskih mitinga prete mitingom u Ljubljani, a potom u Zagrebu. Značajnu ulogu u svemu tome trebalo je da odigraju Srbi i Crnogorci u Zagrebu i Ljubljani.

Propagandne mašinerije Beograda i Novog Sada su Ivicu Račana i Franju Tuđmana proglasile “ustašama”. Mitinzi u Karlovcu i Zagrebu nisu

se uspjeli organizovati. Srbi traže da se Tuđman zatvori i da mu se oduzme generalski čin. Sindikati Brodogradilišta "Split" i "Jugoplastike" oglašavaju se da "u Titovoj Jugoslaviji desetljećima živimo u bratskoj slozi i miru" i da neće dozvoliti da ih "nacionalisti odvedu u propast". Osjeća se jačanje HDZ-a i SDS-a. Naslanjanje djela Srba iz Hrvatske na ideje koje dolaze iz Beograda je dovelo, poslije propasti mitinga u Karlovcu, do mitinga na Petrovoj gori (Gvozdu), na koji je bio pozvan i Milošević. Dio Srba u Hrvatskoj, poslije rascjepa na 14. kongresu, misli da Srbija zastupa njihove interese, a ne "separatista i izdajica Ivica Račan". Javlja se ideja da hrvatski komunisti iz istočne Slavonije i Baranje, koji se ne slažu sa Račanom, pređu u SK Vojvodine.

Kosovizacija Dalmacije, koja je počela u Kninu, uticala je na izbore koji su bili zakazani za proljeće 1990 i koji su doveli do novih nacionalnih podjela. Predizborna kampanja je bila vrlo napeta, što sam posebno osjetio u Gračacu i Lapcu. SDS je kao "tumač interesa Srba", u tim djelovima planski sve više potiskivala ulogu komunista. Dr Jovan Rašković je zapalio svoje zemljake za novi nacionalni program, u početku za kulturnu autonomiju kninskog kraja i izdvajanje tzv. srpskih općina iz Dalmacije i njihovo međusobno povezivanje ka Lici i dalje. Tako je počelo, a događaji koji su uslijedili pokazuju da je cio nacrt brižljivo pripreman i režiran.

Krajem 1989 Predsjedništvo Vojvodine (Jugoslav Kostić) predlaže da se u novom Ustavu SFRJ (u koji se tada gledalo kao na rješenje jugoslavenske krize) predvidi mogućnost da, pored Srbije, i druge republike dobiju pokrajine. On je, izgleda, tu prvenstveno mislio na Hrvatsku. Teren za to je, izgleda, pripreman, pa se ilegalni nacionalni odbor Srba iz sjeverne Dalmacije, Like, Korduna, Slavonije i Baranje (jula 1989), sastao "negdje u Lici" i predlagao "Srpsku krajinu". Zvanična srpska politika zahtjevala je mogućnost autonomija u ostalim republikama, što je dokaz da ustanak 17. avgusta 1990 nije izazvao "dolazak ustaša na vlast", već je za srpsko političko rukovodstvo i dio opozicije Memorandum SANU bio ideološki katehizam. Onaj dio Srba koji je zagovarao "antibirokratsku revoluciju" išao je za nacionalnim programom SANU, SPC i Društvom književnika iz Francuske 7 u Beogradu. Stavovima Jugoslava Kostića identična je izjava Antonija Isakovića, koji, krajem 1990 u reviji "Intervju", piše da unutrašnje jugoslovenske granice "takve kakve su sada, ne odražavaju realno stanje", a Matija Bećković je tada tvrdio da su "Srbi u

Hrvatskoj ostatak poklanog naroda”.

Izborna kampanja u sjevernoj Dalmaciji i južnoj Lici protiče u znaku “verbalnog terorizma” s obe strane i ima slučajeva fizičkog obračuna. Incident sa vrlo teškim posljedicama desio se marta 1990. u Benkovcu. Neki Boško Čubrilović upire pištolj na Tuđmana, biva razoružan, a zbor Hrvata prekinut.

Noćne straže u srpskim selima od početka 1990 postaju redovne. Vidio sam ih na nekoliko mjesta u bivšoj zрманjskoj općini. Neki Srbi mi govore da dolaze ustaše, a neki Hrvati krive nas u Beogradu (a misle na Miloševića i Draškovića) da smo posijali sjeme razdora. Jovan Rašković svu krivicu baca na Tuđmana (ne pominjući ga) i izjavu da je “NDH izraz stoljetne težnje hrvatskog naroda”. Poslije Benkovca, odnosi Srba i Hrvata rapidno slabe. Čubrilović je uslovno kažnjen, a predsjednik benkovačke općine Dušan Starević ga brani “jer se branio od Tuđmanovih stražara” i time što je miting HDZ-a prekinuo Petar Šale a ne Čubrilović. Počinju tuče po birtijama, pojačane straže i “balvani”. Srbi premlaćuju nekog Beljaka u Lovincu, a Hrvati nekog Radoševića. Srbi ne daju “da se vije šahovnica”. Franjo Tuđman je sve ovo iskoristio i postepeno dobiva javno mnjenje i u Sinju zahtjeva nezavisnost Hrvatske. Tu je izrekao i onu “mora Hrvat na ramenu nositi hrvatsku strojnicu, a u džepu hrvatski dinar”. Od srpskih optužbi “da želi ustanoviti ustašku državu” – branio se. Vođa HDZ-a je obećao da će pobjednici na izborima poštovati nacionalna prava Srba, ali ništa više od toga. U Hrvatskoj nisu bili ugroženi samo Srbi, već i dio Hrvata. Počinje pisanje o privilegovanosti Srba, rasprava da li su Srbi narod ili manjina. Pripreme za izbore su pokazale da će komunisti pobjediti, a nacionalne stranke su, bez izuzetka, tražile “punu hrvatsku suverenost”. To je govorilo da će Srbi izgubiti prava koja im je garantirao hrvatski Ustav, u kojem je Hrvatska definisana kao “republika hrvatskog i srpskog naroda i narodnosti”. Dr Franjo Tuđman se brzo uzdiže na obećanjima o hrvatskoj državi (kao da nije postojala), a dr Rašković pali srpski narod. Obojica su sumnjivi doktori i akademici. Nacionalno zaoštavanje i dalje raste, a događaji u Srbiji i Hrvatskoj postaju sve burniji. Politika Stojčevića je u suštini značila političku neodlučnost i nesposobnost i takve okolnosti idu na ruku dvojici nacionalističkih lidera, a pogotovo im je išao na ruku tok događaja poslije raspada 14. kongresa SKJ. Rašković, kao pravoslavac i antikomunista, oslanja se na sebi slične i teži da dobije ljude u petnaestak općina sa srpskom većinom. Koncem

marta 1990 on tvrdi da “SDS ne želi drugu srpsku državu i da bi srpska pokrajina u Hrvatskoj bila nesreća za srpski narod”, jer bi nastala slična situacija kao na Kosovu “ako bi nam neko dao prerogative države, pa nam ih potom uzeo – bilo bi nam kao Albancima. Ako bi pucali na hrvatsku miliciju, ona bi pucala na nas”. Srpstvo je bilo stranačko opredjeljenje Jovana Raškovića, a hrvatsstvo opredjeljenje Franje Tuđmana. Izjavio je da će se SDS u hrvatskom Saboru boriti za prava Srba. Njegova gledanja su bila umjerenija, ali u SDS-u je bilo radikalnijih stavova. I deo komunista počinje da nosi slike Slobodana Miloševića, a ni SDS se nije mogao otresti istog uticaja. Da li Knin i Srbi u Hrvatskoj imaju samostalnu politiku? Izgleda da nemaju, kao i uvijek. Za to vreme HDZ u Hrvatskoj ne smanjuje već podiže temperaturu i mir biva sve više ugrožen. Srpske vođe naglašeno optužuju Tuđmana za “kroatocentrizam” i sve su glasniji zahtjevi za autonomiju tzv. Krajine. Srbi se sve više okreću protiv Zagreba, bez obzira na to što Rašković u Vrgin Mostu (na Skupštini SDS-a) objavljuje “pobjednik je HDZ, a nije pobjedilo ustaštvo” i nastavlja, “ali i mi ćemo odlučivati o sebi”.

Maja 1990 Knin pravi lud potez jer istupa iz Dalmatinske regije i traži da uđe u drugu regiju koja bi išla od Knina do Petrinje. Hrvatska se suprotstavlja, i u najboljem slučaju, dozvoljava kulturnu autonomiju. Dolazi do dogovora Tuđman – Rašković; pet odbornika SDS-a (tri iz Knina i po jedan iz Donjeg Lapca i Gračaca) u Saboru. Zelenbaba i Tanjga pozivaju na ustanak i mirovna pogađanja su prekinuta. Na Raškovića se vrši pritisak iz Beograda zbog popustljivosti i njegov uticaj u SDS-u Krajine slabi. Mnogi Srbi su ljuti na savezne organe i JNA koji nisu onemogućili dolazak “ustaša”. Zelenbaba poziva da se ide “s puškom u šume”. Drama se razvija. Opet je tu Benkovac, a “žrtva” mladić Miroslav Mlinar, predsjednik lokalnog SDS-a. Da li je u pitanju ranjavanje ili samoranjavanje – ostaje zagonetka? Srbi su tvrdili da je “žrtva izabrana po etničkom principu”, a druga strana da su Mlinaru Srbi “skalpelom zarezali vrat”. Incident utiče na razvoj događaja i opet se pominju teze o genocidnosti hrvatskog naroda. Tu je i Mlinareva šetnja od Zadra u Knin i njegovo pismo: “Ako bude potrebno, krenućemo u boj... ali neka znaju ti, koji nas na to sile, da srpski narod nije nikad izgubio. Padala su carstva, padale kraljevine, a srpska šajkača je večno ostala na srpskoj glavi, na glavi pobjednika.” U ulici u kojoj živim, u Beogradu, vidim plakate sa brojem žiro računa za pomoć Mlinaru, čitam o njegovoj ženidbi i bračnom putovanju u Egipat.

U nastavku slijedi prekid odnosa sa Saborom, a Skupština općine Knin, gdje je jedino pobjedila i vladala SDS, prva donosi odluku o uspostavi zajednice općina sjeverne Dalmacije i Like. Udružuje se šest općina (Knin, Benkovac, Obrovac, Gračac, Donji Lapac i Titova Korenica). Srbi su u tim općinama u većini, ali nisu sami (Knin 85:15%, Benkovac 60:40%, Obrovac 65:35%, Gračac 80:20%, Korenica 80:20%, Lapac 90:10%). Na izborima, SDS je pobjedila samo u Kninu. U Benkovcu SDS i HDZ imaju podjednak broj općinskih odbornika, u Obrovcu SDS je treća stranka, iza komunista i HDZ-a, u Titovoj Korenici pobjedili su komunisti, u Donjem Lapcu i Gračacu 50:50%, a u Otočcu su pobjedili komunisti (podaci iz "Ličkih novina").

Dr Milan Babić je tada izjavio da ustanovljenje zajednice šest općina nema za cilj i "neće ugrožavati suverenost i privredno jedinstvo Hrvatske, nego nasuprot". Rašković je sredinom juna 1990 govorio da će to biti zajednica općina u kojoj "ćemo organizovati svoje škole, kulturne ustanove, pismo, vlastite časopise, radio i TV."

Ko je prvi predsjednik općine u Kninu, prvi predsjednik Izvršnog vjeća SAO Krajine i nove države? Ko je, kako ga je nazvao dr Dušan Plenča, "car Šćepan kninski" Milan Babić? Nikao je u vrijeme klijanja, bujanja i štrkljanja velikih i malih kapetana, vojvoda, kneževa, župana, banova, voždova, ćesara i imperatora. On je jedan od novokomponovanih vođa nacionalnog etnosa, jedan od tvoraca nove otadžbine, SAO Krajine. Stomatolog Babić odložio je dentističku i prihvatio političku tehniku, pa bez anestezije – na živo – ćupa iz živog tkiva istorijskog pamćenja tekovine narodnooslobodilaćke borbe na prostorima tromeđe Like, Bosne i Dalmacije. Babić će kroz oblake zaborava razvejati ćinjenice da je s područja današnje kninske, drniške, benkovaćke i obrovaćke opštine 17.919 boraca ućestvovalo u NOB-u i da je kroz koncentracione logore prošlo 9.816 antifašista. I ųrtve naroda Kninske krajine su zaista velike: 2.790 poginulih boraca Narodnooslobodilaćke vojske Jugoslavije i 2.142 pogubljenih od strane okupatora, od ćega su preko polovine usmrtili ćetnici vojvode Momćila Đujića. Uvjeran da je tvrdoglavost dovoljna za sticanje visoke ocjene o patriotizmu i za posjedovanje diplome neofite nove demokratije, dr Milan Babić, u svojstvu predsjednika komisije za izbor i dodjelu imena ulicama Knina, briše sve ono što je bilo posvjećeno naporima, ųrtvama, stradanjima i doprinosu naroda Podinarja, Ravnih kotara i Bukovice, pobjedi savjesti ćovjećanstva, pobjedi ljudskog roda u

toku Drugog svjetskog rata. Odan maniru i ponašanju ovovremenih konvertita, dodvorava se, pokorno sluša šefove. Babić podstiče, potpomaže i sredstvima represije (sijanje straha) podržava plebiscit puka u korist povratka na Tromeđu – “srpske majke” – ratnog zločinca vojvode Momčila Đujića. Pri tome, za gospodina Babića je beživotna činjenica da o ubistvu preko 1.300 ljudi, žena, staraca i djece, od čega preko 900 osoba srpske nacionalnosti, svjedoči izvorna, originalna i sačuvana dokumentaristika italijanske, nemačke, ustaške i četničke provincence i preko 100 preživjelih svjedoka sa svojim, pred sudskim organima, slobodno datim iskazima. I sam vojvoda Đujić, u svom izvještaju Draži Mihailoviću 19. decembra 1943, tvrdi da je “za vreme uspješne borbe na Velebitu ‘uhapsio 140 osoba’, koje su, sem trojice ‘zaklane i bačene u jamu’” (AVII; 276, 9/1 – knjiga primljenih radio depeša X-II, br. 593.) Četnički vojvoda Mane Rokvić izvještava da je Momčilo Đujić “streljao i povješao 500 Srba, među kojima je bilo žena i djece” (AVII; 153. 15/6.)

Navedeni primjeri su samo skromna ilustracija zločina Momčila Đujića, koje dr Milan Babić “briše iz istorijskog pamćenja i u ime lažnog ‘homogenius ethos’, neovlašćeno prašta”, piše dr Dušan Plenča.

Kasnija ideja o regiji od Knina do Petrinje je po prvobitnim zamislima od nekih Hrvata bila i prihvaćena. U tih šest općina (5.000 km²) živilo je oko 100.000 Srba i oko 35.000 Hrvata. Na izborima, u cjelini gledano, pobjedila je SDP, a u Saboru je bilo 5 poslanika SDS-a.

Kartografi u Srbiji počinju crtati granice, vojvodstva i autonomije. SNO (Jović Mirko) u proljeće 1990 djeli Srbiju na crnogorsko, bosansko i šumadijsko vojvodstvo. Zbog tih crtanja, u Hrvatskoj su svaku težnju za autonomijom shvatali kao veliku opasnost i namjeru Srbije da uzme dio hrvatske teritorije. Hrvatska vlada je pod nadzorom HDZ-a kninsku zajednicu općina ocjenila kao neustavnu i kao izraz težnje da se osnuje srpska država u Hrvatskoj.

Na Vidovdan, juna 1990, kod crkve Lazarica na Kosovu polju, objavili su imenovanje srpskog autonomnog područja Krajina. Predsjednik je Milan Babić, a glavni grad Knin. Pokušaj da se poslanici Srbi u Saboru (njih oko 48) udruže u “Srpsku demokratsku frontu” je propao, uključujući i ostavku Sime Rajića.

O formiranju Udruženja Srba iz Hrvatske u Beogradu, dr Mihajlo

Marković je rekao “da Srbi imaju pravo da oblikuju svoju autonomiju, ako bi Hrvatska sa novim ustavnim rešenjima bila proglašena konfederacijom, a ako se Hrvatska odluči za odlazak iz Jugoslavije, onda Hrvatska nema pravo povući sa sobom srpsko stanovništvo”. Slično su govorili Slobodan Milošević i Novak Kilibarda. Zahtjevi za promjenama tzv. administrativnih granica sve se više postavljaju od strane srpskih medija i mnogih političara. Slobodan Milošević je 25. juna 1990, govoreći o pripremi novog srpskog Ustava, u Skupštini SRS rekao da će srpska država biti “sigurna garancija zaštite interesa srpskog naroda, koji živi van Srbije”, a da ne bi bilo dvoumljenja, dodao je: “Pitanje srpskih granica je otvoreno političko pitanje.” Ovaj stav ohrabrio je najveći dio Srba u Krajini i podstrekao ih da se osamostale. Po novinama i časopisima rat se već vodi. Istog dana, 26. juna 1990, hrvatski Sabor prihvata amandmane koje su ranije opovrgli predstavnici SDS-a u Skupštini (15 općina sa srpskom većinom). Istoga dana kada na Markovom trgu zasjeda hrvatski parlament, u Srbu se objavljuje politička deklaracija sa tzv. “ali – ali opcijom”. Ako Hrvatska prihvati jugoslovensku federaciju, srpski narod će tražiti kulturnu autonomiju, a ako se Hrvatska otcjepi, onda će osnovati srpsku enklavu odvojenu od Republike Hrvatske. I formiran je Nacionalni savet. Hrvati i dio Srba u srpskim općinama bili su protiv stvaranja “srpske države” od Jadrana do Slavonije. Rašković u Rijeci najavljuje referendum o autonomiji i, pored ostalog, kaže da “srpski mač još nije u nožnici”. Raniji događaji oko straža, naoružavanje Srba i odlazak grupa van urbanih sredina su najavljivali više od političke bure i pobudili strah od rata.

Tih dana 1990 (poslije izbora), bio sam u Gračacu, obišao sam sa Vladom Maričićem, Sakanom Šuicom i Joškom Jerebom tri mjesne zajednice u bivšoj zрманjskoj općini. Razgovarao sam sa Manom Kovačevićem, ranijim predsjednikom Izvršnog vijeća općine, a sada šefom milicije u Gračacu. Novoizabrani predsjednik općine sa liste SDS-a, ing. Vojo Lukić (iz Velike Popine), želi da dođem u zgradu Općine. Odbijam, a on pristaje da idemo u naš kraj. Zbunjen je. Na putu ka Zrmanji prati nas četvorka meni poznatih novopečenih SDS-ovaca, srećemo malo ljudi. Nešto u birtiji kod Tojage u Zrmanji i na Otriću kod Gajice. Svi razgovori sa Lukićem svode se na savjet: “Ne dajte da se potučete, Vojo, budi predsjednik svima, a ne samo pristalicama svoje stranke.” To podvlačim i Lovinčanima. Svrćamo u Malu Popinu kod Sakana i tu srećemo Dušana Lukića, predsjednika Mjesne zajednice Otrić. Predsjednik općine se odvaja kod pčelinjaka, zamišljen i u povratku ka Gračacu saopštava “gotovo je,

kad čuju (Rašković i Babić – I. R.) da sam bio s tobom, Ilija, odletiću”. I tako je bilo, poslije 20-tak dana njega zamjenjuje Jasminka, profesor. Nikada se kasnije nisam sreo sa predsjednikom općine i to je bila posljednja posjeta mojoj općini. Pojedinačni kontakti od 1991 do 1995 održavani su preko ranjenika, pojedinačnih posjeta Beogradu i izbjeglica iz Like.

“Okomio si se na komuniste... Nehumano je od Tebe kao lekara-psihijatra da komunistima ne priznaš etičku vrednost... pa se tako pridružuješ današnjoj antkomunističkoj histeriji, koja ne vodi nikakvom i ničijem dobru!”

(General-pukovnik dr Gojko Nikoliš)

AKADEMIKU DR JOVANU RAŠKOVIĆU (1991)

Znali smo da ste akademik SANU, da ste načelnik Psihijatrijskog odeljenja u šibenskoj bolnici, čuli smo da ste u svojoj struci verzirani i da ste dobar govornik. Pratili smo Vas sa interesovanjem kada ste govorili protiv nacionalizma i političke mržnje, kada ste se, citirajući Nikolu Teslu, izjašnjavali o svojim stavovima, govorili da među nacijama i političkim strankama ima šovinizma i političke mržnje koja raste. Međutim, poslije izbora u Hrvatskoj sve više nas čude neki vaši rezoni, profesore Raškoviću.

Da li je tačna strategijska teza – Vaša i Vaše SDS – o ugroženosti srpstva i Srba u Hrvatskoj? U početku ste govorili o djelomičnoj asimilaciji, o kulturnim institucijama, a onda o užoj, pa onda široj zajednici općina, pa na kraju o državi (“integralna srpska država od Like i Korduna do Pirota”). Sve je to, po našem mišljenju, nacionalističko.

U početku niste poistovjećivali nacionalno i vjersko, a sada to postaje karakteristika Vaših nastupa. Šta od ovoga ima u programu SDS-a?

S pravom tražite (i ne samo Vi) puna prava srpskog naroda u Hrvatskoj, ali ne obrazlažete kakva je pozicija Hrvata u mješovitim općinama, već ih postepeno čistite (na razne načine) iz Knina, Drniša, Bruške, Obrovca, Lovinca, oko Plitvica i drugdje. Često govorite o političkim pritiscima Saveza komunista na Srbe. To nije istina. Kritikuju ličke generale. Ne čudi nas što M. Rapajić po nalogu piše opskurni članak u “Dugi”, ali nas čudi što na pitanje tog Rapajića, Rašković djeli packe ličkim generalima. Ni sa jednim od tih 40 ličkih generala (penzionisanih) i 12 aktivnih niste razgovarali. Kažete da smo ispoljili neku aktivnost pred izbore. Da, dali smo podršku SKH, a da smo bili aktivniji, Rašković bi slabije prošao.

SDS tvrdi da je XI kongres SKH otvorio vrata Tuđmanu. Da, ali je otvorio vrata i Tuđmanu i Raškoviću. SKH je omogućio da se pojavi i SDS, pa su i zbog toga komunisti slabije prošli na izborima. Po kojoj osnovi tvrdite da je lakše sa Tuđmanom. Nama je jedino jasno da ste Vaša stranka (i Vi lično) nacionalistički obojeni kao što su obojeni i HDZ i Tuđman.

Strašno je kad negirate sve i tvrdite da srpski krajevi u Hrvatskoj nisu ništa dobili.

U Novom Mestu (u Sloveniji) kažete da nema AVNOJ-a, da nema ZAVNOH-a, da nema avnojevske Jugoslavije, da je “bratstvo-jedinstvo izlizano”. Tvrdite da trebaju novi odnosi u Hrvatskoj i Jugoslaviji. Jasno, odrekli ste se avnojevske Jugoslavije.

Vi ste Raškoviću tobože u opoziciji Tuđmanu, a logičnije bi bilo da ste kao opozicija bliži ljevici, a Vi ste bliži HDZ-u – stranci na vlasti. Čime ovo objašnjavate, ako ne antikomunizmom?

Što će tolike rasprave o tome ima li u Hrvatskoj ili nema u Hrvatskoj srpskih krajeva ili hrvatskih krajeva gde žive Srbi? Da li je teritorijalna autonomija prihvatljiva i za Srbe? Kakvim sukobima to vodi? Srbi treba da imaju sva prava kao Hrvati – prava na kulturne ustanove, pismo, folklor i sve što bi čuvalo njihov nacionalni i kulturni identitet. To je interes i hrvatskog naroda. Srbi treba da se osjećaju slobodnim, a i Hrvati u krajevima gdje većinu čine Srbi moraju se osjećati slobodnim.

Vaš Opačić na dalmatinskom Kosovu kaže: “Ako drugi odbace ideju o zajedničkoj jugoslovenskoj državi, Srbija će stvoriti integralnu srpsku državu od Like, Korduna i Banije do Pirota i Dimitrovgrada i od Vršca i Subotice do Dubrovnika. Kakav je ovo odnos prema Bosni, prema Crnoj Gori i Hrvatskoj?”

U “Politici” od 2. jula 1990 Srbiju djelite samo na Brankoviće i Obiliće i po Vama nema Srbina koji može da stoji između tih krajnosti. Oštro ste protiv “Titovih generala” koji su “izdali svoj srpski narod za komadić Tuškanca”. Najprije ste napali u Beogradu ličke generale, a sada opet generale Srbe koji žive u Zagrebu. Napali ste Đoku Jovanića i drugove u Beogradu i Kuprešanina, Bulata i drugove u Zagrebu.

Ko Vam to sugerira?

Na skupu Srba iz Hrvatske koji žive u Beogradu skidate s govornice narodnog heroja generalpukovnika dr Nikoliša, jer se s njime ne slažete po nekim pitanjima položaja Srba u Hrvatskoj, a on nije ni za teritorijalno-političku autonomiju. Na tom skupu ste Vi govorili, ali ni Vi, i niko od prisutnih akademika (Medaković, Ćosić, Krestić, Marković) niste zaštitili akademika Nikoliša.

Izgleda da je za SDS najbitnija vlast. Koliko Vas interesira razvoj i položaj 40% Hrvata u Obrovcu, 25% Hrvata u Gračacu i 50% Hrvata u Benkovcu itd?

Na sastanku predstavnika 13 općina u Kninu dezinformiše se javnost. Ne kaže se da je tu prisustvovalo samo 5 predsjednika općina, da 4 općine nisu došle na sastanak. Govorilo se o predsjedniku općine Titova Korenica, koji nije bio prisutan. Ne kaže se da je tu bilo i predstavnika općina koji su rekli da "SDS ne može biti jedini predstavnik srpskog naroda u Hrvatskoj". I ne može. U ovih pomenutih 13-14 općina samo u tri je pobjedio SDS na izborima, a u svim ostalim pobjedio je SKH. Vaš cilj nije Tuđman i HDZ, nego da pod firmom okupljanja Srba, razbijate komuniste.

U Drvaru ste 4. jula opet napali komunistički sistem i dalje razvili tezu "Srbima nigde nije bilo dobro" i tako i u Bosnu ulazi srpski ratoborni nacionalizam uz pomoć SDS iz Knina i iz Srba.

Za svoje ciljeve angažujete i Srbe u Srbiji preko Udruženja Srba iz Hrvatske. Mnogi akademici razjašnjavaju položaj Srba u Hrvatskoj u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Izabrali ste Beograd, jer odatle očekujete najviše pomoći. Raškoviću, Vi ne vodite samo nacionalnu politiku mimo službene politike Srbije i Crne Gore. Pogledajte govor Miloševića o referendumu 25. juna i Kilibarde o granicama kao otvorenom pitanju. Vaš cio program (Raškovića i SDS-a) jeste dio srpskog nacionalnog programa. Sve više i sve agresivnije vodite propagandni rat, govoreći da su Srbi ugroženi, da im pretila opasnost od Hrvata, koji su "kroatocentrični i srbofobično raspoloženi". Koji procenat Hrvata je ovakav?

U posljednje vrijeme govornici SDS-a razvijaju tezu o otvorenoj konfrontaciji hrvatskog i srpskog naroda, o "rovu" među njima. Uvredljivo tvrdite da u prošlosti "potkupljena srpska oligarhija" nije ništa uradila za Srbe. Najekstremniji govore da su za Srbe nastale posebne prilike, pa indirektno traže uvođenje vanrednog stanja. Zelenbaba kaže "da će se Srbi u posebnim prilikama posebno i ponašati, onako kako dolikuje srpskom narodu". A što ovo znači?

Od 14. do 28. jula 1990 u Kninskoj krajini i okolini proglašen je kulturni festival. U prethodnici tog festivala su, pored ostalih, dr Đuretić, Milić od Mačve, a dolaze i drugi.

Što nešto više ne kažete o genezi ilegalne organizacije koju ste stvarali u Erveniku. Dubokom dolu i Krupi, o ulozi manastira Krka, o dolasku Rastovića i drugih u te krajeve, o oslanjanju na Crnčevića, Krestića, Smiljanića, Ćosića, Brankovića, Rapajića, kapetana Dragana i druge. Što barem nešto ne kažete o tome ko Vas snabdjeva oružjem u vrijeme kad ste Vi “za ustanak bez oružja”. Vaša fotografija, na kojoj Vi i Karadžić (dva psihijatra) stojite uz bokove Slobodanu Miloševiću, pokazuje osovину velikosrpskog projekta (Beograd – Pale – Knin) i asocira na objedinjavanje onog što ste planirali uzeti ratom. Slika jasno pokazuje i ko je Srbin broj 1.

Na saboru (25. jula 1991), u Srbu, zadovoljni ste deklaracijom o suverenosti i autonomiji srpskog naroda, o ustanku bez oružja itd. Tu je i Šešelj i druge komite. Tu su Isaković, Bulatović i Cune Gojković. Tu se prodaju četničke novine, viju se zastave sa mrtvačkom glavom “Sloboda ili smrt”, tu se prodaje knjiga “Luda zemlja” itd. A sve ste organizovali dva dana prije 27. jula – 50. godina od partizanskog ustanka, ustanka Srba i Hrvata 1941 protiv fašizma – da bi ga obezvredili i likvidirali, a to ste i uspjeli. Dva dana kasnije, organizovana je skromna partizanska proslava i izgleda da je to posljednja proslava održana u sjenci Vaše antipartizanske proslave. Čini nam se da će to što postizete sada i ubuduće biti kratkog vijeka i na štetu prvenstveno srpskog naroda u Hrvatskoj.

Ovo pismo Vam upućuju, u ime ličkih generala, Milorad Mišćević iz Vreпча, Ilija Radaković iz Jošana i Ferdo Toplak iz Gračaca. Sva trojica smo ratovali u sjevernoj Dalmaciji, u 19. diviziji, u kojoj smo bili politkomesari, u Kninskoj brigadi (5. dalmatinska brigada), XIV bukovičkoj brigadi, čiji je komandant jedno vrijeme bio i vaš “velebitski vojvoda”. Razgovarali smo sa dr D. Plenčom iz Kistanja, dr Pupavcem iz Zagreba, Vojom Lukićem iz Velike Popine, Dušanom Starevićem iz Benkovca i drugima. I po sugestiji nekih od njih, i drugih, pripremili smo i šaljemo ovo pismo preko “Prosvete”.

Otočec na Krki (Slovenija)
6. septembar 1991

“Kadijević i armijski vrh su, suštinski, prekinuli saradnju sa SIV-om u jesen 1990, oduzevši SIV-u ustavnu funkciju odbrane zemlje, što nije samo neustavno ponašanje, nego i određeni državni udar.”

(Ambasador Jovica Vejnović)

O ODNOSU PREMA SIV-u ANTE MARKOVIĆA (1989 – 1991)

Ante Marković je bio predsjednik SIV-a kada je počeo raspad SFRJ. U to vrijeme je JNA, na čijem je čelu savezni sekretar za narodnu odbranu Veljko Kadijević, znači – njegov ministar, zaratila sa Slovenijom i Hrvatskom.

Rušenje SFRJ je nezamislivo bez rušenja Markovićevog koncepta reformi i njega lično. Rušenje Ante Markovića je počelo 1990 godine na inicijativu Srbije, preko Borisava Jovića, Zelenovića i Koste Mihajlovića, s ocjenom da je “reformaska politika SIV-a u 1990 godini bila neuspješna, a planirana za 1991 – besperspektivna”. Prvi pokušaji napada na SIV su propali na sjednici Predsjedništva SFRJ sa predsjednicima republika 27. decembra 1990 i na Skupštini SFRJ 28. decembra 1990 na kojima su planovi SIV-a podržani. Iako je ovo okuražilo predsjednika SIV-a – iluzornim se pokazalo njegovo uvjerenje o MIRONOM PRELASKU iz jednog u drugi sistem. Ponudio je program “jedanaest + tri”, tzv. antiinflacioni program. Tada su vladala dva mišljenja: prvo, da su taj program oborile republike (prvenstveno Srbija, Hrvatska i Slovenija) u borbi “za sticanje ili zadržavanje stečene vlasti”, i drugo, da su ga oborile “snage inercije sistema koji je nestajao sa istorijske scene”. Dio jugoslovenske i većina evropske i svjetske javnosti vjerovali su u Markovića kao političara, smatrajući ga sposobnim da spriječi nadolazeći kaos. Međutim, stvarnost je bila drugačija – 1990 stari sistem je porazio Markovićevu reformu, a 1991 Marković je pao kao “političar novog vremena”.

Ante Marković je ulagao napore da se spriječi rat. Posebno rat između Srba i Hrvata. Vladajuća srpska elita optuživala ga je da hoće “da spasi Tuđmana”. Tražio je da se “razoružaju sve ilegalne i paravojne formacije”. Slovenija je tvrdila da kod njih nema paravojnih, a Hrvati su govorili da ilegalnih formacija ima samo kod Srba. A bilo ih je kod svih.

Nove vladajuće strukture u Hrvatskoj i Sloveniji naoružavale su miliciju i druge, naročito poslije razoružavanja teritorijalne odbrane tih republika. Komande i razne službe JNA takođe su pripremale i naoružavale srpske paravojne grupe, po pravilu bez znanja predsjednika

jugoslovenske vlade. Da li je Ante Marković znao za naoružavanje? Srpski mediji su tvrdili da jeste, zvanični faktori iz Slovenije su ga optuživali da je protiv te republike poslao tenkove, a oni iz Hrvatske su ga okrivljavali za Dubrovnik. Da li je JNA dezinformisala Antu Markovića? Da li je savezni SUP radio za Srbiju? Da li je carina prvo obavještavala JNA i SUP, pa onda predsjednika Vlade? Izgleda – prije ove prve.

Marković je tvrdio da je SSNO tek sredinom avgusta 1991 upoznao SIV sa “intenzivnim uvoženjem oružja”. S obzirom da je sve to oko oružja stvar njegovih saveznih resora, predsjednik SIV-a je, ipak, odgovoran što nije bio u kursu i što nije preduzimao određene mjere po cjenu smjenjivanja šefova resora iz JNA, SUP-a i Carine, koji nisu spriječili taj uvoz, što su dozvolili da oružje mjesecima ulazi u Hrvatsku i čak se snima o tome film. Dakle, da li je bio i naivan i neodlučan?

Da li je namjerama vladajuće elite u Srbiji i najviše odgovaralo ponašanje Tuđmana? Izgleda da jeste. Ko je prvi naoružavan u Hrvatskoj? Čini se da su to Srbi i to u okviru ratnih priprema, a potom i Hrvati. Poznato je da se 1991 godine na predsjednika SIV-a okomila propaganda Mitević – Minović, optužujući ga da se i pored “večne ugroženosti Srba” opredjelio za Hrvate. Po meni, ova optužba ne stoji.

Kada je počeo da se ostvaruje koncept izazivanja građanskog rata u Hrvatskoj? Ante Marković je svojevremeno izjavio: “Ne želim niti mogu opravdavati antijugoslovensku histeriju koja je ljeta 1991 godine zahvatila Hrvatsku”, ali isto tako ukazao i na to “da bi Milošević pokrenuo Srbe u Hrvatskoj na ustanak i da nije na izborima pobedio Tuđman...” I dalje, “taj koncept izazivanja građanskog rata u Hrvatskoj pripreman je i u Srbiji intenzivno još od 1988”. U vezi sa filmom o Martinu Špegelju (prikazan na TV 25. januara 1991). Ante Marković je tvrdio da je “deo armijskog vrha planirao da izvede vojnu intervenciju u Hrvatskoj” i da je on “pokvario taj plan, uspjevši da na sjednicu Predsjedništva SFRJ nenadano dovede Tuđmana”. I poslije ovoga, beogradske novine “Politika” i “Ekspres” napadaju Markovića komentarima “da li je Marković gledao film” i “koga spasava Ante Marković”.

Početak 1991 Hrvati i Slovenci su napali Markovića da “SIV ne prihvata stvarnost, već pokušava na stari način da riješi nove probleme”, a Srbija i Crna Gora zamjeraju SIV-u “što nekakvim programom pokušava da zameni Ustav”. Bosna i Hercegovina i Makedonija su podržavale Antu

Markovića.

SIV je imao obaveze prema JNA (85 – 90% saveznog budžeta i dug iz 1990 godine). Marković je bezuspješno pokušavao da nagovori “republikance” da dug armije iz 1990 plate u kešu. Prva koja nije ispunjavala obaveze prema JNA bila je Srbija (1. septembra 1990), a potom Slovenija i Hrvatska. Pošto uplate u budžet nije bilo, grupa generala je došla početkom 1991 kod premijera, preteći mu da će, ukoliko za nedjelju dana ne plate dugove armiji, predložiti Predsjedništvu SFRJ uvođenje vanrednog načina finansiranja JNA. Na ovaj pritisak, Marković je, izgleda, odgovorio primarnom emisijom, iako je izjavio da je “korišćenje primarne emisije za finansiranje JNA ravno harikiriju”. Dakle, kako izgleda, drugog izbora predsjednik SIV-a nije imao. Februara 1991, poslije dogovora između F. Tuđmana i S. Miloševića u Karađorđevu, produžilo se sa akcijom za smjenu saveznog premijera.

Srpska opozicija 9. marta 1991 je organizirala demonstracije u Beogradu, s ciljem obaranja aktuelne vlasti. Na Trgu Republike došlo je do poznatoga sukoba sa milicijom. Stanje je bilo užasno – vlast je bila uzdrmana. Borisav Jović, tadašnji predsjedavajući SFRJ (vrhovni komandant oružanih snaga) naredio je Armiji da izađe s tenkovima i transporterima na ulice. Toga nedeljnog dana – Marković je bio u Zagrebu, a u “kabinetu saveznog ministra policije” sastali su se potpredsjednik SIV-a Mitrović, Petar Gračanin, savezni sekretar za unutrašnje poslove, Stane Brovet, zamenik ministra odbrane i generalni sekretar SIV-a Zoran Mišković. Saopštenje za javnost poslije ovog skupa glasilo je: “SIV je razmotrio aktuelnu bezbedonosnu situaciju u Beogradu, nastalu povodom zabranjenih demonstracija u centru grada i njihovog prerastanja u široko narušavanje reda i mira i poprimanje rušilačkog karaktera... SIV traži da se bez odlaganja uspostavi red i mir, prekinu demonstracije... SIV će u saradnji sa Vladom Srbije pratiti razvoj događaja...” Na sjednici Predsjedništva SFRJ, sutradan (10. marta 1991), Ante Marković se u polemici sa Borisavom Jovićem, izjasnio protiv izlaska JNA na ulice Beograda i izjavio da nije bio konsultovan oko upotrebe JNA. Poslije toga, na sjednici SIV-a, admiral Brovet je, pored ostalog, rekao: “JNA je angažovana da spreči vandalizam i rušenje nakon što su pale prve ljudske žrlve i kada su snage milicije bile razbijene... Angažovanje JNA bilo je u skladu sa Ustavom... Jedinice JNA su danas u 17,00 časova povučene sa ulica i nalaze se u pripravnosti u slučaju ponovnog orgijanja i nereda.”

Potpredsjednik SIV-a, Živko Pregl je, pored ostalog, rekao da je “odluka o pojavljivanju JNA bila pogrešna” i da je “ta pogrešna odluka rezultat dualizma u određivanju funkcija SSNO-a i konkretnog angažovanja OS. Taj dualizam (odnos između SIV-a i Predsjedništva SFRJ), nama (SIV-u) otežava posao i pretvara ga u “Sizifov”.

Da li je Marković realno procjenio dio svojih glavnih ministara i rukovodstvo Srbije? Da li su Miloševića i Srbiju poslije martovskih demonstracija podržali Marković, Kučan, a kasnije i Tuđman? Svaki iz svojih razloga. Marković, da bi eventualno dobio Srbiju za reforme, Kučan za odlazak Slovenije iz SFRJ, a Tuđman da izbjegne napad na Hrvatsku. Da li se tu Ante Marković prevario? Tok događaja je to pokazao – nema podrške reformi, napad na Sloveniju se dogodio, zaratilo se u Hrvatskoj, formirana je “krnja Jugoslavija”.

Veljko Kadijević je 13. marta 1991 bez znanja saveznog premijera išao u Moskvu i vodio razgovore sa Jazovim, ministrom odbrane Rusije (po nekim ocjenama organizatorom puča protiv Gorbačova). Neki analitičari smatraju da je to bilo definitivno okretanje SSNO-a protiv SIV-a.

Borisav Jović, predsjednik Predsjedništva SFRJ, se zalagao (u svojstvu Vrhovnog komandanta), zajedno sa Nenadom Bućinom i Jugoslavom Kostićem, za uvođenje vanrednog stanja u Jugoslaviji, a kada to nisu podržala ostala petorica, Jović je 15. marta 1991 dao neopozivu ostavku (što je ocijenjeno kao blokada Predsjedništva SFRJ). Ostavku daju Nenad Bućin (Crna Gora), Jugoslav Kostić (Vojvodina), a Srbija povlači Rizu Sapundžiju (Kosovo). U Predsjedništvu ostaju četvorica – Stipe Mesić (Hrvatska), Janez Drnovšek (Slovenija), Vasil Tupurkovski (Makedonija) i Bogić Bogićević (Bosna i Hercegovina). Poznata je tadašnja Miloševićeva izjava da ne priznaje odluke Predsjedništva SFRJ. Počela je igra na dvije karte. Ili će JNA izvršiti vojni puč, ili će se formirati takvo Predsjedništvo SFRJ, koje poslije (smjena predsjednika u maju) neće moći da donosi odluke koje su u suprotnosti sa stavovima Srbije.

Da li se spremao vojni udar? Armija je ćutala od 16. do 19. marta 1991, jer su se tada u njenom rukovodstvu izgleda lomila koplja između dvije struje. Jedne, koja je tražila vojni puč, i druge, koja je bila za to da se čeka i sljedi odluka Predsjedništva SFRJ. Izgleda da je pobjedila ova druga. Vrhuška Srbije je vratila Jovića u Predsjedništvo SFRJ i sa Brankom Kostićem (Crna Gora) i Sejdom Bajramovićem (Kosovo) stvorila novi odnos

snaga. Na jednoj strani su Jović, oba Kostića i Bajramović, a na drugoj, Mesić, Drnovšek, Tupurkovski i Bogićević.

Time je, izgleda, ideja o vojnom puču bila napuštena. Slovenci su proglasili nezavisnost 25. juna 1991 i preuzeli savezne nadležnosti u kontroli leta nad Slovenijom i savezne carine, pa su sa oko 3.000 carinika, pripadnika milicije i teritorijalne odbrane preuzeli granicu. Ante Marković je na ovo reagirao (u razgovoru sa Peterleom) “da je to obično nasilje... upali ste u prostorije Jugoslavije” i “vi se morate povući”. Kučan je 27. juna 1991 obavijestio Markovića da tenkovi JNA idu ka slovenačkoj granici. Pregl traži da se Kadijević smjeni, a ako to ne bude, on daje ostavku. Slovenci su takvo angažovanje JNA proglasili agresijom i došlo je do – desetodnevnog sukoba jedinica JNA i slovenačke teritorijalne odbrane. Ovaj rat dovodi do raspada JNA, raspada SIV-a, stvaranja uslova za otcjepljenje Slovenije i povlačenja JNA iz Slovenije. Ulazi se u završnicu građenja Jugoslavije po srpskom uzoru. Poslije povlačenja JNA iz Slovenije, Srbija je garantovala SSNO-u materijalno-finansijsku podršku. U Sloveniji je primjenjena sila, koja nije donijela očekivani pozitivan efekat, već produbila kaos i anarhiju. Tu je definitivni pad Markovića. Rat u Sloveniji izazvao je paniku kod Markovića i armijskog vrha. Marković želi da se što prije prekine sukob, a JNA da se što časnije izvuče. Ko je pripremio predlog odluke da se JNA povuče iz Slovenije? Povlačenje JNA iz Slovenije predstavlja prekretnicu u razvoju jugoslovenske krize. Marković se još ne povlači i to je, po nekim analitičarima, greška. Kučan i Drnovšek su u tim trenucima ostvarili ciljeve i svojevrsnu vojničku pobjedu. Izgleda da je odluku o povlačenju pripremio SSNO, uz konsultaciju sa Jovićem i srpskim blokom. Ovaj predlog nije prihvatio Bogićević, a protiv je bio i Mesić. Marković je rekao da nije pitan za ovu odluku. Slovenija nastavlja sa procesom otcjepljenja, a JNA i dalje ne sluša Markovića. Hrvatska kreće ka osamostaljivanju i avgusta 1991 ide u rat. Juli 1991 je mjesec kada je konačno Milošević objavio dugo čuvanu ideju stvaranja “krnje Jugoslavije” i u tu svrhu je Skupština Srbije 8. jula 1991 zatražila “od saveznih organa i JNA da štite samo onaj deo Jugoslavije u kojem se narodi koji žive na tim prostorima izjasne da žele živjeti zajedno”, a 23. jula 1991 Marković saopštava, pored ostalog, da ga Gračanin i Brovet ne slušaju, da su odbili da idu na sjednicu Predsjedništva (17. jula) na Brionima i ocjenjuje da su se oni tako solidarizovali sa četvorkom iz Predsjedništva, a protiv Mesića, Drnovšeka, Tupurkovskog i Bogićevića, koji su ih zvali na sastanak. Poslije toga, Ante Marković izjavljuje “da više neće biti naivan” i u SIV-u drži

govor, naglašavajući da “ne smemo dozvoliti da išta ide preko leđa SIV-a. Erozija sistema dovedena je do kraja... Niko od nas ne sme da snosi odgovornost za nove ljudske žrtve. Može se otići sa scene, ali ću otići pošten prema samom sebi... i bez obzira kako će se ovo sve završiti, vjerujem u budućnost ove zemlje, jer ona treba svim jugoslovenskim narodima...”. Dakle, Marković priznaje da je bio i naivan i, izgleda, da je pogrešio što nije javno reagirao na neke događaje u SIV-u i Predsjedništvu SFRJ. Pre svega, na odluku o povlačenju JNA iz Slovenije i što nije napao sve razbijače Jugoslavije. Mnogi su postavljali pitanje zašto tada nije dao ostavku, a ne da dočeka kraj 1991 kada nije mogao ni otići ni ostati. Ante Marković je pokušao sačuvati SFRJ od rata, pokušao je sprovesti reformu, napravio je mnogo pozitivnih poteza, ali i nekoliko naivnih, bilo da je pogrešno ocjenio situaciju ili bio čak i iskorišten i zajedno sa SIV-om stavljan na sporedni kolosek. Ali, o tome neka daju svoj sud bolji poznavaoци uloge i pozicije SIV-a u vrijeme A. Markovića.

Kao progresivan političar, Ante Marković – Hrvat jugoslovenske orijentacije – imao je svoju sliku Jugoslavije, različitu od one koja se stvorila u SANU i djelu zagrebačke inteligencije i vlasti.

“Braćo Rusi, mi vas ne pozivamo da sa nama delite našu nesreću, već da kao velika svetska sila artikulišete svoje trajne strateške interese na Balkanu.”

(General-pukovnik Petar Gračanin)

DVA INTERVJUA PETRA GRAČANINA¹⁴

General-pukovnik u penziji, nekadašnji načelnik Generalštaba JNA, Petar Gračanin, jedan je od onih ministara u SIV-u Ante Markovića koji ne samo da jedno vrijeme nije slušao premijera, već ga je i bojkotovao i direktno radio u prilog koncepta Slobodana Miloševića, a indirektno (nesvjesno) i u korist Franje Tuđmana. Neki ministri sistematski su (objektivno) potkopavali i Markovića i temelje na kojima se zasnivala SFRJ. Nakon knjige Borisa Jovića, to je postalo jasno i onima koji tih sudbonosnih godina u tako nešto nisu željeli ili mogli da vjeruju. Objektivnim i analitičkim pogledima ni tada, posebno 1991. godine, nije mogla da se prikrije suština. Kad god bi, međutim, na nju pokušavali da skrenu pažnju, takvi ljudi su dočekivani na nož propagandnog aparata koji je u medijima, i van njih, imao na usluzi i u stalnom dežurstvu obilje poslušnika bez savijesti, kojima je i najbjednija nagrada bila preča od savijesti i istine, ali i mnogo dobrovoljaca motivisanih sljepilom međunacionalne mržnje – pa je gušena svaka razumna i kritička riječ.

Da nije bilo tako, već u ono vrijeme lako se moglo procjeniti šta zapravo znači intervju koji je Petar Gračanin, kao savezni sekretar za unutrašnje poslove, dao “Borbi” (26. septembra 1991). Bio je to, u stvari, jedan od instruktivnih intervjua, kojima su se usmjeravale i animirale mase i učutkivali glasovi razuma.

Nije uobičajeno da ministar osporava politiku vlade čiji je član. Ukoliko postoje neslaganja, a premijer i njegova koncepcija uživaju podršku većine i parlamenta, ministar koji se ne slaže podnosi ostavku. Umjesto tog čina, Gračanin se u pomenutom intervjuu suprotstavlja platformi A. Markovića: “Opredeljenje SIV-a da će se sprovođenjem reformi prevazići kriza u političkoj sferi i otkloniti osnovni uzroci koji negativno utiču na političko-bezbjednosnu situaciju – pokazalo se pogrešnim. Dogodilo se sasvim suprotno – došlo je do produbljivanja političke krize i stalnog zaoštavanja bezbjednosne situacije, do eskalacije oružanih međunacionalnih sukoba, što je, u osnovi, ugrozilo i samu reformu” – tvrdi Gračanin i verbalno se zalaže da se “obezbude ustavnost, zakonitost i sprovođenje saveznih propisa na području cele zemlje”, pri čemu priznaje da težišni dio odgovornosti za kršenje ustavnosti,

zakonitosti i nesprovođenje saveznih propisa, pa i u oblasti bezbjednosti, i nije na SIV-u već na organima republika. Ne pada mu, međutim, na pamet da bliže definiše krivce u republikama, jer njemu oni i nisu meta već Ante Marković.

Borisav Jović je u međuvremenu učinio da postane opštepoznato da je, uz reformu A. Markovića, paralelno sa njegovim javnim nastojanjima, tekao i jedan drugi tajni tok, usmjeren ne samo da se blokira Markovićeve reforma, nego i da se u svim značajnim društvenim segmentima inauguriše politika koja će, negirajući ravopravnost jugoslovenskih naroda i njihovih federalnih jedinica, a kamuflirajući se verbalnim tiradama o odbrani Jugoslavije, korak po korak, rušiti njihovu zajedničku državu, stvarajući prostor za oživotvorenje posebnih nacionalnih država, što je na višenacionalnim prostorima moglo da dovede samo do tragičnih posljedica.

Kako se može ocjeniti Gračaninovo zalaganje za ustavnost, zakonitost i sprovođenje saveznih propisa, ako se ima u vidu šta je on sve znao i morao da zna o razoružavanju Teritorijalne odbrane u republikama, o upadima u monetarni sistem, o naoružavanju paravojnih formacija svuda, posebno srpskih, u Krajini i Srbiji? Za razvoj događaja je potpuno svejedno da li je to činio i po nalogu sopstvenih uvjerenja ili samo kao poslušnik jedne politike koja ga je iz generalske mirovine povukla da bi, autoritetom narodnog heroja i generala, zaveo na stranputicu mnoge koji su mu vjerovali. Na njegovoj je savijesti da procjeni šta ga je to nagnalo da se, kao nekadašnji partizan, objektivno nađe rame uz rame sa četnicima, protiv kojih se svojevremeno borio i da sada podupire njihov koncept "rješavanja nacionalnog pitanja".

U to vrijeme (septembar 1991), mogli nisu ni morali da znaju da dva, za bezbjednost ključna resora – odbrana i unutrašnji poslovi – odbijaju poslušnost premijeru. Ali, zašto Gračanin (koji to dobro zna jer je na čelu jednog od ta dva resora, a u tjesnoj saradnji sa onim drugim), proziva Markovića da uradi nešto što bi baš on, kao ministar unutrašnjih poslova, morao da uradi. Nije tu u pitanju briga za bezbjednost i opstanak zemlje, za ustavnost i zakonitost još manje, to je samo zamagljivanje stvarne situacije da bi se dobilo u vremenu za promjenu u odnosu snaga, koja će omogućiti i konačan obračun ne samo sa Markovićem, već prije svega, sa konceptom avnojevske Jugoslavije, pa i sa njom samom, jer ona,

kao višenacionalna zajednica, mimo tog koncepta nije ni mogla da opstane, što su naredni događaji drastično potvrdili.

Gračanin je, razumije se, izbjegao da govori o zadacima koje je dobio kada je vraćen iz penzije, ali je i nehotično potvrdio da je svijestan šta sve može da se dogodi ako, kako kaže, ne bude razuma, pri čemu pominje mogućnost nove tragedije i, kao dobro obavješten u ono što se sprema, nagovještava da cijena ovoga puta može da bude mnogo veća. Tako njegova priča o miru i demokratskim rješenjima zvuči i kao pretnja, a pošto, govoreći o paravojnim formacijama, očigledno ne zapaža da one postoje i na srpskoj strani, jasno je koliko je on u tom trenutku savezni ministar policije. Niko mu neće povjerovati da nije znao za Šešeljeve, Draškovićeve dobrovoljce kao i dobrovoljce Mirka Jovića. Mogao je da zna ko ih je naoružavao, kao što je morao da zna da pored ilegalnog uvoza oružja preko mađarske granice za Hrvatsku, postoje drugi kanali i za drugu stranu.

U intervjuu "Borbi", Gračanin potcjenjuje druge, uvjeren da će povjerovati u ono što priča, a da neće vidjeti za koga i u kom cilju radi. Poslije oružanog pohoda na Sloveniju, poslije opsade i granatiranja Gospića, Karlovca i drugih hrvatskih gradova, ma kako se to tada u Beogradu predstavljalo, naivnih više nije moglo da bude. Naivan je, doduše, ostao Gračanin ne shvatajući da u svom postmirovinskom mandatu, radeći za jedan mlin, navodi silnu vodu na Tuđmanovu vodenicu.

Godinu i po dana kasnije (24. i 25. marta 1993), oglasiće se Gračanin na skupu veterana Drugog svjetskog rata u Volgogradu (Staljingradu), kao član delegacije SUBNOR-a ne više SFRJ, već SRJ ("Vojska", 6. aprila 1993), naslovom "Probudimo se dok nije kasno".

U govoru "divnim domaćinima", Gračanin je opet prihvatio ulogu da druge uvjerava u ono što je teško povjerovati. "Srpski narod, kome pripadam (reći će Pero), uvučen je u rat za biološki opstanak na dobrom delu bivše Jugoslavije." Pero Gračanin neće pokušati da objasni kako je do tog rata došlo, ko ga je (još 1989) najavio, kako je pripreman i s kojim ciljevima, ali će zato konstatovati da je njegov narod ugrožen od istih neprijatelja protiv kojih se (u julu 1941) masovno digao na ustanak. "Uz nemačke, italijanske, mađarske i bugarske okupacione jedinice, ovde – kaže Gračanin – naglašavam ustaše."

Ovakva definicija srpskih neprijatelja sporna je i preširoka čak i sa stanovišta propagande koja je tih godina vođena iz Beograda. Omaklo mu se, jer su bivši okupatori pobrojani prvenstveno da bi se naglasile ustaše i to sa ciljem da se stvori utisak o tradicionalnoj genocidnosti koja se kod Hrvata i Muslimana prenosi na sinove i unuke, za razliku od Srba, čiji se izrodi ne pominju. Pero, gdje su četnici? I oni iz Srbije i oni sa Dinare, protiv kojih si se hrabro tukao u II srpskoj proleterskoj brigadi?

Kukajući nad “surovom i bolnom istinom da su ratna savezništva i prijateljstva prolazna, a trajni ostaju samo interesi”, Gračanin upada u protivrječnost sa samim sobom, sa istorijom i sa realnošću. Iako govori da je “srpski i crnogorski narod izgubio sve iluzije o univerzalnoj vrednosti ratnog savezništva i prijateljstva”, on će, ipak, reći: “Braćo Rusi, mi vas ne pozivamo da sa nama delite našu nesreću, već da kao velika svetska sila artikulišete svoje trajne strateške interese na Balkanu...”

Da li je ono što je Kadrijević ugovarao sa Jazovim, Gračanin izrekao javno, prikazujući se kao veliki pripadnik sveslovenstva a priklanjajući se Rusima, iako sam kaže da trajni ostaju samo interesi. A zna se koliko je puta u istoriji Srbima i Srbiji Rusija na najgrublji način stavljala do znanja da su joj sopstveni interesi najpreči. To Gračaninu ne smeta da svoj narod još jednom ponudi na tacni, pri čemu ostaje nejasno da li to izvire iz ponora u koji je zapala politika kojoj pripada, ili je to izraz i njegovih intimnih uvjerenja.

U svakom slučaju, teško da su Rusi (Gračaninovim nastupom) bili uvjereni da bi odbranom tuđe besperspektivne politike protiv čitavog svijeta (osim pravoslavnih Rusa i Grka) štitili vlastite nacionalne interese na svojim prostorima, ali je sigurno da će, kao i drugi, rado iskoristiti šansu koja im se pruža da u jugoslovenskom košmaru, kad god je i koliko god je moguće, ostvare svoj uticaj. No, to je posebna priča, a ovdje je o Perici riječ. I kada je (septembra 1991) davao intervju “Borbi” i kad je (marta 1993) govorio u Volgogradu, šahovski rečeno, nekadašnji tenkista odigrao je ulogu topa, a zna se da figure vuče onaj iznad šahovske table. Kada topovi odigraju dodjeljenu ulogu, manje ili više uspješno izvrše postavljene zadatke, završe van table, a za sljedeću partiju – uzimaju se nove figure.

“Mamula je Kadrijevića protežirao i predložio da ga zamjeni. On je tvorac i realizator ideje o stvaranju SK – PJ, a zna se da je to bila i ostala promiloševićevska organizacija. Pitanje je njegove uloge u izdaji vojnog vrha.”

(Član Predsjedništva SFRJ Raif Dizdarević)

PORAST MOĆI ARMIJSKOG VRHA

Porast moći armijskog vrha ima svoju istoriju i to je, u stvari, pitanje odnosa armije prema civilnoj vlasti. Poslije Drugog svjetskog rata, armijski vrhovi, tj. JNA, bili su u osnovi podređeni civilnoj vlasti i SKJ na nivou federacije. Odnos armijskog vrha i komandi JNA i republika, bio je korektan i ostvarivao se preko sekretarijata za narodnu odbranu, koje su imale sve republičke vlade, a od 1968 i preko republičkih štabova TO.

Poslije Titove smrti počinje se osjećati drukčiji odnos prema SIV-u i Skupštini, prema Predsjedništvu SFRJ, a i odnos ovih prema JNA. Nadzorni mehanizmi društva nad armijom počinju slabije da funkcionišu, iako su bili ugrađeni u sistem. Poznato je da je u vrijeme Tita Armija po najvažnijim pitanjima bila na njegovoj direktnoj vezi. Postojala je navika da je za Armiju glavni (ako ne i jedini) autoritet Tito, a tek potom i ne uvijek, CK. Kada se to promjenilo, Armija se našla u dilemi, pa se počinje pojavljivati kao samostalan faktor federacije. Na kraju, ona ne prihvata raspad SKJ, a formiranjem SK – PJ pokušava da vrati staru partiju i brani sistem koji je postepeno nestajao. U tom burnom vremenu, armijskom vrhu protivnici postaju i novi društveni procesi i njihove težnje. Armija počinje postepeno da izražava svoja opredjeljenja i to ispoljava direktnijim uplitanjem u unutrašnje odnose u državi.

Na području službe bezbjednosti Jugoslavije prelom je napravljen na 4. plenumu CK SKJ 1966, kojim je dotadašnji sistem bezbjednosti uzdrman, najviše na nivou Saveznog sekretarijata za unutrašnje poslove. Služba bezbjednosti u spoljnim poslovima je bila djelomično pod udarom u kadrovskom pogledu, dok je Služba bezbjednosti u Armiji bila gotovo netaknuta. Služba bezbjednosti u Armiji je bila tih godina reorganizovana i postavljena više kao štabska funkcija vezana za komandante od puka na gore. Vertikalna povezanost je ostala po liniji kontrašpijunaže na nivou armija. Znači, komandanti su imali kontrolu. Služba bezbjednosti na nivou SSNO bila je vezana za saveznog sekretara. Vojnoobavještajna služba (u njoj sam radio od 1954 do 1961) bila je pod načelnikom Generalštaba i načelnicima štabova na nižim nivoima. Poslije ocjene 4. plenuma da je u državnoj bezbjednosti došlo do zloupotreba, da je bila izvan kontrole države, naređeno je da je treba reorganizovati. Kao platforma je uzet

model društvene samozaštite utemeljen na iskustvima NOR-a. Do većih promjena dolazi početkom 1972 pod pritiskom demonstracija na Kosovu i intervencije Varšavskog pakta u ČSSR 1968, cestne afere u Sloveniji, Maspoka u Hrvatskoj 1970 godine i upada diverzantske grupe "Raduša" 1971. Do tada, Armija nikada nije bila planirana kao instrument za unutrašnje intervencije. Njena uloga da interveniše u unutrašnjim događajima je počela demonstracijama na Kosovu 1968. Poslije ovakve upotrebe, vršile su se analize i sve daljne odluke su išle na to da se za takve slučajeve osposobljava milicija. Na nivou federacije formirana je Savezna specijalna brigada milicije, koja se angažuje na Kosovu 1981 i u Sloveniji 1991.

Predsjednik Republike je 1968 imenovao specijalnog savjetnika za bezbjednosna pitanja, sa funkcijom da za njegove potrebe analitički obrađuje podatke o situaciji u državi na bazi informacija svih službi bezbjednosti. To je u političkom vrhu izazvalo komentare i bilo je optužbi vezanih za ličnost specijalnog savjetnika, čiji kabinet se nalazio u Predsjedništvu države kao Služba za bezbjednosne informacije. Formirana je i Komisija za koordinaciju službi bezbjednosti, kojoj je predsjedavao Predsjednik Republike, a zamjenjivao ga je predsjednik Vlade, pa je tako kasnije i ugašena funkcija specijalnog savjetnika. U Maspoku 1970/71 JNA je pomogla miliciji u posjedanju strateških tačaka i zbog toga nije došlo do demonstracija u Hrvatskoj. Tada je jedan broj pukovnika i generala Hrvata iz zagrebačke i vojno-pomorske oblasti bio penzionisan, a Maspok politički suspendiran u Karađorđevu.

Generalštab JNA je 1976 u vrijeme V. Bubnja i S. Potočara, izradio takvu strategiju oružane borbe u kojoj nije bilo mogućnosti da se JNA upotrebi za rješavanje unutrašnjih situacija. Predsjedništvo SFRJ je 1978 prihvatilo dokument "Specijalni rat protiv SFRJ", kojim su definirani zadaci društvene samozaštite, ali ne i angažovanje JNA. JNA se prvi put angažuje 1981, poslije demonstracija na Kosovu, u blokiranju naoružanja TO Kosova. Zakonom o opštenarodnoj odbrani 1982 TO u cijeloj zemlji je funkcionalno opredjeljena za zadatke društvene samozaštite. Izašla je 1983 nova strategija, uvedeni su komiteti opštenarodne odbrane i posebno poglavlje o ugrožavanju SFRJ specijalnim ratom, kao i ceo odbrambeni model opštenarodne odbrane i društvene samozaštite. To predstavlja zaokret po pitanju angažovanja JNA u unutrašnjim odnosima. Maja 1987 Predsjedništvo SFRJ prihvata strategiju o ONO i DSZ, kojom je

upotreba JNA definisana za dvije pozicije: najprije, kao demonstracija sile, a onda, putem direktnog angažovanja preko vanrednih mjera. Na predavanju u partijskoj školi u Kumrovcu, 18. aprila 1988 tadašnji savezni sekretar za narodnu odbranu, admiral Mamula, izložio je osnovne stavove – novi kurs – potrebu jačanja odbrane kroz neprestanu modernizaciju u tri ključna područja – modernizacija koordinirajuće strukture, tehnička modernizacija i razvoj originalne vojne vještine i, u tom okviru, prije svega, modernizacija sistema rukovođenja i komandovanja. Kao elemenat modernizacije koncepcije, umjesto armija formiraju se komande vojišta sa nazivom armijske oblasti, kao isturena komandna mjesta Vrhovne komande, a republički štabovi TO postaju podređeni oblastima kao isturenim komandnim mjestima, što je bilo kritikovano kao protivustavno. RŠTO nisu više bili u direktnoj komunikaciji s Predsjedništvom Jugoslavije, republike su ostale bez manevarske strukture TO, a brigade TO su dobile nove zadatke. Naraslo političko nepovjerenje u Vrhovnu komandu kulminira kada se pristupa razoružanju TO u Sloveniji, Hrvatskoj i BiH. Širi teorijski materijal o ovome je objavljen u “Vojnom delu” 1/89 pod naslovom: “Društvo i odbrana u savremenim uslovima”. U tom materijalu su teorijski “oblikovani stavovi oružanih snaga”, a dati su i uzroci i ocjene napada na koncepciju ONO i DS. U to vreme je savezni sekretar bio Veljko Kadrijević.

Početakom 1990 Generalštab je izdao projekat pravila o TO, kojim su brigade TO po formaciji izjednačene sa partizanskim brigadama JNA i po zadacima opredjeljene za upotrebu i izvan republika, po odluci komandi armijskih oblasti.

Od 1989 JNA postaje sve samostalniji faktor u federaciji. I od tada armijski vrh počinje da upotrebljava formulaciju “da su to zadaci koji proizlaze iz Ustava i Zakona”. Poznato je da je armijski vrh maja 1990 izveo novi potez oko razoružavanja TO, ovog puta posebno opterećen ocjenom da su pluralistički izbori u Sloveniji i Hrvatskoj čak predstavljali restauraciju belogardizma i ustaštva. To je bilo samorazoružanje djela vlastitih oružanih snaga, koje je izazvalo reakciju i ne samo pripadnika TO. Da, probudio se neobelogardizam i neoustaštvo, ali i neočetništvo.

Najveću moć armijski vrh dobiva u periodu kada je Veljko Kadrijević savezni sekretar za narodnu odbranu. Ostaje činjenica da nijedan ministar odbrane i nijedan načelnik Generalštaba do tada nije povukao poteze da

JNA uvede u takve odnose sa civilnom vlasti. O potezima Kadrijevića i armijskog vrha iz tog vremena još se niko nije izjasnio. Knjige J. Drnovška "Moja resnica" i B. Jovića "Poslednji dani SFRJ", bez obzira na njihov cilj i karakter, najviše otkrivaju šta se sve događalo u procesu uplitanja i ulaženja JNA u vlast i rat – ratove.

VIII VAŽNIJI DOGAĐAJI I DATUMI 1981 – 1995

(izbor i komentari autora)

“Jovićeve je knjiga, zapravo, pokazala da su svi dogovori koji su, bez Predsjedništva SFRJ, obavljani na relaciji “Jović – Kadijević – Milošević”.

(Član Predsjedništva SFRJ Bogić Bogičević)

* * *

“Godine 1989. i 1990. mogla se preteća katastrofa otkloniti, a problemi društvene krize prevazići privrednim i političkim reformama i na demokratski način.”

(Prof. dr Radoslav Ratković)

“Ratovi u Jugoslaviji su divljački, besmisleni, nacionalistički ratovi...”

(Engleski publicista Jasper Ridley)

1981 – 1984 GODINE

– Početkom osamdesetih godina, razrađuje se idejna osnova srpskog populizma, čemu posebno doprinose knjige Dobrice Ćosića, Danka Popovića, Vuka Draškovića, Matije Bečkovića, Radomira Samardžića, Veselina Đuretića, tekstovi Brane Crnčevića i dr.

– To je vreme demonstracija na Kosovu 1981 (aprila). Na osnovu njih i političkog nepovjerenja koje su izazivale, blokirana je i reorganizovana Teritorijalna odbrana Kosova, odluka o proglašenju vanrednog stanja i formiranje odreda milicije.

– Dobrica Ćosić piše o novoj nacionalnoj revoluciji: “Osećam, uveren sam, danas, 29. novembra 1982, da su razlozi za revoluciju veći no 1941.” Izjava je data dvije godine posle smrti Josipa Broza Tita, kome je sa velikim pohvalama darivao svoja djela. Dobrica Ćosić tada nije naznačio ko će dizati i kako će se odvijati ta nagovještena revolucija, koja se kasnije jedno vrijeme vodila direktno iz njegovog kabineta (1992 – 93), kada je bio predsjednik SRJ i vrhovni komandant vojske te države. Cilj te revolucije bio je da se rješi srpsko pitanje “ujedinjenjem svih Srba u jednu državu.”

– Ni 1982 ni do 1992 godine nije bilo ozbiljnih reakcija aktuelne vlasti, ni JNA, kasnije Vojske Jugoslavije, na takve stavove Dobrice Ćosića i njegovih istomišljenika.

– 1982 objavljen je apel 21 sveštenika SPC, među kojima su trojica poznatih teologa – Atanasije (Jeftić), Irinej (Bulović) i Amfilohije (Radović) o “dizanju glasa u zaštitu duhovnog i biološkog bića srpskog naroda”.

– Godine 1983 – 84. izlazi nova “Strategija oružane borbe”, sa poglavljem “o specijalnom ratu”. Partizanske divizije pretvorene su u “lake”, a koncepcija ONO proširuje se i na društvenu samozaštitu. Počinje rasprava o reorganizaciji Oružanih snaga.

– Osamdesetih godina F. Tuđman je, prema izjavi dr Ivana Supeka, govorio “sa proustaškim iseljenicima, kako su Muslimani izmišljena nacija, pa nacionalna hrvatska država ima povjesno pravo proširiti se u BiH.”

1985, 1986 I 1987 GODINA

– Sredinom 1985 Miroslav Šolević, Kosta Bulatović i drugi sa Kosova, traže od SUP-a Kosova dozvolu da se stvori “organizacija za buđenje nacionalne svesti”. Prvi put ovo formalno nije odobreno, ali aprila 1987 dolazi do povezivanja sa S. Miloševićem i nastaje jezgro “Božura”, to jest, organizacione i finansirane mitingaške snage, tzv. antibirokratske revolucije i odgovarajućih paravojnih snaga.

– Godine 1985 SPC je donijela crkveno-nacionalni program koji podupire talas nacionalizma – verbalni uvod u rat. Interesantno, istovremeno kad i Šolevićev predlog.

– Godine 1986 u javnost je preko “Večernjih novosti” u širim izvodima dospio nikad zvanično objavljen tekst (od 74 strane) bez naslova i potpisa, mada se autor pominje na prvoj i posljednjoj stranici. Na prvoj strani teksta stoji: “Srpska akademija nauka i umetnosti smatra se obaveznom da u ovom sudbonosnom trenutku saopšti svoje viđenje društvenog stanja, sa ubeđenjem da time doprinosi traženju izlaza iz sadašnjih nedaća. Priroda ovog dokumenta, međutim, ne dozvoljava udaljavanje od ključnih pitanja jugoslovenske stvarnosti. U ta se pitanja, na žalost, mora svrstati neodređen i novijim zbivanjima silno antagonizovan, težak položaj srpskog naroda.” I posljednja rečenica (strana 74): “Sprska akademija nauka i umetnosti i ovom prilikom izražava svoju spremnost da se svesrdno i celokupnim svojim snagama založi na ovim sudbonosnim zadacima i istorijskim nalogima naše generacije.”

– Pitanju Kosova i položaju Srba u Hrvatskoj u istom tekstu posvećeno je više od 10 stranica (52 – 63), jer su Srbi “ugroženi”. O Srbima u BiH samo jedna rečenica: “ Čestiti i hrabri oslobodilački naponi bosansko – hercegovačkih Srba i čitave jugoslovenske omladine, kojoj je pripadala i ‘Mlada Bosna’, doživeli su sličnu sudbinu i pred istorijom bili potisnuti u drugi plan...”

– Aprila (24) – Slobodan Milošević na Kosovu Polju izgovara čuvenu rečenicu: “Niko ne sme da vas bije!”.

– Maja (19 – 21) 1986 je održan sastanak armijskog vrha sa

Predsjedništvom SFRJ (L. Mojsovom) i grupom penzionisanih generala. Poslije toga je u izdanju Centra za strategijska istraživanja izašla studija koja je bila prihvaćena kao Strategija ONO i DSZ. To je treća "strategija" – prva je bila 1976 sa potpisom Tita, druga 1983 sa potpisom Petra Stambolića i treća 1987 – 88 sa potpisom Lazara Mojsova. U trećoj strategiji upotreba JNA definisana je i kao mogućnost direktnog angažovanja u unutrašnjim odnosima u Jugoslaviji.

– Septembra 1987, 8. sednica CK SK Srbije – učvršćuje Slobodana Miloševića – obaranjem Ivana Stambolića.

– Septembra 1987 dolazi do ubistva 4 vojnika u Paraćinu (2 Muslimana, 1 Srbin i 1 Hrvat).

– Slovenački nacionalni program u "Novoj reviji" – kao odgovor na Memorandum SANU izaziva nove napetosti. Vojni savet ocjenjuje da su pisanja "Mladine" – "kontrarevolucionarna".

– D. Ćosić 29. novembra 1987 u Švedskoj kraljevskoj akademiji izjavljuje: "Ne razumejte kao adoraciju kada kažem: malo je evropskih naroda koje toliko muči istorija, koliko muči srpski narod. Od kada je nastao kao istorijski subjekat na Balkanskom poluostrvu, tragika njegovog bivstvovanja se ne okončava. Oduvek sve mu je u pitanju: teritorije i vera, identitet i integritet, prošlost i budućnost" ("Theoria", br. 3 – 4, 1987, str.6).

Kasnije je s osloncem na izjavu 1982, Memorandum SANU i ovaj govor, svoje ideje proširivao: "Moguća su planska preseljenja i razmena stanovništva, što je najteže, najbolnije, ali i to je bolje od života u mržnji i međusobnom ubijanju" i dalje: "Istorijsko iskustvo nalaže srpskom narodu da se za svagda mane oslobađanja i spasavanja drugih, onih koji tu ulogu smatraju ugnjetavanjem i eksploatacijom... Stvaranje takve srpske državne zajednice slobodnih i ravnopravnih naroda i građana, bez Slovenaca, Hrvata i onih koji neće sa Srbima nije samo srpski interes, stvaranje takve države na istorijskom tlu i međunarodnom pravnom nasleđu kraljevine Srbije i Jugoslavije, trajni je interes svih balkanskih naroda i Evrope", a kasnije je u Budvi u vrijeme rata u Sloveniji najavio "novu Srbiju sa njenom Jugoslavijom" i dodao: "Jesmo obmanuti, ali i mi smo obmanjivači" ("Politika", 26. jula 1991).

1988 I 1989 GODINA

– Marta 1988 – ocjena (na Vojnom savjetu) o specijalnom ratu u Sloveniji i sastanak Milana Kučana sa slovenačkim penzionisanim generalima.

– Dana 18. aprila 1988 na predavanju u partijskoj školi u Kumrovcu, savezni sekretar za narodnu odbranu, admiral Branko Mamula, izložio je osnovne stavove – novi kurs – potrebu jačanja odbrane kroz neprestanu modernizaciju u tri ključna područja – modernizacija koordinirajuće strukture, tehnička modernizacija i razvoj originalne vojne vještine i, u tom okviru, prije svega, modernizacija sistema rukovođenja i komandovanja. Umjesto armija formiraju se komande vojišta sa nazivom armijske oblasti i kao isturena komandna mjesta Vrhovne komande. Republički štabovi TO postaju podređeni vojnim oblastima. Republike su ostale bez manevarske strukture TO. Ova koncepcija naišla je na kritiku u SR Sloveniji, Hrvatskoj, BiH i Makedoniji.

Raslo je političko nepovjerenje u Vrhovnu komandu, koje kulminira kada se pristupa razoružanju TO u Sloveniji, Hrvatskoj i BiH. Teorijski materijal o ovome je objavljen u “Vojnom delu” 1 – 89, pod naslovom “Društvo i odbrana u savremenim uslovima”, u kojem su “oblikovani stavovi oružanih snaga”, kojima se faktički dovodi u pitanje koncepcija ONO i DSZ. U to vrijeme savezni sekretar je već bio Veljko Kadrijević.

– 15. maja 1988 penzionisan je savezni sekretar, admiral flote Branko Mamula (67), a zamjenjuje ga, na njegov predlog, general-pukovnik Veljko Kadrijević (63). Promjenjen je kriterij za penzionisanje, ranije je važio zakon da general-pukovnici mogu ostati u aktivnoj službi do 62. godine starosti.

– Maja (31) 1988 dolazi do hapšenja četvorice u Ljubljani, i suđenja pred vojnim sudom u julu, što znatno zaoštrava odnose Slovenija – JNA.

– 6. jula 1988 S. Milošević optužuje Vojvodinu zbog separatizma, a 9. jula održava se miting u Novom Sadu i srušeni su “foteljaši i autonomaši”.

– 9. jula oko 1.000 Srba i Crnogoraca u Novom Sadu protestuje protiv vojvođanskog rukovodstva.

– Ljeto – jesen 1988 karakteriše talas mitinga, a 19. novembra se održava najveći miting na Ušću (Beograd), nova ofanziva “antibirokratske” revolucije i pretnje Sloveniji da ide “u Filadelfiju”. Tu se rodila krilatica “Dogodio se narod”.

– Sedamnaestog oktobra – SKJ pokušava da zaustavi S. Miloševića. Hafner je zapretio prstom: “Druže Slobodane, razmislite dobro o putu koji ste izabrali!”.

– 17. novembra 1988 smjenjeno je kosovsko rukovodstvo (Kaćuša Jašari i Azem Vlasi).

– Koncem 1988 se drže ilegalni sastanci po sjevernoj Dalmaciji i južnoj Lici za osnivanje ilegalnih odbora otpora (ili “savjeta”). Na tim sastancima, koji su inicirani iz Knina, govori se o manastiru Krka, bazama u Erveniku, Krupi i Dubokom dolu, o osloncu na “ljude” u Beogradu, Zemunu i Apatinu, o “spontanosti”, o nepominjanju veze sa Srbijom i Crnom Gorom. Govori se o dolasku srpskih intelektualaca (“kulturni desant”). Kasnije su stigli neki (kuvari) iz Šapca. Nagovještava se miting u Kninu, na kojem treba dati do znanja “da je to istorijski i etnički prostor Srbije” itd.

– Januara 1989 se prelazi na novu organizaciju Oružanih snaga.

– Januara (11) je srušeno crnogorsko rukovodstvo, uz veliku pomoć “mladog i lijepog vođstva”.

– Februara su mitinzi u Beogradu (“uhapsite Vlasija”) i Kninu. Ustanovljen je HDZ. Cankarjev dom – strasti su raspaljene.

– Marta 1989 je uvedeno vanredno stanje (uhapšen Azem Vlasi) na Kosovu i to je uvod u raspad SFRJ.

– Marta 1989 Ante Marković postaje predsjednik SIV-a, a Petar Gračanin se sa funkcije predsjednika SR Srbije preseljava na funkciju saveznog sekretara za unutrašnje poslove SFRJ.

– 28. marta 1989 pokrajinama u Srbiji je oduzeta mogućnost veta na ustavne promjene.

– Maja 1989 na čelo vojne bezbednosti dolazi general Marko Negovanović, a poslije njega Aleksandar Vasiljević. Oba Srbijanci pa mnogi ovo tumače kao vrijeme potpunog priklanjanja vojnog vrha politici Slobodana Miloševića. Marko Negovanović je sa ove funkcije otišao za ministra odbrane Republike Srbije, odakle je penzionisan 1992.

– Maja 1989 Slobodan Milošević – predsjednik Srbije.

– “Šest stoljeća kasnije, danas, opet smo u bitkama i pred bitkama. One nisu oružane, mada i takve nisu isključene” (“Politika”, 29. juna 1989). Ovim riječima je predsjednik Srbije, povodom 600-godišnjice Kosovske bitke, najavio oružano rješavanje sporova. To je izjavio sa tribine na kojoj je “postrojio” (na Vidovdan) predsjedavajućeg SFRJ (J. Drnovšeka), predsjednika SIV-a (A. Markovića), predstavnike drugih republika i ministra odbrane (V. Kadijevića). Tu je, na Gazimestanu, S. Milošević dostigao svoj politički zenit (28. VI 1989).

– Juna raspad SSOJ poslije ostavke Greganovića.

– Na Dan borca (4. jula) je proslava iste bitke na dalmatinskom Kosovu. Sličan scenarij, sa manje značajnim imenima i govornicima. Tu su došli ekstremisti iz Pazove, “Božura” i drugi. SUBNOR Hrvatske konstatuje da “kokarde ponovo marširaju”. U Kistanjima je “Zora”. U Kninu je prisutna Radmila Anđelković – predsjednica SSRN Srbije. Izmješane su šajkače, šubare, bedževi, slike S. Miloševića, pjesma “Ko to kaže, ko to laže Srbija je mala”. Postaje sve jasnije koliko se vezuju dva Kosova.

– Avgusta u Kuparima, odmaraju se S. Milošević, V. Kadijević, B. Jović i B. Trifunović.

– Tih dana “Il Tempo” piše: “Istru je okupirao i dao Hrvatskoj Tito”. SUBNOR i drugi ne reagiraju.

– Paket slovenačkih ustavnih amandmana zaoštava odnose sa Srbijom i JNA; 27. septembra Slovenija je proglasila suverenu državu.

– U septembru, predstavnici “Zore” su u Francuskoj 7, sa predlogom o SAO u Hrvatskoj, u prisustvu Jovana Opačića, Sime Dubajića, Dobrice Ćosića, Antonija Isakovića i Vuka Draškovića.

– Dragiša Pavlović je izjavio: “Ukupno stanje na Kosovu, koje se ne

popravlja, ni potrebnom, ni poželjnom, ni olako obećanom brzinom, stvara opasnu atmosferu, u kojoj se svaka izgovorena reč protiv srpskog nacionalizma doživljava kao popustljivost prema srpskom nacionalizmu. Zapaljive reči ne donose ništa drugo nego požar... dlanovi Srba i Crnogoraca iz aplauza već prelaze u pesnice, a to je granica preko koje sve dalje vuče u tragičan razvoj događaja; kome je to danas, za zamišljena ili umišljena rešenja, potrebna krv?" Ako se tada moglo dvoumiti na koga se odnose ove aluzije, sada je razjašnjeno – na izjave S. Miloševića.

– Oktobra, dr Dušan Kanazir, predsjednik SANU, izjavljuje: "U ovako složenom trenutku, kada separatisti Kosova, Slovenije i Hrvatske pokušavaju da destabiliziraju Srbiju, SANU neće ostati ravnodušna." Nastavljaju se "kulturni desanti" u organizaciji SANU, preko Drine i Dunava, posebno u sjevernoj Dalmaciji i Lici.

– Novembra, na poziv Radmile Anđelković, počinje bojkot slovenačkih proizvoda, svojevrsna ekonomska blokada "neposlušne republike".

– Poslije zahtjeva da «Armija ispuni svoju dužnost» koji su se prethodno čuli u Beogradu, Novom Sadu i Kosovu Polju, Titograd je 27. novembra 1989 bio u znaku parola "uhapsite Kučana" i "dajte nam oružje".

– 1. decembra "Božur" sa Kosova zakazuje miting u Ljubljani. Slovenačko rukovodstvo zabranilo održavanje mitinga.

– 1. decembra 1989 Koča Popović upozorava: "Sprečiti dalji sunovrat." Stipe Šušvar, član Predsjedništva SFRJ, izjavljuje: "Moramo suzbiti hrvatski nacionalizam, ali i suzbiti infiltraciju srpskog nacionalizma, koji od Srba u Hrvatskoj hoće da napravi strategijsku rezervu za neku veliku Srbiju i realizaciju parole 'Svi na okup'."

– Na XI kongresu SK Slovenije nudi se konfederacija republičkih partija. Svuda su rasprave oko političkog pluralizma.

To je godina predloga V. Kadrijevića o "nephodnosti pojačavanja planova odbrane", angažovanosti obavještajnih službi oko izrade kontraobavještajnih planova, godina polarizacije u Predsjedništvu SFRJ na pitanju međunacionalnih odnosa. S. Milošević i B. Jović razgovaraju sa V. Kadrijevićem o zamjeni A. Markovića i o ideji Slobodana Miloševića da

Markovića zameni V. Kadijević.

– Krajem 1989 rušenjem Berlinskog zida SFRJ se našla na raskrsnici
– odbrana partijske države ili drugo.

– 1988 – 1989 ima mrtvih na Kosovu. Zveckalo se oružjem i tu je
početak raspada SFRJ.

1990 GODINA

U 1990 godinu ušlo se sa puno problema, od kojih su najvažniji: Kosovo, razlaz i sukobi Srbije na jednoj, a Slovenije i Hrvatske na drugoj strani. 1990 je kobna godina, počele su noćne straže, pucnjave, pojavljuju se šahovnica bez petokrake i četničke kokarde.

– 6. januara u Novoj Pazovi (Drašković, Šešelj i M. Jović) osnivaju SNO. U Splitu osnivački skup HDZ-a.

– 20 – 24. januara 14. kongres SKJ. Kukavička predaja komunista. To je posljednji kongres SKJ. Ostaju djelovi republičkih partija. Ciril Ribičić kaže: “Napuštamo Kongres”, Ivica Račan: “Prekinimo Kongres”, Slobodan Milošević : “Nastavimo Kongres” (bez Slovenaca i Hrvata). Gdje su delegati Bosne i Hercegovine, Makedonije i JNA? Na Kongresu komunisti su otvorili vrata onima koji su rušili SFRJ. A 1990 godina je i godina osnivanja novog SK kao pokreta za Jugoslaviju, koji su neki nazvali i “generalskom partijom”.

– 1 – 2. februara Kosovo je na rubu građanskog rata. JNA je na ulicama kosovskih gradova. U sukobima sa milicijom poginulo je 27, a povređeno 54 demonstranata. Na strani milicije 1 poginuo i 43 povređena.

– 6. februara slovenački milicioneri napustili Kosovo.

– U februaru je prvi opšti sabor HDZ-a, na kojem Franjo Tuđman govori: “NDH nije bila samo puka kvislinška tvorevina i fašistički zločin, nego i izraz povjesnih težnji hrvatskog naroda za svojom samostalnom domovinom”. Tuđman je slično razmišljao i u vrijeme kada ga je Tito, zbog takvih ideja, 1961 godine poslao Bakariću na kadrovski raspored.

– 17. februara u Kninu je obrazovana SDS. Predsjednik za Hrvatsku je dr Jovan Rašković, a za BiH dr Radovan Karadžić (interesantno istovremeno i oba su psihijatri).

– 22. februara na komandnom mjestu Vrhovne komande je sastanak o “daljoj izgradnji koncepcije ONO” sa razradom pitanja o “ulozi Armije u suzbijanju unutrašnjeg neprijatelja”. Vrhovna komanda ili ŠVK

modifikuju zadatak JNA: "Odbraniti pravo naroda koji žele da žive u Jugoslaviji i miran razlaz sa onima koji to ne žele".

– 4. marta je miting na Petrovoj Gori (Kordun). Zvezde mitinga su general Dušan Pekić, slike S. Miloševića i "neoficijelni" J. Opačić iz Knina.

– U martu i aprilu su masovne noćne straže u Hrvatskoj i daljnje zaoštavanje međunacionalnih odnosa.

– 8. aprila – pobjede M. Kučana i DEMOS-a na izborima u Sloveniji.

– 19. aprila ukinuto vanredno stanje na Kosovu.

– 27. aprila pobjeda HDZ-a u Hrvatskoj sa 42% glasova. Od 115 općina – HDZ pobjedila u 71, a opozicija u 44. U Sabor Hrvatske izabrano je 48 Srba (samo 5 sa liste SDS). Tuđman razgovara sa Raškovićem, diže mu ugled i svjesno potcjenjuje 43 poslanika – Srba sa liste SKH-SDP.

– 1. maja izašlo je "Uputstvo za upotrebu operativno-strategijskih grupacija" sa važnošću do 1992 godine. Interesantno, izdato je paralelno sa Odlukom o razoružanju TO. Da li je vrijeme od 1. maja 1990 do 1992 godine planirano vrijeme u kojem bi se formirala velika Srbija?

– 16. maja za predsjedavajućeg SFRJ dolazi B. Jović, a 17. maja "strategijska" Odluka – naređenje SSNO-a da Teritorijalna odbrana preda oružje, što važi za sve, ali ne za Srbiju i Crnu Goru.

– U maju je masovno naoružavanje Srba u Hrvatskoj i Bosni, odluka da se ratni planovi rade bez TO. Incident u Benkovcu.

– Sabor SPC bira novog patrijarha – episkopa raško-prizrenskog, koji je rođen u Slavoniji. Prvi patrijarh rođen van Srbije, kao što je papa Pavle prvi papa Sloven. Prva poruka novog patrijarha je o "otkrivanju stratišta, grobova, novomučenika i novosvetitelja".

– 23. i 24. maja sukobi u Mariboru, tzv. slučaj "Pekre".

– 25. maja pred Kućom cvijeća – V. Šešelj "probada vampira glogovim kocem". Niko, pa ni ŠVK javno ne reagira, a sve se odigrava u blizini groba vrhovnog komandanta. Ne reaguju ni SUBNOR-i Jugoslavije i Srbije.

– 30. maja, na brzinu završen prekinuti 14. kongres SKJ bez delegacija Slovenije, Hrvatske i Makedonije.

– U junu je osnovano Udruženje Srba iz Hrvatske u Beogradu. Glavne zvjezde su Jovan Rašković (SDS), Stanko Radmilović (predsjednik vlade Srbije) i Milorad Vučelić (SPS).

– U istom mjesecu je ugovor o saradnji Babić – Kuprešanin u Banja Luci, što je praktički dogovor o integraciji Kninske i Bosanske krajine.

– Jula 1990 je pismo kninskih milicionera P. Gračaninu u kome kažu da “neće u redarstvenike”. U Strmici J. Opačić govori: “Bolje rat, nego podaništvo”. Jovan Rašković šeta po Bosni i osniva SDS. U pitanju su šire ambicije, a sve ovo emitira Radio-Knin, čija je oprema stigla iz Beograda.

– 5. jula odlukom Skupštine Srbije raspušteni su svi organi Kosova i uvedene privremene mjere u 250 preduzeća.

– 16. jula formirana je Socijalistička partija Srbije.

– 25. jula na I srpskom saboru (u Srbu) objavljuje se Deklaracija o suverenosti i autonomiji, “srpski ustanak bez oružja”, “srpsko nacionalno vjeće” i “odluka o referendumu”. Uz Jovana Raškovića i Milana Babića su Antonije Isaković i Tanasije Mladenović. Sabor predstavlja strategijsku grešku i školski primjer velikosrpskog mitinga. Hrvatski Sabor takođe pravi strategijsku grešku – izbacuje Srbe iz Ustava još uvijek Socijalističke Republike Hrvatske.

– 29. jula Ante Marković na Kozari osniva Savez reformskih snaga Jugoslavije.

– 1. avgusta 1990 novine (list) četničkog pokreta “Velika Srbija” broj 2 Beograd, donosi mapu velike Srbije koja se sastoji: iz sjeverne Srbije koju čine Srem, Banat, Bačka, i Slavonija do Virovitice; Zapadne Srbije koju čine: Banija, Kordun, Lika, Dalmacija i Bosna i Hercegovina; Stare Srbije koju čine: Kosovo i Crna Gora; Južne Srbije koju čini Makedonija i istočne Srbije od Dunava do južno od Niša. Na toj mapi je slogan: “Srbine, brate, ne zaboravi, ovo su srpske zemlje.”

– 17. avgusta, ustanak ili “pobuna Srba” u Hrvatskoj. Požar je ranije upaljen, a sada se samo razbuktava. Mnogo je događaja – noćne straže,

barikade, ranjavanja, oduzimanje oružja od milicijskih stanica, nude se i dolaze dobrovoljci iz Pazove i sa Kosova. U Kninu su crnogorske komite. Zelenbaba u Pazovi objavljuje da je opremljen srpski Dinarski korpus. Izjava generala Vuka Obradovića da “Armija nije uključena u tzv. scenarij, kako tvrde Mesić i Tuđman.”

– 21. avgusta 1990 dr J. Rašković saopštava: “To je opšte ludovanje, od ludosti nema koristi”.

– 11. septembra sukob Muslimana i Srba u Foči.

– 13. septembra u Kačaniku Ustav Republike Kosovo.

– 14. septembra komandant Kninskog korpusa general Špiro Niković traži mir u Kninu, premješten je u novi Bihaćki korpus a na njegovo mjesto, na čelo 9. kninskog korpusa, postavljen je povjerljivi pukovnik Ratko Mladić.

– Septembra i oktobra, vode se pregovori, ali i dalje barikade i otimanje oružja. Hrvatski specijalci su u Petrinji. Blokada svih saobraćajnica u Kninskoj krajini. Glina je novo žarište. Zašto JNA nije osigurala puteve, željeznice od onih koji ih zaprečavaju – pita se ceo svijet?

– Oktobra 1990 – Špegeljev “plan odbrane Hrvatske”. JNA se sprema da hapsi Špegelja i druge. Dogovor sa Slovencima.

– Oktobra Predsjedništvo SFRJ čini odgovornom 5. vojnu oblast da uzme komandu nad Teritorijalnom odbranom Slovenije. Smjenjen je general I. Hočevar.

– 23. novembra ubijen je Goran Alavanja i ranjeni Srbi milicioneri Stevan Bukarica i Jovan Graovac, na raskrsnici puteva Kruševo – Žegar u sektoru Benkovac. Prije toga su kod Obrovca ranjeni rođaci Bubalo iz Donjeg Lapca. Prema pisanju štampe, u to su bili upleteni G. Veselinović – predsjednik obrovačke općine i S. Dubajić. Na ovom prostoru nisu u pitanju samo zasjede, već i formiranje jedinica na granici sjeverne Dalmacije i Like. Nosilac i organizator je “Savjet narodnog otpora Kninske krajine”.

– Novembra je proglašena SAO Krajina – istog dana kada i novi hrvatski Ustav.

– 29. novembra, sa oružjem u Dvoru na Uni uhapšena je grupa sa Željkom Ražnatovićem Arkanom na čelu.

– 12. decembra je posljednji sastanak JNA sa slovenačkim penzionisanim generalima. Plebiscit u Sloveniji – 88,5% za osamostaljenje.

– 22. decembra, organizacija SKJ u JNA pristupa SK – pokretu za Jugoslaviju. Unapređenje Veljka Kadijevića u čin generala armije na čemu mu, pored zvaničnika, čestitaju Vojislav Šešelj, David Rastović iz Srba i Milan Babić iz Knina.

– 26. decembra proglašena samostalnost Slovenije.

– U drugoj polovini 1990 je izvršeno više stotina terorističkih akcija, s obje strane, posebno u Kninskoj krajini.

– Godina 1990 je godina početka oružanih sukoba, rata na tlu SFRJ. Godina definitivnog stavljanja JNA pod uticaj Srbije i Crne Gore. Godina prijedloga za upotrebu sile “barem na određenim tačkama”. To je godina raspada jugoslovenskog tržišta. Oružje je jače progovorilo.

1991 GODINA

Ovo je još strašnija godina. Produženje terorizma, akcije po planovima svih strana. Šetanje predsjednika republika. Godina pravih ratova u Sloveniji i Hrvatskoj. Zenit agresije.

- 4. januara formiranje SUP-a Kninske krajine.
- 9. januara naredba o rasformiranju paravojnih snaga i početak “ratnih igara”.
- 18. januara je “Informacija SSNO-a”, koju su rukovodstvu Hrvatske dostavili “poverljivi krugovi iz saveznih institucija”, odluka Kadijevića – u dogovoru sa Jovićem, da se hapse J. Manolić, S. Boljkovac i ostali iz Hrvatske i J. Janša i J. Bavčar u Sloveniji. Tu je i telegram B. Jovića – Tuđmanu, da će “vojni organi ići do kraja”.
- 13. januara u Kninu i Krajini ponovo uvedena noćna dežurstva.
- 24. januara dogovor između Slobodana Miloševića i Milana Kučana da se Slovenija otcjepi od Jugoslavije. Srpsku delegaciju čine: Slobodan Milošević, Slobodan Unković, Stanko Radmilović i Dragutin Zelenović, a slovenačku: Milan Kučan, Franc Bučar, Jože Mecinger i Plut.
- Deklaracija o suverenosti Makedonije.
- 25. januara “Informacija Političke uprave SSNO-a”. Po sadržaju, to je politička osnova za udar. Da li Informacija zamjenjuje i neku vojnu direktivu ili je njen prilog? Tu je film o Špegelju u kojem se optužuje za terorizam, šverc oružjem i napad na JNA. Dva su pitanja bez odgovora: zašto JNA ne spriječava uvoz oružja, već snima film i zašto je Hrvatska morala da nabavlja oružje na crnom tržištu?
- 28. februara SAO Krajina donijela odluku da se razdruži od Hrvatske.
- U martu 1991 B. Jović odobrava vojnu akciju u Pakracu; 150 hrvatskih MUP-ovaca na Plitvicama (dva mrtva i 20 ranjenih). Zarobljen je prvi budući predsjednik Krajine, Goran Hadžić, i pale su prve žrtve oko

Borova.

– 12. marta je sjednica Vrhovne komande, koja odbija predlog ŠVK o zavođenju vanrednog stanja;

– 13. marta 1991 – jedna noć konsultacija Veljka Kadrijevića sa Jazovom, a predsjednik SIVa Ante Marković i oficijelni krugovi “o tome ništa ne znaju”. Veljko Kadrijević je otputovao u Moskvu u pauzi čuvene trodnevne sjednice Vrhovne komande. Borisav Jović beleži: “Veljko mi je sinoć posle sednice Predsedništva zatražio saglasnost da preko noći ode u Moskvu na konsultaciju sa Jazovom. Želi da pita dali će nas SSSR zaštititi od eventualne intervencije zapada, ako idemo na upotrebu vojske za sprovođenje naredbi Predsedništva. Složio sam se. Išao je i vratio se iste noći.” Rusi su rekli da nema varijante u kojoj zapad računa sa njihovom intervencijom. O sovjetskoj pomoći su izbjegli razgovor. U prisustvu Miloševića, Jovića i Adžića, Kadrijević je saopštio: “Idemo na vojni udar s ciljem da se smeni Vlada i Predsedništvo, da se ne dozvoli sazivanje Skupštine, republičke vlasti ne dirati ukoliko podrže udar. U protivnom i njih.” Stanje je zaista dramatično. Traži se zavođenje vanrednog stanja. Presuđuje glas Bogića Bogićevića. Vojni udar je planiran 12. marta. Povezano s ovim Branko Mamula je išao u London, Blagoje Adžić u Pariz, a Stane Brovet u Moskvu prije Kadrijevića. Pariz i London, izgleda neće se mješati ako bude vojni udar, a Moskva da se sačeka pad Gorbačova. Bogić Bogićević kasnije piše da je bila predviđena vojna uprava u Sloveniji, Hrvatskoj i BiH i promjena rukovodstva u Makedoniji. Paralelno s ovim hapšenje Franje Tuđmana i Milana Kučana.

– 16. marta odluka o otcjepljenju SAO Krajine od Hrvatske;

– 16. marta 1991 Slobodan Milošević izjavljuje: “Jugoslavije više nema i ne priznajemo savezne organe i njihove odluke.” Do vojnog udara nije došlo, kako kaže Blagoje Adžić u Intervjuu NIN-u, zbog toga što “niti jedan vojni udar u svetu nije uspeo bez podrške jedne inostrane jake vojne sile.” Ovom sjednicom rat je samo odgođen.

– Marta 1991 razgovori Milošević – Tuđman u Karađorđevu o podjeli BiH.

– 31. marta oružani sukob na Plitvicama.

– 14 aprila 1991 nastavak razgovora iz Karađorđeva – u Tikvešu –

Baranja. Na srpskoj strani su S. Milošević, S. Avramov, K. Mihajlović i V. Kutlešić. Na hrvatskoj strani su F. Tuđman, D. Bilandžić, S. Sokol i Z. Lerotić. Mape su bile prisutne. Nema podataka o tome ko od generala prisustvuje. Da li su bili u blizini? Međutim, generali Kadijević, Adžić, Spirkovski i Panić, s jedne, a Špegelj, Tus i Bobetko, s druge strane, moraće da odgovore gdje su tada bili i šta znaju o pregovorima svojih političkih šefova.

– Aprila 1991 tzv. “šetnje” predsjednika republika (u Splitu, Beogradu, Brdu kod Kranja, Ohridu, Cetinju). U maju je pauza, tada se već puca, a onda, 6. juna sastanak u Stojčevcu (Sarajevo). JNA ide u zapadnu Slavoniju čim se zapucalo kod Pakraca. Osniva se ZNG – promocija hrvatske vojske. Ratnohuškački miting (14. aprila) u Borovu Selu (Šešelj, Paroški i Cvijan – ministar u Vladi Srbije).

– 23. aprila B. Kostić – novi član Predsjedništva SFRJ iz Crne Gore.

– 29. aprila Kninski korpus i milicija Krajine opkolile su Kijevo i to je novi znak za širi sukob.

– 2. maja (tj. dvije sedmice poslije Tikveša) izbija – sa 17 mrtvih i još više ranjenih hrvatskih milicionera u Borovu Selu – najveći sukob do tada. U Zadru i Splitu su demonstracije: gine prvi vojnik JNA. Počinju blokade kasarni JNA od strane hrvatske vojske. Vojislav Šešelj hvali “dobrovoljce” da su na djelu pokazali “mušku srpsku ruku”, a Mirko Jović, lider Srpske narodne odbrane, govori o etničkom čišćenju.

– 17. maja – raspad Predsjedništva SFRJ, oružje u Baru za Knin i nova faza rata u Hrvatskoj.

– 19. maja blokirana tenkovska brigada pred Kupresom.

– 11. juna general Rašeta izvještava “da se narod u Lici sprema u zbjegove, a muškarci za borbu”. Iz Srbije stigla dva tenkovska bataljona, jedan u Pivku a jedan u Petrinju.

– 24. juna uvedena je puna borbena gotovost u jedinicama 5 VO, prebazirane specijalne jedinice na aerodrom Cerklje, djelomična mobilizacija u 1. i 3. VO i preuzeta Uprava za kontrolu letenja.

– 25. juna generalu Kolšek u izdato usmeno naređenje – “preuzeti

granične prelaze i čvrsto ih držati”.

– Rat u Sloveniji 26. i 27, a 29. juna sporazum između SIV-a i Predsjedništva Slovenije da se prekinu operacije, a 7. jula Brionski sporazum i dogovor o povlačenju JNA iz Slovenije.

– Juna i jula oko Knina okupilo se, pored domaćih, oko 7.000 pripadnika raznih paravojskih snaga

– u Golubiću je kapetan Dragan, četnički odred majora Teodosijevića je na Kosovu, tu su Šešeljevi i Jovićevi četnici. Kneževićeva milicija u Civljanima, “božurevci” i srpski specijalci. Ima žrtava u Glini, Kostajnici i Mirkovcima.

– 11. jula Uprava za moral SSNO-a naređuje da se iz teksta Svečane obaveze briše SFR i da ostane samo Jugoslavija, da se briše socijalističko samoupravljanje i ostane samo “domovina”. Ove promjene su zapanjile velik broj ljudi u JNA.

– 12. jula u Domu garde – Beograd, (“Borba”, 29. jula) Kadijević izjavljuje: “Cilj JNA je da spreči građanski rat”. (Rat je već tu – I. R.) “Da onemogući vojnu intervenciju i da svaki narod koji želi, ode sa što manje krvi, a isto tako da oni koji žele da ostanu to isto postignu sa što manje krvi”. Objašnjenje tako formulisanog cilja JNA, Veljko Kadijević daje (dvije godine kasnije), kao svjedok na suđenju generalu Trifunoviću, rekavši: “Formulacija Predsjedništva, sprečavanje međunacionalnih sukoba, značila je, zapravo, oslobođenje srpskih krajeva u Hrvatskoj, zatim izvlačenje JNA na granice jedne buduće Jugoslavije” (“Borba”, 18. maja 1993).

– 15. jula na Kolegijumu SSNO-a g. Kadijević je pored ostalog rekao: Sticajem raznih okolnosti republika Slovenija je opredjeljena za otcjepljenje – u njoj je pronjemački režim. U Hrvatskoj je moguć sukob Hrvata i Srba. U Bosni i Hercegovini nacionalne podjele su očigledne, a prisutne su teze o podjeli između Srbije i Hrvatske. U Makedoniji je komplikovano. U Crnoj Gori su za Jugoslaviju. U Srbiji opozicione snage koriste situaciju i idu u spor sa Hrvatskom.” Tada je i obavijestio da je poginulo oko 300 pripadnika JNA (pukovnik V. Predojević – “U procjepu”).

– Jula u Hrvatskoj su formirane tri “borbene linije” – tri ratišta – Kninska krajina, istočna Slavonija sa Baranjom i Kordun.

– Jula general Špegelj daje ostavku i ilegalno ide preko Slovenije za Njemačku.

– 13. avgusta izašla je naredba broj 745-1 kojom treba da se avionima iz Pule u Beograd preseli admiral Mamula. Naredbu je potpisao načelnik kabineta Veljka Kadijevića, tada pukovnik, dr Vuk Obradović. Tih dana transportnim avionom, preseljene su neke porodice vojnih lica iz Pule, Zadra, Splita i Zagreba. Ovo preseljavanje je ocjenjeno kao loš predznak.

– Avgusta je podjeljena BiH, i to na dva djela – srpski i hrvatski. Tih dana Borisav Jović je rekao Stipi Mesiću: “Slušaj, nas Srbi u Hrvatskoj ne interesuju. Radite s njima šta hoćete, nabijte ih na kolac. Nas interesuje BiH i to 66% teritorije i mi ćemo to uzeti” (Stipe Mesić, 25. aprila 1994).

– 27. avgusta Deklaracija o Jugoslaviji u Briselu i Srbiji upozorenja.

– Septembra nema punog Predsjedništva – nema Bogića Bogićevića, Janeza Drnovšeka, Stipe Mesića i Vasila Turpukovskog. Ostaje krnje predsjedništvo Kostić, Jović, Sejdo i Kostić II.

– Od septembra do kraja godine vodi se totalan rat između Srbije i Hrvatske u istočnoj i zapadnoj Slavoniji, oko Dubrovnika, u Hercegovini i na liniji Karlovac – Gospić – Šibenik.

– 7. septembra Haška mirovna konferencija o Jugoslaviji.

– 17. septembra u Igalu, u prisustvu Karingtona, Tuđman, Milošević i Kadijević potpisali zajedničku Izjavu o prekidu vatre.

– 18. septembra se održava burna sjednica Saveznog izvršnog vjeća. “Politika” (od 21. septembra 1991) objavljuje stenogram, iz koga se vidi da je A Marković predložio da savezni sekretar za narodnu odbranu V. Kadijević i njegov zamjenik S. Brovet, podnesu ostavke. Većina članova SIV-a se tome usprotivila. “Hoćemo li dopustiti do kraja takav rasplet događaja koji će uroditi, možda, i stotinama hiljada mrtvih i jednom takvom izolacijom naše zemlje, iz koje se nećemo izvući desetljeća, ili ćemo imati snage da stavimo na dnevni red sudionike sukoba i da o njima razgovaramo, otvoreno i jasno i da tražimo konsekvence koje moraju omogućiti rasplet događaja” – zapitao se A. Marković, procjenjujući tadašnju situaciju i njene posljedice, ali je očigledno da SIV nije bio u

stanju da ga shvati ili to nije želio.

– 20. septembra Užički i Podgorički korpus su u istočnoj Hercegovini (koncentracija za splitsku i dubrovačku operaciju), a Novosadski i Beogradski su u Sremu i istočnoj Slavoniji.

– 20. septembra 1991 general Adžić obavještava o ofanzivi Hrvatske protiv JNA. (Pali su Gospić, Virovitica, Đakovo, Ploče, Slavonski Brod,). Na izmaku su snage u Varaždinu, Bjelovaru, okruženi su Zagreb i Jastrebarsko. “Raniji plan – presjeći Slavoniju na liniji Okučani -Daruvar – djelomično je uspio. Probiti se prema Jadranu na liniji Zadar, Šibenik, Split i presjeći Hrvatsku i Hercegovinu na liniji Ploče – Mostar, probiti se od Petrovca do Karlovca, preseći Zagreb sa juga i spojiti se sa jedinicama iz Slovenije – nije ispunjeno, a V Kadijević “deluje izgubljeno... vojska će izgubiti rat protiv Hrvatske..., ako se ne osigura motivacija i mobilizacija”. B. Jović piše: “Slobodan i ja smo ocjenili da je Veljko izgubljen i da bi se vrlo rado ‘povukao na kukavičji način’ Njegov moral je na nuli.” – (str. 387 – Jovićeve knjige).

– 28. septembra dolazi do navodnog puča, kojim je grupa oficira pokušala da smjeni Veljka Kadijevića, koji, po generalu Vasiljeviću (“NIN”, 24. jula 1992), ne uspjeva. Ovaj puč u svojoj knjizi Kadijević nije ni pomenuo.

– U jesen, V. Kadijević je u posjeti Gadafiju (str. 88 njegove knjige), gdje “otkriva” ideju Gadafija o obaranju srpskog rukovodstva po sugestiji Izetbegovića i Gligorova. Gadafi je u tom susretu, navodno, odustao od ideje, a po Kadijeviću, tako su spašena dva “glavna stuba odbrane Jugoslavije – srpski narod i JNA”.

– U jesen 1991 je u Pakračkoj Poljani likvidirana veća grupa civila srpske narodnosti, srpska porodica Zec u Zagrebu i preko 100 Srba u Lici (kod Široke Kule). Sve je ovo poznato Merčepu, Rimcu i Tomljenoviću, a vjerovatno i Vekiću, Šušku, Šeksu, Džodanu i drugima.

– Septembar 1991 je karakterističan. Sastanak šestorice (poslije prekida vatre) pred evropsku konferenciju o Jugoslaviji, na kojem V. Kadijević referiše da vojska mora biti spremna za rat “Ofanzivan i visokog intenziteta...” a za to je potrebna “mobilizacija u Srbiji i Crnoj Gori, Srba u Hrvatskoj, BiH i nešto Makedonaca i Muslimana” i treba “podići na noge

TO u Srbiji i Crnoj Gori... i partizanske snage u Hrvatskoj". ŠVK traži da se u tom smislu donese odluka. Ovakav predlog je primljen k znanju (B. Jović, "Poslednji dani SFRJ", str. 382 – 384.)

– 7. oktobra raketirani Banski dvori u Zagrebu

– 8. oktobra 1991 sveobuhvatne sankcije prema Srbiji.

– 11. oktobra u Hagu dogovor između Miloševića, Tuđmana i Kadijevića da JNA napusti Hrvatsku.

– 22. oktobra i 7. novembra 1991 V. Kadijević ponovo traži uvođenje ratnog stanja i opštu mobilizaciju (mada su i jedno i drugo već u funkciji). Svi zahtjevi i izjave V. Kadijevića su "verbalni vojni udari". Tu je nova procjena V. Kadijevića da je "stanje na ratištu povoljno" i da se sa još možda dve brigade, može izvršiti zadatak" (B. Jović, n.d str. 388 – 389.)

– 24. oktobra prekid vatre kod Dubrovnika.

– 25. oktobra B. Jović piše "o latentnom nepoverenju i skoro sukobu između S. Miloševića i vojske, pre svega, generala Kadijevića"... Kadijević je "neraspoložen što Srbija ne daje dovoljno rezervista... i faktički nas optužuje". S. Milošević i B. Jović imaju "ozbiljnu zamerku vojsci što nas je dovela u ovakvu situaciju". B. Jović priznaje, "čak sam bio i podneo ostavku, da joj (JNA) dam prazan prostor za akciju", a S. Milošević "zazire od Veljka, koji se mnogo trpa u politička pitanja, a vojna ne rešava".

– 27. oktobra ŠVK traži (od B. Kostića, B. Jovića, S. Bajramovića i J. Kostića) 250.000 ljudi pored 100.000 mobilisanih, a 30. oktobra V. Kadijević saopštava S. Miloševiću da ima namjeru da "svim raspoloživim snagama krene u oslobađanje kasarni u Hrvatskoj (u njima ima 13.000 ljudi) i na rušenje gradova". Slobodan mu je odgovorio "da to nije pametno". Dakle, totalan razlaz (u mišljenju) između vrhovnog komadanta i načelnika štaba.

– Oktobra 1991 je predložen Karingtonov plan koji ne nudi raspad Jugoslavije.

– 7. nobembra u 22 h general Marijan Čad, komandant 13. korpusa dobio nalog da se tuče Rijeka (Izjava g. Čada – u "Nacionalu" 1998).

– 18. novembra 1991 srušen je sa zemljom Vukovar. Tada se događaju masovna ubistva Hrvata i “Ovčara”. Ovo je poznato srpskoj strani, a posebno Paniću, Šešelju, Šljivančaninu i Arkanu. Počinju razgovori o upućivanju “plavih šljemova” u Krajinu i Hrvatsku.

– 21. novembra dr Branko Kostić, potpredsjednik Predsjedništva SFRJ uručuje Orden jugoslovenske zvezde sa lentom generalu Veljku Kadijeviću. Orden se dodjeljuje poslije rata u Sloveniji, veoma intenzivnog rata u Hrvatskoj – poslije Vukovara i Dubrovnika i ne za dan Armije (22. decembar) kako se to uobičajeno radilo.

– Do 20. novembra 80% priprema i planova za rat u BiH bilo je gotovo. (Po izjavi Dobrile Gajić – Glišić, šefa kabineta generala T. Simovića – ministra odbrane u vladi Srbije).

– 24. novembra u Ženevi S. Milošević, F. Tuđman i V. Kadijević postižu 14. sporazum o prekidu vatre.

– Decembra 1991 donose se radikalne odluke na nivou Srbije i JNA. Dogovor o povlačenju JNA i podjela vojne imovine iz Makedonije, povlačenje JNA iz Hrvatske i povlačenje iz JNA u BiH svih građana iz Srbije i Crne Gore, a vraćanje rođenih preko Drine na zapad “kao strategijski i politički neophodno”. Kada je načelniku Štaba Vrhovne komande saopštena ta odluka (5. decembra) izjavio je da to “nije u skladu sa politikom i praksom JNA..., ali da će pogledati i učiniti sve što bude mogao” (B. Jović, n.d str. 420), da bi 25. decembra ŠVK dislocirao vojsku u skladu sa odlukom od 5. decembra.

– 12. decembra Savjet bezbjednosti odobrio Vens-Ovenov plan.

– Kraj 1991 je obilježen usklađivanjem koncepata (S. Milošević i V. Kadijević) angažovanja mirovnih snaga UN u Jugoslaviji, koje je predložio Sajrus Vens da bi se obezbjedio prekid oružanih sukoba na kriznim žarištima.

– Decembra 1991 je ostavka A. Markovića, koji savezni budžet naziva “ratnim”.

– 31. decembra 1991 u kabinetu Branka Kostića (uz prisustvo Jugoslava, Sejde i Bore), uz čašicu pića, “Veljko nam kaže da je odlučio da podnese ostavku” iz zdravstvenih razloga. B. Jović bilježi: “Vjerujem da

ima i drugih razloga, koje ne želi da pominje” (B. Jović, n.d str. 422).
Godine 1991 pucalo se rafalima svih vrsta u Sloveniji, Hrvatskoj, BiH, Crnoj
Gori i Srbiji...

1992 GODINA

To je godina nastavka (iako sa prekidima) rata u Hrvatskoj. Rat u Bosni i Hercegovini najstrašniji od svih ratova na prostoru nekadašnje SFRJ. Godina nestanka SFRJ i početak "treće" Jugoslavije koja je nazvana Savezna Republika (SRJ). Blokada SRJ od strane međunarodnih faktora. Godina nestanka JNA i ostavka posljednjeg ministra (general) odbrane.

– 2. januara Sajrus Vens, Franjo Tuđman, Slobodan Milošević i Veljko Kadijević postigli sporazum (nazvan Vensov plan) – demilitarizacija zona i povlačenje JNA iz Hrvatske.

– 3. januara je Sarajevski sporazum o prekidu neprijateljstava između JNA i Hrvatske vojske, pošto je od 1990 do tada ¼ teritorije Hrvatske pod kontrolom JNA i Srba. Ali, to je samo privremeni prekid rata u Hrvatskoj.

– 6. januara V. Kadijević se povlači sa dužnosti saveznog sekretara, s objašnjenjem – "presudilo je moje zdravstveno stanje". Na 154. strani svoje knjige, šire govori o faktorima koji su usloveli njegovo povlačenje, tj. "da nova transformacija vojske traži mlade ljude, koji nisu učesnici NOR-a". Takođe, kaže: "kao posljednji učesnik NOR-a u JNA nisam se mogao prihvatiti uloge političkog kameleona", valjda u vezi sa skidanjem petokrake zvijezde, jer odluci o tome na sjednici Predsjedništva "nije prisustvovao, već poslao jednog svog saradnika". Ovo čini posljednji general JNA iz NOR-a, kada se skida i ukida simbol borbe za slobodu protiv fašizma. Taj simbol – crvenu petokraku – skinuo je sebi i ranije, a ne formalnim neprisuštvovanjem sjednici.

– 7. januara JNA je oborila helikopter OUN kod Novog Marofa – 5 mrtvih – Francuza. – Armijski vrh je januara 1992 odbio da učestvuje u obilježavanju 100-godišnjice rođenja vrhovnog komandanta, obrazlažući da JNA "ne bi mogla u tome učestvovati".

– 15. januara međunarodno priznanje Slovenije i Hrvatske.

– Januara i februara se u "Panorami" na Palama "odmaraju" R. Karadžić, N. Koljević, B. Plavšić, G. Đogo, V. Ostojić i drugi. Artiljerijska

oruđa se izmeštaju iz Sarajeva. Tu je tih dana i V. Šešelj, a govori se o 20.000 napadača oko Sarajeva.

– 21. januara odluka za UNPROFOR u Hrvatskoj u skladu sa Vensovim planom

– 9. februara Skupština RSK u Glini prihvatila Vensov mirovni plan.

– 14. februara u Sarajevu Međunarodna konferencija o BiH, a 18. februara u Lisabonu usvojena Deklaracija o Jugoslaviji

– Referendum o nezavisnosti i suverenosti BiH. 62,8% glasalo je za suverenu i nezavisnu BiH.

– 22. februara rukovodstvo Republike Srpske Krajine prihvatilo je Vensov plan. S. Milošević je prekinuo saradnju sa Milanom Babićem. Dolazi Milan Martić, koji se složio sa mirovnom operacijom. Prethodnica je tzv. “sabor srpskih zemalja” (50 Srba u sali “Beograd” – palata federacije), kojim je rukovodio Branko Kostić, tada predsjedavajući u Predsjedništvu.

– 24. februara u Banja Luci proglašena “Srpska Republika” čime se de facto djeli BiH.

– Mart obilježavaju referendum u BiH, ubijanje svata na srpskoj svadbi na Bašćaršiji.

– 26. marta je objavljena poruka D. Ćosića (na Kongresu srpskih intelektualaca u Sarajevu) o “što pravednijoj diobi i razgraničavanju”.

– Povlačenje JNA iz Makedonije.

– Aprila je BiH priznata od Savjeta bezbjednosti i postavljen zahtjev da se JNA povuče iz BiH, iako je general Života Panić izjavio da se neće povući za “5 – 7 godina”, Umjesto generala Milana Vukovića dolazi general Ratko Mladić. Srbi u BiH su dobili svoju vojsku. Vode se borbe oko “Holiday inn-a”, ukida se Republički štab TO i obrazuje novi. U Bosni je šest brigada hrvatske vojske.

– 6. aprila 1992, na dan napada fašista na Jugoslaviju (1941), na dan oslobođenja Sarajeva (1945) – poslije završenih priprema na Palama, SDS BiH i Karadžićeva milicija započinju pravi rat u BiH. Tog dana i

priznanje BiH.

– Od aprila do sredine maja, vode se borbe u dolini Drine. Padaju redom: Bijeljina, Zvornik, Višegrad, Foča, Čajniče i Rudo.

– Sarajevo je pod opsadom od 5. aprila 1992 do 30. septembra 1993, kada su i najžešće borbe i najveće rušenje grada. Padaju Modriča, Derventa (Bosanski Vukovar), Šamac, Doboj i Kupres. Velike borbe se vode oko Tuzle i Bihaća. Miniran je aerodrom Bihać (po naredbi iz Zemuna), a 18. maja Bihać je napušten.

– U aprilu je rušenje Mostara i borbe u Hercegovini od 10. aprila do 19. novembra 1992.

– 27. aprila “stvorena” je SRJ – dvočlana federacija Srbije i Crne Gore, na bazi brzo napisanog “žabljačkog ustava” i stvorena Vojska Jugoslavije, koja će, po generalu Dušanu Dozetu (iz rukovodstva SPS), biti “kvalitetno potpuno drugačija”. Istog dana, odbijen je Karingtonov plan o savezu suverenih jugoslovenskih država – republika. To je značilo i nastavak rata u BiH i Hrvatskoj – strašnijeg od onog koji se vodio do tada. To je sada rat SRJ, na čijem čelu je Dobrica Ćosić sa tri srpske vojske pod Generalštabom Vojske Jugoslavije (načelnici su generali Blagoje Adžić, Života Panić i Momčilo Perišić). A u stvarnosti, iza toga odavno stoji S. Milošević, što je jedinstven primjer u istoriji i praksi federalizma. Da li ovo znači da bi S. Milošević mogao postati i formalno predsjednik SRJ i komandant njene vojske, bez Ćosićeve i Lilićeve protokolarne uloge – vidjeće se.

– Za predsjednika Savezne Republike Jugoslavije izabran je Dobrica Ćosić. Tada je iz aktuelnog vrha Srbije objavljeno: “Srbi ga poznaju i obožavaju, jer je slavan pisac i veliki intelektualni autoritet” a nešto kasnije kada je Dobrica pokušao rušiti Miloševića potpisao je svoju političku smrtnu osudu. Naredbu za likvidaciju “srpskog Tolstoja” Slobodan Milošević povjerio je Vojislavu Šešelju, narodnom poslaniku i četničkom vojvodi kojeg je Dobrica Ćosić svojevremeno izdašno pomagao.

– Od januara do maja 1992 penzionisano je po raznim osnovima 58 generala, a prije toga otišli su Slovenci, Hrvati i Muslimani. Za prvo penzionisanje Borisav Jović piše da je ono usaglašeno sa vojnim rukovodstvom, za drugo kaže da je spiskove pravio Branko Kostić, a Veljko

Kadijević ih je korigovao i složio se. S. Milošević je jedino brinuo što je penzionisan ministar odbrane Srbije M. Negovanović. Jedan od tada penzionisanih komandanata jednog od važnih sektora, rekao je: “Tek koncem 1991 sam shvatio da je ovo ničiji rat i da Kadijević nije usvojio moj predlog o rasformiranju paravojnih snaga”.

– Od aprila do oktobra 1992, u punom jeku su srpsko – bošnjački rat i srpsko – hrvatski rat u BiH. U Hrvatskoj u ovom periodu najznačajnije su operacije “ Čagalj” i “Tigar” – borbe oko Neretve i Dubrovnika.

– 1. maja je Deklaracija KEBS-a kojom se rat u BiH ocjenjuje kao agresija.

– 2. maja zarobljen je Alija Izetbegović, Komanda SA napustila Sarajevo, a 3. maja Sarajevo je u obruču.

– 5. maja je povlačenje JNA iz BiH sa rokom od 15 dana.

– 6. maja prvi razgovori Karadžić – Boban u Gracu (Austrija).

– 7. maja Sabor Hrvatske objavio da je u ratu u toj republici poginulo 5.000, nestalo 6.000, 3.100 zarobljeno i ranjeno 20.000 ljudi.

– 8. maja ostavka NGŠ VJ generala Blagoja Adžića (rođen u BiH) i postavljanje Živote Panića (rođen u Srbiji). Na čelu odbrane su Srbijanci oba Panića – Milan Panić – ministar odbrane i Života Panić – načelnik GŠ.

– 10. maja Krizni štab BiH je objavio da je za 44 dana rata poginulo 1.320 ljudi, ranjeno 6.700, nestalo 1.900, a 350.000 izbjeglo van republike, a 320.000 unutar republike.

– 12. maja u Banja Luci izabrano Predsjedništvo Srpske Republike BiH, formirana srpska vojska sa g. Mladićem na čelu.

– 15. maja u Tuzli poginulo 49 pripadnika JNA.

– 30. maja je krvava eliminacija muslimanskog stanovništva iz Prijedora i okoline.

– 6. juna – saopštenje da JNA nije više u BiH – to je i svojevrsni manevar da bi se svijet “ubjedio” da SRJ nije više uključena u rat u BiH. Oko 50 % ljudstva i oružja ostalo je u BiH, a general R. Mladić je u

dnevnom kontaktu sa Beogradom i VJ.

- 7. juna artiljerijski napad na Tuzlu.
- 3. jula proglašena je “Herceg-Bosna”
- 4. jula Badinterova komisija saopštava: “SFRJ više ne postoji”.
- 5. jula srpska ofanziva u Posavini i sjevernoj Bosni.
- 14. jula premijer Milan Panić postaje i ministar odbrane.
- Jula D. Ćosić i M. Panić traže uklanjanje S. Miloševića. To je B. Joviću saopštio Dobrica Ćosić rekavši. “Slobodan Milošević mora da ide sa funkcije, jer je to interes Srbije i srpskog naroda” (B. Jović, n.d).
- 17. jula premijer SRJ počeo svoju mirovnu misiju, najprije u Sarajevu.
- 12. avgusta “Helsinki Voč” predložio istragu protiv B. Adžića, D. Bokana, M. Jovića, R. Karadžića, S. Miloševića, R. Mladića, Ž. Panića, Ž. Ražnatovića i V. Šešelja.
- Od 26 – 28. avgusta je međunarodna konferencija (400 delegata). Srbija je osuđena kao glavni krivac za rat u BiH. Umjesto lorda Karingtona dolazi lord Owen.
- Obnovljeni sukobi u BiH kod Bosanskog Broda, Doboja, Maglaja i Gradačca, na Tjentištu i Milićima.
- 30. septembra je u Ženevi Deklaracija o saradnji (Dobrica Ćosić i Franjo Tuđman) i uspostava diplomatskih odnosa.
- Oktobra 1992 rat između Muslimana i Hrvata i između Muslimana u Cazinskoj krajini. Ovaj rat traje do oktobra 1993, odnosno do 1995. Franjo Tuđman u hrvatsko-muslimanskom ratu “vidi rat između islamskog i kršćanskog naroda”.
- 9. oktobra je palo Jajce – dosta porušeno i egzodus oko 40.000 Muslimana i Hrvata.
- 29. oktobra generali J. Bobetko i P. Strugar na brodu “Avenger” potpisali sporazum o povlačenju vojske SRJ iz Konavlja.

– Oktobra srpska policija je preuzela federalno ministarstvo unutrašnjih poslova. To je uradio (predao) Pavle Bulatović koji je kasnije postao ministar odbrane, poslije pučem skinutog, a prije toga uvezenog i uz saglasnost Slobodana Miloševića, Amerikanca srpskog porijekla, Milana Panića.

– Medicinski centar u Sarajevu iznio podatke: da je u ratu u BiH poginulo 14.364 ljudi (1.447 djece). Kao nestali vodi se 57.000, od čega 8.550 djece.

– Oktobra Međunarodni crveni krst objavio postojanje 52 logora u BiH (24 srpska, 19 muslimanskih i 9 hrvatskih).

– Novembra je odluka o zabrani letova nad BiH i kontrola Jadrana i Dunava.

– Novembra i decembra, a poslije susreta D. Ćosića i Tuđmana povukli se od Dubrovnika i sa otoka Vis i Lastovo. UNPROFOR je na Prevlaci.

– Decembra je upućivanje snaga UN u Makedoniju i rezolucija da se zatvore svi logori u BiH – odluka o logorima kasnila je najmanje godinu i po.

– U Srbiji velika aktivnost za smjenu D. Ćosića i M. Panića. VJ podržava tu akciju.

1993 GODINA

Rat u Bosni i Hercegovini se “žestoko” nastavlja. Hrvatska vojska narasla na preko 200.000 prema 50.000 vojske Republike Srpske Krajine – na frontu od oko 700 km.

- 2. januara Vens-Ovenov mirovni plan kojeg odbijaju Srbi.
- 3. januara sastanak u Ženevi – tri zaraćene strane. Prisutni D. Čosić, F. Tuđman, R. Karadžić, M. Boban i A. Izetbegović.
- Januara operacija Maslenica tj. borbe oko Zadra. Hrvatska vojska zauzela Maslenički most, Peruću i Aerodrom Zemunik i tako je spojena sjeverna Hrvatska sa Dalmacijom. Borbe oko Travnika i Gornjeg Vakufa.
- 6. januara M. Panić “ambasador mira”.
- 18. februara pronađene masovne grobnice oko Zvornika.
- 22. februara uspostava međunarodnog Haškog suda.
- Opšta mobilizacija obveznika RSK na području SRJ
- 22. februara naređeno je da se Arkan povuče iz RSK.
- 3. marta A. Izetbegović potpisao tzv. vojni dio sporazuma o BiH.
- 25. marta višemjesečni pregovori o sudbini BiH završeni neuspjehom. R. Karadžić odbio da potpiše mirovni plan.
- 28. marta sporazum između Hrvatske i BiH o oružanim snagama BiH (HVO i Armija BiH).
- Otmica 47 muslimana na granici Srbije i BiH (Štrpci).
- U BiH je otkriveno 55 logora.
- 6. aprila prekinuti razgovori trojice komandanata u BiH
- 12. aprila otpočelo patroliranje nad vazдушnim prostorom BiH.
- 14. aprila HVO je “etnički očistila” Ahmiće i Lašvansku dolinu.

– 17. aprila primirje u zoni Srebrenice, ali zakratko.

– 23. aprila Skupština RS u Novom gradu odbila Vens-Ovenov plan, da bi ga definitivno odbili 26. aprila. Odbijanje tog plana izazvalo je burna reagovanja u zemlji i svijetu i pooštren režim sankcija.

– U aprilu 1993 na teritoriji bivše SFRJ ima više od 26.000 vojnika UNPROFOR-a, od čega oko 500 Amerikanaca. Glavne snage su u Hrvatskoj i BiH. U Hrvatskoj su: glavna komanda u Zagrebu, na tzv. sektoru “Zapad” (Daruvar) su četiri bataljona, na sektoru “Krajina-sever” (Topusko) su tri bataljona, na tzv. sektoru “Krajina-jug” (Knin) su četiri bataljona, a na sektoru “Istok” (Erdut) nalaze se dva bataljona, – ukupno trinaest bataljona pripadnika stranih trupa.

U Bosni su: komanda za BiH u Kiseljaku, bataljon Francuza u Velikoj Kladuši, bataljon Britanaca u Visokom, bataljon Španaca u Pločama i Mostaru, tri bataljona u Sarajevu (Ukrajinci, Egipćani i Francuzi).

U Makedoniji je Nordijski bataljon sastavljen od Šveđana, Norvežana i Finaca. U Crnoj Gori na Prevlaci su posmatračići.

U Srbiji je dio komande UNPROFOR-a, francuski pozadinski bataljon i patrole na Dunavu. Pomorska blokada je na Jadranu. Pokriveni su svi aerodromi – posmatračićima i vazduhoplovnim snagama nosača aviona i baza NATO u Italiji.

Tzv. “ružičaste zone” se nalaze na Kordunu, Baniji, Lici i sjevernoj Dalmaciji. Karakteristike ovog rasporeda su: ukupno najviše snaga u Bosni, a u Hrvatskoj najviše iz nesvrstanih zemalja. U Bosni su snage iz Zapadne Evrope i Kanade. Rusi su na granici prema Srbiji, a Skandinavci u Makedoniji. Najmanje je Amerikanaca. Nema Italijana i Njemaca. Najmanje snage su oko Drine i prema Crnoj Gori. Rasplamsavanjem rata i naročito poslije Dejtona, dolazi IFOR sa duplo većim snagama, u kojima su i brojni pripadnici američke vojske.

– 6. maja 1993 Sarajevo, Tuzla, Goražde, Žepa, Srebrenica i Bihać sigurnosne zone.

– 18. maja 1993 V. Kadijević, na suđenju generalu Trifunoviću, izjavljuje: “Sprečavanje međunacionalnih sukoba značilo je zapravo oslobađanje srpskih krajeva u Hrvatskoj, zatim izvlačenje JNA na granice

buduće države.” Istog dana je izjavio: “Da nije potpisan Vensov plan, išli bismo i u Zagreb.”

– Juna 1993 je izašla knjiga V. Kadijevića “Moje viđenje raspada – vojska bez države”, u izdanju “Politike”. Interesantno je da nije objavljena u izdanju Vojno-izdavačkog zavoda. To je prva oficijelna analiza djela rata od strane jednog visokog vojnog rukovodioca, sada već penzionisanog načelnika Štaba Vrhovne komande.

– Juna NATO ovladao vazдушnim prostorom iznad Hrvatske i BiH.

– 1. juna D. Čosić razrešen dužnosti predsjednika SRJ (75 za 34 protiv).

– 4. juna odluka da 5.000 novih pripadnika UNPROFOR-a štite 6 “zona bezbjednosti” (Sarajevo, Tuzlu, Bihać, Goražde, Žepu i Srebrenicu).

– 11. juna u Atini zasjedanje NATO (16 zemalja NATO i 22 istočne zemlje) i odluka da NATO obezbjedi vazдушnu zaštitu snagama UNPROFOR-a na poziv UN: Apel Srbima, Hrvatima i Muslimanima da okončaju rat u BiH

– 19. juna kontrola Dunava sa 180 policajaca.

– 23. juna završen drugi krug pregovora za zaustavljanje rata u BiH.

– 24. juna predsjednik Slovenije M. Kučan optužio Srbe za “genocid u Bosni, da se rat vodi iz Beograda i u posljednje vrijeme iz Zagreba”

– U ljeto 1993 je sastanak u Ženevi o trojnoj podjeli BiH, svađa oko granica i distanciranje od Vens-Ovenovog plana. Srbi idu na Igman. Zapad pretil vazдушnim udarima. F. Abdić proglašava AP Zapadna Bosna. Rat između Muslimana u Cazinskoj krajini.

– 3. jula otkazano gostoprimstvo posmatračkoj misiji KEBS-a za Kosovo, Sandžak i Vojvodinu. Patrijarh Pavle prvi put u RS. Porušene su džamije u Banja Luci.

– 9. jula S. Ogata, visoki komesar za izbjeglice upozorava: “da se 300.000 ljudi u Sarajevu nalazi na ivici katastrofe”, optužujući bosanske Srbe.

– 16. jula u Erdutu sporazum između Hrvatske i RSK da se do 31. jula povuku hrvatske trupe iz zauzetih prostora (Kotari, Zemunik, Peruća i Miljevački plato) u zamjenu za otvaranje Masleničkog mosta i aerodroma Zadar i da taj prostor kontrolira UNPROFOR

– 26. jula u Sarajevu Srbi tukli bazu UNPROFOR-a – Francuze.

– 30. jula u Ženevi postignut sporazum o ustavnom uređenju BiH kao saveza SR, Herceg Bosne i Republike Bosne, a 31. jula počeli razgovori o mapama.

– 31. jula Erdutski sporazum. Zapadna Hercegovina pripojena Hrvatskoj, a srednja BiH etnički čistoj državi Bošnjaka.

– 1. avgusta palo Bugojno – 3.000 izbjeglica.

– 3. avgusta razrada “planova za vazdušne udare”, koje je 7. avgusta usvojio Vojni komitet NATO (koncentracija oko 200 lovaca-bombardera).

– Do 1. avgusta poginulo 54, a ranjeno 502 pripadnika UN u BiH.

– 11. avgusta R. Mladić, R. Delić i M. Petković potpisali vojni sporazum o miru u BiH.

– 14. avgusta srpske snage se povukle sa Igmana i Bjelašnice.

– 18. avgusta u Ženevi postignut sporazum o Sarajevu kao eksteritorijalnom, demilitarizovanom gradu. Prva vojna vežba NATO iznad Bihaća.

– Avgusta (23. i 25.) Vrhovni savjet (nema više Vrhovne komande ni njenog štaba), kojeg čine predsjednik SRJ, predsjednici Srbije i Crne Gore, načelnik Generalštaba Vojske Jugoslavije i ministar odbrane – tri Srbina i dva Crnogorca – četiri civila i jedan vojnik, donosi odluku o penzionisanju još 42 generala – ratnika, među kojima su i načelnik Generalštaba Ž. Panić, njegov zamjenik D. Simonović, komandant RV i PVO B. Stevanović, komandant 2. armije P. Strugar, komandant 1. armije V. Stojanović i načelnik Centra visokih vojnih škola N. Uzelac.

– Novi načelnik Generalštaba Vojske Jugoslavije, general-pukovnik Momčilo Perišić, bivši komandant 3. armije je tom prilikom izjavio da je

penzionisanje normalno i zbog podmlađivanja, da je povezano sa transformacijom VJ. Zahvalio se Ž. Paniću i obećao da će “nastaviti ono što je on započeo”. List Vojske Jugoslavije (“Vojska”, 2. septembra 1993), je povodom dolaska novog načelnika Generalštaba objavio njegovu izjavu: “JNA je do sada uspjela ostvariti mnoge istorijske uloge – zaštitila je prostor i narod, osposobila taj narod i u Republici Srpskoj i u Republici Srpskoj Krajini, da se bore protiv Hrvata i Muslimana, a rekao bih, i protiv celog sveta... Zahvaljujuć i tome što je pripremila narod za borbu, taj se narod herojski borio i uspio da ostvari svoje ciljeve.” U istom broju “Vojske” Perišić pominje “gerijatrijsko rukovodstvo Armije, koje svojevremeno nije razumelo ni svoju ulogu u državi, ni nadležnost države povodom odbrane zemlje, ni suštinu debakla u Sloveniji, ni katastrofalnu razliku između uspešnog politiziranja i neuspešnog ratovanja”.

– U septembru je vojno “nagrivanje” Krajine – likvidacija tzv. “Medačkog džepa” u Lici, sa totalnim paljenjem i genocidom nad stanovništvom više srpskih sela. Operacija “Spržena zemlja”. Ubijeno 86 Srba, a tri sela spaljena do temelja. Spaljeno je 160 kuća i 190 staja.

– 1. septembra borbe između Hrvata i Muslimana u G. Vakufu i Mostaru.

– 11. septembra kao odgovor za Medak, granatiran Karlovac (7 mrtvih i 20 ranjenih), Jastrebarsko, Sisak i Zagreb (“luna” 17).

– 21. septembra se sastali na britanskom brodu “Invincible” – S. Milošević, M. Bulatović i F. Tuđman.

– 3. oktobra počele borbe i prve žrtve između V korpusa Armije BiH i pristalica F. Abdića.

– UNPROFOR (6. oktobra) podjeljen na UNPROFOR iz Hrvatske, BiH i Makedonije. Uvedene tzv. “ljubičaste zone”.

– 22. oktobra, na poziv S. Miloševića, R. Karadžić i F. Avdić potpisali Deklaraciju o trajnom miru.

– 2. novembra nova inicijativa o sporazumu sa Srbima u Hrvatskoj – nudi se lokalna i kulturna autonomija sa policijom u Kninu i Glini.

– 3. novembra muslimanske snage zauzele Vareš. Izbjegli 15.000

Hrvata. Osnovana Stranka srpskog jedinstva čiji je predsjednik Ž. Ražnatović – Arkan.

– 9. novembra sa brda Čekrk iz tenka HVO srušen stari most u Mostaru: hrvatski zločin nad spomenikom kulture.

– 29. novembra u Ženevi obnovljeni pregovori o BiH.

– 16. decembra priznata Makedonija.

– 28. decembra Vojska Jugoslavije izabrala kao svoj praznik 16. jun kada je 1876 u Veneciji sklopljen vojni savez između Srbije i Crne Gore.

– Armija Republike BiH oformila je pet korpusa (Sarajevski, Mostarski, Tuzlanski, Srednjobosanski i Bihaćki).

– Rat u BiH i Hrvatskoj ne prestaje, SRJ je u ratu, a vode ga novopostavljeni i mladi generali na svim stranama, koji su nekada sjedili u istim vojnim akademijama i u istim štabovima JNA. Većina su bili članovi nekadašnjeg SKJ, a sada su na čelu više suprotstavljenih nacionalnih armija. Najveći broj njih su artiljerci i tenkisti. Mnoge sam poznao kad su bili kapetani, majori i potpukovnici 1984 – 85, a u ovom besmislenom ratu postali su generali.

Gospodo generali, na početku rata 1990 i 1991 većina to niste bili, ali ste učestvovali u ratu i u njemu napredovali, vjerovatno brže nego što ste se nadali. Iako tada niste bili na čelu JNA i u višim komandama, položili ste zakletvu i SFRJ i JNA. Zato snosite pred historijom i narodima dio odgovornosti za dezintegraciju zemlje i Armije. Brzo ste se presvukli, zamjenili simbole, stavili se u službu etnonacionalističkih ideologija i slijepo slušali aktuelna politička rukovodstva – glavne krivce za krvavu tragediju.

1994 GODINA

Ratovi u BiH se nastavljaju. Hrvatska, koristeći ranije parcijalne vojne uspjehe i slabosti Republike Srpske Krajine, uz pomoć dogovora Tuđmana i Miloševića i Amerikanaca, priprema obračun sa Srbima u zapadnoj Slavoniji, Baniji, Kordunu, Lici i sjevernoj Dalmaciji.

– 4. januara u Beču počeli pregovori bosanskih Hrvata i Muslimana o podjeli BiH. Hrvatski ministar na Palama, a Krajišnik u podjeljenom Mostaru.

– 10. januara saglasnost NATO-u da se izvedu napadi iz vazduha kako bi se spriječilo gušenje Sarajeva.

– 5. februara masakr na pijaci Markale (69 mrtvih i oko 200 ranjenih). Svi demantuju odgovornost za “najefikasniji pogodak”, od preko pola miliona granata sručenih na Sarajevo za 23 mjeseca.

– Avioni NATO patroliraju iznad BiH i djela Hrvatske.

– Borbe u centralnoj Bosni između Muslimana i Hrvata i kod Olova između Srba i Muslimana.

– Velika diplomatska aktivnost. Owen, Rouz, Stoltenberg, Verner, Kozirjev, Ćurkin s jedne i Karadžić, Izetbegović, Mladić s druge strane. Ruski bataljon na Palama. Skidanje opsade Sarajeva i topovi su privremeno zaćutali.

– Vojska Republike Srpske proglasila opštu mobilizaciju.

– Postignut je Vašingtonski sporazum u situaciji kada Srbi drže 70% teritorija BiH, kada je u BiH 30.000 hrvatskih vojnika, kada je proglašena Muslimansko-hrvatska federacija i tako velik deo muslimanskih snaga oslobođen za borbu protiv Mladićeve vojske.

– Počelo je povlačenje i predaja teškog naoružanja u okolini Sarajeva (bosanski Srbi predali 225 a Muslimani 43 topa).

– Komandanta glavnog štaba RSK generala Novakovića zamjenio general Čeleketić.

– Martić i Abdić u Beogradu potpisali Sporazum o miru na linijama dodira. Posredovao Slobodan Milošević.

– 28. februara kod Banja Luke američki F-16 oborili 4 aviona “Galeb”.

– Marta mirovne snage preuzele tuzlanski aerodrom; znatno pojačane snage UN u BiH.

– 22 – 29. marta pregovori i parafiran Ugovor o razgraničenju vojnih snaga u Hrvatskoj na 6 od 35 sektora.

– Slovenačka vlada smjenila ministra odbrane Janeza Janšu, koji od tada postaje najekstremniji opozicionar.

– Marta počinje najavljena muslimanska prolječna ofanziva.

– U aprilu velike borbe na istočno-bosanskom trouglu Čajniče – Foča – Goražde. Ofanziva Muslimana u cjeloj BiH i napadi hrvatske vojske u Posavini.

– Evakuacija teškog naoružanja u dubinu 10 – 20 km duž linija dodira na 1.600 km dugom frontu krajiško-hrvatskom.

– Kontraofanziva srpskih snaga i bombardovanje srpskih položaja oko Goražda. U Goraždu poginulo više od 700, a ranjeno 2.000 ljudi.

– Posebno je žestoka bitka za Goražde – “bezbjednosnu” zonu strategijski značajnu na Drini gdje se presjeca put koji vodi ka Crnoj Gori i istočnoj Hercegovini. Tri opkoljene enklave Goražde, Srebrenica i Žepa su se uspješno branile tokom rata.

– Reakcija NATO vazдушnim udarima ali bez većih efekata. Oko 388 talaca pripadnika UN. Butros Gali traži upotrebu vazдушnih snaga NATO. Oklijevanje Akašija i pocjepanost u NATO-savezu. Pogoršanje odnosa između Miloševića i Karadžića. Goražde se održalo kao jedino mjesto na Drini.

– Helsinški odbor javio da je od 1991 do maja 1994 oko 40.000 Mađara napustilo Vojvodinu.

– Uspješna muslimanska ofanziva na Vlašić, Kupres, Ozren i Doboj.

– Juna – avgusta dolazi do raskola među Srbima, tj. godinu dana poslije Karadžićevog odbijanja mirovnog plana. Izjava Lilića: “Deset miliona građana Jugoslavije ne mogu biti taoci nijednog lidera sa teritorije Jugoslavije, ni Republike Srpske, niti Republike Srpske Krajine.” Optužba Karadžića za 19 Muslimana u Štrpcima. Kontakt-grupa nudi 51% teritorije sa Sarajevom – federaciji, a 49% Srbima (koji ovim gube 21% od onoga što su zauzeli).

– Karadžić odbacuje mape, a Milošević je uz Kontakt-grupu. Sastanak u Dobanovcima. Karadžić se opet ne slaže i u Ženevi izjavljuje: “Plan je katastrofalan.” Rusi su angažovani da i preko generala Gračova ubjede Pale. Paljanska skupština po treći put (3. avgusta) odbija mirovni plan, a 4. avgusta je blokada Karadžića. Posmatrači duž granica Srbija – Crna Gora sa BiH. Za takav potez skinut je dio sankcija prema Srbiji. Raskol među Srbima se nastavlja.

– Fikret Abdić proglašava AP Zapadna Bosna. Rat između Muslimana u Cazinskoj Krajini.

– NATO snage su izvršile preko 3.400 letova sa 750 napada na oko 60 ciljeva.

– 8. juna okončani u Ženevi pregovori o BiH.

– I pored toga nastavljene borbe u tzv. “Bihaćkom džepu” i etničko čišćenje oko 50.000 Muslimana i 37.000 Hrvata u Bosanskoj Krajini.

– “Independent” objavio da su u Hrvatskoj srušene 33 katoličke crkve, Srbi prijavili rušenje 243 religijska objekta, a u BiH je srušeno 900 džamija i 550 oštećeno.

– 4. jula sporazum da je završen rat između Muslimana i Hrvata u BiH. Međutim u Bihaću i Cazinskoj krajini su nastavljene borbe.

– Od 1994 u Hrvatskoj boravi američki general R. B. Griffiths.

– Ocjenjuje se da avgusta 1994 armija BiH broji 110.000, bosanski Srbi 80.000, bosanski Hrvati 45.000, hrvatska vojska 100.000 i Srbi iz Krajine 50.000. Ili ukupno odnos je 255.000 : 130.000 u korist Hrvata i Muslimana.

– 5. korpus armije BiH zauzeo Veliku Kladušu iz koje je u Hrvatsku

izbjeglo preko 20.000 Muslimana.

– Avgusta A. Izetbegović sarajevskom “Oslobođenju” daje intervju da su na putu da formiraju vojsku od 200.000 ljudi.

– Septembra Komesarijat za izbjeglice UN (Rod Redmond) iznosi sljedeće podatke: 955.400 stanovnika BiH je moralo da napusti svoje domove. Na teritorijama pod srpskom kontrolom od 837.000 Muslimana i Hrvata ostalo je samo 80.000. Najveće etničko čišćenje u Bijeljini i regionu Banja Luke. Na teritoriji federacije od 235.000 Srba, sada ih ima 49.000. Najveće etničko čišćenje Srba je zapadna Hercegovina, gdje je ostalo samo 5.000.

– Oktobra 1994 ofanziva V korpusa armije BiH u regionu Bihaća i to je (po generalu Rouzu) promjena “strateške ravnoteže na štetu vojske bosanskih Srba.”

– Novembra 1994 pala je u ruke muslimanskih i hrvatskih snaga kupreška visoravan i sam grad Kupres. To je početak operacije “Maestral” (odsjecanje Knina uzimanjem Dinare i Bosanskog Grahova). Kupres napustilo 2.500 Srba.

– Na Igmanu zaustavljena muslimanska ofanziva.

– R. Karadžić nagovijestio zavođenje ratnog stanja rekavši “Rat se mora završiti! Ućićemo u odlučujuću bitku protiv neprijatelja kojeg ćemo poraziti vojnički, iako to do sada nismo želeli.” Kakva samouvjerenost?

– “Špigl” ocjenjuje da je “armija BiH u strateškoj prednosti. Ona ima 120.000 boraca, a Srbi 80.000, od kojih 2/3 nije spremno da stavlja živote na kocku “zbog ideje o velikosrpskom carstvu”

– Srbi izvršili napad na Bihać – sa Udbine.

– 17. novembra u Sarajevu je raketirana zgrada Predsjedništva BiH.

– 21. novembra avijacija NATO sa 39 bombardera napala aerodrom Udbinu po odobrenju generalnog sekretara UN Butrosa Galija. Najveća avio – akcija NATO-a od formiranja. Istovremeno su izvedena dva napada na srpske položaje u reonu Bihaća.

– 30. novembra R. Karadžić nije došao u Sarajevo na kontakt sa B.

Galijem.

– U Zagrebu i Kninu – decembra potpisan sporazum o ekonomskoj saradnji Republike Hrvatske i RSK.

– Smanjenje tenzije u istočnoj Slavoniji.

– Napad hrvatskih snaga prema Grahovu i Glamoču se nastavlja.

– 19. decembra Karter u BiH (devet sati razgovora sa Karadžićem). S. Milošević izrazio podršku njegovim naporima.

– Vojni sud u Beogradu osudio generala Trifunovića i grupu oficira na 11 godina zatvora. Javnost se pita, a gdje su glavni krivci, pretpostavljeni generalu Trifunoviću.

– 31. decembra bosanski Srbi na Palama i Muslimani u Sarajevu potpisali sporazum o prekidu neprijateljstava. Poslije toga borbe su nastavljene i 1995. godine.

1995 GODINA

Rascjep među Srbima i stvaranje jakih hrvatskih i bosanskih oružanih snaga doveli su ove godine do najvećeg preokreta u petogodišnjim ratovima. Srbi naglo gube. Više teritorija prešlo je iz jednih u druge ruke nego u bilo kojem ranijem periodu. Amerikanci, naročito poslije tragične Srebrenice, preuzimaju glavnu ulogu – prekretnica u američkoj politici prema ratovima u Jugoslaviji.

– Krajem 1994 i početkom 1995 izvodi se operacija “Maestral” – na Glamoč, Grahovo i Dinaru radi odsjecanja Knina. To je uvod u plan “Bljesak” i “Oluju” maja i avgusta 1995.

– Januara članovi Kontakt-grupe su u Beogradu, na Palama, u Sarajevu i Zagrebu radi ubrzanja mirovnog procesa. Prekid rada Kontakt-grupe, jer bosanski Srbi odbijaju da prihvate mirovni plan. Početkom godine sukobi u BiH ne prestaju uprkos četvoromjesečnom primirju.

– Nacrt plana “Z-4” – pod nazivom “Nacrt sporazuma o Krajini, Slavoniji, južnoj Baranji i zapadnom Sremu”, predviđa autonomnu oblast Srpska Krajina. RSK odbija Plan koji joj nudi vladu, policijske snage, novac, porez, ćirilicu i javne službe, tj. sve osim spoljnih poslova, odbrane i državljanstva.

– Reakcije zapada od masleničke i drugih ograničenih operacija u Hrvatskoj do 1995 bile su slabe.

– 16. februara dogovor između Martića i Karadžića (na Oštrelju) o zajedničkim vojnim akcijama.

– 18. februara i hrvatska vlada odbija Plan “Z-4”.

– 5. marta ministar odbrane Hrvatske Gojko Šušak tvrdi da je hrvatska vojska dovoljno snažna da slomi otpor Srba prije nego što Vojska Jugoslavije pritekne u pomoć. Hrvatska i Federacija BiH osnovale su zajedničku vojnu komandu na čijem čelu je general zbora Janko Bobetko. To su pripreme za “Bljesak” i “Oluju”.

– Prekid četvoromesečnog primirja i velike borbe istočno od Tuzle i

oko Vlašića. Egzodus preko 4.000 Srba.

– U proleće 1995. predstavnica Srpskog građanskog vjeća iz Tuzle Nada Mladina iznijela je podatke o bilansu rata u BiH: “Ubijeno je preko 200.000 ljudi, 17.000 nestalih civila, srušeno je 1.200 džamija, 171 katolička i 10 pravoslavnih crkava. Ranjeno je oko 34.000 djece, od toga 15.000 u Sarajevu. 65.000 djece je u izbjeglištvu, a protjerano je iz svojih domova preko 2.000.000 ljudi”.

– 31. marta uveden je UNPREDEP u Makedoniji, a UNPROFOR u Hrvatskoj preimenovan je u UNCRO.

– 9. aprila Srbi ponovo granatirali Sarajevo, a 14. aprila Skupština Republike Srpske u Sanskom Mostu saslušava kritički osvrt generala R. Mladića na aktivnost političkog vrha Republike Srpske. Ali, ovo nije razlaz Mladića i Karadžića.

– Do aprila 1995 mirovne snage UN izgubile su 156 pripadnika. Najviše je poginulo Francuza – 57. U bivšoj Jugoslaviji aprila 1995 nalazi se 43.990 pripadnika stranih trupa od čega 23.600 u BiH.

– U aprilu su borbe oko Brčkog, a Butros Gali preti da će povući snage iz BiH.

– 24. aprila Haški sud pokreće istragu protiv Radovana Karažića, Ratka Mladića i učesnika u čišćenju Lašvanske doline 1992.

– Patrijarh Pavle je na Palama gdje drži liturgiju, rekavši: “da odgovornosti treba utvrđivati posle rata”. Zar ovo nije podrška Karadžiću, a kontra Haškom sudu?

– Maja 1995 krajiški Srbi su neposredno pred katastrofom, a napad “orkanima” na Zagreb (7 mrtvih i 40 ranjenih) ubrzava ovaj proces.

– 1. maja 1995 je operacija “Bljesak” – napad na zapadnu Slavoniju iz Novske, Pakraca i Nove Gradiške. Oko 5.000 Srba krenulo je u Bosnu zajedno sa djelom jedinica 18. korpusa. U štampi piše da je poginulo oko 400 a da se predalo oko 700 Srba. 22. maja 6 projektila pada ponovo na Zagreb kao odgovor na “Bljesak”. Izvršen je još jedan napad i po pisanju štampe u ta dva napada poginulo je 5 a ranjeno oko 60 ljudi.

– Smanjene su teritorijalne ambicije Srbije, a sva obećanja od 1991

i 1992 godine da će najprije JNA a poslije i Vojska Jugoslavije braniti Krajinu nisu ispunjena. Ni u "Bljesku" ni u "Oluji" Beograd i Pale nisu preduzeli ništa. Obe ove operacije nisu imale samo vojni cilj nego i prvenstveno čišćenje Krajine od Srba a i planirane su na pretpostavci da Srbi van Krajine neće reagirati. Za Slobodana Miloševića sankcije su bile jedino i centralno pitanje.

– Zagrebačka "Panorama" objavljuje podatke o snagama Republike Hrvatske i RSK. Hrvatska ima 114.000 aktivnih, 490.000 rezervnih i 38.000 policijskih snaga, tj. ukupno oko 650.000. RSK ima 38.000 aktivnih, 15.500 rezervnih i 4.100 policijskih snaga, tj. ukupno oko 57.000.

– U maju je novo aktiviranje srpske dobrovoljačke garde pod komandom Arkana i četnika Vojislava Šešelja, koji su autobusima prebacivani u Republiku Srpska Krajina.

– Granatiranje Sarajeva ne prestaje.

– 16. maja komandant vojske RSK general Čeleketić (ranije komandant 18. korpusa) podnosi ostavku, a imenuje se novi komandant general Mile Mrkšić, zamjenik načelnika generalštaba Vojske Jugoslavije.

– U toku maja su borbe oko Sarajeva i bombardovanje srpskih objekata oko Pala. Na ovo Srbi reaguju granatiranjem šest zona: Tuzla, Goražde, Srebrenica, Žepa i Sarajevo. U Tuzli je poginulo 70, a ranjeno oko 150 ljudi. Srbi počinju hvatati taoce, a OUN reaguje bombardovanjem Pala.

– 26. maja Sabor SPC apeluje da se ne priznaju države Hrvatska i BiH.

– Koncem maja Srbi kao taoce drže 388 vojnika i 32 posmatrača iz OUN. U Jadran stiže 2.000 specijalaca američke pješadije. Ofanziva Muslimana na Ozren. Izbjegli preko 4.000 Srba. Borbe na cesti Sarajevo – Foča.

– Početkom juna prebačeno je u Bosnu preko Splita oko 10.000 vojnika OUN.

– 6. juna hrvatske snage zauzele su Šator i artiljerijom pokrivaju Glamoč, Drvar i Grahovo.

– Fondacija Borisa Vukobrata u Parizu objavljuje da je poginulo preko 150.000, ranjeno 350.000 i raseljeno oko 2.500.000 ljudi.

– Borbe oko Sarajeva, Goražda i Doboja. Priprema muslimanskih snaga da deblokiraju Sarajevo i akcije na Majeveci.

– 20. juna poziv svim obveznicima koji žive u SRJ da se do 5. jula jave u svoje jedinice pod pretnjom krivičnog postupka.

– Borbe u Cazinskoj krajini se nastavljaju.

– 12. jula pala je Srebrenica. "Plavi šlemovi" predali su generalu Mladiću oko 37 hiljada stanovnika, a o sudbini još oko deset hiljada mladića i muškaraca ništa se ne zna. Zapravo, pod formulacijom "nestali", krilo se ono najgore. Fotografije generala Mladića i pukovnika Karamana, komandanta "plavih šlemova", kako jedan drugome nazdravljaju, obišla je svijet. "Drinski vukovi" su poslije Srebrenice zauzeli i Žepu. Srebrenica i Žepa, iako "bezbjednosne zone", najcrnje su tačke Srba i međunarodne zajednice.

– 21. jula Tuđman je obavijestio američkog ambasadora P. Galbrajta da 1. avgusta ide u ofanzivu. Stejt department preporučuje da američka strana ne preuzima ništa. Zapad je tako praktično dozvolio Tuđmanu da operacijama "Bljesak" i "Oluja" preseli "humano" preko 300.000 Srba iz Krajine.

– Jula je Slobodan Milošević u Trepči ("Kosovo te voli") gdje izjavljuje: "Kosovo će postati područje međusobnog razumevanja i zajedničkog života". A šta se dogodilo u 1998? Pravi rat na Kosovu na teritoriji Republike Srbije i SRJ.

– Novi načelnik generalštaba u Hrvatskoj (umjesto Janka Bobetka) Zvonimir Červenko je izjavio: "Hrvatska će ratovati i postoje ratni planovi slični operaciji 'Bljesak'". Nagovijestio je "Oluju".

– 16. jula je sukob na liniji razdvajanja kod Osijeka. U toku je upotreba snaga SFOR-a za brza dejstva, naročito oko Sarajeva.

– 26. jula u Kladaši je proglašena Republika Zapadna Bosna, nastala od AP Zapadne Bosne.

– 28. jula pali su Grahovo i Glamoč. 5.000 izbjeglica kreće ka

Drvaru. U Republici SK proglašeno je ratno stanje.

– 30. jula su žestoke borbe oko Bihaća, a vojnici RSK su se povukli iz bihaćke enklave. Patrijarh Pavle je u Glini i Kninu a hercegovački korpus tuče plaže oko Dubrovnika.

– Glavni štab Vojske Republike Srpske preimenuje se u generalštab. Komandant je Karadžić, a general Mladić je savjetnik vrhovnog komandanta.

– 4. avgusta u 5,00 počinje “Oluja”.

– 5. avgusta u 12,30 hrvatska vojska ušla je u Knin. Avioni sa Udbine prebačeni su u Banja Luku, a 11. Slavonsko-baranjski korpus artiljerijom napada Osijek i Vinkovce.

– 6. avgusta pali su Petrinja, Udbina, Korenica, Teslin-grad, Plitvička jezera, Slunj i Otrić. Tuđman je u Kninu.

– 8. avgusta završena je “Oluja”. Po prvim izvještajima, na hrvatskoj strani bilo je 118 mrtvih i 620 ranjenih.

– 16. avgusta napredovanje prema Drvaru, a 19. avgusta patrijarh Pavle je u Trebinju.

– 26. avgusta Tuđmanov “vlak slobode” od Zagreba kroz Liku i preko Knina, ide do Splita. Sva pažnja okreće se prema Vukovaru i istočnoj Slavoniji s pretnjom “ako ne milom ono silom”. U “Oluji” je spaljeno 75% srpskih kuća, ubijeno 242 osobe, od toga 156 vojnika i 107 civila, obavještava “Feral tribjun”.

– 30. avgusta je sastanak na kojem prisustvuju: Slobodan Milošević, Momir Bulatović, Radoje Kontić, Zoran Lilić, Pavle Bulatović, Momčilo Perišić, Radovan Karadžić, Nikola Koljević, Biljana Plavšić, Momčilo Krajišnik, Ratko Mladić, Milan Gvero, Đorđe Đukić, Zdravko Tolimir i Dušan Kozić, kada potpisuju Sporazum o budućoj saradnji i pregovorima. Svjedoci na ovom skupu su: patrijarh Pavle i episkop Irinej Bulović.

– 30. i 31. avgusta je najmasovnija akcija vazdušnih snaga NATO sa preko 60 aviona oko Sarajeva, Tuzle, Goražda i Mostara radi “upozorenja bosanskim Srbima da ne idu dalje”. Aktiviran je Holbruk. Težišno zbog

Sarajeva i zaustavljanja ofanzive u BiH.

– 4. septembra je povlačenje teškog oružja oko Sarajeva, a 5. i 6. septembra bombardovanje Lukavice, Majevice, Jahorine i Pala. Prekinute su sve telefonske veze RS sa svijetom.

– 14. septembra povlačenje artiljerije i drugog teškog oružja od Sarajeva.

– 5. korpus vojske BiH zauzeo je Bosanski Petrovac i ide prema Ključu i Mrkonjić Gradu. Cilj je zauzimanje puta AVNOJ-a Bihać – Jajce.

– 17. septembra armija BiH zauzima Sanski Most i Bosansku Krupu, a Radovan Karadžić izjavljuje: “Izgubili smo gradove i teritorije, koje su vekovima pripadale srpskom narodu”.

– 27. septembra Franjo Tuđman podjelio je 168.487 medalja za tri operacije: “Bljesak” (zapadna Slavonija), “Oluja” (Kninska krajina) i “Ljeto” (Bosanska krajina).

– Početkom oktobra muslimanska ofanziva oko Sarajeva, a 11. novembra sve tri zaraćene strane u BiH postigle su sporazum o primirju, koje treba da traje 60 dana.

– 15. oktobra predstavnici Ujedinjenih nacija u Kninu izjavili su da su poslije “Oluje” poginula 128 civila, da se u zatvorima nalazi oko 700 Srba, da je spaljeno 22.000 kuća i 320 zaselaka i da je od oko 135.000 Srba ostalo samo 3.000.

– 23. oktobra Radovan Karadžić je izvršio smotru oko 600 pripadnika srpske dobrovoljačke garde povodom “završetka uspješne misije”.

– 31. oktobra delegacija Srba (Milošević, Milutinović, Bulatović, Koljević, Krajišnik i Buha) odletela u Dejton, a 1. novembra počeli su pregovori o miru u BiH.

– 12. novembra je Erdutski sporazum – značajan korak u pravcu mira u sremsko-baranjskoj oblasti.

– Ceo novembar su velike aktivnosti oko dolaska snaga UN koje treba da obezbjede primirje.

– 21. novembra Klinton objavljuje da su u Dejtonu “predsjednici Hrvatske, Srbije i BiH postigli sporazum da se okonča rat u Bosni”, a 22. novembra suspendovane su sankcije koje su trajale 1.253 dana. Interesantne su izjave trojice vladara. Slobodan Milošević : “Cilj našeg puta bio je mir i taj cilj je uspešno postignut”. Franjo Tuđman: “Dobili smo sve što se moglo, ali ne i cjelu Bosansku posavinu”. A Alija Izetbegović : “80% i 90% onoga što smo tražili u Dejtonu.”

– 1. decembra Savjet NATO odlučuje da u BiH šalje 2.600 stručnjaka i vojnika.

– Dejtonski sporazum (novembar – decembar 1995) i njegova ceremonija u Parizu (14. decembra) predstavlja kraj jednom iscrpljujućem, najgorem vojnom konfliktu – ratovima u Evropi poslije II svjetskog rata. Dolazi IFOR sa preko 60.000 vojnika pod NATO-komandom, da uspostavi i obezbjedi mir, a protiv nasilne upotrebe sile za stvaranje etnički čistih država. Snage IFOR-a su raspoređene po sljedećem:

– Sektor sjever – sjedište u Tuzli (20.000 Amerikanaca, 2.000 Rusa, 2.700 Skandinavaca i manje snage iz pribaltičkih država bivšeg SSSR-a i Poljske);

– Sektor jugozapad – sjedište u Gornjem Vakufu (13.000 Britanaca, 3.000 Pakistanaca, 1.200 Holanđana, 1.000 Kanađana, 1.600 Malezijaca, 1.200 Marokanaca i 850 Čeha);

– Sektor jugoistok – sjedište u Sarajevu (8.000 Francuza, 2.300 Italijana, 1.200 Španaca, 900 Portugalaca, Belgijanaca i Luksemburžana).

Pored ovih snaga, tu su još vojnici iz Austrije, Bangladeša, Bugarske, Egipta, Grčke, Mađarske, Rumunije i najmanje Njemaca. Ovo su samo kopnene snage i na teritoriji BiH, a u Sredozemlju i po Evropi je podrška i rezerve sa svih kontinenata osim Australije.

– 9. decembra u Londonu završena je Konferencija o primjeni Dejtonskog sporazuma (43 zemlje). Domaćin Džon Mejdžor je tada izjavio: “Rat u BiH odneo je više od 200.000 života. Bio je jedan od najstavičnijih ratova u posljednjih pola vjeka i daleko najozbiljniji oružani sukob poslije II svjetskog rata”.

– 14. decembra predsjednici Hrvatske, BiH i Srbije potpisali su u Parizu Mirovni sporazum o Bosni i Hercegovini, a 15. decembra UNPROFOR se preimenuje u IFOR.

– 21. decembra komandant IFOR-a general Smit sa načelnicima generalštabova muslimanskih, srpskih i hrvatskih snaga dogovara povlačenje na linije razgraničenja.

“Pred istorijom krivicu i odgovornost za rat moraju da snose, a prije ili kasnije do toga će doći, oni koji su formulisali politiku sile i donosili odluke o upotrebi oružja. To su oni koji su pokušali uvjeriti svijet ‘da Srbija nije u ratu’.”

(Autor)

IX VOJNIČKO RAZMIŠLJANJE O UNAPRED IZGUBLJENOM RATU – RATOVIMA

“Psihološki efekti besmislenih ratovanja su na mnogo mjesta dublji, nego oni na vojnom polju.”

(Pukovnik dr Dušan Plenča)

* * *

“Srbija je najviše bila protiv reformi, ukinula je pokrajine (autonomije), prekinula veze sa drugim delovima Jugoslavije i Evrope, vodila ratnu politiku i rezultat svega toga bio je rat. Srpski nacionalni rat je izgubljen, jer ga nije trebalo ni voditi.”

(Mirko Tepavac)

ŠTA JE TREBALO, A ŠTA NIJE TREBALO DA SE ČINI?

Šta je trebao, a šta nije trebao (smjeo) da čini armijski vrh, sam ili sa svojom Vrhovnom komandom, prije izbijanja rata? Po mojem saznanju i uvjerenju, to bi se moglo sažeti u više pretpostavki i odgovora:

– Prije ovog rata nije trebalo ići na svojevrsnu radikalnu reviziju koncepcije odbrane, planova razvoja i sistema komandovanja u oružanim snagama. Trebalo je ići na manji obim ratnih oružanih snaga – na manju JNA i manju Teritorijalnu odbranu. Ne stvarati krupne sisteme naoružanja, već lakše i jeftinije – više transportera a manje tenkova, više lakih a manje krupnih artiljerijskih oruđa, više helikoptera a manje supersoničnih aviona.

– Nije trebalo ulaziti u najveću reorganizaciju oružanih snaga u špicu jugoslovenske krize (1987 – 1990) i tako “reorganizovani” biti faktički dezorganizovani, pogotovo onda kada je većina republika i veliki broj kadrova u oružanim snagama bio protiv te i takve reorganizacije. Takođe, nije trebalo ukidati divizije i na taj način rušiti tradicije jedinica iz NOR-a, niti uvoditi korpuse sa istorijski neosnovanom numeracijom. Nije trebalo stvarati komande (oblasti) vojišta već ostaviti armije. Nije bilo potrebno ukidanje 7. (sarajevske) i 9. (ljubljske) armije i potčinjavanje jedinica u Sloveniji Zagrebu, a jedinica u Bosni Beogradu. Teritorijalnu odbranu nije trebalo potcjenjivati, već je smanjivati i više razvijati u skladu sa specifičnostima republika. Takve radikalne promjene nije smjelo odobriti Predsjedništvo SFRJ.

– Očekivalo se da će savezni sekretar za NO, poslije admirala Branka Mamule, kome je za dvije godine produžen mandat, biti civil, demokratske i jugoslovenske orijentacije. Bilo je govora o tome da bi to mogao biti neko iz Slovenije, Bosne i Crne Gore. Bilo je to i ranije predlagano. Veljko Kadijević nije ispunjavao osnovne uslove važećih kriterija za funkciju saveznog sekretara. Kada je postao savezni sekretar (1988) imao je 63 godine i, po tadašnjim propisima, trebalo je da ide u penziju 1987 (sa 62 godine). Njemu rukovodstvo države produžava mandat do 67 godina starosti. To je greška Predsjedništva SFRJ, Predsjedništva SKJ i onih republičkih i armijskih rukovodilaca koji su mu

pružili podršku i predlagali ga za ovu funkciju. Najviši čin, generala armije, nije trebalo da dobije ni Veljko Kadrijević, kada taj čin već nisu imali Koča Popović, Peko Dapčević, dr Mihailo Apostolski, Rade Hamović i Stane Potočar.

– Armijski vrh (SSNO, Generalštab i komandne oblasti) morali su se ranije izdići iznad republičkih i pojedinih nacionalnih interesa kategoričkim izjašnjavanjem za mirno rješenje svih problema, a naročito u fazi pregovaranja i šetanja republičkih lidera od Ohrida do Brda. Uz stav da se priznaju i odbrane raniji i novi suvereniteti republika.

– Na rastuće nacionalizme u zemlji, JNA je s pravom upozoravala, ali jednostrano. Ipak su neki nacionalizmi bili i ostali agresivniji (srpski i hrvatski), a i tradicionalno su drugačiji. Jedni se (slovenački i makedonski) zadržavaju unutar svojih nacija i na manjem prostoru, a drugi prelaze okvire svojih država i opasniji su za jedinstvo i međunacionalne odnose – što je pokazao i ovaj besmisleni rat i stanje poslije njega.

Dio armijskog vrha je posljednjih godina situaciju vidio suviše crno, bez obzira na stanje jugoslavenske krize. Takvu sliku prenosio je u šire armijske redove, na Predsjedništvo SFRJ i SIV. U promjenama koje su bile nužne, vidio je, u prvom redu, samo raspad sistema – bojao se ili nije imao dovoljno vjere u demokratiju.

– Pred rat, sve više se srećemo sa pojedinačnim, površnim i zlobnim ocjenama o NOV i POJ i o JNA. Počelo se obezvrjeđivati dostignuća jedne i druge. Tu su bili sve glasnjiji nekadašnji domaći pripadnici ili poštovaoci kvislinških vojski, koji su pokušali svoju izdaju opravdati blaćenjem partizana. Javlja se i pojedinci iz redova JNA, koji su ranije bili kažnjeni ili su u procesu razvoja oružanih snaga imali neka “svoja viđenja”. Napadi na narodnooslobodilačku borbu i Vrhovnog komandanta su rasli. Armijski vrh i državna rukovodstva su neenergično reagirali na te napade.

– Ponašanje SSNO-a prema SIV-u u Saveznoj skupštini trebalo je biti drukčije. SIV Ante Markovića imao je oponente u saveznom sekretaru za narodnu odbranu i saveznom sekretaru za unutrašnje poslove. Oba ova ministra (generale) izabrao je pri konstituisanju svog kabineta Ante Marković, ili je morao da pristane na njihov izbor. Obojica su, u jednom trenutku, prešli u ekipu Predsjedništva SFRJ, čiji je kapiten bio Borisav

Jović. Da li su pomenuta dvojica igrača od početka igrala i za timove van SIV-a, to znaju oni i kapiteni timova u SIV-u, Skupštini SFRJ i Predsjedništvu SFRJ. Pokazalo se da su imali kapitene i van ovih saveznih institucija. Najvjerovatnije je da tada Savezna vlada gubi ingerencije po vojnim pitanjima, iako su formalno u njenom sastavu oba sekretarijata. Dakle, odnosi na relaciji SIV – JNA i SIV – Predsjedništvo SFRJ su konačno uzdrmani s ciljem da se obori Ante Marković i dobiju Armija i SUP.

– Sve više naglašavanoj, glupoj i anahronoj tezi da ne mogu živjeti zajedno Srbi i Hrvati i Muslimani, armijski vrh se nije najenergičnije suprotstavljao. Armijska propaganda se nije dovoljno borila protiv ovakvih shvatanja, protiv svih nacionalističkih ideologija, homogenizacija i hegemonija.

– Prisjetimo se Gazimestana (1989), gdje su postrojeni J. Drnovšek, V. Kadijević i A. Marković – vrhovni komandant, načelnik Štaba i premijer. U sredini je S. Milošević. Ni jedan od njih nije trebalo da bude tamo.

– Nije trebalo (1990) oduzimati oružje Teritorijalnoj odbrani većine republika i pokrajina. Trebalo je istrajati u sprečavanju, zabrani i razoružanju, u saradnji sa milicijom, svih paravojnih snaga u svim djelovima zemlje.

– Ako armijsko rukovodstvo nije (1990) podržalo Savez komunista u Sloveniji, Hrvatskoj, Bosni i Makedoniji, onda to nije trebalo učiniti ni u odnosu na Savez komunista u Srbiji i Crnoj Gori.

– JNA se trebala više osloniti i podržati antinacionalističku i antiklerikalnu inteligenciju.

– U oblasti privrede, nije se razmišljalo o vezama među republikama, o gubicima odnosa sa Zapadom i nesvrstanim zemljama, o nafti, o izvozu sopstvene energije, o činjenici da glavne željezničke i druge veze sa Evropom i svijetom idu preko Hrvatske, Slovenije i preko Jadrana, o značajnim sirovinama u Bosni, o blokadi Dunava i brzim prugama preko Beča i prema Italiji, o međuzavisnosti industrija, posebno vojne (namenske) industrije.

– U spoljnopolitičkim odnosima zaboravljena je procjena da se u Evropi ne može ništa rješavati silom.

– Najveća i neoprostiva greška armijskog vrha je to što su u rat uvučene oružane snage, koje su kao zajednička sila svih naroda i narodnosti, mogle ostati neutralne. Nije trebalo zaratiti u Sloveniji, Hrvatskoj i Bosni. Nije trebalo da u rat uđu Srbija i Crna Gora. Većina generala koji su ratovali u ovom besmislenom ratu nisu ni znali šta je rat ili su ga tek tada upoznali. Da li su toga bili svjesni i da li su to sada?

– Treba otvoreno priznati suštinu konflikata u bivšoj Jugoslaviji, posebno priznati suštinu i besmislenost ratova u nizu – od Slovenije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine i, na kraju, na Kosovu (u Srbiji). Kad se i ako se to prizna, biće olakšan proces pomirenja do kojeg kad-tad mora doći.

“Silom se ništa ne može dobiti na dugi rok i zato neka stigne kazna sve ideologe, organizatore i realizatore besmislenih Yu-ratova.”

(Autor)

NEKE KARAKTERISTIKE BESMISLENOG RATOVANJA

– Ranije akcije na Kosovu, kratkotrajni rat u Sloveniji, katastrofalni rat u Hrvatskoj, a naročito u BiH – pretvorili su se u rat protiv naroda a ne samo u rušenje novoizabranih vlasti. Ponašanje JNA dovelo je do toga da je ona postepeno postala nepoželjna za sve, osim, u datoj situaciji, za vlast u Srbiji i Crnoj Gori. Na kraju, svjedoci smo da se i u sredinama koje su podržavale JNA, kritike zbog izbijanja rata prevaljuju i na JNA da bi se izbjegla sopstvena odgovornost. Pošto se sistematski raspadala, pod uticajem mnogih faktora, JNA je gubila svoju političku težinu i na kraju se pretvorila u jednonacionalnu vojsku “nove” SRJ.

– Odlukom armijskog vrha i drugih da se uđe u rat u Sloveniji i da se pitanje budućnosti SFRJ rješava silom – JNA je politički, moralno i profesionalno doživjela debakl.

– Zarativši u Hrvatskoj, JNA doživljava i definitivni fijasko, raspada se po nacionalnoj osnovi i redukuje na srpsko-crnogorsku vojsku. Od toga trenutka, ako ne i nešto prije, njena se doktrina izjednačuje sa pogledima SANU, u kojoj je rođen i osmišljen srpski nacionalni program. Vukovar i Dubrovnik su srpsko-hrvatski rat.

– Bosna je napadnuta spolja i iznutra. Federalna armija stavlja se na stranu srpskih šovinista. U istočnoj Bosni počeli su masakri na četnički i ustaški način. Rat u ovoj republici predstavlja najprljaviji dio rata koji još upečatljivije otkriva inspiratore, naredbodavce i izvršioce. Otkriva se to šareno društvo sastavljeno od političara, kvazi-intelektualaca, vojnika i policajaca, novinara i plaćenih pasa rata. Srpska aktuelna politika, politika većine opozicije, Karadžić i njegov SDS i politika HDZ-a i Tuđmana nisu htjeli da Bosnu ostave na miru i napravili su veliko zlo za sve. Aktuelna srpska i hrvatska politika bile su i ostale fatalne za rasplet jugoslovenske krize.

– Srušeno je preko 50 najvažnijih mostova – vijadukata. Najprije su rušeni mostovi na Neretvi, na planiranoj granici između Velike Srbije i Velike Hrvatske. Tu je i stari “najljepši most na svijetu” u Mostaru. Ostale mostove na Neretvi srušili su Srbi, a ovaj Hrvati. Srušeno je šest glavnih mostova preko Save (kod Jasenovca, Gradiške, Slavenskog i Bosanskog

Broda, Šamca, Orašja i Brčkog), koji su povezivali Hrvatsku sa Bosnom. Rušenje ovih mostova je bilo u skladu sa politikom. Nisu rušeni mostovi na Dunavu i Drini, opet u skladu sa politikom. BiH je na ovaj način odsječena od susjeda i svijeta. Srušen je ranije i Maslenički most, opet u skladu sa politikom cjepanja Hrvatske. JNA je učestvovala u gradnji svih ovih mostova, a sada ih je rušila ili su rušeni njenim eksplozivom.

Pored mostova, porušeni su ili jako oštećeni aerodromi Bihać, Mostar, Zadar, Udbina i Dubrovnik. Onesposobljeni su Tuzla, Banja Luka i Osijek. Već osam i više godina nema avioveza Srbije i Crne Gore sa Hrvatskom, Slovenijom i BiH. Ne rade glavne horizontalne magistralne veze – Vojvodina – dravska magistrala, autoput Beograd – Zagreb, magistrala južno od Save, pruga Zagreb – Split (unska), jadranska magistrala i brodske veze Crna Gora i Hrvatska. Od vertikalnih veza ne rade veze dolinom Bosne, dolinom Vrbasa, dolinom Une. Nema broskog saobraćaja Savom do Siska. Ne radi mnogo toga što je zajedničko, bez čega nema života i mira.

– U ovom ratu – ratovima jedni su išli na osvajanje, drugi su se branili i obratno, a svuda je tučena Jugoslavija. Sve vojne akcije ili tzv. operacije su na kraju propadale i zato što su oni koji su ih planirali i izvodili – živjeli u uvjerenju da se sve može postići samo oružjem i da nema razlike između “dejtvovanja po agresoru i vlastitom narodu”. JNA je doživjela moralni slom, jer su njeno vođstvo postepeno i sve više preuzimali vojni ekstremisti, militantni dio koji čine nevojnici i politički diletanti koji su svoje ponašanje bazirali na pogrešnoj procjeni unutrašnje i međunarodne situacije.

– Vojni vrh je mogao da izdvoji svoje mišljenje i da javno – pred licem naše i svjetske javnosti – kaže: gospodo ili drugovi političari, vi se ponašate tako i tako, to može da proizvede te i takve posljedice, JNA u tome neće učestvovati, spoljne granice branićemo rigorozno (mada ih nije trebalo braniti, jer nisu ni bile ugrožene), unutrašnje granice među republikama ne smiju se dirati. Energično je trebalo reagirati na tezu da su “unutrašnje granice administrativne”. JNA je mogla ostati u Sloveniji, Hrvatskoj, Makedoniji i Bosni bez rata i, da je ostala, rata ne bi ni bilo.

– Bilo je neophodno da i političari i vojnici obuzdaju paravojne snage angažovane za “nacionalne interese”, da obuzdaju razne misionare koji su hodali po raznim krajevima i palili fitilje. Kreatori rata se nalaze u

Jugoslaviji i to je domaći rat, kojeg nisu proizveli drugi već agresivna politika iz koje je nikla agresivna vojna sila.

– Tvrdnje da je vjekovna mržnja učinila rat neizbježnim – najobičnija su laž. Svim sredstvima širili su ih najekstremniji nacionalisti a njihovoj zločinačkoj realizaciji mnogo su doprinijeli i oni strani činoci koji su oklijevali da pomognu da se spreči rat, izbjegnu stravične ljudske žrtve i ogromna materijalna razaranja, što je cjelokupan život na ovim prostorima vratilo više decenija unazad.

– Evropa i druge snage nisu na vrijeme pomogle demokratske snage, planirane i moguće reforme. Da su svjetske sile vodile odlučniju politiku, mogle su sprečiti, ili skratiti ratove. SAD i Evropa su pogrešile što 1991 godine nisu Beogradu zaprijetile da će vojnički odgovoriti na svaki napad na Sloveniju, Hrvatsku i BiH. To isto je trebalo učiniti i prema Zagrebu prije “Bljeska” i “Oluje”. Akcija NATO, a kasnije i Dejton, došli su sa zakašnjenjem.

– Umjesto da se iz najdemokratičnijeg realsocijalizma Jugoslavija, najbliža Evropi, na putu demokratizacije, prilagodi novim uslovima – otišlo se nazad u XIX vijek.

– Ovaj rat je, s jedne strane, srpska agresija, a u jednoj fazi srpska i hrvatska agresija na Bosnu, osvajački sa etničkim čišćenjem kao organizovanim i neorganizovanim terorom, sa masovnim pljačkama, sa puno revanšizma. To je rat prevarenih nacija, pri čemu su posebno prevarene srpska i hrvatska nacija.

– Rat – ratovi (1990 – 1995) su javno i organizovano revitalizirali četničke i ustaške snage, a i druge saradnike okupatora u Drugom svjetskom ratu.

– Rat je na najviše mjesta taktički počinjala milicija ili razne grupe poslije djeljenja milicijskih stanica po nacionalnoj liniji. To je bio prvi i najvažniji ešelon međunacionalnog rata – “avangarda etničkog rata”. A onda dolaze “dobrovoljci” i specijalne snage, kao “kompenzacija” za nedostatak pješadije.

– Obilježje ovog rata čine i klasične dugotrajne opsade gradova i naseljenih mjesta (slične srednjovjekovnim, ali sa većom razarujućom tehnikom) – Sarajevo, Goražde, Bihać i Mostar, koji nisu pali. Vukovar,

Srebrenica, Jajce i Žepa, koji su pali, poluopsade Zadra, Gospića, Osijeka i Dubrovnika, koji nisu pali, ali su rušeni. Za analizu je zanimljiva i koncentracija tehnike na kilometar fronta kod ovih opsada i poluopsada. Da li su prevaziđena iskustva Staljingrada i Berlina?

– Armijski vrh nije smio da prihvati već da spreči najbrutalniji rat u kojem je srušena zajednička država i uništena višedecenijska izgradnja. Ovaj besmisleni rat je historijski primjer užasa i gluposti i za to veliku odgovornost snose Vrhovna komanda i Štab Vrhovne komande.

– Ovaj rat – ratovi su doveli i do pravnog nepoštovanja pravila ratovanja (sredstava i načina) regulisanih rezolucijama i konvencijama međunarodnog ratnog prava. Armijski vrh je objektivno dozvolio (bez obzira na ulogu policije) da se oforme paravojne formacije, a bio je obavezan da obezbjedi poštovanje pravila međunarodnog ratnog prava. JNA i SUP nisu, na mnogim mjestima, sprečili njihovo formiranje, nečovječna djela, etničko čišćenje i druga nasilja. Armijski vrh ne može da sa sebe skine odgovornost što je oružjem, koje je JNA ostavila drugima, ubijeno i ranjeno na stotine hiljada ljudi i što je tim oružjem srušeno niz gradova i sela i historijskih spomenika najvećeg stepena međunarodne zaštite.

Ko je do sada poražen?

– Jugoslavija je vojno poražena iznutra. Armijski vrh je razbio JNA. Uloga svih, a naročito onih u Predsjedništvu SFRJ, SRJ i Vrhovnoj komandi mora biti ocjenjena samo negativno.

– Poraženi su svi, a najviše Srbija i JNA. Izgubljen je rat u Sloveniji; JNA je izašla iz Makedonije. Iz ovih republika ispraćena je i dogovorom i oficijelno. Povukla se poslije rata u Hrvatskoj, a poslije teških razaranja. Snage JNA i TO iz Crne Gore uvučene su u rat za Dubrovnik i povukle su se na početne pozicije. Nestala je iz Bosne formiravši Vojsku Republike Srpske i svela se na Prvu armiju u Beogradu, Drugu armiju u Podgorici i Treću armiju u Nišu – srpske armije iz Prvog svjetskog rata, to jest, na srpsko – crnogorsku vojsku. JNA predstavlja najveće razočarenje u cjeloj jugoslovenskoj katastrofi. Armijski vrh je prevaren ili je prevario i izdao JNA. JNA je izmanipulisana i zloupotrebljena, nasjela je politici “srpskog primitivizma i hrvatskog jezuitizma”, koji su glavni uzroci i suština jugoslavenske tragedije.

– Armijski vrh, naročito u početku, nije realno ocjenio antiratno raspoloženje, koje je bilo vrlo izraženo; mnogi su pobjegli, mnogi su se krili da ne idu u rat, mnogi su dezertirali i mobilizacija je doživjela neuspjeh, pa se naknadno ovim pojavama pravdao neuspjeh realizacije ciljeva.

– JNA se velikim djelom transformiše u tzv. Vojsku RSK i Vojsku Republike Srpske, sa velikim količinama naoružanja, da bi te vojske izvršavale zadatke rušilačkog nacionalizma i reafirmisanog četništva. Ne amnestirajući Predsjedništvo SFRJ kao Vrhovnu komandu i druge faktore od odgovornosti, i za ovo velik dio odgovornosti pada na “dušu” armijskog vrha. Da nije bilo takve transformacije JNA u Hrvatskoj i BiH, vjerovatno bi se izbjegla ili smanjila katastrofa. Interesantno je objašnjenje Kadrijevića o toj transformaciji: “Sa ovim planom nije bilo poznato Predsjedništvo SFRJ, jer su pred njega iznošene samo početne i djelimične ideje, a naređenja komandantima korpusa davana su isključivo usmeno, da za njih ne bi saznao neprijatelj” (“Borba”, 18. maja 1993). Za ova usmena naređenja odgovornost se, dakle, ne može podijeliti ni sa Predsjedništvom SFRJ.

– Razbijanje SFRJ počelo je na Kosovu 1986/87, a potom u Vojvodini 1988 protivustavnim aneksijama pokrajina, i Crnoj Gori 1989. Nastavljeno je srpsko – hrvatskim sukobom i prvim oružanim akcijama 1990 u Kninskoj krajini i kasnije ratom između ustanika i hrvatske milicije u više krajeva Hrvatske. Prva specifična faza rata u Hrvatskoj traje od avgusta 1990 do aprila 1991. Zatim, desetodnevni rat između JNA i TO Slovenije juna i jula 1991, koji je završen definitivnim odlaskom ostatka JNA (10. oktobra 1991) iz Kopra.

– Druga faza rata u Hrvatskoj od aprila 1991 do januara 1992 završava se zaključenjem Vens-Ovenovog plana, dolaskom UNPROFOR-a i povlačenjem JNA iz Hrvatske. Treća faza rata je rat između vojske Republike Srpske Krajine i hrvatske vojske do avgusta 1995, kada je vojnički poražena Vojska RSK, a politički poražena i jedna i druga strana – srpska i hrvatska.

– Rat u BiH traje od marta 1992 do oktobra 1995. Prekinut je Dejtonskim sporazumom. Imao je dvije faze – prva je uključivala direktno angažovanje JNA, a u drugoj rat se vodi između nacionalističkih jedinica sve tri strane.

– Nije se jedino ratovalo u Makedoniji koju je JNA sporazumno napustila, što potvrđuje, kao i dogovor o odlasku JNA iz Slovenije, da je bilo moguće izbjeći rat i prihvatiti mirno rješavanje kontlikata.

– Izgleda da je samo jedna strana – JNA, Srbija i Crna Gora – preciznije znala kada će početi koji od oružanih sukoba – ratova. Politička i državna strategija Srbije i Crne Gore, a kasnije i SRJ, svoje ciljeve, uz modifikacije, određivala je prema željama, a ne prema realnim mogućnostima države i dijela Srba van države. Prvi nagovještaj svih aktivnosti vojnog vrha postao je jasniji kada je načelnik Štaba Vrhovne komande na sjednici Predsjedništva SFRJ (3. aprila 1990), izjavio: “Oružane snage SFRJ imaju zadatak da brane ustavno uređenje države i, obaveštavam, da su sposobne i pripremljene da taj zadatak izvrše. Oružane snage ne smiju i neće dozvoliti da bi bile u izvršavanju te svoje ustavne uloge na bilo kakav način izigrane.”

– Scenario početka oružanih sukoba i ratova, približno je svuda isti, s izuzetkom Slovenije, gde takav scenario nije bio moguć, jer nije bilo oslonca na srpsku manjinu. Psihološki rat (pripreme) prvenstveno obavljaju političke stranke sa nacionalnim prefiksom, saopštenjima preko svih medija “o ugroženosti Srba”. Ratno-huškačka propaganda stvara atmosferu i priprema javno mnjenje za rat. Paralelno s ovim, događaju se razni incidenti na odabranim tačkama i područjima – barikade zbog “kamufలాže” i “straha od druge strane”. Na barikadama su i početni oružani sukobi i prve žrtve. JNA se upućuje na mjesta sukoba kao tampon da “razvađa zavađene strane” i postepeno se na mnogim mjestima stavlja na stranu ljudi na barikadama. Taj scenario je najklasičnije primjenjen u Hrvatskoj, pa zatim i u BiH.

– U sve ratove armijski vrh je ušao jer se nije snašao ili nije želeo da shvati nove procese u svjetu i kod nas. Smatrao je da je JNA istorijski odgovorna za očuvanje SFRJ, što je dogmatska samoobmana. Izabrali rat protiv bilo kojeg od svojih naroda da bi se postigao iracionalan cilj, više je nego krupna greška kojom je armijski vrh direktno doprinio raspadu države koju “brani” i armije kojom komanduje. Da su Srbija i JNA do 1990 prihvatile konfederaciju ili savez država, Jugoslavija bi se održala. Hrvatska i Slovenija ne bi htjele, ne bi mogle i ne bi smjele da idu na otcjepljenje. Bosna i Hercegovina je bila za očuvanje Jugoslavije, Crna Gora takođe, a Makedonija sigurno. Rastrojavanje SFRJ na republike koje su se iz članica

federacije transformirale u samostalne države, odvijalo se postepeno, što znači da je armijski vrh imao dosta vremena da preispita svoju poziciju i da se prilagodi novim okolnostima. Međutim, armijski vrh se opredelio (priključio) onim članicama SFRJ koje su samo formalno bile za odbranu imena nekadašnje države i nekadašnje JNA. Armijski vrh se, na žalost, 1990 odlučio za tzv. preventivni potez – razoružanje Teritorijalne odbrane većine članica federacije i poslije zaratio sa njihovim teritorijalnim odbranama i milicijom, koje su po konceptu opštenarodne odbrane bile saveznici i dio oružanih snaga SFRJ.

– Poslije izgubljenog rata u Sloveniji, armijski vrh mjenja, u određenoj mjeri, svoj stav, povlači JNA iz Slovenije i nastavlja da je upotrebljava kao tampon, između srpskih ustanika i novostvorene narastajuće vojne snage u Hrvatskoj, s ciljem da sačuva već suženu Jugoslaviju, da Hrvatsku pocjepa na tri djela i da je prisili da prije ili kasnije popusti. Armijski vrh je omogućio naoružavanje djela srpskog stanovništva i stao na stranu ekstremista, posebno u drugoj polovini 1991 ofanzivama na Vukovar, Dubrovnik, Zadar, prema Kupu i Virovitici. Poslije proglašenja nezavisnosti Hrvatske i prekida borbi dolaskom UNPROFOR-a, JNA se povlači u Bosnu. Dio ljudstva i oružja ostaje u Krajini, koja stvara svoju vojsku. Iz mnogih izvjava vojnih rukovodilaca vidjelo se da je povlačenje iz Slovenije, najvećeg djela Hrvatske i Makedonije, tobože bilo planirano. O povlačenju iz BiH tada nije bilo govora zbog strateškog značaja za odbranu srpsko-crnogorske federacije.

– Kada se početkom 1992 rasplamsao rat u BiH, armijski vrh se priklonio politici da BiH zadrži u sastavu srpsko-crnogorske federacije. Zbog toga je odlučio da od jedinica u BiH i djela jedinica povučenih iz Slovenije i Hrvatske, formira Drugu armiju u Sarajevu. Kada nije uspjelo konsolidovanje Druge armije, bili su prisiljeni da se izvuku i formiraju komandu Druge armije u Crnoj Gori. Mobilizirali su Srbe u BiH i ostavljajući velik dio tehnike i kadrova, stvorili srpsku vojsku u Bosni. Obe srpske vojske preko Dunava, Drine i Une od tada dobivaju logističku i drugu podršku, najpre iz SFRJ, a onda iz SRJ.

– Vojni vrh JNA i VJ se, uprkos ustavnom ograničenju, oslonio na paravojne i druge “patriotske” snage, koje su bile spremne da ratuju van Srbije i Crne Gore. Učestvovao je u njihovom organiziranju i upućivanju preko Drine, Dunava i Une. JNA i VJ su bile osnova, borbena i logistička,

bez kojih vojske preko Drine i Dunava ne bi uspjele učiniti to što su učinile u zacrtavanju zapadnih granica “nove države”. Martićeva i Karadžićeva vojska su bile djelovi jedne cjeline, a Vojska Jugoslavije strateški kišobran i oslonac za ove dvije vojske.

– Rat u Hrvatskoj i BiH su ratovi za teritorije, za srpske države koje su neprirodno i improvizovano stvorene, a onda postepeno izgubljene. Nestala je centralistička Jugoslavija po srpskom uzoru. Nestala je Jugoslavija bez Slovenije, a onda bez Hrvatske i Makedonije. Nestale su desetine SAO oblasti u Hrvatskoj i Bosni. Nestala je Jugoslavija do linije Virovitica – Karlovac – Karlobag. Nema Jugoslavije na Uni sa ili bez Fikretove Zapadne Bosne. Nema više mnogih podvarijanti podjele BiH. Nema države Srba unutar Hrvatske – Krajina je ostala bez Srba. Nestale su ili postepeno nestaju sve nakazne, novostvorene države. Politička bitka za liniju Podunavlje, Podrinje i za istočnu Hercegovinu i Prevlaku još traje. Nestala je sa ekrana i meteorološka karta TV Srbije. Ta mapa je godinama, u stvari, pokazivala velikosrpski projekat teritorijalnog objedinjavanja srpskog etničkog prostora. Ta mapa, osim djelova centralne BiH i Makedonije, gotovo do detalja se podudarala sa kartom Moljevićeve Srbije. Svim normalnim ljudima je bilo jasno da ova mapa nije iscrtana i pokazivana samo radi meteo – izvještaja, već zbog usađivanja svijesti o postojanju kvazidržavne tvorevine. Jedno vrijeme je i Abdićeva SP ZB, poslije susreta Miloševića i Fikreta, bila dio ove mape. Na žalost, mapa je obnovljena, ali sužena. Sudbinu svih nakaznih tvorevina podjelile su i njihove vojske oformljene u korpuse. Istorija će pokazati daljnu sudbinu Hrvatske bez Srba i nekih teritorija BiH kao jedinstvene ili države sastavljene od 2-3 države i sudbinu “manje ali bolje” SRJ i njihovih vojski.

– Vojni konflikti i ratovi na prostoru bivše SFRJ su ratovi na Balkanu. I sve to između nas i među nama, bez prisustva Turaka, Austro-Ugara, Njemaca ili Italijana. Upotrebom oružja vrši se dezintegracija SFRJ i ratuje na prostoru četiri njene države, a učestvuju pet bivših republika. To su i posebni ratovi ali se analitički mogu tretirati i kao jedan rat, prvenstveno zbog toga što su to ratovi u nizu za razbijanje Jugoslavije, sa elementima međudržavnih ratova i građanskog rata.

– Značajnu i često autonomnu ulogu u svemu ovome je igralo rukovodstvo JNA ili tzv. Štab Vrhovne komande. Mada je u početku subjektivno bilo uvjereno da “spasava” Jugoslaviju, deo profesionalnih

vojnika objektivno je pojačao eksploziv za razaranje multinacionalne države. Armijski vrh nije želio da se Slovenija, Hrvatska i Bosna mirno izvuku iz zajedničke federalne države, pa je došlo do angažovanja federalne armije i milicije i srpskih paravojnih formacija. Išlo se na ofanzivne operacije, a glavni cilj je bio zadržati što širu kontrolu teritorije, spasiti JNA i centralističku državu, a kada ovi ciljevi nisu uspjeli, JNA je otvoreno podržala Srbiju i Crnu Goru u teritorijalnim zahtjevima na račun drugih.

– Armija je pobjeđena jer se sudarila sa realnošću, koje dio armijskog vrha, zajedno sa krutim federalnim i srpskim savezništvom, nisu možda ni sada svjesni. Sama sebe je porazila ma koliko to teško padalo nekim generalima, pojedinim članovima Štaba Vrhovne komande i Vrhovnoj komandi. Kriviti nekog za izdaju ili dio sopstvene odgovornosti prebacivati na druge je čak naivno i obmanjujuće. Nije prva greška armijskog vrha u tome što se nije blagovremeno depolitizirao (pojavom višestranačja), nego je najveća greška što se nije distancirao od politike S. Miloševića, pa je Armija tako postala sila u rukama jednog naciona, odnosno njegove velikodržavne politike. Štab Vrhovne komande i Vrhovna komanda su poslije svega toga postali, zajedno sa ekstremnim nacionalistima, najveći generator rata.

– Od 1991 do 1993 penzionisana je u talasima većina generala JNA i VJ, gotovo svi koji su ratovali. Penzionisanje ovolikog broja generala završna je operacija raspada JNA. To nije bio normalan odlazak u penziju. To je “sječa generala JNA”. Političari nisu doživjeli takvu sječu. Otišli su svi oni, uključujući i V. Kadijevića, koji je među njima bio jedini učesnik NOR-a (od 1943), koji su obećavali da će odbraniti Jugoslaviju, njenu slobodu i sve narode i narodnosti, samo je pitanje od koga. Branili su se tezom da su se spremali za rat sa spoljnim neprijateljem, a ne protiv unutrašnjeg. Ušli su bezglavo i amaterski u mnoge vojne i političke akcije.

Ko je ako ne i oni, odgovoran što je JNA poražena – nestala? Oni su vodili improvizovane bojeve, crtali mape i šeme udara (koje nikom nisu pokazivali radi očuvanja tajne), krojili su granice. Događaji su potvrdili da su bili nezreli da nose zadatak svog vremena, a garnitura koja je (privremeno) došla iza njih u tri srpske vojske još je slabašnja. Generali su otišli, a političari, koji su ih zloupotrebili, aplaudirali im, djelili im ubrzano činove za “pobjede”, nekima i po dva tri čina za godinu, ostali su, pa je red

da i oni odu. Jer, sramota je i za državu, odgovornost isključivo prebacivati na generale i oficire, među kojima je značajan dio bio projugoslovenski orijentisan. Pred istorijom krivicu i odgovornost za rat moraju da snose, a prije ili kasnije do toga će doći, oni koji su formulisali politiku sile i donosili odluke o upotrebi oružja.

– JNA je gurnuta u avanturu, koja je značila njen kraj. S njom su, u većini slučajeva, u bezizgledan rat gurnuti i njeni generali; a njihovo isforsirano penzionisanje, pored ostalog, je i pokušaj da se stvori utisak da je taj rat bilo moguće dobiti.

– Druga, avnojevska Jugoslavija, ustanovljena narodnooslobodilačkom borbom 1941 – 1945 egzistirala je oko 50 godina. Osnovana je kao dobrovoljna asocijacija svih južno-slovenskih nacija, na bazi “bratstva i jedinstva”. Druga Jugoslavija je 80-ih godina ušla u krizu, 1989 u vrhunac krize, a 1990 i 1991 u rat – ratove. SFRJ je i formalno nestala 27. aprila 1992 godine.

– Ratovi od 1990 do 1995 na tlu bivše Jugoslavije su se razvijali stepenasto i postajali sve užasniji. To je najveća tragedija, ne samo naša, nego Evrope i svijeta u novijoj istoriji. Do ratova su, najšire gledano, doveli nesposobnost i nehtjenje da se suprotnosti između daljnje modernizacije društva i konzervativizma, razreše mirom i evolucijom. Nacionalne i vjerske strasti, koje su tinjale, poslužile su za homogenizaciju oko velikodržavnih ciljeva srpske i hrvatske strane. To je najbolje iskazao Mirko Tepavac, suptilni analitičar ovih događaja, koji u jednoj od svojih analiza piše: “Socijalizam u SFRJ bio je manje dogmatičan, uživao je veliku podršku, bili smo se približili Evropi i zbog toga što smo bili bliže njoj, aktivirane su konzervativne snage, podignute nacionalne zastave i svi mogući simboli, iscrtane etničke mape (i prije rata), obnovljene nacionalističke mitologije, pokrenuta tzv. antibirokratska revolucija i postavljene separatističke barikade.” I dalje: “Reformističke snage i Ante Marković nisu oborene zbog antisrpstva, nego zbog reformi. Srbija je najviše bila protiv reformi, ukinula je pokrajine (autonomije), prekinula veze sa drugim djelovima Jugoslavije i Evrope, vodila ratnu politiku; i rezultat svega toga bio je rat. Srpski nacionalni rat je izgubljen, jer ga nije trebalo, ni voditi.”

– Ni jedan od pomenutih ratova nije završen voljom i neposrednim sporazumom sukobljenih strana – nego međunarodnim pritiskom.

Nacionalisti su stalno pozivali strane vojske i tutore.

“Zajednička država je razbijena, izgrađivani gradovi i mostovi porušeni, socijalizam ukinut, ‘bratstvo i jedinstvo’ poništeno, nacionalizam ustanovljen. Za osnovu politike i nauke, pacifizam identifikovan sa izdajom, umesto klasnih obeleženi su samo nacionalni neprijatelji, umesto ‘svetle budućnosti’ ustanovljena je samo ‘svetla prošlost’.”

(Dr Olivera Milosavljević)

KATASTROFALNE POSLJEDICE

Privredni, moralni, unutar-politički i vojnički gubici su ogromni. Bilans još nije potpuno poznat.

Besmisleni rat – ratovi na jugoslovenskim prostorima 1990 – 1995. (iako još bez pravog bilansa), obilježen je stotinama hiljada mrtvih, invalida, ratnih siročadi, uništenim materijalnim dobrima i u zgarišta pretvorenim područjima sa kojih su protjerani “nedržavotvorni narodi”, a oni drugi, “pošteđeni” na svojim ognjištima i u otadžbini koja “nije ratovala”, ostavljeni da bitišu u mraku ekonomske dezorganizacije, socijalne katastrofe, u privrednom haosu i na vjetrometini moralnog bespuća. Upravo zbog toga, besmisleno ratovanje posebno zahtijeva osvrt na ratna stradanja i na doprinos oružane sile tragediji srpskog, hrvatskog i muslimanskog naroda.

Cijena besmislenih ratova iskazuje se u tragičnim razmjerama, pa će “ljudi, sasvim sigurno, na drugi način gledati na svoje ratničke ideje, kada spoznaju njihovu stvarnu cenu” – tvrdi dr Ivan Ahel, ekspert za teoriju sistema i upravljanje, i nastavlja: “Bitno je shvatiti da postoji tesna veza između politike, ekonomije, socijale i ratnih razaranja. Sve što se dogodilo delo je politike i njenih usmjeravanja. Ništa se nije dogodilo bez njenog dejstva” (“Naša borba”, 1 – 2. oktobra 1994).

Postsocijalistička vladajuća struktura Srbije i Crne Gore, preuzevši nacionalizam kao idejnu osnovu svoje vlasti, “odlučujuće je pokrenula tok događaja u pravcu konačnog razbijanja Jugoslavije” (Milenko Marković, “Pogledi na uzroke raspada Jugoslavije”, Stvaranje i razbijanje Jugoslavije, str. 25). Insistirajući na prekompoziciji Jugoslavije na osnovama srpskog nacionalnog unitarizma, a bez uvažavanja nacionalnih interesa drugih naroda i ne vodeći računa o osjetljivosti mješovitih nacionalnih sredina, politika Beograda je nastojala da svoj program o “državi svih Srba” beskompromisno realizuje, ni malo ne zazirući od ratne opcije i mogućnosti pretvaranja srpskog pitanja u međunarodno ratno pitanje.

Razumije se, iza strategije stvaranja “države svih Srba” stajala je i procjena o neizbježnoj upotrebi oružane sile, “jer su dva glavna stuba odbrane Jugoslavije – srpski narod i JNA” (Veljko Kadrijević, n.d.).

Propagandne oblande da su Jugoslaviju razorile “secesionističke republike”, izdašno potpomognute od “međunarodne antisrpske zavere”, razobličili su neposrednim svjedočenjima glavni stratezi besmislenog rata (Veljko Kadijević, “Moje viđenje raspada”, Borisav Jović, “Poslednji dani SFRJ”) i naučna istraživanja (Alet Litl, “Sunovrat Jugoslavije”, Društvo za istinu o NOB, “Stvaranje i razaranje Jugoslavije” itd.).

Strategijske ideje militantnih nacionalista da se srpsko pitanje može isključivo riješiti na unitarnim premisama ili kroz konstituisanje “Velike Srbije” u okviru Jugoslavije ili kao nezavisne države, bile su u suprotnosti sa stvarnošću iskazanoj u kulturnom i etničkom pluralizmu koji su podrazumjevali zajednički život bez prisile. Stoga je programsko opredjeljenje za realizaciju pomenutih strategijskih ciljeva otvaralo mnoge probleme (reviziju međurepubličkih granica, međurepubličku podjelu – razdruženje – zajednički stečene jugoslovenske imovine, unitarno-pravno nasleđe SFRJ itd.). Istraživanja vršena neposredno pred početak besmislenog rata – ratova, ukazivala su na činjenice da stepen međunacionalne tolerancije nije bio ni izbliza takav – da bi se smatrao uzrokom ratnog nasilja. No, upravo, isključivost nacionalnog unitarizma, izraženog u zahtijevu “sve ili ništa” (“Svi Srbi u jednoj državi”), rezultirali su ratom za reviziju postojećih (“avnojevskih”) međurepubličkih granica, praćenom “radikalnim etničkim čišćenjem pripadnika onih nacija koje su se istorijski konstituisale na zapadno-evropskim ili blisko-istočnim civilizacijskim tekovinama” (Dr Milan Morić, “Ideje”, 1994, str. 96).

U trusno vrijeme, koje je već nagovještavalo raspad Jugoslavije, problem revizije postojećih međurepubličkih granica i teritorijalnih razgraničenja između nastupajućih nezavisnih država, ozbiljno je nagovijestio da će se umjesto pregovorima, taj opasan problem pokušati razriješiti ratom. Subjekti u sporu obznanili su svoje “neopozive” pretenzije na nove teritorije kao glavno strategijsko pitanje samostalne države: “Glavni adut Srbije u jugoslovenskim pregovorima su, dakle, unutrašnje granice. Budu li o opstanku odlučivali narodi, sadašnje republičke granice ne bi mogle ostati iste. Dovoljno je, u prilog toj tezi, podsjetiti samo na stav – koji je zajednički i srpskoj poziciji i opoziciji – da Srbi žele da žive zajedno u jednoj državi” (“Borba”; 17 – 18. februara 1991). Predsjednik Republike Srbije Slobodan Milošević je još određeniji: “Granice, kao što znate, uvek diktiraju jaki, nikada ne diktiraju slabi. Prema tome, osnovno je da moramo biti jaki. Mi jednostavno smatramo

da je legitimno pravo i interes srpskog naroda da živi u jednoj državi. To je početak i kraj... Uostalom, što će im ti Srbi koji im toliko smetaju po Kninu, po Petrinji, Glini, Baniji, Kordunu, Baranji, ako je taj problem toliki" (Slavoljub Đukić, "Kako nam se dogodio vođa", str. 187).

Zajednička, jedinstvena "država Srbija" treba da "sebe traži na prostorima od Beča do Konstantinopolja", jer "Bosna je bila i ostala srpska zemlja", "Dubrovnik je bio i mora ponovo postati samostalna republika", "Severna Dalmacija, Lika, Kordun i Banija su srpske zemlje i to će ponovo biti", "Makedonsko pitanje... kao južna Srbija rešeno je balkanskim ratovima", "Makedonija ne sme da bude jabuka razdora među Srbima, Grcima i Bugarima" itd ("Novosti", 27. oktobra 1990; "Borba", 11. aprila i 25. juna 1990; "Vjesnik", 4. februara 1990).

Vrhovnici Hrvatske, političke institucije i državnici, s jedne, zdušno su branili "republičke komunističke granice", a s druge strane, snažno ispoljavali pretenzije prema Bosni i Hercegovini. U vrijeme predizborne kampanje, dr Franjo Tuđman je upozorio da će odmah po preuzimanju vlasti, pokrenuti "s mrtve tačke problem životnog prostora pučanstva", jer se "hrvatski narod ne svodi samo na granice SR Hrvatske, nego postoje problemi povijesnih i prirodnih granica" ("Vjesnik", 25. februara 1990).

Da ne bi bilo zabune o kojima se "životnim prostorima radi", Tuđman će pokrenuto pitanje pojednostaviti: "Ne mora se biti historičar da bi se spoznalo da Bosna čini geopolitičku cjelinu sa Hrvatskom" ("Spiegel", 18. juna 1990). Tajnik HDZ, Neven Jurica je precizno objasnio strategijske ideje teritorijalnih aspiracija predsjednika Tuđmana: "Proširit ćemo Hrvatsku, i već je širimo, na Bosnu i Hercegovinu, jer je ona država i hrvatskog naroda" ("Borba", 17. aprila 1990). Dr Šime Džodan i Dobroslav Paraga (lider HSP) su, također, pobornici raspada postojeće državne zajednice jugoslavenskih naroda i zagovornici stvaranja "Velike Hrvatske": "Današnja Jugoslavija raspast će se brže od one predratne, a hrvatske granice će biti na Drini, jer Bosna nikad neće pasti šapatom, niti će velikosrbini preći Drinu" ("Ekspres politika" i "Borba", 15. februara 1991). Zagrebački pobornici "Velike Hrvatske" smatrali su da je bosanska "enklava" (zaliv Klek – Neum) rana na hrvatskom živom tkivu, koja je "prekinula teritorijalni kontinuitet Hrvatske koji se proteže duž jadranske obale sve do rta Oštro u Boki Kotorskoj", odnosno "čak do zaliva Spič, do riječice Željeznice pred samim Barom", pa kao takovu, potrebno ju je "što

prije kirurškim rezom ukloniti" ("Novosti", 14. marta 1991).

Teritorijalne pretenzije prema susjednim republikama u vrijeme raspada dotadašnje federacije, pokrenule su u vrlo oštroj formi dezintegracione procese u Srbiji, Hrvatskoj i BiH. U Srbiji, uprkos novim Ustavom proklamovanog "teritorijalnog monoliteta", na tzv. Kačaničkoj skupštini, objelodanjena je "Deklaracija o proglašenju Republike Kosovo". I u Sandžaku muslimanska partija "Demokratske akcije za Srbiju" (lider dr Sulejman Ugljanin) zatražila je "celovitu autonomiju" sa pravom, u slučaju raspada SFRJ, ujedinjenja sa Bosnom ("Novosti", 9. januara 1990).

Istovjetni dezintegracioni procesi potresali su i Hrvatsku. Tako je SAO Krajina, kao što smo izložili, donijela odluku o "definitivnom razdruženju, odnosno izdvajanju iz Republike Hrvatske". Nacionalno vijeće Istre, kao "koordinaciono tijelo svih općina ovog najvećeg jadranskog poluotoka", donosi proklamaciju o "integraciji istarske regije u EZ" ("Novosti", 6. decembra 1990).

Polazeći od činjenice da su "granice ili međe demarkacione linije i ograde, ostvarene dogovorom ili nametnute silom" (Wilcox Agarad, "Limit", New York, 1994), srpski i hrvatski militantni nacionalisti (pozicije i opozicije) opredjelili su se za reviziju postojećih međurepubličkih granica "upotrebom sile" – ratom. Kako je na prostorima tek "oslobođenih teritorija" bitisanje pripadnika "neprijateljskih naroda" smatrano veoma opasnim i destruktivnim ("petom kolonom"), pristupilo se neviđenom progonu "osuđenog stranog etnosa". Progon je podrazumjevao "masovnu primjenu ratnog zločina u njegovoj najbrutalnijoj formi čijiće konačni rezultati doneti apsolutno nacionalno čistu državnu zajednicu" ("The Nation", 29. januara 1991).

U suštini, rat za prisvajanje "novih teritorija", za reviziju "avnojevskih republičkih granica" bio je teroristički rat – "praktično, to je bio rat vojski i paravojski protiv nezaštićenog naroda" – tvrdi dr Ivan Ahel ("Naša borba", 1 – 2. oktobra 1994). Uostalom, to potvrđuju njegovi katastrofalni rezultati. Veoma je teško sumirati globalne pokazatelje koji bi sa sigurnošću pružili odgovor na pitanje kolike je ljudske žrtve i materijalnu štetu proizveo besmisleni rat. To je i razumljivo, kada se ima u vidu da "svaka strana u ratu preuveličava svoje žrtve, optužujući suprotnu stranu. To spada u sredstva podsticaja mržnje i ratnog raspoloženja u narodu i koristi se u ratnoj propagandi" – s pravom tvrdi Miloš Minić. Pa,

ipak, na ta suštinska pitanja nužno je dati što objektivniji i faktografski utemeljen odgovor, kako bi se stekla realna slika “u kakvu su katastrofu političke snage uvukle svoje narode i svoje zemlje; u katastrofu, u kojoj su poništeni rezultati njihovog pedesetogodišnjeg razvoja i napretka na svim poljima i bacili ih unazad tri do četiri decenije” (Miloš Minić, “Plodovi i cena”, “Odgovor”, 5. juna 1997).

Odgovore na pitanje koliku su cijenu platili narodi Jugoslavije, potražili smo i u dostupnim izvorima i studijama uglednih naučnika u zemlji i inostranstvu. Prednost smo dali ljudskom faktoru – žrtvama rata. Objelodanjeni izvori ukazuju na velike razlike ne samo u sumarnim pregledima, već i u kategorizaciji žrtava rata, odnosno ratnog zločina. Tako dr Ivan Ahel cijeni da je u besmislenom ratu – ratovima izgubilo živote oko trista hiljada ljudi, a od toga “90 odsto bili su civili”. Dordž Kini, šef odjeljenja za Jugoslaviju u Stejt Departmentu, smatra da je u “Bosni poginulo na obe strane 25.000 do 60.000 ljudi”, a u Hrvatskoj “od 17.000 do 26.000 lica, većinom građana” (“The New York Times Magazine”, New York, april 1995).

Zapadni vojni analitičari procjenjuju da je u besmislenom ratu u Bosni poginulo oko 100.000 vojnika, od čega oko 30.000 pripadnika Armije BiH, oko 50.000 srpskih vojnika i 20.000 do 25.000 vojnika HV (“Odgovor”, 29. maja 1997). Međutim, Ministarstvo odbrane Republike Srpske tvrdi da je u trogodišnjem ratu u BiH Vojska RS imala 18.392 poginula i 36.543 ranjena vojnika (MO RS, br. 1-01-1645/96). U navedeni brojni pregled nisu unijeti gubici dobrovoljaca iz Jugoslavije i drugih “pravoslavnih zemalja”. Ured za istraživanje žrtava domovinskog rata pri vladi Hrvatske, saopćio je “da je tokom rata u Hrvatskoj bilo 10.668 mrtvih i 2.793 odvedenih i nestalih” (“Velebit”, oktobra 1995).

Obzirom da se u pomenutim pokazateljima ne mogu prepoznati gubici JNA u ljudstvu, kao ni gubici Vojske SRJ (koji do danas nisu zvanično objelodanjeni – osim jednog internog dokumenta, u kojem se tvrdi da su armijske jedinice prve godine rata u Hrvatskoj imale 654 mrtvih), zapadni vojni analitičari procjenjuju da su oružane snage SFRJ i Vojska SRJ, zajedno sa njima potčinjenim paravojnim formacijama, imale oko 7.000 mrtvih (Recent American Foreign Policy – Basic Document 1991 – 1995).

Gubitke civila u besmislenom ratu, također, veoma je teško precizno utvrditi, jer pored nedostatka cjelovite identifikacije (popisnika)

žrtava rata ili statističko-naučne obrade tih podataka, broj usmrćenih građana se "ili krajnje mistificira, uz objašnjenje da se radi o strogo povjerljivim informacijama, ili se olako izriču brojevi usmrćenih" prema propagandnim potrebama. "U Bosni i Hercegovini u toku rata ubijeno je preko 200.000 ljudi" ("Odgovor", 29. maja 1997). Zato se i dalje broj građanskih lica žrtava rata, sakriva od javnosti. Istina, više institucija i ustanova u Beogradu, Sarajevu i Zagrebu, bave se ovom problematikom, ali se prema njihovim nalazima i zaključcima još uvijek moramo odnositi rezervisano.

Federalni zavod za statistiku u Sarajevu objavio je (29. januara 1996), podatke da je tokom rata u 61 općini pod kontrolom vlasti BiH (nisu uključene općine bihačke regije) "ukupan broj ubijenih i nestalih 166.824 lica" ("Slobodna Bosna", Sarajevo, 1996).

Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca tvrdi da je "samo na području unsko-sanske regije agresor likvidirao 35.000 do 40.000 civila, u Prijedoru 25.000 civila, Kozarcu 11.000". (Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, "Agresija na BiH i Bosansku krajinu", Sarajevo, 1996). Zapadni vojni analitičari "procjenjuju da je za vrijeme rata u BiH poginulo između 20 i 25 hiljada vojnika HVO-a, mada ovu brojku, koliko je poznato, niko nije potvrdio niti demantovao". Ministarstvo odbrane "Herceg-Bosne" podatke o građanskim žrtvama besmislenog rata progasilo je "državnom tajnom".

U Republici Srpskoj, popisnik civilnih žrtava rata još nije kompletiran, "jer se u njihovom slučaju vodi upravno-pravni postupak da bi se ustanovilo da li su oni zaista žrtva rata, te da im bi se odredila visina penzije i ranjenim procenat invaliditeta". Iako rukovodstvo RS, iz njemu razumljivih razloga, ne želi upoznati javnost o stvarnim gubicima civila – njihovih građana – s vremena na vrijeme Pale obznane brojke o stradanjima Srba. Tako je, nakon povlačenja iz okoline Sarajeva, "srpska strana baratala ciframa od 12 do 15 hiljada mrtvih sugrađana", a u vrijeme međunarodne arbitraže oko Brčkog, dato je saopćenje da je Vojska RS bila prinuđena osloboditi ovaj grad u kojem je ubijeno 3.153, a ranjeno 7.400 lica, odnosno građana srpske narodnosti ("Odgovor", 29. maja 1997).

Savezna vlada SRJ je (19. marta 1996), usvojila izvještaj o kršenjima "međunarodnog ratnog i humanitarnog prava na teritoriji bivše SFRJ", u

kojem se konstatuje da su “utvrđeni podaci za 5.362 ubijena lica” srpske narodnosti i da su se “najteži zločini dešavali na više lokacija u Bosni i Hercegovini, kao na primjer, u zatvorima Celovine u Mostaru, Kazana i Dobrinje u Sarajevu, slučajevi u Zadru, Tenji, Dugom Selu, Visokom” (“Politika”, 20. marta 1996).

U ratne gubitke civilnog stanovništva, uračunat je i broj nestalih za koje se sa sigurnošću ne može tvrditi da li je nad njima izvršena egzekucija ili su još zatočeni po raznim kazamatima. Međutim, Međunarodni komitet Crvenog krsta raspolaže podacima da se 28.316 lica iz BiH i Hrvatske vode kao “nestala”. Porodice nestalih sa područja bosansko-hrvatske federacije podnijele su zahtjev da se utvrdi “pravo stanje 19.133 lica, a od toga su 13.426 osobe zatočene ili ubijene od strane organa Republike Srpske” (MKCK, Biletan, aprila 1997).

Broj ranjenih i obogaljenih je, također, još uvijek diskutabilan. Dr Ivan Ahel smatra da je teže ili lakše ranjeno oko milion ljudi – “građana nekadašnje SFRJ”. Republički štab za zdravstvenu i socijalnu sigurnost BiH raspolaže podacima “o 39.106 ranjenika rata 1991 – 1995”, ali se ne daju podaci da li je riječ o invalidima ili i o ranjenicima bez invalidskih posljedica. U SRJ i Hrvatskoj po metodama “čuvanja državnih tajni”, nisu ozvaničeni podaci o “kategorijama osakaćenih” u besmislenom ratu, a na osnovu pokazatelja objavljenih u medijima, taj broj se kreće od 17.600 do 26.000 lica. Također, u žrtve besmislenog rata treba ubrojiti i “73.407 djece bez jednog ili oba roditelja” (International Federation For Human Rights, Helsinki No I-10, 12/512).

Etničko čišćenje sprovedeno je na najbrutalniji način u mnogim oblastima u kojima je živjelo nacionalno mješovito stanovništvo i “tokom čišćenja uništeno je sve što podsjeća na etnos prognanog stanovništva (imovina, groblja, kulturni spomenici i dobra, religiozne i druge institucije)... Mržnja između ljudi kataklizmičkih razmera pogodila je sve etničke zajednice, a najviše Srbe” (Miloš Minić, n.d.) Podaci o ovoj apokalipsi naroda “druge” Jugoslavije, također su nesaglasni. Prema podacima međunarodnih institucija, “pokazatelji izbjeglica iz Srbije, BiH i Hrvatske nisu ažurni”. Dr Ivan Ahel navodi da je “oko četiri miliona lica svih uzrasta i oba pola” protjerano sa svojih ognjišta, pa “danas lutaju svetom po našim i tuđim krajevima, koji su za njih u istoj meri neprijateljski i ne obećavaju im, u budućnosti, ništa dobro” (dr Ivan Ahel,

n.d.). Nažalost, razmjere egzodusa, kako po svom karakteru (izbjeglice zbog opravdanog straha od progona i protjerana lica činom genocida) tako i po svojoj sveukupnosti, nije moguće pouzdano utvrditi. Zato i ne treba zamjerati institucijama ili pojedincima zbog izričitih neslaganja njihovih sumarnih zaključaka o razmjerama egzodusa, ne samo zbog stalne promjenljivosti izbjegličkog korpusa (raseljavanjem širom svijeta, strahom protjeranih od legalizacije svog izbjegličkog statusa, minornim povratkom svojim kućama itd), već i zbog neujednačene primjene međunarodne Konvencije (1951) i međunarodnog Protokola (1967) o statusu izbjeglih lica.

Prema podacima međunarodnih humanitarnih organizacija, sa područja nekadašnje SFRJ registrovano je 3.600.000 raseljenih lica, koja su pošla u izbjeglištvo pod prisilom ili iz straha da će “biti proganjani zbog svoje vjere, nacionalnosti, pripadnosti socijalnoj grupi ili političkog mišljenja” (UN, Konvencija 1951). Mladen Kovačević, stručnjak za analitiku statističkih podataka, smatra da su ove cifre pretjerane, pogotovo procjene UN iz 1992 u kojima se barata sa podacima od 2.500.000 izbjeglica bivše SFRJ (“Borba”, 20-21. maja 1995).

Danas broj izbjeglica iz nekadašnjih jugoslovenskih republika pruža sljedeću sliku: “Van BiH se nalazi 1,2 miliona izbjeglica”, iz Hrvatske 407.100, iz Republike Srpske 620.000, iz Srbije 170.000 i Crne Gore 21.000 (UNCCR; B-49/95). Prema podacima “Komesarijata za izbjeglice Republike Srbije, na teritoriji Srbije i Crne Gore nalazi se više od 600.000 izbjeglica iz Hrvatske i BiH” (“Borba”, 16. oktobra 1995). Zagrebačke vlasti tvrde da se na području Hrvatske nalazi 519.000 izbjeglica. Međutim, najveći broj izbjeglica je, ipak, sa područja BiH, a prema podacima međunarodnih institucija, najviše je raseljenih lica: “Bošnjaka 610.000, Hrvata – 307.000, Srba – 243.000 i 23.000 ostalih” (“Odgovor”, 29. maja 1997).

Pouzdana može se tvrditi da je stradanjima i enormnoj ekspanziji ratnih zločina, izvršenim nad Bosancima, doprinjela i podjela Bosne, dogovorena između Slobodana Miloševića i Franje Tuđmana. Prema tvrđenju Vorena Zimermana, posljednjeg američkog ambasadora u Jugoslaviji, “ovim tajnim sporazumom o podjeli Bosne protiv volje Muslimana” međuetnički i međuvjerski rat poprimio je neslućene razmjere kako po svojoj surovosti, tako i po svojoj rasprostranjenosti (Voren Zimerman, “Poreklo jedne katastrofe – Jugoslavija i njeni rušitelji”,

Beograd, 1997). I zaista, najsurovije borbe rasplamsale su se oko Mostara između HVO i bošnjačke armije, a između Vojske RS i bošnjačke armije u istočnoj Bosni i Bosanskoj krajini.

Strahote ljudske tragedije u besmislenom ratu – ratovima, pratili su, pored “vojničke smrti”, i bezočni zločini nad civilnim osobama, silovanja (u štampi se pominje broj od oko 14.000 žena i djevojaka), masakriranja djece, spaljivanje ljudskih bića, mučenja stanovništva, bombardovanja i razaranja gradova (Sarajeva, Vukovara, Goražda, Dubrovnika, Mostara, Dervente, Zadra, Bihaća itd), ostavljenih bez hrane, vode, struje, lječenja i u neprekidnom strahu od snajperskog i artiljerijskog ubijanja.

U bezumlju razaranja, a prema podacima Ujedinjenih nacija, “uništena su 2.360 sela, 29 gradskih naselja i oko 130.000 kuća” (“Stvaranje i razaranje Jugoslavije”, str. 175). Kao nigdje i nikada u svijetu, na području Hrvatske i BiH “zapaljeno je i porušeno 817 bogomolja (sakralnih objekata), 2.037 škola, 116 zdravstvenih ustanova, 408 biblioteka i čitaonica, 392 bioskopa i preko 3.000 kulturno-istorijskih spomenika” (WEU, Cuard 1996 T – 12).

Ljudske žrtve, izazvane masovnim ubistvima ili bezočnošću progona onih “naroda sa kojima se ne može živjeti zajedno” i ratna razaranja, bili su i ostali logika, strategijski cilj onih političkih koncepata koji su podsticali patološku mržnju i nacionalističko-šovinističku ksenofobiju, sve pod lažnom krinkom povratka na istorijsku scenu svog “božanskog”, “nebeskog” i “mučeničkog” naroda. U suštini, bila je to revitalizacija filozofije i političke doktrine naci-fašističkog duhovnog mračnjaštva. Uostalom, to javno priznaje i dr Biljana Plavšić, predsjednica Republike Srpske, smatrajući da su “Srbi u Bosni etnički-rasno superiorniji ne samo od Muslimana, nego i od Srba u Srbiji”, pa je upravo zbog toga i opravdana privrženost hipotezi etničko-rasne superiornosti. Plavšićka se zalaže “za potpuno čišćenje istočne Bosne od Muslimana... jer genetski to je kvaran materijal” (“Republika”, 16 – 31. oktobra 1993). Nacionalistički instinkti lako se pale rasističkom isključivošću koja potencira “mitomanijske tajne” i podstiče potrebu za osvetom, svejedno da li je riječ o Kosovu ili Jasenovcu, terorističkom aktu u Narodnoj skupštini (1928) ili o masakru u Šahovićima i Pivinu polju (Muslimana 1924), a rasne, odnosno nacionalističko-šovinističke osvete, ruše sve pred sobom i oko sebe: život

zajednice, materijalna dobra, moral i dušu čovjeka.

Besmisleni rat je unazadio sve ljudske i društvene djelatnosti: privredu, materijalnu osnovu, društveno-pravnu sigurnost (sistem), funkcije vlasti, autoritet i djelatnost državnih, komunalnih i stručnih institucija i asocijacija, socijalnu zaštitu, prosvjetu, kulturu, zdravstvo, penzijsku egzistenciju, ličnu sigurnost i SVE! Materijalna dobra i posebno proizvodnja privrede, gotovo su potpuno uništeni. Tako je proizvodnja gvožđa pala od 4,3 miliona tona na 200 hiljada tona, a čelika sa 4,5 miliona tona na 900 hiljada tona, dok su poljoprivreda i stočarstvo umanjili proizvodnju za 27 odsto u odnosu na predratnu.

Nema sumnje, besmisleni rat – ratovi su, uz pomoć kvazi-nauke, stekli legalitet za društvenu patologiju mržnje ukopane u nacionalistički delirijum i etničko ludilo. Tako “ Čista Srbija – novi eugenetički praktikum”, izdavač Vojno etnohigijenski zavod i IP “Srpsko biće”, ističe da je eugenetika (nauka o rasnoj i etničkoj higijeni) postala “duhovnim učiteljem” ali i praktičnim priručnikom “za prepoznavanje stranaca – etničkih tuđinaca, mešanaca i inovjernika na ulici, na radnom mjestu i u domu”, a pogotovo “ratnika na bojištima za praiskonsku srpsku krv” (“Borba”, 18 – 19. jula 1991).

- “Pored nemjerljivog materijalnog razaranja, ubijanja i fizičkog sakaćenja ljudi, besmisleni rat je razarao i ljudsku psihu. Zbog cenzure nema valjanih naučnih podataka o ratnim posljedicama po zdravlje naroda. Doduše, savezni ministar za rad, zdravstvenu i socijalnu politiku, Miroslav Ivanišević, je izjavio da su sankcije ubile oko 80.000 stanovnika SRJ (Slobodanka Ast, “Srbija u depresiji”, Helsinška povelja, Beograd, jun 1997). Ostali zdravstveni stručnjaci govore o epidemiji psihijatrijskih oboljenja, o dramatičnom porastu samoubojstava (za 70 odsto), o porastu kardiovaskularnih oboljenja (za 40 odsto), o povišenom šećeru u krvi (za 5 odsto), uvećanoj pojavi infarkta (za 81 odsto) i apopleksije (za 68 odsto) (Dr Milisav S. Bogdanović, “Populacija i rat”, 1995). Rat i poratne godine (drastično osiromašenje izazvano ratnom katastrofom) najviše su pogodili one koji su najmanje krivi – djecu, žene i izbjeglice.

U periodu 1991 – 1994 znatno je povećana smrtnost odojčadi, a čak 80 odsto djece ima anemiju. “Od oko 310.000 dece izbeglica, 110.000 bilo je izloženo ratnim stresovima” (Slobodanka Ast, n.d.). Zdravstveno stanje izbjeglica je katastrofalno. Uprkos strahota koje su preživjeli tokom

rata, 39 odsto protjeranih nijednom, od kada su došli u novu sredinu, nisu osjetili "patronažnu dužnost zdravstvenih ustanova". Neke zdravstvene institucije koje su se bavile istraživanjem zdravstvenog stanja kod raseljenih lica tvrde da u ovoj populaciji 14 odsto ima povišen šećer u krvi, 11 odsto kardiovaskularne probleme i 38 odsto neuropsihološka oštećenja," analizira dr D. Plenča. Prema tome, besmisleni rat nije samo "međusobni sudar neprijatelja", već, prije svega strahovita pošast za sve narode i narodnosti na području nekadašnje Jugoslavije. Međunarodne zdravstvene i humanitarne institucije prognoziraju da će se mentalno zdravlje srpske, hrvatske i bošnjačke populacije "dovesti u prihvatljive, po svjetskim mjerilima, minimalne zdravstvene standarde, tek za dvadeset godina, tj. kroz biološku izmjenu dvije generacije". Upravo zbog toga nema i ne može biti oprosta za nosioce ratne politike i ustrajne aktere uništavanja čovjeka, opravdavanja "interesom nacije" i pravom njenih (izabranih ili samoproglasnih) vođa da upotrebom sile razrješavaju izmišljena ili opravdana vitalna pitanja "svog besmrtnog naroda".

Druge rezultate, osim totalne katastrofe, besmisleni rat, kao proizvod avanturističke politike, nije mogao donijeti. Uništeno je sve, a rušenjem međunarodnog položaja Jugoslavije, uvedeni smo u istoriji nezapamćenu svjetsku izolaciju. Jer, "jugoslovensko samoupravljanje, koliko god nesavršeno i neefikasno, ipak je imalo karakter tržišta i, u današnjoj terminologiji govoreći, mi smo bili u dugotrajnoj tranziciji. Šta više, bili smo članovi ili bar u pridruženom članstvu većine organizacija za koje se istočnoevropske zemlje i dan danas bore da se učlane. Na samom početku raspada Jugoslavije, nuđeni su nam još povoljniji aranžmani. Sve je to odbijeno... i mi smo postali ISTOK, kada je ISTOK ukinut, i izolovani u rezervat, kada ceo svet dnevno pojačava svoju međusobnu komunikaciju" (Nadežda Gaće, "Tragične posledice savršene prošlosti", "Danas", Beograd, 18. juna 1997).

“Ne priznaju li se zločini do kraja, u svoj težini, ne kaže li se sve o žrtvama i zlodjelima raznih vrsta, ako se to ne prizna, vućiće se za nama sjene smrti. Priznati i za to naći smjelosti.”

(Književnik Predrag Matvejević)

* * *

“Nadajmo se da su sa ovim tragičnim ratom, dakako uz visoku cenu, konačno pokopane dve velike istorijske zablude – o srpskom jugoslovenstvu i velikoj Srbiji, koje su srpski narod odvele na stranputicu istorije.”

(Publicista Milenko Marković)

IMENUJMO GLAVNE AKTERE I LIČNOSTI APSURDNIH RATOVA

Vojničko razmišljanje o unapred izgubljenom ratu, završiću kao i izlaganje na Okruglom stolu Društva za istinu o antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji (1941 – 1945), održanom od 5. do 7. decembra 1995 u Beogradu.

“SFRJ je vojno poražena iznutra. JNA je razbila sama sebe. Uloga Vrhovne komande i ŠVK ne može da bude drugačije ocjenjena nego negativno. Uzroka razaranja SFRJ je više, ali, kada se stvar svede na glavne uzroke, moglo bi se reći da je to:

- odstupanje Srbije od osnova ravnopravnosti, demokratije i nužnog strpljenja u međusobnim odnosima, a to odstupanje je postepeno sazrevalo od pojave Memoranduma SANU, kao idejno-političke platforme;

- fatalna politika Beograda i Zagreba oko podjele Bosne, i

- odstupanje armijskog vrha od koncepcije opštenarodne odbrane i principa na kojima je građena.

A kada su se idejno i planirano spojili – kada je ratna politika našla agresivnu silu, počela je ofanziva – psihološko-propagandni rat, početni oružani sukobi kao prethodnica i priprema ratova. Agresivnost nije mogla a da ne izazove reakcije u drugim djelovima SFRJ, specifične od sredine do sredine, koje su, zatim, u toku rata, i same mjenjale svoj karakter, pri čemu se dešavalo da prvobitni branioci postanu agresori, uz obilje ratnih zločina na svim stranama” (“Stvaranje i razaranje Jugoslavije”, str. 191).

Bilo je više prekida i obnavljanja ratnih dejstava od 1990. do 1995, kada je nađen spas u miru i protiv svih onih snaga na Balkanu koje mogu da ugroze druge. Prije ili kasnije, neizbježni su demilitarizacija svih, povratak izgnanih, granice bez pasoša, garancije manjinskih prava, ugovori između bivših jugoslovenskih država o ratnoj odšteti, abolicija učesnika i kažnjavanje svih ratnih zločinaca. A ko, eventualno, ispolji silu, na njega treba ići svim demokratskim snagama kod nas i uz pomoć svijeta.

Glavne ličnosti apsurdnih ratova (S. Milošević, F. Tuđman i A. Izetbegović) bili su tri sedmice zatvoreni, uhapšeni i ugošćeni u vojnoj bazi Rajt-Peterson, gdje je okončano najveće ubijanje poslije Drugog svetskog rata. To se dogodilo u vrijeme kada su ratovi izgubljeni i pošto je izvršeno oko 3.500 vazdušnih akcija NATO i drugih snaga po Bosni i Hrvatskoj – u vrijeme kada je broj NATO napada bio približno jednak broju najviše ispaljenih projektila na Sarajevo u jednom danu i kada je izmjenjen opšti odnos snaga.

I tu su sva trojica na mirovnoj konferenciji u Dejtonu položili oružje i doživjeli poraz – 21. novembra 1995. Dobro bi bilo da su ostali u Ohaju ili negdje drugde... Na listi poznatijih “političara” i “vojskovođa”, koji snose najveću krivicu, su R. Karadžić, R. Mladić, M. Martić, V. Šešelj, D. Kordić i još neki – za i pred Hag. A da li je lista kompletna – sa svih strana? Gdje su kreatori i glavni realizatori rata? Gdje su “vojskovođe” sa Vukovara, Podrinja, Konavlja i Dubrovnika, Lovinca i Velebita, Zadra, Sarajeva, Mostara, Jajca, Foče, Bihaća, Prijedora, Ahmića, Srebrenice, Medačkog džepa, izvršiocu “Bljeska” i “Oluje”, a posebno sa onih taktičko-operativnih pravaca i punktova gdje je sve opustošeno?

Gdje su “političari” koji su vršili smotre pred odlazak u bojeve i rušilačke pohode, koji su pozdravljali i odlikovali i nakon zločina? Gdje su rušiocu više hiljada spomenika velikog antifašističkog rata 1941 – 1945. – iz Užica, Vukovara, Foče, Jajca, Marijinih Prkosa, Titovog Drvara, Srba, Titove Korenice, Ličkog Kamenskog, Petrove gore, Šamarice, Kozaračke Mrakovice, Klisa, Sutjeske, Neretve, Sremskog fronta i hiljade drugih, porušenih po Hrvatskoj i Bosni od strane raznih vojski.

Gdje su svi vrhovni komandanti, ministri odbrana i unutrašnjih poslova, načelnici generalštabova i stožera, komandanti armija, korpusa i zbornih područja? Svi oni treba da budu barem svjedoci onoga što se događalo u njihovo vrijeme i u njihovim “zonama odgovornosti”.

Bez odgovornosti najodgovornijih – nema pravog i stabilnog mira, nema perspektive i vraćanja prirodnim tokovima saradnje naroda koji moraju da žive zajedno, jer su geografski jedni kraj drugih, kulturno-istorijski povezani, ekonomski međuzavisni. Sve su to ključna pitanja za novostvorene države na jugoslavenskom prostoru, ali i za međunarodnu zajednicu. Na tome se, u stvari, polaže najveći moralni ispit.

Ako na haškoj klupi i domaćim klupama budu sjedili samo izvršioc i druge, treće, četvrte komande, poraz će biti mnogo veći, posljedice još trajnije, domašaji širom svijeta nesagledivi, a novom zlu će se širom otvoriti mnoga nova vrata...

Apsurdni YU-ratovi izmjestili su iz ležišta uobičajene predstave i izmjenili značenja mnogih pojmova. Oni koji su sebe smatrali ili još smatraju pobjednicima, faktički su gubitnici. Poraženi, zbog toga što su vjerovali da se takvo zlo ne može dogoditi, nevinošću svojih stradanja i impozantnošću patnje, uzdizali su se u moralne pobjednike čak i kada su po svemu bili gubitnici.

U svim vremenima i na svim prostorima, dezerteri su smatrani izdajnicima i kukavicama. U ovom ratu – ratovima oni to nisu, čak su izazivali divljenje, imali podršku poput momka koji je od Vukovara dotjerao transporter u Beograd i garažirao ga pred Saveznom skupštinom. A najtragičniji primjer je mladić koji je, u moralnoj dilemi šta su zapravo dužnost, patriotizam, hrabrost, a šta manipulacija, zloupotreba, zločin, izdaja, između dva stroja negdje kod Šida ispalio metak na sebe. Ti ljudi zaslužuju spomenike, a u obnovi porušene istorije naći će se valjda na više strana mjesta i za spomenike “nepoznatom dezserteru”.

U ovom ratu ili poslije njega, razišli su se republički predsjednici i vladari sa svojim posljednjim predstavnicima u Predsjedništvu SFRJ. Slobodan sa Borom Jovićem, Franjo sa Stipom Mesićem, Alija sa Bogićem Bogićevićem, i Momir sa Brankom Kostićem. Istomišljenici ili se nisu razdvajali, ili su ostali zajedno – Kučan sa Drnovšekom i Gligorov sa Tupurkovskim. I među mnogim vojskovođama je rascjep. A bilo je i mnogo drugih razvoda brakova, svojevremeno sklopljenih iz velike ljubavi ili koristoljublja...

Knjige svih takozvanih “vrhovnih komandanata” – knjiga J. Drnovšeka “Moja resnica”, knjiga B. Jovića “Poslednji dani SFRJ”, knjige S. Mesića, B. Kostića, D. Čosića i V. Kadijevića, mada su različite – značajni su izvori – dokumenti. U principu, uglavnom, pisane kao opravdanja, predstavljaju, svaka na svoj način, optužnice za druge ali i za autore, za ono što su učinili, ali i za ono što nisu učinili a bili su dužni da učine.

Vrijednost knjiga bivših vrhovnih komandanata i članova bivšeg Predsjedništva SFRJ i SRJ je u tome što iznose (a da li još sve?) njima

poznate činjenice o ratu – ratovima na prostoru bivše Jugoslavije i o ulozi lidera republika koje su predstavljali u jugoslovenskom vrhu. Pokazuje se koliko su oni, a koliko drugi kreirali politiku i planirali rat – ratove.

Malo je bilo onih koji su mogli zamisliti sve što se dogodilo, a dogodilo se najgore.

Imenujmo, i bez okolišavanja, sve koji su to započeli i napravili. Slobodan Milošević i Franjo Tuđman su otišli suviše i toliko daleko da ne mogu nazad iako to pokušavaju. Idu i dalje stranputicom, kockaju se, radi ostajanja na vlasti, sa vitalnim interesima Srbije, Hrvatske, BiH i Crne Gore.

Savremena istorija, i u našem slučaju, pokazuje da se nasiljem ništa trajnije ne može oteti, ni podijeliti ono što pripada drugom, razdružiti ono što je suštinski zajedničko. Ništa se ne može dobiti silom, na dugi rok. Neka stigne kazna sve ideologe, organizatore i realizatore, one koji su to zaslužili. Narodna mudra izreka kaže – ničija sila nije dovijeka.

Rat nije završen, niti je naš povratak u svijet moguć dokle god ne budemo ispunili prihvaćene međunarodne obaveze, a to su:

Cjelovita BiH u okviru ranijih granica.

Saradnja sa Hagom (a ne prkos) i kažnjavanje krivaca za rat.

Međusobno priznanje jugoslovenskih republika.

Povratak svih izbjeglica.

Dijalog sa Albancima na Kosovu.

Pravog mira nema dok ne prestane specijalni rat, koji još traje, dok Srbi u Hrvatskoj, Bošnjaci, Srbi i Hrvati u BiH, Albanci i Mađari u Srbiji ne budu pravno i stvarno konstitutivni djelovi u tim republikama. Dok sa scene ne odu glavni inicijatori i “vojskovođe” u besmislenim ratovima, dok ne nestane njihova netolerantnost, nacionalistička dvoličnost i tvrdokornost u međusobnim i odnosima sa svijetom, dok ne odu oni koji su napravili etnički čiste regione i države.

I na kraju, dok ne dođu nove, svježije, savremene – treće snage, sposobne da u različitostima koje treba poštovati, vide zajednički interes i

budućnost, a to su snage demokratske i antifašističke orijentacije.

X NISMO ČUTALI

“Smatram da nostalgija za kojom se žudi ili kojoj se nadamo, za idiličnom Jugoslavijom – pripada svetu mitologije. Ali ima mesta saradnji na novim osnovama i mi možemo i moramo da idemo u susret toleranciji, civilizaciji i demokratiji, jer nam taj put budućnosti diktiraju tekovine NOB-a.”

(Profesor Sinan Hasani)

“Unositi svetlost istine u događaje iz prošlosti znači služiti sadašnjosti.”

(Nobelovac Ivo Andrić)

* * *

“Svako začaurivanje u čistu srpsku kulturu smatram štetnim i besperspektivnim za same Srbe.”

(General-pukovnik Dr Gojko Nikoliš)

TRI UPOZORENJA KOČE POPOVIĆA (1989)

Sprečiti dalji sunovrat¹⁵

Poštovani direktore i uredništvo,

Molim vas da u vašem listu objavite ovaj moj kratki komentar. Povod neodržani "miting istine" u Ljubljani.

1. Neću se baviti ovde ko je i koliko odgovoran za nesrećni tok događaja (iako imam svoje mišljenje).

2. Potpuno je besmisleno koristiti jedan lažan razlog, kakav je "miting istine" za ovoliku furtutmu. Razlozi su daleko dublji.

3. Nečija jednonacionalna "istina", samim tim što je takva, ne može biti istina. Ona suzbija razboritost slobodnih građana.

4. U stvorenoj situaciji jedino što preostaje jeste: da se kompetentni predstavnici dveju strana sastanu i pokušaju pronaći kakav-takav zajednički jezik, i tako spreče zajednički dalji sunovrat.

1. decembra 1989.

Koča Popović

Koča Popović govori za "NIN"¹⁶

Pred pripremani miting antibirokratske revolucije u Ljubljani 1989 Koča Popović je javno govorio "o sunovratu". Dvije godine kasnije, ljetujući posljednji put (u svojoj 83. godini) u voljenom Dubrovniku, Koča opet govori, ovog puta šire, ne isključuje "krv do koljena" u Hrvatskoj i u Bosni i na Kosovu, koje "može biti silom smireno samo privremeno". Šta je u ovoj fazi jugoslovenske krize izjavio Koča Popović? Mnogi su otišli "a tek Marko (Nikezić) praznina za koju nema zamene". Po Koči, Nikezić je bio racionalniji od njega, a Koča "staloženiji" i nastavlja: "Politika koja nas je bacila u nacionalistička razračunavanja nije uvezeno zlo, već je ona naše ogledalo i naša najrazornija žica", jer smo u masi toliko "necivilizovani da manipulisanje pali".

O najuticajnijim nacionalnim liderima Koča kaže: “Prepoznaju se po tome što veruju u silu i propagandu, a neistomišljenike teško podnose.” Koča pronalazi sličnosti između Slobodana Miloševića i Franje Tuđmana. On ostaje uvjeren da je nacionalizam negacija demokratije. Na pitanje idemo li u građanski rat, odgovara: “Mogućno je, ali to ne bi bio klasičan građanski rat u kome bi se obračunavali delovi i iste nacije. Oružani sukob naših nacionalizama bio bi građanski rat u okviru Jugoslavije, a ne u republikama.”

Govoreći o liderima na srpskoj i hrvatskoj strani, Koča tvrdi: “Ne verujem da su lideri toliko čisti, pre bih rekao da su mešanci, jedna polovina glave im radi više ili manje uspešno, a druga, što iziskuje mudrost, državničku pronicljivost u odnosu na budućnost – tako reći je na nuli.” Na pitanje da li u srpsko-hrvatskom čvoru, koji opako steže nacionalističko samouništavanje, vidi ljude kadre da nađu političko rješenje, Koča odgovara: “U ovom trenutku ne vidim ni jedan uverljiv razlog da verujem u miran rasplet. Hrvatski i srpski nacionalistički lideri mogu, istina, pokušati da dođu do kompromisa, ali, uglavnom, na račun trećih.” I konkretnije, “ne isključujem mogućnost da Bosna plati ceh”.

Na pitanje da li isključuje mogućnost sporazuma o autonomiji Srba u Hrvatskoj, Koča Popović je gotovo kategoričan: “Ne smatram ga izglednim.” Na pitanje šta će napraviti JNA, Koča razmišlja: “Ne znam šta će vojska napraviti u međuvremenu. Pričaju da ostaje svuda. Ali šta protiv tako žilavih jednoulja da uradi bilo koja vojska? Neće li njeni uspesi biti vrlo privremeni, sa toliko negativnih posledica za budućnost, da to nije nikakvo rešenje. Neće li se i vojska sama izložiti opasnosti raspadanja? Kosovo se, možda, može okupirati, ali Hrvatska (i Bosna) sasvim sigurno ne može.” Govoreći o “aktivnoj pasivnosti” u sprečavanju rata “svesnim uzdržavanjem”, Koča daje pozitivnu ocjenu vojsci, ali zaključuje: “Ne verujem da vojska sama može nešto da postigne, prosto zato što sila, kao takva, ništa ne rešava.” Koča nastavlja: “Ishod zavisi od političkih odnosa snaga, jer glavni centri moć i ostaju u glavnim republikama na osnovama i pod kontrolom nacionalističkih pokreta i programa, a oni sve više zavise od jurišnika naciošovinističkog divljanja, rastućih i uveliko naoružanih proustaških i pročetničkih, na sve spremnih agresivaca, čije je usmerenje u biti fašističko.”

Koča Popović govori za “Nedelju”

U intervjuu “Nedelji” (23. juna 1991), Koča Popović je još oštiji i konkretniji: “Ja sam protiv svakog nacionalizma, jer je nacionalizam najniži oblik društvene svesti.” Koča je ljut što, eto, “Bosnu pokušavaju da raščereče, raščupaju”, vjerujući i dalje da je Bosna “veoma važna tačka za budućnost Jugoslavije”. Koča je gnjevan na Dobricu Ćosića i kaže: “Ma, kakav Ćosić. Ćosić je Srbenda. A ja nisam Srbenda. Ja sam Srbin po rođenju, inače sam Jugosloven.” Najinteresantnije je mišljenje ovog kosmopolite o nacionalnim strankama, gdje kaže: “Nacionalne stranke nisu moj izbor. Ne mislim da se neće, na nesreću, održati na vlasti, ali za sebe pouzdano znam da svoju ideologiju neću graditi ni na opanku ni na šajkači”, i nastavlja: “HDZ je pobedio dobrim delom zahvaljujući Miloševiću. On je glavni zaslužnik ili krivac za tu pobjedu, jer je tako bezvezno vodio srpsku politiku da je morao da potakne i natera ove da utočište traže u nacionalizmu”. Govoreći o budućnosti Srbije, Koča kaže: “Ma kakva budućnost. Budućnost Srbije je daleka. Srpsko-hrvatski spor je tako dubok da će mu trebati 20 do 50 godina da se zaborave jame... i njihovo obnavljanje.”

Ovo su samo tri reakcije poštovanog i cjenjenog partizanskog komandanta, prvog do Tita, intelektualca međunarodnog nivoa, načelnika Generalštaba JNA, ministra inostranih poslova, potpredsjednika SFRJ. Dakle, Koča Popović je kao na skeneru predviđao situaciju. Zar se ne treba složiti sa ovim ocjenama i predviđanjima i zar ih uopšte treba komentarisati?

Odbrana, čuvanje i razvijanje tekovina NOB-a je trajan zadatak i ne samo boraca Narodnooslobodilačkog rata.”

PROTIV SIJAČA ZLA (1990)

Na koordinacinom odboru sekcija V, VI i XIV brigade XIX sjevernodalmatinske divizije u Beogradu, razgovaralo se (28. marta 1990), o napadima na vrhovnog komandanta NOV i POJ, maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita, a na Predsjedništvu domicila XIX divizije i III pomorskog sektora (6. aprila 1990), u Zadru, usvojeni su stavovi kojima se želi upoznati javnost. General-pukovnik Ilija Radaković obratio se tom prilikom našoj redakciji, pa ovaj tekst objavljujemo u cjelosti ("Lički vjesnik", br. 8, od 15. aprila 1990):

"U posljednje vrijeme, naročito u nekim sredinama, su u porastu napadi na Tita i manifestiraju se na različite načine – negativni napisi u djelu štampe, skidanje i zamjena slika iz službenih prostorija, korišćenje Titovih slika za kamuflažu nacionalizma, napadi na članove porodice, napadi na JNA, pritisci za mjenjanje naziva gradova koji nose njegovo ime, nepominjanje njegovog imena i djela i na manifestacijama vezanim za istorijske događaje, izbacivanje iz biblioteka knjiga vezanih za NOB i Jugoslaviju i pokušaji podizanja sudskih optužnica. Ovi napadi izvire i dolaze prvenstveno iz sredina gdje je šovinizam uzeo maha, gdje je štošta podređeno nacionalnoj mitologiji, gdje se bježi u uže okvire i prostore; izvire iz pogleda i opredjeljenja koja su svojevremeno na scenu izbacili ustaše, četnike, baliste, ljotićeve, belogardejce i slične. Izvire iz ostataka poraženih snaga u ratu, poraženih pojedinaca i grupa na IV plenumu, maspoku i novokomponiranih nacionalšovinista. Najgori su oni napadi koji Tita optužuju za zavjeru protiv ovog ili onog naroda. Našu revoluciju i Tita treba braniti prvenstveno u sredinama odakle kreću napadi.

Napadaju se gotovo sva najznačajnija dostignuća više generacija – borba protiv fašizma, narodnooslobodilačka borba 1941 – 1945, avnojevska Jugoslavija i njen integritet, otpori staljinizmu 1948, otpor istočnim i zapadnim hegemonističkim aspiracijama, samoupravljanje, nesvrstana politika i naša uloga u borbi protiv rata i vojnih blokova. Napada se ceo period od 50 godina vlasti partizana i komunista, bez obzira na činjenicu da narodi Jugoslavije nikad duže u svojoj istoriji nisu imali 45 godina zajedničkog života bez rata.

Te tekovine brane ne samo ratne, već i sadašnje generacije. Uvjereni smo da bi i sadašnje generacije u tadašnjim (našim) uslovima i okolnostima bile pod zastavom za slobodu i ravnopravnost, a protiv šovinizma i bratoubilačkog rata. Najprogresivniji iz mlade generacije to i pokazuju, a njen dio je zbunjen onim što se dešava, ponajviše napadima na tekovine koje su ostvarene pod Titom, a koje nitko razuman ne može osporiti. Odbrana, čuvanje i razvijanje tih tekovina je trajan zadatak i ne samo boraca narodnooslobodilačkog rata.

Teško nam padaju napadi koji dolaze od pojedinih učesnika oslobodilačkog rata. Napadi onih koji se izvlače od učešća i odgovornosti za neke odluke u ratu i poslije rata, pojedinaca kod kojih je nacionalno postalo isključiva mjera vrijednosti, od nekih ratnih drugova koji zamaraju sebe i druge neslaganjima oko nekih pitanja iz istorije, od pojedinaca koji nose visoka priznanja po Titovom ukazu i koji snose dio odgovornosti za razbijanje boračke organizacije. Tim 'drugovima' kažemo da takvo ponašanje nema nikakvog smisla, jer se takvim držanjem ne negiraju samo opšte vrijednosti revolucije, već i njihov sopstveni doprinos u njoj.

Nezadovoljni smo sporim i nepotpunim reagiranjima na napade i od mnogih oficijelnih institucija države, Saveza komunista i društveno-političkih organizacija. Osuđujemo dio štampe, koja zloupotrebljavajući demokratiju (što je vrlo opasno), razbija međuljudske i međunacionalne odnose. Od tih institucija i takve štampe tražimo, i u interesu njih, da stanu protiv svih drugih sijača zla.

Mi borci ne reagiramo samo zbog nas (svi smo stariji od 60 godina), nego reagiramo i u ime svih građana, zbog mladih generacija i njihove perspektive.

Ne slažemo se i sa neiskrenim izjavama i parolama o zajedništvu, bratstvu i jedinstvu i 'jugoslovenstvu', pomoću kojih se protežiraju pojedini nacionalni i lokalni interesi. Oprezni smo prema svim obećanjima o 'preobrazbi i preporodu', kao da do sada nije ništa urađeno. Pripadnici naše divizije, Srbi i Hrvati iz sjeverne Dalmacije i Like, s područja četiri ratna okružna komiteta KPH i KPJ (ličkog, kninskog, šibenskog i zadarskog), znaju, više nego drugi, šta je bratstvo i jedinstvo. Nitko od nas ne brani greške i njihove nosioce u prošlosti. Nitko od nas ne brani to što nismo bili dovoljno radikalni i dosljedni u realizaciji samoupravljanja, što demokratiju nismo uvijek pravilno shvatali i ostvarivali, što smo više puta

lutali i kolebali se oko prave ekonomske politike.

Izbori su pred nama i to je vrlo ozbiljna stvar, a posebno u krajevima odakle je naša divizija. U vezi s tim, mi smo:

– Za mirne i dostojanstvene pripreme i izvođenje izbora, a odgovornost za to snose svi faktori, sve stranke i svi građani.

– Mi smo za programe onih stranaka koji Jugoslaviju kao dobrovoljno organizovanu zajednicu ne dovode u pitanje, za još bogatiju i demokratskiju državu ravnopravnih naroda i narodnosti.

– Mi smo za programe koji respektuju i naslanjaju se na pozitivne rezultate koje smo postigli posljednjih 50 godina, od toga 40 godina pod Titom.

Kao što smo se uvijek, vjerni našim revolucionarnim tokovima, suprotstavljali hegemonizmu i dogmatizmu, teorijama o bratskoj pomoći, tako smo i protiv nametanja svojih stavova i koncepta drugima, bez demokratskog dijaloga i uvažavanja tuđih mišljenja i pogleda.

– Mi smo za jednaka mjerila o tome tko i koliko destabilizuje Hrvatsku i Jugoslaviju. Nema aktuelnijeg zadatka od realnog sagledavanja i ocjenjivanja događaja i naše pomoć i u trasiranju svježih puteva u razvoju društva i Saveza komunista Hrvatske i Jugoslavije.

– Mi smo za programe Saveza komunista Hrvatske – stranke demokratskih promena. Pored ostalog, zato jer smo pod zastavom KPH i KPJ krenuli u revoluciju, jer smo za njihove ciljeve dali mnogo života. Program SKH je uspješno napravio vezu njene prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Ova stranka želi Hrvatsku i Jugoslaviju bez mržnje. Želi Hrvatsku kao državu hrvatskog i srpskog naroda. Program SKH je odlučno protiv svakog nacionalističkog diktata bez obzira odakle dolazi.

Za ova naša opredjeljenja mi ćemo se pojedinačno i zajednički zalagati u radu naših sekcija, koordinacionog tjela, domicila divizije, u boračkoj organizaciji, u kontaktu s ljudima svuda, posebno u krajevima gdje smo se borili. Sadašnja situacija to od nas nedvosmisleno traži.”

Poslije ovog sastanka u Zadru (domicil divizije), “Slobodna Dalmacija” je 7. aprila 1990, pored ostalog, objavila sljedeće:

“Nismo protiv višestranačja, ali smo protiv stranaka nacionalističke orijentacije, zalažemo se za slobodu čovjeka, istinski demokratsko djelovanje i pravnu državu. Mi smo za program koji nudi SKH-SDP i ekonomsku politiku Ante Markovića”, istakao je predsjednik domicila Rudi Bašić, ratni komesar 7. dalmatinske brigade.

Podsjećajući na prigovore HDZ da se borci i generali isuviše mješaju u predizbornu kampanju, general Petar Babić, ratni politkomesar 19. divizije, je to nazvao “zabranjivanjem davanja glasa onima koji su stvarali, za šta su se borili”, ocjenjujući SKH-SDP “najprogresivnijom strankom u Hrvatskoj”.

General Milan Kuprešanin, jedan od ratnih komandanata divizije, govorio je “o rovaranju snaga velikosrpskog i velikohrvatskog nacionalizma”.

Ratni politkomesar V dalmatinske brigade, general Ilija Radaković, ponudio je tekst “Sijači zla”, a u diskusiji, pored ostalog, izjavio: “Osnovni protivnici Jugoslavije su velikosrpski šovinistički unitarizam i velikohrvatski šovinistički separatizam.”

ZA STRANKU DEMOKRATSKIH PROMJENA (1990)

“Podržavamo principijelnu politiku SKH – Stranke demokratskih promjena od 11. kongresa na ovamo.

Smatramo da je ta politika nastavljatelj najboljih tradicija hrvatske i jugoslovenske ljevice i demokratskih pokreta, primjerenih današnjem vremenu. Podržavamo i stavove CK SKH-SDP i njegovog Predsjedništva o ‘Pismu’, što su ga potpisali učesnici tzv. radno-konsultativne sjednice CK SKJ, jer se tim ‘Pismom’ poziva na raskol u SKH.

SKH-SDP je danas istinski garant demokratskih promjena u miru i sigurnosti, a suprotstavlja se nacionalnim podjelama, sukobima i raspirivanju mržnje među narodima i ljudima u Hrvatskoj i Jugoslaviji. Uz pokušaje izazivanja unutarpartijskog raskola želi se oslabiti SKH-SDP uoči izbora u borbi protiv ekstremne nacionalističke desnice i šovinizma koji objektivno vraćaju sve aveti prošlosti. To nanosi najveću štetu i opasnost i interesima hrvatskog naroda, a posebno jedinstvu Hrvata i Srba i ostalih naroda i narodnosti u Hrvatskoj.

Usprkos određenih unutarpartijskih razlika u gledanjima na pojedine konkretne probleme, koji u SKH-Stranci demokratskih promjena mogu i legitimno postojati, pozivamo komuniste da se suprotstave raskolu u Savezu komunista Hrvatske. Pozivamo sve građane demokratski opredjeljene, sve opredjeljene snage demokratskog socijalizma, da se ujedine i da glasaju ZA kandidate SKH-SDP i sve lijevo orijentirane kandidate, kao nezaobilaznom dijelu demokratskog bloka na suvremenoj pluralističkoj sceni Hrvatske i Jugoslavije. Nalazimo se pred velikom povijesnom odgovornošću za miran prijelaz u demokratski poredak. Suprotstavljamo se kako dogmatizmu birokratskog centralizma, tako i agresivnom nastupu nacionalizma i totalitarizama svih vrsta.

Zato glasajte ZA SKH-SDP i kao snagu koja je počela reforme i podržava reformski program Saveznog izvršnog vijeća s predsjednikom Antom Markovićem, koji uživa veliku podršku u zemlji i svijetu.”

Zagreb, 12. travnja 1990.

Među potpisanim je 36 penzionisanih generala (15 narodnih heroja), i to: iz Like – 18, Dalmacije – 8, Korduna – 3, Slavonije i Zagorja – 3, Gorskog Kotara – 3, Banije -1.

“Zvižduci meni behu aplauzi odobravanja Tuđmanu.”

(General-pukovnik Dr Gojko Nikoliš)

ZAŠTO JE IZVIŽDAN GENERAL, NARODNI HEROJ I AKADEMIK, DR GOJKO NIKOLIŠ¹⁷

Komentarisaću taj događaj oslanjajući se na ono što je objavila “Borba”, 3. i 4. jula 1990.

Gojko Nikoliš se predstavio skupu rekavši: “Rođen sam u čisto srpskom selu u Hrvatskoj. Otac mi je pravoslavni srpski sveštenik... Učio sam srednju školu u Karlovcu i Sremskim Karlovcima. Medicinski fakultet u Beogradu. Komunističkom pokretu sam pristupio 1935, ali ne po bilo čijem vrbovanju, već po potrebi moga ondašnjeg unutrašnjeg duhovnog bića. Kao dobrovoljac interbrigada učestvovao sam u Španskom građanskom ratu i 1941 do 1945 u NOR. Posle 50 godina partijskog staža osjetio sam potrebu da crvenu knjižicu vratim.” Za ovakav uvod dobio je blagi aplauz.

Slobodan sam (I. R.) da ovu kratku biografiju dopunim. Nikoliš je narodni heroj. U NOR-u je bio načelnik saniteta Vrhovnog štaba (Tito i Gojko u ratu jedini nisu mjenjali funkcije). Dugi niz godina, u dva navrata, bio je načelnik Sanitetske uprave JNA. Iz JNA u diplomatiju odlaze Koča Popović, Danilo Lekić, Dušan Kveder, Gojko Nikoliš, Peko Dapčević (svi “španci”) i još neki – poznata intelektualna elita ratne i poslijeratne JNA. Akademik je SANU, zajedno sa Dobricom Ćosićem i Jovanom Raškovićem (koji predsjedavaju skupu na kojem njihov kolega biva izviždan, a da oni ne intervenišu).

Šta je na tom skupu rekao Gojko Nikoliš? Za položaj Srba u Hrvatskoj je rekao: “Reč je o strategiji denacionalizacije i asimilaciji... Savremena strategija hrvatskog rukovodstva (Tuđman je došao na vlast) prema Srbima predstavlja tihi, potajni genocid... Ustav Hrvatske je, najblaže rečeno, nejasan i dvosmislen.”

Za pitanje autonomije Srba u Hrvatskoj, Nikoliš kaže da se radi o “kulturnoj autonomiji, ali i osloncu na najveće tekovine hrvatske kulture... Svako začauravanje u čistu srpsku kulturu smatram štetnim i besperspektivnim za same Srbe”. Izrekavši ovo, biva izviždan sa glasnim protestima. Uprkos ovom, Gojko nastavlja: “Kada se govori i danas ovde o

kulturnoj pomoći iz Srbije, preporučavam oprez i razum..., jer svaki prilaz ovom problemu sa pozicija strasti nanosi štetu Srbima, a pogoduje strategiji endehazeovaca.”

Govoreći o reviziji granica Srbije i vojnoj intervenciji “sve do Kupe”, Nikoliš smatra to “suludim i samoubistvom Srbije...”. Na ovom mjestu Nikoliš je prekinut s poklicima “i to mi je nekakav general”, “takvi su nas i doveli do ovog stanja”. Nikoliš je zamolio predsjedavajućeg da umiri publiku, što nije učinjeno, već je upozoren da skрати izlaganje. Akademik Nikoliš je mirno i uz osmijeh napustio govornicu i nije uspio da saopšti svoje sljedeće predloge za rješavanje problema Srba u Hrvatskoj. Predlozi su bili: “Oslonac na vlastite snage Srba u Hrvatskoj”, “Obnova nekadašnjih kulturnih prava, barem onih iz vremena austrougarske monarhije”. “Oslonac na demokratski raspoložene Hrvate, jer ovakvih ima... savez sa demokratskim Hrvatima..”, “Ne treba prihvatiti HDZ-ovske metode pretnji i pritisaka, nego raditi suprotno, kao što su partizani uvijek radili i pobjeđivali...”, “Želeo bih da vas podsjetim na moćnu Gandijevu strategiju (Nikoliš je bio ambasador u Indiji) i taktiku nenasilja kojom je uspeo da istera moćnu britansku imperiju.”

Kao zaključak, Nikoliš je ponovio “neophodno je jedinstvo među Srbima i akciono jedinstvo sa demokratskim Hrvatima na platformi ljudskih prava radi odbrane upravo tih prava, a protiv svakog nasilja”.

Sve ovo izjavio je javno Gojko Nikoliš 29. juna 1990, a 3. i 4. jula iste godine, svoja gledanja je obrazložio i proširio u otvorenom pismu akademiku Jovanu Raškoviću i prijateljima. Iz tog pisma navodim sljedeće: “Zvižduci meni, behu aplauzi odobrenja Tuđmanu.” “Voleo bih da vidim te junačine na Jelačićevom trgu u Zagrebu. Lako je velikosrbovati usred Beograda...” “Neshvatljiva je pasivnost dvojice harizmatizovanih srpskih autoriteta – lidera u borbi za slobodu misli i izražavanja koji se zovu Jovan Rašković i Dobrica Ćosić.” “Vama je godila ta galama velikosrpskih bojovnika. Trebalo je pronaći i žigosati Vuka Brankovića. Lideri se goje na ‘izdajicama’...” “Neće nas spasiti ni savez sa savremenim pravoslavljem. Nije ovo više ono isto pravoslavlje koje je odigralo istorijski pozitivnu nacionalnu ulogu u vreme ropstva Turcima... današnje pravoslavlje, po mom uvidu, sve više klizi u političku stranku i klerikalizam. Takvo pravoslavlje ne mogu da prihvatim...”

Obraćajući se Jovi Raškoviću, koji je frenetično pozdravljen na tom

skupu, Nikoliš je, pored ostalog, izjavio: “Okomio si se na komuniste... nehumano je od Tebe kao lekara-psihijatra da komunistima ne priznaš etičku vrednost... pa se tako pridružuješ današnjoj antikomunističkoj histeriji koja ne vodi nikakvom i ničijem dobru.”

O teritorijalno-političkoj autonomiji Srba u Hrvatskoj napisao je: “Ne vidim mogućnost povlačenja bilo kakve jasne geografsko-nacionalne granice... u šahovskoj tabli, gde su izmešana srpska i hrvatska sela, a gradovi multinacionalni.” U istom pismu, Nikoliš ponavlja: “Vojnu intervenciju Srbije sve do Kupe smatram zaista samoubistvom Srbije”... i “za prvu kap krvi, bilo čije, u ovakvoj jednoj akciji snosili bi smrtnu odgovornost propagatori ove ideje”. A kada je ovo izgovorio narodni heroj, nastala je urnebesna galama sa... “sramota generale”. Otvoreno pismo Nikoliš – je počeo sa: “nazdravlje elito”, a završio “uzdravlje prijatelji”.

To je bilo juna i jula 1990, a 1992 Nikoliš je otišao u Francusku i tamo je umro, 300 km daleko od Pariza, bez generalske penzije koja mu je oduzeta, i na jednom malom mjesnom groblju sahranjen 1995, skrhan, pored bolesti i starosti, i predviđanim besmislenim ratom u Jugoslaviji.

“Čuvajmo moralni integritet boračke organizacije.”

OPĆINSKIM ODBORIMA SUBNOR-A LIKE¹⁸ (1990)

Ovo što se počelo dešavati je početak prekrajanja granica i rušenja Jugoslavije. Ubjeđeni smo da ogromna većina stanovnika u krajevima u kojima se borila VI lička divizija (Lika, sjeverna Dalmacija, Kordun, Banija, Bosna, Crna Gora, Srbija, Beograd, Slavonija do Zagreba) nije bila za to i niti je sada.

Ne dajte da vas nacionalistička politika ekstremista povuče u građanski rat, ne dajte da našu Liku i sjevernu Dalmaciju cjepaju na dva djela. Ne mogu domicili naših bataljona i brigade biti smješteni na dva kraja. Domicil bataljona "Marko Orešković" je Srb-Zrmanja i sjeverna Dalmacija, domicil bataljona "Pekiša Vuksan" je Medak-Gospić, domicil bataljona "Božidar Adžija" Škare-Ličko Lešće, a domicil bataljona "Matija Gubec" Kosinj-Perušić. Ne može se kompleks nacionalnog parka "Plitvice", gdje je Muzej VI ličke divizije, odvajati od Muzeja u Gospiću. Protiv toga smo da umjesto muzeja i mirnih hotela tamo borave razne milicije. Epicentri sulude politike nisu u Lici. Cjela Lika jeste i treba da bude Nacionalni park. Ne dajmo da se razbije ta koncepcija, jer cjela Lika, s obzirom na prirodne kvalitete, prostorne mogućnosti i to što je do sada urađeno u infrastrukturi i turizmu i što se planira napraviti, podržavamo. Plitvice su srce razvoja Like i ako se uzmu u obzir kulturno – istorijske srpsko-hrvatske, odnosno hrvatsko-srpske vrijednosti tog kraja. Od kompletne Like korist imaju i mogu imati ne samo Lika, nego i općine koje je okružuju – Slunj, Bihać, Knin, Obrovac, Senj i Pag.

Plitvice i Lika nisu samo prirodni raritet Like, nego Hrvatske, Jugoslavije, Evrope i svijeta. Ko može odvojiti Koranu od Plitvičkih jezera? Ko može odvojiti Plješevicu i Kapelu, naše ponornice koje izviru u Lici i teku u Jadran? Ko može pocjepati 165 kilometara dugi Velebit od Vratnika do Kravljeg mosta? Ko može odvojiti 48 kilometara ličke obale od drugih djelova Like?

Mi borci nismo presretni stranačkim organizovanjem, pogotovo ne tamo gdje dominiraju nacionalističke stranke. Za porast straha koji se razvija odgovorni su svi i sve stranke. Mi borci nismo ničija transmisija kao boračka organizacija, ne smijemo biti i nismo klevetnici, a ima pojedinaca

koji se bave klevetama. Pojavljenu zapjenušanost trebamo smiriti i među borcima. Čuvajmo moralni integritet boračke organizacije. Svi želimo promjene, ali kakve, ko ih može donjeti i što je realno? Zašto se suviše vraćamo u prošlost, jer ako to činimo dalje smo od budućnosti. Nedajmo da nas posvađaju i okrive za današnjicu. Privilegije pobjednika za slobodnu Hrvatsku i Jugoslaviju ne možemo izgubiti, a mnogi će se stiditi onoga što su preduzeli u vrijeme kada smo razređeni, a koji su i čekali naša biološka ograničenja. Mi smo i dalje za zajednički život i uvjereni smo da je najveća većina i Srba i Hrvata u Lici za mir i zajednički život, a ovo što se događa ugrožava interese i jednih i drugih, posebno u nacionalno mješanim sredinama kakve su većina općina Like i sjeverne Dalmacije.

Članovi Sekcije boraca I ličke proletherske brigade "Marko Orešković"

Beograd

“Mi moramo, tako smo istorijski upućeni, živjeti jedni uz druge, civilizacijski – zajedno.”

(General-pukovnik Koča Popović)

POVJERENJE, MIR, SLOBODA I DEMOKRATIJA NASUŠNA SU POTREBA – APEL GENERALA¹⁹ (1990)

“Zabrinuti nad opštim stanjem u zemlji i posebno na dijelu sjeverne Dalmacije i Like, obraćamo se narodu ovih krajeva, a istovremeno i vlastima i vođstvima političkih stranaka, sa apelom da se prevaziđe stanje opasne konfrontacije i isključivosti, koje život u ovom kraju čine sve manje snošljivim i ozbiljno utiče na destabilizaciju Hrvatske i Jugoslavije. Ne dozvolimo da nacionalističko-ekstremističke snage unutar HDZ-a i SDS-a zloupotrebljavaju krizu u zemlji, sopstvene nacije, rezultate izbora, tešku ekonomsku situaciju i negativnim postupcima i greškama u funkcionisanju institucija društva razbiju jedinstvo naših dvaju naroda.

Učinimo sve da se uklone svi povodi takvom stanju, stvarne, stvorene i izmišljene podjele i barikade, da bi svi ljudi, ne samo u ovom kraju, mogli živjeti i stvarati u miru, građanskom redu i ljudskom dostojanstvu.

O svakom problemu, o svakom spornom pitanju treba mirno razgovarati, na svim nivoima (od mjesnih zajednica do federacije) i bez uslovljavanja. Mirne razgovore treba voditi o svemu što je dovelo do podjela i što ih zlokobno produbljuje. Jer, samo razgovori sa puno tolerancije, međusobnog uvažavanja i povjerenja mogu dovesti do smirivanja, stabilizovanja prilika i zajedničkih rješenja, u prvom redu, za ekonomske i druge zajedničke probleme. Zaustavimo zahuktale i rušilački nastrojene pojedince i grupice koje pozivaju i vode samo na barikade, a ne u mirne razgovore. Ako neko od inicijatora ovih sukoba, netolerancije i mržnje vjeruje da će nacionalističkim metodama pobjediti, grdno se vara. Pobjediti mogu samo razum i građanski mir, a pobjednik će kao i u narodnooslobodilačkom ratu, biti samo dobri na uzajamnom povjerenju, ravnopravnosti i slozi zasnovani hrvatsko-srpski i srpsko-hrvatski odnosi.

Čvrsto smo opredjeljeni i uvjereni u uspjeh samo onih programa kojima se zastupaju, njeguju i razvijaju srpsko-hrvatski i hrvatsko-srpski odnosi sloge, suradnje, ravnopravnosti, zajedničkog života i progressa.

Nasiljem se nikada i nigdje nije rješio nijedan problem. Civilizirano

stanje uspostavlja se samo uklanjanjem neciviliziranih postupaka i ponašanja.

Odvajkada smo ovdje zajedno. Toliko smo izmiješani i izukršteni, da je svaka dioba nemoguća. U ime te sloge, odlučno smo protiv bilo kakvih teritorijalnih prekrajanja i etničkih dioba, na ovom području, i u Jugoslaviji. Tako branimo i u novim uslovima razvijamo principe ZAVNOH-a i AVNOJ-a, kojima su iskazane vjekovne težnje i suštinski interesi naših naroda. Svaki pokušaj dioba i prekrajanja vodi neminovno u građanski rat. A šta bi rat značio, pogotovo u današnje vrijeme, to mi ratnici bolje znamo od onih koji ga danas podstiču. Od 1941 do 1945 uspjeli smo razbiti kataklizmu bratotubilačkog rata jedinstvom Srba i Hrvata, kroz zajedničke ličko-dalmatinske i dalmatinsko-ličke partizanske jedinice, u kojima su se Hrvati i Srbi borili ne samo protiv fašističkog osvajača, nego i protiv svih koji su ga pomagali, protiv izdajnika u hrvatskom i srpskom narodu. Imamo pravo i pozvani smo da i ovog puta upozorimo na opasnosti koje prete.

Dosta manipuliranja s ljudima! "Ne zaboravimo: narod nikada ne započinje krvavu dramu." On samo plaća bezumlje pojedinaca i grupa.

Poštujmo kulturno-istorijske vrijednosti, osobenosti i tradiciju drugih da bismo imali moralno pravo da i sami budemo poštovani, utoliko prije što smo mnoge vrijednosti zajednički stvorili, pa su kao takve i nedjeljive.

Svi smo odgovorni za slogu, za mir i demokratiju. Ali, za prestanak opakih konfrontacija, za oslobođenje od zebnje i straha, za okretanje razvoju i prosperitetu, prvenstveno i više od svih odgovornost snose državni organi i stranačka rukovodstva. Angažirajmo do krajnjih granica snage razuma, sve one, a najviše je takvih, kojima je stalo do demokratske Like i Dalmacije, do demokratske Hrvatske i Jugoslavije. Ekstremiste i izazivače tucimo svim demokratskim sredstvima. Iziđimo iz ovog nedostojnog stanja konstruktivnim radom na sprovođenju reforme društva i države, koje nas brže i čvršće integrišu unutar zemlje, sa Evropom i svijetom. Podjelama i isključivostima, koje pripadaju davno prohujalim vremenima, nećemo zavrijediti njihovo poštovanje niti spremnost da nas prihvate kao partnere.

Ne zaboravimo da su republika Hrvatska (i druge naše republike) i

zajednička Jugoslavija i suviše složene da bi bile unitarno-centralističke ili separatističke države. Intenzivirajmo demokratizaciju. Nacionalno-republičke, separatističke ili bilo koje druge unitarne koncepcije ne smiju ovaj proces bacati u drugi plan. Mi ratnici želimo da se republika Hrvatska konstituiše na demokratski način i kao takva da rješava aktuelne i druge probleme unutar sebe i da uđe u rješavanje jugoslovenske krize.

Vjerujemo da ova naša opredjeljenja dijeli većina naših drugova (i veliki broj onih koje nismo konsultovali), kao i njihove porodice, omladina i svi razumni ljudi. Na našu podršku i pomoć narod ovih krajeva može računati.”

Ratni drugovi, Dalmatinci i Ličani, Srbi i Hrvati, generali-admirali u penziji: Alujević ing. Žarko, Babić Petar, Basta Milan, Blažević dr Slava, Bogunović Pero, Borić Nikola, Burčul Milan, Bjedov Stevo, Damić Ante, Deak Ante, Dimić Veljko, Dokmanović Stevo, Dude Branko, Durbaba Jošo, Gašparov dr Anton, Jukić Augustin, Kalođera Marko, Kleut dr Petar, Kovačić ing. Vuk, Karmelić Stipe, Kukoč Ivan, Kuprešanin Milan, Ostojić Mario, Orhanović Marko, Pecotić Bogdan, Pavela Ranko, Pezelj Vlado, Peko Bogdan, Radaković Ilija, Santini Edo, Stupar Bogdan, Šever dr Bude, Šijan Milan, Šurkalo Dinko, Toplak Ferdo, Trgo Fabijan, Uzelac Gojko, Vlaisavljević Dušan, Vlaisavljević Vlajko, Vuletić Bruno, Vilović Tihomir, Žužulj Josip, Grković Jovica, Grubelić Jozo, Gvardiol Ante, Ivas Šime, Jovanić Đoko, Lončar Zdravko, Ljubić Branko, Maričić Vlado, Miščević Milorad, Opsenica Stevo i Truta Ljubo.

“Ne zaboravimo, narod nikada ne započinje krvavu dramu”

(General-major Milan Šijan)

GRAĐANIMA I PARTIZANIMA LIKE²⁰ (1990)

– Mir u Lici i sjevernoj Dalmaciji – smirenije gledati na sve događaje, sjesti, dogovoriti se na svim nivoima, kriza jeste, ali miran rasplet, a ako ovoga ne bude nismo daleko od težih svađa, oružja i raspada.

– Priznati izabrane organe vlasti – jer nije sve i svuda HDZ. Priznati integritet Hrvatske, ali boriti se protiv onih koji negiraju druge narode. Treba pružiti podršku deklaraciji SKH o zaključenju historijskog dogovora.

– Sukob između srpskog i hrvatskog naroda u osnovi (za sada, a vjerovatno i ubuduće) ne egzistira, mada ima dioba i zahlađenja odnosa s obe strane. Te sukobe ne kvalificirati kao sukob naroda. Ne nasjedati strankama koje ovim prikrivaju međusobni sukob. Nužan je dijalog između svih. HDZ treba da se ogradi od NDH, ustaša i uticaja spolja, a SDS da se ogradi od četništva i uticaja sa strane.

– Opredjeljenje za one stranke i opcije čiji programi i praksa ponašanja njeguju srpsko-hrvatske, odnosno hrvatsko-srpske odnose. Dobro sagledati da li su akcije SDS-a i HDZ-a zaštita srpskog naroda ili nešto drugo – stvaranje krize i teritorijalne aspiracije.

– Skinuti barikade – da im se trag ne zna; vratiti puške na svoja mjesta bez obzira ko ih je “sklonio”. Treba da prorade sve horizontale i vertikale, a ta područja treba da obiđu svi i da neutralni utvrde uzroke sadašnjeg stanja.

– Crkvama, naročito pojedinim “sveštenicima” s obe strane, reći da se bave svojim poslom. Ne mogu narodu i partizanima bacati prašinu u oči da nisu agitirali za HDZ i SDS i to na zajedničkoj antikomunističkoj osnovi. Obje crkve se počinju ponašati suviše klerikalno.

– Sve stranke treba da regulišu svoj odnos prema NOB-u, jer je to dio srpsko-hrvatske istorije, koji se ne može izbrisati. Ne mogu nas partizane farbati da se neko brani od ustaša ili četnika, jer u to i sami ne vjeruju. Preplašeni treba da se smire, zavedeni da se vrata na polazne položaje, a neaktivni da progovore. Ne dajte da se upotrebljavaju teške

riječi – ustaše i četnici – i sve kovanice izvedene iz toga. To odgovara samo bandi u zemlji i vani. Nemojte svaki nacionalni izliv krstiti šovinizmom.

– Ne čeprkati po porijeklu. Pogledajmo kako to izgleda sa prezimenima u Lici. Zajednička su prezimena: Ajdukovići i Hajdukovići, Aralice, Babići, Blaževići, Bevande, Banići, Brkići, Ciganovići, Došeni, Diklići, Dukići, Čorci, Galovići, Graovci-Grahovci, Ilići, Jurkovići, Jerkovići, Jelovci, Hrnjaci, Kovačevići, Kneževići, Kokotovići, Lukići, Lovrići, Lončarići, Milinkovići, Marići, Mandići, Martinovići, Mihovilovići, Markovići, Novakovići, Orlići, Pavičići, Radoševići, Ribari, Ratkovići, Serdari, Sekulići, Starčevići, Todorčići, Ugarkovići, Uzelci, Vidakovići, Vukelići, Vojnovići i vjerovatno sam neka zaboravio. Ne zaboravite da su svi Jovanovići iz nekoliko kuća iz zapadne Like – Hrvati.

– Ne dajte da se prepustite da sa vama mute neodgovorni nacionalni liderčići, a najgori su oni koji su pobjegli sa ljevice i otišli u HDZ i SDS. Tucite sve ekstremiste, sklanjanjem sa pozicija. Ne dajmo da glavne a vrlo opasne parole budu “Bog i Hrvati” i “Srbi na okup”.

– Nekim političarima i novinarima recimo da ne lažu, da poslanici ne nose pištolje u Sabor (otkriveno je 40 takvih) i bombe “kragujevke” na skupštine nekih općina. Ne dajmo se zaluđivati, jer se time onesposobljavamo za rješavanje životnih problema.

– Krvoproliće se mora izbjeći po svaku cijenu. Vjerujem da će nam se pridružiti najveći broj građana i boraca.

– Stariji jesmo, ali starci još nismo. Ne dajmo rat, jer znamo šta to znači. Mi smo 1941 prekinuli – sprečili bratoubilački rat.

Eto, dragi Kalanj (i Kalanji su Srbi i Hrvati), nekih teza, koje vi novinari možete koristiti i uobličiti kako hoćete. Mogu se i ove teze objaviti, bilo kao poruka velikog broja boraca Ličana i Dalmatinaca iz Beograda, ili kao pismo Ilije Radakovića. Pozdravi ćaću i puno Te pozdravljam – Ilija.

Još jednom hvala na objavljivanju i dobro odabranom naslovu “Protiv sijača zla”.

“Svi apeli i osude rata od strane dalmatinskih i ličkih generala bili su javni i glasni: Takvi su bili i 1941 – 1945.”

(General-major Milan Basta)

ZA MIR I LJUDSKI RAZGOVOR (1990)

(Kome je i zašto upućen “Apel za mir, povjerenje i demokratiju”, koji su potpisala 54 generala i admirala iz Dalmacije i Like?)

“Duboko zabrinuti kriznim zbivanjima koja potresaju zemlju, posebno u Kninskoj krajini i južnoj Lici, 54 generala i admirala iz Dalmacije i Like, kao što je poznato, uputili su “Apel za mir, povjerenje i demokratiju”, kao sadašnju nasušnu potrebu. Obratili smo se narodu ovih krajeva i pozvali predstavnike vlasti i političkih stranaka da doprinesu prevazilaženju stanja opasne konfrontacije i isključivosti, koje život u ovim krajevima čine sve manje snošljivim.

Založili smo se za razgovore o svemu što je dovelo do stravičnih podjela, jer “samo razgovori sa puno tolerancije, uvažavanja i povjerenja mogu dovesti do smirivanja prilika, do zajedničkih rešenja”. Upozorili smo da se ne dozvoli nacionalističko-ekstremističkim snagama da zloupotrebljavaju rezultate izbora i tešku ekonomsku situaciju, te da neprihvatljivim postupcima i greškama u funkcionisanju institucija sistema razbiju jedinstvo naroda. Posebno smo upozorili da se moraju zaustaviti zahuktali i rušilački nastrojeni pojedinci i grupice “koji pozivaju i vode samo u svađe i sukobe, a ne u mirne razgovore”. Međutim, umjesto razumjevanja i što razumnijih postupaka u duhu toga, našeg ljudskog gesta, doživeli smo da je na nas pokrenuta prava hajka s nečuvenim povredama naše časti, skrnavljenje naše prošlosti i našeg dostojanstva.

Skandaloznost takvog čina bez presedana utoliko je veća što je ta kampanja protiv “ličkih generala” povedena u djelu štampe koja se nije udostojila da, pridržavajući se elementarnih načela iole demokratskog novinarstva, prethodno objavi taj naš Apel, kako bi čitaoci znali šta smo mi to napisali. Dok su naš Apel u cjelini objavili “Borba” (27/28. oktobra 1990), “Slobodna Dalmacija” (29. oktobra 1990), dotle je “Politika”, koja je o tom našem Apelu donijela noticu od nekoliko redova, već dva dana kasnije (30. oktobra 1990), u članku Milana Trešnjića “Tragična metamorfoza”, otvorila pravu kampanju protiv potpisnika Apela. Odmah iza revnosnog Trešnjića idu prilozi Mirka Rapaića (“Druga bruka ličkih generala”, 1. novembra 1990), Mile Žakule (“Osramotiše nas opet

generali”, 2. novembra 1990), i Manojla Babića (“Kapitulacija ličkih generala”, 5. novembra 1990). Kakva sinhronizacija? Uporedo s tim, pojavili su se napadi slične vrste i u “Politici ekspres” i u “Politikinom svetu”.

Dugačka je lista optužbi, insinucija, uvreda i kleveta, kojima nas obasipaju “delije” i nekontrolisani skribomani, čemu je punu orkestraciju dao “konzul” Trešnjić u svojim “Metamorfozama”. Nazivaju nas “Brozovim i Bakarićevim generalima”, da bi i na taj način omalovažili našu ulogu u oslobodilačkom antifašističkom ratu pod Titovim imenom, pripisuju nam se najraznovrsniji grijesi, od toga da smo u svome “Apelu” nekonkretni i konformisti, pa čak i oportunisti, koji smo se već ranije “obrukali i kompromitovali” podrškom “Stranci poraza” – kako su oni nazivali SK Hrvatske – Stranku demokratskih promjena, zatim da smo “instrument u orkestru Franje Tuđmana”, sve do toga da smo “duboko povredili sve žive i mrtve Srbe” i došli u ulogu “poslušnih čobana”.

Pitamo se šta to bi sa pojedinim negdašnjim ličkim borcima za slobodu svoga kraja i za bratstvo i ravnopravnost srpskog i hrvatskog naroda i našim ratnim drugovima, da se tako lako upuste u takav odnos prema nama i prema svom kraju, koji su nas, ipak, na jednom mjestu, “smilovavši se”, nazvali “narodnim predvodnicima u borbi protiv strašnog zla, klanja i ubijanja Srba i svih antifašista”.

Nama je ispod dostojanstva da se upuštamo u ispitivanje uzroka i posebnih uticaja, ličnih motiva i pobuda i okolnosti koje su njih dovele do takvog moralnog pada. Mi bismo željeli da upozorimo na neke momente Trešnjićevih metamorfoza, kada se već i sam u to upustio. Htjeli bismo da podsjetimo da je Trešnjić još za vrijeme rata prešao na rad u OZN-u. Odrastao je u policiji i dogurao do šefa Kabineta ministra unutrašnjih poslova Jugoslavije, odatle je otišao za generalnog konzula u Njemačku, da bi karijeru završio u funkciji privrednika u slovenačkom GG preduzeću, koje je zbog svog “dobrog poslovanja” likvidirano.

Uspjeh je steći, na bazi trgovačkog učinka, visoku penziju, da bi, nedavno, osnovao privatnu agenciju za zapošljavanje i penzionisanje “gastarbajtera”. Otkrivajući svoj politički profil, Trešnjić je o sebi još ljetos u “Politici” napisao bez skrupula: “Zbilja više ne mogu da budem u redovima komunista.” Taj bivši borac za bratstvo-jedinstvo za sebe rezolutno kaže, bez imalo ustezanja: “Tačno je da sam postao

nacionalista.” Isti taj, raniji partizan 1. brigade 6. ličke divizije, u istom članku za sebe izjavljuje: “Nisam više ni titoista.”

Trešnjić ima pravo da se bavi trgovinom i posredništvom, ima pravo da mjenja svoja politička ubjeđenja i u tom duhu da nudi svoje članke. Ali, odakle pravo čovjeku takvog politički prevrtljivog profila da isporučuje najbeskrupuloznije napade na ljude koji drukčije misle i to preko stranica jednog od najtiražnijih jugoslovenskih listova?

Na jednom mjestu Trešnjić nam upućuje prijekor da smo se javili i kao mirotvorci (“a sada kada smo na pragu novog zla i bratoubilačkog rata, javljaju se kao mirotvorci”), a zatim se pita: “Otkuda ta i takva strašna i tragična metamorfoza?” Imajuć i u vidu taj stav, u kome je skoncentrisan sav njegov bjes i osuda tog našeg ljudskog čina, i mi se pitamo kakve su Trešnjićeve metamorfoze?

Zar baš takav njegov stav i slični stavovi, koji se šire preko stranica mnogih listova, sa TV-ekrana i radio-talasa, nisu dovoljno upozorenje da bi mogli biti tragičan kobni zov i koji nas vode i koji bi mogli odvesti i u ovom vremenu, na pragu 21. vijeka, u novu kataklizmu, možda nepovratno. I ovog puta poručujemo Trešnjiću, njegovim podržavaocima, ili inspiratorima – Ako vam je stalo do rata i ratovanja, onda zajedno s raznim zelembaćima i oinovima – bilo “smernim” predvodnicima ili kočopernim čelnicima i sa jastrebovima razne vrste i ma sa koje strane, pokupite rasuto i oteto oružje koje je sada u tim krajevima nekontrolisano raspoređeno na više strana i izaberite neku pustu i pogodnu vrtaču oko Dinare i Medviđe, Parčića, Dubokog Dola i Krupe, pa tamo sami zaratite. U tom vašem ratu izložite oružju svoja tjela i živote i ostavite na miru zaplašene, bilo nerazumnim potezima nove HDZ-ovske vlasti ili lažnom nacionalističkom propagandnom zavedene i zabludjele mladiće da se prestanu igrati rata.

Neka se ti mladi ljudi i jedne i druge strane ne igraju svojim i tuđim životima, životima i sudbinom slučajnih prolaznika, pa i svjetskih namjernika koje put ili želja nanese u te naše i kroz te naše lijepe dalmatinske i ličke gudure.

Mi smo, kao i sva demokratska i uznemirena javnost, stalno strepeli da se ne desi najgore, da ne dođe do prolivanja krvi, za koju bi bilo teško reći gdje će se zaustaviti i koliko će života odnijeti. I dok smo

dovršavali ovo pismo, dopiru do nas zlokobne vijesti da stradaju nevini ljudi i da se sve više puca. Zar ima cijene za te mlade živote? Zar to nije zločin čija se cijena ničim ne može isplatiti? Zar zato ne snose odgovornost oni koji su doprinosili zaoštavanju međunacionalnih odnosa, naoružavanju, množenju straha i nemira, podržavanju i pojačavanju mržnje i zavade u tim našim krajevima i ne samo tamo, nego i šire, posebno među našim hrvatskim i srpskim narodom koji vjekovima žive na zajedničkim prostorima.

Posmatrano sa tog stanovišta – neprocjenjive vrijednosti svakog čovjeka naročito na kraju ovog vjeka i što, izgleda, bar deklarativno svi ispovjedamo – koje je jedino humano stanovište, zar se može uspoređivati a pogotovo osporavati ma koja riječ našeg “Apela”, koji je sav usmjeren tom ljudskom i demokratskom pozivanju na razum i povjerenje, na zajednički život u miru, slozi i saradnji.

Pogotovu, zar se naš apel može upoređivati sa, u osnovi nečovječnim, osudama njegovih sastavljača i potpisnika. Ostajući i dalje u duhu tog našeg nedavno upućenog “Apela” narodu tih krajeva i svim odgovornim činiocima u političkim strukturama i organima vlasti – od mjesnih zajednica, opština do Predsjedništva Republike Hrvatske – kao i svih odgovornih snaga u Jugoslaviji, mi ponovo pozivamo: uspostavimo što prije mir u tim krajevima, konstruktivnim i ljudskim razgovorima!

Dr Slava Blažević, Jošo Durbaba, Augustin Jukić, Ante Gvardiol, Zdravko Lončar, Ilija Radaković i Milan Šijan.

NAPOMENA:

1. Iz našeg teksta “Politika” je izbacila ono što je ovde podvučeno.

2. “Politika” je navedeni tekst objavila pod naslovom: “Još jednom o našem apelu za mir i poverenje”. Nije objavljeno pismo poslato u prilogu a koje glasi:

“Poštovani družo (gospodine) Minoviću, Kao redovni čitaoci “Politike”, molimo Vas da nama i drugim brojnim čitaocima Vašeg lista pomognete da razrešimo dileme pred koje ste nas stavili Vi i Milan Trešnjic, stalni saradnik rubrike “Odjeci i reagovanja”.

Znamo da su objektivno informisanje i poštovanje prava da se čuju

obe strane – bili osnovna obilježja “Politike” od njenog osnivanja, da su njeni osnivači braća Ribnikar na tome gradili i izgradili autoritet lista po kome se “Politika” uvijek prepoznavala.

Sudeći i po prostoru i istaknutom mjestu koje je “Politika” dala gledištima M. Trešnjića (“Politika”, 30. oktobra 1990), i kasnije Mirka Rapaića, Mile Žakule i Manojla Babića, koji se sukcesivno pridružuju njegovom mišljenju, ispada da je riječ o izuzetno značajnoj polemici. Zato smo mi i veliki broj naših prijatelja pokušali da u “Politici” pronađemo gledišta s kojima M. Trešnjić i drugi polemišu, da pročitamo i saznamo motive i imena 54 generala – admirala u penziji, koje tako oštro kvalifikuju. Pošto to u “Politici” nismo našli, a vjerujući njenim profesionalnim kriterijumima, zapali smo, tako reći, u sofistički lavirint. Ako je Apel pomenutih građana – generala toliko beznačajan da, sam po sebi, ne zaslužuje da ga “Politika” tretira kao informaciju (izuzev kratke notice) i objavi, čemu onda toliki prostor za Trešnjića i njegove istomišljenike...? A pošto je već njima data šansa da polemišu sa nečim što čitaocima “Politike” nije poznato, ne čini li se time težak profesionalni (i ne samo profesionalni) propust i prema čitaocima i prema ljudima čija se gledišta napadaju a da nisu izvorno data. Ne upuštamo se u okolnosti koje Trešnjića i druge, a i njihove usmjerivače, navode da polemišu ne u listu, gde je pomenuti Apel objavljen, već u “Politici”. To je pitanje njihovog morala o kome bi i oni morali da brinu. Nas brine što “Politika” kao opšte poznati list, u ovom slučaju ne brine i o svom ugledu, o ugledu svojih saradnika i što svoje čitaoce čini neravnopravnim u odnosu na čitaoce nekih drugih listova. Očekujemo da ovog puta nećete uskratiti objavljivanje Apela i ovog našeg pisma. U protivnom, bićemo, nažalost, prinuđeni da ovo naše pismo objavimo u nekom drugom glasilu.”

U Beogradu 17. novembra 1990.

Jošo Durbaba, Ante Gvardiol, Zdravko Lončar, Milan Šijan i Ilija Radaković

“Antifašistička borba je istoriji omogućila da se vrati humanističkim načelima... Opasno je poništavanje učinka borbe protiv fašizma. “

(Istoričar Andrej Mitrović)

TRI PROTESTA ANTIFAŠISTA (1991)

1. Inicijativnoj grupi akcije za Trg žrtava fašizma²¹
Praška 6/III – Zagreb

PONIŠTITE ODLUKU!

Pridružujemo se protestu više grupa uglednih javnih radnika i učesnika narodnooslobodilačke borbe protiv promjene imena Trga žrtava fašizma u Zagrebu.

Antifašisti iz Dalmacije i Like:

Alfirević Đuro, Alujević ing. Žarko, Antončić Milan, Aralica Stojanka, Arbanas Ivan, Babić Filip, Babić Petar, Barković Joso, Basta Milan, Bašić Miro, Bašić Rudi, Belamarić Lukica, Berović Dane, Blažević Jakov, Blažević dr Slava, Blanuša Ico, Bogdan Peko, Bogdanović Jovo, Bjedov Stevo, Bjedov Špiro, Bogunović Pero, Borić Nikola, Brmbolić Jure, Bubaš Joso, Burčul Milan, Bursać Jovo, Cetinić Marin, Crnogorac Drago, Cvetković Đuka, Cvrlje Čedomil, Ćuk-Bojanić Jela, Ćuruvija dr Tode, Damić Ante, Damjanović Branko, Damjanović-Dubajić Milica, Damjanović dr Pero, Dasović Joso, Dimić Veljko, Dokmanović Stevo, Dronjak Milojko, Dude Branko, Durbaba Jošo, Gašparov dr Anton, Grgurević Dande, Grković Jovica, Grković Rade, Grubelić Jozo, Guvo Ivan, Gvardiol Ante, Ivas Šime, Jakovčev dr Gojko, Jokić Jovica, Jovanić Đoko, Jovanović Đuro, Jović ing. Mića, Jukić Avgustin, Kalajdžić Marko, Kalođera Marko, Karmelić Stipe, Katić Radojka, Knezović Luka, Kleut dr Petar, Kosović Pajo, Krajnović Milan, Kukoč Ivan, Kuprešanin Milan, Letica Sveto, Lolić Marko, Lončar Zdravko, Ljubić Branko, Majstorović Milan, Marčetić Dušan, Marić Perica, Maričić Vlado, Milinković Branko, Mišćević Milorad, Novak Marija, Novaković Đuro, Novaković Pajo, Opačić Stevo iz Plavna, Opačić Stevo iz Bukovice, Opsenica Stevo, Orhanović Marko, Ostojić Mario, Pavela Ranko, Pavičić Milan, Pecotić Bogdan, Peko Alfonz, Periša Ante, Plenča dr Dušan, Pezelj Vlado, Popović Dušan, Popović Jovica, Potkonjak Stevo, Prodanović Vaso, Radaković Aco, Radaković Ilija, Rađenović Branko, Ratković Bude, Repac Ića, Repac Radica, Rodić Đuro, Rukavina Ante "Bura", Rukavina Milan "Šain", Sekulić Nikola "Bunko", Skendžić ing. Vajo, Sinobad Nikola,

Skorin Grga, Stupar Bogdan, Stupar-Jurjević Smilja, Šašić Miloš, Šever dr Bude, Šijan Milan, Škovrlj Branko, Štrbac Dušan, Šujica Sakan, Šurkalo Dinko, Toplak Ferdo, Topić Ante, Trgo Fabijan, Truta Ljubo, Ugričić Jovo, Uzelac Gojko, Vejnović dr Dušan, Vilović Tihomir, Vlaisavljević Dušan, Vlaisavljević Vlajko, Vujnović Bogdan, Vujnović Damjan, Vujnović ing. Marko, Vuletić Bruno, Zorić Damjan, Zorić Dušan, Zorić Ilija, Žanko ing. Aljoša, Žegarac Dane, Žeželj Milan, Živković Drago, Žužulj Josip.

P. S. Molimo da u "Vjesniku" obezbjedite štampanje ovog teksta. Ovih 136 potpisnika su Dalmatinci i Ličani, Hrvati i Srbi, većina penzioneri i poznati našoj javnosti. Od toga 24-orica su narodni heroji. Žive danas u mnogim mjestima Hrvatske i Jugoslavije.

Pozdrav, Ilija Radaković

2. Skupštini općine Gračac²²

Ovih dana došao nam je do ruke "Prijedlog za promjenu naziva ulica u mjestu Gračac" (24. maja 1991), kojim Komisija sa potpisom predsjednika Mandić prof. Jasminke predlaže promjenu imena za 28 ulica. Da li Gračac ima ovoliko ulica? Istovremeno smo obavješteni da je (28. maja 1991) isti prijedlog prihvaćen i pretvoren u Odluku sa istim potpisom. Dakle, brzo se predlozi pretvaraju u odluke i potpisuje ih isto lice. Razlika između ova dva dokumenta je samo u tome što je prekrižen redni broj ulica (od broja 1, nema ulica "VI ličke divizije" i "Biće Kesića", koje se pretvaraju u ulicu Cara Dušana) i broja 28 – ulice, pored stanice, koja se imenuje ulicom carice Jelene. Ulice VI ličke "Nikola Tesla" (izbrisali ste proleterske) i "Biće Kesića" (izbrisali ste "narodni heroj") preimenuju se u ulicu Cara Dušana. To ste prvo izbrisali. Zaboravili ste da je bivši gračački kotar dao narodnooslobodilačkoj vojsci više od četiri bataljona. Zaboravili ste da su Biću Kesića ubili (odsjekli mu glavu) gračački četnici i prodali je Talijanima za lire. Zaboravili ste sve što je o Gračacu napisano u knjizi Kotar Gračac 1941 – 1945. Sram vas bilo. Od domaćih ljudi dali ste ulici (redni broj 4) prema osnovnoj školi naziv "Nikole Tesle". To je nikakva rekompenzacija za ono pod brojem I. Ostalih 26 ulica dobile su nova imena iz tzv. matice – od Cara Dušana preko Svetog Save, Stevana Sindelića, Toplice Milana, Ilije Garašanina i Carice Jelene, itd. Zašto naselju "Cigansko" dadoste ime Vojvode Stepe? Zašto tradicionalnoj kolodvorskoj

ulici dadoste ime Svetog Nikole, Bruvanjskoj – Cara Lazara, Obrovačkoj – Kneza Miloša, Radničkoj Nemanjina itd, itd?

Ako ste skinuli partizane i sve što je vezano za period 1941 – 1945, što se niste barem sjetili nekih uglednih Srba gračačke općine? Poručnika Drakulića, koji se potukao sa Talijanima 1941, popa Miloša Mandića i dr Torbice, koje ubiše ustaše, učitelja Nikole Radakovića, Ilije Utvića, Milojka Ćuka, Pokrajac Smilje (obješene od četnika), popa Ilije Ćuka, Gliše Ćuka, hajduka Laze Škundrića i mnogih drugih.

Potpuno vas je zarobila srpska mitomanija i sve gračačko i ličko pretvorili ste u srbijansko. Da li i time hoćete da pokažete da ste veći Srbi od Srba? Pripremamo detaljniji komentar na ovu i druge vaše besmislene odluke.

Predlažemo da poništite odluku, a ako to ne učinite, to će biti poništeno nestankom Srpske autonomne oblasti Krajine, pod čijim pečatom to radite, kao na brzu ruku improvizovane i neprirodno stvorene organizacije, vašim povratkom gospođo Jasminka tamo odakle ste poslati za predsjednika općine. Ovakve odluke, i mnoge, još krupnije, koje donosite po nalogu Knina i van Knina, ne mogu, uvjereni smo, imati dugu perspektivu.

15. juna 1991.

Grupa Gračana i Zrmanjaca iz Zagreba i Beograda

3. Otvoreno pismo Skupštini općine Zadar²³

Borci XIX sjevernodalmatinske divizije i Trećeg pomorskog sektora, čiji je domicil Zadar, ogorčeni su odlukom Skupštine općine Zadar ("Narodni list" od 8. lipnja (juna) 1991), kojom su gotovo svim ulicama promjenjena imena.

S obzirom da smo sa Zadrom dobro sarađivali i da smo se u njemu osjećali kao kod kuće, cjeneći njegove kulturno-civilizacijske i patriotske tekovine i tradicije, naše zaprepašćenje je utoliko veće što je izmjena naziva ulica ne samo grubi nasrtaj na tekovine narodnooslobodilačkog rata, već i nasrtaj na kulturno-civilizacijske vrednosti, pa i na građane

Zadra i njegove goste. Ono je izraz jednog skućenog pogleda na svijet, na prošlost i sadašnjost, izraz samozasljepljenosti i samozaljubljenosti vlasti ili ekstremnih pojedinaca, koji žive u uvjerenju da osim njih ništa drugo ne postoji. I pošto nam se promjene naziva zadarskih ulica serviraju kao “odraz povijesne zbilje”, na konkretnim primjerima želimo da postavimo pitanje o kojoj je, zapravo, to zbilji riječ?

I dosad smo se suočavali sa promjenama ulica u drugim gradovima, ali je zadarski slučaj jedinstven, utoliko što se mijenjaju nazivi ogromne većine ulica. Na čast općinskim vlastima što u Zadru dugo vremena niko neće moći da se orijentiše, pa ni vlast koja je izgubila orijentaciju, što će svi Zadrani morati da mijenjaju lična dokumenta.

Ostavljamo na savijest građanima Zadra da procjene zašto su iz Zadra protjerani Gagarin, Darwin, Pupin, Vuk i Dositej, Cankar, Delčev, Pjer Križanić, Petar Preradović, Jurij Dalmatinac, Meštrović, Viktor Bubanj, Ivan Gošnjak, Matija Ivanić i mnogi drugi velikani, kao što su i mnoge svjetske, jugoslovenske i hrvatske ličnosti premještene iz centra da bi oslobodili prostor manje znanim ili izvan lokalnih okvira i uskih pogleda nepoznatim ili slabo poznatim imenima.

Na nama je ne samo da izrazimo nemirenje sa zasljepljenošću, već i da odbranimo ono što su borci narodnooslobodilačkog rata stekli za Zadar, sjevernu Dalmaciju, Liku, Hrvatsku, Jugoslaviju, boreći se kao dio svjetske antifašističke koalicije za novo demokratsko lice Evrope i svijeta, čime su, sviđalo se to nekom ili ne, njihovi doprinosi upisani za navijek na stranice istorije, a dio toga našao odraza i u nazivima gradskih ulica i trgova.

Zadar bi to ne samo mogao, već i morao više da uvažava, s obzirom da je zahvaljujući Titu, partizanima, među kojima su masovno bili Dalmatinci, dalmatinski odredi, brigade i divizije, vraćen u sastav Hrvatske i Jugoslavije.

Ne treba smetnuti sa uma da je u posljednjih pet decenija ne samo obnovljen ratom razoreni stari Zadar, već i izgrađena većina naselja koja ga danas čine velikim gradom, da su do Zadra stigli pruga i magistrala, da su izgrađene mnoge fabrike, otvoren fakultet i mnoge škole, izgrađen aerodrom – da ne nabrajamo sve ono što je općinskim odbornicima dobro poznato i što je, valjda, također “odraz povijesne zbilje”. Imajući to na

umu, postavljamo pitanje, s kojim se moralnim pravom, sa kakvom odgovornošću pred historijom, sa zadarske obale izbacuje J. B. Tito? Čast kralju Krešimiru IV i pozitivnoj ulozi (naročito 1069) na ujedinjenju Hrvatske i Dalmacije, ali ne zaboravimo i naklonosti proromanskoj politici u sukobu sa glagoljašima. Kome to smetaju Trgovi oslobođenja, Bratstva i jedinstva i Narodnog fronta. Onima kojima su bliži "Trg velikana, Fra Fisht, Viktor Vide, Stepinac itd.", kojima je veća vrijednost ustaški ministar Mile Budak, čije ime darivate jednoj ulici.

Zašto Zadru u njegovoj Voštanici smeta ime XIX sjevernodalmatinske divizije (koju preimenuju u Zagrebačku ulicu), koja ga je oslobodila i čiji je domicil u ovom gradu. I komandanta Stanka Parmača, učitelja sa zadarskog otočja, komandira prve dalmatinske partizanske čete. Da ironija bude veća, ulica kojoj je dato ime Rine Aras, koja je, kako u tekstu o zadarskoj lakrdiji konstatuje i zagrebački "Vjesnik" najpoznatija po tome što je majka zadarskog zastupnika Sabora, profesora Davora Arasa.

Zašto se Zadar stidi I i II dalmatinske proletherske i drugih svojih brigada, u čijim sastavima su nekoliko bataljona bili iz sjeverne Dalmacije? Zašto smeta naziv VI proletherske ličke divizije, pa ulicu koja je nosila njeno ime prekrštavaju u Kijevsku (da li po jednom selu koje nosi ovo ime ili po ukrajinskom gradu). Treći pomorski sektor formiran na zadarskom području, Zadarski odred, i odred "Plavi Jadran", i "Otočki odred" – svi iz ovog kraja – protjeruju se pomenutom odlukom. Da liće se neko zastiditi pred hiljadama još živih boraca ovih jedinica, od kojih mnogi žive u Dalmaciji?

Nepodobno je i ime Petra Drapšina, komandanta IV armije, koja je oslobodila Dalmaciju, Liku, dio Bosne i Hercegovine, Hrvatsko primorje i Istru. Kome to Opuzenac Stjepan (Stevan) Filipović smeta i u Zadru? Svi primjeri teško se mogu i pomenuti, s obzirom da je samo na poluotoku promjenjeno oko 30-tak imena koja asociraju na noviju prošlost i da su promijenjeni nazivi više od 400 ulica Zadra. Ne treba biti ni mnogo učen, ni mnogo mudar, pa da se mnoge promjene mogu kritikovati, ili izvrći ruglu. No, to bi zahtjevalo više prostora i više vremena. Vjerujemo da će to neko učiniti, kao što je počeo "Vjesnik". Mi ipak ne možemo a da ne primjetimo da se zadarski gradski oci nadovezuju na ono što su sa ulicama u Kninu i Gračacu učinile njihove krnje, jednostranačke i jednonacionalne

skupštine, na što smo reagovali i još ćemo reagovati.

Nadamo se da slične akcije neće preuzeti Biograd na moru, Šibenik, Benkovac, Obrovac, Drniš i Kistanje – središta domicila brigada i odreda sjeverne Dalmacije. Gdje je bilo kakvo obilježje za Antu Baninu? Možda ga nema, jer je iz “malog” Iža. A zašto ste zaboravili VII dalmatinsku brigadu, koja je najviše zadarska? A zašto se niste sjetili “zadarske rezolucije” (iz 1905), kojom hrvatsko-srpska koalicija prihvata Supilovu “politiku novog kursa” i kojom se “obavezno prizna ravnopravnost srpskog naroda sa hrvatskim narodom”.

Što nekoj novoj ulici, prolazu ili prečacu, ne dadoste naziv “50. godina ustanka naroda Hrvatske”, a sjetili ste se i više mjeseci radili da baš u toj godini zbrišete sve što je partizansko. Šta sve nećete tražiti od naroda i boraca – da odbace sve i Marksa, i pozitivna nasljeđa oktobarske i francuske revolucije, španskog građanskog rata i našeg narodnooslobodilačkog rata – njihovog internacionalističkog karaktera.

Ukoliko ne revidirate svoju odluku, nemojte se iznenaditi da na nekim od pomenutih trgova, ulica, prolaza i prečaca Zadra uskoro i u drugom obliku, civilizacijski i demokratski, ali i sa partizanskom energičnošću doživite odgovarajući protest i ne samo nas boraca.

11. avgusta 1991

Borci XIX sjevernodalmatinske udarne divizije i Trećeg pomorskog sektora

“Zatiranje i izbacivanje NOB-a iz istorije je masovan i komplikovan poduhvat. Odbacuju se i poništavaju svi pozitivni dometi, vojni i mirnodopski rezultati i ceo kompleks oslobođenja zemlje.”

(Dr Vera Mujbegović)

* * *

“Iz dubine istorijskog iskustva, zbog smisla života i budućnosti; radi ravnopravnosti srpskog i hrvatskog naroda i u Lici i svugdje, radi sloge, poručujemo im odlučno antifašističko i slobodarsko: Ne!”

(General-major Milan Basta)

DVA JUBILEJA BEZ PRAVE PROSLAVE²⁴

Da je svojevremeno, 1991 godine, na pravi način obilježena 50-godišnjica ustanka, 55-godišnjica (1996), vjerovatno ne bi ni bila pominjana kao jubilej. Ovako pet godina kasnije, osjeća se potreba da se, školski rečeno, izađe na popravni, ako se danas više bilo šta može radikalno popraviti.

U svakom slučaju, ne može se izbjeći razmišljanje o dva jubileja.

U okviru priprema za obilježavanje 50-godišnjice ustanka u Lici i Hrvatskoj, sjećam se, u maju 1991 bio sam sa drugom Milanom Bastom (oba u Odboru za proslavu) zadužen da sastavimo proglas. Do danas, taj proglas nije ugledao svjetlo dana, zbog šetanja teksta na relaciji Beograd – Srb i obratno.

Ono što smo poslali u Srb, gdje je bilo sjedište operativnog djela Odbora za proslavu, vraćeno je sa zahtjevom da se tekst skрати. Dužina pri tome nije predstavljala suštinsko pitanje. Iz priloženog teksta, u kome je u zagradi podvučeno ono što je bilo neprihvatljivo, vidi se šta 27. jula 1991. nije moglo da se kaže u Srbu, a sada je sasvim jasno kome je to, čemu i zašto smetalo.

Taj tekst glasi:

Proglas povodom 50-godišnjice ustanka u Lici (Hrvatskoj)²⁵

Dana 27. jula navršava se 50 godina od početka masovnog (narodnooslobodilačkog) ustanka, čija je iskra planula u jugoistočnoj Lici (u Srbu) i razbuktnala se potom u oslobodilačku i antifašističku borbu naroda Hrvatske, kao dio jugoslovenskog i svjetskog antifašističkog fronta. Jubilej toga datuma (koga je historijska nauka odavno verificovala) obilježavamo s ponosom, svjesni da je riječ o događaju neprolaznog značaja koji niko i ničim ne može izbrisati iz svijesti naroda i sa stranica istorije. Pozivamo pripadnike svih generacija, privržene slobodarskim tradicijama, miru, čovjekoljublju i (zajedništvu), da nam se pridruže, kako bismo ga, zajednički, dostojno i na prikladan način obilježili. Pedesetogodišnjicom ustanka podsjećamo (na masovno učešće u NOB-u),

na borce učesnike četverogodišnje epopeje, na njihovu hrabrost, (patriotizam) i nesebičan doprinos slobodi, ljudskom i nacionalnom dostojanstvu, slozi i zajedništvu. (Da bismo ukazali na značaj, poštovanje i priznanje NOR-u, dužni smo danas da se, crpeći inspiracije i iskustva iz tekovina stečenih nemjerljivim žrtvama i odricanjima, suprotstavimo bezumlju i beznađu koje oni sa sobom nose, da time pojačamo uvjerenja da postoje putevi za izvjesniju budućnost, bolji život, za napredak u miru i slobodi, uz punu ravnopravnost svih ljudi i naroda Like, demokratske Hrvatske i demokratske zajednice Jugoslavije).

Jubilej početka oslobodilačkog ustanka je i praznik današnje mladosti. (Ako su prije pola vijeka mladi svoju sposobnost morali da dokazuju u krvavnoj borbi, nove generacije imaju puno pravo da je dokažu isključivo radom i stvaralaštvom). Borci narodno-oslobodilačkog i partizanskog rata su izborili pravo mladih na mir i dostojan život u humanoj demokratskoj zajednici.

Ustanak protiv fašizma, zločina, neslobode, mržnje i ljudskog stradanja pretvorio se (na platformi KPJ i KPH) u pobjedonosni oslobodilački rat zbratimljenih ravnopravnih naroda (i Titove armije).

(Kada je bilo najteže, uzdigli smo se do uvažavanja saveznika svjetskih velesila SSSR-a, SAD, Velike Britanije i time potvrdili sposobnost i pravo da odlučujemo o sopstvenoj sudbini). Stvarni učinak naše borbe protiv fašizma bio je jači i od njihovih ideoloških i drugih interesa i kalkulacija.

Borba protiv fašizma (i njegovih domaćih pomagača) učinila nas je građanima progresivnog demokratskog čovječanstva i time trasirala put naše nove zajednice. Ta borba je sačuvala srpski narod od fizičkog uništenja, kao što je hrvatskom odbranila dostojanstvo koje je fašizam htio da mu oduzme. Zajedničkim snagama (oba naroda u Hrvatskoj) pobjedila je antifašistička borba i revolucija. Zato je negiranje narodnooslobodilačkog rata nasrtaj i na grobove poginulih, i na čast živih koji za pale nose u sebi osjećanja iskrenog pijeteta. (U miroljubivom demokratskom svijetu na pragu trećeg mileniuma avetima fašizma, kao najgrubljem anticivilizacijskom činu, sljeduju samo prezir i gnušanje). Velikoj antifašističkoj koloni Lika je dala sve što je mogla – mladiće i djevojke, ljubav i odanost (i spremnost za ostvarenje ciljeva oslobodilačke borbe). Time je izrasla iznad svoje veličine, a združena s Dalmacijom,

Kordunom, Gorskim kotarom i Hrvatskim primorjem, Banijom, Bosanskom krajinom, sa svim patriotskim snagama, sa pravom je mogla da istakne svoj ponos da se ne da pokoriti nikom, i da je naše oslobođenje – naše djelo.

(Ne slavimo da se dijelimo i nadmećemo, već da u zajedničkom životu potvrđujemo neokrnjeni značaj ljudskog stremljenja za slobodu, nacionalnu ravnopravnost i slogu, da iskazujemo spremnost za nove inicijative i postignuća u istinski demokratskim odnosima i postupcima. Pedesetogodišnjicu ustanka ne obilježavamo da bismo bilo koga naknadno uzdizali, ona nije ničiji privilegij, pa se zajednički odupiremo i svakom pokušaju njene manipulacije i navijačkog usmjeravanja.)

Ne krijemo ni greške proteklih godina, zakašnjela reagovanja, iluzije, birokratsku eroziju ciljeva i prakse. Ali, ne zatvaramo oči ni pred ponovnim opasnim obnavljanjem aveti prošlosti. Vrijeme je opet burno. Kriza pritišće sve vidove našeg života i razorno djeluje na međunacionalne odnose. Šovinisti, hrvatski i srpski, srpski i hrvatski, i svi drugi, opet započinju kolo mržnje, razdora, neslobode i neslaganja, blate rat protiv fašizma, veličaju izdaju, prizivaju bratoubilaštvo. Haos, strah, nasilje i bezumlje već su odnijeli žrtve, a ako se to ne zaustavi, prijeti nam prava ratna katastrofa.

Podsjećamo da smo se borili protiv podjela i komadanja Jugoslavije u režiji okupatora i njegovih slugu. I danas smo protiv cjepanja i komadanja Jugoslavije. Zato nam je jasno zašto su protiv boraca NOB-a svi oni koji bi danas da dijele, cjepaju i komadaju.

Iz dubine historijskog iskustva, zbog smisla života i budućnosti mnogih generacija, radi ravnopravnosti srpskog i hrvatskog naroda i u Lici i svugdje, radi sloge, preporučujemo im odlučno antifašističko i slobodarsko: NE! Taj jedinstveni stav razuma izrazićemo na svim manifestacijama obilježavanja 27. jula u toku cjele ove godine.

Ne sporimo nikom doprinos oslobodilačkog ratovanja. Ono je i bilo pobjedonosno zato što je bilo općenarodno, živo i aktivno u svim krajevima naše zemlje. Zato niko i nema pravo da potire ili omalovažava istinu i veliki domet ustaničkih krijesova i časnih motiva masovnog borbenog stroja koji je začeo u Lici 1941 (u lapačkom i gračačkom kotaru), pod "Štabom gerilskih odreda za Srb i okolinu". Smjerom tih putokaza ići

će naše zajedničko angažiranje danas i sutra, u borbi za mir, demokraciju, dijalog, za prava i slobode čovjeka i građanina, za ljudsku i nacionalnu ravnopravnost, za međusobno poštovanje i uvažavanje, za pravo svakog naroda na neokrnjeni nacionalni identitet i sopstveni razvoj, za demokratsku Hrvatsku i Jugoslaviju. (Borcima i narodu Like i Hrvatske čestitamo Dan ustanka – veliki zajednički praznik).

Maj 1991.

ODBOR ZA OBILJEŽAVANJE 50GODIŠNJICE USTANKA U LICU

(Spisak od preko 140 članova Odbora)

Intervencije u ponuđenoj verziji proglašenja upadljive su i govore više nego tekst u cjelini. Ali, detaljnije komentarisanje zahtjevalo bi mnogo prostora. Za upućene, dovoljan je i neposredan uvid pa da shvate zašto, pri povratku teksta iz Srba u Beograd, predložene amputacije pod firmom skraćivanja nisu prihvaćene sa odobravanjem. Nesporazum je bio očit, pa proglašenje nije ni objavljeno. Zbog različitih pristupa proslavi, učesnici NOR-a, uključujući i veći broj članova Odbora za proslavu 50-godišnjice ustanka u Srbu, nisu 27. jula 1991 godine ni došli u Srb, a oni koji su došli – ili su bili zloupotrebjeni i izmanipulisani za tadašnje političke potrebe kninskih lidera, ili su pred njima kapitulirali zanjeti i nekim kolebanjima. Na kraju krajeva, i zbog toga što se dešavalo u Lici i Hrvatskoj jula 1991, ni danas nema obilježavanja ustanka.

A taj 27. juli 1941 – Dan ustanka u Lici i Hrvatskoj – jedan je od onih prelomnih datuma, kao uostalom i julski ustanci u Srbiji, Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini, na kojima se i danas, afirmacijom ili negiranjem, opredjeljuju mnoga politička usmjerenja.

Da li je na taj 27. juli trebalo ranije ili treba sada gledati samo kroz političku prizmu? Ne! Tada smo u Lici, u Hrvatskoj krenuli u borbu bez obzira na politička opredjeljenja, na poziv KPJ i KPH, ali, prije svega, sa uvjerenjem da je ugrožen opstanak zemlje i da treba pružiti otpor fašizmu – i stranom, i domaćem. Taj datum ostaje trajno kao jedan od najvećih događaja u istoriji Like i Hrvatske, posebno Srba u Hrvatskoj, u kojoj su Lika, Dalmacija, Gorski kotar, Kordun, Hrvatsko primorje i Banija bili središte ustaničkih zbivanja. Da li je sramota i dalje tvrditi da je 27. juli istinski praznik pobjednika? Nije! Da li je ignorisanje i blaćenje 27. jula posljednjih godina (1991 – 1996) sramota? Jeste! Utoliko prije što se na mnogim mjestima raznim ali providnim falsifikatima pokušavalo i još

pokušava pobjednike pretvoriti u krivce. U temelje hrvatske, bosansko-hercegovačke, pa i jugoslovenske državnosti, utkani su partizanstvo i narodnooslobodilački rat 1941 – 1945. Možda smo 27. jula bili nejački u odnosu na moćnog protivnika, ali smo bili smjeli, imali smo jasan cilj, pa smo 1945 godinu dočekali kao značajan dio antifašističke koalicije koja je i zajedno sa nama uništila vojnu silu fašizma i nacizma. Sloboda nam nije darovana, nego je izborena i skupo plaćena. Tada, 27. jula 1941 smo uključeni u evropski antifašistički front, ističući jedini legitimni odgovor na nacifašističke težnje i pretnje o uništenju. Evropa i svijet su nas još tada priznali, a snage koje su se, aktivnom ili pasivnom podrškom fašizmu, suprotstavile narodnooslobodilačkoj borbi nisu bile priznate i neće biti priznate. Narodi Hrvatske i Bosne i Hercegovine, kao i drugi narodi Jugoslavije, duguju partizanima trajnu zahvalnost i priznanje. Ne zbog toga da bi se partizanima naknadno odavale počasti mimo onih koje su oni jednom za svagda izborili, već, prije svega, zbog sopstvenog dostojanstva i pravog odnosa prema tekovinama koje su se potvrdile kao jedini pouzdani temelj opstanka i života na ovim prostorima, gdje je lako podstaći nasilje, rat, bratoubilaštvo, a jedino je moguće živjeti u miru, zajedništvu, poštovanju, ravnopravnosti, uvažavanju različitosti u interesu priznavanja sopstvenih vrednosti. I valjda je još jednom postalo jasno dokle se stiže čim se od tih tekovina odstupi.

Veličinu tog datuma ne može izbrisati ponašanje ljudi koji su nedostatak ponosa, čestitosti i hrabrosti dokazali saradnjom sa okupatorom, niti naknadni pokušaji da se ta saradnja proglašava za vrlinu. Svi koji su posljednjih godina htjeli i hoće da prepravljaju istoriju zaboravljaju da je 27. juli 1941 bio jedina nada i mogućnost za očuvanje slobode i dostojanstva. Niko nema pravo da obezvređuje najveće čine u svojoj istoriji. Oni koji su u besmislenom ratu 1990 – 1995 rušili tekovine narodnooslobodilačkog rata 1941 – 1945 samo su dokazali da iz naše i evropske istorije ništa nisu naučili.

Masovno rušenje spomenika i obilježja podignutih u znak sjećanja palim za slobodu, najizraženije je u Bosni i Hrvatskoj. Najbrutalniji je vandalizam, a politička uvjerenja koja iz vandalizma izvire ili ka njemu vode, ne otvaraju perspektivu ni narodima, ni državama, već ih vode direktno u sunovrat. Strašno je i podizanje spomenika onima koji su bili na strani fašista. I jedno i drugo nasilje su nad istorijom, čije falsifikovanje nekima može da donese privremene koristi a svima samo neizmjerljive

štete. Rušenje spomenika najčešće nije direktna posljedica ratnih operacija. Najveći broj ih je srušen planski u vrijeme tzv. primirja i etničkog čišćenja. Podsticanje tog rušilaštva i mirenja s njim, faktički predstavlja istupanje iz antifašističke i antinacističke savezničke koalicije iz Drugog svjetskog rata i prestrojavanje na onu drugu, mračnu stranu, što znači protiv svog demokratskog svijeta, protiv čovjeka i čovječnosti, a samim tim, i protiv sopstvenih naroda.

Braneći istine o narodnooslobodilačkom ratu i ustaničkom 27. julu 1941 podržavamo mir. Tako se ne samo prilagođavamo Evropi, već gradimo Evropu i kod nas, kao što smo ravnopravnost i poštovanje u antifašističkoj koaliciji sticali našom narodnooslobodilačkom borbom. Tako, u stvari, podržavamo politiku koja vidi budućnost, otvara perspektivu. Oni koji su se jednom borili protiv fašizma ne mogu da prihvate ideju i praksu etnički čistih država jer je to – fašizam. Istorija nije završena, kao što neki misle, niti se njen točak može okrenuti u prošlost. Smrt neofašizmu!

20. jula 1996.

Ilija Radaković

“Suprotstavljamo se agresionom nastupu nacionalizma i totalitarizma svih vrsta”

(Iz apela 126 revolucionara iz Hrvatske)

ODGOVOR TZV. KOORDINACIONOM ODBORU (1991)

“Politika” je u dva navrata (16. maja i 1. juna), u rubrici “Odjeci i reagovanja” objavila napade na “agitatore stranke poraza” i “generale odlazeće vojske”. Na tekst Milana Trešnjića (16. maja) se nećemo šire osvrutati – pa on sebe godinama diskredituje mjenjajući mišljenje i uporno je sve zatvoreniji u svoju naciju. Po Trešnjiću, ekskomunicirani lički generali, koji stoje iza poziva da se glasa za SKH-SDP “ne poštuju ili zlopotrebljavaju pruženo gostoprimstvo (u Srbiji)... ruže(ći) u isto vreme sredinu u kojoj žive”... “oni se samim tim (apelom) izjašnjavaju i o Srbiji, o srpskom narodu”... Sve su to biseri Trešnjića i njegovih usmjerivača, koji se takvim pisanjem na stranicama “Politike” i nacionalističkim stavovima zalažu za izgon proskribovanih ličkih generala iz Beograda, jer ne misle kao on i mali broj jurišnika, jer ne cijene ni to što “dišu vazduh u Beogradu i Srbiji”.

Tekst u “Ličkom vjesniku” (15. aprila o. g.) su stavovi Predsjedništva domicila 19. divizije i III sektora, a ne tekstovi jednog pojedinca.

Odgovaramo težišno na tekst kojeg je potpisao tzv. “Koordinacioni odbor SUBNOR-a za VI, VII, VIII, XIX i XXXV diviziju”. Odbor takvog naziva je formiran u Beogradu kao privremeni odbor za pripremu mitinga na Petrovoj gori. Očito “odbornici” su sebi produžili mandat. O ovom odboru oficijelno mišljenje treba javno da kaže Gradski odbor SUBNOR-a Beograda, kod koga se sekcije i odbori registriraju. Koliko je sramotno ono što je taj odbor objavio u “Politici” (1. juna), vidi se i po tome što su se general-pukovnik Stevo Ilić i prof. dr pukovnik Gojko Jakovčev javno ogradili, odbijajući autorstvo teksta u kojem se “Politika” pita “zašto su neki, nekadašnji borci i starešine potpisali pismo podrške partiji koja je mirno predala vlast”.

Sekcije brigada ovih divizija u Beogradu nisu nikad ovlastle tzv. Petrovogorski “koordinacioni odbor” da u bilo kom smislu ocjenjuje izborni apel (12. aprila 1990) 126 revolucionara iz Hrvatske kad su birače pozvali da glasaju za “SKH-SDP i kao snagu koja je počela reforme i

podržava reformski program Saveznog izvršnog vijeća s predsjednikom Markovićem...”

Ako potpisnici (osim Ilića i Jakovčeva, koji tekst nisu potpisali) misle da smo u Hrvatskoj trebali podržavati programe Hrvatske demokratske zajednice, ili Srpske demokratske stranke, a ne SKH-SDP, tj. ako Sveto Orlović, Vojo Radaković, Bunčić, Rade Suša i drugi tako misle, mogli su tako i napisati, a ne da se kriju iza Odbora kakvog borci nisu ovlastili da ocjenjuje ratne drugove.

A sad, da vidimo što nam Orlović (prvi potpisnik osude), i “drugovi” prigovaraju, osim što se načelno ne slažu sa djelom koji je, po njima, “za svaku osudu”. U apelu je rečeno “pozivamo građane demokratski opredjeljene, sve snage demokratskog socijalizma, da se ujedine i da glasaju za kandidate SKH-SDP i lijevo orijentirane kandidate, kao nezaobilaznom dijelu demokratskog bloka u pluralističkoj sceni Hrvatske i Jugoslavije”, jer se tako “suprotstavljamo dogmatizmu birokratskog centralizma i agresivnom nastupu nacionalizma i totalitarizma svih vrsta”, izjasnili smo se “protiv ekstremne nacionalističke desnice i šovinizma”, što “nanosi najveću štetu i opasnost i interesima hrvatskog naroda, a posebno jedinstvu Hrvata i Srba i narodnosti u Hrvatskoj”. Zašto su pisci teksta izostavili gornje djelove apela, to samo oni znaju. Orlović i drugovi pišu “ne znamo ko je organizator ove akcije, ali znamo da su neki potpisnici obmanuti od nekadašnjih ratnih drugova”. Akciju je inicirala grupa drugova revolucionara iz Zagreba. Možda smo i zakasnili, pa mnogi od onih koji bi podržali naš izborni apel nisu mogli biti konsultovani i tako nisu potpisani. Od 126 potpisnika, ni jedan nije porekao pristanak da mu ime bude s našim imenima. Prigovara nam se da nam je mutan cilj i da je sve to što smo potpisali “rabota”, jer pisci teksta žele čitaoce uvjeriti da je naše izjašnjanje “za demokratske i leve snage” puka kamuflaža.

Kakvog smo to mi imali razloga da – opredjeljujući se za lijeve snage, za bratstvo i jedinstvo, za demokratiju, za Jugoslaviju, za program SKH-SDP, koji se “suprotstavlja nacionalnim podjelama, sukobima i raspirivanju mržnje među narodima i ljudima u Hrvatskoj i Jugoslaviji”, a protiv nacionalističke desnice i šovinizma, protiv dogmatizma – i eto to opredjeljenje, po našim kritičarima, podmećemo kao kukavičje jaje. A da bi potpisnici teksta pokazali kako naš apel nije apel “da se glasa za demokratske i lijeve snage”, nego “nešto drugo”, podmeću nam štrajkače

na Starom trgu, Vlasija i podršku autonomašima, slovenačkim komunistima, podršku bivšem crnogorskom rukovodstvu, čak smo i protiv ZAVNOH-a... O svemu ovom nema ni riječi u apelu od 12. aprila i raspravljati o tome dijelu teksta je ispod dostojanstva. U apelu se nismo izjašnjavali o minulim stavovima rukovodstva SKH, nego o onome što u novom programu reorganizovani SKH-SDP nudi narodima i narodnostima Hrvatske.

Prigovaraju nam da smo "izrasliji" drugovi, odnosno da smo "naša elita". Mi smo ono što jesmo, a ništa ne bismo bili i ne bi nas ni bilo da nije bilo Like i komunističkog programa. Nismo kao "elita" vodili partizanske jedinice, niti smo kao "elita" potpisali apel, već kao ljudi koji agitiraju za one koji su za progres, demokraciju i ravnopravnost.

Zašto Koordinacioni odbor, koji je djelovao uoči izbora, radeći na organizaciji mitinga na Petrovoj gori, nije potpisao izborni apel ili sastavio svoj apel? Zar je moguće da se ne bismo našli na istoj strani barikada? Nekorektno pisanje Orlovića i drugova se vidi i po tome što od 126 potpisnika apela (među njima nema anonimusa) spominju pojedinačno 14, a apel je potpisalo 27 Ličana – generala. I, zašto spominju samo Ličane? Zar to nije dio kampanje koju jedan broj potpisnika teksta vodi duže vrijeme? Prema demantiju Jakovčeva, izlazi da je Koordinacioni odbor 16, 23. i 25. maja držao sastanke, kojima je rukovodio Voja Radaković. Obavješteni smo da su, pored njega, glavnu rječ vodili Kosta Ugrića, Glišo Vejnović, Petar Opačić i dr, koji nisu članovi tog odbora, a niti su birani u svojim divizijama.

Osnovni problem u stavovima Orlovića i drugova je u tome što se oni svrstavaju nasuprot komunističke akcije u Hrvatskoj. I pored kritičkih stavova, mi smo na prošlim izborima u SR Srbiji glasali za kandidate SK Srbije, a sada nam se prigovara što smo agitovali za kandidate SKH-SDP.

Ni jedan od nas nije poricao niti branio razne greške, neuspjehe i nosioce negativnosti, nacionalističke devijacije. U prošlosti, pa i danas, bezbroj puta smo kritikovali nedostatak borbenosti i radikalnih zahvata u realizaciji samoupravljanja, u skućavanju ljudskih sloboda, u kolebanjima prilikom opredjeljivanja za ekonomske programe, a posebno u kolebanju u rješavanju međunacionalnih odnosa. Mi nismo bili kritičari iz busije, niti iz uskog kruga svog naciona, već isti oni koji su bili kadri da se i u ratu i poslije rata bore za Titovsku Jugoslaviju, za bratstvo među ljudima i

narodima, za ljudske odnose tkane na principima ravnopravnosti i solidarnosti, za progresivne promjene koje traži sadašnje vrijeme i neposredna budućnost.

Za potpisnike apela

Đoko Jovanić, general-pukovnik i narodni heroj

“Insistiranje na ‘pomirenju’ i uzajamnom ‘praštanju’ partizana i četnika danas je anahrono i nema nikakvog smisla.”

(Prof. Radošin Rajević)

POVODOM AKCIJE ZA POVRATAK ČETNIČKOG VOJVODE MOMČILA ĐUJIĆA²⁶ (1991)

Na jugoslovenskoj političkoj sceni, krcatoj mržnjom, lažima, podvalama, prljavim propagandnim ratom, u razrasloj i stalno raspirivanoj međunacionalnoj surovoj mržnji, marširaju neofašistički bojovnici, aveti prošlosti, ekstremne ratničke falange, naoružani odredi političkih stranaka i kojekakve paravojne formacije.

U takvoj situaciji prikupljaju se potpisi za povratak u Kninsku krajinu ratnog zločinca Momčila Đujića. Neki, pri tome, žele Đujića predstaviti kao “srpsku majku”. Mi, borci 19. sjevernodalmatinske divizije i Trećeg pomorskog sektora najbolje znamo da Momčilo Đujić nikada nije bio ništa drugo osim organizator i počinitelj zločina, saradnik ustaša, Talijana i Njemaca. O tim zlodjelima nepobitno govore dokumenti, pa i oni četnički, i ustaški, i talijanski, i njemački, kao i partizanski i saveznički. To je dokazano i u više od 190 stručnih rasprava, kao i sa “118 svjedoka Srba, koji su svoje iskaze dali slobodnom voljom sudskim istražnim organima”.

Đujić je sa ustašama počeo pregovarati u decembru 1941 kad je u Kninu posjetio velikog župana velike župe Bribir i Sidraga Davida Sinčića. Ministar vanjskih poslova NDH Mladen Lorković je odobrio pregovore i saradnju. Naredio je Sinčiću da Đujiću i još trojici vojvoda isplati po 100.000 kuna. Sporazum o “borbenom sadejstvu” postignut je 9. juna 1942. Sinčić je 10. juna aktom BT 16/185 obavijestio poglavnika Pavelića: “Jučer sam trima glavnim vođama četnika, koji se bore protiv partizana, Momčilu Đujiću, Branku Bogunoviću i Mani Rakviću dao svakome po 100.000 kuna radi organizacije borbe protiv partizana” (dokument je u Arhivu Vojnoistorijskog instituta JNA, kutija 195. broj registra 12/6-1 – dalje AVII 12/1). U aktu VT 16/197, Sinčić 18. juna 1942. obavještava Pavelića da je “četničkim vođama isporučio makar skromne količine hrane” i da im je “domobransko zapovjedništvo stavilo na raspoloženje 20.000 metaka, 100 pušaka i 10 dobrovoljaca puškomitraljezaca” (AVII, 244, 35/11-1). Sedam dana kasnije, glavni stožer domobranstva je isporučio “Momčilu Đujiću milijun kuna, 200 pušaka jugoslovenskog porijekla, 20 puškomitraljeza i odgovarajuće količine streljiva” (Arhiv

Hrvatske, FND, III-801450). Dokumenti u AVII (npr. MF-H46/137-378, MF-H-34/493, 83 B, 32/1-19 itd.) svjedoče o zajedničkim akcijama ustaša i četnika i o tome kako je Đujić vodio “operacije čišćenja srpskih sela od partizanskih simpatizera i saradnika”, među kojima je bilo posebno surova ona s kraja februara 1944 godine, kad je sa Vjekoslavom Servatzijem, komandantom 7. ustaškodomobranskog zbora, ubio stotine Srba.

Koliko je i sam Pavelić cijenio tu saradnju, vidi se po njegovom naređenju svim ustaškim i domobranskim jedinicama 21. decembra 1944 da osiguraju povlačenje desetkovanih Đujićevih jedinica u Sloveniju.

Dok je Đujić nastojao da saradnju s ustašama prikrije, koliko god je to bilo moguće, dotle saradnju s Talijanima, a od septembra 1943 i s Nijemcima, nije krio. O tome sam svjedoči, na primjer, u pismu novoimenovanom talijanskom komandantu u Kninu uoči kapitulacije Italije: “Od jula 1941 rame uz rame sa italijanskom vojskom borim se protiv zajedničkog neprijatelja – komunista u oblasti Dinare...” (AVII, 160, 14/2).

Iz talijanskih dokumenata se vidi da su Đujić i njegovi četnici, pored ratnih operacija, zajedno s Talijanima izveli 57 “akcija čišćenja sela”, u kojima je ubijeno 159 osoba, a zarobljeno i mučeno uglavnom u “srpskom Jasenovcu” – Kosovu kod Knina, “948 ljudi, žena i maloljetnika”. Đujić i njegovi četnici su bili kao “antikomunistička dobrovoljačka milicija” svrstani u talijanske divizije, redovno su primali hranu, ratnu opremu i plaće. (Srebroljubivi Đujić je, kako to pišu neki iz njegovih redova, kao vojvoda Mane Rokvić, ogroman dio tih para uzeo za sebe).

Poslije kapitulacije Italije, Đujić se svrstao u njemačku službu. Odmah poslije prodora u Knin, u oktobru 1943 štab 15. njemačkog brdskog korpusa u izvještaju Sp. 1006, potvrđuje “borbeno sadejstvo sa četničkim grupama duž glavne saobraćajnice Bihać – Gračac – Knin – Drniš – Šibenik”, gdje su “četnici okupljeni u posebnim uporištima oslonjeni na njemačke trupe”. Tu, također, piše kako “četničke vođe primaju naloge i uputstva o vršenju zadataka obezbjeđenja i izviđanja od nemačkih komandi” (AVII, MF-HAS-T-314566, 342-343).

Iz Đujićevog štaba (Dinarska divizija) 1. decembra 1944 je Štabu 15. njemačkog brdskog korpusa pisano: “ Četnička komanda sa svojim oružanim snagama od meseca septembra prošle godine sarađuje sa

nemačkom vojskom u ovim krajevima iskreno i lojalno. Ovo su nam nalagali naši zajednički interesi u borbi protiv zajedničkog neprijatelja... U ovoj borbi četnici su dali sve od sebe” (AVII, 254. 7/1).

Ni neki bliski saradnici Momčila Đujića nisu bili pošteđeni njegovog ubilačkog zločina. Ubijao je čak i neke specijalne i povjerljive izaslanike Draže Mihailovića. Ugroženi oficiri “Jugoslovenske vojske u otadžbini”, od potporučnika Vanduka i Stefanovića, poručnika Nikolića i Pupavca, kapetana Popovića, Jeftića i Stratimirovića, majora Paloševića i Vranješevića, do vojvoda Rokvića i Đekića, podnosili su – čas talijanskim ili nemačkim komandama, čas Draži Mihailoviću – vapijuće molbe da ih zaštite od “krvavih obračuna” vojvode Đujića. Mane Rokvić je svog vojvodskog kolegu Đujića, 15. maja 1944 optužio da je otrovao svog pretpostavljenog, vojvodu Iliju Trifunovića Birčanina, ubio pukovnika Nikolu Uzunčevića i “srpskog junaka Tromeđe Živka Brkovića”, da je “streljao i povješao 500 Srba, među kojima je bilo žena i djece”, da je pronevjerio 63 miliona talijanskih lira, ali i “pet stotina zlatnih funti sterlinga” (AVII, 153, 15/6).

Artiljerijski poručnik Đorđe Nikolić, 19. aprila 1944 je obavijestio Mihailovića da je Đujić u smrt poslao “više jugoslovenskih oficira samo zato što se bojava njihove stručnosti i komandne sposobnosti”. Tvrdi da je Đujić pukovnika Uzunčevića ubio “za vreme lečenja u bolnici”, a kapetana “Mihaila Tomaševića na sred Gračaca”, “poručnika Stankovića ubio je na vratima njegovog stana” (AVII 154, 34/3).

Državna komisija za utvrđivanje ratnih zločina DFJ proglasila je Momčila Đujića “ratnim zločincem zbog masovnog ubistva i pokolja, mučenja i interniranja građana, pljačke, silovanja, kao i organiziranja i vođenja vojnih formacija u službi talijanskog i njemačkog okupatora”.

Lista zlodjela je zaista velika. U općini Donji Lapac, Đujić je 16. aprila 1942 zapalio sve “srpske kuće u selima Zavlaka i Lička Kaldrma”, a 21. juna te godine, lično potpisuje smrtnu presudu nad Davidom Bajićem i Ilijom Hrnjakom i naređuje egzekutorima da se “žrtve izopšte prava na pobožnu sahranu”, odnosno da se njihova “tela izlože javnoj poruzi na ulicama Knina”. Samo u prvih devet mjeseci 1943 godine, kaznene ekspedicije Momčila Đujića “ubile su 628 nedužnih osoba, od kojih 391 srpske narodnosti”. U isto vrijeme, na širem području Tromeđe, Đujićevi su četnici zapalili 198 kuća, 249 gospodarskih objekata i opljačkali 3245

glava sitne i krupne stoke.

Naročitom surovošću je krajem 1942 i početkom 1943 Đujić krenuo u pokolje po selima Gata, Tugare, Čista, Gornji Dolac, Zvečanje, Dugopolje, Štikovo, Maovice, Utavice, Vinalić, Kijevo i Gorjak, gdje je ubijeno "230 stanovnika, pretežno dece, staraca i žena, tako da su im vadili oči, probadali ih mnogostruko nožem, a neke žive bacali u vatru zapaljenih kuća" (AVII, 8, 3/143; 201, 11/16; 230, 29/7-1; 201, 11/10-18; 271, 24/2-25; 138, 6/15-1 itd.)

Nikad nije poštovao odredbe Haške konvencije o zaštiti ranjenika. Četnici Dinarske divizije su po Đujićevom naređenju 28. maja 1944 streljali tri ranjena partizana, među njima i liječnika dr Josipa Hajfeša, kirurga partizanske bolnice u Krečani kod Udbine. Strast za ubijanjem iskazuje u mnogim depešama upućenim Draži Mihailoviću. Jedna od tih depeša, od 19. decembra 1943 glasi: "Za vreme uspešne borbe na Velebitu, kada je uhapšeno 140 osoba, naši borci pustili tri Srbina da idu kućama, a ostalo je zaklano i bačeno u jame" (AVII, 276, 9/1)... U jednoj drugoj depeši, piše da su u Livnu "moji tako mnogo i redom klali, da su ih Nemci prisilili da napuste Livno".

Zlodjela, ma bilo čija, bilo kada izvedena, pod bilo kakvim motivima i nad bilo kojim narodom, ne mogu biti saveznik ljudske savijesti i motiv priziva ma čije pomoći, čak ni u najsurovijim vremenima. Zato smatramo pogrešnom, štetnom, neopravdanom i nedobronamjernom akciju prikupljanja potpisa za povratak Momčila Đujića u Kninsku krajinu. Uvjereni smo da poziv ratnom zločincu nanosi ogromnu štetu, prije svega, srpskom narodu sjeverne Dalmacije, Bosanske krajine i Like.

Pripadnici 19. sjevernodalmatinske divizije i Trećeg pomorskog sektora

MIR JEDINA ALTERNATIVA²⁷

Naše ratničko iskustvo uvjerava nas da je mir jedina alternativa. Bez mira je nemoguće razrješiti nijedno suštinsko pitanje, ni obezbjediti perspektivu nijednom našem narodu. Zato sva ponašanja i postupke, sva činjenja i nečinjenja, procjenjujemo na osnovu toga koliko istinski doprinose miru i omogućavaju da se ispolje demokratski procesi, humanizam i stvaralaštvo. U skladu s tim, podržavamo javna istupanja naših saboraca Koče Popovića, Gojka Nikoliša, grupe ličkih i dalmatinskih generala, koji su u nizu slučajeva reagovali na sijanje nacionalne mržnje, iskazivali neslaganje sa promjenom imena Trga fašizma u Zagrebu, sa mjenjanjem naziva ulica u Zadru, Kninu, Gračacu, Beogradu i Novom Sadu, Pozivamo borce Narodnooslobodilačkog rata i pripadnike mlade generacije da se novim antifašističkim pokretom – pokretom protiv rata – izborimo za mir.

Rat koji se vodi je rat i protiv srpskog i protiv hrvatskog i protiv svih ostalih jugoslovenskih naroda, rat koji vraća u prošlost, osuđuje na ljudske žrtve, dugotrajno siromaštvo, materijalno i moralno degradira i izoluje od savremenih evropskih i svjetskih tokova. Osuđujemo blokadu garnizona i napade na pripadnike JNA, ali su nam, kao bivšim pripadnicima Jugoslovenske narodne armije, koja se u svim djelovima zemlje afirmisala i izgradnjom mnogih značajnih objekata, strana rušenja sela i gradova i nekontrolisana upotreba razornih sredstava, bez obzira da li se to činilo u napadu ili pri povlačenju. Uvjereni da se rušilaštvo moglo i, u interesu očuvanja autoriteta JNA, moralo izbjeći, postavljamo pitanje zašto je do svega toga došlo i tražimo da se odgovora za neprocjenjive ljudske gubitke i uništenje materijalnih i kulturnih dobara. Kampanju za izmještanje Titovog groba smatramo krajnje nekulturnim, necivilizacijskim i nedemokratskim činom. Toga su svjesni i inicijatori ove sramne akcije, ali je njihov strah od mrtvog Tita jači od razuma, stida i elementarnog osjećanja ljudskog dostojanstva i ophođenja prema mrtvima i grobovima. Njihov kukavičluk ogleda se i u licemjerim obrazloženjima, koja se lako mogu demantovati primjerima kod nas i u svjetu poznatih i nepoznatih ljudi, čiji se grobovi nalaze izvan “grobljanskih” prostora. Neka priznaju da je rječ o naknadnom političkom obračunu, pa, ako bezumlje nadvlada, mi

– Titovi saborci – sahranićemo ga ponovo, a ne četnički “vojvoda” Šešelj, ministar urbanizma Janić i ostali egzekutori pridodati Šešeljevom četničkom štabu i rukovodstvu “Radikalne” stranke.

Kao u vrijeme Narodnooslobodilačkog rata, nepokolebljivo smo protiv šovinističkog raspirivanja mržnje, protiv nacionalističke isključivosti koja neminovno vodi ka fašizmu. Zalažemo se za glas razuma, za pravo svakog čovjeka na zaštitu ličnog, moralnog, nacionalnog, kulturnog integriteta. Protiv smo isključivosti kojom se ne uspostavljaju već ruše mostovi povjerenja i zajedničkog življenja u koje mi, bez obzira na sadašnje stanje, vjerujemo. Obaveza je svih da pomognu narodu u nevolji, ali i da odgovaraju ako je pomoć samo izgovor i opravdanje za propovjedanje nacionalne isključivosti koja nanosi zla drugima, a najviše sopstvenom narodu.

Smatramo da Udruženje Srba iz Hrvatske u Beogradu ne može da govori u ime svih Srba iz Hrvatske, ni da nastupa u ime Srba koji žive u Hrvatskoj i koji imaju pravo da formulišu svoje interese i metode njihovog ostvarivanja, jer najneposrdnije i odgovaraju za svoju sudbinu.

Veljko Dimić, Stevo Dokmanović, Ivica Kukoč. Svetozar Oro, Hakija Pozderac, Ilija Radaković

PORUKE ARMII ZA PEDESETI ROĐENDAN²⁸ (1991)

“Danas ništa nije kao pre pedeset godina. Nema svetskog rata između nacifašizma i antifašizma. Jugoslaviji nije spolja nametnut rat, nego je on u njoj izbio i preti okolnom svetu.

Vrhovi Armije učestvuju u rušenju Jugoslavije, koje su započeli nacionalistički režimi. Umesto da razdvaja sukobljene strane, Armija je stala na stranu srpskog nacionalizma i u svoj ratnički tabor primila naoružane srpske šoviniste.

Vrhovi Armije time kompromituju antifašističku tradiciju nekadašnje narodne vojske. Oni zloupotrebljavaju sećanja na ustaški genocid i strah od njegovog ponavljanja da bi vodili rat protiv hrvatskog naroda i Hrvatske.

Vojne vlasti odvode i građane Srbije na ratna stratišta. Uvod u moralni linč protiv onih koji joj nisu slepo pokorni, otvara lov na njihove glave i otpušta s posla širom Šumadije i Vojvodine.

Takva Armija ostala je bez legitimne državne kontrole. Nova, demokratska Srbija, mora se osloboditi ideološke i političke vojske, kao i naoružanih stranačkih i šovinističkih grupa, a narod zaštititi neutralnom vojnom silom. Jedino takva država može rešiti socijalne i druge probleme vojnog kadra i njihovih porodica.

Takvu državu hoćemo mi, građani Srbije. Zato se borimo za mir i podržavamo sve mirovne inicijative. U takvu borbu pozivamo sve građane, vojnike i vojne starešine koji ne prihvataju ratnu politiku vojne hunte.

Građani Srbije potvrđiće svoj suverenitet tek slobodnim izražavanjem vlastite političke volje o ratnoj politici sadašnjeg režima u Srbiji. Simbol naše borbe biće spomenik neznanom dezertaru iz građanskog rata, a njen glavni rezultat su mir i demokratija.”

“Htio bih da kažem, doćiću kad Beograd više ne bude 'Slobodan'
nego kad Beograd bude slobodan.”

(Glumac Rade Šerbedžija)

U IME PROZVANIH²⁹ (1991)

Ustav Savezne Republike Jugoslavije utvrđuje da će se pitanje jugoslovenskog državljanstva urediti saveznim zakonom, a Ustavni zakon za sprovođenje Ustava obavezuje da se Zakon o državljanstvu SRJ uskladi sa novim Ustavom do kraja 1992. Razumljivo je i opravdano što se i pokreću i razmatraju pitanja koja se odnose na državljanstvo, ali nedopustivo je da prije nego što se ta pitanja zakonski razriješe, bilo ko sebi prisvaja pravo da neke državljane SFRJ, koji žive u SRJ po svom nahođenju, proglašava – strancima. Ne samo što se time preuzimaju nadležnosti zvaničnih organa, već, prvenstveno, zbog motiva iz kojih se to čini.

Jedan od dušebrižnika, g. Milan Trešnjić uhvatio je “poslednji voz” “Osmice (u međuvremenu je prestala da izlazi), da bi zavapio: “Da li smo svi slepi kod očiju?” i dramatično konstatovao: “Beograd već okupiran!”

Svi, pa i g. Trešnjić, imaju pravo da razmišljaju o tome kako u novonastalim okolnostima treba regulisati pitanje državljanstva, ali g. Trešnjić bi htio da bude kadija koji tuži i sudi.

Zakonsko rješenje se još ne zna, ali Trešnjić već zna ko su stranci. On, pod navodnicima kaže da je SFRJ “umrla”, ali zapostavlja činjenicu da SRJ želi da nastavi njen kontinuitet. Neprijateljima, koji to ne žele da prihvate, pridružuje se, eto, g. Trešnjić, kao unutrašnji saveznik. Pa ko je onda tu “peta kolona”? Oni koje on proglašava strancima ili on koji osporava pravo SRJ.

Oko državljanstva postoji više specifičnih situacija, zavisno i od ličnih opredjeljenja i pri zdravoj je pameti pretpostavka da će država koja drži do kontinuiteta taj princip primjeniti i na državljanstvo, ali o tome se može razgovarati, budući da je pitanje državljanstva g. Trešnjiću samo nova poštapalica za rat koji poduže vodi protiv nekadašnjih drugova, ratnih i partijskih saboraca, menjajući pri tome strane.

Nije na odmet pomenuti: dok je bio drug, g. Trešnjić je za J. B. Tita (koga sada na sva usta psuje) i A. Rankovića obavljao diskretne poslove OZN-e, a potom UDB-e. Kao čovjek sa hrvatske kadrovske liste, bio je i

konzul, pa otuda i vlada materijom državljanstva, što svjedoči da je svaki svoj posao (pa i prethodni) studiozno obavljao. Kasnije je radio u slovenačkoj GG firmi, što svjedoči o praktičnosti i sklonosti da se za prilježan rad dobije adekvatna nagrada. Ne tako davno, Trešnjić je, u serijama napisa, konkretnih “do daske” u navođenju imena ljudi i njihovih navodnih jeresi, sa ponosom isticao da je miloševićevac. Pošto to sada više ne ističe, a uvijek radi za poznatog naručioca (ne samo iz altruizma), postavlja se pitanje zašto je pokrenuo policijsku pedantnost nabrajajući imena, pretežno bivših generala i ambasadora, među kojima više njih iz istog kraja, iste jedinice u ratu ili istih ustanova – UDB-e i SIP-a. Bilo bi maliciozno ako bi se g. Trešnjiću pripisala zavist što su mnogi njegovi saborci postali generali i ambasadori, a on nije, pa sada vodi privatni rat da im skine zvjezde, ili zvanja.

Možda on time hoće da očisti svoju savijest, da se oslobodi prošlosti koja mu smeta. Da je samo to u pitanju, ne bi vrijedilo ni odgovarati mu. Suština je u nečem mnogo opasnijem i ne odnosi se samo na ljude koje Trešnjić odstreljuje. Riječ je o opasnosti za demokratiju i društvo u cjelini.

On, svjesno, naručuje pogrom. Na grudi neistomišljenika, s kojima je do juče koračao i iz istog kazana kusao, misleći da će, kudeći druge, sebi steći oreol sveca, postavlja mete po želji onih koji bi da pucaju. Time je usavršio svoju djelatnost, vjerovatno nezadovoljan što su, uprkos njegovom upozorenju, dotični nastavili da dišu beogradski vazduh, pa sad treba preći na efikasniji način čuvanja tog prirodnog bogatstva.

Za koga, zapravo, danas radi g. Trešnjić? Iz intencija njegovog napisa govori se o taktičkom premještanju stanovništva, neminovnosti i razumljivosti reciprociteta u progonima, jasno je da mu etičko pročišćavanje nije mrska stvar.

Ni Trešnjići, a ni novi inkvizitori nemaju nikakve veze sa srpskim narodom, Beogradom i Srbijom, kao što ni izdaja nema kraja. Ko jednom počne da se odriče svoje prošlosti, izdaje sebe, a kad izda sebe još lakše će i druge.

U ime “prozvanih”

Ljubo Babić, Milan Basta, Dimitrije Bajalica, Veljko Dimić, Rahmija

Kadenić, Ivica Milićević, Žarko Milićević, Savo Popović, Ilija Radaković,
Živko Rodić, Rade Šerbedžija, Milan Šijan, Džemal Fejzo.

POSLIJE DOGOVORA U ŽENEVI³⁰ (1991)

U ovoj kritičnoj fazi jugoslovenske krize i sudbonosnom vremenu za jugoslovenske narode i ovog puta pridružujemo se zahtjevima da se zaustavi međunacionalni rat, dajemo svoj glas za mir i podržavamo sve koji se za mir istinski bore.

Rat na tlu jugoslovenskih zemalja je rat protiv svih jugoslovenskih naroda, rat koji osuđuje na velike ljudske žrtve, na dugotrajnije siromaštvo, materijalno i moralno degradira i izoluje od savremenih evropskih i svjetskih tokova.

Osuđujemo sve pokušaje i praksu da se putem oružja rješavaju aktuelna pitanja jugoslovenskog društva. Osuđujemo sve vrste blokada i napada i ugrožavanja ljudskih sloboda. Strana su nam strašna rušenja gradova i sela.

Uvjereni smo da se rušilaštvo moglo i moralo izbjeći.

Mir je jedina alternativa i sada posljednja šansa da se vidi kraj tome ratu. Bez mira je nemoguće razrješiti i jedno suštinsko pitanje. Zato sva ponašanja i postupke javnost ocjenjuje na osnovu toga koliko istinski doprinose miru i omogućuju da se ispolje demokratski procesi, humanizam i stvaralaštvo. U skladu sa tim, i ovog puta podržavamo bezbroj pojedinačnih i grupnih apela za mir i protiv sijanjanja nacionalne mržnje. Saglasni smo sa svima onima koji ne vjeruju u svrsishodnost rata i koji ne vjeruju onima koji ga vode i podgrijevaju. Podržavamo sva nastojanja Ujedinjenih nacija i Evropske zajednice za mirno rješenje jugoslovenske krize. Posebno je važno da se svi potpisnici dogovora sklopljenog u Ženevi toga striktno pridržavaju.

Kao i u NOR-u, nepokolebljivo smo protiv šovinističkog raspirivanja mržnje, protiv nacionalističke isključivosti i zato jer se time ne uspostavljaju već ruše mostovi povjerenja i zajedničkog življenja. Očekujemo da će naši saborci i posebno drugovi koje nismo uspjeli konsultovati i obavijestiti o ovom apelu ustati protiv nastavljanja bratoubilačkog rata i izboriti se za mir i dogovaranje o zajedničkom životu.

Tekst potpisali:

Stevo Dokmanović, Ivica Kukoč, Svetozar Oro, Hakija Pozderac, Ilija Radaković

TITO – NAŠA I SVJETSKA LIČNOST³¹

Evo šta su o Titu rekly neke poznate ličnosti.

“Zapamtite ovaj datum. I naša djeca i vaše djece djeca neka pamte ovaj datum dolaska Tita u Veliku Britaniju, koji će stići u udžbenike istorije. To je događaj koji obasjava zrakom nade svijet zaplašen strahotom rata...”

Tako je uoči Titove posjete Britaniji pisao londonski “Dejli ekspres”. London je čekao Tita, borca za mir, čekali su ga obični engleski građani, koji, prema rječima drugog komentatora, ne znaju mnogo o velikoj političkoj strategiji, ali zato mnogo bolje osjećaju od pisaca uvodnika da u posjetu dolazi velika istorijska ličnost, a veličina istorijskih ličnosti upravo se sastoji u tome što, pripadajući jednoj naciji, pripadaju svim nacijama svijeta, što zadužujući svojim djelom čitavo čovječanstvo, postaju, kako je za našeg predsjednika više puta rečeno – građanin svijeta. Čitav svijet ga zna. On je, reći će Rada Krišnan, “tumač duha našeg vremena, koji podiže svoj glas za političku i socijalističku izgradnju društva, za međunarodnu harmoniju i mir – tumač zadataka postavljenih našoj generaciji. On tumači snove svoje zemlje vezane za ove velike ideale, koji uzbuđuju ne samo Evropu i Ameriku, nego i Istok, od Egipta do Japana...”

On je, tvrdi Lopez Mateos, “čovjek drugog podneblja dalekog od Indije, drag Meksikancima, jer sjedinjuje one divne vrline koje su posjedovale vođe u borbi za nezavisnost Meksika – vidovitost njegovih utemeljitelja Hidalga i Moreloza, hrabrost jednog Zapate, mudrost i odlučnost Franciska Madere...”

Njega poštuju i oni koji ne dijele njegova idejna opredjeljenja. “Ma šta mislili o komunistima”, pisao je “Ivning njuz”, “mi se divimo odvažnim, a Maršal to jeste, on je David modernog doba, koji se suprotstavio dvojici Golijata: prvo Hitleru, a potom Staljinu.”

U svjetu, o njemu sa poštovanjem govore najpoznatiji među poznatima. Pomenimo šta su rekli neki od njih.

Čerčil: “Maršal Tito pokazao se ne samo kao veliki vojskovođa, već

isto tako i kao izvanredan državnik koji je dao ogroman doprinos ujedinjavanju jugoslovenskih naroda... Veliki je doprinos predsjednika Tita na planu međunarodne saradnje i razumjevanja, a isto tako i za opštu stvar mira...”

Dimitrov: “Najveće i najvažnije što se postiglo u Jugoslaviji jeste bratstvo i jedinstvo. Za ovo veliko djelo ima golemu istorijsku zaslugu naš prijatelj i drug Maršal Tito i KP Jugoslavije.”

Hruščov (na XX kongresu KP SSSR, februara 1956): “Sjećam se prvih dana vještačkog naduvavanja sukoba između Sovjetskog Saveza i Jugoslavije. Jednog dana, kada sam stigao iz Kijeva u Moskvu, bio sam pozvan da posjetim Staljina, koji mi je, pokazujući kopiju pisma nedavno poslatog Titu, rekao: ‘Jeste li čitali ovo?’ i ne očekujući moj odgovor izjavio: ‘Biće dovoljno da pomjerim svoj mali prst – i Tita više neće biti. On će pasti.’, ali to se nije dogodilo Titu.”

Trigve Li: “Predsednik, Maršal Tito odlikovao se otporom prema agresiji i spoljnoj dominaciji u toku rata i mira, što će zauvijek ostati u istoriji kao primjer inspirisan hrabrošću i nezavisnošću.”

Montgomeri: “Jedini drugi Evropljanin koji, po mom mišljenju, spada u velike nacionalne lidere jeste predsednik Tito. On ima političku hrabrost, istrajnost i moć odlučivanja. Vrlo je mudar, veliki vojni i politički lider. Tito je zaista veliki čovek...”

Sve to nesumnjivo govori da je naš predsjednik, maršal i vrhovni komandant ne samo naša, već i svjetska ličnost. Postao je to kada je jedna mala zemlja neviđenom hrabrošću svojih ljudi, čistotom i visokom moralnošću humanih principa, angažovanošću u borbi za ideale svih koji žele mir i progres, bez obzira na političku, nacionalnu, rasnu ili bilo koju drugu pripadnost, ušla na pozornicu svjetske politike. To se desilo mnogo ranije nego što je Tito istakao principe koegzistencije i politike mira koja se vezuje i za njegovo ime. Tačnije dešavalo se to u trenucima kada su hrabrost i savijest bivali na najtežim ispitima, kada je Tito, čijim razmišljanjima ni u najtežim časovima pesimizam nije bio svojstven, hrabro donosio odluke o različitim fazama našeg razvoja – o ustanku, AVNOJ-u, suprotstavljanju svakom pokušaju da se ugrozi nezavisnost naša i tuđa, kada je ulagao napore da se afirmiše i u novim uslovima potvrdi koegzistencija.

Socijalističkom izgradnjom, svojevrsnim putem u socijalizam, otporom staljinizmu, konstantnim otporom imperijalizmu i neokolonijalizmu, otporom nacional-šovinizmu, koegzistencijom – Jugoslavija je proširila svoj istaknuti ugled na svim kontinentima, Tito je u svemu tome bio inicijator i nadahnuće, tvorac i inspirator, potvrđujući sopstvenim primjerom da se istorija bazira na društveno-ekonomskim odnosima, ali da istovremeno u stvaranju svakog značajnijeg događaja učestvuju izuzetne ličnosti.

A sada nekoliko misli i ocjena Koče Popovića, drugog vojnika našeg rata, prvog komandanta Prve brigade, divizije, korpusa, komandanta Glavnog štaba za Srbiju, načelnika Generalštaba, ministra spoljnih poslova i potpredsednika SFRJ. Sve je ovo objavljeno (1989) – osam godina poslije Titove smrti i u vrijeme kada je Tito bio ozbiljno napadan. Šta je Koča izjavio u knjizi A. Nenadovića “Razgovori sa Kočom”:

“Mislim da je Titov revolucionarni put bio suviše dug, pa i specifičan, da bi se mogao staviti u jedan, recimo, kominternovski kalup. Bio je sposoban da se kreće suvereno sa samopouzdanjem, koje je imponovalo. Kada je došlo vreme za oružanu borbu, Tito je dobro procenio da se treba osloniti na Srbiju. Tito je u ratu pokazao da je dorastao zadacima u pripremi i vođenju borbe. Kada je ustanak počeo, brzo je postao neosporni vođa – od samog početka razmišljao je svojom glavom.”

Na pitanje o odnosima sa Titom, da li je među njima bilo razmimoilaženja, Koča odgovara:

“Ne, naprotiv. Bio sam i ostajem uveren da je on u našoj revoluciji bio nezamenljiv, imao je sve odlike autohtonog vođe: spretnost, odvažnost, odlučnost, dovitljivost. Na čelnoj poziciji niko mu nije bio ravan.”

Na pitanje o odnosima Tito – Ranković, Koča kaže: “Ne verujem da je Tito lično imao nešto protiv Srba, da je nastojao da ih potisne. Bio je suviše širok i praktičan da bi po tom, nacionalnom osnovu, isključivao bilo koga... Uvjeren sam da Tito tada nije mislio kao Hrvat, a još manje kao neki antisrpski strateg.”

Na pitanje o Titu u miru, Koča kaže; “Kao i u ratu – predvodnički.

Bio je nezamenljiv u organizovanju nacionalnog, jugoslovenskog otpora nasilju sa Istoka...”

“Sada izbija sve što su ranije krili u sebi i što su imali protiv. Oni misle da su slobodni i digli su hajku. A NOB će preživeti sve to. To se događa posle smrti značajnog čoveka ili značajnog perioda. Tada mnogi počinju da viču i da pričaju koje-kakve stvari o NOB-u da bi snizili njegovu cenu i vrednost. Ali se to ne može zbrisati – ni NOB ni Tito” – napisao je akademik Josip Vidmar.

Dakle, da završim. Tito je epohalna ličnost, jedan od kreatora naše i svjetske istorije. On pripada nama, ali i svim onim ljudima širom svijeta, koji su mu oduševljeno klicali, pozdravljajući u njemu neophodnost mira i vjeru u budućnost čovječanstva.

“Stvarni suštinski, puni povratak u svet, u Evropu i međunarodnu zajednicu, to hvatanje koraka sa svetom zavisice od nas i bolje je da radimo, da iznova pronađemo sebe i svoje mesto nego da nas ponovo uteruju u red.”

(Ambasador Ilija Đukić)

APEL ZA MIR I ZAJEDNIČKI ŽIVOT NARODA BIH³²

Posljednjih nedjelja došlo je do tragičnih događaja u našoj republici. Masovno ginu nedužni ljudi, razaraju se gradovi i sela, uništavaju privredna i kulturna dobra. Spoljnom i unutrašnjom agresijom na Bosnu i Hercegovinu, koja podjednako i nedjeljivo pripada Muslimanima, Srbima, Hrvatima i drugima, svima je nametnuto međunacionalno samouništavanje.

Osuđujući počinioce (nosioce) tog užasa u koji je gurnuta međunarodno priznata država Bosna i Hercegovina, mi građani koji živimo u Beogradu a potičemo iz Bosne i Hercegovine, vođeni svojom savješću i suodgovornošću za sudbinu naše uže domovine, odlučili smo da vam se obratimo.

Prvo, mi odlučno stojimo na strani onih snaga koje zahtijevaju da se odmah i bezuslovno prekinu svi ratni sukobi i uspostavi stabilan mir na teritoriji Bosne i Hercegovine. Isto tako zahtijevamo da se prekinu svi vidovi medijskog rata na bosansko-hercegovačkom i jugoslovenskom prostoru.

Drugo, pridružujemo se zahtjevima da se nastave pregovori uz pomoć predstavnika Evropske zajednice i Ujedinjenih nacija radi razrješavanja jugoslovenske krize, unutrašnjih problema Republike, očuvanja njenog teritorijalnog integriteta, suvereniteta i nezavisnosti kao bitnih činilaca kako za ravnopravne odnose sa susjedima, tako i za eventualno udruživanje u eventualni savez jugoslovenskih država.

Treće, zalažemo se da snage JNA na teritoriji Republike svoje aktivnosti u odbrani i održavanju mira vrše na osnovu dogovora između vojnog rukovodstva i najviših organa legitimne vlasti suverene i međunarodno priznate države Bosne i Hercegovine. U tome se mora obezbjediti potpuno jednak odnos JNA prema svim građanima, bez obzira na njihovu nacionalnu, vjersku i političku pripadnost, uključujući i bezuslovno razoružavanje i protjerivanje svih paravojnih formacija iz Bosne i Hercegovine.

Četvrto, svesrdno podržavamo zahtjeve da se u što kraćem roku

raspišu parlamentarni izbori, kako bi, voljom naroda, na čelo Republike došli razumni ljudi, odgovorni pred svojim biračima (i istorijom).

Peto, pozivamo sve građane Bosne i Hercegovine i Jugoslavije i međunarodnu javnost da odlučno osude i razobliče naciošovinističku doktrinu po kojoj u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji nije moguć zajednički život Srba, Muslimana, Hrvata, Jugoslovena, Jevreja i građana drugih nacija i nacionalnosti, jer su na toj osnovi izrasla sva zla koja su tragično pogodila građane i narode na jugoslovenskom prostoru.

Beograd, 2. aprila 1992.

Ajanović Tarik, ambasador, Arnautović Mladen, novinar, Babić S. Ljubo, vijećnik AVNOJ-a i ZAVNOBIH-a, Babić dr Vojislav, primarijus, Bajalica Dimitrije, vijećnik ZAVNOBIH-a, Brkić Jovanka, novinar, Buljubašić Šerif, privrednik, Čaušević Izudin, pukovnik JNA, Čaušević Anka, javni radnik, Čečur Obrad, inženjer, Četić Hasan, general, Danon Oskar, dirigent i kompozitor, Dilberović Ismet, pukovnik, Dizdar Mujo, general, Dujmović Olga, javni radnik, Đonlagić Ahmet, pukovnik, Đukić Čedo, general, Fejzo Džemal, general, profesor Hadžović Sead, pukovnik, Hadžić Ibro, novinar, Humo Enver, ambasador, profesor Ibrahimpašić dr Mensur, pukovnik, Jovanović Predrag, inženjer, Kadenić Rahmija, general, Kapetanović Hajro, član Savjeta Federacije, Kapetanović Mubera, javni radnik, Kazazović Ćamil, kapetan bojnog broda, Kijac Danilo, pukovnik, Kijac Zoran, inženjer, Kljajić Jovo, pukovnik, Konstašek Davorin, ambasador, Kreča Anto Komo, potpukovnik, Latifić Ibro, ekonomist, Levi Moric, pukovnik, Lukić Dragoje, publicista, Miličević Čedo, inženjer, Miličević Ivica, general, Miličević Žarko, general, Mijatović Cvijetin, član Predsjedništva SFRJ, Mišević Radenko, akademski slikar, Mulahasanović Enver, novinar, Muftić Ahmet, savjetnik, Ninković Jovo, general, Oro Svetozar, general, Papić Avgustin, ambasador, Perović Lepa, javni radnik, Peleš Momčilo, diplomata, Popović Borivoje, reditelj opere, Popović Savo, general, Pozderac Hakija, član Savjeta Federacije, Radetić Rajko, pukovnik, Rodić Dragan, javni radnik, Rodić Živko, general, Redžić Esad, pukovnik, Redžić Ismet, ambasador, Roso Radoslav, novinar, Rukavina Josip, general, Seferović Nusret, ambasador, Salihodžić Junuz, inženjer, Salcberger Ervin Stanko, general, Stojić Danilo, pukovnik, Šahinović Hasan, javni radnik, Šiljak Hasan, ambasador, Šiljegović Vojislav, pukovnik, Tomić Mirko, general, Zubović Osman, javni radnik, Zubović Uzeir, pukovnik, Vasić Milan, pukovnik,

Vejzagić Alija, ambador.

“Rat nije bio naša neizbežna perspektiva i o njegovoj neizbežnosti govore samo oni koji su ga priželjkivali.“

(Vukašin Stambolić)

“DOZVOLITE DA SE NE SLAŽEMO, G. GENERALE”³³

Admiral Ivan Veselinović je bio komandant vojno-pomorskog sektora, komandant teritorijalne odbrane Vojvodine, glavni inspektor RM i pomoćnik generala Kadijevića za poslove civilne odbrane, sa koje dužnosti je penzionisan krajem 1990 godine.

Admiral Veselinović je prvi visoki vojni rukovodilac iz SSNO, koji je analitički i kuražno reagirao na stavove Veljka Kadijevića. Šta je (po mom izboru) osnovno u njegovim stavovima?

G. Kadijević “preteruje, ne nudeći skoro nikakve realne argumente” da su raspad SFRJ desetinama godina unazad, pripremali političari i državnici koji su je stvorili.

U izlaganju Kadijevića “nedostaju, pre svega, istinito i objektivno viđenje događaja, što je, verovatno, i bilo nemoguće i očekivati. Nemoguće zbog toga što je autor dosta providno pokušao da bez stvarnih činjenica opravda sebe i svoje saradnike, odnosno Štab Vrhovne komande (a šta je to?) za neučinjeno i za duboku krivicu za neprofesionalan odnos prema ustavnoj obavezi”.

Tekst Kadijevića “vrvi od poznatih floskula o međunarodnoj zaveri”. Konceptija ONO u datim “istorijskim i vojno-strategijskim uslovima je najmanje bila ‘prevara’, kako je krstio bivši savezni sekretar”.

Pokušaj da se predsjedniku Vlade A. Markoviću pripiše “tendencija preuzimanja komande nad JNA providan je manevar g. Kadijevića da izbegne mnoge odgovore na mnoga pitanja odnosa ministra odbrane prema SIV-u dugi niz godina”. “G. Kadijeviću nisu smetali populizam i ‘događanja naroda’ dok su bili u funkciji kreiranja države kako ju je on zamišljao, ali se nije libio da zloupotrebi snagu Armije kada se isto takvo ‘događanje naroda’ usudilo da pokuša da promeni njegovo viđenje političkih odnosa.”

Prema rezultatima rada JNA i vojnog vrha, pre svega u 1991 godini, “umesto da ‘doskoči’ protivnicima, oni su doakali zajedničkoj državi”.

“Formiranje vojišta umjesto armija i ukidanje divizija i druga rešenja reorganizacije izvršene u periodu 1987 – 1990, opteretila su vojni budžet i smanjila efikasnost komandi i jedinica u kritičnom periodu za saveznu državu.”

Autor ili “ne poznaje ili ne priznaje zvanične organe države i država čiji je ministar vojni bio. Savezna skupština, kao najviši zakonodavni organ države, postojala je sve dok se određene delegacije nisu iz nje povukle. A povukle su se kada su njihove republike bile izložene zakulisnom pritisku armije i republike naroda u čije ime se (koje li ironije) i vodio izgubljeni rat.”

Odbijanje da se prihvate demokratske promjene “značilo je odbiti pozitivnu ulogu koju je Armija mogla da odigra, izdižući se iznad republičkih prepucavanja. Umjesto toga, povezivanje sa jednom političkom i državnim opcijom, srozalo je Armiju na nivo jednonarodne, izbilo joj iz ruku jugoslovenstvo i značaj i snagu za zaštitu savezne države i to je značilo kraj i Armije, kao zajedničke sile naroda, i Jugoslavije, na žalost, i kraj zajedničke države.”

Ignorisanje Savezne skupštine i javnog mnjenja Jugoslavije “posle debakla JNA u Sloveniji u toku čitava četiri meseca (juni – oktobar) od strane krnjeg Predsedništva kao Vrhovne komande (kako to tužno zvuči) i saveznog sekretara za narodnu odbranu, jasan je dokaz da isti gospodin nije želeo da ima državu da ne bi morao da položi račun o tome kako je i zašto napustio deo teritorije savezne države. Opravdanje za to nema, niti ga može imati skrivajući se iza teze da Armija nije imala svoju državu”.

S podnaslovom – sve je bilo bolje osim mira – Veselinović piše: “Ako smo sa tako sveznajućim štabom došli u ovako tešku situaciju i sa razbijenom državom, ispada da bi bilo bolje da takve genijalne rukovodioce nismo imali na takvom mestu.”

Jedan od osnovnih ili bitan razlog ponašanja dela vojnih rukovodilaca “leži u ideološkom ili političkom pogledu na svet, neshvatanju i neprihvatanju promena koje, su nastajale... Istini za volju, ni jedan (slovima i brojem) član Štaba Vrhovne komande u tom periodu nije bio na dužnosti komandanta armije, što govori o nedostatku iskustva...”

Poznato je da je Predsedništvo SFRJ, početkom 1991 donelo

odluku o razoružanju paravojnih formacija na celoj teritoriji Jugoslavije. “Zašto ga JNA nije izvršila”, g. Kadijević ne spominje ni jednom rečju i dalje “zašto akcije oko oružja u Hrvatskoj i Špegelja nisu presečene u začetku”, i dalje “zašto je armija prihvatila paravojne formacije i stavila ih pod svoju komandu kada se istovremeno tvrdilo da tih formacija na teritoriji Srbije nema”.

Pri kraju Veselinovićevog teksta stoje još dvije značajne konstatacije:

a) “Tragedija Armije i jeste u tome što je bila sredstvo u rukama pogrešne politike, koja je nastojala, praktično svim sredstvima, da nametne ostalim članicama SFRJ svoje viđenje zajedničke države – ili je neće biti.”

b) “JNA je jedina imala šansu da obezbedi miran prelazak društva u novi kvalitet, a to je mogla da uradi uzdižući se i ne vezujući se za bilo koju političku partiju ili republiku.”

Svoje pisanje Veselinović završava sljedećim: “Bolje je da ste ova razmišljanja zadržali za sebe. Ovako, ostaje svima onima koji su bili pod komandom Vas i toga famoznog Štaba Vrhovne komande... da se pitaju zašto su Vam verovali i ko Vam je dao za pravo da upropastite zajedničku državu. Prosto Vam bilo. A ostalima koji su Vam kumovali u svemu ovome da zaželim, kao što sam jednom rekao u Skupštini Jugoslavije, da se nađu na đubrištu istorije, jer tamo im je mesto.”

U više susreta s viceadmiralom Ivanom Veselinovićem izrazio sam priznanje, zahvalnost i, ako to nešto znači, i svoju saglasnost sa stavovima i ocenama. Jednom prilikom sam mu rekao: “Bolje je da si ih Ti prvi saopštio jer si, pored ostalog, dvije godine bio neposredno potčinjen generalu Kadijeviću.” Možda nisam najbolje odabrao stavove iz Ivanovog kazivanja, ali ubacujući ih u moje bilješke o besmislenom ratu, želim ponovo izraziti zahvalnost i saglasnost, koju, ubjeđen sam, djeli najveći broj bivših pripadnika JNA.

NA PEDESET PRVOJ GODIŠNJICI VI LIČKE PROLETERSKE DIVIZIJE “NIKOLA TESLA” (1993)

Na skupštini sekcije boraca VI proleTERSke ličke divizije
(51. godišnjica formiranja – 22. novembra 1993)

Izlaganje Ilije Radakovića:

Naš rat 1941 – 1945. je narodnooslobodilački i partizanski rat. Ovo “narodni” nam brišu i spajaju nas sa ostalim ratovima.

Naš rat je dio antifašističke borbe (poznat i priznat) jugoslovenskih naroda i širih evropsko-svjetskih razmjera. Ovo “antifašističko” hoće da nam zбриšu. Naturaju nam imena “ratnici” i “veterani”. Neka se drugi zovu kako hoće, a mi smo partizani.

Naša boračka organizacija treba i dalje da bude samostalna i sa svim obilježjima. Organizacijski nema ništa integralno sa drugim, a saradivati možemo ako se dogovorimo.

Prvi svjetski rat 1912 – 1918. bio je integrativan. Stvorena je zajednička Jugoslavija. U ratu (1941 – 1945) stvorili smo još veću FNRJ i SFRJ. Naš narodnooslobodilački rat bio je još integrativniji.

Besmisleni rat od 1990 do 1995 stvorio je tzv. SRJ – najmanju do sada. Bio je dezintegrativan i razbio je SFRJ. Na žalost, i među borcima našeg rata ima razbijača. U nekim stavovima SUBNOR-a nama se podmeće da smo “zarobljenici vlastite prošlosti”, da smo 50 godina živjeli u “političkom zatočeništvu”, što sve ne stoji. Nema osnova da mjenjamo značke sa petokrakama, čeka nas obnova porušenih spomenika našeg rata, koji su svuda skrnavljeni i rušeni. Naša aktivnost se i dalje temelji na istorijskom kontinuitetu borbe za slobodu i nezavisnost.

Protivni smo svim pokušajima da se NOR nipodaštava, vređa i ocjenjuje kao građanski rat. Oni koji to rade, opravdavaju saradnju sa okupatorom i naciošovinizmom. Mladi treba da znaju da su naši termini bili i ostaju – slobodoljublje, patriotizam, nacionalni ponos, otpor prema nasilju, solidarnost i drugarstvo.

U programima većine stranaka nema stava prema NOB-u i boračkoj organizaciji, čak ni u programima nekih tzv. socijalističkih i komunističkih partija.

Ne dozvolimo da nas u isti koš stavljaju sa nedićevcima, četnicima i drugim kvislinzima.

Boračka organizacija je planski razbijena ili oslabljena. Vlast u mnogim sekcijama i udruženjima boraca uzeli su oni koji se dodvoravaju nacionalizmu, a u posljednje vrijeme se malo i sastajemo, pored ostalog, i zbog onih koji se stide, zbog početnih stavova i zapaljenosti za neka opredjeljenja suprotna interesima boračke organizacije.

Tražimo od foruma boračke organizacije svih nivoa da se izjasne o ovom ratu i nasilju koje je porušilo Vukovar, Jajce, Foču i mnoge spomenike vezane za VI diviziju. Da se izjasne o ratu koji je bio dezintegrativan, koji je razbio ono za što smo se borili. Tu su razlike i među nama, koje su dovele do međusobnih podjela. Naše trajno zalaganje treba da bude za mir i opštu demilitarizaciju.

MILORAD MIŠČEVIĆ

In memoriam³⁴

Da je poginuo Milorad (Miki, Spajija) Mišćević, jedan od najbližih mi i najdražih drugara, saznajem 15. avgusta 1996.

Dva dana kasnije 17. avgusta čitam u "Vjesniku" da je "14. kolovoza oko 14 sati poginuo umirovljeni general JNA Mišćević od nepoznate eksplozivne naprave u dvorištu svoje rodne kuće u Pavlovcu, Zavođe broj 26. U trenutku eksplozije, s njim su bile supruga Mara i sestra Marija, koje su ostale neozljeđene."

Pune 63 godine (od 1933), bili smo nerazdvojni, školski drugovi. U Gospiću, u SKOJ-u od 1938, u bataljonu "Marko Orešković" u VI diviziji (1941 – 1943), u XIX dalmatinskoj diviziji (1944), u istoj klasi Vojne akademije (1951 – 1953), u IX armiji (Ljubljana 1968 – 1970) – ovog puta kao "trio Ličana" (Miki, Ferdo i Triša), zajedno u istoj komandi.

Miloradova životna staza čista je kao suza. U SKOJ-u i KPJ (od 1938, odnosno 1940), komesar čete u "krntijašima" (1941), komesar "Krbave", član Politodjela XIX divizije, komesar brigade u 45. srpskoj diviziji. Poslije rata je komesar divizije u Makedoniji i Srbiji, direktor tvornice "Marko Orešković" u Ličkom Osiku, načelnik Štaba ljubljanskog područja i načelnik operativnog odjeljenja u IX armiji, da bi uspješnu vojničku karijeru završio kao načelnik Štaba teritorijalne odbrane Socijalističke Republike Hrvatske i tu, u Zagrebu, penzionisan.

Uoči besmislenog rata i za vrijeme njegovog trajanja (1990 – 1995), potpisnik je mnogih apela za mir i protiv sunovrata. Milorad je bio i ostao antifašista. Rodnu kuću njegove Mare Bubaš u Ličkom Novom srušili su nacionalistički ekstremisti (ustaše). Milorad je to vidio na zagrebačkoj TV i za taj strašan čin tužio novu državu. Njegovu rodnu kuću u Zavođu (Pavlovac) opljačkali su i demolirali nacionalistički ekstremisti (četnici). Oba rušenja dogodila su se prije takozvane "Oluje", tog velikog političkog poraza (1995), kao što je politički poraz (1991) značilo i priključenje djela gospićke općine – gračačkoj općini.

U toku besmislenog rata (1990 – 1995) – te najstrašnije stranice u istoriji ne samo Like – sretali smo se više puta i to van Like i Hrvatske – u Sloveniji. Najviše smo razgovarali o našoj Lici i njenoj tragediji. Važna tema bila je i perspektiva naših unuka. Dogovorili smo se da obiđemo Plitvice, Vrebac (njegov rodni kraj), Gračac (Ferdino rodno mjesto) i Jošan (moje rodno mjesto). Ferdo je – i zbog Like – presvisnuo 1995. Bez Ferde sreli smo se juna 1996 u Čatežu. Tom prilikom Milorad je govorio: “Idžo, bio sam u Lici više puta – sve je to tužno i ružno, otići ću i ovog ljeta, pa, kad se vratim, dogovorićemo se, biće barem šljiva, ti kao ‘stranac’ vidi...”

Otišao je u Liku i tu u Zavodu, sređujući rodnu kuću i šljivar oko nje – poginuo pod Vrebačkom Stazom.

Ostao sam sam, ali učiniću sve da, prije mog kraja, obiđem dio naše opustošene Like, u kojoj gotovo da nema ni Srbina ni Hrvata, svratim na Mirogoj, poklonim se i stavim “suzu” od ličkog pitomog korova na urne Ferde i Milorada – opet su zajedno, a njegovoj Mari, sinovima i unucima, koje je obožavao, izrazim saučešće.

Kranj, 20.8.1996.

Ilija Radaković

XI – Beleška o autoru

Nije se moralo ratovati nigdje, ni u Sloveniji, ni u Hrvatskoj, ni u BiH. Srbija i Crna Gora nisu smjele ući u rat / Vojni je vrh pod Mamulom i Kadijevićem prihvatio formulu: ili federacija, ili ništa, pri čemu je JNA postavio u ulogu osnovne kohezijske snage te federacije / Ne treba zaboraviti da je JNA i kadrovski bila takva da je naginjala Miloševićevoj opciji, a u godinama prije 1990. ona je postajala sve više "srbijanskom"

Ilija T. Radaković rođen je 6. aprila 1923 godine u selu Jošan – Udbina, Lika.

Osnovnu školu je završio na Otriću, gimnaziju u Gospiću, a učiteljsku školu u Petrinji.

Član je SKOJ-a od 1938, a KPH (KPJ) od 1941 godine.

U NOR-u je bio politkomesar 9. gerilskog odreda (1941), politkomesar bataljona “Marko Orešković” (1942), politkomesar Sjevernodalmatinskog odreda i 5. dalmatinske brigade (1943 i 1944), a od januara 1945 politički komesar 9. dalmatinske divizije u činu potpukovnika.

Poslije rata, bio je politkomesar tenkovske divizije (1945 do 1948), politkomesar mehanizovanog korpusa (1948 do 1950), u činu pukovnika; glavni inspektor u Političkoj upravi JNA (1950/51). Poslije završene Više vojne akademije (1951 – 1953) vojni je izaslanik u Burmi (1954 – 1957). Od 1957 do 1961 pomoćnik je načelnika II (vojno-obaveštajne) uprave Generalštaba, a od 1961 do 1965 je komandant Gardijske divizije u činu generalmajora. Završio je školu operatike. Od 1965 do 1968 je zamjenik načelnika nastavne uprave Generalštaba. Od 1968 do 1970 je pomoćnik komandanta 9. armije u Ljubljani, u činu general-potpukovnika. Od 1970 do 1973 je načelnik planske uprave Generalštaba. Od 1973 do 1978 je načelnik operativne uprave i zamjenik načelnika Generalštaba u činu general-pukovnika. Od 1978 do 1984 je pomoćnik saveznog sekretara za narodnu odbranu, a od 1984 do juna 1985 je zamjenik saveznog sekretara za narodnu odbranu, kada je redovno penzionisan.

Bio je član CK SKJ, izabran na XII kongresu. Pored ordena Narodnog heroja i Partizanske spomenice 1941 odlikovan je sa 17 jugoslovenskih ordena i medalja. Nosilac je šest inostranih odlikovanja (poljskog, burmanskog, egipatskog, sovjetskog, bugarskog i talijanskog).

Objavio je više radova, od kojih su zapaženiji “Titova misao u strategiji oružane borbe” (“Vojno delo”, 1978), “Kninska operacija – velika pobjeda NOV i POJ” (“Kninska operacija”), “Iskustva iz dejstava IV armije u završnim operacijama 1945” (“Završne operacije”), “Arapsko-izraelski rat 1973” (I uprava, 1974), “Operativno-strategijska iskustva ratova poslije II svjetskog rata”. Iz oblasti pozadinskog obezbjeđenja i planiranja razvoja

oružanih snaga, objavio je više radova u časopisima “Pozadina” i “Vojno delo”.

Do 1998 godine živeo je u u Beogradu a od tada živi u Kranju. Oženjen je, ima dva sina. Bio je predsjednik Fudbalskog kluba i Jugoslovenskog sportskog društva “Partizan”. Jedan je od osnivača i najaktivnijih članova Društva za istinu o antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji 1941 – 1945. i Saveza antifašista Srbije.

SUMMARY:

THE ABSURDITY OF YU WARS

The absurdity of waging wars can be proved by an analysis of the war events in the territory of the former Socialist Federal Republic of Yugoslavia. As a veteran of the National Liberation War in Yugoslavia (1941 – 1945) who fought from the beginning of the war, and as a professional soldier who has performed numerous distinguished military functions, ending his career in the capacity of general in the Yugoslav People's Army, and deputy federal defence secretary, Ilija Radaković presents his expert comments in this book regarding the tragic end of the former Yugoslav state and its army. His account of the events is a significant contribution to providing a comprehensive overview of the causes and consequences of the fall of Yugoslavia, a survey will be possible only in the time to come, since, at this moment, many of the indispensable conditions for a through appraisal have not yet been created. Many of the relevant sources of facts are inaccessible, many of the basic truths have been buried deep under the layers of propaganda conducted by the warring sides and particularly by those who have been endeavouring to hide their guilty conscience and wash blood from their hands, avoiding the responsibility for their indisputable crimes against man and humanity.

Pointing to the catastrophic consequences of the war in Slovenia, Croatia, Bosnia and Herzegovina, and bearing in mind that Serbia and Montenegro, i.e. the Federal Republic of Yugoslavia, were involved in the events, despite the fact that direct war operations were not conducted in their territory, the author underscores, apart from other things, that nobody has the right to keep silent in the face of the tragedy, and that it is necessary to eliminate all taboos in order to be able to reveal the full truth and to have all the actors – who have caused the immeasurable human tragedy and suffering along with the enormous material destruction by annihilating, in an instant, the half-a-century-long endeavours of the whole Yugoslav community face with their responsibility.

The author explains the view that it was indispensable to introduce

reforms and to reorganize the now disintegrated state and its army, claiming that there was not a single justified reason for the brutal war. "Splitting up within the framework of the same geographical territory is impossible, the author points out, however, if this had to be done, it could have been carried out without bloodshed, the way it was done in certain not so remote countries."

The book is divided into three sections, each being self-contained in a certain way, however, all three being mutually related and integral in their essence. The direct cause of the appearance of the first section was the book "My View of the Disintegration – A Military Without a State" by general Veljko Kadijević who was the federal defence secretary and head of the Supreme Military Headquarters at a crucial moment for the Socialist Federal Republic of Yugoslavia. In discussing all the events within a broader context of causes and consequences, Radaković presents a critical analysis of all the statements made by the author of the above book, pointing to their vagueness and insufficiently clear wording, deliberate omissions of facts, contradictory views, and particularly, the responsibility – of the Supreme Military Headquarters for the war as the worst possible choice that could have been made. Within that context, the author discusses the absurdity of the Yugoslav war, explaining the essence of the attack against the concept of the total national self-defence, and discussing the participation and responsibility of the intelligentsia, creeds and paramilitary forces.

The second part of the book by Radaković includes documents and notes he took in the period preceding the war and at the time when the developments indicated the possibility of a Yugoslav disintegration. Their concreteness is what makes them a significant contribution to a better understanding of the first part of the book, all the more so considering the fact that mention is made of many key figures and the public is given the possibility of reviewing the facts that could previously be heard only "behind the closed door".

The third part – "We Did Not Keep Silent", presents the pleas made by distinguished Yugoslav military, political and other figures, who kept cautioning the public, since 1988, about the looming danger demanding that the course set for war be changed. These appeals were harshly rejected at the time and were regarded as Don Quixotian.

However, already now, they are a testimony about the fact that during that unreasonable time, there were forces guided by reason that now have an even greater moral right to demand a full explanation and assuming of responsibility by those who are liable, because, otherwise, there will be no real and lasting peace in this region, nor any integration in the modern European and international trends.

All this has been supplemented by a chronology of the events including the comments and reflections of the author, a national hero and now retired general, which he has presented from military point of view, emphasizing that while writing this book, his partizan experience, which was pervaded by the struggle to promote the idea of brotherhood and unity of the Yugoslav peoples during the most difficult temptations of World War II, intertwined with the pain he shared with all those who suffered, at the time, watching all that being destroyed because of irrational claim that living together is impossible, although, despite everything, living together is something we must all accept. "Also, my feeling of affiliation with the Yugoslav Peoples' Army has intermingled with the feeling of anger because of the fact that due to the stupidity- of the conceited "politicians" and "military leaders". it was abused, humiliated and annihilated, without deserving such a destiny."

IZ RECENZIJA BEOGRADSKOG IZDANJA KNJIGE

Ilija Radaković: BESMISLENA YU RATOVANJA

Postojan i dosljedan od ustanka u Lici 1941 godine do rasturanja avnojevske Jugoslavije besmislenim ratovima, Ilija Radaković uvjerljivo oslikava vrijeme jugoslovenskog sunovrata 1990 – 1995 godine. Besmislene ratove vođene od Soče do Drine, Dunava i Konavlja ili obratno vidi kao obračune onih koji su na ruševine zatečenih svjetova, naselili nacifašističke kumire prošlosti, obdarene žudnjom za neograničenim zločinima, a štice apsolutnom moći upravljača – državom, političkim strankama, konfesijama, etnosom i svekolikim “nebeskim narodom” – svih onih koji su zloupotrebili uniforme nekadašnjih vojvoda, junaka i vitezova, a vojnu taktiku i operativu, pretvorili u najbestijalniji zločin.

Sublimirajući životni nauk, stručnu evokaciju, stečenu i na visokim položajima u vojsci, vještinom analitičko-kritičkog zapažanja i posmatranja, selekcijom validnih činjenica, Ilija Radaković je knjigom “Besmislena YU ratovanja” poklonio čitaocima djelo trajne vrednosti, nezaobilazno za sve one koji traže odgovor na pitanje – zašto su našim prostorima protutnjale sile ludila i bezumlja, gazeći i žive i mrtve, rušeći sela i gradove, razarajući stvaralaštvo prethodnika, devastirajući kulturno-istorijske spomenike i sakralne objekte, skrnjavljajući moral onih kojima je čast i poštenje utkano u bit življenja. Kontemplacija kojom je Radaković oslikao turbulentnu sudbinu jugoslovenskih naroda rastjeralih i rasturenih sa prostora avnojevske Jugoslavije, potvrdila je dugotrajnu nužnost u naučnom, publicističkom, edukativnom, politikološkom, sociološkom, istorijskom i kulturološkom radu, kao snažan portret genois saeculi³⁵ Slovenaca, Hrvata, Srba, Crnogoraca i Muslimana. Taj trajni domet autorskog djela izraz je pobunjene savijesti čovjeka, okrenuta čovjeku. A Ilija Radaković je doista, još i u vrijeme prije nego što je ratna stihija počela, u vrijeme kada su mnogi intelektualci, vjerski dostojanstvenici, samozvani očevi otadžbine i enormnom ksenofobijom obdarene “nacionalne vođe” mobilisale nepamet u službi nacionalizma, rata i ljudožderstva, pripadao onoj ne mnogobrojnoj grupi istomišljenika

koji su bez dvoumljenja odbacili šovinističke laži i duh defetizma – ustali u odbranu istine, protiv mržnje i obmana, protiv prevarama ratne propagande inaugurisanih nacionalnih božanstava.

Akademik Branko Pavićević

Dr Dušan Plenča

Autor Ilija Radaković skupio je veliku dozu hrabrosti i energije da se uhvati u koštac sa nadasve teškom i osjetljivom temom, za sve nas najaktuelnijom materijom: ocjenom karaktera i uzroka poslednjeg rata koji je nekoliko godina bjesnio na jugoslovenskom prostoru. Za čestitanje je što je relevantne podatke i njihove analize skupio i smjestio u jednu knjigu. Tim prije, što su ratne operacije tek prije dvije godine, stranom intervencijom završene a mir još nije uspostavljen.

Doprinos autora, utoliko je veći što se suočavamo sa nizom otežavajućih okolnosti: – nije protekao period neophodan da se sa istorijske distance posmatraju i procjenjuju tragični događaji; postoji evidentna oskudica relevantne dokumentacije dostupne javnosti, jer nju “bogovi rata” skrivaju i redovno zlonamerno iskrivljuju istinu nastojeći da krivicu za rat i učinjene zločine prebace na druge. Takvom praksom žele izbjeći odgovornost za razbijanje II Jugoslavije, ničim opravdano razaranje i masovni genocid nad svojim dojučerašnjim sugrađanima.

U poplavi masovnih propagandnih laži na svim ratujućim stranama, do približne istine i najvećeg stepena objektivnosti mogu doći samo ljudi koji su imuni od nacionalizma i dogmatizma i veoma stručni i kompetentni analitičari. Ilija Radaković, jedan je od njih. Ističući njegovu smjelost u pristupu i razradi takve teško savladive teme i u naznačenim teškim okolnostima nije naodmet pomenuti da je autor prvoborac NOB-a i da je poslije II svetskog rata, vojnog školovanja i vršenja visokih vojnih funkcija, vojnu karijeru završio nekoliko godina pred razbijanje II Jugoslavije, u funkciji zamjenika ministra narodne odbrane.

Poseban povod i motiv da Radaković pristupi pisanju ove knjige bilo je “Moje viđenje raspada – vojska bez države” vojnog ministra generala Veljka Kadijevića objavljeno 1993 godine, koje je po komentarima mnogih čitalaca i kritičara a posebno autora “Besmislenih ratovanja”, bilo usmjereno na pravdanje poraza JNA, pravdanje nesposobnosti i nezrelosti političkog i vojnog vrha zemlje da adekvatno djeluje prema nastaloj situaciji i krizi koja je vodila raspadu države i ratu. Ilija Radaković je bio u stanju da kompetentno ocjeni slabe tačke u Kadijevićevoj knjizi i voluntaristička iskrivljavanja ratne doktrine i postupaka armije i njenih dejstava. Takvu kritiku Kadijevićeve knjige Radaković je uspješno postigao. No, Kadijevićevo viđenje samo mu je povod za šire sagledavanje uzroka rata i obrazlaganje uvjerenja da je taj

rat ne samo bio besmislen i nepotreban, već da je mogao biti izbjegnut realnijim i razumnijim promišljanjem i ponašanjem tadašnjih političkih i vojnih čelnika.

Milan Basta

UZ POMOĆ I PODRŠKU AHMEDA ĐONLAGIĆA

Dio o ratu u Bosni i Hercegovini zasniva se na širem tekstu Ahmeda Đonlagića koga je smrt sprečila da javnosti predoči svoja sveobuhvatna istraživanja bosansko-hercegovačke tragedije.

Prihvatajući da bude jedan od recenzenata moje knjige “Besmislena YU ratovanja”, Đonlagić se saglasio da koristim građu, analize i saznanja do kojih je on došao. Ovom prilikom još jednom izražavam zahvalnost za pomoć i podršku koje mi je pružio. U trenutku odlaska, na radnom stolu ostavio je rukopis moje knjige rasklopljen na posljednjim stranicama, pošto je na predhodnim ispisao primjedbe i sugestije.

Podsjećam na beskrajnu tugu ovog tihog, dosljednog i dostojanstvenog čovjeka nad sudbinom Bosne i, posebno, rodne Foče i ističem njegovu ocjenu:

“Dvije su bitne karakteristike ovih ratova osvajanje teritorija i primjena najtežih oblika nasilja, u suštini – genocida.”

Autor

SKRAĆENICE

AO – Armijska oblast

AVNOJ – Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije

BiH – Bosna i Hercegovina

CK – Centralni komitet CK SKJ – Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije

CIA – Central intelligence agency (američka obavještajna služba)

DEMOS – Demokratska opozicija Slovenije

DFJ – Demokratska Federativna Jugoslavija

DSZ – Društvena samozaštita

DEPOS – Demokratski pokret Srbije

EZ – Evropska zajednica

EU – Evropska unija

FNRJ – Federativna Narodna Republika Jugoslavija

GŠ – Glavni štab – Generalštab

GSS – Građanski savez Srbije

HDZ – Hrvatska demokratska zajednica

HSS – Hrvatska seljačka stranka

HOS – Hrvatske oružane snage

HVO – Hrvatsko vijeće odbrane

IFOR – Međunarodne snage (International Forces Organisation)

ITN – Američka TV – mreža

INFORMBIRO – Informacioni biro

JNA – Jugoslovenska narodna armija

K – Korpus

KESS – Konferencija o evropskoj sigurnosti i saradnji

KONO – Konceptcija opštenarodne odbrane

KOV – Kopnena vojska

MUP – Ministarstvo unutrašnjih poslova

NATO – North Atlantic Treaty Organisation (Sjevernoatlantski vojni pakt)

NDH – Pavelićeva Nezavisna Država Hrvatska

NOB – Narodnooslobodilačka borba

NOR – Narodnooslobodilački rat

OEBS – Organizacija za evropsku bezbjednost i saradnju

OECD – Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (Organisation for economic Cooperation and Development)

ONO – Opštenarodna odbrana

OS – Oružane snage

OS SFRJ – Oružane snage SFRJ

OUN – Organizacija ujedinjenih nacija

OZNA – Odjeljenje za zaštitu naroda (kasnije UDB-a)

POJ – Partizanski odredi Jugoslavije

PT – Protivtenkovska (odbrana)

PV – Protivvazдушna (odbrana)

PZT – Privremeno zauzeta teritorija

“RAM” – Šifrovani naziv plana za vojne operacije u BiH

RbiH – Republika Bosna i Hercegovina

RKC – Rimokatolička crkva

RM – Ratna mornarica

RS – Republika Srpska

RSK – Republika Srpska Krajina

RŠTO – Republički štab teritorijalne odbrane

RTCG – Radio-televizija Crne Gore

RTS – Radio – televizija Srbije

RV i PVO – Ratno vazduhoplovstvo i protivvazдушna odbrana

SAD – Sjedinjene Američke Države

SANU – Srpska akademija nauka i umjetnosti

SAO – Srpska autonomna oblast

SB – Savet bezbjednosti

SDA – Stranka demokratske akcije

SDP – Stranka demokratskih promjena

SDS – Srpska demokratska stranka

SFOR – Međunarodne vojne snage u BiH

SIP – Sekretarijat inostranih poslova

SIV – Savezno izvršno vijeće
SKJ – Savez komunista Jugoslavije
SK-PJ – Savez komunista – Pokret za Jugoslaviju
SKH-SDP – Savez komunista Hrvatske – Stranka za društvene promjene
SKOJ – Savez komunističke omladine Jugoslavije
SKS – Savez komunista Srbije i Slovenije
SNO – Srpska narodna odbrana
SNS – Srpski nacionalni savjet
SPC – Srpska pravoslavna crkva
SPO – Srpski pokret obnove
SPS – Socijalistička partija Srbije
SR – Socijalistička republika
SRJ – Savezna Republika Jugoslavija
SRN – Savezna Republika Njemačka
SRP – Socijalistička radnička partija
SSNO – Savezni sekretarijat za narodnu odbranu
SSRN – Socijalistički savez radnog naroda
SSSR – Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika – Sovjetski Savez
SUBNOR – Savez udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata

ŠVK – Štab Vrhovne komande
ŠTO – Štab teritorijalne odbrane

TVIK – Tvornica vijaka Knin
TO – Teritorijalna odbrana
TV – Televizija
TV SKY – Britanska televizijska mreža (TV Skaj)

UJDI – Udružena jugoslovenska demokratska inicijativa
UKS – Udruženje književnika Srbije
UN – Ujedinjene nacije
UNPROFOR – Međunarodne vojne snage u Hrvatskoj
UNREDEP – Snage UN u Makedoniji
UNTAES – Tranzicijska oblast UN u Istočnoj Slavoniji

VBR – Višecevni bacač raketa
VIKG – Vazduhoplovna isturena komandna grupa
VJ – Vojska Jugoslavije
VK – Vrhovna komanda

VMA – Vojno-medicinska akademija

VO – Vojna oblast

VPO – Vojno – pomorska oblast

VU – Varšavski ugovor – pakt

YU – Jugoslavija, jugoslovenski

YUTEL – Jugoslovenska televizija

Z-4 – Međunarodni plan za Srbe u Hrvatskoj

ZAVNOBIH – Zemaljsko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine

ZAVNOH – Zemaljsko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske

ZNG – Zbor narodne garde

Ilija T. Radaković: “BESMISLENA YU-RATOVANJA” (recenzija)

Analiza krupnih istorijskih zbivanja, a naročito ako su ona konfliktna, praćena krvavim sukobima i katastrofalnim posledicama, uvek je složen i odgovoran poduhvat pa čak i kada se ta zbivanja posmatraju sa vremenske distance. A ako se za njihovim uzrocima i značenjima traga dok su još u toku, istraživač prihvata mnoge rizike, opasnosti i teškoće. U izvesnom smislu poistovećuje se sa ratnim reporterom koji izveštava sa fronta – izložen je paljbi sa svih strana, a može da pogine i od zalutalog metka.

Sa svim tim rizicima Ilija T. Radaković svesno se suočio u procesu nastajanja knjige “Besmislena Yu-ratovanja”. Neposredan povod da se krene u taj mukotrpan posao bilo je oglašavanje Veljka Kadijevića, sekretara za narodnu odbranu i načelnika Štaba Vrhovne komande SFRJ (1988 – 1992), generala koji je, povinujući se politici bezumlja, otpočeo besmislena ratovanja na prostorima nekadašnje Jugoslavije. Kadijevićevo “Moje viđenje raspada – vojska bez države” (“Politika”, juni 1993) nesumnjivo je zahtevalo ne samo politički nego i vojno-stručni komentar. Uočavajući tu potrebu zajedno sa istomišljenicima – prvenstveno pripadnicima generacije koja je stvarala i decenijama razvijala Jugoslovensku narodnu armiju kao vojsku svih naroda zajedničke države – Ilija Radaković je izabrao teži i ambiciozniji pristup – da istovremeno bude analitičar i svedok, da tumači tragična zbivanja ne kao neutralni posmatrač već kao aktivni učesnik u nemirenju sa političkom opcijom za koju je unapred znao da može da izazove samo katastrofalne posledice.

Nastala je tako jedinstvena knjiga koja je u isti mah lična ispovest i polemika, svedočanstvo i dokument, politička analiza i vojno-stručni komentar. Razume se, u okolnostima u kojima je stvarana, bez ikakve institucionalne potpore i mogućnosti da se koriste dokumenti, a nekad i pri veoma ograničenom informisanju zbog mnogih granica i barijera, autor je bio svestan da neće moći da se uzdigne do naučne konsekventnosti, ali je smatrao bitnijim da se, u skladu sa mogućim i

dostupnim, neke istine kažu što pre, nekim gledištima i postupcima odmah kontrira i time učini još jedan pokušaj da se zaustavi dalje srljanje u sunovrat.

Uveren da “nema prave perspektive ako ostanu laži, prevare, obmane, iluzije, poluinformacije, ako se zločinci kite oreolima heroja”, posle besmislenih ratova koje su proizveli na ovim prostorima, Radaković svim stranicama svoje knjige naglašava da “niko nema prava da bude zaštićen nijednom prećutanom činjenicom, niti obzirom bilo koje vrste”. Zbog toga iznosi na svetlost dana činjenice i dokumente i iz prethodnog perioda kada je i sam bio u vrhovima JNA, a to čini da bi ukazao na genezu potonjih događanja, na borbu liberalnodemokratskih i dogmatskih snaga u državi i vojsci jer se samo tako i može objasniti ono što se dogodilo. Radaković pri tome dokazuje da se tragičan rasplet mogao izbeći i da je čak bila dužnost vodećih ljudi i u državi i u Armiji da tragediju spreče. Njegova je teza da je do besmislenih ratova došlo ne zbog Ustava SFRJ i principa na kojima se zasnivala federalna Armija, takvih kakvi su bili, nego baš zato što se nisu poštovali, odnosno zbog toga što je vojni vrh, priklonivši se politici jednog republičkog rukovodstva, napustio osnovne principe na kojima se zasnivala ta vojska potčinivši je interesima, i to lažnim, jednog naroda, čime je ona, suprotstavljena svim drugim narodima i federalnim jedinicama, prestala da postoji i kao jugoslovenska i kao narodna.

Osporavajući Kadijevićeva viđenja, Radaković potvrđuje da se pri odlučivanju Kadijević oglušio o mnoga upozorenja i mnogo toga što mu je bilo poznato pa čak i o ono što je sam svojevremeno zastupao. Pri ukazivanju na odgovornost Kadijevića kao eksponenta jedne politike i njenog vojnog izvršioca, autor “Besmislenih Yu-ratovanja” krug odgovornih širi na sve koji su uticali na formulisanje te politike, učestvovali u pokušaju da se ona realizuje, podržavali je i na razne načine manipulirali širokim narodnim masama paleći sve nacionalšovinističke fitilje. Jedna od najvećih vrednosti knjige upravo je u tome što Radaković ne nastupa u ime jednog već u ime svih jugoslovenskih naroda pogođenih ratnom apokalipsom. Zato, za razliku od nekih drugih knjiga koje se bave istom problematikom, ova u svim državama koje sada postoje na prostorima nekadašnje Jugoslavije može da bude prihvaćena kao objektivna i principijelna, baš kao što postoji realna mogućnost da je svuda osporavaju ekstremeni nacionalisti i ostali ratni huškači bez obzira

kojoj naciji pripadaju.

U Radakovićevoj knjizi brojni su dokazi da je ispisivana nemirenjem i očajničkim pokušajima da se zaustave lančane lavine pomahnitalog nacionalističkog populizma. Učesnici narodnooslobodilačke borbe 1941 – 1945, oni najdosledniji i najhrabriji među njima, znajući dobro sve strahote rata i kuda vode međunacionalne mržnje, ukazivali su da put kojim se krenulo vodi pravo u sunovrat. Malo je, nažalost, bilo spremnih da ih čuju, još manje hrabrih da ih slede.

Bila su to vremena kojih se sada svi nerado sećaju. U ljudskoj je prirodi da se ružno što pre zaboravi. Time se, međutim, svi ne mogu podjednako zaklanjati jer im ni motivi nisu isti. Jedni se stide jer su u međuvremenu postali svesni da su i svojom nebudnošću, zatvaranjem očiju i nečinjenjem postali saučesnici zla. Drugi bi da se najpre prebrišu njihovim zločinima, te da se tako ne suoče sa odgovornošću za neizmerno bolne žrtve i nemerljiva stradanja nevinih. Podsetnika da svako nedelo mora da bude razjašnjeno i sankcionisano – ni u kom slučaju ne može da bude mnogo pa je u u tom smislu dragocena i ova knjiga.

Današnji čitalac treba da se vrati u ta vremena da bi adekvatno procenio i sve ono, što je u takvim okolnostima, autor uložio u sticanje moralnog autoriteta da svima i na svim stranama, otvoreno i bez uvijanja, saopšti činjenice i poglede koji ne gode nečistim savestima, da se suprotstavi neprikosnovenim autoritetima koji su u rukama držali sve poluge moći i instrumente za javni moralni linč pa i za fizičko uništenje.

Knjiga je nastajala u okolnostima kada su ljudima sa »nepodobnim« imenima i prezimenima poštanski sandučići punjeni otrovnim porukama, kada su mediji objavljivali pozive da se autoru i njemu sličnim »zabrani da dišu beogradski vazduh«. Nisu, doduše, navodili kako da se to učini ali se na osnovu mnogih i do danas nerazjašnjenih dogodovština sa upotrebom raznih kalibara i eksplozivnih punjenja – davalo naslutiti kako bi se to moglo realizovati. Navođeni su »argumenti« da dotični nisu dostojni državljanstva sredine kojoj su »okrenuli leđa« u »sudbonosnim trenucima za ostvarivanje nacionalnih i državnih interesa«, itd, itd.

Jednim delom i zbog toga, prvobitno zamišljena kao kolektivni čin, knjiga nije kolektivno i potpisana. U njenom stvaranju i publikovanju

ostao je najhrabriji i najuporniji. Zbog toga to što je napisano, predloženo javnosti i i potpisano u vremenu kada je napisano, objavljeno i potpisano – treba procenjivati i vrednovati i kao moralni čin prožet ne malim stepenom hrabrosti. Na to treba skrenuti pažnju u trenutku kada na političkoj sceni nisu više sile mraka i kada se sve više stvara demokratska atmosfera u kojoj se tolerišu i drukčija viđenja, a sve manje prave podele na patriote” i “izdajnike”, mada ta praksa ima još dosta svojih pristalica.

Nije neumesno pomenuti da i među, uslovno rečeno, istomišljenicima autor može da naiđe i nailazi na izvesne otpore i nerazumevanja. Prigovara se da je “konceptija knjige” neprihvatljiva, da nije rađena na “naučnoj osnovi i sa naučnom aparaturom” i slično. Sve su to formalna zakeranja ako se uvažavaju faktičke okolnosti, suštinska značenja i poruke koje iz knjige izviru. A one su antiratne, humane, u prilog razumevanja i saradnje ljudi i naroda

Neozbiljno je, na primer, očekivanje da se u gotovo ilegalnom nastajanju knjige, kada su i ljudi i informacije teško i sporo putovali, kada su rukopisi, iz razumljive predostrožnosti, čuvani na više mesta, uz buku tenkova koji odlaze na bliska ratišta i helikoptera koji dovlače teške ranjenike, dakle, u ratnim okolnostima – dobijaju, nalaze i citiraju dokumenti protivničkih strana koji, ako i postoje i u meri u kojoj postoje, još dugo neće biti dostupni istraživačima. I, na kraju krajeva, zašto od vrsnog vojnika zahtevati da igra ulogu naučnika-početnika? Suština je baš u tome da se rat i ratovanja posmatraju očima školovanog vojnika koji je, svojevremeno, u ratu učestvovao, neke druge van ovih prostora posmatrao i analizirao. Da se saopšti nešto od onoga što je bilo nepoznato a relevantno je za objašnjenje i razumevanje besmislenih Yu-ratovanja, da se svedoči argumentom kvalifikovanog svedoka i da se što pre saopšte činjenice koje utiru put ka istini i otrežnjenju.

Da su u pitanju samo formalni prigovori striktnih pobornika kanonizovanih metodologija, sistematizacija i klasifikacija, ovim povodom ih ne bi bilo uputno ni pominjati jer bi im se davao značaj koji, u datim okolnostima, ne zaslužuju. No, ne treba odbaciti ni mogućnost da se iza brda valja i nešto drugo, a »principijelnim primedbama« prikriva neslaganje sa osnovnim pogledima i ocenama autora. Ako je to u pitanju, motivi mogu da budu razni a među njima i bolećivosti – nacionalne, zemljačke, ideološke, kolegijalne – prema nosiocima i akterima određenih

političkih opcija i konkretnih zbivanja koja su predmet knjige »Besmislena Yu-ratovanja«. Bitno je, međutim, da autor takvim bolećivostima nije sklon, a bitno je i to da su, pored dokumenata i napisane reči, za njega dragocen izvor i obični ljudi koji su, na licu mesta, a bez naučnog aparata, dobro spoznali zlo i one koji su ga na svim stranama sejali.

“Besmislena Yu-ratovanja” predstavljaju tešku optužnicu za mnoge ljude koji su direktno naznačeni i to za konkretno opisana dela. Mnogi su nedvosmileno prozvani da se brane ili da demantuju. To je, međutim, i poziv i putokaz institucijama nadležnim za pravdu i kažnjavanje nedela pa nije zanemarljiva ni ta vrednost knjige.

Na osnovu izrečenog, zaključak može da bude samo jedan: knjiga “Besmislena Yu-ratovanja” Ilije T. Radakovića zaslužuje da bude objavljena u svim državama na prostorima nekadašnje Jugoslavije, a na svim tim prostorima ne samo da će imati čitaoce nego će i pomoći da se objasne tragične stranice istorije koja još traje, da se izvuku pouke, mržnje, ratovi i ratovanja ostave prošlosti i pouzdanije trasiraju putevi u budućnost.

Nebojša DRAGOSAVAC
novinar i publicista
Beograd

Obrada u elektronsku knjigu:

BALKANDOWNLOAD

www.balkandownload.org

Obrada je napravljena iz PDF dokumenta kojeg je na temelju skena postavljenog na forumu **Forum Sarajevo-x.com** od strane Fair Life-a 2008 godine izradio cyber fulkrum.

Sken:	Fair Life	2008
OCR:	Fair Life	2008
Word:	cyber fulkrum	10/2009
PDF:	cyber fulkrum	10/2009
Word – remastered	VestaHR	02/1017
PDF – remastered	VestaHR	02/1017
epub	VestaHR	02/1017
mobi	VestaHR	02/1017
azw3	VestaHR	02/1017

Zabilješke

[←1]

“Delo” i “Vjesnik” od 31. januara 1991. Tekst se navodi u cjelini, jer je to za sad, jedan od rijetkih objavljenih dokumenata – direktiva, neposredno pred rat u Sloveniji. (Str. pov. br. 70-1).

[←2]

Načelnik Generalštaba JNA od 1972-1979.

[←3]

U ratnoj miliciji bilo je od 1989 do 1991 godine 19 odsto Srba, a u mirnodopskoj više od toga. U gospičkoj upravi 65 odsto, sisačkoj 33 odsto, riječkoj 26 odsto, u Zagrebu i Šibeniku 24 odsto, u Osijeku 23 odsto i u Zadru 22 odsto. Ispod 20 odsto u Bjelovaru, Karlovcu, Puli i Slavonskom Brodu. Za posebnu je analizu šta se dogodilo sa ovim brojem vojnika - milionara Srba, od kojih su mnogi bili i na komandirskim i drugim dužnostima u SUP-u. Većina je postepeno nestala iz MUP-a Hrvatske – bilo da je otpuštena iz službe, prešla u Miliciju Krajine, MUP Srbije ili penzionisana.

[←4]

Hrvatska štampa ove operacije bilježi kao “ Čagalj” (borbe za Neretvu, Mostar i Stolac) i “Tigar” (borbe za deblokadu Dubrovnika).

[←5]

Statistički podaci su iz popisa stanovništva marta 1991.

[←6]

Ovaj tekst pisan je na osnovu podataka Džemila Šarca i dr Fadila Ademovića – izvoda iz saopštenja pripremljenog za »okrugli sto« beogradskog Društva za istinu o antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji 1941 – 1945.

[←7]

O ulozi svih konfesija u besmislenom ratu, vidi poglavlje V – “Vjerska buđenja” ili “vjerski ratovi”.

[←8]

“Osmica”, str. 8. – “Politika iz pozadine”.

[←9]

Izbijanjem rata, “Narodna armija”, umjesto sedmično, izlazi svaka dva-tri dana.

[←10]

Izvodi iz analize pukovnika Stipe Sikavice – nekadašnjeg urednika ovog lista.

[←11]

General Gračanin je 1982. primio dužnost načelnika Generalštaba JNA.

[←12]

Sastanak armijskog vrha, predsjednika države Lazara Mojsova i penzionisanih vojnih starješina na visokim vojnopolitičkim dužnostima od 1976 - 1986, održan je od 17 do 20. maja 1986 u Domu garde - Topčider. Sastankom su rukovodili admiral flote Branko Mamula, savezni sekretar za NO i general-pukovnik Zorko Čanadi, načelnik GŠ JNA.

[←13]

Pismo je upućeno P. Šimiću, predsjedniku SKJ u JNA, nekoliko dana poslije sastanka sa penzionisanim generalima (1988. godine).

[←14]

Intervju "Borbi", 26. septembra 1991, pod naslovom "Pogrešni potezi SIV-a" i govor u Staljingradu, objavljen pod naslovom "Probudimo se dok nije kasno", "Vojska", 6. aprila 1993.

[←15]

Pismo Koče Popovića "Borbi" 1989.

[←16]

"Nin", 21. juna 1991.

[←17]

Na skupu Srba u Centru "Sava", Beograd, 29. juna 1990.

[←18]

Tekst upućen "Ličkom vjesniku", avgusta 1990.

[←19]

Pod naslovom "Apel 55 generala", ovaj tekst objavljen je u "Borbi", 27, 28. i 29. oktobra 1990, a takođe u "Slobodnoj Dalmaciji" i "Novom forumu"

[←20]

Tekst upućen Stevi Kalanju, uredniku "Ličkih novina", septembra 1990. Kalanj je 1991 ubijen u masakru Srba kod Gospića.

[←21]

Tekst nije objavljen.

[←22]

Tekst nije objavljen.

[←23]

Tekst su uputili Ante Gvardiol i Ilija Radaković. "Zadarski list" i "Slobodna Dalmacija" objavili su kratku vijest – da je upućeno protestno pismo.

[←24]

Tekst upućen "Našoj borbi", jula 1996. (nije objavljen).

[←25]

Podvučeno i u zagradi izbačeno je u redakтури koja je izvršena u Srbu.

[←26]

Iz teksta dr Dušana Plenče, "Borba", avgusta 1991.

[←27]

Tekst upućen "Borbi", oktobra 1991. (nije objavljen).

[←28]

"Borba", 21. decembra 1991.

[←29]

Tekst upućen "Tanjug"-u (nije objavljen).

[←30]

Tekst dostavljen "Tanjug"-u, aprila 1992. (nije objavljen)

[←31]

Tekst Ilije Radakovića pročitana 25. maja 1992. na skupu članova Društva za istinu o antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji 1941 - 1945. u Muzeju "25. maj" – Beograd.

[←32]

Objavila "Politika" u broju za 1. i 2. maj 1992, "Vreme", 4. 5. 1992. i još neki listovi.

[←33]

Viceadmiral Ivan Veselinović, povodom knjige Kadrijevića "Moje viđenje raspada", "Borba", 1993.

[←34]

Tekst je upućen "Našoj borbi", "Večernjim novostima" i "Vjesniku", ali nije objavljen.

[←35]

Duh vremena (lat.) – Opisuje intelektualnu i kulturnu klimu epohe. (VestaHR)